Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn

İMÂM GAZÂLÎ

-rahmetullâhi aleyh-

İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN TERCÜMESİ

Dünyayı Zemmetmek - Mal Sevgisinin Zemmi
Riyânın Zemmi - Kibir ve Ucub - Gururun Zemmi

CİLT 6

KAMPANYA KİTAPLARI

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1437 / 2016

İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN TERCÜMESİ

Hüccetü'l-İslâm, Zeynü'd-Dîn

İmam Gazâlî

-rahmetullahi aleyh-

Tercüme Eden:
Ahmed SERDAROĞLU

Eserin Takdimi:
AHMED DAVUDOĞLU

6. CİLT

Kampanya Kitapları Yayın No: 84
Yayın Yönetmeni: Salih Zeki Meriç
Redakte: Cafer Durmuş
İç Tasarım: altınolukgrafik / Şaban Muslu
Kapak Tasarım: altınolukgrafik / Halil Ermiş
ISBN No: 978-605-302-324-1

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2016

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Kampanya Kitapları Bir Erkam Yayınları Kuruluşudur.

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

RUB'U'L-MÜHLİKÂT
ALTINCI KİTAB

DÜNYAYI ZEMMETMEK
(KİTÂBÜ ZEMMİ'D-DÜNYA)

MUKADDİME

Hamd, O Allah'a mahsustur ki, dostlarına dünyanın gâile ve âfetlerini bildirmiş, dünyanın kusur ve noksanlarını onlara göstermiştir. Hattâ onlar, buna delâlet eden âyet ve delîllere baktılar, dünyanın iyilik ve kötülüğünü karşılaştırdılar, kötülüklerinin iyiliklerinden çok olduğunu anladılar, umduklarının korktuklarını karşılamadığını ve varlıklarının bozulmaya mahkûm olduğunu bildiler.

Ne yazık ki bu dünya görünüşte güzel bir kadın gibi güzel yüzü ile insanları kendisine çekmekle beraber, kendisine vuslata heves edenleri, görülmeyen kötülükleri ile helâk etmektedir. Aynı zamanda peşine koşanlardan uzaklaşmakta olup onlara yaklaşmakta cimrilik göstermektedir. Şâyet yönelirse de kötülüğünden emîn olunmamaktadır. Bir saat iyilik ederse, bir sene kötülük etmektedir. Bir defa kötülük yaparsa bir yılda ondan kurtulmak mümkün olmamaktadır. Onun insana yönelmesi, helâk ve hüsranın delîlidir. Onun âfetleri devamlı olup dâimâ tâliplerini zillete sokmaktadır. Dünyaya aldanan herkes zillete mahkûmdur.

Dünyalık ile böbürlenen her insanın sonu hasrettir. Kendini isteyenden kaçmak, kaçanın peşinden koşmak onun şiârıdır. Kendisine hizmet edeni atar, kendisine arka çevireni arar. Onun berraklığı, bulanıklıktan kurtulamaz. Onun neşeleri, kederlerden ayrılmaz. Huzurunu huzursuzluk, gençliğini ise ihtiyarlık tâkip eder. Bolluk ve bereketi ise hasret ve pişmanlıktan başka bir şey sağlamaz. Aldatıcı bir hîlekâr ve uçucu bir sahtekârdır. Tâliplerine karşı durmadan süslenir. Onları kendisine bağladıktan sonra azı dişlerini göstererek sırıtmaya başlar da yollarını karıştırır. Îtidâl yolu ile istifâde edemez olurlar. Onlara, şaşıracakları gizliliklerini açıklar, öldürücü zehirlerini tattırır, isâbetli oklarını onlara yağdırır. Onun adamları bolluk ve neşe içinde bulundukları sırada bunlar rüyâda görülen boş şeyler imişler gibi birdenbire onlardan yüz çevirir, sonra bütün şiddet ve ağırlığı ile onlara yönelir ve onları iki taş arasında ezilen buğday gibi öğütmeye başlar. Sonra da kefenlerine bürünmüş oldukları halde onları toprak altına alır da bütün varlıkları yok olur gider. Dostları neşe beklerken o onları aldatır ve dâimâ mihnet içinde bırakır. Onlar büyük emeller peşinde koşar, servet toplar, yüksek binâlar inşâ ederler. Hâlbuki günün birinde bu binâlar mezar ve bu servetler yok, emekler ise hebâ, dilekler ise hevâ olur giderler. İşte dünyanın iç yüzü bundan ibârettir. Sonunda Allah'ın takdîri ne ise o olur.

Salât u selâm, âlemlere müjdeci, korkutucu ve parlayan bir ışık olarak gönderilen, kulu ve Rasûlü olan Muhammed aleyhisselâm üzerine ve nefislerine zulmedenleri kurtarmakta, dinî hükümleri yerleştirmekte Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e yardımcı olan âline ve ashâbına olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; dünya Allah'a, Allah'ın dostlarına ve hattâ düşmanlarına da düşmandır.

Allahu Teâlâ'ya düşmanlığı: Allah'a giden yolları, Allah'ın kullarına kapamaya çalışmasıdır. Bunun içindir ki, Allahu Teâlâ dünyayı yarattığından beri dünyaya bir defa bakmamıştır.

Allahu Teâlâ'nın dostlarına olan düşmanlığı: Onlara karşı türlü süslerle süslenmesi ve kendi yaldızlı parlaklığı ile onları kuşatması sebebiyle onları aldatmaya çalışıp dünyadan kurtulmak için ayrılış acılarına onları uğratması iledir.

Allahu Teâlâ'nın düşmanlarına karşı olan düşmanlığı: Çeşitli hîlelerle onları aldatarak kendi tuzağına düşürmek ve kendisine itimâd ettirip bağlamakla ciğerleri parçalayan hasretlere onları sokması ve ebedî saâdetlerden onları mahrûm bırakmasıyladır. Onlar saâdet hasretiyle yanacak ve dünyanın hîlelerinden kurtulmak için yardım dileyecek fakat kurtaramayacaklardır. Belki onlara: **"Sesinizi kesin artık konuşmayın."** denecektir. Bunlar ol kimselerdir ki, haklarında Allahu Teâlâ:

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ

عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ

"Onlar o kimselerdir ki, doğru yolu bırakıp sapıklığı satın almışlardır. Demek, alış verişleri onlara kazanç sağlamamış, onlar doğru yolu da bulamamışlardır." (Bakara sûresi, 2/86) buyurmuştur.

Bu kadar büyük gâile ve kötülükleri olan dünyanın önce mâhiyetini ve neden ibâret olduğunu, bu kadar düşmanlığı karşısında yaratılışındaki hikmetin ne olduğunu, kötülük ve aldatmalarının ne derece dahli olduğunu bilmek lâzımdır. Zîra kötülüğü bilmeyen ondan korunamaz ve belki oraya düşebilir.

Şimdi biz dünyayı zemmi, misâllerini, dünyanın hakikatini, mânalarının

tafsîlâtını, onunla alâkalı meşgalelerin çeşitlerini, bunların asıllarına ihtiyacın yollarını ve bunun fuzulî işleri ile meşgul olup Allah'tan yüz çevirmenin sebeplerini Allahu Teâlâ'nın izniyle anlatmaya çalışacağız.

DÜNYANIN ZEMMİ

Dünyayı yeren âyet ve misâller pek çoktur. Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin çoğu dünyanın zemmi, insanları ondan vazgeçirmek ve âhirete dâvetle alâkalıdır. Hattâ peygamberlerin maksadı ve gönderilmelerinin sebebi de budur. Bu, çok açık olduğu için Kur'ân âyetlerinden şâhid aramaya lüzum göstermiyor da, bu hususta vârid olan bâzı haberleri vermek istiyoruz.

Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ölü bir koyunun yanından geçerken:

أَتَرَوْنَ هٰذِهِ الشَّاةَ هَيِّنَةً عَلَى أَهْلِهَا؟ قَالُوا مِنْ هَوَانِهَا أَلْقَوْهَا،

قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي لَلدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَى اللّٰهِ مِنْ هٰذِهِ عَلَى

أَهْلِهَا وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى

كَافِرًا مِنْهَا شَرْبَةَ مَاءٍ

ş*"Gördüğünüz u koyun ölüsünün sâhibi nezdinde bir kıymeti var mı, diye sorunca oradakiler, kıymeti olmadığı için onu buraya attı, dediler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu dünya bu koyunun sâhibi yanında olan kıymetinden ziyâde Allah katında değerli değildir. Eğer dünyanın Allah katında sivrisinek kanadı kadar bir kıymeti olsaydı Allahu Teâlâ ondan kâfire bir yudum su içirmezdi."* buyurdu.[1]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ

"Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir." [2] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا مَا كَانَ لِلّٰهِ مِنْهَا

"Dünya mel'ûn, dünyada olan her ey mel'ûndür; yalnız Allah için olan müstesna." [3] buyurmuştur. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (r.a.) rivâyetinde yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَّ بِآخِرَتِهِ وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ أَضَرَّ بِدُنْيَاهُ

فَآثِرُوا مَا يَبْقَى عَلَى مَا يَفْنَى

"Dünyayı seven âhiretine zarar eder, âhiretini seven dünyasını zararlandırır. Bu böyle olunca, siz bâkîyi fânî üzerine tercîh ediniz." [4]

Diğer bir hadîste:

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ

ş *"Dünya sevgisi bütün hatâların ba ıdır."* [5] buyuıulmuştur.

Zeyd b. Erkam anlatıyor ve diyor ki: "Ebû Bekir (r.a.) ile bir arada bulunuyorduk. Su istedi. Ona su ile bal getirdiler. Bunu görünce hemen ağlamaya başladı. O kadar ağladı ki, ashâbını da ağlattı. Onlar sustu, o susmadı. Yeniden ağlamaya devam etti. Oradakiler, istediğini bulamadığına ağladığını sandılar. Nihayet gözyaşlarını silince kendisine:

– "Ey Allah'ın Rasûlünün halîfesi, niçin ağladın?" diye sordular. Ebû Bekir (r.a.):

– "Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yanında bulunuyordum. Baktım ki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) dil ve hareketleri ile birine: "Defol git." deyip duruyordu. Hâlbuki görünürlerde kimse yoktu. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

– "Kimi kovuyorsun?" diye sordum. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

هٰذِهِ الدُّنْيَا مَثَّلَتْ لِي فَقُلْتُ لَهَا: إِلَيْكِ عَنِّي ثُمَّ رَجِعَتْ

فَقَالَتْ إِنَّكَ إِنْ أَفْلَتَّ مِنِّي لَمْ يَفْلِتْ مِنِّي مَنْ بَعْدَكَ

"Bu dünya bana temessül edip yakla mak istedi. Ben de kendisine benden uzakla masını söyledim. O, gittikten sonra geri döndü ve: "Sen benden kurtuldunsa da, senden sonra gelecekler benden kurtulamayacak." dedi." [6] buyurdu." Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا عَجَبًا كُلَّ الْعَجَبِ لِلْمُصَدِّقِ بِدَارِ الْخُلُودِ وَهُوَ يَسْعَى

لِدَارِ الْغُرُورِ

"Ebedî olan âhirete inandığı halde mesâisini aldatıcı olan dünyalık için harcayanlara alabildiğine a arım." [7] buyurmuştur. Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir çöplüğe uğradı. Orada bulunan eski bir bez parçası ile çürümüş bir kemiği

göstererek:

هَلُمُّوا إِلَى الدُّنْيَا هَذِهِ الدُّنْيَا

"Dünyaya gelin, dünyayı görün, i te dünya budur. Netîcede böyle olacaktır." [8] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ، وَإِنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا، فَنَاظِرٌ

كَيْفَ تَعْمَلُونَ، إِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمَّا بُسِطَتْ لَهُمُ الدُّنْيَا

وَمُهِّدَتْ تَاهُوا فِي الْحِلْيَةِ وَالنِّسَاءِ وَالطِّيبِ وَالثِّيَابِ

"Dünya tatlı bir ye illiktir. Allahu Teâlâ sizin ne yapacağınızı görmek için sizi halîfe olarak bu dünyaya göndermi tir. İsrâiloğullarının malî vaziyeti düzelip refaha kavu tukları zaman, elbise, koku, zînet, süs, ev e yâsı ve kadınlarla zevke daldılar." [9] buyurdu.

Îsâ aleyhisselâm: "Dünyayı kendinize efendi edinmeyin ki, o da sizi kendisine köle etmesin. Servetinizi kaybolmayacak yerde toplayın. Zîra dünya hazînelerine sâhip olanların muhtelif âfet ve felâketlerle karşılaşmalarından korkulur. Ama Allah'ın hazînelerine sâhip olanlar için böyle bir korku bahis mevzûu değildir." demiştir.

Yine Îsâ aleyhisselâm: "Ey Havârilerim, sizin için dünyayı ben sırt üstü yere vurdum. Sakın benden sonra onu ayağa kaldırmayın. Dünyanın habîs olduğunun bir delîli, onda Allah'a isyân edilmesi, diğer delîli de âhiretin ancak onu terk etmekle elde edileceğidir. Dünyadan geçin, îmârına bakmayın ve iyi biliniz ki, bütün kötülüklerin başı, dünya sevgisidir. Kısa bir şehvetin, uzun pişmanlık vereceği unutulmamalıdır." demiştir.

Yine Îsâ aleyhisselâm şöyle demiştir: "Dünya sizin için bir döşek oldu da üzerinde oturdunuz. Hükümdarlar ile kadınlar sizinle bu hususta münâzaa etmesin. Hükümdarların dünyalıklarına karışmazsanız, onlar da size bir şey demezler ve bu sûretle onlardan kurtulursunuz. Kadınlara gelince; onlardan da oruç, namaz ile kendinizi korumaya çalışın."

Yine Îsâ aleyhisselâm: "Dünya hem aranan, hem de arayan bir varlıktır. Âhireti arayanları o arar ki, rızkını tamamlasın diye. Dünyayı arayanları âhiret arar ki, Azrâil gelsin de canlarını alsın diye."

Mûsâ b. Yesâr (r.a.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu haber veriyor:

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَخْلُقْ خَلْقًا أَبْغَضَ إِلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا وَإِنَّهُ

مُنْذُ خَلَقَهَا لَمْ يَنْظُرْ إِلَيْهَا

"Allahu Teâlâ dünyadan daha sevimsiz bir ey yaratmamı ve onu yarattığından beri bir kere olsun onun tarafina bakmamı tır." [10]

Rivâyete göre **Süleymân aleyhisselâm** bir seyâhatinde sağında, solunda insanlar ve cinler, ardında orduları olduğu ve kuşlar da başı üzerinde gölge ettikleri halde giderken İsrâiloğullarından bir âbide uğradı. Âbid:

– "Ey Davud'un oğlu, Allahu Teâlâ sana muazzam bir mülk vermiştir." dedi. Süleymân aleyhisselâm âbidi dinledikten sonra:

– "Kıyâmet günü mü'minin defterinde bir tesbihin yazılı olması, Dâvud'un oğlu Süleyman'a verilen bu mülkten daha kıymetlidir. Zîra Süleyman'ın bu mülkü kaybolur gider, fakat o tesbihin mükâfatı kaybolmaz." demiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

أَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ

إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَبْقَيْتَ

"Servet çokluğu sizi gaflete dü ürdü. İnsanoğlu, "malım malım" der durur. Hâlbuki servetinden senin için ancak yeyip içmek sûretiyle yok ettiğin, giymek sûretiyle eskittiğin (var ki bunların ikisi de yok olup gitmiştir) *bir de Allah için tasadduk edip ebedîle tirdiğin vardır."* [11] Yâni geride bıraktığın servet senin olmadığı gibi, yeyip giydiklerin de yok olmuştur. Ancak Allah rızâsı uğrunda harcadıklarından fayda vardır, buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلدُّنْيَا دَارُ مَنْ لَا دَارَ لَهُ وَمَالُ مَنْ لَا مَالَ لَهُ وَلَهَا يَجْمَعُ مَنْ

لَا عَقْلَ لَهُ وَعَلَيْهَا يُعَادِي مَنْ لَا عِلْمَ لَهُ وَعَلَيْهَا يَحْسُدُ مَنْ

لَا فِقْهَ لَهُ وَلَهَا يَسْعَى مَنْ لَا يَقِينَ لَهُ

"Dünya, yeri olmayanın evi, serveti olmayanın malıdır. Aklı olmayan, dünyalık toplar, ilmi olmayan dünyalık üzerinde husûmet eder. Anlamayanlar dünyalık için haset eder. Katî îmâna sâhip olmayanlar onun için uğra ıp dururlar." [12] buyurmuştur. Yine

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَصْبَحَ وَالدُّنْيَا أَكْبَرُ هَمِّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ وَأَلْزَمَ

اللّٰهُ قَلْبَهُ أَرْبَعَ خِصَالٍ هَمًّا لَا يَنْقَطِعُ عَنْهُ أَبَدًا وَشُغْلًا لَا يَتَفَرَّغُ

مِنْهُ أَبَدًا وَفَقْرًا لَا يَبْلُغُ غِنَاهُ أَبَدًا وَأَمَلًا لَا يَبْلُغُ مُنْتَهَاهُ أَبَدًا

"En büyük emeli dünyalık olduğu halde sabaha çıkan kimse, Allah katında bir kıymet ta ımaz. Aynı zamanda Allahu Teâlâ onun kalbini dört ey ile ilzâm eder: Eksilmeyen, ardı arası gelmeyen telâ , bitmek bilmeyen me gale, zenginliğine ula amadığı fakirlik, aslâ sonunu getiremeyeceği bo kuruntular." [13]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Ebû Hureyre'ye hitâben:

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَلَا أُرِيكَ الدُّنْيَا جَمِيعَهَا بِمَا فِيهَا، يَا أَبَا هُرَيْرَةَ

هٰذِهِ الرُّؤُسُ كَانَتْ تَحْرِصُ كَحِرْصِكُمْ وَتَأْمُلُ كَآمَالِكُمْ ثُمَّ

هِيَ الْيَوْمَ عِظَامٌ بِلَا جِلْدٍ ثُمَّ هِيَ صَائِرَةٌ رَمَادًا وَهٰذِهِ الْعَذِرَاتُ

هِيَ أَلْوَانُ أَطْعِمَتِهِمْ اِكْتَسَبُوهَا مِنْ حَيْثُ اِكْتَسَبُوهَا ثُمَّ

قَذَفُوهَا فِي بُطُونِهِمْ فَأَصْبَحَتْ وَالنَّاسُ يَتَحَامَوْنَهَا وَهٰذِهِ

الْخِرَقُ الْبَالِيَةُ كَانَتْ رِيَاشَهُمْ وَلِبَاسَهُمْ فَأَصْبَحَتْ وَالرِّيَاحُ

تُصَفِّقُهَا وَهٰذِهِ الْعِظَامُ عِظَامُ دَوَابِّهِمْ الَّتِي كَانُوا يَنْتَجِعُونَ

عَلَيْهَا أَطْرَافَ الْبِلَادِ فَمَنْ كَانَ بَاكِيًا عَلَى الدُّنْيَا فَلْيَبْكِ

"Ey Ebâ Hureyre, sana dünyayı bütün varlığı ile göstereyim mi?" buyurdu. Ebû Hureyre diyor ki: "Ben de, göster ya Rasûlallah" dedim. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) elimden tutarak beni Medîne çöplerinin döküldüğü bir dereye götürdü, orada insan kelleleri, insan pislikleri, parçalanmış elbiseler ve kemikler vardı. Bunları gösterdikten sonra: *"Gördüğün bu kelleler aynı sizin gibi ihtiras ve uzun kuruntular besleyen kimselerdi. imdi etsiz kemik olarak kaldılar ve nihâyet*

çürüyüp toz haline geleceklerdir. Bu pislikler, onların yedikleri lezîz yemeklerdir. Nereden kazandı ise kazandı, sonra da mîdelerine indirdiler. imdi ise herkes bunlardan uzakla maktadır. Bu parçalanmı bezler, onların süslü elbiseleri idi. imdi rüzgâr onları parça parça etmi tir. Bu kemikler onların, üzerlerine binip diyâr diyâr dola tıkları binitlerinin kemikleridir. İ te dünyanın manzarası ve sonu budur. imdi dünyalık için ağlamak isteyen ağlasın." [14] buyurdu. Ebû Hureyre (r.a.): Oradan gözyaşları içinde ayrıldık." dedi.

Rivâyete göre Allahu Teâlâ Âdem aleyhisselâmı yeryüzüne indirdiği zaman Âdem'e: *"Yıkılmak için in â et, ölüm için doğur."* buyurdu. Dâvud b. Hilâl da İbrâhim aleyhisselâma inen sahîfelerde şöyle yazılmıştır: *"Ey dünya, senin yapmacık süslerin, iyiler katında hiç bir kıymet ifâde etmez. Zîra ben onların gönüllerine sana husûmeti ve senden yüz çevirmeyi yerle tirdim. Senden daha hakîr bir ey yaratmadım. Senin her varlığın hakîr ve yok olmaya mahkûmdur. Seni daha ilk yarattığım anda kimseye devam etmemeni ve kimsenin sende dâim olmamasını takdîr ettim. İçlerinden bana inanıp beni tasdîk eden ve istikamet üzere olan iyilere müjdeler olsun. Onlara yine müjdeler olsun ki, onlar mezarlarından kalkıp bölük bölük bana gelecekleri zaman onların mükâfatları, önlerinde parlayan nurları ve kendilerini ku atan meleklerle beraber benden umdukları rahmete ula malarıdır."* demiştir.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلدُّنْيَا مَوْقُوفَةٌ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ مُنْذُ خَلَقَهَا اللهُ تَعَالٰى لَمْ

يَنْظُرْ إِلَيْهِ، وَتَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا رَبِّ اجْعَلْنِي لِأَدْنٰى

أَوْلِيَائِكَ الْيَوْمَ نَصِيبًا. فَيَقُولُ اسْكُتِي يَا لَا شَيْءَ، إِنِّي لَمْ

أَرْضَكِ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا، أَأَرْضَاكِ لَهُمُ الْيَوْمَ؟

"Dünya yer ile gök arası bo luğundadır. Yaratıldığı günden beri Allahu Teâlâ ona nazar etmemi tir. Kıyâmet günü, dünya: "Yâ Rab, hiç olmazsa en küçük velîlerini bende iskân et." diyecek. Allahu Teâlâ: "Ey hiç bir ey olmayan dünya, ben o hayatta onları sana revâ görmedim. Bu hayatta bunu yapar mıyım?" buyuracak." [15] buyurmuştur.

Âdem aleyhisselâmdan gelen haberlerde rivâyet edildiğine göre, Âdem aleyhisselâm yasak olan ağaçtan yediği zaman, bağırsakları sıkıştı ve dışarı çıkmak istedi. O ana kadar öyle bir şey yoktu, yediği diğer yemeklerden ihrâcât yapmıyordu. Bu ağaç bu sebepten yasaklanmıştı. Vaktâ ki sıkıştı cennet içinde

dolaşmaya başladı. Allahu Teâlâ bir melek vâsıtasıyla kendisine sordurdu:

– “Niye dolaşıyorsun?” Âdem aleyhisselâm:

– “Dışarı çıkmak istiyorum.” dedi. Kendisine:

– “Hangi minderi, hangi ağacın gölgesini kirletmek istiyorsun? Burada böyle şey olmaz, çık dünyaya.” denildi. Bu da dünyanın âdîliğini gösterir.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَيَجِيئَنَّ أَقْوَامٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَعْمَالُهُمْ كَجِبَالِ تِهَامَةَ فَيُؤْمَرُ بِهِمْ
إِلَى النَّارِ، (فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ مُصَلِّينَ؟ قَالَ:) نَعَمْ، كَانُوا
يُصَلُّونَ، وَيَصُومُونَ، وَيَأْخُذُونَ هِنَةً مِنَ اللَّيْلِ، فَإِذَا عُرِضَ
لَهُمْ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا وَثَبُوا عَلَيْهِ

“Kıyamet günü Tihâme dağı gibi ameli olan kimseler Allah’ın huzuruna gelecek ve bunların cehenneme girmesiyle emrolunacaktır. “Bunlar namaz da kılarlar mı idi?” diye soranlara, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): “Evet, namaz da kılarlar, oruç da tutarlar ve hattâ geceden de ibâdetlerine katarlardı. Ancak dünyalıktan bir ey kendilerine takdîm edildiği zaman, helâl-haram demeden ona uçu ur ve ba ına çökerlerdi.” [16]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلْمُؤْمِنُ بَيْنَ مَخَافَتَيْنِ بَيْنَ أَجَلٍ قَدْ مَضَى لَا يَدْرِي مَا
اللهُ صَانِعٌ فِيهِ، وَبَيْنَ أَجَلٍ قَدْ بَقِيَ لَا يَدْرِي مَا اللهُ قَاضٍ
فِيهِ، فَلْيَتَزَوَّدِ الْعَبْدُ مِنْ نَفْسِهِ لِنَفْسِهِ وَمِنْ دُنْيَاهُ لِآخِرَتِهِ،
وَمِنْ حَيَاتِهِ لِمَوْتِهِ وَمِنْ شَبَابِهِ لِهَرَمِهِ فَإِنَّ الدُّنْيَا خُلِقَتْ
لَكُمْ وَأَنْتُمْ خُلِقْتُمْ لِلْآخِرَةِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا بَعْدَ
الْمَوْتِ مِنْ مُسْتَعْتَبٍ وَمَا بَعْدَ الدُّنْيَا مِنْ دَارٍ إِلَّا الْجَنَّةُ
أَوِ النَّارُ

“Mü’min iki korku arasındadır. Biri geçmi ömrü hakkındadır ki, Allahu Teâlâ’nın geçmi ine dâir ne muamelede bulunduğunu bilmez. Diğeri geri kalan ömrüne dâirdir ki, burada da Allahu Teâlâ’nın, hakkında neyi takdîr ettiğini bilmez. O halde kul, kendisinden kendisi, dünyasından âhireti, hayâtından ölümü ve gençliğinden ihtiyarlığı için azık alsın. Zîra dünya sizin için, siz ise âhiret için yaratılmı sınız. Varlığım kudretinin irâdesi altında bulunan Allah’a yemîn ederim ki, öldükten sonra affı mûcib bir amel yapılamayacağı gibi, dünyadan sonra ya cennet veyâ cehennem olmak üzere iki yer vardır.” [17]

Mûsâ aleyhisselâm: “Ateş ile suyun bir kapta toplanması mümkün olmadığı gibi, hem dünya, hem de âhiret sevgisinin bir gönülde toplanması mümkün değildir.” demiştir. Rivâyete göre Cebrâil aleyhisselâm Nûh aleyhisselâm’a:

– “Ey peygamberlerin en uzun ömürlüsü, dünyayı nasıl buldun?” diye sormuş. Nûh aleyhisselâm da:

– “Birinden girip diğerinden çıktığım iki kapılı bir han gibi buldum.” demiştir.

Îsâ aleyhisselâma:

– “Hiç olmazsa barınabileceğin kadar bir mesken edinsen.” diyenlere O:

– “Eski harâbeler bize yeter.” demiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اِحْذَرُوا الدُّنْيَا فَإِنَّهَا أَسْحَرُ مِنْ هَارُوتَ وَمَارُوتَ

“Dünyadan sakınınız. Zîra o, Hârut ve Mârut’tan daha büyük bir sihirbazdır.” [18] buyurmuştur. Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâbının bulunduğu yere giderek:

هَلْ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ أَنْ يُذْهِبَ اللّٰهُ عَنْهُ الْعَمٰى وَيَجْعَلَهُ بَصِيرًا؟

أَلَا إِنَّهُ مَنْ رَغِبَ فِي الدُّنْيَا وَطَالَ أَمَلُهُ فِيهَا أَعْمَى اللّٰهُ قَلْبَهُ

عَلٰى قَدْرِ ذٰلِكَ، وَمَنْ زَهَدَ فِي الدُّنْيَا وَقَصَّرَ فِيهَا أَمَلَهُ أَعْطَاهُ

اللّٰهُ عِلْمًا بِغَيْرِ تَعَلُّمٍ وَهُدًى بِغَيْرِ هِدَايَةٍ، أَلَا إِنَّهُ سَيَكُونُ

بَعْدَكُمْ قَوْمٌ لَا يَسْتَقِيمُ لَهُمُ الْمُلْكُ إِلَّا بِالْقَتْلِ وَالتَّجَبُّرِ، وَلَا

الْغِنٰى إِلَّا بِالْفَخْرِ وَالْبُخْلِ وَلَا الْمَحَبَّةُ إِلَّا بِاتِّبَاعِ الْهَوٰى، أَلَا

فَمَنْ أَدْرَكَ ذٰلِكَ الزَّمَانَ مِنْكُمْ فَصَبَرَ عَلَى الْفَقْرِ وَهُوَ يَقْدِرُ

عَلَى الْغِنٰى وَصَبَرَ عَلَى الْبَغْضَاءِ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى الْمَحَبَّةِ

وَصَبَرَ عَلَى الذُّلِّ وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى الْعِزِّ لَا يُرِيدُ بِذٰلِكَ إِلَّا

وَجْهَ اللّٰهِ تَعَالٰى أَعْطَاهُ اللّٰهُ تَعَالٰى ثَوَابَ خَمْسِينَ صِدِّيقًا

"Mânevî körlükten kurtulup basîret sâhibi olmak isteyen var mıdır? İyi biliniz ki, dünyaya heves edip uzun emeller pe inde ko anların emelleri nispetinde Allahu Teâlâ kalplerini kör eder ve basîretlerini bağlar. Uzun emeller pe inde ko mayıp dünyadan yüz çevirenlere ise Allahu Teâlâ öğrenmeden ilim verir ve doğru yola hidâyet eder. Agâh olunuz! Sizden sonra öyle insanlar gelecek ki onlar, dünyalığı ancak cebir ve iddet kullanarak adam öldürmek sûretiyle ellerinde tutacaklar. Zenginliğe cimrilikle sâhip olacaklar ve serveti iftihâr vesîlesi yapacaklar, sevgiyi hevâ-i nefsine uymakla sağlayacaklardır. Sizden bugünlere eri ip de bu yollardan servet edinmeye muktedir olduğu halde yoksulluğa sabredenler, hevâ-i nefis yolu ile sevgi temînine muktedir iken bunu yapmayıp husûmete tahammül edenler, yine böyle gayr-ı me rû yollardan ululuğa gücü yeterken zillete dayananlar ve bunları yaparken yalnız Allah rızâsını dü ünenlere, Allahu Teâlâ sıddîklardan elli ki inin mükâfatını verir." [19]

Rivâyete göre **Îsâ aleyhisselâm** bir gün gök gürültüsü ve şimşeklerle başlayan şiddetli bir doluya yakalanır. Sığınacak bir yer arar. İleride bir çadır görür ve oraya koşar. Çadırın içinde bir kadın görür, oradan uzaklaşır. Bir mağara görür, kapısına gider ki, içinde bir arslan var, hemen mağaranın deliğini kapar ve: "Yâ Rab, herkese bu kadar nîmetler verdin, ama bana bir sığınak bile vermedin" der. Allahu Teâlâ: "Senin sığınağın benim rahmetimdir. Kıyâmet günü seni yüz hûri ile evlendirir ve her günü dünyanın bir yılına muâdil olan dört bin yıl düğününü sürer. Münâdîleri çağırtırım: Nerede dünyadan îrâz edenler? Bu gün, dünyadan yüz çeviren Meryem'in oğlu Îsâ'nın düğününe gelin; yiyip için, derler." buyurur.

Yine Îsâ aleyhisselâm: "Yazıklar olsun o dünyalık peşinde koşanlara, nasıl olup da o servetlerinden ayrılacaklardır. Hâlbuki onlar dünyalığa bağlanmışlar, ona aldanmışlardır. Onlar ona bel bağlarken, o, onları rezîl etmiştir. Yine yazıklar olsun o dünyaya mağrûr olanlara. O dünya, nasıl onlara hoşlanmadıkları şeyi gösterecektir. Onları sevdiklerinden ayıracak ve mukadder âkıbetlerine uğratacaktır. Düşüncesi dünyalık, işi isyân olan kimseye yazıklar olsun ki, yarın günâhları ile nasıl rezîl ve perişân olacaklar." demiştir.

Denildi ki: Allahu Teâlâ **Mûsâ aleyhisselâm**a şöyle vahyetmiştir: “Ya Mûsâ, zâlimlerin yeri olan dünyadan sana ne var? Orası senin yerin değildir. Sen orayı düşünme ve onu hatırından çıkar. O, ne çirkin bir yerdir. Ancak iyi amel edenler için güzel bir yerdir. Yâ Mûsâ, zâlimi ben gözetir ve mazlûmun hakkını ondan alırım.”

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) (Aşere-i Mübeşşere’den olan) Ebû Ubeyde b. Cerrâh’ı Basra’nın nâhiyelerinden olan Bahreyn’e gönderdi. O da külliyetli bir mal ile oradan döndü. Bunu duyan ensâr sabah namazında câmie doldular. Namaz bittikten sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in etrâfını alarak îmâlı şekilde Ebû Ubeyde’den hahsetmeye başladılar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) gülümseyerek:

أَظُنُّكُمْ سَمِعْتُمْ أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ قَدِمَ بِشَيْءٍ؟ قَالُوا: أَجَلْ يَا رَسُولَ

اللهِ، قَالَ: «فَأَبْشِرُوا وَأَمِّلُوا مَا يَسُرُّكُمْ، فَوَاللهِ مَاالْفَقْرَ أَخْشَى

عَلَيْكُمْ، وَلَكِنِّي أَخْشَى عَلَيْكُمْ أَنْ تُبْسَطَ عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا كَمَا

بُسِطَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، فَتَنَافَسُوهَا كَمَا تَنَافَسُوهَا

وَتُهْلِكَكُمْ كَمَا أَهْلَكَتْهُمْ

– “*Ebû Ubeyde’nin bol mal ile geldiğini duyduğunuzu sanıyorum.*” buyurdu. Onlar:

– “Evet.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– “*Sizi sevindiren eye müjdelenin ve bundan fayda bekleyin. Allah’a yemîn ederim ki, ben sizin yoksulluğunuzdan korkmam. Sizin hakkınızda benim korktuğum, sizden evvelkilerin sâhip oldukları gibi geni servetlere sâhip olmak ve onların birbirini çekemeyip helâk olmaları gibi, sizlerin de birbirinize haset edip helâk olmanızdır.*” [20] buyurdu. Yine Ebû Saîd Hudrî’ nin rivayetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مَا يُخْرِجُ اللهُ لَكُمْ مِنْ بَرَكَاتِ

الْأَرْضِ (فَقِيلَ وَمَا بَرَكَاتُ الْأَرْضِ؟) قَالَ: زَهْرَةُ الدُّنْيَا

“*Hakkınızda en çok korktuğum. Allahu Teâlâ’nın sizin için yerden çıkardığı bereketlerdir.*” buyurdu. “Bu bereketler nedir?” suâline, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

“Dünya nîmetleridir.” [21] diye cevap verdi.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا تَشْغَلُوا قُلُوبَكُمْ بِذِكْرِ الدُّنْيَا *“Dünyayı anmak ve dü ünmekle kalblerinizi me gûl etmeyin.”* [22]

Ammâr b. Saîd’in anlattığına göre **Îsâ aleyhisselâm** havârileri ile birlikte bir köye uğramış. Köy halkı kimi kapı önlerinde, kimi sokaklarda tamamen ölü olarak yatmakta idiler. Îsâ aleyhisselâm havârilerine: “Bunlar tabiî şekilde ölseydiler, birbirini defneder ve böyle ortada kalmazlardı. Bunlar Allah’ın gazabına uğramış kimselerdir.” dedi. Bunun üzerine havârîler:

– “Bunların günâhlarının ne olduğunu bilmeyi candan arzu ederdik.” dediler. Îsâ aleyhisselâm Allahu Teâlâ’dan bunu diledi. Allahu Teâlâ:

– “Karanlık basınca sen onlardan sor, cevap alırsın.” buyurdu. Îsâ aleyhisselâm da gece vakti bir tepeye çıkıp:

– “Ey köy halkı, nedir bu hâliniz, başınıza geleni anlatır mısınız?” diye nidâ etti. İçlerinden biri:

– “Ey Allah’ın Rûhu, esenlik içinde akşamladık, cehennemde sabahladık.” dedi. Îsâ aleyhisselâm:

– “Niçin böyle oldu?” diye sordu. Adam:

– “Dünya sevgisine dalmamız, günâhkârlara itâat etmemiz sebebiyle.” dedi. Îsâ aleyhisselâm:

– “Dünyayı nasıl sevdiniz?” diye sordu. Adam:

– “Bir çocuğun annesini sevdiği, geldiği vakit sevinip gittiği vakit ağladığı gibi biz de sevinir ve ağlardık.” dedi. Îsâ aleyhisselâm:

– “Neden arkadaşlarınız konuşmuyor?” diye sordu. Adam:

– “Nasıl konuşsunlar? Onlar ateşten zincire vurulmuşlar, dehşet saçan azâb meleklerinin elindedirler.” dedi. Îsâ aleyhisselâm:

– “Ya sen nasıl cevap verebiliyorsun?” diye sordu. Adam:

– “Ben onların aralarında bulunuyordumsa da onlardan değildim, onlara azâp gelince beni de içine aldı. Ben de cehennemin kenarında askıya alınmış vaziyetteyim, kurtulup kurtulamayacağımı bilemem.” dedi. Îsâ aleyhisselâm:

– “Dövülmemiş tuz ile arpa ekmeği yemek, yünden yapılmış keçeyi giymek, yerler üzerinde yatıp uyumak ve bu sûretle dünyada sıhhati korumak âhirette azâbdan emîn olmak, bu servetten çok daha hayırlıdır.” dedi.

Enes (r.a.) diyor ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in Adba adındaki devesini hiç bir deve geçemezdi. Bir bedevînin devesi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in devesini geçince, ashâbın ağırına gitti. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّهُ حَقٌّ عَلَى اللهِ أَنْ لَا يَرْفَعَ شَيْئًا مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ

“Dünyalıktan yükselttiği ve yücelttiği her eyi dü ürmek, Allahu Teâlâ’nın kafî bir hükmüdür.” [23] buyurdu.

Îsâ aleyhisselâm, dünyayı deniz dalgaları üzerinde yapılan inşâata benzeterek: “Deniz dalgaları üzerinde kimse inşâat yapmadığı ve bunun temeli olmadığı gibi, dünyanın da temeli yoktur. Bunu devamlı bir mesken kabul etmeyin.” demiştir. Yine Îsâ aleyhisselâma:

– “Bize Allah sevgisini kazandıracak bir şey öğret.” dediklerinde o;

– “Dünyaya buğzedin, Allah sizi sevsin.” buyurdu.

Ebû’d-Derdâ’nın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا وَلَهَانَتْ

عَلَيْكُمُ الدُّنْيَا وَلَآثَرْتُمُ الْآخِرَةَ

“Eğer benim bildiğimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız da, dünya size ehven gelir ve âhireti dünya üzerine tercîh ederdiniz.” [24] buyurmuştur. Ebû’d-Derdâ (r.a.) devamla diyor ki: “Eğer benim de bildiğimi bilseydiniz dağlara çıkar ve kendinize ağlardınız. Zarurî ihtiyacınızdan fazla servetinizin tarafına bakmazdınız. Ama ne yazık ki, kalpleriniz âhireti hatırlamaktan gafil, uzun emeller onu kaplamış ve işiniz gücünüz dünyalık olmuş, âdeta hiç anlamayan câhiller gibi olmuşsunuz. Hattâ bâzılarınız, sonundaki tehlikeye aldırış etmeyip şehvetinin peşinde koşan hayvandan da daha kötüsünüz. Ne oluyor? Niçin söz dinlemiyor ve birbirinizi sevmiyorsunuz? Hâlbuki hepiniz din kardeşisiniz. Sizi ayıran kötü düşüncelerinizdir.

Eğer iyilik üzerinde ittifak etseniz, birbirinizi severdiniz. Size ne oldu ki, ne dünya ne de dîn husûsunda nasîhatte bulunmaz ve hiç biriniz sevip yardım etmek istediği kimseye âhireti hususunda nasîhatte bulunmazsınız. Bu hal kalplerdeki îman zayıflığından ileri gelir. Şâyet dünyaya inandığınız gibi, âhiretin hayır ve şerrine de inansanız, âhireti tercîh ederdiniz. Zîra o, sizin için daha hayırlıdır.

Şâyet “Peşini sevmek, veresiyeyi sevmenin üstündedir.” derseniz, bu davanıza da şüphe ile bakarım. Çünkü görüyorum ki, gelecekte umduğunuz ve elinize geçip geçmeyeceği şüpheli olan bir servet için peşînen her türlü sıkıntı ve ızdıraplara girmekte ve bu hususta yatırımlar yapmaktasınız. Peşin gâlip olsa,

bu zahmetleri ihtiyar etmezdiniz. Cidden siz bedbaht insanlarsınız. Size bildirilen şekilde îmânı anlamamışsınız. Şâyet Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in getirdiklerinde şüpheniz varsa, buyurun şüphelerinizi halledelim. Kalplerinizi sükûna erdirecek delîlleri ortaya koyalım. Meseleyi vüzûha kavuşturalım. Siz ahmak değilsiniz ki, sizi mâzur görelim.

Görüyorsunuz ki, dünyalıkta isâbetli tedbirler alıyorsunuz, bu akılsızlıkla olmaz. Size ne oluyor ki, elinize geçen dünyanın azıcık nîmetlerine seviniyor, kaybettiğinize üzülüyorsunuz. Hattâ bu hal yüz ve sözlerinizde tezâhür ediyor. Kaybınıza felâket adını veriyor ve onun için mâtem tutuyorsunuz da ekseriyetiniz dînini ihmâl ediyor ve bunun için bir üzüntü ve değişiklik kendisinde görülmüyor. Bu hal, Allahu Teâlâ'nın sizden uzaklaştığına delîldir. Her biriniz birbirinizi neşe ile karşılarsınız. O da aynı ile mukabele eder, korkusundan dolayı karşılaştığınız adamın hoşuna gitmeyecek hareketlerden sakınırsınız. Zâhirî dostluğunuz kin üzerine kurulmuş, meralarınız pislik üzerinde yetişmiş, kazançlarınız haram, sözleşmeniz muâhedeyi bozmak üzerine kurulmuş, samîmiyet nâmına sizde bir şey kalmamıştır.

Beni sizden uzaklaştırıp, sevdiğim yüce peygambere yaklaştırmasını Allah'tan dilerim. Eğer o, bugün hayatta olsaydı, sizin bu hareketlerinize susmazdı.

Sizde hayır nâmına bir şey varsa, hakikati size duyurmuş oldum. Allah katında olanı aramak isterseniz, onu kolaylıkla bulursunuz. Ben sizin hakkınızda Allah'a sığınır ve O'ndan yardım dilerim."

Îsâ aleyhisselâm havârilerine: "Ey havârîler, dünyalık için çalışanların, dînin azı ile dünyanın selâmetine râzı oldukları gibi, siz de dînin selâmeti ile dünyanın azına râzı olun." demiştir. Şâir de bu meâlde şöyle demiştir:

"Öyle adamlar gördüm ki, geçim darlığına râzı olmadıkları halde, dinî cephenin azlığı ile iktifâ ettiler."

"Hükümdarlar, dünyalıkları uğrunda dinlerinden müstağnî kaldıkları gibi, sen de dînin uğrunda dünyalıktan müstağnî kal."

Yine Îsâ aleyhisselâm: "Ey iyilerden olabilmek için dünyalık peşinde koşan insan, iyi bil ki senin için iyilik dünyayı terk etmektedir." demiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَتَأْتِيَنَّكُمْ بَعْدِي دُنْيَا تَأْكُلُ إِيمَانَكُمْ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

"Benden sonra öyle bir dünyalık ya ayacaksınız ki, ate in odunu yakıp yok etmesi gibi, o hayât da îmânınızı kemirecektir." buyurmuştur.

Allahu Teâlâ **Mûsâ aleyhisselâm**a: *"Ya Mûsâ, dünyaya meyletme. Zîra benim*

huzuruma ondan daha ağır bir günâh ile gelmi olamazsın." buyurmuştur. Bir gün Mûsâ aleyhisselâm giderken yol üzerinde ağlar bir adam gördü. Dönüşte de aynı vaziyette ağladığını görünce: *"Yâ Rab, senin kulun durmadan senin korkundan ağlıyor."* dedi. Allahu Teâlâ: *"Gözya ları ile beyni de aksa yine onu affetmem. Çünkü onun kalbinde dünya sevgisi var."* buyurmuştur.

Eserler:

Hz. Ali (r.a.): "Altı hasleti toplayan kimsenin artık cennete girmek için arayacağı başka bir yer kalmadığı gibi, cehennemden kaçmak için de bir tehlikesi kalmamıştır. Allah'ı bilip Allah'a itâat eden, şeytanı tanıyıp ona isyân eden, âhireti bilip onu arayan, bâtılı bilip ondan uzaklaşan, dünyayı bilip onu terk eden, Hakkı bilip ona uyan kimsedir." demiştir.

Hasan-ı Basrî: "Dünyanın ellerinde emânet olduğunu bilip onu koruyucusuna teslîm edip de usûlünce oradan ayrılanlara Allah rahmet etsin." demiştir.

Yine Hasan-ı Basrî: "Din husûsunda sana gıpta edenlere, sen de gıbta et. Dünyalık husûsunda sana gıpta edenlere ise sen dünyalığı onların ırmağına at." demiştir.

Lokman aleyhisselâm oğluna: "Oğulcağızım, dünya, derin bir deryâdır. Çok kimseler burada boğulmuştur. Bu deryâda boğulmaktan kurtulmak için senin gemin, takvâ ve Allah'a saygı olsun. Yatağın îmân, yelkenin Allah'a tevekkül olsun ki, batmaktan kurtulabilesin. Yoksa kurtuluş zordur." demiştir. Fudayl:

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ

عَمَلًا. وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا

"Yeryüzünde olan şeyleri, insanların hangisinin daha iyi iş işlediğini ortaya koyalım diye yeryüzü için süs yaptık. Şüphesiz biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak haline getirebiliriz." (Kehf sûresi, 18/7-8) âyet-i celîlesinin mânasında çok düşündüm, demiştir. Hakîmlerden biri de şöyle diyor: "Dünyalıkta eline geçen her seyin senden önce bir sâhibi olduğu gibi, senden sonra da bir sâhibi vardır. Dünyalıktan senin için sabah kahvaltısı ile akşam yemeğinden başka bir şey yoktur. Yâni senin olan, yiyip içtiğindir. O halde dünyayı yiyeceğim diye boğulma, dünyalığa oruç tut. Âhiret için iftar et. Dünyanın sermâyesi hevâ-i nefis, kazancı ise ateştir."

Râhiplerden birine:

– "Zamanı nasıl buluyorsun?" diye sorduklarında o:

– "Bedenleri eskiten, emelleri tâzeleten, ölümleri yaklaştırıp umutları

uzaklaştıran bir nesne.” demiştir. Kendisine:

– “O halde zamana bağlı adamları nasıl buluyorsun?” dediklerinde râhip:

– “Ona zafer bulanlar yorulur. Onu kaybedenler dert ve zahmete girerler.” dedi. Nitekim şâir:

“Mai et bolluğundan dünyayı övenler, yakında onu yereceklerdir.”

“Dünya ikbâl ettiği vakit, sıkıntısı çok, yüz çevirdiği vakit hasreti büyüktür.” demiştir.

Hakimlerden biri de şöyle demiştir; “Dünya vardı, ben dünyada yoktum. Dünya yok olacağı zamanda da ben dünyada olmayacağım. O halde ben de burada mesken edinmeyeceğim. Zîra bunun yaşayışı sıkıntılı, safveti kederli, yâni parlaklığı bulanık, adamları ondan dâimâ korku içindedir. Ya nîmetlerin ellerinden gitmesinden veyâ bir belânın kendilerine gelmesinden korkup dururlar. Hele mukadder olan ölümün her an gelmesi korkusundan hiç kurtulamazlar.”

Yine zâtın biri şöyle diyor: “Dünyanın belli başlı kusurlarından biri, bâzılarına az ve bâzılarına da çok vermek üzere kimseye hakkını vermemektir.” **Süfyân-ı Sevrî** de: “Görmüyor musunuz, sanki nîmetlere kızılmış gibi hep ehli olmayanların ellerine verilmiştir.” demiştir.

Süleyman Dârânî de şöyle demiştir: “Dünyaya meyil ve muhabbeti olup dünyalık isteyenlere her ne verilirse, onlar yine onun fazlasını, âhirete de meyil ve muhabbeti olarak âhiret husûsunda istekte bulunanlara ne verilirse, onlar da yine onun fazlasını isterler ki, bunun sonu gelmez.”

Adamın biri Ebû Hâzim’e, dünya sevgisinden şikâyet eder ve bu sevgiden kurtulamadığını söyler. Ebû Hâzim: “Allahu Teâlâ’nın dünyadan sana verdiğine bak; helâlini al, harama yaklaşma. Aldığını meşrû yerde kullan. Böyle yaparsan, dünya sevgisi sana zarar vermez.” demiştir. Bunun aksini söyleyip adamı muâhazeye kalkışsa, adamı müşkil vaziyete düşüreceği için bu tavsiyede bulunmuştur.

Yahyâ b. Muâz: “Dünya şeytanın dükkânıdır. Şeytanın dükkânından bir şey çalma, sonra çalınan mâlını ararken seni yakalar.” demiştir.

Fudayl: “Dünya altından da olsa fânî, âhiret çamur çanaktan da olsa bâkidir. Bâkî olan, çanak çömlek, fânî olan da altın olsa, bâkîyi tercîh etmeliyiz. Ne yazık ki biz, bunun aksine olarak yok olacak olan çanak çömleği, bâkî olan altın üzerine tercîh ediyoruz.”

Ebû Hâzim de şöyle diyor: “Aman dünyadan sakının! Zîra ben öğrendiğime göre dünyayı büyültenlere kıyâmet günü: “İşte bu adam, Allahu Teâlâ’nın hakîr gördüğü şeye tâzîm etmiş ve onu büyültmüştür.” diye söyleyeceklerdir.”

İbn Mes'ûd (r.a.): "Dünyada her insan misâfir ve elindeki servet âriyettir. Misâfir ise yolcu, ariyet ise iâde edilecektir." demiştir. Nitekim şâir de:

"Mâl ve evlâd emânettir, elbette emânet iâde edilecektir." demiştir.

Bir gün **Râbia Adviye**'nin ziyâretine gelen dostları, sözü dünyaya getirip dünyayı yermeye başladılar. Râbi'a:

– "Lütfen sözü kesiniz. Zîra sizin kalbinizde dünyalığın mevkii olmasa, onu sık sık anıp durmazdınız. Çünkü bir şeyi seven onu çok anar." dedi.

İbrâhim b. Edhem'e:

– "Ne haldesiniz?" diye sormuşlar. İbrâhim:

– "Dînimizi parçalamak sûretiyle dünyamızı yamamaya çalışıyoruz. Böylece ne dînimiz, ne de yamadığımız dünyamız kaldı. Müjde o kimseye ki, Rabbini tercîh etti ve umduğu âhireti için dünyalığını fedâ etti." dedi. Yine bu hususta şâirin biri:

"İstediği kadar ya asın, istediği kadar servete nâil olsun, dünyalık pe inde olan kimse, netîcede bir apartman yapıp da içine girmek isterken, apartmanı yıkılan kimsenin hali gibidir. Yâni yaptıkları mahvolup gidecektir." demiştir. Yine başka biri:

"Hesap et ki, dünya bütün varlığı ile sana teveccüh etmiş, bunun ne kıymeti var? Netîcesi yokluk değil mi? Aslında dünya, çabucak kaybolan bir gölgeden başka bir şey değildir!" demiştir.

Lokman aleyhisselâm oğluna: "Oğlum, dünyayı sat âhireti al. Bu sûretle bu alışverişinde her iki taraftan da kâr edersin. Sakın âhiretini satıp dünyayı alma. Zîra bu sûretle her iki taraftan zarar edersin." demiştir.

Mıtraf b. Şıhhîr de: "Hükümdarların yumuşak koltuklarına ve zevk u safâlarına bakma. Onların süratle değişen hallerine ve âkıbetlerine bak." demiştir.

Abdullah b. Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: "Allahu Teâlâ dünyayı üçe böldü. Bir bölümünü mü'minlere, bir bölümü münâfıklara ve bir bölümü de kâfirlere verdi. Mü'minler dünyalıktan âhiret için azık alır, münâfıklar süslenir, kâfirler de hayatlarını sağlarlar."

Zâtın biri de: "Dünya bir lâşedir. Bundan faydalanmak isteyen, köpeklerle düşüp kalksın." demiştir. Nitekim şâir:

"Ey dünyaya tâlip olan, bu talebinden vazgeç ki, selâmet bulasın,

Zîra gaddâreyi kendisine ni anlayan, yakında matem sofrasına oturur." demiştir.

Ebû'd-Derdâ (r.a.): "Dünyanın Allah katında hiç bir kıymeti olmadığının delîli, Allah'a isyân, ancak burada olduğu ve Allah'ın rızâsını kazanmak, ancak onu terk etmekle mümkün bulunduğu içindir." demiştir. Yine bu hususta şâirin biri:

"Aklı ba ında bir adam dünyayı tecrübe ettiğinde, onun dost kılığına bürünmü bir

dü man olduğunda tereddüt etmez.” demiştir.

Bir başka şâir de:

“Ey gecenin ilk vakti ne eli olarak uykuya yatan, bilmi ol ki vakalar gece yarısı çoğalır.

“Gecelerin tekerrürü nice bolluk zamanlarını yok etmi tir.

“Zamanın deği iklikleri nice mülkleri mahv u perî ân etmi tir. Zamanda hem fayda, hem de zarar vardır.

“Ey bekası olmayan dünyayı kucaklamak için gece gündüz seferlerde dola an insan!

“Firdevs Cennet'inde bâkireleri kucaklamak için, dünyalıktan herhangi bir eyi kucaklamayı terk ettin mi?

“ âyet Firdevs Cennet'inde iskân olmak istersen, cehennemden korunman gerekir.” demiştir.

Ebû Umâme el-Bâhilî diyor ki: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiği zaman, şeytanlar İblis'in çevresini sararak, etrafında ümmeti toplanan peygamberin geldiğinden kendisini haberdâr ettiler. Bunun üzerine İblis:

– “Bunlar dünyayı seviyorlar mı?” diye sordu. Onlar da:

– “Evet, dünyayı severler.” dediler. İblîs:

– “Öyleyse merak edecek bir şey yok. Onları putlara taptırmak kolaydır. Akşam sabah üç taraftan onlara hulûl ederim. Haksız kazanç, lüzumsuz masraf ve haklı yere sarf ettirmemek. Zâten bütün fenâlıklar da bu üç şeyden neşet eder.” dedi. Adamın biri Hz. Ali'ye (r.a.):

– “Dünyayı bana anlatır mısın?” diye sorar. Hz. Ali:

– “Sağlam olanı hasta olacak, emniyette olanı pişman olacak, fakiri mahzûn olacak, zengini ise servetinin helâlinin hesâbı, haramının azâbı ile mübtelâ alacak, şüpheli şeyleri için de itâb olunacaktır. Bunun daha neyini anlatayım?” demiştir.

Yine bir defa bu soruyu kendisine sorduklarında:

– “Kısa mı anlatayım, uzun mu?” demesi ve onların da:

– “Kısa anlat.” demeleri üzerine Hz. Ali:

– “Helâlinin hesabı, haramının azabı olan bir yerdir.” demiştir.

Mâlik b. Dînâr: “Dünya bir sâhirdir. O, dünya âlimlerini sihreder, onun sihrinden kendinizi koruyun.” demiştir.

Ebû Süleymân Dârânî de şöyle demiştir: “Âhiret sevgisi bulunan kalbe, dünya baskı yapar, fakat dünya sevgisi olan kalbe âhiret uğramaz. Çünkü âhiret keremli, dünya ise kıymetsizdir.”

Biz, Seyyâr b. Hikem'in rivayetinin daha doğru olacağını umarız. O “Dünya ile

âhiret mü'minin kalbinde toplanır. Hangisi galebe çalarsa diğeri ona uyar." demiştir.

Mâlik b. Dînâr: "Dünyalık için ne kadar üzülürsen, o nisbette âhiret kalbinden çıkar. Âhiret için ne kadar üzülürsen de o nispette dünya sıkıntısı kalbinden çıkar." demiştir. Bu da **Hz. Ali**'nin: "Dünya ile âhiret birer kuma gibidir; birisini memnûn ettiğin nisbette diğerini gücendirmiş olursun" sözünden iktibâs edilmiştir. **Hasan-ı Basrî**: "Öyle adamlarla kaışılaştım ki, dünya onların nazarında, üzerinde yürüdüğümüz toz toprak gibidir. Dünyalık gelmiş gitmiş, nereden gelmiş, nereye gitmiş, onlar buna asla aldırış etmezlerdi." demiştir. Adamın biri Hasan-ı Basrî'ye:

– "Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği servetten tasadduk eden ve akrabalarına yardımda bulunan bir kimsenin, bu servet içinde yaşayıp bundan istifâde etmesi ve bu servet içerisinde kalması uygun mudur?" diye sorduğunda Hasan:

– "Hayır, onu tamâmen infâk edip ihtiyacı kadarını kendisinde bırakması en doğrusudur." dedi.

Fudayl: "Eğer dünya bütün varlığı ile helâlinden bana teveccüh etse, ben âhirette onun hesâbını vermemek ve üzerime bulaşacak bir pislikten kaçar gibi ondan kaçarım." demiştir.

Ömer (r.a.) ilk defa Şam'a gidişinde halk kendisini karşıladı. Hz. Ömer:

– "Benim kardeşliğim Ebû Ubeyde b. Cerrah nerede?" diye sordu. Halk:

– "İşte geliyor." dediler ve devesinin liften örülmüş bir ip yuları olduğu halde geldi. Selâmlaştılar ve görüştüler, sonra da doğruca Ebû Ubeyde b. Cerrah'ın evine gittiler. Evinde kılıç, kalkan ve kupkuru bir meskenden başka bir şey görmedi. Hz. Ömer:

– "Ne oluyor, hani hiç bir şeyin yok?" deyince o:

– "İstirahatımız için bu kadarı yeter." dedi.

Süfyân: "Dünyalıktan vücûdun, âhiretinden de rûhun için al." demiştir.

Hasan-ı Basrî: "Vallahi İsrâiloğulları Allah'a ibâdet ettikten sonra dünya sevgileri sebebiyle putlara kulluk etmişlerdir." demiştir.

Vehb b. Münebbih de kitabın birinde şöyle okuduğunu anlatıyor: "Dünya, aklı başında olanların fırsat ve ganîmeti, ahmakların da gafletidir. Ellerinden çıkıncaya kadar kıymetini bilmezler. Sonunda geri dönmek isterler ama fayda vermez."

Lokman da oğluna: "Oğlum, sen dünyaya geldiğin andan îtibâren ona sırtını dönmüş ve âhirete müteveccih bir haldesin. Sen, uzaklaşmakta olduğun dünyadan, yaklaşmakta olduğun âhirete daha yakınsın. Ona göre hareket et." demiştir.

Saîd b. Mes'ûd: "Âhiretini azaltmak sûretiyle dünyasını çoğalttığı halde buna memnun kalan bir kulu gördüğünüz zaman, bilmeyerek kendi kendine alay eden bir aldanmış olduğunu unutmayın." demiştir.

Amr b. As (r.a.) minberde hutbe îrad ederken: "Vallahi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in îrâz ettiği şeye sizin kadar rağbet eden kimseyi görmedim. Vallahi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e üç şey uğrasa, bunlardan aleyhinde olanlar, lehinde olanlardan daha çoktur." demiştir.

Hasan-ı Basrî:

فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

"Dünya hayatı sizi aldatmasın." (Lokman sûresi, 31/33) âyet-i celîlesini okuduktan sonra: "Bunu kim diyor? Bunu yaratan söylüyor. O yaratan ki, onu herkesten iyi bilir. Dünya meşgalesine dalmaktan sizi sakındırırım. Onun meşgalesi çoktur. Bir meşgale kapısı açarsanız, o kapı sizde on kapının açılmasına sebep olur." dedi.

Yine Hasan-ı Basrî: "Âdemoğlu ne miskîndir ki, helâlinin hesâbı, haramının azâbı olan dâr-ı dünyaya râzı olmuş; hesabını vereceği veyâ azabını çekeceği malı azımsadığı halde yaptığı ameli azımsamaz! Dîninde uğradığı felâkete sevinir de dünyalıktaki felâkete kıyâmeti koparır." demiştir.

Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdülâzîz'e yazdığı mektupta: "Sana selâm, sen bu dünyada en son ölümü yazılan ve ölmüş bulunan bir insan gibisin." demiştir. Ömer ona yazdığı mektupta: "Sana selâm, sen dünyada yok olan bir var gibi, âhirette ise hiç yok olmamış gibisin." demiştir.

Fudayl: "Dünyaya gelmek kolay fakat gitmek zordur." demiştir. Zâtın biri de: "Ölümün hak olduğunu bilen kimsenin nasıl ferahladığına, cehennemin hak olduğunu bilen kimsenin nasıl güldüğüne, dünyanın değişmekte olduğunu gören kimsenin buna nasıl bel bağladığına, kaderin hak olduğuna inanan kimsenin nasıl üzüldüğüne şaşarım." demiştir.

Necran'dan ikiyüz yaşında bir zât, vâliliği sırasında Muâviye'yi ziyâret etti. Hz. Muâviye, bu uzun ömürlü adama:

– "Dünyayı nasıl buldun?" diye sordu. Adam:

– Bâzı yıllar darlık ve bâzıları da bolluk yılları. Geçen her gün ve gecede doğan oluyor, ölen oluyor. Doğanlar olmasa nesil tükenir. Ölenler olmasa dünya dar gelirdi." dedi. Hz. Muâviye:

– "Benden ne istersen iste." deyince adam:

– "Geçen ömrümü geri çevirir veyâ gelen ecelimi durdurabilir misin?" dedi.

Muâviye:

– "Bunlara gücüm yetmez." deyince adam:

– "O halde ben daha ne isterim." demiştir.

Dâvud-i Tâî de şöyle diyor: "Âdemoğlu, ne kadar gafilsin. Emelime ulaştım diye sevinirsin, Hâlbuki ömür sermâyen gitmiş, ondan haberin yok. Bu arada amelini de ihmâl edersin. Sanki amelin başkası için imiş gibi buna aldırış etmezsin."

Bişr b. Hâfî de şöyle diyor: **"**Allah'tan dünyalık isteyen kimse, onun huzurunda uzun boylu hesap vermek isteyen gibidir."

Ebû Hâzim de: "Dünyalıkta seni sevindiren her şeyin karşısında seni mahzun edecek bir şeyi Allah yaratır." dedi.

Hasan-ı Basrî: "Âdemoğlunun canı dünyadan üç şeye hasretle ayrılır. Bunlar, topladığına doymamak, emeline ulaşmamak ve geleceği için hazırlanmamak hasretleridir." demiştir. Âbidlerden biri; "Sen zenginleştin." diyenlere "Zenginlik dünya köleliğinden âzâd olmaktır." dedi.

Ebû Süleymân: "Dünyalıktan, ancak kalbinde âhiret meşgalesi olan kimse sabredebilir." demiştir.

Mâlik b. Dînâr: "Sanki dünya sevgisi üzerinde sulha oturmuş ve anlaşmış gibiyiz. Kimse kimseyi îkaz etmez, emir ve nehiyde bulunmaz. Bu hal böyle devam etmez. Allahu Teâlâ bizi bu kadar serbest bırakmaz. Allahu Teâlâ'nın hangi azâbıyla muazzeb olacağımızı bilemiyorum." demiştir.

Hasan-ı Basrî: "Dünyaya değer vermeyin, ona ihânet edin. Zîra o, kendisine ihânet edenden daha çok ihânet eder." demiştir.

Ebû Hâzim de: "Dünyanın az menfaati, âhiretin çok menfaatinden bizi alıkoyuyor." demiştir.

Yine **Hasan-ı Basrî** şöyle demiştir: "Allahu Teâlâ bir kuluna hayrı murâd ettiği zaman, ona dünyalıktan bir miktar verir, sonra durdurur. Verdiği tükenince yenisini verir. Şâyet kul, dünyalığa kıymet vermezse ona alabildiğine bolluk da verir."

Zâtın biri de duâsında: "Ey yağmuru tutup izni olmadan yağdırmayan Allahım, dünyalığı da benden men eyle." derdi.

Muhammed b. Münkedir: "Gündüz oruçlu, gece ibâdette olup malını tasadduk ederek haramdan kaçınan kimse de olsa, Allah'ın küçülttüğü dünyayı büyük ve Allah'ın büyülttüğü âhireti küçük görürse, ibâdeti bir kıymet ifâde etmez" dedi.

Ebû Hâzim diyor ki: "Dünya ve âhiretin meşakkat ve zahmeti çoğalmış ve zorlaşmıştır. Âhiret işinin zorluğu, her hangi bir yardımcı bulunmamasındadır.

Dünya işinin zorlaşması ise elini nereye uzatırsan, senden evvel kötü bir insanın oraya el atmış olmasındadır."

Ebû Hureyre (r.a.) "Dünya, yer ile gök arasında eski bir tulum gibidir. Yaratıldığı andan yok oluncaya kadar Rabbine: "Ey Rabbim, niçin bana buğz edersin?" diye nidâ eder. Allahu Teâlâ da: "Ey hiç bir kıymeti olmayan, sükût et!" buyurur." demiştir.

Abdullah b. Mlibârek: "Dünya sevgisi ve günâhlar, kalbi istilâ etti ve hayırdan uzaklaştırdılar. Daha hayır nasıl beklenir?" demiştir.

Vehb b. Münebbih: "Dünyalık ile kalbi sevinen kimse, hikmeti kaybetmiştir. Şehvetini ayakları altına alan, şeytanı kendinden uzaklaştırmıştır. İlmi hevâsına galip olan, zafere ulaşmıştır." demiştir.

Bişr'e:

– "Falanca öldü." dediklerinde Bişr:

– "Dünyayı topladı, fakat kendini kaybettiği halde âhirete gitti." dedi. Onlar:

– "Canım, şöyle böyle." diye muhtelif iyiliklerini saydıkları halde Bişr:

– "Hayır, onlar fayda vermez. Çünkü o dünyalık peşinde koşuyordu." dedi.

Zâtın biri de: "Dünya bizâtihî bize husûmet ettiği halde, biz yine onu seviyoruz. Ya o bizi sevse, halimiz nice olurdu?" demiştir. Hakîmin birine de: "Dünya kim içindir?" diye sorduklarında, hakîm: "Onu terk eden içindir." şeklinde cevap vermiştir. "Âhiret kim içindir?" diye soranlara da, "Onu arayanlar içindir" demiştir. Başka bir hakîm de şöyle demiştir: "Dünya, harabeler yurdudur. En çok harap olanı da dünyayı tâmir eden kalptir. Âhiret ise mâmûreler diyârıdır. En mükemmel şekilde mâmûr olan da onu arayan kalptir."

Cüneyd diyor ki: "İmam Şâfiî, dünyada hak lisân ile hakikati konuşan bir mürîd idi. Allah için olan bir kardeşliğine va'z u nasîhatte bulundu ve onu Allah ile korkutarak dedi ki: "Kardeşim, dünya, ayaklarının üzerinden kaydığı bir dayanak ve zillet yeridir. Mâmûreleri harâbeye dönecek, üzerindeki canlılar mezarları ziyâret edeceklerdir. Toplulukları, ayrılmak zorundadır. Varlığı yokluğa mahkûmdur. Dünyalık; aslında fakirlik, yokluk ise zenginliktir. Allah'a sığın ve O'nun taksîmine râzı ol. Ebedî olan âhiretinden dünyalık için istikrâz etme. Zîra senin maîşetin yok olmaya mahkûm bir gölge ve dayanağın yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gibidir. Amelini çoğalt ve emelini azalt." demiştir."

İbrâhim b. Edhem adamın birine:

– "Rüyâda sana verilen bir kuruşa mı daha çok sevinirsin, yoksa uyanık iken sana verilen bir altına mı?" diye sordu. Adam:

– "Elbette uyanık iken aldığım bir altına çok sevinirim." deyince İbrâhim:

– "Yalan söylüyorsun. Zîra senin dünyalıkta sevdiğin, rüyâda sevdiğin gibidir.

Âhiret için sevmediğin uyanıklıkta sevmediğin gibidir." dedi.

İsmâil b. Abbâs diyor ki: "Bizim dostlarımız dünyaya hınzır adını verirler ve "Ey hınzır başımızdan def ol." derlerdi. Eğer "hınzır" kelimesinden daha iğrenç bir kelime bulsalar, dünyaya o adı verirlerdi."

Kâ'b diyor ki: "Dünya sizin için o kadar sevimli oldu ki, ona ve onun adamlarına tapmaya başladınız."

Yahyâ b. Muâz er-Râzî de: "Akıl üç şeyde belli eder: "Dünya kendisini terk etmeden dünyayı terk etmede, eceli gelmeden ölümü için hazırlanmakta ve mülâkattan önce Rabbini râzı etmekte."

Yine bu zât: "Dünya, meş'ûm olmakta o kadar ileri gitmiştir ki, seni Allah'ın ibâdetinden alıkoyacak şeyleri sana temennî ettirir. Daha insan bu dünyaya nasıl dalar?" demiştir.

Bekir b. Abdullah: "Dünyadan, dünyalık ile müstağnî olmak isteyen, ateşi saman ile söndürmeye çalışan gibidir." demiştir. **Bendar** da: "Dünyaya dalanların zühd ü takvâdan bahsettiklerini gördüğün zaman, bil ki onlar şeytanın elinde eğlencedirler." demiştir. Yine bu zât şöyle demiştir: "Dünyaya teveccüh edenleri dünya ateşi sonunda kül eder. Âhirete müteveccih kimseyi de âhiret ateşi tasfiye ederek faydalı altın haline getirir. Allah'a müteveccih olanı da tevhîd ateşi yakarak pahâ biçilmez bir cevher haline inkılâb ettirir."

Hz. Ali (r.a.): "Dünya, altı şeyden ibârettir. Bunlar: yenen, içilen, giyilen, binilen, evlenilen ve koklanan şeylerdir. Yemeklerin en tatlısı baldır. O da arının mâmûlü ve yiyeceğidir. İçileceklerin en üstünü sudur. İyiler de kötüler de bunda müsâvîdir. En üstün giyecek ipektir. O da böcek mâmûlüdür. Binitlerin en şereflisi attır. Onun üzerinde ise muhârebe yapılır ve öldürülür. Nikâh edilenler de kadınlardır. Bunlar ise idrar kabı içinde idrar kabıdır. Kadın en güzel şekilde süslenirken en çirkin şeyi murâd eder. Kokuların en kıymetlisi misktir. O da hayvan kanıdır." demiştir.

İbn Mâce ve Hâkim Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Ahmed, Bezzâr, Taberânî ve İbn Hibbân rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Hâkim rivâyetinde sahih olduğunu söylemiştir.

İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhakî Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

Bezzar rivâyet etmiştir. Hâkim de sahih olduğunu söylemiştir.

İbn Ebi'd-Dünya Cerir'den mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhaki Meymûn'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Tirmizî, İbn Mâce, Ebû Said'den rivâyet etmişlerdir. Diğer rivâyet yolları da

vardır.

İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhaki mürsel olarak rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Abdullah b. Sıhhir'den rivâyet etmiştir.

Ahmed Aişe'den rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Evsat"** ında Ebû Zer'den rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

"El-Kût" sahibi benzerini Hasan'dan mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Mûsâ b. Yesar'ın rivâyetiyle hadîs kısmen yukarıda geçmiştir.

Ebû Nuaym ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

Beyhaki **"Şuabü'l-Îmân"** ında Hasen'den rivâyet etmiştir.

Beyhaki Ebû'd-Derda'dan rivayet etmiştir.

Beyhaki Ebû'd-Derdâ'dan rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Amr b. Avf el-Bedri'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Beyhaki ve İbn Ebi'd-Dünya Ebû'n-Nadr el-Hârisi'den rivâyet etmiştir.

Buhârî Enes'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Enes'den rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

DÜNYANIN ZEMMİ VE VASFI HAKKINDA MEV'İZELER

Zâtın biri: "Ömür boyunca amel edin, Allah'tan korkun, uzun kuruntulara mağrûr olup eceli unutmayın. Dünyaya meyletmeyin. Zîra o, hîlekâr ve aldatıcıdır. Bâzen yaldızlı şekilde karşınıza çıkar, size ümitler verir, gönülleri kendisine bağlar ve gafilleri kendisine âşık eder. Nice âşıkları yolunda can vermiş ve ona güvenenler perîşân olmuştur. Onu gerçek yüzü ile görmeye çalış. O, bâdireleri çok olan bir yerdir. Onun Hâlikı onu yermiştir. Yenisi eskir, varlığı yok olur, çokluğu azalır, izzeti zillete dönüşür. Meveddeti kaybolur, iyiliği yok olur. "Falan hastalandı" veyâ "zayıfladı" denmeden önce gaflet uykusundan uyanın ki, Allah da size rahmet etsin. Hastalık kapladıktan sonra tabîp bulmak veyâ tedâvi olmak zordur. Tabîp bulunursa da, şifâ bulunmaz.

Sonra "Falanca vasıyet etti, malını saydı döktü" daha sonra "dili ağırlaştı, dostları ile konuşamıyor, komşularını tanıyamıyor" derler. Bu sırada alnından terler dökmeye başlar. İniltiler birbirini tâkip eder. Artık ümîdi kesilir, gözlerinin feri gider, dili peltekleşir, dost ve ahbâbı ağlamaya başlar, konuşamaz. Dili bağlandı, artık açılmaz. Sonra son nefes gelir. Rûhu âzâlarından ayrılır. Onu göklere çıkarırlar. O zaman dost ve ahbapları toplanır, kefenini hazırlar, suyu koyup, sonra yıkar ve kefenlerler. Artık ziyâretçileri kesilir, hased edenleri huzûra kavuşur. Onu mezarına koyar ve vereseleri terekesiyle meşgul olurlar. O da ameliyle başbaşa kalır."

Adamın biri hükümdarlardan birine, dünyayı en çok yermesi gerekenler, zenginlerdir. Çünkü bunların beklediği; bir âfet gelip mallarını helâk etmesi veyâ topladıklarını dağıtması veyâ malına hükmettirilmesi veyâ kendisine inme inerek hastalanması, yâhut kendisinin cimrilik ettiği bir hususta canını yakması gibi hususlarıdır. İşte dünyadan memnun olması sanılan servet sâhibinin vaziyeti budur. O halde her ciheti ile dünya yerilmeye lâyıktır. Çünkü o, verdiğini alır, hîbesine mürâcaat eder. Böyle olduğu halde sahibine başkası gülerken o da güler. Başkası ağladığı zaman o da ağlar. Bir yandan vermek için elini açarken, öte yandan başını topraklara katar. Geçen ile kalan, o kimse için müsâvîdir. Gidenin yerine, gelenlerden başka birini bulur. Her şeyin yerine bedel kabul eder. Onun için yerilecek dünyadır.

Hasan-ı Basrî Ömer b. Abdülâzîz'e yazdığı mektupta: "Bundan sonra bilmiş ol ki, dünya, ikamet yeri değil, göçmek yeridir. Âdem aleyhisselâm, ukubet için buraya indirilmiştir. Ey mü'minlerın emîri, dünyadan sakın. Dünyadan azık

almak, onu terk etmektir. Zenginlik, dünyanın fakirliğidir. Dünya, her an insanları helâk etmektedir. Dünyayı azîz tutan zelîl olur. Dünyalık peşinde olan fakir düşer. O, bir zehir gibidir. Bilmeyen onu yer de helâki ondan olur. Sen dünyalıkta, yarasını tedavi için ilâcı az kullananlar gibi ol. Hîlebaz, aldatıcı ve zâlim olan bu dünyadan sakın. O dünya ki, hîlesi ile süslenmiş, aldatması ile gönülleri kendisine çekmiştir. O, boyalı duvaklı bir gelin gibi gözlerin kendisine çevrilmesini, gönülleri kendisine çekmesini ve insanları kendine âşık etmesini bilen bir hîlekârdır. O, efendilerinin hepsine bugz eder, geçmiş ile gelecek arasında fark gözetmez, kimse kimseyi îkaz etmez. Ona âşık olanlardan bâzıları maksadına ulaşır, aldanır ve azgınlığa başlar. Âhireti unutur, bütün meşgalesi o olur. Sonra birden ayakları kayar, hasreti artar pişmanlığı çoğalır, ölümün acı ve sancıları üzerine çöker ve böyle gider.

Diğer bâzı tâlipleri de aradıklarını bulamaz, kendini sıkıntıdan kurtaramaz. Bu telâşlar içerisinde azıksız olarak yola çıkar ve yataksız olarak ortada kalır. Ey mü'minlerin Emiri, ondan sakın. Zîra dünyaya kıymet verenler ne zaman sevinirlerse, hemen ardından bir sıkıntı ile karşılaşırlar. Onların arasına giren aldanır, ondan faydalanan zarar görür. Onun genişliği belâ ile karışıktır. Devamı yok, zevâle mahkumdur. Neşesi hüzünle karışıktır. Giden gelmez, geleceğin ne olduğu da bilinmez ki, ona göre davransın. Ümitleri yalan, emelleri boş, sâfi görünen şeyleri bulanık, yaşayışı mihnet ve meşakkattir.

Aklı başında olan insan her an tehlikede olduğunun farkındadır. Varlıkları dâima tehlikede, felaketten dâimâ korkudadır. Eğer onu yaratan Allahu Teâlâ onun bu tehlikelerini, haber vermese ve onun hakkında darb-ı meseller ortaya koymasa bile o, bizzat kendisi hâl ve davranışları ile uykudakileri îkaz eder ve gaflettekilere tembîh ederdi. Hâlbuki bizzât Allahu Teâlâ ondan men etmiş ve bu hususta mev'izeler vermiştir. Onun Allah katında bir kıymeti yok ve yarattığından îtibâren bir defa olsun Allahu Teala ona nazar etmiş değildir.

Bütün hazîneleri ve hazînelerinin anahtarları ile yüce Peygamber Hz. Muhammed aleyhisselâma arzedildiği halde o, onu kabul etmemiştir. Zîra o Rabbine muhâlefetten ve Allah'ın buğz ettiğini sevmekten çekinmiş ve bunu kerîh görmüştür. Onu iyi kullarından çekti de onu, tecrübe için kötülere verdi. Onlar kendilerine verilen dünyalığı bir ikram sandı ve buna aldandılar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in açlıktan karnı üzerine taş bağladığını unuttular.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den gelen bir rivâyette Allahu Teâlâ **Mûsâ aleyhisselâm**a: "Zenginliğin geldiğini gördüğün zaman bu, ukubeti acele edilen bir günâhtır, yoksulluğun geldiğini gördüğün zaman da "Merhabâ ey sâlihlerin şiârı!" de." buyurdu.

Hattâ istersen **Îsâ aleyhisselâm**a uy. O: “Elbisem yün, kış mevsiminde sılâm güney yerler, ışığım ay, binitim ayaklarım, yemeğim yeryüzündeki nebâtât (bitkiler), yokluk içinde yatar ve bir şeyim olmadan sabahlarım. Bu şartlar altında yeryüzünde benden zengin yok.” dedi.

Vehb b. Münebbih anlatıyor: “Allahu Teâlâ Mûsâ ve Hârûn aleyhimesselâmı Firavun’a gönderdiği zaman onlara, “Onun elbise, tantana, ihtişam ve dünyalıktan olan nasîbi sizi şaşırtmasın. Zîra onun kellesi benim yed-i kudretimdedir. Onun konuşması, göz açıp yumması ve nefes alıp vermesi benim iznimledir. Onun varlıkları, muvakkat olan dünya yeşilliklerinden ibârettir. İstesem size Firavun’u âciz bırakacak bir süs ve zînet verirdim. Fakat ben sizi dünyanın zînetinden vazgeçiririm ve onun için size bu bolluğu vermem. Hattâ bütün dostlarıma aynı muâmeleyi yaparım. Bir çobanın koyunlarını tehlikeden koruduğu gibi ben de sizi dünyalıktan korurum. Benim dostlarım kalplerinde, bütün vücutlarında kendini gösteren takvâ, huşû, saygı, korku ve zillet ile benim karşımda süslenirler. Onların giyecekleri elbiseleri yün, süslenecekleri ev eşyâsı ve bürünecekleri yatakları bunlardır. İçlerinde olanlar da bunlardır. Kurtuluş ve umduklarına ulaşma çâreleri de budur. Tanınma nişâneleri ve iftihar vesîleleri de budur. Bu gibilere uğradığın zaman onlara şefkat kanatlarını döşe. Kalp ve dilinle onlara karşı yumuşak ve mütevâzi ol. Şunu da bil ki, benim dostlarımdan birini korkutan, bana karşı cephe almış olur ve kıyâmette hasmı ben olurum.”

Hz. Ali (r.a.) bir hutbesinde: “Bilmiş olun ki sizler ölecek, sonra dirilecek ve sonra yaptıklarınızın hesâbını verecek, amellerinizin karşılığını bulacaksınız. Dünya yaşayışı sizi aldatmasın. Zîra o felâketlerle kaplıdır, zevâle mahkûmdur. Gadretmekle vasfedilmiştir. Dünyada her ne varsa yok olacaktır. O bâzen adamlarının lehine ve bâzen de aleyhinedir. Bir hal üzerine de kalmaz. Oraya gelenler kötülükten emîn olamaz. Onun adamları bir ara bolluk ve huzûr içinde iken hemen felâket ve mihnetle karşılaşırlar. Sık sık değişen muhtelif haller vardır. Burada hayat mezmûm, bolluk ve genişlik muvakkattir, devamsızdır. İnsanları, hedef alınmış gayelerdir. Oklarla onları vurur ve ânî ölümlerle onları kırar. Herkesin eceli malum ve nasîbi boldur.

Şunu da bilmiş olunuz ki, siz ve içinde bulunduğunuz bu dünya bu zaman, sizden evvel geçen, sizden çok yaşayıp sizden daha kuvvetli olan ve sizden daha ziyâde bu dünyayı imâr edenlerden farklı değildir. Uzun değişikliklerden sonra onların da sesleri kesildi, cesetleri çürüdü, sarayları boş kaldı ve memleketleri harap oldu. Kuvvetli binaları, köşkleri ve işlemeli eğerleri, yerlerini mezar taşlarına terk etti. Onların meskenleri hayatta olup dünya işiyle uğraşanlara yakın fakat kendileri garip, artık mâmûrelere bakmaz, komşuları ile alâkadar

olmazlar. Nasıl onlarla buluşup anlaşsınlar ki, onları mukadder âkıbetleri yakaladı. Topraklar onların cesetlerini yedi. Yaşadıktan sonra öldü. O parlak yaşayışdan sonra parçalandılar da dostları onlara acıdı, onlar toprak altında kaldılar. Zannettiler ki, onlar için daha dönüş yok. Heyhât heyhât, Allahu Teâlâ:

كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ

“Hayır, bu söylediği sâdece kendi sözüdür. Tekrar diriltilecekleri güne kadar arkalarında geriye dönmekten alıkoyan bir engel vardır.” (Mü’minûn sûresi, 23/100) buyurmuştur.

Siz de bir an kendinizi onların yerine koyun, aynı şekilde o mezara gireceğinizi, sonra da bütün gizli işlerin açığa çıkacağı tüyler ürpertici o dehşetli günde yaptıklarınızın hesabını vermek üzere Allah’ın huzuruna çıkacağınızı düşünün. İşte o günde herkes kazancına göre mücâzât görecektir. Nitekim Allahu Teâlâ:

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا

بِالْحُسْنَى

“O kötülük yapanlara işlerinin karşılığını verir. İyi davrananlara işlediklerinden daha iyisiyle karşılığını verir.” (Necm sûresi, 53/31) buyurmuştur. Yine:

وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ

“Amel defteri ortaya konunca, suçluların, onda yazılı olanlardan korktuklarını görürsün.” (Kehf sûresi, 18/49) buyrulmuştur. İşte bunları düşünün de ona göre kendinize çeki düzen verin. Allahu Teâlâ bizi ve sizi Kur’an’ın hükmüyle amel edenlerden ve dostlarına uyanlardan etsin de, fazlıyla cennetine koysun. Hamîd ve Mecîd olan O’dur.”

Hakîmlerden biri de şöyle diyor: “Günler ok, insanlar hedef, zaman ise atıcıdır. Her gün sana bir ok atar ve her geçen gün ve gece seni yıpratıp tüketmeye çalışır, hattâ her tarafını istilâ eder. Daha senin selâmetle bekan nerede kalır? Geçen günlerin sana verdikleri noksanlığı görebilseydin, gelecek olan her güne nefret eder ve saatlerin geçmesi senin ağırına giderdi. Fakat Allah’ın takdîri, bütün tedbîrlerin üstündedir. Dünyanın zevki, dünya gailelerinden sıyrılmakla

bulunur. Aslında dünya hakîmin ilaç hâline getirdiği Hanzel ağacından daha acıdır. Onun dış görünüşüyle kusurlarını olduğu gibi anlatmaktan onu tavsîf edenler bile âcizdir. Onun acâyip halleri anlatılanlardan çok daha fazladır. Allah bizi doğru yola hidâyet edip doğru yoldan ayırmasın."

Hakîmin biri dünyayı anlatırken şöyle dedi: "Dünya, içinde bulunduğun andan ibârettir. Zîra geçen geçti, onu bir daha bulmak mümkün değil, "dehr" dediğin gecenin haber verdiği ve gelmekte olan bir gündür. İçindeki vakalar insan üzerinde devreder durur. Zaman, cemâatleri parçalamak, dostları birbirinden ayırmak, devletleri başka yerlere nakletmekle vazîfelendirilmiştir. Ömür ise kısa, emeller çok, bu kısa ömür içine sığmazlar, dönüş Allah'adır."

Ömer b. Abdülâzîz de hutbesinde: "Ey insanlar, siz bir şey için yaratıldınız. Ona inanırsanız ahmak sayılırsınız, inanmazsanız helâke gidersiniz. Siz, bu fâni için değil, ebediyet için yaratıldınız, buradan oraya intikal edeceksiniz. Ey Allah'ın kulları, siz bir yerdesiniz ki, yemeği kursağınıza tıkanır, suyu boğazınızda kalır, iliğinize sizi sevindirecek bir nîmet verirse, hasretini çektirecek başka bir nîmeti elinizden alır. Bunları düşünerek siz, nihâyet varacağınız ve ebedî kalacağınız yer için çalışın." dedi ve gözyaşlarını tutamadığı için hutbeden indi.

Hz. Ali (r.a.) bir hutbesinde: "Size takvâyı tavsiye eder ve dünyayı terk etmenizi isterim. O dünya ki, siz istemeseniz de sizi terk edecek ve yenilenmesini istediğiniz cisimlerinizi yıpratacaktır. Siz ve dünya, yolculuk halinde bulunan bir cemâat gibisiniz. Bunlar yola girmiş ve güya yolu bitirmiş en son tepesine ulaşmışlardır. Nîceleri buraya ulaşmayı umar. Nice harîsler var ki, arzularına ermeden bu dünyadan ayrılırlar. Onun sıkıntı ve mihnetlerinden şikâyet edip durmayın. Zîra onlar tükenmek üzeredir. Varlıkları ile de sevinmeyin. Zîra onlar da yok olmaya mahkûmdur. Şaşarım o adama ki, ölüm onu arayıp dururken, o dünyayı arar, unutulmadığı halde kendisi gaflet eder." demiştir.

Muhammed b. Hasan anlatıyor: "Akıl, ilim, mârifet ve edeb sahipleri vaktâ ki, Allahu Teâlâ'nın dünyayı hakîr olarak yarattığını, velîlerine revâ görmediğini, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in de ondan yüz çevirip zararından ashâbını korkuttuğunu bildilerse; iktisâd ile ondan yedi, kifâyet miktarını aldı. Fazlasını âhireti için tasadduk etti, setr-i avret edecek kadar giydi, yalnız açlıklarını giderecek yemeklerle iktifâ etti. Dünyaya fâni gözü ile baktılar. Âhirete ise bâkî olduğuna inanarak baktılar. Dünyalıktan, bir yolcu gibi azık aldı. Dünyayı yıktı, âhireti yaptılar. Basîret gözü ile âhirete baktıktan sonra baş gözü ile de onu göreceğine inandılar. İleride bedenleri ile de gidecekleri bu yere inandıkları için kalpleri ile ona teveccüh ettiler ve az bir sabır netîcesinde büyük nîmetlere ulaştılar. Bütün

bunlar Allah'ın tevfîki ile olan şeylerdir. Sizler de Allah'ın sizin için sevdiğini seviniz ve sevmediğini sevmeyiniz."

BENZERLERİ İLE DÜNYANIN VASIFLARI

Bilmiş ol ki; dünya, süratle yokluğa doğru gidiyor ve yakında sona erecektir. Sana bekayı vâd eder fakat sözünde durmaz. Onu yerinde sâbit duruyor gibi sanırsın. Hâlbuki o şiddetle seyrine devam ediyor ve süratle göçüp gidiyor. Ne yazık ki ona bakanlar, onun bu süratli hareketinin farkında olamaz da ona bağlanırlar. Ancak sonu geldiği zaman farkında olurlar ki, o zaman da iş işten geçmiş olur.

Dünya bir gölge gibidir; görünüşte durur vaziyette olan gölge, aslında hareket hâlindedir.

Hasan-ı Basrî'ye dünyadan sorulduğu vakit buna şu şiir ile cevap vermiştir:

"Uykudaki rüyâ veyâ zevâle mahkûm bir gölge gibidir. Aklı başında olanlar buna aldanmazlar."

Hz. Ali'nin oğlu **Hasan** da:

"Ey devamı olmayan dünya zevklerine aldananlar, muvakkat (geçici) gölgeye güvenmek ahmaklıktan başka bir şey değildir." demiştir.

Denildi ki Hz. **Hasan**'ın bu şiiri, bir bedevînin şu beytinden alınmadır. Bedevî bir kabîleye uğradı. Karnını doyurdular. Uykusu geldi. Bir çadırın gölgesine yattı uyudu. Bu arada onlar çadırı söktüler. Güneş bedevîyi yakınca uyandı ve şöyle dedi:

"Dünya, bir çadırın gölgesi gibidir. Elbette bir gün senin gölgen de kaybolur."

Yine bunun gibi şâirin biri de:

"Gayesi dünyalık olan, çürük bir ipe yapışmıştır." demiştir.

Diğer bir ifâde: Dünyanın aldatıcı hayallerine kapıldıkdan sonra hayallerin iflâsıyla ümitsizliğe düşmek, rüyâdaki hayâlâta kapılmak gibidir. Uyanınca elde bir şey yoktur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلدُّنْيَا حُلْمٌ وَأَهْلُهَا عَلَيْهَا مُجَازُونَ وَمُعَاقَبُونَ

"Dünya, korkulu bir rüyâ gibidir. Dünya ehli bunun üzerine cezâ ve ikab görürler." **Yûnus b. Ubeyd**: "Ben kendimi, rüyâsında hoşuna giden ve gitmeyen şeyleri gören bir adama benzetiyorum. Böyle rüyâlar gören adam birden uyanıverir. İnsanlar da aynen bunun gibi bir nevî uykudadırlar. Envâ-i çeşit rüyâlarla uyanıyorlar, öldükleri anda uyanırlar ve uykudan uyanan kimsenin rüyâsında gördüklerinden elinde bir şey olmadığı gibi, onlar da dayandıklarının hepsini

kaybetmiş olduklarını görürler.”

Hakîmin birine, “Dünyaya en çok benzeyen şey nedir?” diye sorduklarında uyuyan adamın rüyâsıdır, demiştir.

DÜNYANIN MENSUPLARINI HELÂK ETMESİ

Bilmiş ol ki; dünyanın tabiati, önce yaldızlı şeylerle aldatıp sonra helâk etmektir. O, istenmesi için süslenip püslenen, evlendikten sonra da kocasını öldüren bir kadına benzer. Rivâyete göre dünya **Îsâ aleyhisselâm**a, zayıf, yaşlı fakat her çeşit süslerle süslenen bir kadın suretinde gözüktü. Îsa aleyhisselâm kadına:

– “Kaç kere evlendin?” diye sordu. Kadın:

– “Sayılmayacak kadar çok.” dedi. Îsâ aleyhisselâm:

– “Ne oldular; hepsi öldü mü yoksa seni boşadılar mı?” diye sordu: Kadın:

– “Hayır, hepsini ben öldürdüm.” dedi. Îsâ aleyhisselâm:

– “Geçmiş kocalarını teker teker nasıl öldürdüğünü düşünmeyip onlardan ibret almadan seninle evlenecek olan yeni kocalara yazıklar olsun!” dedi.

DÜNYANIN İÇİ DIŞINA UYMADIĞI

Dünyanın dışı süslü, içi pislik doludur. O, çeşitli boyalar ve türlü elbiselerle süslenen yaşlı ve çirkin bir kadın gibidir. Başından duvağı alınıp yüzünün boyaları yıkandığı vakit, onun çirkin hâli meydana çıkar. Onun peşine takıldıklarına pişman olur ve dış görünüşüne aldandıkları için rezîl olurlar.

Alâ b. Ziyâd anlatıyor: “Rüyamda yaşlı, derisi buruşmuş, fakat üzerinde her türlü süs ve zînet eşyâsı bulunan bir kadın gördüm. İnsanlar etrâfında toplanmış şaşkın şaşkın ona bakıyorlardı. Ben onların yanına geldim ve hayranlıkla ona baktıklarına şaştım. Dayanamadım, kadına:

– “Sen kimsin?” diye sordum. Kadın:

– “Yazık sana, beni bilemedin mi, ben dünyayım.” dedi. Bunun üzerine ben:

– “Senin şerrinden Allah’a sığınırım.” dedim. Kadın:

– “Benden kurtulmak istersen paraya kıymet verme.” dedi.”

Ebû Bekir b. Abbâs da: “Dünyayı, yaşlı, çirkin, saçı ağarmış, ellerini birbirine vurarak sesler çıkarır vaziyette gördüm. İnsanlar onun etrafında toplanmışlar, onlar da el çırparak oynuyorlardı. Tam karşıma gelince, durdu bana döndü ve:

– “Seni de kandırabilsem, bunları oynattığım gibi seni de oynatırdım.” dedi. Ebû Bekir, bunu anlattıktan sonra ağladı ve:

– “Bu rüyâyı, Bağdad’a gelmeden önce görmüştüm.” dedi.”

Fudayl b. Iyâd da İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyetinde İbn Abbâs (r.a.) diyor ki: "Kıyâmet günü dünya, çirkin, kısa boylu, yeşil gözlü, azı dişleri sarkmış berbat suratlı olduğu halde mahşere gelecek, mahşer halkına: "Bunu tanıyor musunuz?" diye sorulacak, onlar da: "Bunu bilmekten Allah'a sığınırız." dediklerinde onlara: "İşte onun için birbirinizi kırıp geçirdiğiniz ve boğazladığınız dünyadır bu." diyecekler ve sonra da dünyayı cehenneme atacaklar. Bu sırada dünya:

– "Yâ Rab, hani benim adamlarım! Benim bu kadar etbâım var idi ne oldular?" diye sorunca Allahu Teâlâ:

– "Evet, onun adamlarını da onunla beraber cehenneme atın." buyuracaktır.

Fudayl diyor ki: "Duyduğuma göre adamın biri rüyasında yol kenarında oturan bir kadın gördü. Kadın alabildiğine süslenmişti. Yanından geçen herkesi içinden yaralardı. Arkasını döndüğü vakit güzellerin güzeli, yüzünü döndüğü vakit çirkinlerin çirkini idi. Adam:

– "Senin şerrinden Allah'a sığınırım." deyince kadın:

– "Hayır, paraya kıymet verdikçe, benim şerrimden kurtulamazsın." dedi. Adam:

– "Sen kimsin?" deyince kadın:

– "İşte bildiğin dünyayım." dedi.

İNSANIN DÜNYADAN GEÇMESİNİN MİSÂLİ

Bilmiş ol ki; insanın üç hali vardır. **Birincisi,** varlığından önceki ezele kadar dayanan yokluk halidir. **İkincisi,** öldükten sonra dünyayı muşâhede edemeyeceği ebedî halidir. **Üçüncüsü,** ezel ile ebed arasındaki halidir. Bu da dünyada yaşadığı günlerdir. Bu yaşayış günlerini ezel ve ebed tarafları ile mukayese edersen, bu uzun yolculukta bunların ne kadar kısa bir müddet olduğunu anlarsın. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا لِي وَلِلدُّنْيَا إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رَاكِبٍ سَارَ فِي يَوْمٍ

صَائِفٍ فَرُفِعَتْ شَجَرَةٌ فَقَالَ تَحْتَ ظِلِّهَا سَاعَةً ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا

"Dünya ile aramızda bir münâsebet yok. Zîra ben dünyada, yaz gününde binitiyle yola çıkan bir yolcu gibiyim. Yolcu, yolda bulunduğu bir ağacın gölgesinde bir miktar istirâhat ettikten sonra gölgeyi terk ederek yoluna devam ettiği gibi, ben de yoluma devam edeceğim." [25] buyurmuştur.

Dünyayı bu şekilde düşünebilenler ona meyletmez ve günlerinin darlık veya genişlik içinde geçmesine aldırış etmezler. Hattâ taş üstüne taş bile koymazlar. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle bir şey yapmadan bu dünyadan göçtü. Ashabdan birinin kireç ile inşâat yaptığını görünce, senin bundan daha mühim işin var, buyurmuş ve bu davranışını tasvip etmemiştir.

Buna işaret olarak **Îsâ aleyhisselâm** da: “Dünya bir köprüdür üzerinden geç, tâmirine bakma.” demiştir. Bu, dünyanın âhirete giden bir yol olduğunu açıkça göstermektedir. Bu köprünün ilk başı **beşik;** sonu ise **lâhid** (mezar) dir. Aradaki mesâfe ise mahduttur. İnsanlardan bazıları köprünün yarısına, bâzıları üçte birine, bâzıları ise üçte ikisine varmıştır. Bâzıları için bir adım bile kalmadığı halde kendisinin ondan haberi bile yoktur. Nerede olursa olsun bu köprüyü geçecektir. Durmadan geçmek zorunda kaldığın bu köprü üzerinde inşâat yapmak ve onu süslemek ahmaklıktan başka bir şey değildir.

DÜNYAYA GİRİŞİN KOLAY ÇIKIŞIN ZOR OLDUĞU

Bilmiş ol ki; önceleri dünya yumuşak ve kolay olarak göze çarpar. Ona dalanlar, girişteki tadının devam edeceğini sanırlar, nerede? Ona dalmak kolay fakat selâmet sâhiline çıkmak zordur. **Hz Ali** (r.a.) Selmân-ı Fârisî’ye yazdığı mektupta dünyayı şöyle temsil etmiştir: “Dünya yılan gibidir, cildi yumuşak fakat zehiri öldürücüdür. Hoşuna giden şeylerden vazgeç ki, sana fazla yaklaşmasın. Katî olarak bundan ayrılacağını bildiğin için sıkıntılarını arkaya at. Dünyada olanlardan uzaklaş, dünyanın lehine olmaktan kaçın. Zîra dünyaya meyil bağlayıp onun varlığına sevinen kimseye mutlak sûrette dünyadan bir kötülük gelir vesselâm.”

DÜNYAYA BULAŞTIKTAN SONRA KURTULUŞUN ZORLUĞU

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الدُّنْيَا كَالْمَاشِي فِي الْمَاءِ هَلْ يَسْتَطِيعُ

الَّذِي يَمْشِي فِي الْمَاءِ أَنْ لَا تَبْتَلَّ قَدَمَاهُ

“Dünyaya meyleden, suda yürüyen insan gibidir. Suda yürüyen kimse ayaklarını ıslatmadan suda yürüyebilir mi?” [26] buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in bu beyânı, bütün mevcûdiyetleri ile dünyalığa daldıkları halde kalplerinin bundan uzakta kaldığını sananların cehâletini ortaya

koymaktadır. Bu zan, şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Hâlbuki bu gibiler, içinde bulundukları servetten uzaklaştırılsalar, en büyük acıyı duyan kimseler olurlar. Su üzerinde yürüyenin mutlak sûrette ayakları ıslanacağı gibi, dünyalığa dalanların da kalpleri ile dünyalığa karşı temâyül göstermeleri ve gönüllerinde bu yüzden bir zulmetin bulunacağı muhakkaktır. Kalbin dünya ile alâkalanması ise ibadetin zevkini almaya mânidir.

Hz Îsâ "Size hakikati söylüyorum; hasta adam, hastalığı sebebiyle yemeğin tadını alamadığı gibi, dünyalık sâhibi de dünya sevgisi sebebiyle ibâdetin tadını alıp zevkine varamaz. Yine size hakikati söylüyorum; hayvan binilip terbiye edilmediği, serkeşleştiği ve ahlâkın, bozduğu gibi Allah'ı ve ölümü hatırlamakla yumuşatılmaz ve namaz ile terbiye edilmezlerse kalpler kararır ve sertleşirler. Yine hakikati söylüyorum; Deri kesilip dibâğat yapılmadıkça bal kabı olamayacagı gibi kalpler de şehvetlerden ayrılmayıp tamahtan korunup maddî nimetlerden uzaklaşmadıkça hikmetin kabı olamaz."

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا بَقِيَ مِنَ الدُّنْيَا بَلَاءٌ وَفِتْنَةٌ وَإِنَّمَا مَثَلُ عَمَلِ أَحَدِكُمْ كَمَثَلِ

الْوِعَاءِ إِذَا طَابَ أَعْلَاهُ طَابَ أَسْفَلُهُ وَإِذَا خَبُثَ أَعْلَاهُ خَبُثَ

أَسْفَلُهُ

"Dünyadan belâ ve fitne kalmı tır. Sizin ameliniz bir kap gibidir. Yüze gelen üst kısmı ve evvel iyi olursa altı ve sonu da iyidir. Üstü bozuk olursa altı da bozuktur." [27]

GEÇMİŞE NİSPETLE DÜNYADAN KALAN KISMIN AZLIĞI

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَثَلُ هٰذِهِ الدُّنْيَا مَثَلُ ثَوْبٍ شُقَّ مِنْ أَوَّلِهِ إِلَى آخِرِهِ فَبَقِيَ

مُتَعَلِّقًا بِخَيْطٍ فِي آخِرِهِ فَيُوشِكُ ذٰلِكَ الْخَيْطُ أَنْ يَنْقَطِعَ

"Bu dünya, ba tan sonuna kadar yırtılıp da sonunda bir iplik ile tutan elbiseye benzer ki, o da nerede ise kopmak üzeredir." [28] buyurmuştur.

DÜNYA ALÂKALARININ İNSANI HELÂKE SÜRÜKLEMESİ

Îsâ aleyhisselâm diyor ki: *“Dünyalık pe inde ko an, durmadan deniz suyunu içen gibidir. İçtikçe harareti artar ve nihâyet helâk olur.”*

DÜNYANIN SONUNUN ÖNÜNE UYMADIĞI

Bilmiş ol ki; mîdeye giren yemeklerin tadı gibi, dünya şehvetleri de nefse tatlı gelir. Nefis yemekler, mîdeden bağırsaklara geçtikten sonra insan bunlardan nasıl tiksinirse, ölüm anında da dünyalıktan bu şekilde nefret eder. Yemekler ne kadar tatlı olursa netîcede kokuları o nispette acı olduğu gibi, nefiste ne kadar fazla iştiha edilen şey varsa, ölüm anında ondan nefret, o nispette daha çoktur. Zâten bunu dünya yaşayışında da görüyoruz. Bir adamın elindeki servet kaybolduğu zaman, en çok merâk ettiği, en çok sevdiğidir. Ölüm demek de dünyadaki varlıklarını kaybetmek demektir.

Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Dahhâk b. Süfyân-ı Kullâbî’ye hitâben:

«أَلَسْتَ تُؤْتَى بِطَعَامِكَ وَقَدْ مُلِّحَ وَقُزِّحَ ثُمَّ تَشْرَبُ عَلَيْهِ

اللَّبَنَ وَالْمَاءَ؟ (قَالَ: بَلَى) قَالَ «فَإِلَى مَ يَصِيرُ؟» قَالَ: إِلَى مَا

عَلِمْتَ يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ «فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ ضَرَبَ مَثَلَ

الدُّنْيَا بِمَا يَصِيرُ إِلَيْهِ طَعَامُ ابْنِ آدَمَ

– *“Tuzlu ve baharatlı yemekleri yeyip üzerine süt içen sen değil misin?”* diye sordu. Dahhâk:

– “Evet, öyledir ya Rasûlallah.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Bu yemekler nereye gidiyor, ne oluyorlar?”* diye sordu. Dahhâk:

– “Sonu malûm yâ Rasûlallah.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“İ te Allahu Teâlâ dünyanın sonunu Âdemoğlunun yediği yemeğin sonuna benzetmi tir.”* [29] buyurdu.

Ubey b. Kâ’b’ın rivayetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الدُّنْيَا ضُرِبَتْ مَثَلًا لِابْنِ آدَمَ فَانْظُرْ إِلَى مَا يَخْرُجُ مِنِ

ابْنِ آدَمَ وَإِنْ قَزَّحَهُ وَمَلَّحَهُ إِلَى مَا يَصِيرُ

“Dünya Ademoğluna öyle temsîl edilmi tir. İnsanoğlundan çıkana bak. O aslında ne

kadar baharatlansa ve tuzlansa da (yâni ne kadar nefis olsa da) nereye gidiyor?” [30] buyurdu. Dünyanın sonu da budur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ ضَرَبَ الدُّنْيَا لِمَطْعَمِ ابْنِ اٰدَمَ مَثَلًا وَضَرَبَ مَطْعَمَ

ابْنِ اٰدَمَ لِلدُّنْيَا مَثَلًا وَإِنْ قَزَّحَهُ وَمَلَّحَهُ

“Allahu Teâlâ dünyayı Âdemoğlunun yemeğine ve Âdemoğlunun yemeğini de dünyaya benzetmi tir. Onu ne kadar tuzlasa ve baharatlasa...” [31] buyurmuştur.

Hasan diyor ki; onları görüyorum, yemeklerini çeşitli süslerle süslüyor, sonunda da gördüğünüz yerlere çıkarıp atıyorlar. Nitekim Allahu Teâlâ:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلٰى طَعَامِهِ

“İnsan yemeğine baksın.” (Abese sûresi, 80/24) buyurmuştur. İbn Abbâs (r.a.) da bunu “Yemeğinin netîcesine baksın.” diye tefsîr etmiştir. Adamın biri İbn Ömer’e (r.a.):

– “Bir şey sormak isterim fakat utanıyorum.” deyince İbn Ömer:

– “Utanma, sor.” der. Adam:

– “İnsan, pisliğine bakar mı?” diye sorar. İbn Ömer:

– Evet, ona bir melek; “Cimrilik ettiğin yemeğinin sonuna bak, ne hâl aldığını gör.” der.

Bişr b. Kâ’b da: “Gelin size dünyayı göstereyim.” der ve mezbelelikte onlara yedikleri çeşitli yemeklerin netîcesini göstererek: “İşte dünyanın sonu budur.” der.

ÂHİRETE NİSPETLE DÜNYANIN BENZERİ

Bunu açıklamak üzere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَا الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ إِلَّا كَمَثَلِ مَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ إِصْبَعَهُ فِي

الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ بِمَ يَرْجِعُ إِلَيْهِ

“Âhirette dünya, sizden birinizin parmağını ummâna daldırması gibidir. Dikkat etsin. O parmağıyla neyi geri getirebilir?” [32]

Dünyalığa dalanların, dünya ile meşgul olup âhireti unutmaları ve bu sebeple

büyük zarara uğramalarının diğer bir benzeri de şudur:

Bilmiş ol ki; dünyalığa dalan kimseler gafletlerinde şöyle bir gemi yolculuğuna benzer. Gemi bir sâhile uğrar. Kaptan yolculara, ihtiyaçlarını temîn için sâhile çıkmalarına müsâade eder. Ancak geç kalmamaları için tenbîhte bulunur. Aksi halde gemi kalkıp kendilerinin orada kalacakları ihtarını verir. Yolcular karaya çıkar. Bir kısmı ihtiyacını süratle temîn ederek gemiye döner. Gemi boş olduğu için en güzel ve geniş yerleri işgâl ederler. Bir kısmı da sâhilin yeşilliğine, güzel manzaralarına, kuşların ötüşüne şaşkın şaşkın bakar. Onun ağaçları, taş ve toprağı ve mâdenleri üzerinde düşünür. Sonra geminin kalkmak üzere olduğunu hatırlayarak hemen gemiye koşar fakat geç kaldıkları için geminin ayak altında daracık bir yere sıkışırlar.

Diğer bir kısmı da sahilin muhtelif ve kıymetli taşlarından kendilerini geri alamaz, alabildikleri kadar alır, sonra da gemiye dönerler. Fakat gemide yer kalmadığı için ancak kendisi sıkışık vaziyette gemiye girebilir. Sâhilden getirdiği eşyâyı koyacak yer bulamaz. Aldığı taşlar boynunda asılı kalır. Aldığına pişman olur fakat pişmanlık fayda vermez.

Diğer bir kısmı da sahilin yeşilliğine dalmıştır ki, geminin kalkacağını unutur ve hattâ geminin hareket düdüğünü de duymaz. Sâhilin meyvelerini yemek ve güzel kokularını koklamakla meşgul olur. Bununla beraber elbisesini yırtacak ve ayağına batacak dikenlere de rastlar, yoluna mânialar da çıkar, korkunç sesler de duyar. Nihâyet geminin son hareket kampanasını duyunca topladığı yükü ile beraber gemiye koşar fakat yer kalmadığı için gemiye giremez, sâhilde kalır ve nihâyet helâk olur.

Diğer bir kısmı da geminin hareketini hiç duymaz. Gemi çeker gider. Bunların bir kısmı yırtıcı hayvanlara yem olurken, bir kısmı da sürünerek ölür. Dünya kendisine dar gelir, topladığı çiçekler solar, onlar pis pis burnuna kokmaya ve kendisine eziyet vermeye başlar, onları denize atmaktan başka çare bulamaz. Nihâyet perîşân vaziyette karadan memleketine gitmek mecburiyetinde kalır. Gemiye geç kalan, her ne kadar sıkışık halde ise de, nihâyet memleketine varınca kurtulur. Vaktinde gemiye binenin yolculuğu daha da rahat geçer, huzur içinde vatanına gider.

İşte dünya ehli buna benzer. Dünyanın, peşin ve aldatıcı yeşilliklerine kapılıp, nereden gelip nereye gideceklerinden gafil olanların hâli budur. Dünyanın nebât (bitki), süs, altın ve gümüşüne mağrûr olup, bunları topladığı için kendisini akıllı sanmak, ne çirkindir. Çünkü ölüm anında bunların hiç birini beraberinde götüremeyecek, hepsi kendisine vebâl olarak kalacaktır. Aynı zamanda bugün bile onların kaybolma korkusu ile karşı karşıyadır. Yâni hayatta da onların

sıkıntısı ile meşguldür. Daha akıllılık nerededir? İşte insanların hali budur. Ancak Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâdır.

İMAN ZÂFİYETİ VE DÜNYAYA ALDANMAYA MİSÂL

Hasan-ı Basrî diyor ki: "Bana ulaşan bir habere göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâbına:

إنما مثلي ومثلكم ومثل الدنيا كمثل قوم سلكوا مفازة

غبراء، حتى إذا لم يدروا ما سلكوا منها أكثر أو ما بقي

أنفدوا الزاد وحسروا الظهر وبقوا بين ظهراني المفازة ولا

زاد ولا حمولة، فأيقنوا بالهلكة، فبينما هم كذلك إذ خرج

عليهم رجل في حلة، تقطر رأسه، فقالوا: هذا قريب عهد

بريف وما جاءكم هذا إلا من قريب فلما انتهى إليهم، قال:

يا هؤلاء؟ فقالوا: يا هذا فقال علام أنتم؟ فقالوا: على ما

ترى فقال: أرأيتم إن هديتكم إلى ماء رواء ورياض خضر

ما تعملون؟ قالوا: لا نعصيك شيئا قال: عهودكم ومواثيقكم

بالله فأعطوه عهودهم ومواثيقهم بالله لا يعصونه شيئا قال:

فأوردهم ماء رواء، ورياضا خضرا فمكث فيهم ما شاء الله

ثم قال: يا هؤلاء قالوا: يا هذا قال: الرحيل قالوا: إلى أين؟

قال: إلى ماء ليس كمائكم وإلى رياض ليست كرياضكم

فقال: أكثرهم والله ما وجدنا هذا حتى ظننا أنا لن نجده

وَمَا نَصْنَعُ بِعَيْشٍ خَيْرٍ مِنْ هٰذَا وَقَالَتْ طَائِفَةٌ: وَهُمْ أَقَلُّهُمْ أَلَمْ

تُعْطُوا هٰذَا الرَّجُلَ عُهُودَكُمْ وَمَوَاثِيقَكُمْ بِاللّٰهِ أَنْ لَا تَعْصُوهُ

شَيْئًا وَقَدْ صَدَقَكُمْ فِي أَوَّلِ حَدِيثِهِ فَوَاللّٰهِ لَيَصْدُقَنَّكُمْ فِي آخِرِهِ

فَرَاحَ فِيمَنْ اِتَّبَعَهُ وَتَخَلَّفَ بَقِيَّتُهُمْ فَبَدَرَهُمْ عَدُوٌّ فَأَصْبَحُوا

بَيْنَ أَسِيرٍ وَقَتِيلٍ

– "Ben, siz ve dünyanın benzeri, tozlu bir sahrâ yolculuğuna çıkan cemâate benzer. Bunlar henüz yolu yarılayıp yarılamadıklarını bilmeden yiyecek ve içecekleri tükenir. Üstba ları perî an olarak   a kın bir vaziyette ortada kalırlar. Bunlar, bu   a kınlık ve peri anlık içinde iken, kar ılarına elbisesine bürünmü , ba ından sular damlayan bir adam çıkar. Bunlar adamı görünce, bu adam yakın mesafeden gelen bir adama benziyor, derler. Adam yakla ır ve:

– "Ey cemâat!" diye hitap eder. Onlar da:

– "Evet, seni dinliyoruz." derler. Adam:

– "Bu haliniz nedir, nereden gelip nereye gidiyorsunuz?" diye sorar. Onlar:

– "Gördüğün gibi, perî ân vaziyette burada kaldık." derler. Adam:

– "Sizi suya kandırıcı çe melerle doyurucu ye illiklere ula tırsam ne yaparsınız?" Onlar:

– "Bundan sonra devamlı sûrette emrine girer, sana asla isyân etmeyiz." derler. Adam:

– "Söz veriyor musunuz?" diye sorar. Onlar:

– "Evet, Allah adına söz veriyoruz." derler. Adam da onları ye illiği, bağ ve bahçesi, kandırıcı suları bol olan yere götürür ve hayata ula tırır. Bir müddet böyle kaldıktan sonra adam:

– "Ey halk." der. Onlar:

– "Buyurun." derler. Adam:

– "Haydi yolculuğa hazırlanın." der. Onlar:

– "Nereye gideceğiz?" diye sorarlar. Adam:

– "Üzerinde ya adığınız ye illiklerden daha iyi ye illiklere, içtiğiniz sulardan daha iyi sulara." der. Onlar:

– "Biz bu hayatı buluncaya kadar neler çektik. Hatta kendimizden ümîdi bile kesmi tik.   imdi bu hayata kavu tuk. Biz bundan daha iyisini istemiyoruz. Bu kadarı bize yeter, fazlasını ne yapalım?" derler. Diğer bir kısmı:

– "Yâhu ne diyorsunuz? Hani isyân etmeyeceğinize dâir adama söz vermi değil miydiniz? Bu adam ilk vâdinde sâdık çıkmadı mı? Elbette bu vâdinde de sâdıktır, diyerek onunla beraber yola çıkarlar. Ekseriyet ise geride kalır. Onları dü man yakalar, kimi esîr olur, kimi de öldürülür.[33]

DÜNYA NÎMETLERİNDEN AYRILANLARIN ELEMİ

Bilmiş ol ki; dünyalıktan kendilerine verilene nispetle insanların benzeri, şöyle bir adam gibidir: Adam evini süsler, sonra da teker teker herkesi evine dâvet eder. Önce gelen adama, içerisi güzel kokularla dolu bir altın tabak takdîm eder. Maksadı, bunu koklattıktan sonra ondan alıp diğerine vermektir, yoksa ona bırakmak değildir. Fakat tabağı alan, bunun kendisine verilmiş olduğunu sanır ve tabağı kendi malı bilir. Sonra tabak kendisinden alınıp başkasına verilince üzülür. Fakat bunu böyle bilenler, tabağı alır, koklar ve teşekkür ettikten sonra gönül hoşluğu ile tabağı iâde ederler.

Bunun gibi, Allahu Teâlâ'nın dünyadaki âdetini bilenler, dünyanın devamlı kalacaklar için değil, yolcular için bir ziyafet yeri olup, ondan azıklanarak yolculuk maksadıyla gerekli istifâdeyi yapmaları için olduğunu bilenler, gönüllerini ona vermezler ve sonra da ellerinden alınmasına üzülmezler.

İşte bunlar, dünya ve âfetlerinin benzeridir. Allahu Teâlâ'dan inâyet dileriz.

Tirmizî, İbn Mâce ve Hâkim İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Hâkim sahîh olduğunu söylemiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhakî Hasan'dan rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

İbn Mâce Muâviye'den rivâyet etmiştir. Ricali sikadır.

Ebû'ş-Şeyh, İbn Hibbân ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.

Ahmed ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.

Taberânî ve İbn Hibbân rivâyet etmişlerdir.

Birinci şıkkı garib, ikinci şıkkı yukarıda geçmiştir.

Müslim, Müstevrid b. Şeddâd'dan rivâyet etmiştir.

İbn Ebi'd-Dünya, Ahmed, Bezzâr ve Taberânî daha kısa olarak bir rüya şeklinde rivâyet etmişlerdir.

KULA GÖRE DÜNYANIN HAKÎKATİ

Bilmiş ol ki; yerilen dünyanın ne olduğu, ne miktar kendisinden kaçınmak ve kaçınmamak gerektiği hususlarını bilinmeden, yalnız dünyanın mezmûm olduğunu bilmek yetmez. Bunun için önce, yerilen dünyanın ne olduğunu ve Allah'ın yoluna dikilmiş katî bir düşman olduğu için ondan kaçınmakla emrolunduğumuz husûsunun mâhiyetinin ne olduğunu bilmemiz lâzımdır. Buna göre deriz ki: Dünya ve âhiret, kalbin iki halinden ibârettir. Bunlardan sana yakın olanına dünya deriz ki, ölümden önce olan hallerdir. Sonraya kalana da âhiret deriz ki, bu da ölümden sonraki ahvâldir. Ölümden önce senin için olan zevk, şehvet maksat, haz ve nasipten her şey senin için dünyadır. Ancak bundan zevk aldığın, meylettiğin ve nasîbin olan her şey mezmûm değildir. Belki bunlar üç kısımdır.

Birinci Kısım: Öldükten sonraya da faydası devam eden ve âhirette de sana arkadaş olanıdır. Bu da iki şeydir. Bu iki şey, yalnız ilim ve ameldir. Buradaki ilimden maksat, Allah'ın zât, sıfat ve ef'âli ile meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, yer ve göklerdeki melekûtunu, Peygamber Efendimiz'in şerîatini bildiren ilimdir. Amelden maksat da yalnız Allah rızâsı için yapılan ameldir. Âlim, ilmi ile o kadar ünsiyet eder ki ilim, onun için her zevkin üstünde olur. Hattâ ilim uğrunda yemesini, içmesini, evlenmesini ve uykusunu da terk eder. Zîra ilim, onun için her şeyden daha zevklidir. Bu bakımdan ilim de dünyanın peşin zevklerinden olur. Fakat biz yerilen dünyayı ve dünyalığı sayarken, ilimden alınan bu zevki dünyalıktan saymadık. Belki o, âhirettendir, dedik.

Âbid de bunun gibidir. Âbid, ibâdetinden öyle zevk alır ki, ibâdetinden bir an men edilse, onun için en büyük bir eziyet olur. Hattâ âbidlerden biri: "Ölümden korkmuyorum, ancak gece ibâdetine mâni olacak diye korkuyorum." demiştir. Diğeri de: "Allahım, mezarımda da bana ibâdet imkânlarını bağışla." diye duâ etmiştir. İşte bu gibiler için de ibâdet, peşin bir zevk hâline gelmiştir. Bu gibi peşin zevk verici şeylere, yakın mânasında olan dünyalık ismi verilebilir. Fakat bu ibâdetin de, yerilen dünyalıktan olduğunu kasdetmiyoruz.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ: اَلطِّيبُ وَالنِّسَاءُ وَقُرَّةُ عَيْنِي

“Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi (üç şeyi sevdim): Güzel koku, kadın ve gözümün nûru namaz.” [34] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bu arada namazı da dünyalıktan saydı. Bunun gibi his ve müşâhedeye giren her şey, dünyalıktır. Rükû ve sücûd ile âzâları hareket ettirmekten zevk almak da dünyadandır. Bunun için namazı dünyaya izâfe etmiştir. Ancak biz bu kısımda mezmûm olan dünyalıktan bahsettiğimiz için “Bu gibi zevkler dünyalıktan değildir.” diyoruz.

İkinci Kısım: Netîce îtibâriyle birinci kısmın zıddı, mukabilidir. Yâni peşin zevki olup âhirette faydası yoktur. İsyanların her nevinden zevk almak ve ihtiyacından fazla olan mübahlara dalmak gibi. Altın, gümüş ve ihtiyaçtan fazla binit, canlı mal, köle, câriye, apartmanlar, kıymetli elbiseler ve lezzetli yemekler gibi. Bütün bunlardan zevk almak, mezmûm olan dünyalıktır. Zîra rivâyete göre **Ömer b. Hattâb** (r.a.) Ebû’d-Derdâ’yı Humus vâliliğine göndermişti. Ebû’d-Derdâ (r.a.) orada iki dirheme bir gölgelik yaptırdı. Bunu duyan Ömer şu mektubu yazdı:

“Mü’minlerin emîri Ömer b. Hattâb’dan Uveymir’e. Fars ve Rûm binâları kıyâmete kadar sana yeterdi. Seni Dımışk’a naklettim. Mektubumu alır almaz, âile efrâdınla birlikte oraya git.” Ebû’d-Derdâ oraya gitti ve orada öldü. Demek ki Hz. Ömer, bu kadarını fazla buldu.

Üçüncü Kısım: İki taraf arasında ve ortada olanıdır. Bu da âhiret ameline yardımcı olan dünyalıktır. Yetecek kadar yemek, kalın bir gömlek ve insanın sağlığını koruyacak ilim ve amel edinmesi için zarûrî olan sâir ihtiyaçları gibi. Bu kısım, dünyalıktan olan birinci kısım gibi değildir. Bu ancak birinci kısma yardımcı ve ona bir yoldur. İlim ve amel maksadıyla bunlardan istifâde eden kimse, dünyalık peşinde sayılmaz. Şâyet bu gibi ihtiyaçları temîn ederken maksadı ilim ve amel olmayıp peşin zevk olursa, o zaman ikinci kısma girer ve dünyalıktan olur.

İnsanoğlu öldüğü zaman, kendisiyle üç vasıf kalır. Bunlar kalbin safâsı, yâni her türlü kibir ve riyadan temizlenmiş, Allah’ın zikriyle ünsiyeti ve Allah için sevgisidir. Kalbin temizlik ve cilâsı, dünya şehvetlerinden çekinmekle, ünsiyeti Allah’ı çok anmakla, muhabbeti de mârifetle hâsıl olur. Mârifet de ancak devamlı tefekkür ile elde edilir. Öldükten sonra insanı kurtarıp saâdete ulaştıracak münciyât, bu üç sıfattır.

Kalbi dünya şehvetlerinden temizlemek münciyâttandır. Zîra bu temizlik, kul ile Allah’ın azâbı arasında kalkan ve perde olur. Nitekim haberde şöyle vârid oldu:

إِنَّ أَعْمَالَ الْعَبْدِ تُنَاجِلُ عَنْهُ فَإِذَا جَاءَ الْعَذَابُ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيْهِ

جَاءَ قِيَامُ اللَّيْلِ يَدْفَعُ عَنْهُ وَإِذَا جَاءَ مِنْ جِهَةِ يَدَيْهِ جَاءَتِ

الصَّدَقَةُ تَدْفَعُ عَنْهُ

"Kulun ameli kendisini müdâfaa eder. Muselâ azâb, ayakları tarafından geldiği zaman,
ş *gece kıyâmı gelir;* (bu ayaklarla kıyâm etti diyerek) *azâba kar ı durur ve azâbı def eder. Azâb, elleri tarafından geldiği zaman, sadaka gelir ve azâbı ondan def eder."* [35]

Zikir ile ünsiyet ve Allah için sevgi ise bunlar da insanı mesûd eder. Allahu Teâlâ'ya mülâkat ve O'nun cemâlini müşâhede zevkine ulaştırır. Bu saâdet, hemen ölüm anından başlar ve ebediyyen devam eder. Onun için kabir, cennet bahçelerinden bir bahçe olur. Nasıl olmasın ki, onun sevgilisi tektir. Ünsiyet ve zikrine mâni olan mânialar, ölümü ile ortadan kalkmıştır. Mevkûf ve mahbûs bulunduğu yerden bağ ve bahçelere intikal etti ve sevgilisi ile baş başa kaldı. Dünyayı sevene de öldükten sonra nasıl azâb olmasın? Zîra onun tek sevgilisi dünya idi. Onu bir daha bulmamak üzere elinden kaçırdı ve oraya dönmek imkânlarını kaybetti. Nitekim şâir:

"Tek bir ümîdi olup onu kaybedenin hâli nice olur?" demiştir.

Ölüm yokluk değil, dünya sevgisinin hasreti ve Allah'a teveccühtür. Demek ki âhiret yolcusu, şu üç sıfata devam eden kimsedir. Onlar da zikir, fikir ve dünya şehvetlerinden kendisini alıkoyacak ve oradan uzaklaştıracak şekilde ameldir. Bütün bunlar, vücûd sağlığı ile mümkündür. Vücûd sağlığı da yemek, içmek, giymek ve mesken ile sağlanır. Bunların her biri de birçok şeylere muhtaçtır. Âhiret yolculuğu için muhtaç olduğu bu maddelerden lüzumlu ve yetecek kadarını temîn eden kimseye dünya adamı denmez. Bu gibiler hakkında dünya, âhiretin bir mezraası sayılır. Bunları şehevî his ve zevklenmek maksadıyla toplarsa, o zaman bu adam dünya adamı olur. Şu kadar var ki, dünyalık da ikiye ayrılır. Bunlardan **biri** âhiret azâbına sebep olur ki, bunlar haram olarak toplanan dünyalıktır. **İkincisi,** yüksek mevkîlere çıkmasına mânî olup, uzun zaman hesap vermesine sebep olan dünyalıktır ki, bunlara da helâl kazanç denir. Aklı başında olan, basîret sâhipleri, uzun müddet mahşer yerinde hesap vermenin de bir azâb olacağında tereddüt etmezler. Hesâbı münâkaşalı geçene azâb olunur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde şöyle buyurdu:

حَلَالُهَا حِسَابٌ وَحَرَامُهَا عَذَابٌ

“Helâlinin hesabı ve haramının da azâbı vardır.” [36] Diğer bir rivâyette ise helâlinin da azâbı müstelzim olduğunu söylemiştir. Ancak bunun azâbı harama nisbetle hafiftir. Helâlin hesâbı husûsunda azâb çekilmese bile, cennetteki yüksek mevkîleri ihrâz edememekle çektiği hasretten meydana gelen azâb, kendisine yeter. Bunu fânî olan dünyalık ile de kıyaslayabilirsin. Geçici ve sıkıntılı olan dünya hayatında bile bildiğin halde emsâlinin senden üstün mevkîlere ulaşmasından üzüntü duyarsın. Ya o ebedî ve sonsuz saâdette akrânından geri kaldığın zaman halin nice olur?

Dünyalıktan bir bardak soğuk su içmek, bir yeşilliğe bakmak veyâ güzel bir kuş sesi dinlemek gibi basît şeylerden de olsa zevk alan kimse, âhirette bunun kat kat fazlasını kaybetmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Ömer’e:

هَذَا مِنَ النَّعِيمِ الَّذِي تُسْأَلُ عَنْهُ

“İ te u (bir bardak su) *sorulacağın nîmetlerdendir.”* buyurmuştur. Kıyâmet günü bu gibi suâllerle karşılaşmak, zillet, korku ve tehlikedir; zahmet ve beklemektir. Bütün bunlar, âhiret nasîbinin noksanlığıdır. Bunun için **Hz. Ömer**’e (r.a.) susamış bulunduğu bir sırada kendisine bir bardak soğuk bal şerbeti takdîm ettiklerinde, bardağı elinde evirip çevirdikten sonra: “Ben bunun hesâbını veremem, alın siz için.” diyerek bardağı iâde etmiştir.

Dünyanın azı çoğu, helâl ve harâmı hepsi mel’ûndur. Ancak takvâya yarayacak kısmı, dünyalıktan sayılmaz. İnsanın bu hususları bilmesi nisbetinde, dünyalıktan uzaklaşması kuvvetli olur. Hattâ **Îsâ aleyhisselâm** bir defa başının altına bir taş yastık koymuştu. Şeytan ona görünerek: “İşte dünyalığa meylediyorsun” demesi üzerine, taş yastığı da başından atmıştır. **Süleymân aleyhisselâm** mâlik olduğu büyük dünyalıktan başkalarına çeşitli yemekler yedirirken kendisi kuru ekmekle iktifâ ederdi. Var olana sabır, yok olana sabırdan daha mühimdir. Bunun için Allahu Teâlâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e dünyayı bâzen genişletti ve bâzen de daralttı. Zaman gelir bolluk içinde olur, zaman gelir açlıktan karnı üzerine taş bağlardı. Yine bunun için mihnet ve meşakkatleri peygamberlere ve velîlerine verdi, sonra da derecesine göre herkesi ibtilâ etti. Bunların hepsi onların âhiretteki mevkîlerini yükseltmek içindir. Bu, çocuğun sıhhatini korumak için şefkatli bir annenin çocuğundan bâzı yemekleri men etmesi ve hattâ ona ilaç ve tedâvinin acılığını tattırması gibidir. Yaptığımız bu îzahtan, Allah için olmayan her şeyin dünyalıktan olduğunu ve Allah için olan her şeyin de dünyalıktan sayılmadığını anlamış oldun.

Şimdi “Allah için olan hangileridir?” diye sorarsan:

Derim ki; eşyâ üç kısımdır. Bir kısmı, Allah için olması aslâ düşünülemeyen şeylerdir. Bunlar isyân, şüpheli şeyler ve mübâh olan şeylerden zevklenip onlara dalmaktır. Bunlar sûreten ve mânen mezmûm olan dünyalıktır.

Diğer bir kısmı da görünüşte Allah için olmakla beraber, hakîkatte başkası için de olması mümkün olan şeylerdir. Bunlar da üçtür: Fikir, zikir ve şehvetlerden kaçınmaktır. Bu üçü gizli cereyân edip, âhiret korkusu ve Allah rızâsından başka hiç bir sebebe dayanmadıkları zaman, dünyalıktan değil, Allah için olurlar. Şâyet fikir ve düşünceden maksat, halk arasında mevkî sâhibi olmak gayesine matûf ilim tahsîli olursa, şehveti terkten maksat sıhhati korumak veya insanlar arasında zâhid diye tanınmak olursa, her ne kadar görünüşde Allah için sanılırlarsa da aslında dünyalık için olurlar.

Diğer bir kısmı da görünüşte dünyalık için olmakla, hakîkatte Allah için olması mümkün olan şeylerdir. Bunlar da hayatın devamı için zarurî olan yemek, evlenmek ve benzerî şeylerdir. Şâyet maksat nefsin arzusunu tatmîn ise dünyalıktan, takvâya yardım ise Allah için olan şeylerdendir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا حَلَالًا مُكَاثِرًا مُفَاخِرًا لَقِيَ اللّٰهَ وَهُوَ عَلَيْهِ

غَضْبَانُ وَمَنْ طَلَبَهَا اِسْتِعْفَافًا عَنِ الْمَسْأَلَةِ وَصِيَانَةً لِنَفْسِهِ جَاءَ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَوَجْهُهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ

“Helâlinden olarak dünyalığı üstünlük ve övünmek için toplayanlar kıyamet günü Allahu Teâlâ’nın huzûruna, Allahu Teâlâ onlardan gazâblı olduğu halde gelirler. Ama ihtiyacını temîn, dilencilikten kurtulma ve nefsini korumak için mal kazananlar, kıyâmet günü yüzleri ayın on dördü gibi parlak olduğu halde mah er yerine gelirler.” [37] buyurmış ve niyeti ile halinin nasıl değiştiğini anlatmıştır.

Anlaşılıyor ki dünya, âhiret ile alâkası olmayan nefsin peşin arzularından ibârettir. Buna hevâ denir. Allahu Teâlâ buna işâret ederek:

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى،
فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى

“Ama kim Rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten

alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz cennettir.” (Nâziât sûresi, 79/40-41) buyurmuştur. Hevâ, beş şeyde toplanır. Bunlar da Allahu Teâlâ’nın:

اِعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ

وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ

“Bilin ki, dünya hayatı oyun, oyalanma, süslenme, aranızda övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olma dâvasından ibârettir.” (Hadîd sûresi, 57/20) buyurmuş ve şu beş şeyi meydana getiren maddelerin de yedi tâne olduğunu beyân etmek üzere:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ

الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ

وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

“Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan ihtiraskârâne sevgi, insanlar için bezenip süslenmiştir. Bunlar, dünya hayatının geçici birer faydasıdır.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/14) buyurmuştur.

Verdiğimiz şu îzâhattan, Allah için olan şeyin dünyalık olmadığını anlamış oldun. İhtiyâcı sağlayacak yemek ve meskenden, Allah rızâsı niyet edilmiş ise Allah içindir. Fazlası ise zevk için olduğundan, Allah için değildir. Zarûrî ihtiyaç ile fazlası arasında bir derece vardır. Buna hâcet denir. Hâcetin de ileri, geri ve orta tarafları vardır. Geri tarafı, zarûrî kısmına yakın olanıdır ki, bunun zararı yoktur. Çünkü tam zarûret miktarını tâyin zordur. İleri tarafı ise zevk u safâya yaklaşanıdır ki, bundan kaçınmak gerekir. Bir de orta derece vardır ki, bu da şüphelidir. Şüpheli şeylerden uzaklaşmak lâzım ve imkân nispetinde takvâya yakın olan zarûretin aşağı derecesi ile kifâyet iktizâ eder. Peygamberlere uymak için böyle yapmak lâzımdır. Zîra Peygamberler, dâima zarûrî derece ile iktifâ etmişlerdir. Üveys-i Karnî böyle yapmıştır. Adamları onu deli sanırlardı. Hattâ Üveys-i Karnî[38] fazla sıkıntı çektiği ve ızdıraba katlandığı için, onu deli sanmışlardı. Adamları evlerinin önünde ona bir oda yapmışlardı. Aradan yıllar geçerdi de yüzünü göremezlerdi. İlk sabah ezânında çıkar ve yatsıdan sonra evine dönerdi. Yemeği, topladığı çekirdeklerden ibâretti. Topladığı döküntü

hurmaları iftarına ayırırdı. Böyle atılmış hurma bulamadığı takdirde çekirdekleri satar ve nafakasını sağlardı. Giydiği elbise, çöplüğe atılan çürük çaput, yırtık bez parçaları idi. Onları suda yıkar, birbirine ekler ve giyerdi. Çocukların yanından geçtiği zaman, deli diye onu taşa tutarlardı. O ise: "Kardeşler, mutlaka beni taşlamanız gerekiyorsa, küçük taşlar atın, büyük taş atmayın. Çünkü korkarım ayağımı kanatırsınız da abdestim bozulur, tekrar abdest alıp namaza yetişemem." derdi. Ahlâkı böyle idi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onun halini takdîr ederek:

إِنِّي لَأَجِدُ نَفَسَ الرَّحْمَنِ مِنْ قِبَلِ الْيَمَنِ

"Ben Rahmân'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum." buyurmuştur.

Hz. Ömer halîfe olunca, bir meclisde: "Iraklı olanlar ayağa kalksın." buyurdu. Ve Iraklılar ayağa kalktılar. Sonra: "Herkes otursun da yalnız Kûfeliler kalsın." buyurdu ve öyle yaptılar. Daha sonra da: "Yalnız Murad kabîlesinden olanlar kalsın, diğerleri otursun." buyurdu ve böyle oldu. Bundan sonra: "Karn kabîlesinden olanlar kalsın." deyince tek bir kişi ayakta kaldı. Bunun üzerine Hz. Ömer:

– "Sen Karnî misin?" diye sordu. Adam:

– "Evet, ben Karnîyim." deyince Hz. Ömer ondan Üveys'i sordu ve kendisini târif etti. Adam:

– "Evet, tanıyorum, onu niye sordun? Bizim kabîlede ondan ahmağı ve ondan âdîsi yoktur." deyince Hz. Ömer ağlayarak:

Dediğin doğru. Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Rabia ve Mudar kabîleleri kadar insan, onun efâatiyle cennete girer."* buyurmuştur, dedi.

Herm b. Hibban diyor ki: "Ömer'in bu beyânâtını dinledikten sonra onu aramak üzere Kûfe'ye gittim. Bir öğle vakti elbisesini yıkayıp abdestini alırken kendisini Fırat kenârında buldum. Tarif ettikleri şahsın bu olduğunu anladım. Hakîkaten kendi kaba, başı kabak, tahta sakal, heybetli ve çirkin suratlı bir insan. Kendisine selâm verdim, selâmımı aldı, bana baktı ve ben de kiminle müşerref oldum diyerek musâfaha için elimi kendisine uzattım, fakat o elini vermedi. Ben kendisine:

– "Üveys, Allah sana rahmet etsin, ne haldesin?" diye sordum. Sonra görünüşündeki halinden ötürü kendisine karşı beslediğim sevgi ve muhabbet ziyâdeleştiği için kendimi tutamayarak ağlamaya başladım. Bu vaziyet karşısında o da mütehassis oldu, o da ağladı. Ve şu şekilde bir suâl tevcîh etti:

– "Allah sana da rahmet etsin, ey Herm b. Hibbân, sen ne haldesin, seni bana

kim gönderdi?” dedi. Ben de:

– “Allah gönderdi.” dedim. Bunun üzerine:

– “Lâ ilâhe illâllah, sübhânallah. Muhakkak Rabbimin vâdi yerini buldu.” dedi. Daha önce hiç görüşmediğimiz halde benim ismimle, bana hitap etmesine hayret ederek:

– “Adımı nereden bildin?” diye kendisinden suâl ettim. Cevâben:

– “Alîm ve habîr olan Allah bana haber verdi.” dedi. Seninle konuştuğum zaman rûhum, rûhunu bildi. Zîra, rûhun da cisimler gibi teşkilâtı vardır. Aynı zamanda mü’minler birbirini bilirler. Buluşmasalar da, Allah’ın rahmetiyle sevişirler ve tanışırlar. Ne kadar uzak mesâfelerde kalsalar da, zarar vermez.” dedi. Bunun üzerine kendisine:

– “Senden duymak istediğim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in bir hadîsini bana okur musun?” dedim. O da:

– “Anam babam kendisine fedâ olan Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e yetişemedim.”

– “Onun şeref-i sohbetiyle müşerref olamadım. Ben de senin gibi onun ashâbı ile buluştum ve onlardan bana Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in bâzı hadîsleri ulaştı. Fakat ben bu kapıyı açmak istemiyorum. Ne muhaddis, ne müftü ve ne de kadı olmak sevdâsındayım. Benim şahsî meşgalem bana yeter.” dedi. Ben:

– “O halde Kur’ân-ı Kerîm’den bir âyet oku, bunu senin ağzından dinlemek isterim. Aynı zamanda bana duâ et ve bir tavsiyede bulun. Zîra ben seni Allah için son derece seviyorum.” dedim. Bunun üzerine ayağa kalktı, elimden tuttu. Fırat’ın kenarında yürürken:

– “Eûzü billâhi’s-semî’ıl-alîm-i mine’ş-şeytânirracîm.” dedi. Rabbim şöyle buyurdu, en doğru söz Rabbimin sözüdür diyerek:

“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık. Biz onları ancak ve ancak gerektiği gibi yarattık, ama insanların çoğu bilmezler. Doğrusu hüküm günü hepsinin bir arada bulunacağı gündür. O gün dostun dosta hiç bir faydası olmaz, yardım da görmezler. Yalnız Allah’ın merhamet ettiği kimseler bunun dışındadır. O, şüphesiz güçlüdür, merhametlidir.” (Duhân sûresi, 44/38-42) meâlindeki âyetleri okuyunca, hıçkırıklarla beraber öyle bir âh çekti ki, düşüp bayıldığını sandım. Sonra döndü:

– “Ey Hibbân’ın oğlu! Baban öldü, sen de yakında öleceksin. Gideceğin yer, ya cennet veyâ cehennemdir. Baban Âdem, annen Havva, Nûh, İbrâhîm Halilü’r-Rahmân ve âlemlerin Rasûlü olan Muhammed aleyhisselâm, Ebû Bekir ve Ömer, bunların hepsi öldü.” dedikten sonra:

– “Ah Ömer, âh Ömer!” diye bir hasret çekti. Bunun üzerine ben kendisine:

– “Öbürleri öldü, fakat Ömer ölmemiştir.” dedim. O:

– “Onun kara haberini, hattâ senin ölüm haberini de Rabbim bana bildirdi.” dedi. Sonra devamla:

– “Sen de artık ölüler arasında sayılırsın.” dedi. Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e salât u selâm getirdi, gizlice duâlar etti ve bana dönerek:

– “Sana vasiyetim, Allah’ın kitâbı ve sâlih mü’minlerin yoludur. Ölümü hatırdan çıkarma, akrabana döndüğün zaman onları Allah’ın azâbının şiddeti ile korkut. Herkese nasîhat et, cemâatten ayrılma. Sonra dîninden uzaklaşır ve kıyâmette cehenneme gidersin. Benim ve senin için duâ et, dedikten sonra: “Allahım, bu adam beni senin için sevdiğini ve senin rızân için ziyâretime geldiğini söylüyor. Cennette yüzünü bana göster. Dârü’s-Selâm’a onu benimle yerleştir. Dünyada da onu koru, kaybını kendisine buldur, aza kanâat edenlerden kıl. Dünyalığını kolaylaştır, kendisini şükredenlerden kıl, ona hayırlı mükâfatlar ver.” diye duâ etti. Sonra da:

– “Seni Allah’a emânet ediyorum. Allah’ın rahmeti üzerine olsun. Seni Allah’a emânet ediyorum. Artık bundan sonra beni arama, ben şöhreti sevmem, yalnızlıktan hoşlanırım. Hayatta olduğum müddetçe, bu insanlarla çektiğim büyüktür. Seni dâimâ hatırlar, senin için duâ ederim. Sen de benim için duâ et.” dedikten sonra:

– “Şimdi buradan ayrıl ki, ben de ayrılayım.” dedi. Bir müddet daha kendisiyle yürümek istedimse de, mümkün olmadı, ağlaşarak ayrıldık. Onu tâkip ettim. Bir sokağa saptığını gördüm. Bilâhare ne kadar araştırdımsa da, bir daha kendisine rastlamadım. Allah rahmet etsin,” dedi.

İşte, dünyadan yüz çeviren âhiret yolcularının hâli budur. Velhâsıl, dünyanın, yeşilliklerin gölgelediği ve tozların kapladığı varlıktan ibâret olduğunu enbiyâ ve evliyânın sîretinden öğrenmiş bulunuyorsun. Dünyanın zıddı âhirettir. Bu da dünyadan zarûret miktarı alıp onunla Allah rızâsı murâd olunan şeydir. Bu miktar dünyalıktan değildir. Bu, şöyle bir misâl ile de îzâh edilebilir: Bir hacı, hac yolunda dünyalıktan hiç bir şey ile meşgûl olmayıp, yalnız ibâdetle uğraşacağına yemin ettikten sonra, yemesini içmesini tedârik ve muhafaza ile meşgûl olsa, yemininde hânis olmaz. Çünkü onlar hac levâzımâtındandır. Bunun gibi, beden rûhun binitidir. Ömür mesâfesi onunla kat edilir. îlim ve amele yarayacak şekilde dünyalıktan alıp bedeninin kuvvetini sağlamak dünyalıktan değil, âhirettendir. Şâyet bu arada dünyalık zevki hatırına gelirse, o zaman âhiretten inhırâf etmiş olursun. Bu takdîrde kalbinin kararmasından korkulur.

Tanâfis anlatıyor: “Yedi gün yedi gece aç ve susuz olarak Mescid-i Harâm’da Benî Şeybe kapısında bekledim. Sekizinci gece uyku ile uyanıklık arasında iken,

ihtiyacından fazla dünyalık peşinde olanların kalp gözlerini Allahu Teâlâ kör eder, diye bir ses duydum." İşte sana göre dünya, bu anlattıklarımızdır. Bunları iyi bil. Allahu Teâlâ dilerse seni irşâd eder.

Neseî ve Hâkim, Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünya ve Beyhakî mevkuf olarak Alî'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Nuaym ve Beyhaki Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Âmir'in oğlu meşhûr bir zâhiddir. İbn Sa'd **"Tabakat"** ında Rasûl-i Ekrem'in zamanında hayatta olduğunu, Hz. Ömer ve Ali'den rivâyet ettiğini, kendisinden de rivâyet edildiğini, Küfelilerin tâbiîlerinden ve sikadan olduğunu kaydeder. Buhârî, isnâdında nazar olduğunu, İbn Adiy ise rivayetinin bulunmadığını söylemişlerdir. İmam Mâlik, varlığını inkâr etmiştir. Fakat şöhreti ve meşhur haberleri varlığındaki şüpheyi bertaraf eder. Abdülganî, bu adam Rasûl-i Ekrem'in haber verdiği ve Sıffîn çenginde Hz. Alî'nin safında şehid olan bir zâttır. Rasûl-i Ekrem'in zamanında Müslüman olduğu ve sakal ziyâretine gelmediği söylenir.

YARATANI UNUTTURAN DÜNYA MEŞGALELERİ

Bilmiş ol ki; dünya, insan için hazzı bulunan ve insanın ıslâhı ile meşgûl olduğu mevcût maddelerden ibârettir. Bâzılarının sandığı gibi dünya, bu üçün birinden yâni yalnız mevcut maddelerden veyâ insanın nasîbi olan veya insanı meşgul eden şeylerden ibaret değildir, belki bunların hepsinden ibârettir.

Dünyanın, kendisinden ibâret olduğu mevcut maddelere gelince onlar, yer ve yer üzerinde bulunan şeylerdir. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

“Yeryüzünde olan şeyleri, insanların hangisinin daha iyi iş işlediğini ortaya koyalım diye, yeryüzü için süs yaptık.” (Kehf sûresi, 18/7) Yer, Âdemoğulları için bir döşek, beşik, mesken ve durulacak şeydir. Üzerindekiler de Âdemoğullarının yemesi, içmesi, giymesi ve evlenmesi için olan şeylerdir. Esâsen yer üzerinde olanlar üçe ayrılır. Bunlar mâdenler, nebâtât ve canlılardır. Nebatları, insanoğlu yemek ve tedâvi için ister. Demir, bakır gibi mâdenlerden bir kısmını kap, âlet ve edevât yapmak için; altın ve gümüş gibi diğer bir kısmını para olarak kullanmak için ve diğer maksatlar için de diğer mâdenleri arar. Canlılara gelince; bunlar da hayvan ve insan olarak ikiye ayrılır. Hayvanların, yemek için etleri, binmek için de sırtları aranır. Süs eşyâsı olarak da kullanılır. İnsanoğlu da köle ve hizmetçi olarak kullanılmak için kadınlar da kendilerinden istifâde edilmek için aranır. Ayrıca insanların gönülleri fethedilip, kalplerinde saygı sağlamak için de insanlar aranır. İşte dünya bu maddelerden ibârettir. Allahu Teâlâ bunları:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ

الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ

وَالْحَرْثِ

“Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan ihtiraskârâne sevgi, insanlar için bezenip süslenmiştir.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/14) âyetinde toplamıştır.

Bunlardan kadın ve evlat insanlardan, altın ve gümüş mâdenlerden, at ve koyun hayvandan, hars ise nebâtâttandır.

İşte dünyanın maddeleri bunlardır. Âdemoğlunun bu dünya ile iki cihetten alâkası vardır. Bunların biri kalbidir. Dünyalığı sevmek, âdeta bir köle gibi ona bağlanmak ve onu sevmektir. Kalbin dünya ile alâkalı bütün vasıfları, şu şekillerde tezâhür eder. Bunlar kibir, hıyânet, haset, riyâ, kendini beğenme, sû-i zan, yağcılık, övgüyü sevmek ve üstünlük taslamak gibi vasıflardır. Buna bâtınî dünya derler. Zâhirî dünya ise daha önce anlattıklarımızdır.

Dünya ile olan alâkanın ikincisi bedenîdir. Bu ise kendisine ve başkalarına yararlı olabilmeleri için, mezkûr maddelerin ıslâhı ile uğraşmaktır. Muhtelif sanat kolları gibi. İşte, insanoğlunun kendisini ve yaratanını, nereden gelip nereye gideceğini unutması, bu iki alâkası yüzündendir. Yâni kalbin dünyayı sevmesi, bedenin dünyalık ile meşguliyetindendir. İnsanoğlu kendini, kendini yaratanı, dünyanın yaratılışındaki hikmet ve sırrı anlayabilseydi, dünya diye adlandırdığımız bu maddelerin kendini Allah'a ulaştıracak olan binitinin, yâni bedeninin yiyeceğinden ibâret olduğunu anlardı. Hac yolunda bindiği devesi yemsiz, susuz ve çulsuz barınamayacağı gibi, Allah yolunda bindiği bedeni de yemek, içmek, giymek ve meskensiz barınamayacağı için, bütün dünyalık bunun içindir.

Dünyada insanın kendini ve yaratılışındaki maksadı unutup, dünyalığa dalması, hac yolunda adamın bindiği devesini süsleyip yem ve tımar ile meşgul olarak hac yolunda olduğunu unutup kafileden geri kalması ve nihâyet çölde kendisinin ve devesinin yırtıcı hayvanlara yem olması gibidir. Aklı başında hacı ise yolculuk için devenin mübrem ihtiyaçlarını temîn eder, aklı hacda olduğu için yoluna devam eder. Âhiret yolcusu da böyledir. Aklı başında ise bedenin yalnız zarûrî ihtiyaçları ile meşgul olur. Aslında bedene ithâl ile ihrâc arasında bir fark yoktur. Her ikisi de bedenin zarûrî ihtiyaçlarıdır. İhrâcâtı, zarûrî hallerde yaptığı gibi, ithâlâtta da hüküm aynı olmalıdır. Mîdesine indirdiğine ne kadar ehemmiyet verirse versin, kıymeti çıkardığıdır. İnsanları Allahu Teâlâ'dan en çok meşgul eden mîdeleridir. Çünkü yemek zarûrîdir. Giyecek ve mesken, mîdeye nispetle daha ehvendir. Eğer insanlar, bu maddelere ihtiyacın sebeplerini bilseydiler ve işi ihtiyaç miktarına hasredeydiler, dünya meşgalesi onları kaplamazdı. Dünyayı ve dünyanın yaratılışındaki hikmeti bilmedikleri için, dünya onları kapladı ve tamamen meşgul etti. Meşgale üzerine meşgale kendilerini istilâ etti ve asıl maksadı unutarak çölde kaldılar. Biz burada dünya meşgalesini, neden buna ihtiyaç hâsıl olduğunu ve maksatlarında insanların nasıl şaşırdıklarını bütün vuzûhu ile anlatalım ki, dünya meşgalesinin, insanları

Allah yolundan nasıl alıkoyduğunu ve âkıbetlerini kendilerine nasıl unutturmuş olduğunu anlatmış olalım.

Dünya meşgalesinden olan ticâret, sanat ve insanların bunlara teveccühü, tamamen bunlarla meşgul olmalarının sebebi, insanların üç maddeye muhtaç olmalarındandır. İnsanoğlu, yiyecek, giyecek ve meskene muhtaçtır. Yiyecek, bedenin gıdâsı ve vücûdun bekası içindir. Giyecek, sıcak ve soğuktan korunmak içindir. Mesken, sıcak ve soğuktan korunmakla beraber kendini ve malını diğer tehlikelerden korumak içindir. Allahu Teâlâ bunları hazır ve doğrudan insana yararlı bir halde yaratmadı ki, insan bunları elde edebilmek için sanata ihtiyacı olmasın. Bunların bir kısmı hayvânâta elverişli şekilde yaratılmıştır.

Hayvan, hiç bir sanata muhtaç olmadan nebâtâttan yâni bitkilerden gıdâsını alır. Yaratılışı ise sıcak ve soğuğa karşı mukavemetlidir. Binâenaleyh elbise ve meskene de ihtiyacı yoktur. Fakat insanın yaratılışı ve bünyesi böyle değildir. Bu bakımdan beş sanata ihtiyacı vardır. Bunlar, sanatların esâsını ve dünya meşgalesinin temelini teşkil ederler. Bunlar ise zirâat, reâyet yâni koruyuculuk, avcılık, dokumacılık ve inşâattır. İnşâat mesken için, dokumacılık giymek için, çiftçilik yemek için, çobanlık mallar için, avcılık hayvan, mâden ve benzerî şeyleri elde etmek içindir. Çiftçi, bitki nevinden olanları yetiştirir. Çoban, malları korur. Avcı insanoğlunun tesîri olmadan meydana gelen varlıkları elde eder ki, mâdencilik ve muhtelif işler bunun içine girer.

Sonra bu sanatlar, muhtelif âlet ve edevâta muhtaçtır. Dokumacılık, rençberlik ve avcılık, envâ-i çeşit âletler ister. Bu âletler, nebâtâttan elde edilir, ağaç gibi. Mâdenlerden elde edilir; demir, bakır ve benzerleri gibi. Yâhut da hayvan derilerinden elde edilir. Bütün bunları elde edebilmek için de ayrıca üç şeye ihtiyaç hâsıl olmuştur. Dülgerlik, demircilik ve dikicilik. İşte bunlar da âletlerin âmilleridir. Dülger ve marangozluk, her ne şekilde olursa olsun ağaç işlemesiyle uğraşan kimseleri; demirciden de her nevi mâdenleri işleyenleri; dikiciden de her nevi dikiş ve deri işleyicilerini kastediyor ve bunların teferruâtına girişmiyoruz. İşte bunlar, sanatların aslıdır. Aynı zamanda, insanoğlu fıtraten medenîdir. Yalnız yaşayamaz, yaşayışında cemiyete muhtaçtır. Bunun da belli başlı iki sebebi vardır. Birincisi, insan neslinin bekasıdır ki bu, en küçük cemiyet olan karı-kocanın bir arada bulunmasından başlar. İkincisi yemek, giymek, mesken ve çocuk terbiyesi için karşılıklı yardımlaşma zarûretidir. Eşlerin birleşmesi, çocuğun meydana gelmesine sebep olur. Bir kişi hem çocuğa bakmak, hem de geçimi sağlamak işlerini başaramaz. Bu bakımdan âile zarûrîdir. Fakat bu da yetmez. Çünkü âileler de müstakil olarak yaşayamazlar. Zîra bir adam, yukarıda anlattığımız bütün sanatları icra edemez. Alet, zirâat,

sanat vesâire bir âile tarafından, temîn edilemediği için cemiyet hayâtı yaşamak zarûrîdir.

Yine bunun gibi açık bir odada toplansalar, sıcaktan soğuktan, yağmurdan ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için bu da kifâyet etmez. Binaenaleyh sağlam binâlar, müstakil evlere ihtiyaç vardır. Bunların hepsi karşılıklı iş birliği ile meydana geldiği için, köyler ve şehirler kurulmuştur.

Bu şekilde insanlar şehir, köy ve evlerde toplandıktan sonra, aralarında husûmetler peydâ oldu. Çünkü önce âilede bir riyâset başladı. Zayıf veya bakıma muhtaç oldukları için koca, karının; baba, evlâdın velâyetini üzerine aldı. Hayvanlar haksızlığa uğrasa da onlarda husûmet imkânları yoktur. Fakat akıllı insanları velâyet altına almakta bâzı haksızlıkların doğması husûmetlere yol açar. Kadın, kocanın zulmüne uğradığını, çocuklar babalarından haksızlık gördüklerini öne sürdüler de, bu sûretle ev içinde bir riyâset ve bir husûmet hüküm sürmeye başladı. Âilelerdeki bu husûmet, memleketlere ve şehirlere de sirâyet etti. Şehir halkının, ihtiyaçlarını temîn hususunda uğradıkları haksızlıklardan ötürü aralarında husûmetler zuhûr etti. Eğer bunlar başıboş bırakılsa birbirini öldürür ve yok olurlardı. Bunun gibi çiftçiler, çobanlar ve diğer sanat erbâbı da sulardan faydalanmak isterdi.

Tabiatıyla su kâfi gelmeyince aralarında bu yüzden mücâdele başlardı. Aynı zamanda bu sanat sâhipleri muhtelif ârıza ve sebepler dolayısıyla sanatlarını işleyemez hale de gelebilirler. Bunlar başıboş kalsalar, kendileri de helâk olur. Sanatları da ölürdü. İşte bütün bu sebeplerden ötürü daha birçok sanatlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı, taksîmde adalet için ölçü sanatı, millet ve memleketi muhâfaza için askerlik sanatı, doğan ihtilâfları önlemek için ise hüküm verebilme sanatıdır. Bu da muamelâtta Allahu Teâlâ'nın tâyin ettiği hudud ve şartları bilmekle mümkündür. Bunlar zarûrî olan siyasî ve idâri işlerdendir. Bunlarla herkes meşgul olamaz. Her birini o sanatın husûsiyetlerine sâhip âlim ve ehil kimseler sevk u idâre edebilirler. Binâenaleyh bunlar sâir işlerle meşgul olamazlar. Hâlbuki bunların geçim ihtiyacı olduğu gibi, memleketin de bunlara ihtiyacı vardır. Çünkü bütün halk harp işleri ile meşgul olsa, diğer sanatlar ölür. Ordu, geçim telâşesıyla meşgul olsa, vatan müdâfaasız kalır.

Bütün bu sebeplerden ötürü, ordunun geçimini ya fazla servetten veyâ ganîmet malından temîn etmek mecbûriyeti hâsıl olur. Bu kadarı ile iktifâ etmezlerse, memleket halkının bunları geçindirmesi îcâb eder. Bu bakımdan haraç (vergi) toplamak zarûreti hâsıl olmuştur. Bundan da arâzi ve diğer mallardan âdilâne vergi alabilme ilmi doğdu ki, bunlar da tahsildarlar ve

hazînedarlarla bu hakları sâhiplerine ödeyecek memurlardır. Bütün bunlar, gelişigüzel ellerle görülse, nizam ve intizam bozulur. Binâenaleyh, herkese hakkını verecek, âdilâne bir şekilde vazîfe taksîmi yapacak, vatanı muhâfaza ve müdâfaa için lüzumlu tedbîrleri alacak, vergileri adâletle toplatıp adâletle taksîm edecek bir hükümdâra ve bunlar için de müteaddit müessese ve teşekküllere ihtiyaç hâsıl olmuştur.

Bu bakımdan da sanatta insanlar üç tâife oldu. Birincisi çiftçilik, çobancılık ve sanat, ikincisi askerlik; üçüncüsü de mâliyecilik ve benzeri işlerdir. Bütün bunlar, yemek, içmek, giymek ve meskenden doğma ihtiyaçlardır. Bütün dünya işleri böyledir. Bir kapı açılır açılmaz onun sebebiyle başka bir kapı daha açılır ve bu, böyle gider. Âdeta cehennemin hâviye kapısı gibi ucu bucağı ve derinliğinin sonu yoktur. Bir vâdisine düşen, oradan diğerine, oradan da başka bir vadiye intikal eder.

İşte bunlar, zirâat ve sanatla alâkalı işlerdir. Ancak zirâat ve sanat, mal ile yapılır. Maldan maksat yer ve yeryüzündeki şeylerdir. Bunların en iyisi gıdâ maddeleri, sonra mesken, sonra da geçim için edindiği dükkân, çarşı, arâzi, elbise, mobilya ve mefrûşattır. Sonra bunlar için lâzım olan âletler, sonra bu âletleri îmâl için yapılan tesîslerdir. Bu âletler avcılık için köpek, zirâat için öküz ve harp için at gibi bâzen hayvan da olabilir. Bilâhare, mezkûr maddeleri satın alma ihtiyacı doğar. Ekseriyâ çiftçi köyde oturur. Zirâat âletleri orada bulunmaz. Demirci ve marangoz ise şehirde oturur. Çiftçinin bunlara ihtiyacı vardır. Aynı zamanda bu sanatkârlar da çiftçiye muhtaçtır. İhtiyaçları, karşılıklı temîn edeceklerdir.

Şu kadar var ki, sanatkâr âleti karşılığında yiyecek almak ister. Fakat bâzen onun yiyeceğe ihtiyacı olduğu zaman çiftçinin âlete ihtiyacı olmaz. Böylece işler karışır. Bunun için herkesin mahsûlünü depolayacak pazarlara ihtiyaç hâsıl olur. İhtiyaç sâhipleri ihtiyaç anında, oradan ihtiyaçlarını alırlar. Bu sebepten dükkânlar ve pazarlar doğdu. Çiftçiler mahsûllerini, sanatkârlar âletlerini buralara getirirler ve müstehlik bulunmadığı takdîrde esnafa gelen zirâat mahsûlünü ve sanat âletlerini değer fiyatı ile alır, dükkâna koyar ve kâr etmek üzere ihtiyaç sâhipleri için bekletirler. Her çeşit metâda hüküm böyledir. Sonra bu hal, memleketlere sirâyet eder, ihtiyaç maddelerini temîn için karşılıklı alış-veriş ederler. Çünkü bir memlekette bulunan, diğer memlekette bulunmayabilir. Bu bakımdan milletlerarası ticâret meydana geldi. Bunun sebebi de mal toplama hırsıdır. Bu yüzden başkasının yiyeceğini temîn için, diyar diyar dolaşır, mal toplarlar. Nihâyet bu serveti yâ zâlim hükümdarlar veya yol kesen eşkıyâlar ellerinden alır. Fakat Allahu Teâlâ, onların gösterdikleri bu gafletlerinde, âlemin

nizâm ve intizâmını sağlamış olur.

Bütün dünya nizâmı, işte bu gaflet sâyesinde temîn edilir. Eğer insanlar akıllarını başlarına alıp düşünebilseydiler, dünyadan yüz çevirirlerdi. Bunu yapsalar geçim zorlaşır, bu sefer de, insanlar ve bu insanların yanında dünyadan îrâz eden o zâhidler de helâk olurdu.

Aynı zamanda bu ticâret eşyâsını nakletmek için vâsıtaya ihtiyaç vardır. Vâsıta sâhibi ile de, kirâ muâhedesi vardır. Kira da ayrı bir kazanç olur. Sonra bu satış sebepleriyle ortaya para ihtiyacı çıkar. Çünkü her malın kıymeti muayyen bir para ile ölçülecektir. Verdiği mal şu kadar kuruş, aldığı mal da şu kadar kuruşluktur, diye hesâbı yapılacaktır. Alış-veriş muhtelif mallar arasında yapılabilir. Elbise verip yiyecek alanların hesâbı para ile yapılacaktır. Çünkü elbise ile hayvan, âlet ile yiyecek almak birbirine uymayan şeylerdir. Bunlar arasında muâdelet sağlayacak, her birinin kıymetini ortaya koyacak âdil bir hâkime ihtiyaç vardır. Bu muvâzene, malların maddeleri ve mâliyet değerlerinden sağlanır. Sonra uzun müddet dayanabilecek ve depo edilecek mala ihtiyaç vardır. Çünkü ihtiyaç devamlıdır. En çok dayanan ve uzun zaman devam eden mâdenlerdir. Bunun için altın, gümüş ve bakırdan para yapılmıştır. Sonra paranın değerini tâyin iktizâ etmiştir. Bunun için de darphâne ve sarrafa lüzum görülmüştür. Bu sûretle bir ihtiyaç diğerini doğurmuş ve bugünkü hâle gelinmiştir.

İşte bütün bunlar, halkın meşgalesi ve geçim yollarıdır. Bütün bu işleri yapabilmek için ilk önce öğrenmek ve bu hususta emek sarf etmek îcâb eder. Küçüklüğünde bir sanat sâhibi olmayanlar, sonunda perîşân olurlar. Bu sûretle başkasının emeğiyle geçinmek mecbûriyetinde kalırlar. Bundan da iki âdî haslet doğar. Biri, soygunculuk, diğeri de dilenciliktir. Çünkü bunlar başkasının kazancı ile geçinecekler. İnsanlar bunlardan kaçınır ve mallarını korurlar. Bunun için de bu iki sınıf çâre düşünürler. Eşkıyâlar bir araya toplanır, bir kuvvet haline gelir ve yol keserler. Bunlardan bu işe gücü yetmeyen âcizler de çeşitli yollardan hırsızlık yapmak çârelerini araştırır ve yankesicilik yaparlar. El açanlar ise kendilerine, siz de bizim gibi çalışın da yiyin, dendiği zaman, onlar da dilencilik için çeşitli hîle yollarına başvururlar. Kimi yalandan veyâ gerçekten kör olur, kimi kendini felçli hasta veyâ deli gösterir ve bu sûretle geçimlerini temîne çalışırlar.

Bir kısmı da, halkın gönüllerini yumuşatıp mallarını ellerinden almak için habire diller döker, uydurma hikâyeler, câzibeli sözler, güldürücü fıkralar, garip şiirler, güzel sesle kafiyeli sözler, mezhep taassubunu körükleyen hikâyeler, ehl-i beyti öven kıssalar, gençleri tahrîk eden aşk menkıbeleri söylemek, bir takım

çiçekleri ilâç diye satmak, fala bakmak, büyücülük yapmak gibi çeşitli çârelere başvurarak milletin ceplerinden para sızdırmaya çalışırlar. Çok defa halk bunlara fazla para verir, sonunda pişman olsa da, faydası olmaz. Vâizlerin, insanları coşturup paralarını sızdırmak maksadıyla kürsü ve minberlerden yaptıkları coşturucu konuşmalar da bu kabîldendir. Gönülleri çekmek için bini aşkın hîle yolları vardır. Bütün bu incelikler, maîşet temîni içindir.

Bütün bunlar, insanların üzerine eğildikleri meşgalelerdir. İnsanları bütün bu yollara sürükleyen geçim dâvasıdır. Ne yazık ki bu arada insanlar, kendilerini ve yaratılıştaki maksatlarını, nereden gelip nereye gideceklerini unuttular, çölde kaldılar ve sapıttılar. Bu arada bozulan zayıf akılları ile fâsid hayâller peşinde koştular, mezheplere ayrıldılar ve çeşitli ihtilâflara düştüler. Bir kısmını cehâlet ve gafletleri kapladı da, gözlerini açıp âfiyetlerini düşünmez oldular. Maksat dünya hayatını sürdürmektir. Maîşetimiz için kazanalım, çalışabilmek için yiyelim, yemek için çalışalım dediler. Kazanmak için yediler, yemek için kazandılar. Bu, çiftçi ve sanatkârlar yoludur. Dünyada varlıklı ve âhiretten nasîbi olmayanlar da gündüz uğraşırlar gece yemek için; gece yer gündüz yorulmak için. Bu, kuyudan su çeken saka hayvanının, kuyunun etrâfında durmadan dönmesine benzer ki, ardı arkası gelmez, ancak ölüm ile sona erer.

Diğer bir kısmı da her şeyi anladıklarını iddiâ ettiler. Maksadın, şekavetle faydalanmak olmadığını, belki saâdetin mîde ve diğer şehevî arzûlarını tatmînden ibâret olduğunu sandılar. Bunlar kendilerini unuttular, bütün kuvvetleri ile kadınların peşine düştüler ve zevk u safâya daldılar. Hayvanlar gibi yeyip içtiler. Bu emellerine ulaştıkları anda mesûd olacaklarını sandılar. Bu hâl, onları Allah'tan ve âhireti düşünmekten alıkoydu. Diğer bir kısmı da saâdeti servet ve para çokluğunda sandılar ve ağır işlere girdiler. Toplayıp yığdılar, fakat cimriliklerinden ötürü de doyasıya yiyip içemediler, ölünceye kadar günleri böyle geçti. Bundan zevk aldılar ve böyle yaşadılar. Servetleri ya yeraltında kaybolup gitti veyâ birinin eline geçti de âfiyetle yeyip içti. Fakat vebâli kendilerine âit oldu. Sonradan gelenler, yine aynı yolu tuttular ve onlardan ders almadılar. Bir kısmı da saadeti, saygı ile anılmakta ve övülmekte sandılar, geçim uğrunda bir sürü sıkıntı çektiler, yiyip içmediler, servetini güzel elbise ve zînet eşyâsına verip gösteriş yaptılar. Kapı eşiklerini süslediler, süslü binitler temîn ettiler.

Bütün bunları, "Bu adam zengin ve servet sâhibidir" desinler diye yaptılar ve bunu bir saâdet sandılar. Diğer bir kısmı da saâdeti, yüksek mevkî ihrâzında, insanların kendisine saygı gösterip boyun bükmesinde sandılar, ihraz ettiği mevkîler sâyesinde hükümdarları taklit ederek insanları emirleri altına almak

istediler ve mevkîleri büyüdükçe saâdetin en üstün derecesini ihrâz ettiklerini sandılar ve son emelleri bu oldu. Zâten gâfillerin en üstün emelleri budur. Bunların bütün istekleri, insanların Allah'ı bırakıp kendilerine eğilmeleridir.

Bunların dışında daha yetmiş küsûr fırkaya ayrılan ve çeşitli görüşler peşinde olanları vardır ki, hepsi sapmış ve sapıtmış kimselerdir. Bütün bunları bu gibi yollara sevk eden, elbette yemek, giymek ve mesken temînidir. Banların peşinde koşarken bunları temîndeki gayenin ne olduğunu unuttular. Bunun ne miktarının yeneceğini düşünmediler ye nihâyet bu derekeye düştüler.

Bütün bu meşgale ve sebeplere başvurmanın hikmetini bilen ve maksadın ne olduğunu anlayanlar, bu gibi meşgalelere dalmaz. O, bunlardan nasîbinin ne olduğunu bilir ve ona göre çalışır. Şüphesiz bütün gaye, helâk olmaktan kendini korumaktır. Bunu bilen meşgaleden kurtarır, kalbi huzûra kavuşur. Âhireti hatırlar ve ona hazırlanır. Şâyet ihtiyacından fazla dünyalığa dalarsa meşgalesi artar ve bunlar birbirini tâkip ederek teselsül eder dururlar da bunlardan çeşitli sıkıntılar doğar. Böyle dünya meşgale ve sıkıntıları kendini kaplayan insan, Allahu Teâlâ'nın kendisini hangi vâdide helâk edeceğini düşünmez ve buna aldırış etmez. Ne yazık ki, son pişmanlık da fayda vermez. İşte dünya meşgalesine dalanların hali budur.

İnsanların bir kısmı bunu anladı, dünyadan yüz çevirdi. Fakat şeytan bunları çekemedi. Bunların peşini bırakmadı ve dünyadan yüz çevirme husûsunda yine onları sapıtmaya muvaffak oldu, bunlar da kısımlara ayrıldılar. Bir kısmı, dünyanın mihnet ve meşakkat, âhiretin ise saâdet yeri olduğunu, dünyada ister ibâdet etsin ister etmesin, âhirete ulaşanın mesûd olacağını sandılar ve kurtuluş için bir ân önce ölmenin lüzumuna inandılar. Bu bakımdan intihâr edenler ve kendini ateşe atıp yakanlar oldu. İşte Hindûlardan bir kısmı böyle yapmıştır; kendilerini ateşe atıp yakmışlar ve dünya sıkıntılarından kurtuluş çâresinin bu olduğunu sanmışlardır.

Diğer bâzıları da intiharın kendilerini kurtaramayacağını, belki her şeyden önce beşerî sıfatları öldürmenin gerektiğini, saâdetin şehvet ve gadabı öldürmekte olduğunu sandılar ve şiddetli nefis mücâhedesine giriştiler. Giriştikleri bu ağır riyâzet sebebiyle, kimi hastalandı ibâdetten düştü, kimi delirdi ve hattâ bir kısmı da helâk oldu. Kötü sıfatları atamayan diğer bir kısmı da şerîatın muhali teklif ettiğini, bu bakımdan aslı olmadığını sandılar ve mülhid oldular. Diğer bir kısmı çekilen bütün bu zahmetlerin Allah için olduğunu, Hâlbuki Allahu Teâlâ'nın ibâdete ihtiyacı olmadığını, âsînin isyânı kendisinden bir şey eksiltmeyeceği gibi, âbidin ibâdeti de bir şeyi arttırmayacağına göre, artık ibâdet ve mücâhedeye lüzum yok dediler. Şehvete daldılar, şerîat ahkâmını

dürerek ibâha mezhebine geçtiler. Bu davranışlarını tevhîdlerinin sâfîliğinden sanmışlardır. Şöyle ki; “Allahu Teâlâ’nın ibâdete ne ihtiyacı var?” demişlerdir.

Diğer bâzıları da ibâdetten maksadın, kul Allah’a ulaşıncaya kadar yapılan mücâhededen ibâret olduğunu, mârifet sâyesinde vuslat hâsıl olduktan sonra ibâdete ihtiyaç kalmadığını sandılar ve Allah’ı mârifete ulaştıklarını sanarak tekâlifin kendilerinden düştüğünü, teklifin avâma yapıldığını sandılar ve ibâdeti terk ettiler.

Bunlar gibi daha birçok görüşler var ki yetmiş küsur fırkaya ayrılır. Bunları saymak uzun sürer. Bunun için onlardan sarf-ı nazar ederek deriz ki; kurtuluşa eren tek bir fırka vardır. O da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve ashâbının yoludur. Bu da, dünya ve şehveti tamamen terk etmemekle mümkündür. Dünyalıktan yalnız âhiret azığı olacak miktarını almalı, fazlasını atmalı; şehvetinden de kendisinden akıl ve şerîat yolundan azdıracak, kısımlarını atarak, onlara inkıyâd etmemelidir. Bununla beraber şehvetini tamâmen atmaya çalışmaz. Daha doğrusu her işte îtidâle riâyet eder. Dünyalıktan her şeyin peşinde koşmadığı gibi, her şeyi de terketmez. Dünyalıktan olan her şeyin maksat ve gayesini bilir ve kendisini tehlikeden koruyacak, ibâdetine medâr olacak kısmını alır. Böylece kalbi bedeninin meşgalesinden kurtarınca, bütün mevcûdiyetiyle Hz. Allah’a teveccüh eder, ömrü boyunca huzûr içinde Allah’a ibâdetine devam eder. Şehvetlerini murâkabe ve sevk u idâre eder, verâ ve takvâ sınırlarını aşmaz.

Bütün bunların tafsîlâtını Fırka-i Nâciye’ye uymakla bilebilir. Onlar da ashâb-ı kirâmdır. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Ümmetim benden sonra yetmi üç fırkaya bölünecek, banlardan yalnız bir fırka kurtulacaktır.”* buyurdu. “Onlar kimlerdir?” diyenlere de: *“Ehl-i Sünnet ve’l-Cemâat’tır.”* buyurdu. “Ehl-i Sünnet kimdir?” diye soranlara da: *“Benim ve ashâbımın yolu üzerinde olanlardır.”* [39] buyurdu. Onlar, yukarıda anlattığımız, aranan orta ve açık yol üzerindedirler. Onlar dünyadan, lüzûmu kadarını dünyalık için ve esâsını dinleri için alırlar. Onlar ruhbâniyet yapıp dünyayı tamamen terk etmezler. Onlar tavır ve davranışlarında dâimâ orta yolu tâkip ederler. Ne ileri gider, ne de geri kalırlar. İfrât ve tefrîtten kaçınır îtidâle riâyet ederler. Kitâbın birçok yerlerinde geçtiği gibi Allahu Teâlâ’nın da sevdiği dâimâ orta derecedir. Her şeyi Allah bilir.

“Dünyanın Zemmi Kitâbı” burada tamam oldu. Bizi buna muvaffak kılan Allah’a hamd ve Rasûlüne salât u selâm ederiz.

Tirmizî Abdullah b. Ömer’den rivâyet etti ve hasen olduğunu söylediAyrıca Ebû Dâvud ve İbn Mâce başka yollardan da rivâyet etmişlerdir.

RUB'U'L-MÜHLİKÂT
YEDİNCİ KİTAB

CİMRİLİK VE MAL SEVGİSİNİN ZEMMİ KİTÂBI (KİTÂBU ZEMMİ'L-BUHL VE ZEMM-I HUBBİ'L-MÂL)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur. O'na hamdederim. Kullarına verdiği bol ve geniş rızık ve ümitlerini kestikten sonra sıkıntılarını izâle etmekle hamdi hak edip hamde müstehak yalnız O'dur. O Allah ki, bütün varlıkları yarattı ve bütün canlılara bol rızıklar verdi. Kendi cömertliğinin iktizâsı olarak çeşitli nîmetleri kullarına yağdırdı. Verdiği nîmetlerde değişiklikler yapmak, darlık ve genişlik, zorluk ve kolaylık göstermekle onları ibtilâ ve imtihân etti. Yoksulluk, zenginlik, tamah, ümitsizlik, servet, iflâs, acziyet, imkân, hırs, kanâat, cömertlik, cimrilik, varlığına sevinmek, yokluğuna üzülmek, infak, îsâr, genişlik, darlık, isrâf, aza rızâ, çoğu hakîr görme gibi yollarla onları imtihân etti. Bütün bunlar, hangisinin iyi amel işlediğini, hangisinin dünyayı âhiret üzerine tercîh ettiğini, âhireti bırakıp dünyaya meylettiğini tecrübe içindir.

Salât u selâm, o yüce Peygamber Hz. Muhammed'e olsun ki, onun getirdiği Kitap ve dîn, bütün şerîatleri neshetti. Onun âline ve ashâbına olsun ki, onlar boyun eğerek Rablerinin yoluna girmişlerdir.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; dünyanın ibtilâları muhtelif, geniş ve dal budakları pek çoktur. Fakat en büyük ibtilâsı, en geniş fitnesi servettedir. Servetin fitnesinden kimse kurtulamaz. Kimse ondan müstağnî kalamaz. Servet bulununca da onun şerrinden kimse korunamaz. Zîra servetsizlikten küfre yakın olan fakirlik doğar. Servet bulunduğu zaman, sonu hüsrân olan azgınlık meydana gelir. Hulâsa, servet, fayda ve zarardan hâlî değildir. Faydası, münciyât, zararı ise mühlikâttır. Hayrını şerrinden, iyiliğini kötülüğünden ayırmak zordur. Onu ancak ilimde rusûh bulan, dînde kuvvetli basîret sâhibi kimseler ayırabilir. Öyle sûretâ âlim addedilip kendine mağrûr olanlar bunu ayırt edemezler. Husûsî bir şekilde bunu îzâh cidden mühimdir. Zîra, **"Dünyanın Zemmi Kısmı"** nda anlattıklarımız umûmî bir ifâde idi, hususî bir şekilde servete tahsîs edilmiş değildi. Dünya, peşin istifâde edilen her şeyi içine alır ki mal, bunların bir kısmı olduğu gibi; mevkî, mîde ve diğer şehevî ihtiyaçlar, hiddetin gereğini yapmak, haset, kibir, üstünlük iddiâsı da ayrı ayrı dünyalığın kısımlarıdır. Daha birçok nevîleri vardır ki, biz bunlara insanoğlunun peşînen dünyada faydalandığı şeyler diyebiliriz.

İşte burada, bilhâssa yalnız mal ve serveti ele alacak ve onu anlatmaya

çalışacağız. Zîra malın pek çok gaile ve âfetleri vardır. Servet olmadı mı yoksulluk, varlık olunca da zenginlik vasıfları doğar. Her ikisiyle de insanoğlu tecrübeye tâbi tutulur. Yoksulların da iki hâli vardır. Yâ hâline kanâat eder veya harîs olur. Kanâat makbul, hırs ise mezmûmdur. Harîs olanların da iki hâli vardır; ya insanların elindeki servete gözünü diker veyâ insanlardan müstağnî olarak elini kolunu sıvar, çiftçilik ve diğer sanatında çalışır. Şüphesiz, başkalarının servetine göz dikmek en kötüsüdür. Servet sâhibinin de iki hâli vardır; ya cimrilik ile serveti üzerinde yatar, kimseye faydası olmaz veyâ infâk eder. Şüphesiz cimrilik mezmûm, infâk ise makbuldür. İnfâk edenin de iki hâli vardır; yâ isrâf eder veyâ iktisâd üzere hareket eder. Bunlardan da makbul olanı iktisaddır. Bunlar, birbirine benzeyen şeylerdir. Bunların yüzünden perdeyi kaldırıp herbirini olduğu gibi, herkesin gözü önüne sermek mühimdir.

Bütün bunları Allahu Teâlâ'nın izniyle ondört kısımda îzaha çalıcağız. Bunlar; malın zemmi, medhi, fayda ve âfetleri, hırs ve tamahın zemmi, hırs ve tamahın tedâvi çâreleri, cömertliğin fazîleti, cömertlikle alâkalı hikâyeler, cimriliğin zemmi, cimrilikle alâkalı hikâyeler, îsâr ve îsârın fazîleti, cömertlik ve cimriliğin dereceleri, cimriliğin ilacı, sonra mal ile alâkalı umûmî vazîfeler, zengini zemm ve fakîri övme kısımlarıdır.

SERVETİN ZEMMİ, SERVETİ SEVMENİN KERÂHETİ

Bu husustaki âyetler:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ

ذِكْرِ اللّٰهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“Ey îmân edenler, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Böyle olanlar, hüsrâna uğrayacaklardır.” (Münâfikûn sûresi, 63/9)

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız bir sınamadır. Büyük ecir ise Allah katındadır.” (Teğâbün sûresi, 64/15) Mal ve evlâdını Allah katında olan üzerine tercîh eden, büyük zarardadır.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ

“Kim dünya hayatını ve onun zînetini arzu ederse, onların yaptıklarının karşılığını burada tamamen öderiz. Onlar bu hususta bir eksikliğe de uğratılmazlar.” (Hûd sûresi, 11/15)

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغٰى أَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى

“Ama insanoğlu kendini müstağnî sayarak azgınlık eder.” (Alak sûresi, 96/6-7) Günâhı terk ve ibâdete koyulmak, ancak Allah’ın kuvvet ve kudretiyledir.

أَلْهٰاكُمُ التَّكَاثُرُ

“Çoğunluk olma iddiânız sizi meşgul etti.” (Tekâsür sûresi, 102/1)

Mevzu ile alâkalı hadisler:

حُبُّ الْمَالِ وَالشَّرَفِ يُنْبِتَانِ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ

الْمَاءُ الْبَقْلَ

ş *"Sulanan arâzinin baklayı yeti tirmesi gibi, mal ve eref sevgisi de nifâkı geli tirir."*

مَا ذِئْبَانِ ضَارِيَانِ أُرْسِلَا فِي زَرِيبَةِ غَنَمٍ بِأَكْثَرَ إِفْسَادًا فِيهَا

مِنْ حُبِّ الشَّرَفِ وَالْمَالِ وَالْجَاهِ فِي دِينِ الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ

"Yırtıcı aç iki kurdun salıverildikleri koyun ağılına (sürüsüne) *verdikleri zarar, eref,*
ş *mal ve mevkî sevgisinin, Müslüman ki inin dînine verdiği zarardan daha fazla değildir."* [40]

هَلَكَ الْمُكْثِرُونَ إِلَّا مَنْ قَالَ بِهِ فِي عِبَادِ اللهِ هٰكَذَا وَهٰكَذَا

وَقَلِيلٌ مَا هُمْ

"Serveti çoğaltanlar helâk oldu. Ancak Allah'ın fakir kullarına verip bu servet ile hayır ameli i leyenler nıüstesnâdır. Ne yazık ki bu gibiler de azdır." [41] Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e "Ümmetinin en kötüleri kimlerdir?" diye sorulduкta, *"Zenginlerdir."* buyurdu.

سَيَأْتِي بَعْدَكُمْ قَوْمٌ يَأْكُلُونَ أَطَايِبَ الدُّنْيَا وَأَلْوَانَهَا وَيَرْكَبُونَ

فُرَّهَ الْخَيْلِ وَأَلْوَانَهَا وَيَنْكِحُونَ أَجْمَلَ النِّسَاءِ وَأَلْوَانَهَا

وَيَلْبَسُونَ أَجْمَلَ الثِّيَابِ وَأَلْوَانَهَا، لَهُمْ بُطُونٌ مِنَ الْقَلِيلِ لَا

تَشْبَعُ وَأَنْفُسٌ بِكَ لَا تَقْنَعُ، عَاكِفُونَ عَلَى الدُّنْيَا يَغْدُونَ

وَيَرُوحُونَ إِلَيْهَا، اِتَّخَذُوهَا آلِهَةً مِنْ دُونِ إِلٰهِهِمْ وَرَبًّا دُونَ

رَبِّهِمْ، إِلَى أَمْرِهَا يَنْتَهُونَ وَلِهَوَاهُمْ يَتَّبِعُونَ، فَعَزِيمَةٌ مِنْ

مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ لِمَنْ أَدْرَكَهُ ذٰلِكَ الزَّمَانُ مِنْ عَقِبِ

عَقِبِكُمْ وَخَلَفَ خَلَفِكُمْ أَنْ لَا يُسَلِّمَ عَلَيْهِمْ وَلَا يَعُودَ

مَرْضَاهُمْ وَلَا يَتْبَعَ جَنَائِزَهُمْ وَلَا يُوَقِّرَ كَبِيرَهُمْ، فَمَنْ فَعَلَ

ذٰلِكَ فَقَدْ أَعَانَ عَلٰى هَدْمِ الْإِسْلَامِ

“Sizden sonra öyle insanlar gelecek ki, türlü ve zevkli yemekler yiyecek renkli ve rahat binitlere binecek, rengârenk ve güzel kadınlarla evlenecek, kat kat ve nefis kuma lar giyecektir. Onların bir mîdeleri var ki az ile doymaz, onların bir istekleri var ki çoğa da kanaat etmez. Dünyaya bağlanmı lar. Ak am-sabah dü ündükleri ve taptıkları dünyaları. Onu Allahu Teâlâ'nın dı ında ilâh ve Rablerinden ba ka rab kabul ederler.
ş *Bütün çabaları dünya içindir. Yalnız hevâ ve heveslerinin pe inde ko arlar. Abdullah'ın oğlu Muhammed'in katî sözü udur ki, sizin veyâ onların pe inden, sizden sonra veyâ onlardan da sonra gelenlerden o güne yeti enler, bunlara selâm vermesin, hastalarını ziyaret etmesin, cenâzelerine gitmesin ve büyüklerine hürmet göstermesinler. Zîra bunları yapanlar, İslâmiyet'in yıkılmasına yardım etmi olurlar.”* [42]

دَعُوا الدُّنْيَا لِأَهْلِهَا مَنْ أَخَذَ مِنَ الدُّنْيَا فَوْقَ مَا يَكْفِيهِ أَخَذَ

حَتْفَهُ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ

“Dünyayı ehline bırakın. Zîra ihtiyacından fazla dünyalık alan, bilmeyerek helâkini satın almı olur.” [43]

يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي وَهَلْ لَكَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ

فَأَفْنَيْتَ أَوْ لَبِسْتَ فَأَبْلَيْتَ أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ

Âdemoğlu, “malım malım” der durur. Hâlbuki malından senin için ancak yediğin var ki yok olup gidiyor, giydiğin var ki eskiyip mahvoluyor, ancak sadaka olarak verdiğini ebedîle tiriyorsun.” [44]

Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

– “Yâ Rasûlallah, acaba ben neden ölümü sevmiyorum?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– “*Servetin var mı?*” diye sordu. Adam:

– “Evet, malım mülküm var.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Malını hayra ver ve kendinden önce gönder. Çünkü mü'minin kalbi malı ile*

beraberdir. âyet kendinden önce servetini gönderirse, o da onun pe inden gitmek ister. âyet geride bırakırsa kendisi de geride kalmak ister." buyurdu. Yine:

أَخِلَّاءُ ابْنِ آدَمَ ثَلَاثَةٌ: وَاحِدَةٌ يَتْبَعُهُ إِلَى قَبْضِ رُوحِهِ وَالثَّانِي
إِلَى قَبْرِهِ وَالثَّالِثُ إِلَى مَحْشَرِهِ فَالَّذِي يَتْبَعُهُ إِلَى قَبْضِ رُوحِهِ
فَهُوَ مَالُهُ وَالَّذِي يَتْبَعُهُ إِلَى قَبْرِهِ فَهُوَ أَهْلُهُ وَالَّذِي يَتْبَعُهُ إِلَى
مَحْشَرِهِ فَهُوَ عَمَلُهُ

"İnsanoğlunun üç dostu vardır. Bunlardan biri, ölünceye kadar kendisine arkada olur; ikincisi mezara gidinceye kadar, üçüncüsü de mah ere kadar kendisinden ayrılmaz. Ölünceye kadar kendisine arkada lık eden servetidir. (Ölünce mal vereseye intikal eder.) *Mezara kadar gelen âile efrâdı ve diğer ahbabıdır,* (onlar da oradan geri dönerler.) *Mah ere kadar kendisine arkada lık edecek olan amelidir."* [45]

*Îsa aleyhisselâm*ın havarileri kendisine:

– "Nasıl oluyor, sen suda yürüyorsun da biz batıyoruz?" diye sordular. Îsâ aleyhisselâm:

– "Sizin nazarınızda altın ile gümüş nasıl şeylerdir?" diye sorar. Onlar da:

– "Çok iyi ve çok güzel şeylerdir." deyince Îsâ aleyhisselâm:

– "Fakat benim nazarımda altın gümüş ile toprak arasında bir fark yoktur." der.

Selmân-ı Farisî Ebû'd-Derdâ'ya yazdığı bir mektupta: "Kardeşim, sakın şükrünü ödeyemeyeceğin dünyalık peşinde koşma. Zîra ben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

يُجَاءُ بِصَاحِبِ الدُّنْيَا الَّذِي أَطَاعَ اللهَ فِيهَا وَمَالُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ
كُلَّمَا تَكَفَّأَ بِهِ الصِّرَاطُ قَالَ لَهُ مَالُهُ: امْضِ فَقَدْ أَدَّيْتَ حَقَّ اللهِ
فِيَّ، ثُمَّ يُجَاءُ بِصَاحِبِ الدُّنْيَا الَّذِي لَمْ يُطِعِ اللهَ فِيهَا وَمَالُهُ
بَيْنَ يَدَيْهِ كُلَّمَا تَكَفَّأَ بِهِ الصِّرَاطُ قَالَ لَهُ مَالُهُ: وَيْلَكَ أَلَا أَدَّيْتَ
حَقَّ اللهِ فِيَّ، فَمَا يَزَالُ كَذَلِكَ حَتَّى يَدْعُوَ بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ

“Servetiyle Allah’a itaat eden ve malının hakkını ödeyen mal sâhibi, kıyamet günü servetiyle beraber gelir. (Sırat köprüsünden geçerken) *her ne zaman sırat önüne dikilirse malı; “Geç geç. Zîra sen bende olan Allah’ın hakkını ödedin.” der. Sonra da malındaki Allah hakkını ödemeyen gelir. Malı yanında Sırat köprüsü önüne çıkınca mal; “Yazık sana, neden bende olan Allah hakkını ödemedin?” diye onunla alay eder durur. Tâ ki adam: “Vay bana. Ben ne yaptım?” deyinceye kadar.”* [46] buyurduğunu işittim.” dedi.

“Zühd ve Fakr Kitabları” nda dünyanın zemmi husûsunda anlattıklarımızın hepsi umûmiyetle malın zemmini de şâmildir. Artık onları tekrar ile sözü uzatmaya lüzum yoktur. Zîra mal, dünyanın en büyük rüknüdür. Bunun için burada yalnız mal ile alâkalı hususları anlatmaya devam edeceğiz. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِذَا مَاتَ الْعَبْدُ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ: مَا قَدَّمَ؟
وَقَالَ النَّاسُ: مَا خَلَّفَ؟

“İnsan öldüğü zaman melekler, “Ne getirdi, insanlar ise (vereseye) *neyi bıraktı?” derler.”* [47] Diğer hadîste de şöyle buyrulmuştur:

لَا تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فَتَحِبُّوا الدُّنْيَا

“Mal, mülk, arâzi ve servet edinmeyin; dünyaya meyleder onu seversiniz.” [48]

Bu Husûs ile Alâkalı Diğer Rivâyetler:

Adamın biri **Ebû’d-Derdâ**’ya mal gönderir. Ebu’d-Derdâ bunu kötülük kabul eder ve:

– “Bana bu kötülüğü kim yaptı? Allahım, sen onu sıhhatli kıl. Ömrünü uzun et ve servetini çoğalt.” der. Bu duâsıyla, bol servetle uzun ömür ve sıhhatli bedenin insanı azdıracağına işâret eder ve bunu bir beddûa sayar.

Hz. Ali (r.a.) Ebû’d-Derdâ’nın avucuna bir dirhem sıkıştırır. Ebu’d-Derdâ:

– “Sen benim yanımdan uzaklaşmadıkça bana faydalı olamazsın.” der.

Rivâyete göre **Hz. Ömer** Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in muhterem zevcelerinden Cahş’ın kızı Zeyneb’e bir hediye gönderir. Zeyneb, bunun Ömer’den geldiğini öğrenince, Ömer’e duâ eder ve: “Buna, benden daha fazla ihtiyaç sâhipleri vardı. Koyun onu şuraya da üzerini örtün.” der. Sonra kendisinin bir peçesini parçalayarak onu kese yapar ve bu keselerle parayı akrabalarından muhtaç olanlara ve yetimlere dağıtır. Sonra da elini kaldırarak: “Allahım, bundan sonra bana Ömer’in atıyyesini nasip etme.” der. Ve hakîkaten o sene ölür. Rasûl-i

Ekrem (s.a.v.)'den sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in zevcelerinden ilk öleni odur.

Hasan-ı Basrî diyor ki: "Vallahi, parayı üstün tutan kimseyi Allah zelîl eder."

Denildi ki; altın ve gümüş, ilk defa para olarak kullanıldığı ve darphaneden basılıp çıkarıldığı zaman, İblis bunları eline alarak öptü, yüzüne, gözüne sürerek: "Sizi sevenler benim hakîkî kullarımdır." dedi. Basralı Aclân'ın oğlu **Sümeyt** de: "Altın ve gümüş, münâfıkların yularıdır. Onlarla çekilip cehenneme götürülürler." dedi. Yahya b. Muaz: "Para akreptir. Panzehirin yoksa onu eline alma. Çünkü seni sokar ve öldürür." deyince kendisine: "Paranın panzehiri nedir?" diye soranlara: "Helâlinden alıp meşrû olan yerine vermektir." dedi.

Alâ b. Ziyâd da şöyle anlatıyor: "Bütün zînet ve süsü ile dünya karşıma çıktı. Ben de:

– "Senin şerrinden Allah'a sığınırım." dedim. Dünya:

– "Benim şerrimden korunmak istersen altın ve gümüşe kıymet verme." dedi. Çünkü dünya demek, altın ve gümüş demektir. Altın ve gümüşü olan, dünyalıktan her istediğine sâhip olabilir. Bunlardan uzaklaşan, dünyadan korunmuş olur." dedi. Bunun için şâir:

"Ben bildim ki verâ, bu dirhemden korunmaktadır. Paraya gücün yettiği halde ona kıymet vermezsen, i te senin takvân, Müslümanlık takvâsıdır." demiştir. Diğer bir şâir de:

"Ki inin yamalı gömlek, kısa entari giymesine, alnında secde eserinin bulunmasına aldanma. Ona altın ve gümü göster, sevip sevmediğini o zaman anlarsın." demiştir.

Mesleme b. Abdülmelik ölüm döşeğinde yatan halîfe **Ömer b. Abdülâzîz**'in ziyâretine gittiğinde, Ömer'e:

– "Sen ne yaptın? Çocuklarını parasız bıraktın, böyle olur mu?" dedi. Ömer b. Abdülâzîz'in on üç çocuğu vardı. Mesleme' nin bu sözü üzerine Ömer:

– "Beni oturtun." dedi. Oturttular ve dedi ki:

– "Ben onların hakkından kimseyi mahrum etmedim, kimsenin hakkını da onlara veremezdim. Çünkü benim çocuğum da diğerlerinin çocuğu gibi bir insandır. Şâyet Allah'a kulluk ederse, Allah onu korur. Allahu Teâlâ sâlihlerin dostudur. Şâyet âsî olursa ne isterse yapsın." dedi.

Muhammed b. Kâ'bü'l-Kurazî'nin eline bol miktarda servet geçti. Kendisine:

– "Bunu oğlun için alıkoyuyorsun." diyenlere:

– "Hayır, servetimi kendim için alıkoyacağım. Yâni Allah rızâsı uğrunda sarf edeceğim. Oğlumu da Allah'a emânet edeceğim." dedi.

Adamın biri: "Sakın kendini kötülüğe sevk edip evlâdını refaha ulaştırma." dedi. O da yüz bin dirhemi tasadduk etti.

Yahyâ b. Muâz da: "Mal sâhibinin ölümü anında öyle büyük iki felâketi vardır

ki, bunlar gibi felâket kimse duymamıştır. Bu felâketlerin birincisi, ölür ölmez servetinin tamamının elinden alınması, ikincisi de teker teker hepsinden sorulmasıdır."

Bezzar, değişik ifâde ile Müslim, Tirmizî ve Neseî Kâ'b b. Mâlik'ten rivâyet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Taberânî Abdurrahmân'dan rivâyet etmiştir.

Taberânî Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

Bezzâr Enes'den rivâyet etmiştir.

Müslim, Abdullah ve Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Hadîs yukarıda geçti.

Ahmed ve Taberânî Nûman b. Beşir'den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Irâkî, "Selmân'ın değil. Ebu'd-Derdâ'nın Selmân'a yazdığıdır." Dedi. Fakat aksini isbât edenler de vardır. Hadisi Beyhakî **"Şuabü'l-İmân"** ında rivâyet etmiştir.

Beyhakî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve sahih olduğunu söylediği halde Hâkim, İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir.

SERVETİ MEDH İLE ZEMMİN TELÎFİ

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'in pek çok âyetinde servete "hayır" adını vermiştir. Bunlardan biri:

إِنْ تَرَكَ خَيْرًا

"Eğer mal bırakacaksa..." (Bakara sûresi, 2/180) âyet-i kerîmesidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

نِعْمَ الْمَالُ الصَّالِحُ لِلرَّجُلِ الصَّالِحِ

"İyi mal, iyi adam işin ne güzel eydir." [49]

Sadaka ve haccın fazîleti hakkında vârid olan âyet ve hadîsler, malı methederler. Zîra bu mâlî ibâdetlere, servet sayesinde erişilir. Allahu Teâlâ:

وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ

"Rabbinden bir rahmet olarak hazînelerini çıkarmalarını istedi." (Kehf sûresi, 18/82) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyrulmuştur:

وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا

"Sizi mallar ve oğullarla desteklesin; sizin için bahçeler var etsin, ırmaklar akıtsın." (Nûh sûresi, 71/12) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا

"Nerede ise fakirlik küfür olacaktı." [50] Bütün bunlar, serveti övmektedir.

Zemm ile medihden sonra bunları bir araya toplamanın tevcîhinde durma. Tâ ki, servet edinmenin hikmetini, maksadını, âfet ve gailelerini bilinceye kadar. Bunları öğrendiğin zaman, servetin bir yönden hayır, bir yönden şer; hayır yönü ile makbul, şer yönü ile mezmûm olduğunu anlarsın. Yâni bizâtihî servet, ne sırf hayır ve ne de sırf şerdir. Belki hayra da şerre de vesîle olabilir. İşte vaziyeti bu olan yâni hayra da, şerre de sebep olabilen her şey, bâzen övülür, bâzen de

yerilir. Fakat aklı başında olan, yerilenin başka, övülenin de başka olduğunu anlar. Bunun îzâhı, şükür babında anlattığımız hayrât ve hasenât, nîmetlerin derecelerinin açıklanması, kanâat edilecek miktârı gözden geçirmekle anlaşılır. Biz orada basîret sâhibi, aklı başında insanların maksatları, ebedî ikametgâh ve nîmetlerin devam yeri olan âhiretin saâdeti olduğunu anlattık. İşte makbul servetten bu saâdeti temîn eden servet kastedilir ki, aklı başında olanların maksadı budur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

– “İnsanların en akıllısı ve keremlisi kimdir?” diye sorulduğunda:

أَكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْرًا وَأَشَدُّهُمْ لَهُ اِسْتِعْدَادًا

“Ölümü en çok hatırlayıp, onun için en fazla hazırlıklı olanıdır.” [51] buyurmuştur.

Dünyada bu saâdete üç vesîle ile erişilir. Birincisi rûhî fazîlettir ki bu, ilim ve güzel ahlâktır. İkincisi bedenî fazîlettir ki, bu da bedenin sıhhat ve selâmetidir. Üçüncüsü bedenin hâricindeki sebeptir. O da servet ve benzeridir. Bunların en üstünü rûhî, ikincisi bedenî ve en âdisi de hâricî olan sebeplerdir; mal gibi.

Servetin en âdîsi de altın ve gümüştür. Çünkü onlar hizmetçidir, onların hizmetçisi yoktur. Onlar bizâtihî matlûb değil, başka şeyler için aranırlar. Zîra rûh ve kalp bizâtihî saâdeti arayan bir cevherdir. Kendi zâtının sıfatı olmaları için ilim, mârifet ve iyi ahlâka hizmet eder. Beden de duygu ve diğer uzuvları vâsıtasıyla rûha hizmet eder. Yiyecek ve giyecekler de bedene hizmet eder. Çünkü yemekten maksat, bedenin yaşaması, evlenmeden maksat neslin devamı, bedenden de maksat rûhu olgunlaştırmak, ilim ve güzel ahlâk ile onu süslemek olduğunu yukarıda belirtmiştik.

Bu îzâhımızı anlayan, malın kadrini de bilir, nereden şeref kazandığını anlar. Rûhun tekâmülü için, zarûrî olan bedenin yaşayabilmesi için muhtaç olduğu yemek, giymek gibi şeyler için zarûrî bir ihtiyaç olması bakımından hayır olduğunu öğrenmiş olur. Bir şeyin fayda, maksat ve gayesini bilip o şeyi o uğurda kullanan, o maksatla ona teveccüh edip ve maksadı unutmayan, güzel yol tutmuş ve güzel bir istifâde etmiş olur. Netîce, hakkında makbul olur. Demek ki, servet, aslında doğru ve dürüst bir maksada vesîle ve bir âlettir. Servetteki gaye budur. Bununla beraber servet, kötülükte de kullanılabilir. Bu da ilim ve amel kapısını kapatıp âhiret saâdetinden alıkoyan yerlerde kullanılan servettir ki, mezmûmdur. Demek ki, servetin iyilik veyâ kötülüğü bizâtihî değil, maksada nispetledir. Helâlinden kazanılır ve ebedî saâdet için harcanırsa makbul, aksi ise mezmûmdur. İhtiyâcından fazla dünyalık edinen, bilmeyerek helakini hazırlamıştır. Nitekim yukarıda hadîste geçti. Tabiatler, insanı Allah yolundan

alıkoyan şehvetlere meylettiği, servet de bunun âleti olup bunu kolaylaştırdığı için, servetin yeteceği kadarından fazlası mahzurlu görülmüş ve peygamberler servetin fazlasından Allah'a sığınmışlardır. Nitekim Peygamber Efendimiz:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوتَ آلِ مُحَمَّدٍ كَفَافًا

"Allahım, Muhammed âilesinin nafakasını kifâyet miktârı ver." [52] buyurmuş ve servetin ancak hayra yarayanını istemiştir. Diğer bir hadîste de:

اَللّٰهُمَّ أَحْيِنِي مِسْكِينًا وَأَمِتْنِي مِسْكِينًا وَاحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ

الْمَسَاكِينِ

ş *"Allahım, beni yoksul olarak ya at, yoksul olarak öldür ve yoksullarla ha reyle."* [53] buyurmuştur.

İbrâhim aleyhisselâm da duâsında Allah'a sığınarak:

وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ

"Beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzaklaştır." (İbrâhim sûresi, 14/35) demiştir. Peygamberler puta tapmayacaklarına göre, buradaki putlardan maksat, altın ve gümüştür. İbâdetten maksat da bunları sevmek ve onlara aldanmaktır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَ عَبْدُ الدِّرْهَمِ تَعِسَ وَلَا انْتَعَشَ، وَإِذَا

شِيكَ فَلَا انْتَعَشَ

"Altın ve gümü ün kulu helâk oldu. Sürçmedi, tamamen helâk oldu." [54] Onları seven kimsenin onlara taptığını ve bu gibilere tapanların putlara tapmış gibi olduğunu, hattâ Allah'tan başka ne olursa olsun tapan yâni Allah yolundan kendini alıkoyup, Allah hakkını edâya mâni olan her hangi bir şeyin peşinden giden, puta tapmış gibidir. Buna şirk denir. Şirk de ikiye ayrılır. Biri gizli, diğeri âşikâredir. Hafî dediğimiz gizli şirkin sâhibi ebedî cehennemde kalmaz. Bununla beraber bundan kurtulan da çok azdır. Zîra o, karıncanın ayak şamatasından bile gizlidir. Şirk-i celî dediğimiz alenî şirk ise bunun sâhibi ebedî olarak cehennemdedir. Allah ikisinden de bizi korusun.

Ahmed ve Taberânî Amr b. el-Âs'dan sahih sened ile rivâyet etmiştir.

Beyhakî **"Şuabü'l-Îmân"** ında Enes'den rivâyet etmiştir. Hadîs yukarıda geçmiştir.

İbn Mâce İbn Ömer'den isnâd-ı ceyyid ile rivâyet etmiştir.

Dokuz hadis önce geçmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî Enes'den, İbn Mâce ve Hâkim de rivâyet etmişlerdir. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

SERVETİN ÂFET VE FAYDALARI

Bilmiş ol ki; servet, zehir veyâ zehiri bulunan bir yılan gibidir. Gaileli tarafları zehiri, faydalı tarafları ise panzehiridir. Kâr ve zararını bilenler, zararından kaçınır, kârından faydalanırlar.

Faydalarına gelince; bunlar, dünyalık için olur, âhiret için olur. Servetin dünya husûsundaki faydalarını saymaya lüzum yoktur. Bunu herkes bilir. Bilmeseler, servet edinmek için kırılıp gitmezlerdi.

SERVETİN DÎNÎ FAYDASI ÜÇ KISIMDIR

Birinci kısım; şahsına faydalı olanıdır. Bu da ya doğrudan ibâdetinde olur veyâ ibâdetine yardımcı olan işinde olur. İbâdetinde kendisine faydası dokunan, hac ve cihadda servetinden yararlanmak gibi, bunlar servet ile yapılır. Aynı zamanda bunlar Allah'a olan yakınlığın ana kaynağını teşkîl ederler. Yoksul, bu fazîletlerden mahrumdur. İbâdeti takviye ve ibâdete yardımcı olması bakımından servetin faydası yemek, giymek, mesken ve evlenmek gibi geçimin zarûrî ihtiyaçlarını temîn etmesidir. Bu ihtiyaçlar temîn edilmediği takdirde kalp bunlarla meşgul olur, dînî işler ile uğraşamaz. İbâdet için lüzumlu olan her şeyi temîn etmek için çalışmak da ibâdettir. Demek oluyor ki, dîne yardımcı olacak, dünyalığı temîn de ibâdettir. Fakat ihtiyaçtan fazlası ve zevk için olanı bu kısma girmez. Çünkü o, dünyalıktır.

İkinci kısım; insanlara sarfettiğidir ki bu da sadaka, mürüvvet, ırzı koruma veyâ hizmetçi olmak üzere dörde ayrılır. Sadakanın sevâbı açıktır. Sadaka Allah'ın gadabını söndürür. Bunu sadakanın fazîleti kısmında anlattık. Mürüvvet ise yâni dost ve ahbâba ziyâfet çekmek, hediye vermek ve bâzı yardımlarda bulunmak gibi hususlardır. Bunlara sadaka denmez. Sadaka, muhtaçlara yapılan yardımdır. Ancak bunların da dînî faydaları vardır. Çünkü böyle yedirmek ve hediye vermek sâyesinde dost ve ahbâp edinilir, cimrilikten kurtulur ve cömertler arasına girer. Zîra cömert, hayır ve hasenât yapan ve böyle yedirip içirenlere denir. Bunun da büyük mükâfatı vardır. Hediye ve ziyâfet hakkında çok rivâyetler vardır. Burada zengin fakir farkı da gözetilmez.

Irzı korumaya gelince; şâirlerin hicivlerinden korunmak ve dillerini susturmak için onlara verilen paralar gibi, (yazarlar da bu hükümdedir.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا وَقَى بِهِ الْمَرْءُ عِرْضَهُ كُتِبَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ

“ erefi korumak için verilen para da sâhibine sadaka yazılır.” buyurdu ve bu gibi masrafın her ne kadar peşin faydası varsa da, yine dînî sayılmıştır. Nasıl sayılmasın ki bu sâyede öteki adamı gıybetten koruduğu gibi, aralarında doğacak husûmetleri de önlemiş olur.

İstihdâm işine gelince; insanın muhtaç olduğu birçok işler vardır. Eğer bunların hepsini bizzat kendisi yapmaya kalkışırsa yapamayacağı gibi, fikir ve zikir gibi makamların en üstünü olan derecelere de yükselemeyecek ve âhiret yolculuğunu aksatmış olacaktır. Serveti olmayan, kendi işlerini bizzat yapmak mecbûriyetinde kalır. Hâlbuki başkasının yapamayacağı işlerini bizzat kendin yapacak olursan itâba uğrarsın. Çünkü bizzat senin yapmak mecbûriyetinde olduğun ve başkasının senin hesabına yapamayacağı ilim, amel, zikir ve fikir gibi mühim işlerin vardır. Bunları bırakıp başka şeylerle uğraşmak hüsrândır.

Üçüncü kısım; muayyen bir şahıs için harcanmayan ve fakat faydası umûmî olan hayır işlerine sarf edilen maldır. Câmi, köprü, kervansaray, hastahâne, çeşme ve benzeri yerlere sarf edilen paralar ve yapılan vakıflar gibi. Bunlar, öldükten sonra da yaşayan hayırlardır. Hiç bir şeyi olmasa bile, bunlardan istifâde edenlerin duâsı yeter.

İşte bu anlattıklarımız, malın dinî faydalarıdır. Dünyalıkta dilencilikten, yoksulluk zilletinden kurtarıp insanlar arasında ululuk mevkîine ulaşmak âhiretin dışında kalan faydalardır. Servet sâyesinde insanın dost, ahbâp ve yardımcıları çoğalır, herkesin nezdinde saygılı olur. Bütün bunlar, servetin icâbıdır.

SERVETİN ÂFETLERİ

Servetin âfetlerine gelince; bunlar da dînî ve dünyevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dînî âfetleri üçtür.

Dînî âfetler:

Birincisi; servetin insanı isyâna sevk etmesidir. Şehvet taşkındır. Fakat acziyet, şehvet ile kişinin arasına girer ve kendisini korur. Zîra insan, ümîtsiz olduğu bir günâhın peşine koşmaz. Ümitlendiği zaman, içinden o tarafa bir temâyül duyar. Servet ise iktidar bahşeder, kötülük erbâbının kuvvetlerini harekete geçirir. Şâyet servet sâyesinde arzularının peşinden koşarsa helâk olur, sabrederse büyük zahmet çeker. Çünkü gücü yetenin sabrı daha zordur. Gizli fitne, âşikâre fitneden daha büyüktür.

İkincisi; fazla servet, insanı mübâh olan şeylere sevk eder. Bu da derecelerin ilkidir. Servet sâhibi, **Süleyman aleyhisselâm** gibi, arpa ekmeği yemeye, kalın

kumaş giymeye ve zevklerini terk etmeye tahammül ederse de, onun en güzel tarafı, dünyadan zevklenmek, dünyalığa alışmaktır ki, servet ile ünsiyet eder. Servet, ayrılamadığı bir sevgilisi haline gelir. Onunla fazla ünsiyet edince de bâzen helâl yoldan serveti elde edemeyince şüpheli şeylere dalar; riyâkârlığa ve yağcılığa başvurur. Yalan söyler, içi dışına uymaz ve diğer kötü huylara başvurmak zorunda kalır. Yâni en azından bu derekeye düşer, ancak bu sâyede servet edinir. Çünkü serveti çoğalan kimsenin insanlara ihtiyacı çoğalır. İnsanlara muhtaç olan, onlara riyâkârlık etmek zorunda kalır. Onların gönüllerini almak için Allah'a isyân eder. İnsanoğlu, birinci âfetten kendini korursa da bu ikinci âfetten kurtulamaz. Böyle insanlara muhtaç olmaktan, dostluklar ve husûmetler doğar. Haset, kin, riyâ, kibir, yalan, söz gezdirme, gıybet ve benzeri dil ve kalp ile alâkalı hastalıklar meydana gelir. Bu hastalıklar diğer azalara da geçebilir. Bütün bunları mal doğurur.

Üçüncüsü; hiç bir servet sâhibinin kurtulamayacağı bir âfettir ki, o da servetin ıslâhı ile meşgul olmak sebebiyle Allah'ın zikrinden mahrum kalmaktır. İnsanı Allah'tan alıkoyan her şey hüsrân ve zarardır. Bunun için **Îsâ aleyhisselâm**: *"Servetin üç âfeti vardır: Birincisi, onu helâlinden temîn etmemektir. Helâlinden kazanırsa diyenlere, me rû olmayan yerlere sarf etmektir."* dedi. Meşrû olan yere de sarf ederse, diyenlere, o malı düzeltmekle meşgul olmak, onu Allah'tan alıkoyar, demiştir. İşte bu, kötü bir hastalıktır. Zîra ibâdetlerin aslı, özü ve sırrı, Allah'ı zikir ve O'nun büyüklüğünü tefekkürdür. Bu işte boş bir kalp ister, huzûr ister. Hâlbuki servet sâhibi, tarlasında çiftçilerle meşgul, ortaklarının su ve hudud münâzaaları ile meşbûdur. Ayrıca ücretle çalışanların paraları, hükümete vereceği vergiler, işçilerin hîleleri, zarar etmesi, malının helâk olması, hayvanların yiyeceği gibi hususları ile dâimâ kafası meşguldür. Menkul, gayr-ı menkul, canlı ve cansız bütün mallarda bu düşünceler mevcuttur. En az düşündüğü toprak altında gizli sakladığı altın ve gümüştür. Bununla beraber onun kaybolmasından, insanların gözünü ondan nasıl keseceğinden ve bunu daha iyi nasıl koruyabileceğinden bir vakit hâlî kalmaz, kafası dâimâ o düşünce ile doludur. Dünyanın düşünce sâhası çok geniştir, sonu gelmez, fakat yalnız günlük nafakası bulunan kimse bu düşüncelerden sâlimdir.

İşte bu anlattıklarımız, dünyalığın âfetleridir. Bunların yanında daha pek çok âfetler de vardır. Hesabı, alacağı, vereceği, sıkıntısı, muhâfaza vesâire gibi. Bütün bu zehirlerin panzehiri, servetten günlük nafakayı temîn edecek miktârı alıkoyup fazlasını hayır ve hasenâta sarf etmektir. Günlük nafaka, hayır ve hasenâta sarf edilen servet dışında kalan varlık zehir ve âfettir.

Lütuf ve keremiyle Cenâb-ı Hak'tan, selâmete ulaşmak için güzel yardımlar

dileriz. Zîra O’nun buna gücü yeter.

TAMAHIN ZEMMİ,
MÜSTAĞNÎ OLMANIN MEDHİ

“Fakr Kitâbı” nda açıkladığımız gibi, yoksulluk dâimâ makbuldür. Ancak yoksulluğun hâline râzı olarak kanâat etmesi ve kimsenin servetinde gözü olmaması lâzımdır. Kimsenin malında gözü olmadığı gibi, harîs de olmayacaktır. Bu da ancak zarûretin en düşük derecesinde yemek, giymek, meskene râzı olmakla mümkündür. Yalnız bulunduğu günü ve âzamî bir ayı düşünmeli, başka günler için gaile çekmemelidir. Daha ileri giderse kanâat şerefini kaybeder, tamah ve hırs zilletine düşer. Bu iki hastalık kendisini kötülüklere sürükler, mürüvvete uymayan kötü işler irtikâb ettirir. Hırs ve tamah, Âdemoğlunun fıtratında vardır. O, aza kanâat etmek istemez. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ لَابْتَغَى لَهُمَا ثَالِثًا وَلَا

يَمْلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ

“Âdemoğlunun iki dere dolusu altını olaydı, üçüncüsünü isterdi. Âdemoğlunun karnını ancak bir avuç toprak doldurur. Tövbe edenin tövbesini Allah kabul eder.” [55]

Ebû Vâkid el-Leysî diyor ki: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e vahiy nâzil olduğu zaman hemen yanına koşardık, o da gelen vahyi bize öğretirdi. Yine bir gün huzûruna gittiğimizde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu:

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: إِنَّا أَنْزَلْنَا الْمَالَ لِإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ

الزَّكَاةِ وَلَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادٍ مِنْ ذَهَبٍ لَأَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُ

ثَانٍ، وَلَوْ كَانَ لَهُ ثَانِي لَأَحَبَّ أَنْ يَكُونَ لَهُمَا ثَالِثٌ وَلَا يَمْلَأُ

جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ

“Allahu Teâlâ buyurur: “Biz, serveti namaz kılmak ve zekât vermek için indirdik. Hâlbuki Âdemoğlunun bir dere altını olsa, bunun iki dere olmasını ister. İki dere dolu altını olsa, üç olmasını ister. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Tövbe edeni Allah bağı lar.” [56]

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.): “Berâe (Tevbe) sûresi kadar bir sûre nâzil olmuş ve sonra ref olunmuştur. “Allahu Teâlâ îmandan nasîbi olmayan kimseler ile de bu dîni kuvvetlendirir.” meâlindeki âyet ile: “Âdemoğlunun iki dere dolusu serveti olsa, bunun üçüncüsünü isterdi. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur ve tövbe edenin tövbesini Allah kabul eder.” mealindeki âyetler hatırımda kalmıştır.” dedi.[57] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْهُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ مَنْهُومُ الْعِلْمِ وَمَنْهُومُ الْمَالِ

“İki harîs doymaz. Biri ilmin harîsi, diğeri de malın harîsidir.” [58] buyurmuştur. Bir başka hadîs-i şerifte de şöyle buyrulmuştur:

يَهْرَمُ ابْنُ آدَمَ وَيَشِبُّ مَعَهُ اثْنَتَانِ: اَلْأَمَلُ وَحُبُّ الْمَالِ

“Âdemoğlu ihtiyarladıkça iki ey kendisiyle gençle ir. Bunlar tûl-î emel ve mal sevgisidir.” [59]

Âdemoğlunun cibilliyeti ve tehlikeli tabiati bu olduğu için, Allah ve Rasûlü kanâati övmüşlerdir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

طُوبَى لِمَنْ هُدِيَ إِلَى الْإِسْلَامِ وَكَانَ عَيْشُهُ كَفَافًا وَقَنَعَ بِهِ

ş ş *“Müjde ol kimseye ki, İslâm hidâyetine ula mı , geçimi yetecek kadar kendisine verilmi ve buna kanâat etmi tir.”* [60] Diğer bir hadîste de şöyle buyrulmuştur:

مَا مِنْ أَحَدٍ فَقِيرٍ وَلَا غَنِيٍّ إِلَّا وَدَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَّهُ كَانَ أُوتِيَ

قُوتًا مِنَ الدُّنْيَا

ş *“Fakir olsun zengin olsun kıyâmet günü herkes, ke ke dünyada ölmeyecek kadar geçimim olsaydı* (da fazla olmasaydı), *diye temennî edecektir.”* [61] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ إِنَّمَا الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ

“Zenginlik, servet çokluğu değil, gönül tokluğudur.” [62] buyurmuştur.

Mala fazla harîs olmak ve peşine düşmekten de nehyetmek üzere Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَلَا أَيُّهَا النَّاسُ أَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ فَإِنَّهُ لَيْسَ لِعَبْدٍ إِلَّا مَا

كُتِبَ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ عَنْهَا

“Eyşinsanlar, istekte güzel davranın (rızkınızı helâldan arayın). *Zîra ki i için ancak yazılan vardır.* (Takdîr edilen rızkı ne ise odur.) *Kendisi için yazılan rızkı yemeden kimse ölmez. Ho lanmasa da rızkı kendisine verilecektir.”* [63] buyurmuştur.

Rivâyete göre **Hz. Mûsâ**, Allahu Teâlâ’ya:

– “Hangi kulun daha zengindir?” diye sordu. Allahu Teâlâ:

– “Verdiğime en çok kanâat eden.” buyurdu. Hz. Mûsâ:

– “Hangi kulun daha âdildir?” dedi. Allahu Teâlâ:

– “Nefsine insaf eden.” buyurdu.

İbn Mes’ûd’un rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى

تَسْتَكْمِلَ رِزْقَهَا فَاتَّقُوا اللهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ

“Cebrâil kalbime üfledi: Rızkını almadan kimse ölmeyecek. Öyle ise Allah’tan kork ve rızkını talepte güzel davran.” [64] Ebû Hureyre de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in kendisine şöyle söylediğini anlatır:

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ إِذَا اشْتَدَّ بِكَ الْجُوعُ فَعَلَيْكَ بِرَغِيفٍ وَكُوزٍ مِنْ

مَاءٍ وَعَلَى الدُّنْيَا الدَّمَارُ

“Yâ Ebâ Hureyre! Fazla acıktığın zaman bir bardak su ile bir çörek ye de, dünya batsın, de.” [65]

Yine Ebû Hureyre’nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كُنْ وَرِعًا تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ وَكُنْ قَنِعًا تَكُنْ أَشْكَرَ النَّاسِ

وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا

“ üpheli eylerden sakın, insanların en âbidi olursun. Kanâatkâr ol, insanların en çok ükredeni sayılırsın. Kendin için sevdiğini ba kaları için de sev ki, mü’min olursun.” [66]

buyurmuştur.

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a.) rivâyetinde; kendisinden veciz bir mev'ize isteyen bir bedevîyi tamahtan men etmek üzere yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا صَلَّيْتَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ وَلَا تُحَدِّثَنَّ بِحَدِيثٍ تَعْتَذِرُ

مِنْهُ غَدًا وَأَجْمِعِ الْيَأْسَ مِمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ

"Namaz kıldığın vakit, ehline vedâ edenin namazı gibi kıl. Yârın özür dileyeceğin sözü konu ma, insanların elinde bulunandan tamahını kes." [67] buyurmuştur.

Avf b. Mâlik el-Eşcâî de: "Yedi, sekiz veyâ dokuz kişi vardık. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzûrunda bulunuyorduk. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *"Siz Allah'ın Rasûlüne biat etmez misiniz?"* buyurunca biz:

– "Meğer sizinle biatimiz yok mu?" dedik. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *"Bana biat etmez misiniz?"* buyurdu. Bunun üzerine hemen elimizi uzatarak biat ettik ve bizden biri:

– "İşte yine biat ettik, ne buyuracaksın yâ Rasûlâllah?" dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *"Hiç bir   eyi ortak ko mamak   artıyla Allah'a ibâdet edin. Be   vakit namazı kılın, ulü'l-emri dinleyin ve itâat edin.* (Bu arada yavaşça bir şey söyledi:) *ve insanlardan bir   ey istemeyin."* buyurdu.[68]

Râvî diyor ki: "Burada bulunanlardan bâzıları, bu husûsa o kadar ehemmiyet verdi ki, yere düşen kamçısını dahî kimseye aldırmadı."

Bu Husustaki Diğer Rivâyetler:

Hz. Ömer: "Tamah fakirlik, kimsenin servetine göz dikmemek ise zenginliktir. İnsanların servetine göz dikmeyen onlardan müstağnî olur. Hakîmin birisine "Zenginlik nedir?" diye sorduklarında; "Ümit azlığı ve kifâyet miktârına rızâ göstermektir." dedi. Nitekim şâirin biri mealen:

"Geçim dediğin, geçmekte olan bir kaç sâatten ibârettir. Günün hâdiseleri bunları çeker götürür.

Geçimine râzı ol, elindekine kanâat et, arzularını terk et hür ya a.

Nice ölüm çe itleri var ki, onlara altın, gümü   ve elmaslar sebep olur." demiştir.

Muhammed b. Vâsî: "Kuru ekmekleri ıslatarak yiyen ve buna kanâat eden kişi, kimseye muhtaç olmaz." derdi.

Süfyân-ı Sevrî: "Dünya metaının en iyisi elinize geçmeyeni, elinize geçenin en

hayırlısı da elinizden çıkardığınızdır.” derdi.

İbn Mes’ûd (r.a.) da şöyle diyor: “Her gün bir melek: “Ey Âdemoğlu, sana yetecek kadar az varlık, seni azdıracak çoktan hayırlıdır” diye seslenir.” demiştir.

Sümeyt b. Aclan da: “Ey Âdemoğlu, bir karış eninde ve boyunda olan mîden neden seni cehenneme götürüyor?” demiştir. Hakîmin birine:

– “Servetten neyin var?” diye sorduklarında. Hakîm:

– “Temiz görünüşüm, gizli iktisâdım ve kimsenin servetinde gözümün bulunmaması vardır.” diye cevap vermiştir.

Allahu Teâlâ’nın da şöyle buyurduğu rivâyet edilir: “Ey Âdemoğlu, dünyanın hepsi senin olsa, bunlardan yalnız nafakan vardır. Ben, hesabını başkasının sırtına yüklemek üzere nafakanı temîn ettiğim zaman sana ikrâm etmiş olurum.”

İbn Mes’ûd (r.a.) da şöyle diyor: “Bir ihtiyaç için bir adama gittiğiniz takdirde, “Aman sen bilirsin” diye ısrâr edip durmayın. Çünkü onun verebileceği, Allahu Teâlâ’nın kendisine takdir ettiği miktardır, onu aşamaz.” demiştir.

Emevîlerden biri Ebû Hâzim’e yazdığı mektupta:

– “İhtiyâcını bildir, gönderelim.” dedi. Ebû Hâzim:

– “Ben ihtiyacımı Mevlâma yazdım; gönderdiğini kabul eder, göndermediğine kanâat ederim.” diye cevap verdi.

Hakîmin birine:

– “Aklı başında olan adamı en çok sevindiren ve hüznünü yok etmeye en çok yardımcı olan şey nedir?” diye sormuşlar. Hakîm:

– “Aklı başında olan adamı en çok sevindiren şey sâlih ameli, sıkıntısını en çok gideren şey de mukadderâta rızâ göstermesidir.” diye cevap vermiştir. Yine Hakîmin biri: “İnsanların en çok darda olanı haset edenleri, en rahat yaşayanları da kanâat edenleridir. Sıkıntılara mâruz kalıp da en ziyâde bunlara katlanmak zorunda olanları, harîs ve tamahkârları, en yumuşak ve huzûr içinde geçim sağlayanları da dünyayı terk edenleri, en çok pişmân olanları da ifrât eden, yâni ilmiyle amel etmeyen âlimleri buldum.” demiştir. Şâir de:

“Yaratana sığınarak kimseye yüz kızartmadan ak ama girenden daha huzûr içinde kimse olamaz.

Böyle yapmakla hem erefini korumu ve hem de alnı açık olmu olur.” dedi. Diğer bir şâir de:

“Kanâat, sahayı temizlemek ve helâl ile iktifâdır. Böyle davrananlar, hiç bir zaman sıkıntıya girmezler. Ben, geçim için sağa sola ko tuğum ve evimden ayrı bulunduğum sıralarda, uzakta kaldığım için dost ve ahbâbımın benden haberi olmadığı gibi, geçim

telâ ıyla ölüm bile aklıma gelmez. Hâlbuki ben kanâat sâhibi olsam, rahatlıkla rızkım ayağıma gelirdi. Kanâat, mal çokluğunda değil, gönül tokluğundadır.” dedi.

Hz. Ömer (r.a.): “Allah’ın malından helâl tanıdığımı size bildireyim mi? Biri yazlık ve diğeri kışlık olmak üzere iki elbise ile hac ve umre için bir binittir. Bunların dışında nafakam, Kureyş’ten her hangi bir adamın geçimi gibidir. Onlardan ne üstünüm, ne de düşük. Buna rağmen bu sarfiyâtımın helâl veyâ haram olduğunu da bilemem.” demiştir. Yâni bu miktarın, kanâat edilecek dereceden fazla olup olmadığında şüphe etmiştir. Bedevînin biri kardeşini, harîs olması bakımından azarlayarak: “Kardeşim, sen hem arıyor, hem de aranıyorsun. Kaybedemeyeceğin şey seni aramakta, sen ise muhtaç olmadığın şeyi aramaktasın. Aradığın şey ortada, sen ise olduğun şeyden uzaklaşmaktasın. Sen, harîsin mahrûm ve zâhidin merzûk olduğunu bilemiyorsun.” dedi. Nitekim şâir:

“Görüyorum ki, ölmeyecekmi   gibi dünyaya daldın, gittikçe hırsın artmaktadır.
Acaba artık bu kadarı yeter diyecek bir hedefin var mıdır?” dedi.

Şa’bî anlatıyor: “Adamın biri küçük bir kuş avladı. Kuş:

– “Beni ne yapacaksın?” diye sordu. Adam:

– “Kesip yiyeceğim.” dedi. Kuş:

– “Vallahi, ben ne et ihtiyacını gideririm, ne de bir açın karnını doyururum. Beni kesip yemekten bir şey çıkmaz. Gel, ben sana üç öğüt vereyim ki, bunlar beni yemekten çok daha hayırlıdır. Ancak bunlardan birini senin elinde iken sana söylerim. Diğerini uçup dala konduktan sonra, öbürünü de ovaya açıldıktan sonra söylerim.” dedi. Adam:

– “Söyle bakalım: deyince kuş:

– “Elde edemediğin şeyin hasretini çekme.” dedi. Ve adam kuşu salıverdi:

– “Haydi, ikinciyi söyle.” dedi. Kuş daldan:

– “Olmayan bir şeyin olacağına inanma.” dedi ve uçup dağın eteğine kondu. Adam:

– “Üçüncüyü söyle.” deyince kuş:

– “Ey ahmak! Beni kesseydin, benim karnımdan her biri yirmi miskal ağırlığında iki tâne inci çıkaracaktın.” dedi. Kuş bunu der demez, adam hemen yere yıkıldı:

– “Eyvâh!” diyerek çırpınmaya başladı:

– “Haydi üçüncüyü söyle.” dedi. Kuş:

– “Sen daha şimdiden iki öğüdümü unuttun, üçüncüyü söylesem ne kâr. Sana demedim mi? Elde edemediğin şeyin hasretini çekme, mümkün olmayan şeyi de tasdîk etme! Ahmak herif, ben kanım, kanadım ve kemiklerimle yirmi miskal

gelmem. Yirmi mıskal ağırlığında iki taş karnımda nasıl olabilir? dedi ve uçup gitti. İşte bu, Âdemoğlunun aşırı derecedeki tamahının misâlidir. Aşırı tamah, hakikati görmekten insanı kör eder de olmayan şeyi olmuş gibi farz eder.

İbnü's-Semmâk diyor ki: "Ümit, insanın kalbinde ip, ayaklarında ise bağdır. Ümîdi kalbinden çıkar ki ayakların bağdan kurtulsun."

Ebû Muhammed el-Yezîdî de şöyle anlatıyor: "Bir gün Hârûn Reşîd'in huzûruna girdim. Elinde bulunan bir kâğıda bakıyordu. Kâğıt altın ile yazılmıştı. Hârun beni gördüğü zaman gülümsedi. Ben de:

– "Emîrü'l-mü'minîni, Allah ıslâh etsin, o baktığın nedir?" diye sordum. Halîfe Hârun:

– Bu iki beyti Emevîlerin hazînelerinde buldum, hoşuma gittiler. Ben de üçüncü bir beyti buraya ilâve ettim, dedi ve beyitleri okudu:

"Sana bir ihtiyaç kapısı kapandığı zaman, onu terk et. Zîra sana ba ka kapı açılır.

Zîra bir mîde doldurmak ve kötülüklerden kaçınmak da sana yeter.

erefini ayaklar altına alma. Ukubeti boynuna olan günâhları yüklenmekten de sakın."

Abdullah b. Selâm, Kâ'b'a sordu:

– "Âlimler ilmi anlayıp kafalarına yerleştirdikten sonra onu oradan söküp atan nedir?" Kâ'b:

– "Tamah, hırs ve ihtiyaç peşinde koşmaktır." dedi. Adamın biri de **Fudayl**'e: "Kâ'b'ın bu sözünü bana açıklar mısın?" deyince Fudayl: "Tamah, kişinin bir şeyi araması ve mukaddesâtını bu uğurda fedâ etmesi demektir. Hırs ise nefsinin her şeyi istemesi ve senin de onun istediklerini yerine getirmendir. Bunun için de şuna buna ihtiyacın olur. İhtiyâcını yerine getirenler, seni burnundan yakalamış olurlar. İstedikleri yere sürüklerler. Onlara boyun bükersin. Dünya sevgisinden dolayı hasta oldukları takdirde ziyâretlerine gider, tesâdüf ettiğin zaman kendilerini selâmlarsın. Verdiğin selâm, yaptığın ziyâret, Allah için değildir. Eğer bunlara ihtiyaç göstermesen senin için çok daha hayırlı olurdu." Sonra Fudayl devamla: "Bu benim anlattığım, falan ve falancadan yüz hadîs rivâyet etmekten, senin için daha hayırlıdır." dedi.

– "Hakîmin biri: "İnsanoğlunun şaşılacak hallerinden biri de: "Şâyet "dünyada ebedî kalacaksın" diye kendisine söylense, bu muvakkat hayattaki dünyalık peşinde olmasından daha ileri gidemeyeceğidir." dedi.

Abdülvâhid b. Zeyd de şöyle anlatıyor: "Bir defa bir kiliseye uğradım ve râhibe:

– "Nereden yiyip içiyorsun?" diye sordum. Rahib:

– "Rabbımın harman yerinden yiyip içiyorum. O Allah ki değirmeni yarattı (derken dişlerini gösterdi) onun öğüteceği unu gönderir." dedi."

Buhârî ile Müslim, İbn Abbâs’dan rivâyet etmişlerdir.

Ahmed ve Beyhakî sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

Müslim, biraz eksiği ile Taberânî tamâmını rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Taberânî İbn Mes’ûd’dan rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Enes’den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî sahihtir, dedi. Ayrıca Fudâle’den rivâyet ettiler.

İbn Mâce Nâfi yolu ile Enes’den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Hâkim Câbir’den rivâyet etti ve sahihtir, dedi.

İbn Ebi’d-Dünya ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

Kâmil ve Beyhaki Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce rivâyet etmiştir.

İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdı sahihtir, demiştir.

Müslim’de biraz eksik, fakat Ebû Dâvud ve İbn Mâce’de aynen rivâyet edilmiştir.

HIRS VE TAMAHIN İLACI, KANÂATİN ÇÂRESİ

Bilmiş ol ki; bu tedâvi üç esâstan meydana gelir. Bunlar sabır, ilim ve ameldir. Bunların hepsi de beş şeydir.

Birincisi; ameldir. Bu da geçimde iktisat, infâkta îtidâldir. Kanâatin yüceliğine ulaşmak isteyen kimse, mümkün mertebe masrafları azaltmalı ve zarurî sarfiyatla iktifâ etmelidir. Masrafları çok olup eli açık olanlar, kanâat edip az ile kifâyet edemezler. Meselâ, yalnız ise kalın bir elbise ile iktifâ etmeli, yemekten de Allah ne verdi ise ona râzı olmalı, mümkün mertebe eti azaltmalı, bunu îtiyâd haline getirmelidir. Çoluk-çocuk sâhibi ise onları da buna alıştırmalıdır. Artık bu sâyede nafaka temîni kolaylaşır da geçim sıkıntısı azalır. İşte kanâatte âsî olan budur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ

"Allahu Teâlâ her i te yumu aklığı ve kolaylığı sever." [69] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ

"İktisat eden sıkıntı çekmez." [70] buyurmuştur. Diğer hadîste de şöyle buyrulmuştur:

ثَلَاثٌ مُنْجِيَاتٌ: خَشْيَةُ اللهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ وَالْقَصْدُ فِي

الْغِنَى وَالْفَقْرِ وَالْعَدْلُ فِي الرِّضَا وَالْغَضَبِ

"Üç ey münciyâttandır, insanı korur. Bunlar, gizli ve â ikârede Allah'tan korkmak, yoksulluk ve varlıkta iktisâda riâyet, hiddetli ve hiddetsiz zamanlarda da adâlettir." [71]

Adamın biri **Ebû'd-Derdâ**'nın yerden dâne topladığını görünce, "Geçimdeki kolaylığın fakihliğindendir." dedi. İbn Abbâs'ın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْاِقْتِصَادُ وَحُسْنُ السَّمْتِ وَالْهَدْيُ الصَّالِحُ جُزْءٌ مِنْ بِضْعٍ

وَعِشْرِينَ جُزْءًا مِنَ النُّبُوَّةِ

“Geçimde, iktisâtta güzel yol tâkip etmek, peygamberliğin yirmi küsur cüz’ünden bir cüzdür.” [72] buyurmuştur. Bir başka hadîs-i şerifte de:

اَلتَّدْبِيرُ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ

“Tedbirli olmak, geçimin yarısıdır.” [73] buyrulmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنِ اقْتَصَدَ أَغْنَاهُ اللّٰهُ وَمَنْ بَذَّرَ أَفْقَرَهُ اللّٰهُ وَمَنْ ذَكَرَ اللّٰهَ عَزَّ

وَجَلَّ أَحَبَّهُ اللّٰهُ

“İktisat edeni Allah zenginle tirir, isrâf edeni fakirle tirir. Azîz ve celîl olan Allah’ı zikredeni de Allah sever.” [74]

Başka bir hadîste:

إِذَا أَرَدْتَ أَمْرًا فَعَلَيْكَ بِالتُّؤَدَةِ حَتَّى يَجْعَلَ اللّٰهُ لَكَ فَرَجًا

وَمَخْرَجًا

“Bir ey yapmayı murâd ettiğin zaman âhestelikle davran ki, Allahu Teâlâ sana ferahlık ve çıkacak kolaylık göstersin.” [75] buyrulmuştur. İnfakta iktisat, çok mühimdir.

İkincisi; bugünlük nafakası temîn edilen kimsenin, yarın için mukadder olan rızkın kendisini bulacağı inancı, bu hususta en büyük yardımcısıdır. Fazla istek rızkın gelmesine bir sebep teşkîl etmediğini bilmeli ve Allahu Teâlâ’nın vâdine güvenle bakmalıdır. Zîra Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا

“Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkını vermek Allah’a mahsustur.” (Hûd sûresi, 11/6) Şeytana aldanmamalı; şeytan insanı yoksullukla korkutur ve fuhşiyât ile emrederek der ki: “Durma, şimdi topla. Ne olur ne olmaz, ileride hastalanırsın, kazanamaz hâle gelirsin de, dilenmeye mecbûr kalırsın.” Bu sûretle insanı ömrü boyunca meşgul eder. Sonra da adamın

karşısına geçerek güler. Çok kere de aradığını bulamaz. Nitekim şâir:

"Yoksulluk korkusu ile ömrünü servet toplamak pe inde harcamak, fakirliğin tâ kendisidir." demiştir.

Hâlid'in oğulları Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzûruna girerler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا تَيْأَسَا مِنَ الرِّزْقِ مَا تَهَزْهَزَتْ رُؤُوسُكُمَا فَإِنَّ الْإِنْسَانَ

تَلِدُهُ أُمُّهُ أَحْمَرَ لَيْسَ عَلَيْهِ قِشْرٌ ثُمَّ يَرْزُقُهُ اللهُ تَعَالَى

"Ba ınız hareket ettiği ve sallandığı müddetçe rızıktan ümit kesmeyin. Zîra insan, derisiz kızıl bir et parçası halinde doğar da Allahu Teâlâ onun rızkını verir." [76] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَلَا أَيُّهَا النَّاسُ أَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ فَإِنَّهُ لَيْسَ لِعَبْدٍ إِلَّا مَا

كُتِبَ لَهُ وَلَنْ يَذْهَبَ عَبْدٌ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يَأْتِيَهُ مَا كُتِبَ لَهُ مِنَ

الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ

"Ey insanlar, dikkat edin, rızkınızı güzel yollardan arayın. Kul için takdîr edilenden fazlası yoktur. Kul, dünyadan göç etmeden kendisi için takdîr edilen rızkı alacaktır." [77]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا تُكْثِرْ هَمَّكَ مَا يُقَدَّرْ يَكُنْ وَمَا تُرْزَقْ يَأْتِيكَ

"Nafakan için fazla üzülme, mukadder olarak tâyin edilen rızkın seni bulacaktır." [78]

Hırstan kurtuluş, ancak Allahu Teâlâ'nın kullarına takdîr ettiği rızkı vereceğine katî olarak inanmakladır. Bu da, rızkını meşrû yoldan aramakla mümkündür. Hattâ beklemediği ve ummadığı taraftan bile kulun rızkını Allahu Teâlâ'nın vereceğine inanmakladır. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَمَنْ يَتَّقِ اللهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

"Allah, kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu sağlar, ona beklenmediği yerden rızık verir." (Talak sûresi, 65/2-3) buyurmuştur.

Umduğu rızık kapısının kendisine kapanmasından ümitsizliğe düşmemelidir. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَبَى اللّٰهُ أَنْ يَرْزُقَ عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ إِلَّا مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

“Allahu Teâlâ olgun mü’min kulunun rızkını ummadığı taraftan verir.” [79] buyurmuştur.

Süfyân diyor ki: “Sen Allah’a karşı saygılı müttakîlerden ol. Ben, takva sâhibi olup da ihtiyaç içerisinde terk edilen bir kimseyi görmedim. Allahu Teâlâ onun rızkının kendisine götürülmesini Müslümanların kalplerine ilhâm eder.”

Mufaddal diyor ki: “Bedevînin birine:

– “Geçimini nasıl sağlıyorsun?” diye sordum. Bedevî:

– “Hacıların kurban ve sadakalarından.” dedi. Ben:

– “Hacılar gidince ne yaparsın?” diye sordum. Bedevî:

– “Eğer ancak bildiğimiz yerden geçinseydik, yaşayamazdık.” diyerek ağladı.”

Ebû Hâzım da şöyle diyor: “Dünyayı iki şey buldum. Bunlardan biri benim içindir. Fakat ben bütün gücümle çalışsam, zamanından önce onu temîn edemem. Biri de benim değildir. Bütün gücümle çalışsam, onu da elde edemem. Çünkü şimdiye kadar ne elde ettim, ne de edebilirim. Benim için olan, başkasına verilmediği gibi, başkası için olan da benden memnûdur. Daha bunların peşinde ömrümü niye yıpratayım.” İşte bu anlayış, bu hastalıkların bir tedâvisidir. Şeytanın, yoksullukla insanı korkutması halinde bu silahı kullanmak lâzımdır.

Üçüncüsü; kanâatta olan şerefi, hırs ve tamahta olan zilleti bilmektir. Bunu anlayan kimse, kanâate meyleder. Zîra hırs, mihnet ve meşakkatten, tamah da zilletten hâlî değildir. Kanâatta yalnız şehevî arzûlardan ve fuzulî şeylerden sabretme acısı vardır. Bunu da Allah’tan başka kimse bilmez. Bu sabırda, âhiret sevâbı da vardır. Ama hırs ve tamahta insanların gözünü çekmek vardır. Bu ise vebâl ve günâhtır. Hırs ve tamah sebebiyle insanda izzet-i nefis kalmayacağı gibi, hakka uymak kudretini de kaybeder. Çünkü tamah ve hırsı çoğalan kimsenin, insanlara olan ihtiyacı da çoğalır, onları hakka dâvet edemez olur. Onlara yağcılık yapmak zorunda kalır. Bu ise dîni için tehlikelidir. İzzet-i nefis ve mîdesinin arzuları üzerinde müessir olamayan kimse, akıl hastası ve imânı zayıf olan kimsedir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

عِزُّ الْمُؤْمِنِ اِسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ

“Mü’minin izzeti, insanlardan müstağnî kalmasıdır.” [80] buyurmuştur. Kanâatte

hürriyet ve izzet-i nefis vardır. Bunun için; kimden müstağnî olursan onun benzeri, kime muhtaç olursan onun esîri, kime de iyilik edersen onun emîri olursun.” denmiştir.

Dördüncüsü; gayr-ı müslim ve ayak takımlarının, ahmak ve hattâ bâzı akılsız ve dinsizlerin nasıl nîmetlere müstağrak olduklarını görmeli, sonra da peygamberlerin, velîlerin, Hulefâ-i Râşidîn, sahâbe ve tâbiînin ahvâlini düşünmeli ve söylediklerini dinlemeli, tavır ve hareketlerini gözden geçirmeli ve daha sonra da kimlere benzemek istediğini tesbît etmelidir. O gibilere mi yoksa peygamber ve taraftarlarına mı? Bu sâyede aza kanâat ve darlığa tahammül eder. Bunu düşünmez, de hemen mîdesini doldurmayı düşünürse, merkebin ondan fazla yediğini, münâsebette bulunmak isterse, domuzun ondan fazla münâsebette bulunduğunu, eğer giyim ve binitinde süslenmek isterse, Yahudileri geçemeyeceğini düşünsün. Şâyet her şeyin azı ile kifâyet eder ve aza râzı olursa, peygamberler ve velîlere yaklaşacağını düşünsün.

Beşincisi; malın âfâtı kısmında anlattığımız gibi, servet edinmenin tehlikelerini düşünmektir. Bunlar kaybolma, çalınma ve yağma edilme gibi tehlikelerdir. Hâlbuki servet olmayınca bu gibi tehlike ve sıkıntılar da ortadan kalkar. Ayrıca yine mal âfâtı kısmında anlattığımız veçhile, âhiretteki zararlarını, daha beş yüz yıllık mesâfede, cennete girmesine mâni olmak üzere servetinin karşısına çıkacağını düşünmeli. Zîra o, kifâyet miktârı ile kifâyet etmez, fazlasını ararsa, zenginlerden olur, fakîrler defterinden çıkarılır. Fakirler defterinde kalabilmek için, dünyalıkta kendisinden üstün olana değil, dâima kendisinden düşük olana bakmalıdır. Fakat şeytan dâimâ insanın gözünü, dünyalıkta kendisinden ileri olana baktırır ve “Niçin tembellik ediyorsun, şunların nasıl bolluk ve refâh içinde yaşadıklarını görmüyor musun? Sen neden onlardan geri kalıyorsun, durma çalış.” der.

Ebû Zer (r.a.) diyor ki: “Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) bana tavsiyesinde; “Dünyalık hususunda dâimâ senden düşük olana bak, senden ileride olana bakma.” buyururlardı.” Ebû Hureyre’nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ إِلَى مَنْ فَضَّلَهُ اللهُ عَلَيْهِ فِي الْمَالِ وَالْخَلْقِ

فَلْيَنْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلَ مِنْهُ مِمَّنْ فُضِّلَ عَلَيْهِ

“Sizden biriniz kendisinden daha üstün servete mâlik olan kimseyi gördüğü zaman, hemen kendisinden dü ük olanı dü ünsün.” [81] buyurmuştur.

İşte bunları anlayan kimse, kanâat ahlâkını elde edebilir. İşin başı sabır ve

kuruntu azlığıdır. Şâyet dünyadaki sabrının nihâyet sayılı günler olduğunu ve bu sabır sâyesinde ebediyyen istirahate ulaşacağını bilirse, bu ilaçların acılığına tahammül eden bir hasta gibi olur.

Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivâyet etmişlerdir.

Ahmed ve Taberânî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmişlerdir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Bezzâr, Taberânî, Ebû Nuaym ve Beyhakî Enes'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Dâvud, İbn Abbâs'dan rivayet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Ebû Mansûr ed-Deylemî Enes'den rivâyet etmiştir.

Bezzâr Talha'dan rivâyet etmiştir.

İbn Mübârek rivâyet etmiştir.

İbn Mâce Habbe ve Sevâ'dan rivâyet etmiştir.

On üç hadîs önce geçmiştir.

Isfahânî **"Et-Tergîb ve't-Terhîb"** de mürsel olarak rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân **"Zuafa"** da İbnu'l-Cevzî **"El-Mevzuât"** da rivâyet etmişlerdir.

Taberânî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Hâkim, isnâdının sahih olduğunu söylemiştir.

Buhârî ile Müslim, rivâyet etmişlerdir.

CÖMERTLİĞİN FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki; elde servet olmadığı takdîrde, Müslüman'a yakışan, kanâat edip harîs olmamak olduğu gibi, servete sâhip olduğu takdirde de başkalarını kendi üzerine tercîh, cömertlik, hayrât ü hasenât yapmak, cimrilikten kurtulmaktır. Sehâvet, peygamberlerin ahlâkı ve kurtuluşun ana yollarından biridir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلسَّخَاءُ شَجَرَةٌ مِنْ شَجَرِ الْجَنَّةِ أَغْصَانُهَا مُتَدَلِّيَةٌ إِلَى

الْأَرْضِ فَمَنْ أَخَذَ بِغُصْنٍ مِنْهَا قَادَهُ ذٰلِكَ الْغُصْنُ إِلَى الْجَنَّةِ

"Cömertlik, cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Dalları dünyaya sarkıtılmıştır. Her kim onun bir dalına yapışırsa o dal onu çeker cennete götürür." [82] Câbir'in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

قَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى إِنَّ هٰذَا دِينٌ اِرْتَضَيْتُهُ

لِنَفْسِي وَلَنْ يُصْلِحَهُ إِلَّا السَّخَاءُ وَحُسْنُ الْخُلُقِ فَأَكْرِمُوا بِهِمَا

مَا اسْتَطَعْتُمْ

"Cebrâil aleyhisselâm dedi ki; Allahu Teâlâ buyurdu: "Zâtım için râzı olduğum dîn bu İslâm dînidir. Buna yaraşan, ancak cömertlik ve güzel ahlâktır. Gücünüz yettiği kadar bu iki vasıf ile bu dîne ikrâm ediniz." [83] Hz. Âişe'nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allahu Teâlâ bütün velîlerini cömert ve güzel ahlâklı kılmıştır." [84] Câbir'in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e hangi amelin daha fazîletli olduğu soruldukta:

اَلصَّبْرُ وَالسَّمَاحَةُ

"Sabır ve cömertliktir." [85] buyurmuşlardır. Abdullah b. Ömer'in rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خُلُقَانِ يُحِبُّهُمَا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَخُلُقَانِ يُبْغِضُهُمَا اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ،

فَأَمَّا اللَّذَانِ يُحِبُّهُمَا اللهُ تَعَالَى: فَحُسْنُ الْخُلُقِ وَالسَّخَاءُ، وَأَمَّا

اللَّذَانِ يُبْغِضُهُمَا اللهُ فَسُوءُ الْخُلُقِ وَالْبُخْلُ، وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدٍ

خَيْرًا اِسْتَعْمَلَهُ عَلَى فِي قَضَاءِ حَوَائِجِ النَّاسِ

"İki haslet var ki Allahu Teâlâ onları sever ve iki haslete de buğzeder. Sevdiği hasletler; cömertlik ve güzel ahlâktır. Sevmediği iki huy da, kötü ahlâk ve cimriliktir. Allahu Teâlâ bir kulunun iyiliğini dilediği zaman, onu, insanların işlerini görmekte istihdâm eder." [86] Mikdam b. Şureyh'in babasından, onun da babasından rivâyetinde, dedesi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e: "Beni cennete koyacak bir ameli bana öğret." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ مُوجِبَاتِ الْمَغْفِرَةِ بَذْلُ الطَّعَامِ وَإِفْشَاءُ السَّلَامِ وَحُسْنُ الْكَلَامِ

"Bol yemek yedirmek, herkese selâm vermek ve güzel konuşmak, mağfireti gerektiren sebeplerdendir." [87] buyurdu. Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلسَّخَاءُ شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ فَمَنْ كَانَ سَخِيًّا أَخَذَ بِغُصْنٍ مِنْهَا

فَلَمْ يَتْرُكْهُ ذَلِكَ الْغُصْنُ حَتَّى يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ، وَالشُّحُّ شَجَرَةٌ

فِي النَّارِ فَمَنْ كَانَ شَحِيحًا أَخَذَ بِغُصْنٍ مِنْ أَغْصَانِهَا فَلَمْ

يَتْرُكْهُ ذَلِكَ الْغُصْنُ حَتَّى يُدْخِلَهُ النَّارَ

"Cömertlik, cennette bir ağaçtır. Cömert olan, onun bir dalını yakalamıştır. O dal onu cennete götürmeden bırakmaz. Cimrilik de cehennemde bir ağaçtır. Cimri de bu ağacın bir dalına yapışmıştır. O dal, o adamı cehenneme götürmeden bırakmaz." [88] Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem:

يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: أُطْلُبُوا الْفَضْلَ مِنَ الرُّحَمَاءِ مِنْ عِبَادِي

تَعِيشُوا فِي أَكْنَافِهِمْ فَإِنِّي جَعَلْتُ فِيهِمْ رَحْمَتِي وَلَا تَطْلُبُوهُ

مِنَ الْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ فَإِنِّي جَعَلْتُ فِيهِمْ سَخَطِي

“Allahu Teâlâ buyuruyor ki; fazîleti, kullarımın merhametli olanlarında arayın, onlara sığının. Zîra ben rahmetimi onlara yerle tirdim. Katı yüreklilerde fazîlet aramayın. Zîra onlarda da gazabımı yerle tirdim.” [89] buyurmuştur. İbn Abbâs’ın (r.a.) rivayetinde Resûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

تَجَافَوْا عَنْ ذَنْبِ السَّخِيِّ فَإِنَّ اللّٰهَ آخِذٌ بِيَدِهِ كُلَّمَا عَثَرَ

“Cömerdin kusuruna bakmayın. Zîra o her sürçtüğü zaman, Allahu Teâlâ onun elinden tutar.” [90] İbn Mes’ûd’un (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلرِّزْقُ إِلَى مُطْعِمِ الطَّعَامِ أَسْرَعُ مِنَ السِّكِّينِ إِلَى ذِرْوَةِ الْبَعِيرِ

وَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى لَيُبَاهِي بِمُطْعِمِ الطَّعَامِ الْمَلَائِكَةَ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ

“Devenin boynuna dayanmı bıçağın kesmesinden daha süratli olan, yemek yedirenin rızkının ayağına gelmesidir. Allahu Teâlâ, yediren kimselerle meleklerine övünür.” [91] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ وَيُحِبُّ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ وَيَكْرَهُ

سَفْسَافَهَا

“Allah cömerttir, cömertliği ve güzel ahlâkı sever, âdî ahlâkı sevmez.” [92] Enes’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den İslâmiyet adına her ne istense verirdi. Bir defa adamın biri sadaka istedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de bir sürü koyun kendisine verdi. Adam köyüne gidince: “Ey ahâli, gelin Müslüman olun. Zîra Muhammed, fakirlik korkusunu yok edecek kadar servet veriyor.” diye bağırdı.[93] İbn Ömer’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ لِلّٰهِ عِبَادًا يَخْتَصُّهُمْ بِالنِّعَمِ لِمَنَافِعِ الْعِبَادِ فَمَنْ بَخِلَ بِتِلْكَ

الْمَنَافِعِ عَلَى الْعِبَادِ نَقَلَهَا اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُ وَحَوَّلَهَا إِلَى غَيْرِهِ

“Allahu Teâlâ’nın bir takım kulları vardır, kamu yararına harcanmak üzere onlara servet vermi tir. Bunlardan cimrilik edenler olursa, o serveti onlardan alır ve ba kalarına verir.” [94] **Hilâlî**’nin rivâyetinde; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e Anber kabîlesinden bir takım esirler getirildi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunların öldürülmesini ve yalnız bir tânesinin âzâd edilmesini emretti. Bunun üzerine Hz. Ali:

– “Ya Rasûlallah, Allahımız bir, dînimiz bir, bunların hepsinin suçu da bir, bu adamı niçin istisnâ ediyorsunuz?” diye sordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

نَزَلَ عَلَيَّ جِبْرِيلُ فَقَالَ: اُقْتُلْ هٰؤُلَاءِ وَاتْرُكْ هٰذَا فَإِنَّ اللّٰهَ

تَعَالٰى شَكَرَ لَهُ سَخَاءً فِيهِ

– *“Bana Cebrâil aleyhisselâm geldi ve “Bunların hepsini öldür, yalnız bu adamı bırak. Zîra cömertliğinden dolayı Allahu Teâlâ onu beğendi. Allahu Teâlâ’nın ho una gitti.” dedi.”* diye cevap verdi.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ ثَمَرَةً وَثَمَرَةُ الْمَعْرُوفِ تَعْجِيلُ السَّرَاحِ

“Her eyin bir meyvesi vardır. İkrâmın meyvesi de onu acele vermektir.” buyurmuştur.

Ömer’in oğlu Nâfî’den rivayette Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

طَعَامُ الْجَوَادِ دَوَاءٌ وَطَعَامُ الْبَخِيلِ دَاءٌ

“Cömerdin yemeği ifâ, cimrinin yemeği ise hastalıktır.” [95] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ عَظُمَتْ نِعْمَةُ اللّٰهِ عِنْدَهُ عَظُمَتْ مَؤُونَةُ النَّاسِ عَلَيْهِ

“Allah’ın nîmetleri kimde çoğalırsa, insanların ona yük olması da çoğalır.” [96] buyurmuştur. Bu külfete katlanmayanın elinden bu nîmet alınır. **Îsâ aleyhisselâm**:

– “Ateşin yiyemediği şeyi çoğaltın.” dedi. Dinleyenler:

– “Bu nedir?” diye sordular. Îsâ aleyhisselâm:

– “İkrâmdır.” diye cevap verdi. Hz. Âişe’nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem

(s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

ٱلْجَنَّةُ دَارُ الْأَسْخِيَاءِ

"Cennet, cömertlerin yeridir." [97] Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلسَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ

بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ، وَإِنَّ الْبَخِيلَ بَعِيدٌ مِنَ اللّٰهِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ

مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ، وَجَاهِلٌ سَخِيٌّ أَحَبُّ إِلَى اللّٰهِ مِنْ

عَالِمٍ بَخِيلٍ، وَأَدْوَأُ الدَّاءِ الْبُخْلُ

"Cömert Allah'a yakın, insanlara yakın, cennete yakın ve cehennemden uzaktır. Cimri Allah'tan uzak, insanlardan uzak, cennetten uzak ve cehenneme yakındır. Allah katında cömert bir câhil, cimri olan bir âlimden daha sevimlidir. En ağır hastalık, cimrilik hastalığıdır." [98] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اِصْنَعِ الْمَعْرُوفَ إِلَى مَنْ هُوَ أَهْلُهُ وَإِلَى مَنْ لَيْسَ بِأَهْلِهِ فَإِنْ

أَصَبْتَ أَهْلَهُ فَقَدْ أَصَبْتَ أَهْلَهُ وَإِنْ لَمْ تُصِبْ أَهْلَهُ فَأَنْتَ مِنْ أَهْلِهِ

"Ehli olsun olmasın, sen iyiliğini yap. âyet ehlini buldunsa ne güzel, isâbet ettirdin. âyet bulamadınsa, sen iyiliğin ehli olursun." [99] Başka bir hadîste de şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ بُدَلَاءَ أُمَّتِي لَمْ يَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِصَلَاةٍ وَلَا صِيَامٍ وَلٰكِنْ

دَخَلُوهَا بِسَخَاءِ الْأَنْفُسِ وَسَلَامَةِ الصُّدُورِ وَالنُّصْحِ لِلْمُسْلِمِينَ

"Ümmetimin sâlihlerinin cennete girmeleri, namaz ve oruçları sebebiyle değil, cömertlik, gönüllerinde kimseye kar ı gıll u gı olmamaları ve Müslümanlara nasîhatleri sayesindedir." [100] Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَ لِلْمَعْرُوفِ وُجُوهًا مِنْ خَلْقِهِ حَبَّبَ

إِلَيْهِمُ الْمَعْرُوفَ وَحَبَّبَ إِلَيْهِمْ فِعَالَهُ، وَوَجَّهَ طُلَّابَ

الْمَعْرُوفِ إِلَيْهِمْ وَيَسَّرَ عَلَيْهِمْ إِعْطَاءَهُ كَمَا يَسَّرَ الْغَيْثَ إِلَى

الْبَلْدَةِ الْجَدْبَةِ فَيُحْيِيهَا وَيُحْيِي بِهِ أَهْلَهَا

"Allahu Teâlâ bir takım insanları iyilik için yarattı, iyiliği onlara sevdirdi ve iyilik ile uğra mayı da onlara sevdirdi. Yardım ve iyilik isteyenleri de onlara yöneltti. Vermek sebeplerini de onlara kolayla tırdı. Kıtlık olan kurak yerlere yağmuru gönderip, kurumu toprakları ve oralarda ya ayanları hayata kavu turduğu gibi." [101] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ مَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ

كُتِبَ لَهُ صَدَقَةٌ

"Her iyilik bir sadakadır. Hattâ ki inin kendi nefsine ve âile efrâdına infak ettiği de kendisi için sadaka olarak yazılır." [102] Diğer hadîste de:

كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ وَالدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِلِهِ

"Her iyilik sadakadır, hayra delâlet eden, o hayrı yapmı gibidir." [103] buyruldu. Başka bir hadîste de şöyle buyrulmuştur:

كُلُّ مَعْرُوفٍ فَعَلْتَهُ إِلَى غَنِيٍّ أَوْ فَقِيرٍ صَدَقَةٌ

"Zengin olsun fakir olsun, yapmı olduğun her iyilik senin için bir sadakadır." [104]

Rivayete göre Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâma: *"Sâmirî'yi öldürme. Zîra o, cömerttir."* buyurdu.

Câbir anlatıyor: "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir yere bir müfreze gönderdi. Sa'd'ın oğlu Kays'ı da onlara kumandan tâyin etti. Bunlar sıkıştı ve bir ara iyice acıktılar. Sa'd kendi kesesinden bunlara dokuz deve kesti ve yedirdi. Bunlar dönüşlerinde vaziyeti Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bildirdiler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْجُودَ لَمِنْ شِيمَةِ أَهْلِ ذَلِكَ الْبَيْتِ

“Cömertlik, o ev halkının tabiatidir.” [105] buyurdu.”

Diğer Rivâyetler

Hz. Ali (r.a.): “Dünyalık sana yöneldiği zaman, sen de vermesini bil. Zîra vermek, onu tüketmez. Dünyalık senden yüz çevirdiği zaman, yine ver. Çünkü o devamlı kalmaz.” buyurdu. Ve şu şiiri söyledi:

“Dünya sana yöneldiği zaman cimrilik etme! Zîra cömertlik onu eksiltmez.

Dünya senden yüz çevirmeye ba larsa, daha çok cömertlik et, yüz çevirdiği zaman hamd etmek, ona haleftir.”

Muâviye, Hz. Ali’nin oğlu Hasan’a (Allah hepsinden râzı olsun) mürüvvet, ululuk ve keremden sordu. **Hasan**: “Mürüvvet, kulun, dînini muhâfaza edip nefsini korkutması, misâfirini iyi karşılaması, münâzaalarda güzel davranması demektir. Ululuk ise komşuya eziyet etmemek ve zorluklara göğüs germektir. Kerem de istemeden vermek, yerinde yemek yedirmek, sâile yumuşak davranmak ve bol vermektir.” demiştir.

Hz. Ali’nin oğlu **Hasan**’a bir adam bir mektup getirdi. Hz. Hasan mektubu açmadan: “İsteğin yerine getirilecektir.” dedi. Ve adamı gönderdi. Orada bulunanlar:

– “Mektubu bir kere okuyup baksan da sonra cevap versen olmaz mı idi?” dediler. Hz. Hasan:

Mektubu okuyuncaya kadar onu karşımda tutsam, onun çekeceği zilletten Allah beni mesûl tutar. Bundan dolayı onu bekletmedim, dedi.

Semmâk: “Servetiyle memleketler satın aldığı halde yapacağı ikrâm ile gönülleri satın almayan adama şaşarım.” demiştir. Arabın birine:

– “Efendiniz kimdir?” diye sordular. Arab:

– “Kötü sözlerimize dayanan, isteyicilerimize veren, câhillerimize de göz yumandır.” dedi. Hz. Hüseyin’in oğlu Ali: “Ben isteyenlere vermem.” diyen adam cömert sayılmaz. Hakîkî cömert, Allah’a itâat eden kullarına Allah hakkını ödeyen, bunun karşılığında teşekkür beklemeyen ve bunu yalnız Allah için yapan kimsedir.” demiştir. **Hasan-ı Basrî**’ye:

– “Cömertlik nedir? diye sorduklarında, Hasan-ı Basrî:

– “Allah rızâsı uğrunda servetini sarf etmektir.” dedi. Kendisine:

– “Yâ Hazm, mala bağlanmak nedir?” diye sorduklarında, Hasan:

– “Allah için onu vermektir.” dedi. Kendisine:

– “İsrâf nedir?” diyenlere:

– “Makam sevgisi yolunda infaktır.” dedi.

Câfer-i Sâdık: “Akıldan daha yardımcı bir varlık, cehâletten daha büyük felâket, meşveretten daha büyük yardımcı olamaz. İyi biliniz ki Allahu Teâlâ, “Ben cömerdim, kerem sâhibiyim, cimri ve alçak insanlar bana mücâvir olamaz. Cimrilik ve alçaklık küfürden gelir. Ehl-i küfür cehennemliktir. Cömertlik ve kerem îmandandır. Îman ehli ise cennettedir.” dedi.”

Huzeyfe: “Nice fâcirler var ki, geçim husûsunda aldırış etmezler, cömertlikleri sebebiyle cennete girerler.” demiştir. Rivâyete göre **Ahnef b. Kays**, elinde bir kuruş bulunan bir adam gördü. Adama:

– “Bu dirhem kimindir?” diye sordu. Adam:

– “Benimdir.” dedi. Ahnef:

– “Hayır, sen onu elinden çıkarmadıkça (bir hayra vermedikçe) senin olamaz.” dedi. Şâir bu meâlde şöyle diyor:

“Malını elinde tuttuğun müddetçe, sen malınınsın. Onu infak ettiğin zaman, o mâl senin olur.”

Vâsıl b. Atâ’ya gazzâl (iplik satıcısı) derlerdi. Hâlbuki o öyle değildi. Ancak kendisi iplikçiler arasında oturur ve zayıf bir kadın gördüğü zaman, ona ikramda bulunurdu. **Asmâî** diyor ki: “Hz. Hasan kardeşi Hüseyin’e bir mektup yazarak, şâirlere para verdiği için kendisini kınamıştı. Hazret-i Hüseyin verdiği cevapta: “Malın hayırlısı, kulun şeref ve ırzını koruması için sarf ettiği kısımdır.” dedi.”

Süfyân b. Uyeyne’ye sehâvetten sordular. O da: “Sehâvet, dost ve ahbâba iyilikte ve ikrâmda bulunmaktır.” dedi. Yine Süfyân şöyle anlatıyor: “Babam, elli bin dirhem miras aldı. Bunları kese kese, avuç avuç, dost ve ahbaplarına dağıttı. “Ben dostlarımın cennete girmeleri için duâ edip dururken, dünya malını onlardan esirgeyeyim mi?” dedi.”

Hasan-ı Basrî de: “Bütün imkânlarla mevcûdunu harcamaya çalışmak, cömertliğin son haddidir.” dedi.

Hakîmin birine:

– “En çok kimi seversin?” diye sordular. Hakim:

– “Kimin bana daha çok iyiliği dokunursa.” dedi. Kendisine:

– “Böyle bir kimse bulunmazsa, en çok kimi seversin?” dediler. Hakim, benim iyiliğim en çok kime dokunursa.” diye cevap verdi.

Abdülâzîz b. Mervân: “Kim bana kendisine iyilik yapma imkânlarını verirse, benim nazarımda onun eli ile benim elim birdir.” demiştir. Mehdî, Şebîb’e:

– “Benim evime gelen insanları nasıl görüyorsun?” diye sordu. Şebîb:

– “Ey mü’minlerin emîri, ümit ile giriyor ve memnun olarak çıkıyorlar.” dedi. Şâirin biri **Abdullah b. Câfer**’ in huzûrunda: *“İyilik, yerini bulmayınca iyilik*

sayılmaz. Yaptığın iyiliği Allah için ve yakınların için yap veyâhut terk eyle.” dedi. Abdullah: “Fakat bu iki beyit, insanı cimrileştirir. Bence iyiliği her tarafa yağdır, ehlini bulursa ne güzel. bulmazsa sen ehli olursun.” dedi.

İbn Hibbân **“Zuafa”** da ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

Dârekutnî rivâyet etmiştir.

Dârekutnî rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân **“Zuafa”** da rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Ebû Mansûr Deylemî rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Taberânî biraz değişik ifâde ile rivâyet etmiştir.

Dârekutnî rivâyet etmiştir.

İbn Hibbân **“Zuafâ”** da, Harâitî **“Mekârim-i Ahlâk”** da rivâyet etmişlerdir. Hâkim Ali’den rivâyet etti ve isnâdının sahih olduğunu söyledi.

Harâitî rivâyet etmiştir. İbnü’l-Cevzî ise bunu **“Mevzûat”** ına aldı.

Bu ifâde ile aslı bulunamamıştır. Buna benzer bâzı rivâyetler vardır.

Harâitî **“Mekârim-i Ahlâk”** da Talha’dan rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır ve sahihtir.

Müslim rivâyet etmiştir.

Taberânî **“Kebir”** ve **“Evsat”** ında rivâyet etmiştir.

İbn Adî ve Dârekutnî rivâyet etmişlerdir.

İbn Adî ve ibn Hibbân **“Zuafâ”** da rivâyet etmişlerdir.

İbn Adî ve Dârekutnî rivâyet ettiler.

Tirmizî, garîb olduğunu söyledi. Tam metni Dârekutnî rivâyet etmiştir.

Dârekutnî mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Dârekutnî ve diğerleri rivâyet etmiştir.

Dârekutnî rivâyet etmiştir. Hâkim de Alî’den sahih olarak rivâyet etmiştir.

Birinci cümle Buhârî ile Müslim’dedir.

Dârekutnî rivâyet etmiştir.

Dârekutnî rivâyet etmiştir.

Dârekutnî rivâyet etmiştir.

CÖMERTLİKLE ALÂKALI HİKÂYELER

Muhammed b. Münkedir anlatıyor: Ümmü Dürre Hz. Âişe'nin (r.a.) hizmetçisi idi. Hz. Muâviye, bin yüz seksen dirhem kıymetinde iki harar dolusu malı Hz. Âişe'ye gönderdi. Hz. Âişe bunları tabaklara doldurarak etrâfa dağıttı. Akşam olunca Ümmü Dürre'ye: "Git, biraz ekmek, zeytin al getir de iftâr edelim." dedi. Ümmü Dürre bunları getirdikten sonra: "Bugün bu kadar şey dağıttın. Ne olurdu o paradan biraz et alaydık da akşam iftarını et ile yapaydık." dedi. Hz. Âişe: "Vaktiyle davransan bu iş olurdu." dedi.

Osman'ın oğlu **Ebân** anlatıyor: Adamın biri Abbâs'ın oğlu Ubeydullah'ı zarara sokmak ve müşkil mevkîe düşürmek için "Ey Kureyşiler! Abdullah sizi sabah kahvaltısına çağırıyor!" diye nidâ etti. Duyan duymayan Abdullah'ın evine koştu. Tabiî Abdullah'ın bundan haberi yoktu. Gelenlerle ev tıklım tıklım doldu. Abdullah vaziyetten haberdâr olunca, evvelemirde meyveler aldırttı, onlar meyvelerle meşgul olurken, öte yandan, hemen ekmek ve yemek pişirtti ve yetiştirdi. Herkes yedi ve karnını doyurdu. Sonra misâfirlerine döndü: "Her gün sabah kahvaltısına gelirseniz memnun olurum." dedi.

Musab b. Zübeyr anlatıyor: Muâviye (r.a.) hac dönüşü Medîne'ye uğramıştı. Hz. Hüseyin, kardeşi **Hz. Hasan**'a: "Sakın bu adamı karşılayıp selâmlama." dedi. Hz. Muâviye Medîne'den yola çıktığı zaman, Hz. Hasan kardeşi Hz. Hüseyin'e: "Bizim bu adama borcumuz var, borcumuzu vermemiz lâzım." dedi. Ve hemen bineğine binerek arkasından yetişti, selâm verip ve borcunu bildirdi. Seksen bin dînâr olan borcunu zayıf dişi bir deveye yüklenmiş olarak getirdi. Deve, yükü ağır olduğu için yürüyemiyordu. Adamlar deveyi sürerek getirdiler. Hz. Muâviye:

– "Bu nedir?" diye sordu. Hz. Hasan:

– "Borcumuzdur." dedi. Bunun üzerine Muâviye:

– "Bu parayı Ebû Muhammed'in borcuna ve ihtiyaçlarına harcayın." dedi.

Vâkid'in oğlu, Muhammed'in oğlu Vâkid anlatıyor ve babasının kendisine şöyle haber verdiğini bildiriyor: Babam, Abbâsî halîfelerinden Memûn'a bir mektup verdi. Bu mektupta kıtlık sebebiyle borçlandığını, borcunun miktârını ve borca tahammülü olmadığını yazmıştı. Memûn, mektubun arkasına kendi el yazısı ile şöyle yazdı: "Sen sehâvet ve hayâ vasıflarını kendinde toplayan bir insansın. Cömertliğin, elindeki servetinin tükenmesine, hayân da hâlini bize bildirmemene sebep olmuştur. Şimdi sana (senin istediğin elli bin dirhem karşılığında) yüz bin dirhem veriyorum. Şâyet tam isâbet ettimse fazlasıyla

sehâvetine devam et. Şâyet ben yanıldımsa, mesûlü sensin. Sen Hârûn er-Reşîd devrinde vâli bulunduğun sırada, bana Muhammed b. İshak’ın şu rivâyetini haber vermiştin. Zübeyr b. el-Avvâm’a, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَا زُبَيْرُ اِعْلَمْ أَنَّ مَفَاتِيحَ أَرْزَاقِ الْعِبَادِ بِإِزَاءِ الْعَرْشِ يَبْعَثُ

اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى كُلِّ عَبْدٍ بِقَدْرِ نَفَقَتِهِ فَمَنْ كَثَّرَ كَثَّرَ لَهُ وَمَنْ

قَلَّلَ قَلَّلَ لَهُ

“Ey Zübeyr! Bilmi şol ki, kulların rızıklarının anahtarları Ar ’ın yanındadır. Herkese masrafına göre Allahu Teâlâ nafaka gönderir. Sarfiyâtını çoğaltanın nafakasını çoğaltır, kısanın da nafakasını kısar.” [106] buyurdu ve: “Sen bunu daha iyi bilirsin.” dedi. Vakidî diyor ki: “Bizzat Memûn’un hadîs üzerinde benimle sohbeti, bana verdiği yüz bin dirhemden daha zevkli idi.

Adamın biri Hz. Ali’nin oğlu **Hz. Hasan**’dan ihtiyaç dileğinde bulundu. Hz. Hasan:

– “İstediğin çok, benim buna gücüm yetmez. Allah’a nispetle çok da versem yine azdır. Senin ihtiyacını karşılayacak varlığım yok. Şâyet azı kabul eder, bana fazla yük yüklemezsen, elimden geldiğini sana vereyim.” dedi. Adam:

– “Verdiğini memnuniyetle kabul eder, vermediğinde seni mâzur görürüm.” dedi. Bunun üzerine vekil-harcını çağırttı, hesap ettirdi, nafakaları kıstı ve:

– “Fazlasını getir.” dedi. Vekil elli bin dirhem getirdi. Hz. Hasan:

– “Beş yüz dînâr ne oldu?” deyince, adam onu da verdi ve altın, gümüşleri adama devretti:

– “Hamallarını getir.” dedi. Adam iki hamal getirdi. Hz. Hasan kira olarak hamallara sırtındaki cübbesini verdi. Adam gidince vekil-harç:

– “Vallahi meteliğimiz kalmadı.” dedi. Bunun üzerine Hz. Hasan:

– “Allah katında büyük mükâfat alacağımızı umarım.” dedi.

Basra’nın ileri gelen okurları, Basra âmili **Abdullah b. Abbâs**’ın (r.a.) huzuruna çıktılar ve hepimizin onun gibi olmasını candan arzu ettiğimiz, gündüz sâim, gece kaim bir komşumuz vardır. Kızını kardeşinin oğluna verdi. Fakat ceyîz olarak kızına verecek bir şeyi yoktur, dediler. Bunun üzerine Abdullah onları evine getirdi, sandığını açtı oradan altı deri çıkarıp bunları götürün, dedi. Sonra biz bu adama iyilik yapmadık, onu zikrinden alıkoyacak işi başına sardık, gelin biz bunları elimizle yerleştirelim ve bu adamı zikrinden meşgul etmeyelim. Zîra dünyalık, insanı zikirden alıkoyacak kadar bir kıymet ifâde etmez. Biz böyle

adama hizmetten çekinmeyelim, dediler ve öyle yaptılar.

Hikâye olunduğuna göre Abdülhamîd b. Sa'd, Mısır emîri bulunduğu sırada, Mısır'da şiddetli kıtlık ve darlık hüküm sürmekte idi. Abdülhamid: "Vallahi ben şu şeytanın düşmanı olduğumu bildireceğim." dedi ve halkın ihtiyacını üzerine alarak kıtlık geçinceye kadar yoksulların masraflarını temîn etti. Sonra oradan uzaklaştırıldı. Hâlbuki zenginlerden istikrâz edip fakirlere verdiği paralardan tüccarların kendisinde bir milyon alacağı bulunuyordu. Ayrılırken kadınlarının beş milyon tutarındaki zînet eşyâsını tüccarlara rehin bıraktı. Artık onları geri almak imkânı kalmayınca tüccarlara mektup yazdı: Rehinleri satıp kendi paralarını aldıktan sonra geride kalan dört milyonun da daha önce yardımda bulunamadığı kimselere verilmesini emretti.

Şiîlerden olan **Ebû Tâhir b. Kesîr**'e, adamın biri gelerek: "Hz. Ali'nin hürmetine bana falan yerdeki hurmalığını ver." dedi. Ebû Tâhir: "Verdim ve hattâ onun hürmetine bu hurmalığın etrafındaki hurmalığı da oraya kattım." dedi. Hâlbuki kendisinin ilâve ettiği, adamın istediğinden çok daha fazla idi.

Ebû Mersed kerem sâhibi bir insandı. Bir gün şâirin biri, hakkında bir medhiye okudu. Ebû Mersed: "Benim sana verecek meteliğim yok, ancak sen beni mahkemeye ver: "Bundan on bin dirhem alacağım var." de. Ben de kadıya: "Evet bu kadar borcum var." derim. Beni tevkîf ederler, fakat adamlarım beni ceza evinde bırakmaz, parayı verir, beni kurtarırlar. Bu sûretle sen de hediyeni almış olursun." dedi ve dediği gibi yaptılar. Hakîkaten adamları parayı ödeyerek kendini cezâ evinden çıkardılar.

Muan b. Zâide Basra'da arrâfların, kâhinlerin âmili bulunuyordu. Bir şâir kapısında uzun müddet bekledi fakat huzuruna çıkmak imkânı bulamadı. Hizmetçilerinden birine: "Bu adam bahçeye gittiği zaman bana haber ver." dedi. Hizmetçiler haber verdiler. Şâir de şu şiirini okudu:

"Ey Muan'ın cömertliği! Sana sesleniyorum, sen benimle beraber ol da ihtiyacımı Muan'a bildir. Zîra senden ba ka Muan'a efâatçi olacak kimse yoktur." Bunu bir tahta parçasına yazarak Muan'ın bahçesinden akmakta olan suya attı. Muan kapının iç kısmında arkın başında bekliyordu. Suda gelen tahta parçasını görünce, tahtayı aldı. Üstündeki yazıyı okudu. Adamı buldurdu ve kendisine on deri verdi. Emîr, bu tahta parçasını minderinin altına koydu. Ertesi gün aynı yazıyı tekrar tekrar okudu ve adamı çağırtarak kendisine yüz bin dirhem verdi. Adam parayı aldı, fakat korktu. Ertesi sabah yine bu yazıyı okuyup adamı çağırtınca, bulamadı: "Hiç bir şeyim kalmamak şartıyla neyim varsa buna vermem gerekir." dedi.

Medâinli Ebû'l-Hasan anlatıyor: Hz. Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Câfer hac için yola çıkmışlardı. Yolda eşyalarını kaybettiler. Acıktı ve susadılar. Yolda

çadırda oturan yaşlı bir kadına uğradılar:
– “İçecek bir şey var mı?” dediler. Kadın:
– “Var.” deyince onlar da çadıra yıkıldılar. Kadının tek bir koyunu vardı.
– “Koyunu sağın ve sütünü için.” dedi. Onlar koyunu sağıp sütünü içtiler. Sonra kadına:
– “Yiyecek bir şey var mı?” dediler. Kadın:
– “Bir koyundan başka bir şeyim yok, bunu kesin de size pişireyim.” dedi. Onlar da koyunu kestiler, kadın pişirdi ve yediler, istirahat edip dinlendiler. Hava serinleyince yola çıktılar. Çıkarken kadına:
– “Biz Kureyş’ten bâzı kimseleriz, bu tarafa doğru gidiyoruz. Yâni hacca gidiyoruz. Sâlimen Medîne’ye dönersek bizi bul. Biz sana bir iyilik yapmak isteriz.” deyip gittiler. Kadının kocası gelip de vaziyeti öğrenince:
– “Bilmediğin kimselere koyunu yedirdin.” diye darıldı. Sonra da;
– “Kureyş’ten bir kaç kişi diyorsun. Böyle adres mi olur?” dedi.
– “Bir müddet sonra kadın kocasıyla şehre inmek zorunda kaldı. Etraftan tezek parçaları toplar, götürüp satarak geçimlerini sağlarlardı. Bir gün Hz. Hasan kapının önünde otururken kadını tanıdı. Hemen yanına çağırttı. Fakat kadın onu tanıyamadı. Hz. Hasan, kendini tanıttıktan sonra, kadına bir koyun sürüsü ile bir miktar altın vererek Hazret-i Hüseyin’e gönderdi. Hz. Hüseyin de o kadar verdi. Sonra o da Abdullah b. Câfer’e gönderdi. Abdullah her ikisinin verdiği kadar verdi: “Önce bana gelseydin, onlar zor vaziyette kalacaklardı.” dedi. Bu sûretle kadın pek çok dînâr ve koyun sürüleriyle kocasının yanına gitti.

Abdullah b. Âmir, mescidden çıkıp tek başına evine giderken Sakif oğullarından bir delikanlı yanına sokuldu ve onunla beraber yürümeye başladı. Abdullah delikanlıya:
– “Bir isteğin mi var?” diye sorunca delikanlı:
– “Senin huzur ve iyiliğini isterim. Seni yalnız görünce sana kimsenin bir zararı dokunmasın diye düşündüm de beraberinde yürüdüm.” dedi. Abdullah delikanlının elinden tutarak evine kadar gitti. Sonra bin altın getirerek delikanlıya verdi:
– “Bu sana hediyemdir, seni annen baban güzel terbiye etmiştir.” dedi

Hikâye edildiğine göre; Araplardan bir cemâat ziyaret için cömert tanıdıkları bir adamın mezarı başına gittiler. Uzak yoldan geldikleri için orada kaldılar, uyudular. İçlerinden biri rüyâsında bu zengini görür. Zengin ona: “Senin deveyi benim bırakmış olduğum deve ile değişir misin?” diye sorar. Adam: “Olur.” deyince zengin: “O halde deveyi kesip yiyin, karnınızı doyurun.” der. Adam rüyâsında deveyi boğazladığını görür. Uykudan uyanınca hakîkaten devenin

göğsünden kanlar aktığını görür, hemen deveyi keser. Yer içer ve karınlarını doyururlar. Sabahleyin yola çıkarlar. Ertesi gün arkadan bir ses, adamı ismiyle çağırır ve kendisini aradığını söyler. Sonra da: "Babam ile böyle bir alış verişiniz oldu mu?" diye sorar. Müspet cevap alınca: "İşte o, benim babam idi. Bana da rüyamda bu alış verişi bildirdi ve bu deveyi size ulaştırmamı söyledi. Ben de deveyi getirdim." dedi.

Kureyş'ten bir zat bir yolculuk dönüşünde yol üzerinde, oturan bir adam gördü. Adam yaşlı ve hasta idi. Kendisinden sadaka istedi. Adam da kölesine: "Artan neyimiz varsa onu şu adama ver." dedi. Adam, bedevînin önüne dört bin dirhem para döktü. Bedevî paraları toplamak için kalkmak istedi ise de kalkamadı ve ağlamaya başladı. Bunun üzerine adam dilenciye:

– "Azımsadın mı, niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Bedevî:

– "Hayır. Senin ikrâmından toprakların da faydalanacağını düşünerek ağladım." dedi.

Abdullah b. Âmir, Hâlid b. Ukbe'den doksan bin dirheme Medîne'de bir ev satın aldı. Akşam olunca Hâlid'in ev halkının ağlamakta olduklarını duydu. Çocuklarına niçin ağladıklarını sordu. Onlar da evlerine ağlıyorlar, dediler. Hemen hizmetçisini çağırdı: "Git onlara söyle, parayı da onlara bıraktım, evi de onlara iâde ediyorum." dedi.

Denildi ki Hârun Reşîd, Mâlik b. Enes'e beş yüz altın gönderdi. Bunu duyan Leys b. Sa'd, Enes'e bin altın gönderdi. Hârun bunu duyunca canı sıkıldı ve Leys'e:

– "Maiyetimde çalışan bir insan olduğun halde benim gönderdiğim beş yüz altına mukabil, sen nasıl bin altın verirsin?" dedi. Bunun üzerine Leys:

– "Ey mü'minlerin emîri! Benim, kiralardan her gün bin altın gelirim vardır. Ben de bu zâta yardım etmeyi düşündüm ve hiç olmazsa bir günlük gelirimi vereyim dedim ve ondan daha azını vermeye utandım." dedi.

Yine hikâye edildiğine göre; kadının biri Leys b. Sa'd'dan bir miktar bal istedi. Leys de kendisine bir tulum bal verdi. "Bu kadın daha az ile de kifâyet ederdi." diyenlere: "O ihtiyacını istedi, biz de varlığımıza göre verdik." dedi. Leys, her gün üç yüz altmış yoksula sadaka vermeden kimse ile konuşmazdı.

A'meş anlatıyor: "Bir koyunum vardı. O da hastalandı. Hayseme b. Abdurrahmân her gün sabah akşam uğrar, koyunun halini sorar; koyun yiyor mu? Çocuklar sütsüz ne yapıyor?" der giderdi. Evden çıkarken bana: "Oturduğun keçenin altını yokla." derdi. Böylece koyunun hastalığı müddetince bana üç yüz altından fazla yardımı oldu. Ben de bu ne iyi şey, keşke koyun devamlı hasta olaydı, dedim."

Abdülmelik b. Mervân, Esmâ b. Hârice'ye:

– "Senin iyi hasletli bir kadın olduğunu duyuyorum. Ne gibi hasletlere sâhipsin, bunları bana anlatır mısın?" diye sordu. Esmâ:

– "Başkalarında benden daha iyi hasletler var." dedi. Abdülmelik:

– "Ben bunları senden dinlemek isterim, buna azmettim." dedi. Esmâ:

– "Hiç bir arkadaşımın yanında ayaklarımı uzatmadım. Ne zaman yemek pişirdimse insanları o yemeğe dâvet ettim. Bana yüz kızartan kimseyi boş çevirmediğim gibi, istediğinden de fazlasını verdim." dedi.

Sa'd b. Hâlid gayet cömert bir insandı. Kendisinden bir şey istendiği takdirde, kendisinde olmayınca avans olarak maaşından aldırır ve isteyiciye verirdi. Bir gün Süleyman b. Abdülmelik'in huzuruna girdi. Süleyman onu görünce şu beyitleri söyledi:

"Bu sabah bir dellâlın; "Ey yardıma muhtaç olan gence yardım eden!" diye çağırdığını duydum."

Sonra da isteğin nedir, diye sordu. Saîd de: "Borcumun ödenmesini istiyorum." dedi. "Ne kadar borcun var?" diye sorunca, "Otuz bin altın." dedi. Süleyman: "Sana borcunu ve ayrıca borcun kadarını veriyorum." dedi.

Sa'd'ın oğlu Kays hastalandı. Dost ve ahbâbı görünmez oldu. Merak etti. Sebebini sordu. Dediler ki; sana borçları olduğu için gelemiyorlar. Bunu duyan Kays: "Allah kahretsin, dünya malı dostların ziyâretine de mâni olur." dedi. Ve hemen bir dellâl çağırtarak: "Kimde alacağım varsa hepsini bahşettim." dedi. Bunun üzerine ziyâretçileri o kadar çoğaldı ki, evin döşemesi kırıldı.

Ebû İshâk şöyle anlatıyor: "Kûfe'de Eş'as Câmii'nde sabah namazını kıldım ve bir alacaklımı beklemek üzere oturdum. Bu sırada önüme bir elbise ve bir çift nâlin koydular. Ben bunu görünce:

– "Ben buralı değilim." dedim. Bunun üzerine adam:

– "Eş'as b. Kays geldi ve mescidde her namaz kılana bir çift nâlin ile bir kat elbise vermemizi söyledi. Bunun için sana veriyoruz." dedi.

Nisâburlu **Şeyh Ebû Saîd el-Hurkuşî** diyor ki: "Hafız Muhammed'in oğlu Muhammed, Mekke mücâvirlerinden birinin şöyle anlattığını haber veriyor: Şehirde zâtın biri yoksullara öncülük edip yardım toplamakla şöhret bulmuştu. Adamın birinin bir çocuğu doğmuştu. Hiç bir şeyi olmadığı için bu adama müracaat etmiş, adam dönmüş dolaşmış bir şey alamamıştı. Nihâyet kendisinin bir dirhemi vardı. Onu ikiye taksim etti. Yarısını ona vererek: "Bunu sana istikrâz veriyorum, git günlük ihtiyacını temîn et." dedi. Sonra da beraberce bir mezar başına gittiler. Adam orada yatana: "Sen böyle hayır işlerini yapardın. Ben bugün bir şey yapamadım," dedi ve ayrıldılar. Adam önce rüyâsında o

mezarda yatan zâtı görür. Bu zât: “Senin söylediklerini duydum. Fakat cevap veremezdim. Sen bizim eve git, ocağı kazdır, onun altındaki küpte beş yüz altın var, onu al bu adama götür.” dedi. Sabahleyin adam doğru eve gitti, meseleyi anlattı. Kazma kürek getirdiler, ocağı kazdılar ve altınları meydana çıkardılar. Fakat adam: “Bu sizin hakkınızdır. Ölünün bunda hakkı yoktur. İsterseniz parayı vermezsiniz.” dedi. Onlar; “O ölü iken cömertliğini yapıyor da biz hayatta iken niye yapmayalım? Götür parayı fakire ver.” dediler. Adam parayı aldı ve fakire götürdü. Fakir bir dirhemi aldı ikiye taksim etti. Yarısını borcuna mukabil kendisine verdi: “Yarısı da bana yeter. Sen bu kalanı fukaraya dağıt.” dedi. Râvî Ebû Saîd: “Bunların hangisinin daha cömert olduğunu ben de anlayamadım.” demiştir.

Rivâyete göre **İmâm Şâfiî** ölüm döşeğine yattığı zaman: “Ben ölünce beni falanca yıkasın.” diye bir vasiyetnâme bırakır ve ölür. Vasiyet edilen adama haber ederler. Adam gelince: “Nerede vasiyeti? Göreyim!” der. Vasiyetnâmeyi kendisine verirler. Bakar ki yetmiş bin dirhem borçlu olduğu kâğıtta yazılı. Adam parayı üzerine alarak: “Bunu ben ödeyeceğim.” der ve İmâm’ın “Beni falanca yıkasın.” vasiyetinden maksadın bu olduğunu söyler. **Ebû Saîd** diyor ki; bunu duymuştum, merak ettim. Mısır’a gittiğim zaman evini araştırdım ve adamın izini buldum. Tabiî kendisi ölmüş, torunları hayatta idi. Çocuklara baktım ki onların sîmâlarında da nûr eseri vardır; fazîlet sâhibi kimselerdir. Anladım ki dedelerinin tesîridir. Buna da:

وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا

“Babaları iyi bir kimse idi.” (Kehf sûresi, 18/82) âyet-i celîlesinden delîl çekti.

İmâm Şâfiî diyor ki: “Hammâd b. Süleyman’ı bir şeyden ötürü severim. Duyduğuma göre bir defa merkebine binmiş gidiyordu. Merkebi yürütmek istedi. Bu sırada düğmesi koptu. Terziye uğradı, inip onu diktirmek istedi. Terzi, zahmet etmeyin gelir dikerim, dedi. Ve dikti. Bunun üzerine Hammâd terziye bir kese içinde on altın verip “Kusura bakma az oldu.” dedi. İşte bunu duyduktan sonra ona sevgim arttı.” dedikten sonra;

“Ne olsaydı benim de servetim olup mürüvvetli yoksullara yardım etseydim.

Benden isteyenlere “yok” deyip özür dilemek, benim için en büyük felâketlerden biridir.” meâlindeki şiiri okudu.

Rebî b. Süleyman diyor: “Bir adam İmâm Şâfii’nin atının üzengisini tutmuştu. İmâm Şâfiî, bu adama vermesi için, talebesi Rebî’e hitâben: “Dört altın ver ve az

olduğu için de özür dile." dedi." Yine Rebî, Humeydî'den şöyle hikâye ediyor. Humeydî diyor ki: "İmâm Şâfiî San'a'dan Mekke'ye giderken yanına on binlerce altın almıştı. Mekke dışında bir çadır kurdu ve bir bez açarak bu paraları o bezin üzerine döktü. Sonra her gelene bir avuç vermek sûretiyle öğleye kadar parayı bitirdi. Bezi sildi ve kaldırdı, içinde bir kuruş kalmamıştı." Ebû Sevr diyor ki: İmâm Şâfiî bol bir servetle hacca çıkmıştı. Mekke'ye geldiği zaman, kendisine: "Bu parayı sen harcarsın, hiç olmazsa kendine ve çocuklarına yarayacak bir şeyler al." dedim. Bir müddet sonra kendisini gördüğümde:

– "Ne yaptın?" diye sorar sormaz:

– "Mekke mallarının çoğunun aslında vakıf olduğunu bildiğim için burada satın alabilecek bir şey bulamadım. Ancak Mekke dışında Mina'da bir ev yaptırdım. Hacca gelen adamlarımız burada yatıp kalkarlar." dedi.

Muhammed b. Ubad-i Muhlebî, Memûn'un huzuruna girdi. Memûn kendisine yüz bin dirhem yardımda bulundu. Memûn'un yanından çıkınca paranın hepsini tasadduk etti. Memûn bunu duydu ve ikinci sefer adam Memûn'a uğrayınca, Memûn onu azarladı. Bunun üzerine adam: "Var olanı vermemek, Mâbûd'a karşı bir sû-i zan olur. Onun için verdim." deyince Me'mûn bu defa paranın iki mislini kendisine verdi.

Şâir Ebû Temam, İbrâhim b Şekele'yi öven beyitlerle beraber İbrâhim'in yanına girdi, fakat İbrâhim'i hasta buldu. Buna rağmen beyitlerini kabul etti ve kâhyasına: "Bahşiş ver." dedi. "Şâyet ben iyi olup kalkarsam, seni daha çok mükâfatlandırırım." dedi. Adam iki ay bekledi, beklemek ona ağır geldi ve İbrâhim'e şu beyitleri yazdı:

"Methimizi kabul etmek ve umduğumuz hediyemizi vermek haram ise altın ve gümü ü veresiye bırakmak da haramdır."

İbrâhim bu iki beyti okuyunca:

– "Ne kadar bekledi?" diye sordu. Hâcib:

– "İki aydır bekliyor." deyince İbrahim:

– "Kendisine otuz bin dirhem verin, bana da kâğıt kalem, getirin." dedi ve şu meâldeki şiiri yazdı:

"Bizi ivediye getirdin ve acele olarak atıyyemizi sana takdîm ediyorum."

"Gerçi azdır, fakat acele bu kadar olur. Aynı zamanda biz de hiç vermemi gibi olalım."

Yine rivâyete göre Osman'ın Talha'da elli bin dirhem alacağı vardı. Bir gün mescidde karşılaştılar. Talha:

– "Malın hazır, al götür." dedi. Osman da:

– "Ben onu sana bağışladım, git ihtiyacına harca." dedi.

Sa'd da şöyle anlatıyor: "Bir gün Talha'nın huzuruna girdim. Kendisini sıkıntılı

gördüm:
– “Derdin nedir?” diye sordum. Sa’d:
– “Çok param birikti, bunu ne yapacağımı düşünüyorum.” dedi. Ben de:
– “Düşünmeye lüzum yok, akrabanı çağır da onlara dağıt.” dedim. O da adamlarını çağırttı ve parasını dağıttı. Paranın miktarını hizmetçisinden sordum. Dört yüz bin dirhem olduğunu söyledi.

Yine adamın biri Talha’ya sokularak merhametini çekecek şekilde davranışlarda bulundu ve kendisinden yardım istedi. Talha:
– “Sen beni teşhir ettin. Osman’ın bana verdiği bir hurmalık var, bu hurmalığı mı sana vereyim, yoksa hurmalığı yine Osmân’a satıp parasını mı vereyim?” dedi. Adam parayı tercîh etti. O da hurmalığı Osman’a sattı ve parayı kendisine verdi.

Denildiğine göre bir gün **Hz. Ali** ağladı. Sebebini soranlara, bir haftadır bana misâfir gelmedi. Acaba Rabbime karşı bir hatâ mı işledim de misâfir gelmedi. Bunun için ağlıyorum.” dedi.

Adamın birine dostlarından biri gelerek, dört yüz bin dirhem borcu olduğunu, bunun için para istemeye geldiğini söyledi. Adamcağız, tartarak dört yüz bin dirhemi kendisine verip gönderdikten sonra ağlamaya başladı. Ailesi:
– Mâdem ki ağlayacaktın, niçin parayı verdin?” deyince adam:
– “Benim daha evvel neden haberim olmadı da adamı istemeye mecbur ettim.” diye ağlıyorum dedi.
– “Allah bu vasıf sâhiplerine rahmet edip mağfiret etsin.
Dârekutnî rivâyet etmiştir.

CİMRİLİĞİN ZEMMİ

Allahu Teâlâ:

وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Nefsinin tamahkârlığından korunan kimseler, işte onlar saâdete erenlerdir.” (Teğâbün sûresi, 64/16) buyurmuştur. Diğer âyette de şöyle buyrulmuştur:

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا

لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Allah’ın fazl(u kereminden) **kendilerine verdiğini** (sarf u infakta) **cimrilik edenler, zinhâr bunun, kendileri için bir hayır olduğunu sanmasın**(lar). **Bilakis bu, onlar için bir şerdir. Onların cimrilik ettikleri şey kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır.”** (Âl-i İmrân sûresi, 3/180) Yine Allahu Teâlâ:

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ

اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

“Onlar hem cimrilik yapar, hem insanlara cimriliği emrederler, Allah’ın lutf u inâyetinden kendilerine verdiğini gizlerler.” (Nisa sûresi, 4/37) buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

إِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ

سَفَكُوا دِمَاءَهُمْ وَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ

“Aman aman cimrilikten son derece sakının. Zîra sizden öncekileri cimrilik helâk etmi tir. Cimrilik, onları kan dökmeye ve haramı helâl tanımaya sürüklemi tir.” [107]

Diğer bir hadîste:

إِيَّاكُمْ وَالشُّحَّ فَإِنَّهُ دَعَا مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَسَفَكُوا دِمَاءَهُمْ

وَدَعَاهُمْ فَاسْتَحَلُّوا مَحَارِمَهُمْ وَدَعَاهُمْ فَقَطَعُوا أَرْحَامَهُمْ

“Cimrilikten sakınınız. Zîra cimrilik, sizden öncekileri dâvet etti; kanlarını akıttılar. Yine kendi tarafına çekti; haramı helâl ettiler. Onları kendi tarafına çekti; sılâ-ı rahmi, akrabalarla alâkayı kestiler.” [108] buyrulmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بَخِيلٌ، وَلَا خَبٌّ وَلَا خَائِنٌ وَلَا سَيِّئُ

الْمَلَكَةِ (وَفِي رِوَايَةٍ) وَلَا جَبَّارٌ (وَفِي رِوَايَةٍ) وَلَا مَنَّانٌ

“Cimriler, aldatıcılar, hâinler ve kötü huylu insanlar cennete giremezler. Bir rivayette “zâlimler” , diğer rivâyette, “ba a kakanlar da” bu hükme dâhildir.” [109] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحٌّ مُطَاعٌ، وَهَوًى مُتَّبَعٌ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ

بِنَفْسِهِ

“Üç   ey insanı helâke sürükler. Bunlar, itâat ve tatbik edilen cimrilik, nefsin arzû ve isteklerine uymak ve kulun kendi kendini beğenmesidir.” [110] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ يُبْغِضُ ثَلَاثَةً: اَلشَّيْخَ الزَّانِيَ، وَالْبَخِيلَ الْمَنَّانَ،

وَالْمُعِيلَ الْمُخْتَالَ

“Allahu Teâlâ üç ki iye buğzeder. Bunlar ya landığı halde zinâ edenler, verdiğini ba a kakan cimriler ve kibirlenen fakirlerdir.” [111] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَثَلُ الْمُنْفِقِ وَالْبَخِيلِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جُنَّتَانِ مِنْ

حَدِيدٍ، مِنْ لَدُنْ ثُدِيِّهِمَا إِلَى تَرَاقِيهِمَا، فَأَمَّا الْمُنْفِقُ فَلَا يُنْفِقُ

شَيْئًا إِلَّا سَبَغَتْ، أَوْ وَفَرَتْ عَلَى جِلْدِهِ، حَتَّى تُخْفِيَ بَنَانَهُ،

وَأَمَّا الْبَخِيلُ فَلَا يُرِيدُ أَنْ يُنْفِقَ شَيْئًا إِلَّا قَلَصَتْ وَلَزِمَتْ كُلُّ

حَلْقَةٍ مَكَانَهَا حَتَّى أَخَذَتْ بِتَرَاقِيهِ فَهُوَ يُوَسِّعُهَا وَلَا تَتَّسِعُ

"İnfâk eden ile etmeyen, göğüslerinden göğüs ba ına kadar zırh giyen iki adam gibidirler. İnfâk eden, infâk ettikçe zırhı parmak uçlarına kadar kendisini sarar. Cimriye gelince, bir ey vermek istediği zaman, zırh yükselir, boğazına gelir ve her halka yerinde sıkı ır kalır. Onu geni letmek ister fakat geni lendiremez. Yâni demir zırh onu sıkı tırır da bir ey veremez." [112] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

خَصْلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: اَلْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ

"İki haslet vardır ki bunlar bir mü'minde toplanmaz: Cimrilik ve kötü huy." [113] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) duâsında:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ

وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ

"Allahım, cimrilikten sana sığınırım, korkaklıktan da sana sığınırım, erzel-i ömre dü mekten de sana sığınırım." [114] buyurmuştur. Diğer hadîste:

إِيَّاكُمْ وَالظُّلْمَ، فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِيَّاكُمْ

وَالْفُحْشَ، فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ وَلَا الْمُتَفَحِّشَ، وَإِيَّاكُمْ

وَالشُّحَّ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمُ الشُّحُّ، أَمَرَهُمْ بِالْكَذِبِ

فَكَذَبُوا وَأَمَرَهُمْ بِالظُّلْمِ فَظَلَمُوا وَأَمَرَهُمْ بِالْقَطِيعَةِ فَقَطَعُوا

"Zulümden sakının. Zîra zulüm kıyamet günü zulmet ve karanlıktır. Fuh iyâttan sakının. Zîra Allahu Teâla fâhi ve çirkin sözleri sevmez. Cimrilikten de sakının. Zîra sizden evvelkileri cimrilik helâk etmi tir. Cimrilik onlara yalancılığı emretti, yalan söylediler, zulmü emretti zulmettiler, sıla-ı rahm yapmayın dedi, yapmadılar (ve bu sûretle helâk oldular)." [115] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شُحٌّ هَالِعٌ وَجُبْنٌ خَالِعٌ

“Ki inin en kötü hâli, hırsa te vîk eden cimrilik ve iddetli korkudur.” [116] buyurmuştur.

Asr-ı saâdette adamın biri şehîd oldu. Bir kadın “Vah şehîdim” diye onun için ağlıyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهُ شَهِيدٌ فَلَعَلَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ فِيمَا لَا يَعْنِيهِ أَوْ

يَبْخَلُ بِمَا لَا يَنْقُصُهُ

“Onun ehîd olduğunu nereden biliyorsun. Belki o hayatında bo sözler konu urdu ve belki kendi nafakasını eksiltmeyecek eylerde cimrilik ederdi.” [117] buyurdu.

Cübeyr b. Mut’ım anlatıyor: “Hayber dönüşünde bedevîler Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den bir şeyler isteye isteye onu öyle sıkıştırdılar ki, “mugaylan dikenleri” ne dayanmak zorunda kaldı. Cübbesi düştü. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Cübbemi bana verin, Allah’a yemîn ederim ki, u dikenlerin sayısınca koyunum olsa, bunları hep size verirdim. Bu sözümde beni ne cimri, ne yalancı ve ne de korkak bulurdunuz.”* [118] buyurdu.

Hazret-i Ömer diyor ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir taksîmât yaptı. Ben: “Şunlar daha çok haklıdırlar.” dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّهُمْ يُخَيِّرُونِي بَيْنَ أَنْ يَسْأَلُونَ بِالْفُحْشِ أَوْ يُبَخِّلُونِي

وَلَسْتُ بِبَاخِلٍ

“Onlar benden fâhi ekilde istemek veyâ cimrilik yapmak arasında beni muhayyer bırakırlar. Hâlbuki ben aslâ bir defa olsun cimrilik etmem.” [119] buyurdu.

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) diyor ki: “İki kişi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in yanına girdi ve deve parası istediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendilerine ikişer dînâr verdi ve çıktılar. Yolda Hz. Ömer ile karşılaştılar ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e teşekkürlerini ifâde ettiler. Hz. Ömer vaziyeti arzettiğinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَكِنْ فُلَانٌ أَعْطَيْتُهُ مَا بَيْنَ عَشَرَةٍ إِلَى مِائَةٍ وَلَمْ يَقُلْ ذَلِكَ إِنَّ

أَحَدَكُمْ لَيَسْأَلُنِي فَيَنْطَلِقُ فِي مَسْأَلَتِهِ مُتَأَبِّطُهَا وَهِيَ نَارٌ،

يأبون إلا أن يسألوني ويأبى الله لي البخل

"Fakat falanca benden istedi, ona on ile yüz arasında verdiğim lıalde o, böyle bir memnuniyet ifâde etmedi. Sizden biriniz benden bir ey ister, onu koltuklayıp çıkar, kimseye de bir ey duyurmaz, memnûniyetini ifâde etmez, o, ate tir." buyurdu. Hz. Ömer:

– "Mâdem ateştir, niye veriyorsunuz?" deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *"Onlar durmadan istemede ısrâr eder. Allahu Teâlâ da bana cimriliği yasakladı, mecbûren veririm."* [120] buyurdu.

İbn Abbâs'ın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

الجود من جود الله تعالى فجودوا يجد الله لكم ألا إن الله

عز وجل خلق الجود فجعله في صورة رجل وجعل رأسه

راسخا في أصل شجرة طوبى وشد أغصانها بأغصان

سدرة المنتهى ودلى بعض أغصانها إلى الدنيا فمن تعلق

بغصن منها أدخله الجنة. ألا إن السخاء من الإيمان

والإيمان في الجنة وخلق البخل من مقته وجعل رأسه

راسخا في أصل شجرة الزقوم ودلى بعض أغصانها إلى

الدنيا فمن تعلق بغصن منها أدخله النار ألا إن البخل من

الكفر والكفر في النار

"Sehâvet, Allah'ın cömertliğinden gelir. Cömert olun ki Allahu Teâlâ da size cömertlik etsin. İyi biliniz ki, Allahu Teâlâ cömertliği bir insan sûretinde yarattı. Ba ını Tûbâ ağacının gövdesine yerle tirdi. Dallarını da Sidretü'l-Müntehâ'nın dallarına bağladı. Sonra bir kısım dallarını da dünyaya sarkıttı. Bu dallardan birine yapı anı, o dal çekip cennete götürür. Dikkat edin, cömertlik, îmandandır. İman ise cennettedir. Cimriliği buğzundan yaratmı tır ve onun ba ını Zakkum ağacının gövdesine bağladı, dallarını

dünyaya sarkıttı. Bunun dalına yapı anı da o dal cehenneme götürür. İyi biliniz ki, cimrilik, küfürdendir, küfrün yeri de cehennemdir.” [121]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلسَّخَاءُ شَجَرَةٌ تَنْبُتُ فِي الْجَنَّةِ فَلَا يَلِجُ الْجَنَّةَ إِلَّا سَخِيٌّ

وَالْبُخْلُ شَجَرَةٌ تَنْبُتُ فِي النَّارِ فَلَا يَلِجُ النَّارَ إِلَّا بَخِيلٌ

“Sehâvet, cennette biten bir ağaçtır. Cennete ancak cömertler girer. Cimrilik de cehennemde biten bir ağaçtır. Cehenneme de ancak cimriler girer.” [122] buyurmuştur.

Ebû Hureyre’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Benî Lihyan kabîlesine;

– *“Sizin büyüğünüz kimdir?”* diye sordu. Onlar:

– “Bizim büyüğümüz, Cedd b. Kays’dır. Fakat cimri bir insandır.” dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Bundan daha büyük hastalık olmaz. Sizin efendiniz Amr b. Cemûh, diğer rivayette, Bi r b. el-Berâ’dır.”* buyurdu.[123]

Hz. Ali’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللّٰهَ يَبْغَضُ الْبَخِيلَ فِي حَيَاتِهِ اَلسَّخِيَّ عِنْدَ مَوْتِهِ

“Allahu Teâlâ cimriye hayatında, cömerde ölümünde buğzeder.” [124] Yâni ölümü ile cömertliği sona erer.

Ebû Hureyre’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلسَّخِيُّ الْجَهُولُ أَحَبُّ إِلَى اللّٰهِ مِنَ الْعَابِدِ الْبَخِيلِ

“Câhil cömert, Allah katında cimri olan âbidden daha sevimlidir.” [125] Yine Ebû Hureyre’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلشُّحُّ وَالْإِيمَانُ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ

“Cimrilik ile îman bir kalpte toplanmaz.” [126] Bir başka hadîste:

خَصْلَتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: اَلْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ

“İki haslet var ki, mü’minde toplanmaz. Bunlar, cimrilik ve kötü huydur.” [127]

buyrulmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

لَا يَنْبَغِي لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَكُونَ بَخِيلًا وَلَا جَبَانًا

"Hem cimrilik, hem de korkaklık mü'mine yakı maz." Diğer rivâyette:

يَقُولُ قَائِلُكُمْ: اَلشَّحِيحُ أَعْذَرُ مِنَ الظَّالِمِ أَيُّ ظُلْمٍ أَظْلَمُ عِنْدَ

اللهِ مِنَ الشُّحِّ، حَلَفَ اللهُ تَعَالَى بِعِزَّتِهِ وَعَظَمَتِهِ وَجَلَالِهِ لَا

يَدْخُلُ الْجَنَّةَ شَحِيحٌ وَلَا بَخِيلٌ

"Bâzılarınız, cimriler zâlimlerden ehven ve daha mâzurdur, derler. Cimrilikten daha büyük zulüm olur mu? Allahu Teâlâ kendi izzet ve celâline yemîn ederek; bahilleri, yâni cimrilik edenleri, kendinden de esirgeyen cimrileri cennete koymayacağını bildirmi tir." [128]

Rivâyet edildiğine göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Kâbe'yi tavâf ederken, adamın biri Kâbe'nin duvarlarına asılarak: "Ey Beyt'in sâhibi, bu beytin hürmetine beni affet." diye duâ ediyordu. Bunu gören Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

«وَمَا ذَنْبُكَ صِفْهُ لِي؟» «وَيْحَكَ ذَنْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ الْأَرَضُونَ؟»

«فَذَنْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ الْجِبَالُ؟» «فَذَنْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ الْبِحَارُ؟»

«فَذَنْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ السَّمٰوَاتُ؟» «فَذَنْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ الْعَرْشُ؟»

«فَذَنْبُكَ أَعْظَمُ أَمِ اللهُ؟» «وَيْحَكَ فَصِفْ لِي ذَنْبَكَ» إِلَيْكَ

عَنِّي لَا تُحْرِقْنِي بِنَارِكَ! فَوَالَّذِي بَعَثَنِي بِالْهِدَايَةِ وَالْكَرَامَةِ، لَوْ

قُمْتَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ ثُمَّ صَلَّيْتَ أَلْفَيْ أَلْفَيْ عَامٍ، ثُمَّ

بَكَيْتَ حَتَّى تَجْرِيَ مِنْ دُمُوعِكَ الْأَنْهَارُ وَتَسْقِيَ بِهَا

الْأَشْجَارَ، ثُمَّ مُتَّ وَأَنْتَ لَئِيمٌ، لَأَكَبَّكَ اللهُ فِي النَّارِ. وَيْحَكَ

أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الْبُخْلَ كُفْرٌ، وَأَنَّ الْكُفْرَ فِي النَّارِ؟ وَيْحَكَ أَمَا

عَلِمْتَ أَنَّ اللهَ تَعَالَى يَقُولُ: (وَمَنْ يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ

نَفْسِهِ...) وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

– *"Suçun nedir? Anlat bakalım."* buyurdu. Adam:
– "Çok büyüktür, sana anlatamam." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
– *"Yazık sana! Karalardan da büyük ve ağır mı?"* diye sordu. Adam:
– "Evet, karalardan da büyüktür." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
– *"Vay sana! Dağlardan da mı ağırdır?"* diye sordu. Adam:
– "Evet, dağlardan da ağırdır." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
– *"Eyvah! Denizlerden de mi büyüktür?"* diye sordu. Adam:
– "Evet, denizlerden de büyüktür." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
– *"Yazık! Göklerden de mi büyüktür?"* diye sordu. Adam:
– "Evet, evet göklerden de büyüktür." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
– *"Vah sana! Ar 'tan da mı büyüktür?"* diye sordu. Adam:
– "Evet, Arş'tan da büyüktür." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
– *"Allah'tan, Allah'ın rahmetinden de mi büyüktür?"* diye sordu. Adam:
– "Hayır, Allah büyüktür." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
– *"Yazıklar olsun sana, anlat u günâhını bakalım."* dedi. Adam:
– "Ben zengin bir insanım. Kapıma isteyici geldiği vakit, âdeta ateşle karşıma çıkar gibi olur da ona bir şey vermek istemem." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
– *"Yanımdan uzakla , senin ate in beni de yakmasın. Hidâyet ve kerâmetle beni gönderen Allah'a yemîn ederim ki, eğer Rükn ile Makam arasında iki milyon sene namaz kılsan, sonra da göz ya ları döksen, akan ya larından ırmaklar meydana gelse ve bu ırmaklar ağaçları sulasa da ölsen, yine alçak ve yine alçaksın. Allahu Teâlâ seni cehenneme atar. Yazıklar olsun sana, sen, cimriliğin ve küfrün yeri cehennem olduğunu bilmiyor musun? Yazıklar olsun sana, Allahu Teâlâ'nın:* **"Buhl eden, kendisinden buhleder."** (Muhammed sûresi, 47/38) *ve yine:* **"Nefsinin cimriliğini yok edenler ancak felâh bulanlardır."** (Teğâbün sûresi, 64/16) *buyurduğunu bilmiyor musun?"* buyurdu.

Diğer Rivayetler

İbn Abbâs (r.a.) diyor ki: "Allahu Teâlâ Adn Cennet'ini yarattığı zaman, cennete: *"Süslen."* diye emretti, Cennet süslendi. *"Irmaklarını akıt."* buyurdu, selsebîl, kâfûr ve tesnîm gözelerini akıttı. Bunlardan cennette şarap, bal ve süt

ırmakları meydana geldi. Sonra *“Mobilya, mefrû at, zînet, ipek e yaların ile hûrilerini çıkar.”* buyurdu. Sonra cennete bakarak: *“Konu .”* buyurdu. Cennet-i Adn: *“Ne saâdet bana gireceklere.”* dedi. Allahu Teâlâ: *“İzzetim hakkı için cimrileri sana sokmam.”* buyurdu.”

Ömer b. Abdülâzîz’in hemşîresi Ümmülbetîn: “Vay olsun cimrilere, eğer cimrilik gömlek olaydı onu yine ardıma almazdım, yol olsa üzerinden geçmezdim.” dedi. Talha: “Biz de cimriler gibi malımızı esirgeriz fakat buna tahammül ederek dağıtırız.” dedi. Muhammed b. el-Münkedir de: “Allahu Teâlâ bir millete kötülük murâd ettiği zaman, kötüleri başlarına musallat eder. geçimlerini de cimrilerin eline verir.” demiştir.

Hz. Ali (r.a.) bir hutbesinde: “İnsanlara bir ısırganlık zamanı gelir. Zenginler ellerinde olanı ısırır kalırlar; kimseye vermez ve vermeyi tavsiye etmezler. Hâlbuki Allahu Teâlâ:

وَلَا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ

“Aranızda iyilik ve ihsânı unutmayın.” (Bakara sûresi, 2/237) buyurdu.” demiştir.

Abdullah b. Ömer (r.a.): “Şuhh, buhulden daha kötüdür. Zîra şahîh, kendi elinde olanı başkasından ve hattâ kendisinden esirgediği gibi, başkasının elinde olanı kendi eline geçirmek ister. Buhul, yalnız kendi elinde olanı başkasına vermek istemeyendir.” demiştir.

Şa’bî: “Cimri ile yalancılardan hangisinin cehennemin daha derin kapısına atılacağını bilemem.” demiştir.

Hind hakîmlerinden biri ile Rûm feylesoflarından biri Enûşirevan’a uğrarlar. Enuşirevan, Hindli hakîme:

– “Konuş.” Der. Hakîm:

– “İnsanların hayırlısı cömert olanı, kızdığı vakit vakarını koruyabileni, teennî ile konuşanı, yükseldiği vakit tevazû göstereni ve adamlarına şefkatli davrananıdır.” dedi. Rûm Feylesofu kalktı ve şöyle konuştu:

– “Cimrinin malına düşmanı vâris olur. Şükrünü bilmeyen netîceye ulaşamaz. Yalancılar dâimâ yerilir. Söz gezdirenler yoksul olarak ölür. Merhamet etmeyene, merhamet etmeyen musallat olur.” dedi.

Dahhâk, Allahu Teâlâ’nın:

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا

“Boyunlarına, çenelerine kadar varan halkalar geçirmişizdir.” (Yâsîn sûresi, 36/8) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde, boyunlarındaki halkaları cimrilik ile tefsîr etmiştir. Allah uğrunda infaktan, Allahu Teâlâ ellerini tutar ve onlar hidâyeti görmez olurlar.” dedi.

Ka’b da: “Her sabah iki melek: Allahım, cimrinin malını tezden elinden al, cömerdin malını da arttır, diye duâ ederler.” demiştir.

Asmâî de şöyle anlatıyor: “Bedevînin biri başka biri için: “O, benim nazarımda küçülmüştür. Çünkü o, dünyayı büyültüyor ve kapısına bir isteyici geldiği zaman onu âdeta Azrâil gibi görüyor.” dedi.”

Ebû Hanîfe de: “Cimrinin adalete riâyet edeceğini sanmam. Zîra o, dâima fazlanın kendi tarafına geçmesini ister ve bu sûretle hakkından fazlasını alır. Bu gibi insanlar asla emîn sayılamazlar.” demiştir:

Hz. Ali (r.a.): “Vallahi, hiç bir kerem sâhibi hakkını tamamıyla almış değildir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de:

عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ

“O da bir kısmının yüzüne vurmuş, bir kısmının yüzüne vurmaktan geri durmuştu.” (Tahrîm sûresi, 66/3) buyrulmuştur.

Câhız da şöyle anlatıyor: “Artık zevk alınacak üç şey kalmıştır: Cimrileri yermek, kuru et yemek ve uyuzu kaşımak.”

Bişr b. el-Hâris de: **“**Cimrinin gıybeti günâh olmaz. Zîra bizzat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) cimrinin birine: “O halde sen cimrisin.” dedi. Eğer gıybeti olsaydı, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle demezdi.” demiştir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e kadının birini medhettiler: Gündüz sâim, gece kaimdir, ancak biraz cimridir, dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“O halde ne hayrı kaldı?”* [129] buyurdu.

Bişr diyor ki: “Cimrinin yüzüne bakmak, insanın kalbini katılaştırır. Cimrilerle karşılaşmak mü’minler için belâdır.” demiştir.

Yahyâ b. Muaz: “Kötü kimseler olsalar bile, cömertler için herkesin kalbinde bir sevgi vardır. İyi olsalar bile, cimrilere karşı herkesin kalbinde yalnız nefret vardır.” demiştir.

İbnü’l-Mu’tez de: “İnsan, malına cimrilik ettiği nispette şerefinden kaybeder.” demiştir.

Yahyâ b. Zekeriyyâ, İblis ile karşılaştı ve en çok kimi sevdiğini ve en çok kime buğzettiğini kendisinden sordu. İblîs: “En çok sevdiğim cimriler, en çok kızdığım -fâsık da olsa- cömertlerdir. Zîra cimrinin cimriliği, benim için kâfidir. Fakat fâsık da olsa, cömert olunca, Allahu Teâlâ’nın onu bağışlayacağından korkarım.”

dedi. Sonra da: “Sen Yahyâ olmasan ben bunu sana söylemezdim.” dedi.

Müslim, Câbir’den rivâyet etmiştir. Başka ifade ile diğer rivâyet yolları da vardır. Hâkim, sahîh olduğunu söylemiştir.

Hâkim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiş ve sahîh olduğunu söylemiştir.

Ahmed ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir.

İlim bahsinde geçmiştir.

Tirmizî ve Neseî Ebû Zer’den rivâyet etmişlerdir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, Ebû Saîd’den rivâyet etmiştir.

Buhârî Sa’d’dan rivâyet etmiştir.

Hâkim, Abdullah’tan rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud Câbir’den ceyyid sened ile rivâyet etmiştir.

Ebû Ya’lâ Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Buhârî rivâyet etmiştir.

Müslim rivâyet etmiştir.

Ahmed, Ebû Ya’lâ ve Bezzâr ayrı ifade ve sağlam senedle rivâyet etmişlerdir.

Sâhib-i Firdevs zikretmiştir.

Yukarıda geçti.

Hâkim rivâyet etti, Müslim’in şartlarına göre sahihtir, dedi.

Firdevs sâhibi rivâyet etmiştir.

Tirmizî rivâyet etmiştir.

Neseî rivâyet etmiştir.

Tirmizî Ebû Saîd’den rivâyet etmiştir.

Tirmizî bir kısmını rivâyet etmiştir.

“Afât-ı Lisân” kısmında geçmiştir.

CİMRİLERİN HİKÂYELERİ

Basralı zengin bir cimriyi komşusu yemeğe dâvet eder ve misâfirine yumurtalı, etli bir çorba pişirir. Cimri, alabildiğine yer, o derece yer ki mîdesinden rahatsızlanarak kıvranmaya başlar. Nerede ise ölecek hale gelir. Hekim çağırırlar. Hekim gelir, muâyene eder:

– “Mîdeyi temizlemek lâzım.” der. Adam:

– “Ne diyorsun? Yumurtalı etli yemeği mi istifra edeceğim? Ölürüm de bunu yapmam.” der.

Denildi ki; bir bedevî birini arıyordu. Adamın önünde incir vardı. Adam bedevîyi görünce hemen baş örtüsü ile incirleri kapattı. Bedevî oturdu. Sohbet esnâsında adam bedevîye:

– “Kur’ân okumasını bilir misin?” diye sordu. Bedevî:

– “Bilirim.” dedi. Ve: وَالزَّيْتُونِ وَطُورِ سِينِينَ diye okumaya başladı. Adam:

– “Bunun başında وَالتِّينِ olacaktı, onu niye atladın?” diye sorunca bedevi:

– “O, senin fesinin altında kaldı, onu oradan çıkaramadım.” dedi.

Cimrinin biri, dostlarından birini evine dâvat der. İkindi olur, hâlâ kendisine yemek vermez. Adamın, açlıktan aklı gidecek dereceye gelir. Bu esnâda ev sâhibi, ud çalgısını getirir ve misâfirine:

– “Söyle bakayım hangi sesten hoşlanırsın? onu çalayım.” der. Misâfir de:

– “Tava sesinden hoşlanırım.” der.

Muhammed b. Yahyâ son derece cimri bir insandı. Adamlarından birine: “Bunun sofrasını bize târif et.” dediler. O da: “Onun sofrası, bir karış eninde ve boyundadır. Çanakları, haşhaş tânelerinder oyulmuştur.” dedi.

– “Sofrasını kim kurar?” diye sordular. O da:

– “Kirâmen kâtibin melekleri kurar.” diye cevap verdi. Onlar:

– “Kendisiyle kimse yer mi?” diye sordular. O:

– “Sinekler yer.” dedi. Onlar:

– “Sen bu adamın sevgililerinden olduğun halde niçin vaziyetin perîşân, elbiselerin yırtık ve söküktür?” derler. O:

– “Vallahi, Muhammed’in Bağdad’dan Sudan’ın Nube şehrine kadar bir evi olsa, bu evi de iğne ve iplikle dolu olsa, sonra Cebrâil, Mikâil ve Yâkub aleyhimüsselâm gelseler ve arkasından yırtık olan Yûsuf’un gömleğini dikmek için iğne iplik isteseler, alamazlar. Nerede kaldı benim alabilmem?” dedi.

Denildi ki; Ebû Hafsa’nın oğlu Mervân, canı iyice çekmeden et yemezdi. İsteği artınca hizmetçisini gönderir ve bir kelle aldırırdı. Kendisine:

– “Ne oluyor? Yaz olsun kış olsun; et yediğin vakit mutlak bir kelle yediğini görüyoruz. Neden kelleyi tercîh ediyorsun?” diye sormuşlar. Mervân:

– “Evet, öyle oluyor. Çünkü kellenin fiyatını bildiğim için hizmetkârım beni aldatmaz. Aynı zamanda et değil ki pişirirken köle kenarından yesin, yâni bundan köle yiyemez. Çünkü bir gözü, bir kulağı veya bir yanağı eksik olsa hemen onu fark edebilirim. Ve bir kelleden çeşitli gıdâlar alırım; kulağı, dili, gözü, yanağı ve beyni gibi. Aynı âzâdan pişirmek telâşından da kurtulurum. İşte bu kadar faydaları olduğu için, kelleyi tercîh ediyorum, dedi. Yine bu zât bir gün halîfe Mehdî’nin huzuruna çıkar. Âileleri; “Hediye ile dönersen bize ne vereceksin?” diye sorarlar. O: “Şâyet yüz bin dirhem alırsam bir dirhem veririm.” diye cevap verir. Mehdî, kendisine altmış bin dirhem atıyye vermişti. O da dört danik yâni bir dirhemin onda altısını onlara verdi. Yine bir defa bu zâtın kasaptan et aldığı görülmüş, o sırada bir ahbâbı tarafından da dâvet edildiği için, eti iâde etmiş ve: “İsrâfı sevmem.” demişti.

A’meş’in bir komşusu vardı. Kendisini dâimâ yemeğe dâvet eder ve bir miktâr ekmek kırığı ile tuz ikrâm ederdi. A’meş dâimâ bunu reddederdi. Yine bir gün aynı dâvetle karşılaştı. A’meş’in de acıktığı bir zamana tesâdüf etmişti. Dâvetini kabul etti ve hakîkaten biraz ekmek kırığı ile bir miktar tuz önüne koydu. Tam bu sırada kapıya bir sâil geldi. Üç defa yemek istedi. Her defasında kendisini reddetti. Üçüncü defasında: “Vallahi, değneği alır canını yakarım, kapıdan defol.” dedi. A’meş dayanamayarak dilenciye: “Durma git, bundan ziyade sözünde duran bir insan görmedim. Beni ısrarla dâvet etti ve “Sana ekmek ufakları ile tuz vereceğim” dedi. Hakîkaten bunlardan başka bir şey vermedi. Sana da dayak atacağını va’d etti. Bu adam bunu da yapar, iyisi mi sen hemen çekil git.” dedi.

ÎSÂR VE FAZÎLETİ

Bilmiş ol ki; cimrilik ve cömertliğin dereceleri vardır. Cömertliğin en üstün derecesi îsârdır. Îsâr demek, kendisi muhtaç olduğu halde başkasını tercîh etmektir. Cömertlik, insanın muhtaç olmadığı şeyi ihtiyacı olanlara ve olmayanlara vermektir. Kendisi muhtaç olduğu halde başkasına vermesi, şüphesiz daha mühimdir. Cömertlik, kendisi muhtaç olduğu halde başkalarını tercîhe kadar yükseldiği gibi, cimrilik de kendisi muhtaç olduğu halde kendi ihtiyacına da sarf etmemek derekesine kadar düşer. Nice cimriler var ki hastalandıkları halde paranın üzerine yatar ve tedâvi çârelerini araştırmazlar. Canının istediği pek çok şeyleri alabileceği halde cimriliği sebebiyle bunları almaz, fakat başkası kendisine alsa, ağzının suyunu akıtarak yer. İste bu, kendisine bile cimri. Öteki ise kendisi muhtaç iken başkasına cömert, başkasını kendi üzerine tercîh eder. Aralarındaki farkı sen düşün. Ahlâk Allahu Teâlâ'nın bir atıyyesidir, onu dilediğine verir.

Cömertlikte îsârın üzerinde bir derece düşünülemez. Allahu Teâlâ bu bakımdan ashâb-ı kirâmı övmüş ve:

وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

“Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile, onları kendilerinden önde tutarlar.” (Haşr sûresi, 59/9) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

أَيُّ امْرِئٍ اشْتَهَى شَهْوَةً فَرَدَّ شَهْوَتَهُ وَآثَرَ عَلَى نَفْسِهِ غُفِرَ لَهُ

ş *“Kim canı birş ey istediği halde ba kasını kendi üzerine tercîh ederse, günâhları bağı lanır.”*[130]

Hz. Âişe (r.a.): Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) dünyadan irtihâl edinceye kadar üç gün birbiri peşine karnını doyurmamıştır. “Dilesek doyabilirdik, fakat başkalarını kendi üzerimize tercîh ederdik.” demiştir. Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bir misâfir geldi. Yedirecek bir şeyi yoktu. Ensârdan biri misâfiri evine götürdü. Evde yalnız bir kişilik yiyecek vardı. Bir hîle olarak âilesine lambayı bozdurdu ve karanlıkta misâfir ile yemeğe oturdular. Kendisi yer gibi ağzını kımıldatıyor ve elini sofraya götürüp getiriyordu. Misâfir de bunun farkında değildi. Böylece misâfir karnını doyurdu, kendileri aç kaldılar. Sabahleyin Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

ev sahibine: *"Allahu Teâlâ, sizin misâfirinize kar ı takındığınız bu tavırdan memnun oldu."* buyurdu. Bunun üzerine: **"Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar."** (Haşr sûresi, 59/9) âyet-i celîlesi nâzil oldu. Cömertlik ilâhî bir haslet olup, îsâr bunun son haddidir. Îsâr, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in tâkip ettiği bir sistemdir. Bu yüzden Allahu Teâlâ ona azîm (büyüklük) ünvânını vermiş ve:

وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ

"Şüphesiz sen büyük ahlâk üzeresin." (Kalem sûresi, 68/4) buyurmuştur.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî anlatıyor: "Musâ aleyhisselâm Allahu Teâlâ'ya:

– "Yâ Rab! Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile ümmetinden bâzılarının cennetteki derecelerini bana göster." dedi. Allahu Teâlâ:

– "Ya Mûsâ! Sen buna güç yetiremezsin, fakat ben büyük derecelerinden bir dereceyi sana göstereyim. Bu derece ile onu senden ve bütün mahlûkattan üstün kıldım." buyurduktan sonra melekût âleminden kendisine bir kapı açıldı. Onun yerinin nûrunu ve Allah ile olan yakınlığını görünce nerede ise kendinden geçecekti. Bunun üzerine Hz. Mûsâ:

– "Yâ Rab, ne ile bunu bu dereceye yükselttin?" diye sordu. Allahu Teâlâ:

– "Ona verdiğim yüksek ahlâk sayesinde." buyurdu. Hz. Mûsâ:

– "Bu ahlâk hangisidir?" diye sordu. Allahu Teâlâ:

– "Îsâr yani başkasının ihtiyacını kendi ihtiyacına tercîh etmesidir. Bu ahlâk ile bana kim gelirse ben onu hesâba çekmekten hayâ ederim ve onu cennetin istediği yerinde iskân ederim." buyurdu.

Abdullah b. Câfer bir arâzisine gitti. Yolda bir başkasının hurmalığına uğradı. Orada siyah bir köle çalışıyordu. Köle azığını aldı. O sırada bir köpek de bahçe duvarından içeri sıçradı. Köle üç parça ekmeğini köpeğe attı. Köpek ekmekleri yedi. Abdullah bakıyordu. Köleye döndü ve:

– "Her gün ne miktar nafakan var?" diye sordu. Köle de:

– "İşte bu gördüklerin." dedi. Abdullah:

– "O halde niçin hepsini köpeğe verdin?" dedi. Köle:

– "Bu köpek yabancıdır; uzak yerden gelmiş, açtır. O aç iken ben karnımı doyuramam." dedi. Abdullah:

– "O halde sen bugün ne yapacaksın?" diye sordu. Köle:

– "Ben de bugünü böyle atlatırım." dedi. Abdullah:

– "Yahû şu köleyi görüyor musunuz? Bu köle benden çok daha cömerttir." diye kendi kendine söylendi ve bahçe ile köleyi ve içerisindeki malzemeyi satın alarak

köleyi âzâd edip bahçeyi kendisine hediye etti.

Hz. Ömer anlatıyor: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in ashâbından birine bir koyun kellesi hediye edildi. Bu zât:

– “Falanca benden daha açtır.” diyerek kelleyi ona gönderdi. Kelle aynı şekilde yedi kişiyi dolaştıktan sonra nihâyet ilk verilene geldi. Çünkü içlerinde en aç olanı o idi.”

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) gece vakti düşmanları tarafından evi sarıldığında yatağına Hz. Ali’yi yatırarak evinden çıktı. Hz. Ali ölümü göze alarak yatağına girdi. Allahu Teâlâ Cebrâil ile Mikâil’e:

– “Ben sizi kardeş ettim. Birinizin ömrünü de diğerinden uzun yapacağım, hanginiz öbürünü tercîh eder?” buyurdu. Hiç biri öbürünü tercîh etmedi. Her ikisi de kendisinin yaşamasını isledi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ onlara şöyle vahyetti:

– “Ali gibi olamadınız. Onları da kardeş ettim. Ali çekinmeden nefsini fedâ ederek onun yatağına yattı ve peygamberi kendi üzerine tercîh etti. Hemen yere ininiz ve onu muhâfaza ediniz.” buyurdu. Cebrâil başucunda, Mikâil de ayakucunda durdu ve Cebrâil Hz. Ali’ye: “Yat, yat. Var mı senin gibisi. Allahu Teâlâ seninle meleklere övünüyor.” dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ

رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ

“İnsanlar arasında, Allah’ın rızâsını kazanmak için canını verenler vardır.” (Bakara sûresi, 2/207) buyurdu.

Antakyalı Ebû’l-Hasan anlatıyor: “Bir defa otuz küsur kişi etrâfında toplandı. Kendileri Riy şehrinin civârında bir köyde bulunuyordu. Bunların mahdut çörekleri vardı, hepsine yetmezdi. Onları parçaladı, ışıkları söndürdü ve yemeğe oturdular. Sofra kalktığı vakit ekmeklerin olduğu gibi sofrada durduklarını ve birbirlerini tercîh ederek kimsenin yemediğini gördüler.”

Şu’be’ye bir sâil gelmişti. Sâile verecek bir şey olmadığından evin damından bir ağaç parçası sökerek vermiş ve sâilden özür dilemiştir.

Huzeyfe, şöyle anlatıyor: Yermük cenginde yaralılar arasında kalan amcazâdemi aramak üzere çıktım. Yanımda bir miktar suyum vardı. Amcazâdemi buldum. Su isteyip istemediğini sordum. İsterim, dedi. Tam suyu vereceğim sırada öteden biri:

– “Âh su!” diye inledi. Amcazâdem ona gitmemi ve suyu götürmemi işâret etti.

Gittim baktım ki, As'ın oğlu Hişam, tam ona su vereceğim sırada öteden biri: "Âh su!" diye inledi. Hişam da beni ona gönderdi. Ona gidinceye kadar o öldü. Hişam'a döndüm, o da ölmüştü. Amcazâdeme geldiğimde, o da vefât etmişti. Velhâsıl su elimde kalmıştı. Allah hepsine rahmet etsin.

Abbâs b. Dehkan diyor ki: "Dünyaya geldiği gibi ölen tek insan, **Bişr b. el-Hâris**'dir. Dünyaya çıplak geldi ve çıplak gitti. Ölüm döşeğine yattığı sırada biri gelerek ondan bir şey istedi. Onun bir gömleği vardı. Onu da çıkardı, dilenciye verdi ve bir başka kimseden ödünç gömlek aldı ve o şekilde öldü. Yâni ölünce bir gömleği de yoktu. Gömleksiz geldi, gömleksiz gitti.

Sûfîlerden biri de şöyle anlatıyor: **Tarsus**'da bulunuyorduk. Topluca Harb kapısına doğru gittik. Orada kasabadan bir köpek de bize uydu. Kapının dışına çıktığımız zaman bir leş gördük. Oradan geçtik, yüksek bir yerde oturduk. Leşi gören köpek geri çarşıya döndü. Yirmi otuz köpek peşine takarak leşin yanına getirdi. Kendisi bir kenara çekildi. Onlar leşi parçaladı ve yediler. Onlar yiyip gittikten sonra bu köpek bir miktar kemik yaladı ve geri döndü.

Tercîh haberlerini ve evliyaların ahvâlini "fakr ve zühd kitabları" nda anlattık. Burada tekrar etmeye lüzum yoktur. Tevfîk ve hidâyet Allah'tandır. Onun râzı olduğu her şeyde O'na tevekkül eder ve O'ndan yardım dileriz.

İbn Hibbân **"Zuafâ"** da rivâyet etmiştir.

CÖMERTLİK VE CİMRİLİĞİN DERECELERİ

Bilmiş ol ki; şer'î delîllerle cimriliğin mühlikâttan olduğu malûm, fakat cimriliğin târifi nedir? Ve bir insan ne vakit cimri sayılır? Herkes kendini cömert sanır da başkası cimri olduğunu görür. Bâzen insan, her hangi bir işten dolayı onun hakkında insanlarla ihtilâfa düşebilir. Kimi cimridir, kimi de değildir, diyebilir. Herkes serveti sever. Bunun için serveti tutar ve muhafaza eder. Şâyet bu cimrilik olursa, o zaman cimrilikten kimse kurtulamaz. Şâyet serveti tutmak cimrilik sayılmazsa, cimriliğin serveti elde tutmaktan başka mânası olmadığına göre, öyleyse helâki gerektiren cimrilik nedir? Cömertlik sıfat ve mükâfatını kazanan sehâvetin derecesi nedir? diye bir suâl hatırına gelir.

Bâzıları diyorlar ki: Cimriliğin haddi, vâcibi men etmektir. Yâni borcu olan şeyi vermemektir. Üzerine borç olan zekât vesâireyi veren kimse cimri değildir, fakat bu târif kâfi değildir. Zîra eti kasaba, ekmeği fırıncıya iâde edenin cimriliğinde herkes ittifak hâlindedir. Bunun gibi hakimin takdir ettiği nafaka ile kifâyet edip, âilesine fazlasını vermeyen ve onları müzâyakada bırakan da cimridir. Yemek yerken yanına giren ve yiyecek olan adamdan yemeği gizleyen de cimridir.

Diğer bâzıları da, atıyye ve hedîye vermek ağırına ve zoruna giden kimsenin de cimri olduğunu, fakat bunların maksadı her atıyyeyi güç görmek ise nice cimriler var ki çok azı vermek kendisine zor gelmez. Fakat az fazlasını vermek zor gelir. Şâyet bâzı atıyyeler ağırına gelir demek isterse, zâten ne kadar cömert olursa olsun, bâzen bâzı atıyyeler ağırına gelir. Bununla cimriliğine hükmetmek doğru olmaz.

Cömertlikle de böylece ileri geri konuştular. Cömertlik karşılık beklemeden vermek, düşünmeden istekleri yerine getirmektir, diyenler olduğu gibi; diğer bâzıları da cömertliği târif ederken, istemeden vermek ve verdiğini azımsamaktır, dediler. Diğer bâzıları da, mal Allah'ın, kul Allah'ın, diyerek fakirliği düşünmeden Allah için Allah'ın kuluna veren cömerttir, dediler. Diğer bir kısmı da, servetinin bir kısmını verip, bir kısmını saklayan cömert, çoğunu verip azını saklayan cûd, kendisi ihtiyaç çekip başkasını tercîh eden de, îsâr sâhibidir. Fazladan hiç bir şey vermeyen de cimridir, dediler.

Bütün bu ifâdeler, cömertlik ile cimriliğin asıl yüzünü ortaya koyamamışlardır. Bunların hakîkatini bildirmek için deriz ki; servet, bir hikmet ve maksat uğrunda yaratılmıştır. Bu da halkın ihtiyacına faydalı olmasıdır. Serveti yaratıldığı gaye

uğrunda güzelce sarf etmek mümkün olduğu gibi, onu yaratıldığı gaye uğrunda harcamayıp tutmak da mümkündür. Ayrıca servette âdilâne bir hükme varıp, sarfı gereken yerde sarf etmek ve sarf edilmemesi gereken yerde serveti tutmak da mümkündür. Buna göre sarfı gereken yerde sarf etmemek cimrilik, sarf edilmemesi gereken yerde sarf etmek de isrâftır. Bunların ortasını bulmak ise makbuldür. İşte sehâ ve cömertlik de bundan ibârettir. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ancak sehâvet ile emrolunmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

"Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma..." (İsrâ sûresi, 17/29),

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

"Onlar sarf ettikleri zaman ne isrâf ederler ne de cimrilik, ikisi arasında orta bir yol tutarlar." (Furkan sûresi, 25/ 67) buyrulmuştur.

Anlaşılıyor ki cömertlik, isrâf ile cimrilik, elini tamamıyla açmak ve tamamıyla kısmak arasında bir yoldur. O da vermesi ve tutması bir ölçü ve borç nispetinde olmaktır. Bununla beraber kalbi istemeyerek, yâni içinden hoşlanmayarak böyle davranmakla da cömert olamaz. Kalbinde mal sevgisi olmayacak, ancak malı sarf edeceği yere onu sarf etmek için sevecektir. Bu târifi anlamak için de vâcip olanı bilmek gerekiyor. Buna göre deriz ki; vâcip iki kısımdır: Biri şer'an vâcip, biri de mürüvvet ve âdet bakımından vâciptir. Cömert olabilmek için şerîatın borç ettiğini yerine getireceği gibi, vicdân ve mürüvvetin de borç ettiği vâcipleri yerine getirmesi lâzımdır. Bunları yapmayan cimrilikten kurtulamaz. Şu kadar var ki şeriatın borç ettiğini vermeyenler, daha çok cimridirler. Zekâtı vermeyen, çoluk çocuğunun nafakasını temîn etmeyen veyâhut bunları ağırlanarak yapan gibi. Bu gibi adamlar tabiatlarında cimridirler. Zoraki cömert olmaya çalışırlar. Veyâ malının döküntüsünden vermek ister veyâ sevmeyerek orta dereceden vermek isterler ki, bütün bunlar cimriliktir. Mürüvvet bakımından vâcip olan kısmına gelince; bu da darlığı gidermek, âdî şeylere kıymet vermemektir. Çünkü bu çirkindir ve aynı zamanda şahıslara göre değişir. Meselâ, bir yoksulun kıymet verdiği bir malı, bir zenginin de aynı şekilde kıymetli tutması çirkindir. Yine bunun gibi, infakta yabancılara bâzı tavır ve davranışı çirkin sayılmazsa da yakınlarına karşı bu tavrı çirkin sayılır. Uzaktaki insanlara karşı çirkin sayılmaz da komşusuna karşı çirkin sayılır. Muamelede çirkin sayılmayan hareket, ziyâfet

vermekte çirkin sayılır. Bâzen olur ki, yedirmekteki tavır çirkin görülür, fakat giydirmekte çirkin görülmez. Bâzı şeyleri satın almaktaki darlığı çirkin görünmez de diğer bâzı maddelerde çirkin görülebilir. Giyimiyle varlık gösteriyorsa kardeşin, karın, çocuğun, yakının veyâ uzaktan bir adamın, yâhut da kimden darlık gösteriyorsan çocuktan, karıdan, gençten, ihtiyardan, âlimden, câhilden, fakirden, zenginden, her birinin ayrı ayrı hükmü vardır.

Cimri demek, şeriat ve mürüvvet ahkâmına göre vermesi gereken yerde vermemektir. Bunun miktarını tâyin zordur. Yalnız şöyle diyebiliriz; cimrilik, malın sarfı, imsâkinden daha mühim olan yerde malı tutup sarf etmemektir. Dîni korumak, malı korumaktan mühimdir. Binâenaleyh, zekâtı ve borçlu olduğu nafakayı vermeyen cimridir. Yine bunun gibi mürüvveti korumak, malı korumaktan daha mühimdir. Ehemmiyeti mûcib olmayan yerlerde müzâyakaya riâyet edemeyen bir kimse ile müzâyakaya girişmek, mal sevgisi sebebiyle mürüvveti yırtan bir cimriliktir. Burada bir derece daha var. O da, adam dînî borcunu edâ ettiği gibi, mürüvvet hakkını da koruyor. Fakat adamın serveti çok, bu serveti hayır işlerine ve muhtaçlara harcamıyor. Burada ileride geçimine medâr olması için malı koruma gayesiyle, âhirette derecesinin yükselmesi için, malı hayır ve hasenâta dağıtma gayesi toplanmıştır. Şimdi hangi tarafı tercîh edilir? Basîret sâhipleri için bu maksatla serveti tutmak, cimriliktir. Fakat avam için cimrilik değildir. Çünkü avam, dünyaya bakar. Zamanın nöbet nöbet gelen çeşitli felâket ve musîbetlerini karşılayabilmek için hazırlıklı bulunmak ister. Hattâ bu düşünce ile cimrilik eseri de gösterebilir. Zekâtımı verdim, fazla vermem, diyebilir. Burada da malının derecesine ve servetinin nispetine göre hüküm değişir. Her ne olursa olsun, din ve mürüvvet borcunu ödeyenler, cimrilikten kurtulmuş sayılırlar.

Ancak bu miktardan biraz fazla vermedikten sonra, “Cömert ve sahî kimsedir.” denemez. Şerîat ve mürüvvet borçlarını aştıktan sonra infâk eden kimselere “Cevâd” denir. Bu, “Cûd” un dereceleri de hudûdsuzdur. İnsanlar birbirinden daha cömerttir. Az olsun, çok olsun, borcun dışında ikrâm ve yardım cömertliktir. Ancak bu ikramın gönül hoşluğu ile isteyerek yapılması lâzımdır. Başa kakmak ve karşılık beklemek maksadıyla olmayacaktır. Çünkü teşekkür veyâ övülmeyi bekleyen adam, karşılıklı ikrâmda bulunmuştur. Onun infaktan maksadı övülmektir. Hâlbuki cömertlik, her hangi bir şeyi karşılıksız vermektir ki, bunda ancak Allahu Teâlâda düşünülür. İnsanoğluna “Cûd” vasfını nisbet etmek mecâzîdir. Zîra o her ne verirse versin mutlak bir garazı vardır. Ancak garaz, dünyalık olmaz. Yalnız âhirette derece kazanmak ve cömertlik fazîletini ihrâz etmek ve nefsi cimrilik pisliğinden temizlemek olursa, buna da “Cevad,

cömert” diyoruz. Şâyet aleyhindeki dedikodudan kaçınmak veyâhut verdiği kimseden bir şey beklemek maksadıyla infâk ederse, bu adama “cömert” denmez. Çünkü bu adam, bu sebeple bu yardımı yapmak mecbûriyetindedir. Onlar ise peşin birer karşılıktır. Bu adam, karşılıklı çalışan bir kimsedir, cömert değildir. Nitekim rivâyete göre âbide kadınlardan biri Hayyân b. Hilâl'in bulunduğu meclise uğradı. Kadın:

– “İçinizde suâllerimi cevaplandıracak adam var mı?” diye sordu. Onlar:

– “İstediğinizi sorunuz.” diyerek Hilâl'i gösterdiklerinde kadın:

– “Size göre Sehâvet nedir?” diye sordu. Adam:

– “Îtâ (vermek)tir, fazla vermektir ve îsâr, yâni başkalarını kendi üzerine tercîhtir.” dedi. Kadın:

– “Bu anlattığınız dünyalıktaki sehâdır, ben size dîndeki sehâdan soruyorum, o nedir?” deyince adam:

– “Gönül arzusu ile Allahu Teâlâ'ya ibâdet etmektir.” dedi. Kadın:

– “Bu ibâdetinizde Allah'tan bir şey ister, bir mükâfat bekler misiniz?” diye tekrar suâl edince, bu sefer adam:

– “Tabiî bekleriz.” dedi. Kadın:

– “Neden mükâfat bekliyorsunuz?” diye sordu. Adam:

– “Allahu Teâlâ en azından bire on vâdetti de ondan.” dedi. Kadın:

– “Acâyip şey, bire on karşılık beklerken hâlâ kendinizi salihlerden mi sanıyorsunuz?” dedi. Adam:

– “Ya sana göre sehâ nedir?” diye bu defa adam bir suâl tevcîh edince, kadın:

– “İbâdetten zevk alarak hiç bir karşılık beklemeden Allah'a kulluk etmektir. Allah ne isterse onu yapar. Allahu Teâlâ'nın sizin içinizden geçen bire on karşılığa muttalî olduğundan utanmaz mısınız?” dedi.

Yine âbide kadınlardan biri: “Cömertliğin yalnız altın ve gümüşte olduğunu mu sanıyorsunuz?” dedi. “Ya başka nerede olur?” diyenlere; “Canını fedâda da olur.” dedi.

Muhâsibî anlatıyor: “Dînde sehâ, Allah uğrunda canını fedâ etmektir. Hem bunu yaparken sevap istemekten müstağnî olamadığın halde hiç bir karşılık beklememen, yalnız sehâvet hissi ile yapmandır.”

CİMRİLİĞİN TEDÂVİSİ

Bilmiş ol ki; cimrilik, mal sevgisinden doğar. Malı sevmenin de belli başlı iki sebebi vardır.

Birincisi; ancak servet sâyesinde ulaşılabilecek olan şehevî arzu ve isteklerdir. İnsanoğlu yarın, üç gün, beş gün sonra öleceğini bilse belki o kadar cimrilik etmezdi. Zîra ihtiyacı muayyen zaman için idi. Fakat evlâdı varsa onları kendi yerine koyar, onların uzun zaman yaşayacaklarını düşünür ve onlar yüzünden imsak eder, malı tutar. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْوَلَدُ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ مَجْهَلَةٌ

"Çocuk, cimrilik, korkaklık ve cehâlet vesîlesidir." [131] buyurmuştur. Yâni çocuğu olan kimse, yoksulluk korkusu ile infâk etmez. Çocuğu öksüz kalır endişesiyle cenge katılmaz. Çocuğa bakacağım diye ilim tahsilinden geri kalır ve câhil olur. Buna, yoksulluk korkusu ve Allah'a îtimâd zayıflığı eklenirse, cimrilik de kuvvetleşir.

İkinci sebep; bizâtihî serveti sevmektir. İnsanlardan öyleleri var ki, kendilerini ölünceye kadar bakacak ve hattâ daha da artacak servetleri olduğu ve çocuksuz bir ihtiyar bulunduğu halde, sırf mala olan sevgisi hasebiyle zekât borcunu vermediği gibi, hastalandığında kendi tedavisi için dahî para harcamaz. Altınlara âşıktır, onların varlığı ile sevinir. Kendinin öleceğini ve öldükten sonra orada kaybolup kalacaklarını veyâ başkalarının eline geçeceklerini bildiği halde yine onları toprağa gömer ve onlardan vermez. Hattâ kendisi de yiyemez. İşte bu, tedâvisi güç bir kalp hastalığıdır. Hele yaşlılıkta tedâvisi beklenmeyen müzmin bir hastalıktır. Bu adamın hâli: Adamın birinin, bir başkasına âşık olduğu için, onun kendisine gönderdiği elçiyi sevmekle, asıl âşık olduğu adamı unutması gibidir.

Altın ve gümüş, insanı ihtiyacına ulaştıran bir vâsıtadır. Bunun için sevilirler. Zîra insanı tatlıya ulaştıran her şey tatlıdır. Bu adam da ihtiyaçları temîn için gönderilen altını, bizâtihî sevmekle meşgul olup, ihtiyaçları unutmuş olması gibidir. Bu ise büyük bir sapıklıktır. Hatta altın ile taş arasında fark gözeten de câhildir. Ancak fark, ihtiyacı temîne vesîle olması bakımındandır. İhtiyâcından fazla altın saklayan ile taş saklayanın bir farkı yoktur.

İşte malı sevmenin bu iki sebebi vardır. Her illetin ilacı, sebebinin zıddı iledir. Şehvetleri sevmek, aza kanâat ve sabır ile uzun kuruntuları azaltmak, ölümü çok anmakla, emsâllerin ölmesine bakmak, çocuğu düşünmemek ve rızkına Allahu

Teâlâ'nın kefil olduğunu bilmekle, nice çocuklar var ki anadan babadan bir şey bulmadıkları halde bulanlardan daha refah yaşayış sürdüğünü bilmekle, aynı zamanda oğluna servet bırakmakla onu hayırlı evlat yapmayı düşünürken, servetin çocuğu kötülüğe sevkettiğini hatırlamakla, çocuk sâlih ise Allahu Teâlâ'nın ona yardımcı olacağını, kötü ise bıraktığı servetinin kötülükte ona yardımcı olacağını düşünmekle, cimrilik hakkında vârid olan haberleri fazla okumak ve dinlemekle, cömertlikle alâkalı övgüleri okumak, cimrilerin uğrayacakları cezâları düşünmekle, cimriliği tedâvi eder.

Ayrıca cimrilere karşı duyulan nefreti düşünmek, kendisinin de halkın nazarında aynı seviyede olduğunu hatırlamak, maldan maksadın ne olduğunu ve niçin yaratıldığını düşünmek, dünyalık için ihtiyacından fazlasını saklamanın bir kârı olmadığını bilerek onu âhireti için harcamanın daha iyi olacağını hatırlamak gibi hususlar da mârifet ve ilim bakımından cimriliğin tedâvi sebepleridir. Aklı başında olan adam dünya ve âhiret husûsunda, infâkın imsakten hayırlı olduğunu anlar ve hemen infâkı tercîh eder. Şeytanın kendisini yoksullukla korkutmasına aldırış etmez.

Hikâye olunduğuna göre; **Ebû'l-Hasan** adında bir zat tuvalette iken hizmetçisini çağırarak, sırtından çıkardığı gömleği birine vermesini söyledi. Hizmetçi:

– "Tuvaletten çıkıncaya kadar sabredemedin mi?" deyince Ebu'l-Hasan:

– "Şu anda aklımdan geçti, sonra ne olur ne olmaz. Belki sarf-ı nazar ederim korkusu ile hemen acele ettim." dedi:

Sevgiliden uzaklaşmakla aşkın kaybolacağı gibi, cimrilik vasfı da vermeye zorlamakla yok olur. Âşık, mâşuk yola çıkıp birbirinden uzaklaştıkları zaman, artık ister istemez ayrılık külfetine dayanır ve yavaş yavaş aşkı unutmaya başlarlar. Bunun gibi cimrilikten kurtulmak isteyen, önce zoraki servetinden uzaklaşmaya gayret etmeli ve yavaş yavaş bunu tabiat hâline getirmelidir. Bu hususta güzel hîle yollarından biri de "Yâhu sen verirsen, senin adın cömert olarak şöhret bulacak, herkes sana saygı gösterecek." diye kendi kendini riyâ yolu ile de olsa cömertliğe alıştırmaktır. Bu sûretle cimrilikten kurtulur ve riyâ hastalığına düşer. Sonra da riyâyı tedâvi ederek ondan da kurtulur. Bu, memeden kesilmek istenen çocukları, bir takım oyuncaklarla oyalamak gibidir. Maksat oyuncak değil, onu memeden kesmektir. Memeden kestikten sonra oyuncaklardan da kurtarılır. Burada da maksat riyâ değil, onu cimrilikten kurtarmaktır. Cimrilikten kurtarınca riyâdan da uzaklaştırılır. Bu şekil tedâvi de öbür hastalığın kendisinde galip olmadığı takdirde faydalıdır.

Meselâ, halkın itibârını maldan daha üstün tutan kimsenin cimrilikten

kurtulması için riyâ ile infâk etmesinde bir kâr yoktur. Ancak malı, mevkîden daha çok severse, o zaman riyâ ile de olsa infâk etsin. Çünkü sonunda riyâdan kurtulabilir. Fakat mevkî sevgisi galip olanlar riyâdan kurtulamazlar. Bunu da infâkındaki tavr u hareketinden anlarız. Şâyet gösteriş için de olsa vermek kendine ağır geliyorsa anlaşılır ki cimrilik vasfı, gösteriş vasfından daha üstündür. Onun için infâka devam etsin. Aksi halde mükemmel bir riyâkâr olacağından infâka alışmasında fayda yoktur.

Bu kötü vasıfların birbirlerini gidermelerinin benzerleri, ölü hakkında söylenenlerdir. Ölü mezarda kurtlanır ve tamamen kurt haline gelir. Sonra o kurtlar birbirini yiye yiye beslenir ve sayıları azalır. Bunlar birbirini yeyip tüketmeye çalışa çalışa en nihâyet ortada iki büyük kurt kalır. Bunlar da birbirini yemek için zorlar dururlar. Nihâyet biri galip gelir diğerini yer. Fakat bu da tek kaldığı ve ortada yiyeceği başka bir madde bulunmadığı için nihâyet kendisi de ölür. İşte bunun gibi, bâzen kötülükler birbirini öldürür yok ederler. Tek kalan da gıdâsı verilmeyince o da acından ölür.

Bu kötü sıfatların gıdâsını kesmek, onların arzularına uymamakladır. O kötü vasıflar bâzı işler ister. Bunlar yapılmayınca donar ve ölürler. Meselâ cimrilik malı elde bulundurmayı ister. Zorlaya zorlaya malı infâk ettikçe cimrilik ölür ve cömertlik tabiat haline gelerek artık zorlama ortadan kalkar. Demek ki, cimriliğin tedâvisi ilim ve amel ile olur. İlim, cimriliğin zararlarını ve cömertliğin faydalarını bilmek, amel de kendini zorlayarak cömertliğe alıştırmaktır. Fakat bâzen cimrilik, o kadar köklü bir şekilde yerleşmiş olur ki, insanı kör ve sağır eder de marifete ve ilme mâni olur. İlim olmayınca amel de olmaz. İllet, müzminleşmiş olarak insanda kalır. Teşhis edilemeyen veyâ ilacı kabul etmeyen hastalıklar gibi, bunun çâresi ölünceye kadar beklemektir.

Cimrilik hastalığını tedâvide sûfiye şeyhlerinden bâzılarının tâkip ettiği yol şöyledir: Onlar, mürîdlerinin gönül verdikleri şeylerden onları uzaklaştırır, onları elinden alır ve başkasının malı ile değişmek sûretiyle onları cömertliğe alıştırır. Meselâ, hoşuna giden odasından onu çıkarır, daha çirkin bir odaya iter. Hoşuna giden elbise veyâ seccâdeyi ondan alır başkasına verir. Bu sûretle ona cömertliği aşılar. Bu yollarla kendini cimrilikten kurtarmaya çalışmayan, dünya ile ünsiyet peydâ eder ve dünyalığı sever. Binlerce eşyâsı varsa, binlerce dostu var demektir. Bunlardan biri kaybolduğu takdîrde, sevgisi nispetinde acısını duyar. Kendisi öldüğü zaman, hepsinin acısını birden çeker. Zîra hepsini seviyordu ve hepsi de elinden alındı.

Bir gün pâdişâhın birine incilerle işlenmiş firuzeden bir vazo getirmişler. Öyle mükemmelmiş ki, bir eşine daha rastlamak mümkün değil. Bir gün hükümdar

hakîmlerinden birine:

– “Bu vazoyu nasıl görüyorsun?” diye sorar. Hakîm:

– “Bunu musîbet ve fakirlik görürüm.” der. Hükümdar:

– “Niçin böyle diyorsun?” diye sorar. Hakîm:

– “Canım, kırılırsa yapılmasına imkân yok, onun için bir felâket ve musîbettir. Çalınırsa peşine düşecek onu arayıp duracaksın. Onun için de fakirliktir. Çünkü benzeri yoktur.” dedi. Hâlbuki bundan önce yani bu sana gönderilmeden evvel, ne musîbet, ne de fakirlik diye bir sıfatın vardı. Bir müddet sonra vazo ya kırıldı veya çalındığı için, hükümdarın canı son derece sıkıldı:

– “Hakîm doğru söyledi, keşke bunu bize hiç göstermeselerdi.” dedi. İşte dünyalığın bütün sebepleri böyledir. Dünya, Allah’ın düşmanlarının düşmanıdır. Çünkü onları cehenneme sürükler. Allah’ın dostlarının da düşmanıdır. Çünkü onları dünyalıktan sabra mecbur tutar. Allah’ın da düşmanıdır. Zîra Allah’a giden yolu keser. Kendi kendinin de düşmanıdır. Zîra kendi kendini yer. Çünkü mal ancak hazînelerde ve muhâfızlar sayesinde korunabilir. Hazîne ve muhâfızlar da mal ile elde edilebilir O da altın ve gümüş vermekle mümkündür. Mal, kendini yer bitirir. Malın âfetlerini bilen onunla fazla ünsiyet etmez, ona sevinmez, ihtiyacından fazlasını almaz. İhtiyacı kadarı ile kifâyet eden cimri olmaz. Zîra ihtiyacı için ayırdığı cimrilik değildir. Muhtaç olmadığının korunması için de kendini yormaz, belki onu verir. O, Dicle ırmağı gibidir. Herkes oradan yalnız ihtiyacını aldığı için, kimseye cimrilik etmez.

Hâkim, Esved’den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

İNSANA MALI HUSUSUNDA DÜŞEN VAZÎFELER

Bilmiş ol ki; yukarıda anlattığımız gibi, servet bir bakıma iyi, bir bakıma da kötüdür. Benzeri, yılandır. Tiryâkicinin eline geçer ondan panzehir yapar. Anlamayan adamın eline geçer, soktuğu gibi onu zehirleyip öldürür. Servetin zehirinden ancak beş vazîfeye devamla korunmak mümkündür.

Birinci vazife: Maldan maksadın ne olduğunu, malın niçin yaratıldığını, niçin mala ihtiyaç olduğunu bilmektir ki, onu kazansın. İhtiyacından fazlasını elinde tutmasın ve lüzumsuz yere harcamasın.

İkinci vazife: Kazanç yoluna dikkat edip, sırf haramdan uzakta kalması, umûmiyetle haram olduğu bilinen sultanların servetine yaklaşmaması. Mekruh yollara da başvurmaması, mürüvveti zedeleyici şeylerden uzak kalması, rüşvet kokusu bulunan hedîyeler, zillet bulunan isteyicilikler gibi şeylerden uzak kalmasıdır.

Üçüncü vazife: Kazanacağı miktardadır. Onu ne azaltmalı, ne de çoğaltmalıdır. Bunu da herkesin kendi ihtiyacı tâyin eder. İhtiyaç dediğimiz yiyecek, giyecek ve meskenden ibarettir. Bunların her birinin de aşağı, orta ve üstün olmak üzere üç derecesi vardır. En az derece ve zarûret miktârı ile kanâat ettiği müddetçe muhakkıkînden sayılır. Şayet haddi aşarsa derinliğinin sonu olmayan Hâviye cehennemine düşmüş olur. Biz bu derecelerin tafsîlâtını "**Zühd Kitâbı**" nda anlattık.

Dördüncü vazife: Malın çıkış yerine dikkat etmektir. Verirken de isrâf ve cimrilik taraflarından sakınmalı, helâlinden kazandığı serveti tam yerinde kullanmalıdır. Zîra haksız kazanç ile haksız masraf arasında bir fark yoktur. Her ikisinin de cezâsı aynıdır.

Beşinci vazife: Malı alırken, terk ederken, infâk veyâ imsâk ederken iyi niyete sâhip olmaktır. Serveti alırken ibâdetine yardımcı olmasını, terk ederken zühdünü ve malı hakir gördüğünü niyet etmelidir. Böyle davranırsa servetinin kendisine zararı olmaz. Bunun için Hz. Ali (r.a.): "Bir adam bütün dünyanın servetini eline geçirse fakat bununla beraber Allah rızâsını niyet etse, bu adam yine zâhiddir. Bu servet zühdüne zarar vermez." demiştir. Başka biri de. "Dünyanın bütün servetini fedâ etse, fakat Allah rızâsını niyet etmese zâhid olamaz." demiştir.

Demek ki, bütün tavr u hareketinde Allah rızâsını niyet edecek, yalnız ibâdet ve âdete yardımcı olacak şeyi düşüneceksin. Görünüşünde ibâdetten en çok

uzakta kalan hareket yemek, içmek ve kazâ-i hacet için yapılan hareketlerdir. Hâlbuki bunlar da ibâdetin yardımcılarındandır. Binâenaleyh, yerken veyâ abdest bozarken maksadın ibâdete vesîle olmaları ise bu işler de senin hakkında ibâdet sayılır. Bunun gibi seni sıcaktan ve soğuktan korumak için giydiğin elbisende, yattığın yatağında ve kaplarında niyetin bu olmalıdır. Zîra dînî cihetten bunların hepsine muhtaçsın. İhtiyacından fazla olarak bulundurduklarından da Allah'ın kullarından birinin bunlardan faydalanmasını niyet etmeli ve ihtiyaç zamanında onu esirgememelidir. Böyle yapan kimse, malının yılanından cevher ve panzehirini alıp da diğerini atan kimsedir. Artık servetin çokluğu buna zarar vermez. Fakat bu şekil davranış ancak dîni iyi anlayan ve dîninde sebât eden kimselere nasîb olur. Avam kısmı da, bu gibilere bakıp servetini çoğaltmaya çalışır ve kendisinin onlara benzediğini sanırsa, işte bu aldanabilir ve âdeten yılanın zehir ve panzehirinden anlayarak yılanı eline alan adama bakarak yılanı eline alan çocuğa benzer. Çocuk sanır ki, adam yılanı yumuşak derisinden göz ve kaşından dolayı ele almıştır. Binâenaleyh yılan kendisini sokarak öldürür. Avam da aynıdır. O havassın, servete ne için, ne şekilde sâhip olduğunu, ne maksatla elinde tuttuğunu bilemez. Servet kendisini zehirleyerek öldürür. Bâzen de yılanın öldürdüğü bilinir, fakat servetin öldürdüğü bilinmez. Nitekim şâir dünyayı yılana benzeterek:

"Her ne kadar Dabak onu yumu atsa da, dünya zehir saçan yılan gibidir." dedi. Kör adamın dağın tepesine tırmanmakta, deniz etrafında dolaşmakta ve dikenli yollarda yürümekte, görenin buralarda dolaşması gibi olamayacağından avam kısmının da servet edinmekte kâmil bir âlim gibi olması muhâldir.

ZENGİNİ ZEM, YOKSULU ÖVMEK

Bilmiş ol ki; insanlar, sabreden yoksul ile şükrünü edâ eden zenginin hangisinin daha üstün olacağında ihtilâf etmişlerdir. Biz bunu, **"Fakr ve Zühd"** kitaplarında anlatmış ve hakikatin yüzünden perdeyi kaldırmıştık. Fakat bu kitapta mücmel de olsa, yoksulun zenginden üstün olduğuna temâs etmek isteriz. Bunu yaparken meselenin tafsîlâtına dalmayacak, burada **Hâris-i Muhâsibî**'nin uzun uzadıya anlattığı bir hikâyesini zikretmekle iktifâ edeceğiz. O, bu hikâyesinde bazı zengin âlimlerin kendilerini sahâbenin zenginlerine benzettiklerini, Abdurrahmân b. Avf'ın zengin olduğundan bahsetmekle kendilerini ona benzetmek istediklerini reddetmek üzere bu hikâyeyi anlatmıştır. Muhasibî ise muâmele ilminde bu ümmetin en âlimi, kendini korumakta ve amellerin âfetlerinden çekinmekte en üstünü idi. En doğrusu onun sözünü, olduğu gibi anlatmaktır.

Zengin ve fakat kötü âlimlerin reddine dâir yaptığı konuşmasından sonra diyor ki:

"Öğrendiğimize göre **Îsâ aleyhisselâm**: "Ey kötü âlimler, namaz kılar oruç tutar, sadaka verir fakat emrolunduğunuzu yapmazsınız. Buna rağmen bilmediğinizi de öğrenirsiniz. Ne çirkin hükmünüz vardır; dilinizle tövbe eder, işinizle arzularınıza uyarsınız. Kalpleriniz kirli olduğu halde bedeninizi yıkamak size bir fayda ağlamaz. İşe yarayan iyi ve temiz incileri kendisinden çıkarıp, işe yaramayan tortulu, çerçöp ve samanları kendisinde kalan elek gibi olmayın. Siz de aynı şekilde ağzınızdan hikmet akıtırsınız da gıll u gış içinizde kalır. Ey dünyanın kulcağızları, dünyadan arzularını çekmeyen, âhireti nasıl bulabilir? Size hakikati söylüyorum. Sizin kalpleriniz işlerinizden ağlar.

Dünyayı diliniz altına, ameli de ayaklarınızın altına aldınız. Size hakikati söylüyorum, Âhiretinizi büzdünüz, dünyayı düzelttiniz ve dünyayı düzeltmek âhireti düzeltmekten size daha sevimli geldi. Sizden daha büyük zararda kim olabilir? Yazıklar olsun size, ne vakte kadar karanlıkta kalanlara yol gösterecek ve kendiniz hayretler içinde bocalayacaksınız? Siz âdeta dünyayı size bıraksınlar diye dünya adamlarını dünyayı terke davet ediyorsunuz. Durun durun, yazıklar olsun size, içerisi karanlık olan bir evin üstünde yanan ışıktan o eve ne kâr vardır? Siz de aynı vaziyettesiniz. Kalpleriniz zulmet içinde kıvranırken, dilinizin ilim nurundan bahsetmesi size bir fayda sağlamaz.

Siz ne müttakîler ne do hakiki hür insanlar gibisiniz. Siz, dünyanın kullarısınız.

Dünya, sizin ayaklarınızı yerden kesip sizi yüzükoyun yere düşürerek, burnunuz üzerinde sürüyüp günâhlarınızı boynunuza bağladıktan sonra arkadan iterek, teker teker ve çıplak olduğunuz halde Allahu Teâlâ'nın huzuruna sevk edip orada hesabınızı verdikten sonra, kötü amellerinizin cezâsını çektireceğinden korkulur." dedi.

Hâris-i Muhâsibî, bunu anlattıktan sonra şöyle diyor: "Azîz kardeşim, bunlar kötü âlimler, insan şeytanları ve insanların başında püsküllü bir belâdırlar. Onlar dünyaya, dünyalığa rağbet ettiler. Dünyayı âhiret üzerine tercîh ettiler. Dünya için dîni zelîl ettiler. Onlar dünyada yüz karası, âhirette ise zebânîlerin maskarasıdırlar. Ne ola ki Allahu Teâlâ fazl u keremiyle bunları affeyleye.

Bundan sonra bilmiş olunuz ki; dünyayı âhiret üzerine tercîh edip helâke sürüklenen adamın hâline baktım; neşesi keder ile karışmış, bundan muhtelif sıkıntılar meydana gelmiş, çeşitli isyanlar hâsıl olmuştur. Son varacağı helâktır. Bu adam bu ümitle ferahlanıyor ki, aslında ne dünyası kalmış ne de ahireti. Dünyası da perişan, âhireti de perişan. Bu ne büyük bir hüsrândır. Yazıklar olsun ona, ne çirkin felâketle karşılaştı. Kendisi için, bu ne büyük bir musîbettir. Azîz kardeşlerim! Kendinize geliniz, aklınızı başınıza alınız ve Allah'tan korkunuz. Şeytan sizi aldatmasın. Onun dostlarının Allah huzurunda istinatgâhları yoktur. Onlar dünyaya dalar, sonra da kendilerini mâzur göstermek için, delîl aramaya başlarlar. Sahâbe-i kirâmın bol servetlere mâlik olduklarını sanarak onların servetinden bahsederler. Şeytan onları aldatmıştır, onların bundan haberleri bile yoktur. Yazıklar olsun sana ey aldanmış! Sen **Abdurrahmân b. Avf**'ın zenginliğinden bahsedersin. Böyle davranman, şeytanın seni aldatmasındandır. Senin dilinde bunları sana konuşturur ve seni helâk eder.

Zîra sen sahâbe-i kirâmın tekâsür, şeref ve zînet için mal topladıklarını sandığın anda, onları gıybet etmiş, onlara büyük iftirada bulunmuş olursun. Ne zaman ki helâlinden servet edinmenin, serveti terk etmekten daha makbul olduğunu sanırsan, o zaman Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'i horlamış olursun. Senin ve adamlarının rağbet ettiği bu hayırda onu geri kalmış gibi sanırsın. Senin gibi mal toplama sevdasında olamadığı için, onu techîl etmiş olursun. Ne zaman ki helâlinden mal yığmak daha evlâ olduğuna kanî olursan, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ümmetine nasîhat etmediğine hükmedersin. Zîra o, mal toplamanın hayırlı olduğunu bildiği halde, bundan nehyetmiştir, dersin. Böyle yapmakla, göklerin ve yetin Rabbine yemin olsun ki, yalan söylemiş olursun. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ümmetine nasîhat eden, onlara şefkatli ve merhametli davranan bir zâttır. Ne zaman ki, servet edinmek daha hayırlıdır dersen, Allahu Teâlâ servet

toplamaktan kulları nehyettiği zaman, onlara rahmetle nazar etmediğini sanmış olursun. Çünkü o mal toplamanın daha hayırlı olduğunu bilerek nehyetmiş olur. Veyâhut Allahu Teâlâ'nın bunu bilememiş olduğunu zannedersin. Sen ise servet edinmekteki hayrı, fazîleti bildiğin için malı çoğaltmaya çalışıyorsun.

Güyâ ki sen Rabbinden daha iyi fazîlet ve hayır yerlerini bilmiş oluyorsun ki, Allahu Teâlâ senin cehlinden münezzehtir. Ey gafil, sahabenin servetiyle seni aldatmaya çalışan şeytanın bu hîlesinden aklını başına almak sûretiyle kendini koru. Yazıklar olsun sana, sen Abdurrahmân b. Avf'ın servet edinmesiyle delîl çekemezsin. Abdurrahmân bile kıyâmet günü yalnız bir yiyecek nafakası olup, başka bir şey olmamasını temennî edecektir. Duyduğuma göre Abdurrahmân öldüğü vakit hayattakiler, onun serveti hakkında dedikodu yaptılar:

"Bu servet Abdurrahmân hakkında iyi değil." demek istediler. Kâ'b ise müdâhale ederek:

"Şaşılacak şey. Abdurrahmân helâlinden kazandı, helâlinden harcadı ve helâlinden bıraktı. Bunda ne var?" dedi. Bunu duyan Ebu Zer evinden hiddetli olarak Kâ'b'ın yanına gitmek üzere yola çıktı. Yolda bir devenin alt çenesini buldu, eline aldı. Bunu Kâ'b'a haber verdiler.

Ebû Zer elindeki kemikle seni arıyor, dövecek dediler. Kâ'b kaçarak, yardım dilemek üzere Hz. Osman'ın evine sığındı ve meseleyi kendisine anlattı. Arkasından Ebû Zer de Hazret-i Osman'ın kapısına geldi. Ebû Zer içeri girince Kâ'b Hz. Osman'ın arkasına geçti. Bunun üzerine Ebû Zer:

– "Ey Yahudi çocuğu! Sen Abdurrahmân'ın servetinden, Abdurrahmân'a bir zarar gelmediğini sanıyorsun. Hâlbuki bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile Uhud'a doğru gezintiye çıkmıştım.

يَا أَبَا ذَرٍّ الْأَكْثَرُونَ هُمُ الْأَقَلُّونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، إِلَّا مَنْ قَالَ:

هٰكَذَا وَهٰكَذَا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ، وَقُدَّامِهِ وَخَلْفِهِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ

يَا أَبَا ذَرٍّ مَا يَسُرُّنِي أَنَّ لِي مِثْلَ أُحُدٍ أُنْفِقُهُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمُوتُ

يَوْمَ أَمُوتُ وَأَتْرُكُ مِنْهُ قِيرَاطَيْنِ قُلْتُ أَوْ قِنْطَارَيْنِ قَالَ: بَلْ

قِيرَاطَانِ ثُمَّ قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ أَنْتَ تُرِيدُ الْأَكْثَرَ وَأَنَا أُرِيدُ الْأَقَلَّ

– "*Yâ Ebâ Zer!*" diye bana seslendi. Ben de:

– Anam babam sana fedâ olsun, buyur ya Rasûlallah.” dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– Serveti çok olanlar, kıyamet günü cennete az girecek olanlardır. Ancak sağına soluna, önüne ardına saçarak hayır yapanlar müstesnâdır ki, bunlar da az kimselerdir. Yâ Ebâ Zer, u Uhud dağı büyüklüğünde altınım olsa da tamâmen Allah rızâsı için dağıtsam, yine de bir veyâ iki kırat ağırlığında borcum için kendime altın ayırmaktan memnun olmam. (Ebû Zer diyor ki: Ben dedim ki; iki kırat değil iki kantar) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Hayır, koca dağdan ancak iki kırat ayırırdım, öbürünü dağıtırdım. Yâ Ebâ Zer, sen çoğu, ben ise azı murâd ediyorum.”* [132] buyurdu.

Ebû Zer devamla dedi ki: “Bizzat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle buyururken, sen ey Yahudi çocuğu, Abdurrahmân’ın bıraktığı servetten ona ne var, diyorsun. Sen ve senin gibiler yalancıdırlar.” dedi. Kâ’b, Ebû Zer çıkıncaya kadar da korku içinde idi. Yine öğrendiğimize göre Abdurrahmân b. Avf’ın Yemen’den bir kervanı geldi. Medîne halkı öyle bir haykırışla haykırdı ki, yer yerinden sarsıldı. Hz. Âişe (r.a.):

– “Bu nedir, ne oluyor? diye sorunca:

– “Abdurrahmân b. Avf’ın ticâret kervanı geldi.” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Âişe:

– “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) doğru söyledi.” dedi. Bunu duyan Abdurrahmân, Hz. Âişe’ye:

– “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ne buyurdu?” diye sordu. Hz. Âişe şu cevâbı verdi:

إِنِّي رَأَيْتُ الْجَنَّةَ فَرَأَيْتُ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْمُسْلِمِينَ

يَدْخُلُونَ سَعْيًا سَعْيًا وَلَمْ أَرَ أَحَدًا مِنَ الْأَغْنِيَاءِ يَدْخُلُونَ

مَعَهُمْ إِلَّا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ ابْنَ عَوْفٍ رَأَيْتُهُ يَدْخُلُهَا مَعَهُمْ حَبْوًا

“Cenneti gördüm. Muhâcir ve Müslüman fakirlerinin ko a ko a cennete girdiklerini gördüm. Zenginlerden kimseyi görmedim. Yalnız Abdurrahmân b. Avf’ın emekleye emekleye onlarla cennete girdiğini gördüm.” [133] Bunu dinleyen Abdurrahmân kafileyi, eşyâ ve develeri ve hattâ oradaki köleleri ile birlikte âzâd etti. Hepsini Allah rızâsı için fedâ etti ve: “İnşâallah, bunlarla koşarak cennete girerim.” dedi.

Yine duyduğumuza göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Abdurrahmân b. Avf’a:

أَمَا إِنَّكَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أَغْنِيَاءِ أُمَّتِي وَمَا كِدْتَ

أَنْ تَدْخُلَهَا إِلَّا حَبْوًا

“Sen yok musun, ümmetimin zenginlerinden cennete ilk girecek olan sensin. Sen de nerede ise emekleye emekleye gireceksin.” [134] buyurdu.

Yazıklar olsun ey aldanmış, ne ile servetin iyiliğine delîl çekiyorsun? İşte Abdurrahmân’ın hâli, fazîleti, takvâsı, hayr u hasenatı. Allah uğrunda servetini dağıtması, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile sohbeti, Aşere-i Mübeşşere’den olması meydanda olduğu halde iyilik yapmak, infâk etmek, hayır ve hasenatta bulunmak ve âile nafakasını temîn için helâlinden edindiği servetten dolayı mahşer yerinde durdurulacak, yoksullarla beraber cennete giremeyecek. Onlar sıçraya sıçraya giderken, bu arkadan emekleye emekleye gidecektir. Dünya fitnelerine dalmış bizim gibiler hakkındaki görüşün nedir?

Bundan sonra şâyân-ı hayrettir ki ey aldanmış, haram ve şüpheli şeyler peşine yuvarlanıp gidersin. İnsanların kirli mallarına köpek gibi saldırırsın. İftihar, süs ve şehvet peşinde döner durursun, dünya fitneleri arasında yuvarlanıp durursun. Sonra da Abdurrahmân b. Avf ile delîl çeker de servet edinirsin. Sahabenin de senin gibi servet edindiğini sanırsın. Gûyâ ki sen, kendini onlara benzetiyorsun. Yazıklar olsun sana, bu senin kıyâsın, şeytanın bâtıl kıyaslarındandır.

Evet, ömrüme yemin olsun ki, sahâbe-i kirâmdan bâzıları servet sâhibi idi. Bunlar serveti, kendi nafakalarını temîn ve infâk maksadıyla edinmişlerdi. Onlar helâlinden kazandı, temizinden yedi, iktisatlı olarak infâk etti ve fazlasını takdîm ettiler. Kimsenin hakkını kesmediler. O servetle cimrilik değil, cömertlik ettiler. Bir kısmı çoğunu, bir kısmı, mevcûdunun tamamını infâk etti. Sıkıntılı ve darlık anlarda Allah rızâsını kendi arzularına tercîh ettiler. Allah hakkı için doğru söyle, sen de böyle misin? Ne arar? Sen onlardan ne kadar uzaktasın?

Aynı zamanda sahâbenin ileri gelenleri yoksulluğu tercîh eder, fakirlik korkusundan emîn olur, geçim hususunda Allah’a bağlanırlardı. Allah’ın takdîrine sevinirlerdi. Belâya râzı olurlardı. Darlığa sabır, genişliğe şükür, bolluğa hamd ederlerdi. Allah için tevazû eder, benlik ve üstünlükten kaçınır, dünyalıktan mübâh ile iktifa eder, aza kanâat eder, dünyaya boş verir, sıkıntılara göğüs gerer, açlığa katlanır, nîmet, bolluk bereket ve yeşillikten yüz çevirir, onlara iltifat etmezlerdi. Allah hakkı için söyle bakalım, sen öyle misin? Hattâ duyduğumuza göre bolluğa ulaştıkları zaman, Allah’tan musîbet gelecek korkusu ile bolluğa üzülür, darlığa düştükleri zaman bunu gönül hoşluğu ile karşılar ve “Merhaba ey sâlihlerin şiârı!” derlerdi.

Yine duyduğumuza göre evinde nafakası olarak sabahlayanlar buna üzülür, bir şeysiz sabaha çıkanlar da sevinirler, neşeli olarak sabaha çıkarlardı. O ashâb-ı kiram için herkes ellerinde bir şeyler olduğu vakit sevinir, bir şeyler olmayınca da mahzun olurlar, dendiği vakit, onlar bizim için Peygamber (s.a.v.) Efendimiz en güzel örnektir. Bizim onunla sohbetimiz var. O böyle idi. Elimizde bir şey kalınca onu örnek alamadığımız için üzülürüz, derlerdi. Yine öğrendiğimize göre, onlara genişlik kapıları açıldığı vakit, onlar mahzun olur ve "Ne oluyor, bu dünya bize teveccüh ediyor, bizim dünya ile ne alâkamız var?" Bir felâket ile karşılaştıkları vakit sevinerek: "Rabbimiz bizi imtihân ediyor." derlerdi.

İşte selefin vasıfları ve halleri, onların fazîletleri bizim bu anlattıklarımızın çok üstündedir. Allah aşkına söyle bakalım, sen de böyle misin? Kısaca onların halini dinledin, şimdi senin vaziyetini anlatayım da, sen kıyâsını yap.

Sen, zenginleştiğin zaman azar; genişlikte böbürlenir; bollukta rahatlanırsın. Nîmetin şükründen gaflet eder, darlıkta ümitsizliğe düşer, felâket anında kızar; kazaya râzı olmazsın. Evet sen, yoksulluğa kızar, miskinliğe cephe alırsın. Hâlbuki fakirlik, peygamberlerin iftihâr ettikleri şeydir. Sen ise onların iftihâr ettikleri şeyden utanırsın. Sen yoksulluktan korkarak servet yığarsın ki, bu senin Allah'a karşı merbûtiyetinin zayıflığından ileri gelir. Yalnız bu kadarı günâh bakımından sana yeter de artar bile...

Sen serveti dünyanın süsü, zînet, zevk ve şehveti için toplarsın. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

شِرَارُ أُمَّتِي الَّذِينَ غُذُّوا بِالنَّعِيمِ فَرَبَتْ عَلَيْهِ أَجْسَامُهُمْ

"Ümmetimin kötüleri (dünya) nîmetleri ile umutlanıp göbek büyütenlerdir." [135] buyurmuştur.

Yine öğrendiğimize göre, kıyâmet günü bâzı kimseler dünyada yapmış oldukları iyiliklerinin mükâfatını ararlar. Onlara:

"Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz." (Ahkâf sûresi, 46/20) denir.

Sen hâlâ gaflette yaşıyorsun. Dünyada nasîbin verilmiş olduğu için, sana âhirette bir şey yoktur, denir. Adam hasret ve musîbet içinde kalır. Evet, sen serveti üstünlük, övünmek ve dünya zîneti için topluyorsun. Hâlbuki öğrendiğimize göre, bu maksatlarla servet edinenleri, yârın Allahu Teâlâ gazâblı olduğu halde huzuruna çağırır. Sen ise bunu asla düşünmedin, servet edinirken buna aldırdığın bile yoktur. Belki dünyada kalmak, âhiret nîmetlerinden de daha çok hoşuna gitmiştir. Sen ölümden hoşlanmazsın. Bu halinle Allahu Teâlâ

senden hiç hoşlanmaz. Senin bundan da haberin yoktur. Hattâ belki de dünyalıktan eline geçiremediğine üzülürsün. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ أَسِفَ عَلٰى دُنْيَا فَاتَتْهُ اِقْتَرَبَ مِنَ النَّارِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ

"Dünyalıktan bir ey kaybettiğine üzülen kimse, cehenneme bir aylık mesâfe yakla mı olur." [136] Hattâ bir senelik mesâfe yaklaştığını rivayet edenler de vardır. Belki de senin, farkında olmayarak dünyalığını çoğaltmak için, dîninden olduğun zamanlar bile olur. Dünyalığın sana temayülüne sevinir, ferahlanırsın. Hâlbuki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ أَحَبَّ الدُّنْيَا وَسُرَّ بِهَا ذَهَبَ خَوْفُ الْاٰخِرَةِ مِنْ قَلْبِهِ

"Dünyayı sevip, dünya ile sevinen kimsenin kalbinden âhiret korkusu gider." [137] buyurmuştur. Yine ilim sahiplerinden biri şöyle anlatıyor: "Sen dünyalığından kaybettiğinden dolayı çektiğin sıkıntıya ve dünyalıktan eline geçene sevindiğinden dolayı ferahlanmana karşı hesap vereceksin. Hâlbuki sen dünyalığın ile sevindikçe, Allah korkusu kalbinden silinir. Sen, âhiretin için uğraştığının kat kat fazlasını dünyan için uğraşıyorsun. Sen isyânındaki felâketini, dünyalığının azalmasındaki felâketinden daha ehven görürsün. Evet, malının kaybolmasından korktuğun kadar günâhtan korkmazsın. Belki de sen topladığın o gayr-ı meşrû servetini, dünyalıkta üstünlük sağlamak için insanlara dağıtırsın. İnsanların teveccühünü Allahın gazabına tercîh edersin. Maksadın halk tarafından ikrâm olunmaktır.

Yazıklar olsun sana ki, kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın seni tahkîr etmesini, insanların seni tahkîr etmesinden daha ehven kabul ediyorsun. Hattâ belki sen, insanlara karşı kusurlarını gizlemeye çalışırsın. Fakat Allahu Teâlâ'nın kusurlarını bilmesine aldırış etmezsin. Yâni Allah'ın huzurunda rezîl olmak, insanların huzûrunda rezîl olmaktan sana daha ehven gelmektedir. Cehaletin sebebiyle kullar, Allahu Teâlâ'dan sana daha üstün gelir. Bu kusurlar sende varken akıl sahiplerinin yanında nasıl konuşursun? Yazıklar olsun sana, pisliklerle mülevves olduğun halde iyilerin malları ile kendine delîl çekmeye çalışıyorsun. Heyhat, sen selef-i sâlihînden çok uzaktasın. Vallahi onlar, senin haramdan kaçınmandan daha çok helâldan kaçınırlardı. Sizin aldırış etmediğiniz şeyleri, onlar büyük günâh sayarlardı. Onların, küçük bir zelleye karşı gösterdikleri hassasiyeti, en büyük günâhlara karşı sen göstermiyorsun.

Keşke senin servetin temiz ve helâllıkta onların şüpheli malları mesâbesinde olsa. Onlar, ibâdetlerinin kabul olmayacağından korktukları kadar, sen de günâhlardan korksan, senin oruçlu halin, onların iftarlı hali gibi olsa. Senin ibâdetteki sa'y u gayretin onların tembel davrandıkları zaman gibi olsa. Senin bütün sevapların onların bir günâhları gibi olsa. Sahabelerden birini dinledim. Diyor ki: Sıddîkların ganimeti, dünyalıktan kaybettikleridir. Bütün himmetleri, dünyalıktan kendilerine kapalı kalıp verilmeyendir. Böyle olmayan ne dünya, ne de âhirette onlarla beraber olur. Arada ne büyük fark vardır? Biri Allah katında üstün mertebeye erişmiş sahâbenin ileri gelenleri; diğeri de sefâletin önde gelenleri. Hiç bunlar kendilerini ötekilere benzetebilir ve onları örnek gösterebilirler mi? Ne ola ki Allahu Teâlâ hepimizi fazl u keremiyle afv u mağfiret eyleye.

Aynı zamanda sen, mal toplamakta ashâba uyduğunu sanıyorsun. İhtiyâcını gidermek ve Allah uğrunda infâk etmek gibi işlerde serveti kullanacağını sanıyorsun. Bir defa düşün, onların zamanında olduğu gibi, senin zamanında da helâl mal bulabiliyor musun? Sonra onlar gibi sen ihtiyatlı davranabiliyor musun? Zîra onlar, harama düşmemek için helâlin yetmiş kapısından vazgeçerlerdi. Sen de böyle yaptığını mı zannediyorsun. Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki, ben seni böyle sanmıyorum. Yazıklar olsun sana, iyi bil ki, iyilik yapmak için mal toplamak, şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Bu bahane ile seni şüpheli, nihâyet haram ile karışık şeylere sokmak ister. Bize kadar ulaştığına göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنِ اجْتَرَأَ عَلَى الشُّبُهَاتِ أَوْشَكَ أَنْ يَقَعَ فِي الْحَرَامِ

“ *üphelere cüret edenin harama dü mesinden korkulur.”* [138] buyurmuştur.

Ey aldanmış gafil. Şüpheli şeylerden korkarak çekinmen, şüpheli şeyleri kazanmaktan ve onu Allah yolunda harcamaktan senin için Allah katında daha kıymetli, daha üstün olduğunu bilmiyor musun? Ehl-i ilimden biri böyle diyor: “Helâl olmaz korkusu ile bir dirhemi almamak, şüpheli olan bin dirhemi sadaka vermekten daha hayırlıdır.”

“Şâyet kendini şüphelerden uzakta görüyor, şüpheli şeylerden son derece sakındığını sanıyor, serveti helâlden topladığını zannediyor da bunu Allah yolunda harcayacağını düşünüyorsan yazıklar olsun sana!” Sen hakikaten böyle bir adam isen hesap vereceğinden korkmaz mısın? Sahâbe-i kirâm bundan korkarlardı. Ashâbdan biri “Cemâatten alıkoymamak şartıyla günde bin altın kazanıp, bunu da Allah rızâsı uğrunda harcamak beni o kadar sevindirmez.”

dedi. “Niçin?” diyenlere cevâben: “Şu anda hesaptan huzur içindeyim. Allah katında hesâbını verecek bir şeyim yoktur. Fakat öyle bir servetim olsa onu nereden alıp nereye sarf ettiğimin Allah huzurunda hesabını vermem gerekiyor da onun için.” dedi.

İşte bunlar böyle yaşadı. Zamanlarında helâl kazanç mümkün iken, hesap korkusundan ona yaklaşmadılar. Sen ise gayet emniyette gözüküyorsun. Hâlbuki senin zamanında helâl bir kazanç kalmamıştır. Köpeğin leşe konması gibi, kirli ve şüpheli mallara saldırırsın, sonra da helâldan topladığını sanırsın. Helâl nerede ki onu toplayasın? Kabul edelim ki, kazancın helâldir. Zenginlik sebebiyle kalbinin bozulmayacağını nereden bilirsin? Hâlbuki sahâbeden bâzıları vâris olduğu helâl malı, kalbini bozar diye almaz ve terk ederdi. Sen, kalbinin sahâbenin kalbinden daha kuvvetli olduğunu mu sanıyorsun? Şayet böyle zannediyorsan, kötülüğü emreden nefsine hüsn-i zan yapıyorsun ki, yanlıştır. Yazıklar olsun sana! Ben sana öğüt veriyorum, nafakana yetecek miktar ile kanâat et. İyilik için dahî olsa servet edinip başına hesap meşgalesi alma. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

مَنْ نُوقِشَ فِي الْحِسَابِ عُذِّبَ

“Hesâbı münaka alı geçen azâb olunur.” [139] Diğer hadîste de şöyle buyrulmuştur:

“Kıyâmet günü bir adamı Allah’ın huzuruna getirirler. Kazancı da haram, masrafı da haram. Bunu cehenneme götürün denir. Ba ka birini getirirler, helâldan kazanmı harama sarf etmi , onu da cehenneme götürün denir. Ba ka birini getirirler, haramdan kazanmı helâla sarfetini . Onun da cehenneme gitmesi için emrolunur. Ba ka bir adamı getirirler, helâldan kazanmı helâl ve me rû yolda harcamı tır. Ona, dur bakalım, belki bu serveti kazanırken farzlardan birini eksik bıraktın, denir. Adam, hayır hiç bir eksiğim yok, hepsini yerine getirdim, der.

Belki bu servete birinin hakkını geçirdin, hayvan hakkını vermedin, buna benzer bir eksik bıraktın, denir. Adam, hayır hiçbir eksiğim yok, der. Sonra belki yakınlarından birine vermen gerekirken ona vermedin, denir. Adam, helâldan kazandım, helâl yerde harcadım. Farzlardan birini kaybetmedim, karı tırmadım, kimsenin hakkını kesmedim, der. Bu sırada adamlar gelir onlarla kar ıla tırılır. Bu da bittikten sonra dur bakalım; verdiğimiz bu nîmete kar ı ne gibi bir ükürde bulundun, diye sorulur.”

Yazıklar olsun sana! Bu suâlleri bu adam gibi kim cevaplandıracaktır? Bütün vazîfelerini yaptığı halde bu kadar sorgu-suâlle karşılaşmıştır. Acaba dünya fitnelerine dalmış olan bizimkilerin hâli nice olur? Şüphe, şehvet ve zînetlerle

karışık servetlerin hesâbını Allah huzurunda nasıl verecektir?

İşte bu gibi suâllerden dolayı müttakîler, dünyalıktan çekindi; idâre miktârı ile iktifâ ettiler. Onlar servet edinecek yerde başka hayır işlerinde bulundular. Sen bunları örnek al. Sen verâ ve takvâda onlardan daha ileri gideceğini, serveti helâlden topladığını sanıyorsun. Helâlinden infâk edip iyilikler yaptığına, kalbinin servet sebebiyle bozulmadığına, gizli âşikâre Allah'ı gazâblandırmadığına inanıyorsun, öyle de olsan yazıklar olsun sana! Hâlbuki öyle de değilsin! Sen ilk kafile ile bir an önce hesap yerinden geçmeye bak. Bunun için zarûrî ihtiyacınla kifâyet et. Sorgu-suâl için geride kalma. Çünkü selâmetle de geçsen bir sürü hesap verecek veyâ Rabbinin gazabına uğrayacaksın. Zîra bize gelen rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يَدْخُلُ صَعَالِيكُ الْمُهَاجِرِينَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ الْجَنَّةَ بِخَمْسِمِائَةِ عَامٍ

"Muhacirlerin fakirleri, zenginlerden be yüz yıl önce cennete girecek." [140] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يَدْخُلُ فُقَرَاءُ الْمُؤْمِنِينَ الْجَنَّةَ قَبْلَ أَغْنِيَائِهِمْ فَيَأْكُلُونَ وَيَتَمَتَّعُونَ

وَالْآخَرُونَ جُثَاةٌ عَلَى رُكَبِهِمْ فَيَقُولُ قِبَلَكُمْ طَلِبَتِي أَنْتُمْ

حُكَّامُ النَّاسِ وَمُلُوكُهُمْ فَأَرُونِي مَاذَا صَنَعْتُمْ فِيمَا أَعْطَيْتُكُمْ

"Yoksul mü'minler zenginlerden önce cennete girer; yer, içer ve istifâde ederler. Diğerleri ise dizleri üzerine çökmü olarak dururlar. Onlara "Sizden istenenler var, siz insanların hâkim ve hükümdarları idiniz. Size verdiklerim ile ne yaptıklarınızı bana gösterin." denir."

Yine öğrendiğimize göre bâzı ilim sâhipleri dünyada iyi mallara sâhip olup da, âhirette, önce giden ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in civârında bulunan kafileden geri kalmak, bizim hoşumuza gitmez, demişler ve devamla: "Ey millet, yükü hafif olan Rasûller ile ön safta gitmeye gayret edin. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den geri kalmaktan korkun." demişlerdir.

Yine öğrendiğimize göre, bir gün Hz. Ebû Bekir susadı, su istedi, kendisine bal şerbeti sundular. Tadına bakınca boğulacak gibi oldu, ağladı. Yanında bulunanları ağlattı. Gözyaşlarını sildi, konuşmaya başladı. Sonra yeniden ağlamaya başladı. Ağlamaya devam edince kendisine:

– “Bütün bu ağlamalar, şu bir yudum şerbet için mi?” diye sordular. O da;

– “Evet, onun içindir. Çünkü bir gün, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in yanında bulunuyordum. Benden başka da kimse yoktu. Tam o sırada âdeta birine hitap edercesine: *“Benden uzakla .”* diyor ve eli ile onu uzaklaştırıyordu. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

– “Ya Rasûlallah, burada kimse yok, kime hitap ediyorsun?” dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“ u dünya, boynu ve ba ı ile bana teveccüh ederek: “Beni al.” dedi. Ben de “Ba ımdan defol.” dedim. O ise: “Sen benden kurtulabilirsin, fakat senden sonra gelecekler benden kurtulamazlar!” dedi.”* buyurdu.[141]

İşte bundan korkuyorum. İşte bu mübârek sîmâlar, helâl bir şerbet sebebiyle Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den ayrılacaklarından korkarlardı. Sen ise şüpheli kazançların mahsûlü olan envâ-i çeşit zevk u safâda bulunurken bir defa olsun, bu korku hatırına gelir mi? Yazıklar olsun sana. Ne büyük cehâlet içinde kıvranıyorsun. Şâyet kıyâmet günü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den ayrılır ve geride kalırsan, o vakit meleklerle nebîlerin dahî korkudan hayretlere düştükleri kıyâmetin şiddetini görürsün. Az geri kalırsan, ulaşman çok uzar. Servetin çoğunu istersen, hesâbın da o nisbette zorlaşır. Aza kanâat etmezsen, orada çok beklersin. Şâyet ondan ayrılanların hâline râzı olur, onlara uyarsan; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ve ashâb-ı yemînden ayrı düşersin. Orada zevk u safâya dalanlardan geri kalırsın Müttakîlerin hâllerinden ayrılırsan, kıyâmet gününün dehşetinde mahbûs kalırsın. Dediğimi iyi dinle.

Bundan sonra şunu da bil ki; kendini selefin iyileri arasında saymak istersen, aza kanâat et, malını hayra sarf etmekle helâlin azı ile iktifâ et; yoksulluktan korkma, yârını düşünme rızkına Allah kefîldir. Servet yığanlara kız, yoksulluk ve sıkıntılara göğüs ger, zillet ve meskenetle rahatlan. Üstün mevkîlerden hoşlanma. Kuvvetlen, doğrudan kalbini ayırma, nefsini Allah için muhâsebe et. İşlerini Allah’ın rızâsına uydur, suâl için kendini bekletme, müttakîler hesaptan çekinir. Topladığın malı Allah uğrunda infâk için harca. Vay sana ey aldanmış, sonunu düşün, gözünü aç. Mal meşgalesini terk etmek, zikir ve fikir için kalbini boş tutmak, dînin için daha selâmetli, hesâbın için daha kolay olduğunu bilmiyor musun? Kıyâmetin sıkıntılarından emîn olmak istemez, büyük mükâfatlar için kalbini yalnız zikir ve fikir ile meşgûl etmenin daha hayırlı olduğunu bilmez misin? Bu sâyede Allah katındaki mevkiin kat kat yükselir. Şahâbenin biri şöyle anlatıyor: “Küpteki altınları Allah yolunda dağıtmaktan Allah’ı anmak, daha üstündür”

Yine ilim sâhiplerinden birine, iyilik için servet edinen hakkında sorduklarında, bunu terk etmesi onun hakkında daha iyidir, dedi.

Tâbiînden birine sormuşlar: “İki adam var, bunların biri helâlinden servet kazanıp Allah için bu servetle hayır ve hasenât yapar, diğeri ise bunlardan uzak kalır ve zikirle meşgul olur. Bunlardan hangisi daha efdaldir?” Bu zât: “Aralarındaki fark, şark ile garb kadar açıktır. Serveti terk eden daha makbuldür.” dedi.

Vah sana, sana verilecek bu fazîletler; dünyayı, tâliplerine terk etmekledir. Sen burada servet edinme sevdâsından vazgeçersen vücûdun rahatlaşır, sıkıntıların azalır, rahat yaşarsın, hâline râzı olursun. Daha servet edinmekte kendini mâzur gösterecek neyin var? İyilik yapmak için servet edinenlerden, serveti terk edenler daha iyi olduğunu bildikten sonra, evet, zikrullah ile meşgûl olmak. Allah yolunda mal infâkından daha makbuldür. Demek ki, servet peşinde olmamakla iki fayda sağlıyorsun. Biri dünyada huzur, diğeri de âhirette fazîlettir. Aynı zaman da servet edinmekte büyük fazîletler olduğunu kabul etsen bile, sana yakışan seni hidâyete ulaştıran Peygamberine uymaktır. O, nasıl dünyadan uzaklaştı ise sen de uzaklaş.

Yazıklar olsun sana, söylediklerimi iyi dinle ve bilmiş ol ki; kurtuluş dünyadan uzaklaşmaktır. Dünyaya boş ver. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in sancağı altında bir an önce Me’vâ Cenneti’ne girmeye bak. Zîra bize ulaşan habere göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Mü’mînlerin efendileri cennettedir. Onlar ki sabah kahvaltısını yapsalar, ak ama bir ey bulamazlar. İstikraz etmek isteseler alamazlar. Setr-i avretten fazla elbiseleri yok, ihtiyacını giderecek kadar kazanma imkânları yok. Böylece aksama girer, Rablerinden râzı oldukları halde sabahlarlar.”* (dedikten sonra) **“İşte bunlar Allahu Teâlâ’nın in’âm ettiği peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerle beraberdirler. Bunlar ne güzel arkadaştırlar.”** (Nisâ sûresi, 4/69) meâlindeki âyet-i celîleyi okudu.

Azîz kardeşim! Bu îzahı duyduktan sonra, daha nasıl servet peşinde koşacaksın? Artık: “Ben fazîlet ve iyilik için topluyorum.” şeklinde konuşman boş bir söz olur. Sen ancak yoksulluk korkusu, övünmek ve süslenmekle gösteriş için servet peşindesin. Sonra da iyilik için topladığını sanıyorsun. Yazık sana, Allah’ın seni murâkabe ettiğini hatırla da, Allah’tan utan! Şâyet mutlak sûrette servet sevdâsında isen, fazîletin, bundan uzaklaşmakta olduğunu kabul et. Bu hususta kusurunu îtirâf et: hesâbından kork. Böyle olmak daha çok kurtuluş yoludur.

Azîz kardeşim! Şunu bil ki, sahabe devrinde helâl mevcut iken, mübahlardan en çok sakınan kimseler idiler. Biz öyle bir asırdayız ki, helâl kaybolmuştur. Biz

setr-i avret ile açlığımızı izâle edecek şekilde helâl bulmaktan şüpheli iken, fazla servet edinmek nerede kalır? Allah bizi ve sizi korusun.

Aynı zamanda sahâbenin takvâ ve verâı gibi, takvâ ve verâ bizde ne gezer? Onların zühd ve ihtiyatlı davranmaları gibi davranmak bizde ne arar? Onların hüsn-i niyet ve samîmiyetleri gibi hüsn-i niyet ve samîmiyet bizde nerede? Bizim görüş ve kanâatlerimiz hevâ ve nefis hastalıkları ile bağlanmıştır. Hâlbuki yolculuk yakındır. Kıyamet günü, yükü az olanlara ne saâdet! Onlar mesûddur, fakat helâl-haram demeden servet yığanların hâli ise perişândır. Onlar için, uzun zaman mahzun kalmak vardır. Size nasîhat ediyorum, kabul edip etmemek size âittir. Bu hitâba kabiliyetleri olanlar azdır. Allahu Teâlâ sizi ve bizi bütün hayırlı işlere muvaffak kılsın. Âmin.

İşte son bir sözü budur. Bu ızahta, yoksulluğu zenginlik üzerine tercîh edene kâfi derecede îzâhat vardır. Artık ziyâdeye lüzum yok. Dünyanın zemmi, fakirlik ve zühd kitaplarında anlattıklarımız, buna şehâdet eder. Ebû Umâme el-Bahilî'den rivâyet edilen şu vaka da, buna şehâdet eder:

Ebû Umâme el-Bahilî'nin rivâyetinde: Fakir bir insan olan **Sa'lebe b. Hâtıb** Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

– "Ya Rasûlallah, duâ et de, Allahu Teâlâ bana biraz servet versin." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *" ükrünü ödediğin servetin azı, hakkını vermediğin servetin çoğundan daha hayırlıdır."* buyurdu. Sa'lebe ısrâr edince, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *"Ey Sa'lebe, beni örnek kabul etmiyor musun? Allah'ın Rasûlü ile olmak istemez misin? Eğer dilesem bu dağlar benim için altın ve gümü olurdu."* buyurdu. Sa'lebe ise:

– "Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemîn ederim ki, eğer duâ eder de beni servet sâhibi kılarsan, onun hakkını öder ve söyle şöyle hayırlar yaparım." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu sefer:

– *"Allahım, Sa'lebe'ye bol servet ver."* diye duâ etti. Sa'lebe bir miktar koyun aldı. Onlar süratle çoğaldılar. Hattâ Sa'lebe'nin davarı Medîne'de barınamaz oldu. Bunun için Medîne'ye yakın bir vâhayâ çekildi. Bu vaziyet karşısında, ancak öğle ve ikindi namazları için camie gelebildi. Bir müddet böyle idâre ettikten sonra, burada da barınamadı, daha uzaklara gitmek zorunda kaldı. Bu sebeple, yalnız Cuma günleri Medîne'ye gelebildi. Zamanla davarı daha da çoğalınca, daha çok uzaklara gitti. Artık Cumalara da gelemez oldu. Hattâ Medîne'de ne var ne yok diye gelen geçen kafilelerden sormak vaziyetine düştü. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de aynı şekilde gelen geçen kafileden Sa'lebe'nin hâlini suâl ederdi. Olup bitenleri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e anlattıklarında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) üç defa:

– *"Yazık, Sa'lebe helâk oldu."* buyurdu. Bu arada:

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ

إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

“Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini (günâhlarından) **temizlemiş bununla onlar**(ın hasenâtını) **bereketlendirmiş olasın. Onlara duâ et. Çünkü senin duân onlar için sükûnettir.”** (Tevbe sûresi, 9/103) âyet-i celîlesi ile zekât âyeti ve sadakanın vücûbiyeti nâzil olunca, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Cüheyne ve Süleym kabîlelerinden iki kişiyi zekât âmili, tahsildar olarak vazifelendirerek:

– *Sa’lebe ile Süleym’den falancaya gidin, onların mallarının zekâtını alıp gelin.”* buyurdu. Onlar da Sa’lebe’ye gittiler. Zekât hakkındaki âyet-i celîleyi okuyup, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in emrini teblîğ ettiler. Sa’lebe:

– “Sizin bu istediğiniz cizyeden başka bir şey değildir.” dedi. Aldıkları bu cevap üzerine oradan ayrıldılar. Tekrar Sa’lebe’ye döndüler, fakat Sa’lebe yine onları dinlemedi.

Süleym kabîlesinden olan adama gittikleri zaman, daha yolda giderken, Süleymî Rasûlullah’ın teblîğini duyar duymaz hemen en iyi devesini hazırladı, onları bu şekilde karşıladı. Tahsildarlar:

– “Hayır, senin bu kadar borcun yoktur, biz senin en iyi deveni alamayız, dediklerinde, Süleymî:

– “Ben bunu gönül hoşluğu ile veriyorum, siz bunu alınız.” dedi. Onlar Zekât mallarını topladıktan sonra tekrar Sa’lebe’ye döndüler. Sa’lebe’den zekâtını vermesini istediler. Sa’lebe:

– “Verin şu yazınızı bir göreyim.” dedi. Onlar da Rasûl-i Eklemin yazılı emrini gösterince Sa’lebe yine:

– “Bu, cizyenin kardeşinden başka bir şey değil.” diyerek zekâtını vermekten imtinâ etti. Onlar da oradan uzaklaştılar. Gözden kayboluncaya kadar arkalarına dönüp baktılar, fakat beyhude. Topladıkları diğer zekâtlar ile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelirken. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) daha yolda davarları görerek, Sa’lebe’nin zekâtını vermediğini anladı ve:

– *“Yazık. Sa’lebe helâk oldu.”* buyurdu. Süleymî’ye ise duâ etti. Bilâhare gelenler, Sa’lebe’nin davranışı ile Süleymî’nin hatt-ı hareket tarzını anlattılar. Bunun üzerine Sa’lebe hakkında:

وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ

مِنَ الصَّالِحِينَ. فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ

مُعْرِضُونَ. فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا

أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“İçlerinde kimi de Allah’a (şöyle) **ahdetmişti: Eğer bize lutf u kereminden ihsân ederse andolsun, zekâtını vereceğiz, muhakkak sâlihlerden olacağız. Allah kendilerine fazl u inâyetinden verince de onunla cimrilik edip arka çevirdiler. Onlar öyle dönekdirler.”** (Tevbe sûresi, 9/75-76) âyet-i celîlesi nâzil oldu. O sırada Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in huzûrunda Sa’lebe’nin akrabalarından biri bulunuyordu. Hemen vaziyetten Sa’lebe’yi haberdâr ederek:

– “Helâk oldun, Allahu Teâlâ, hakkında âyet inzal etti.” dedi. Bunun üzerine Sa’lebe Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e gelerek zekâtını vermek istedi. Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– “Allahu Teâlâ senin zekâtını kabulden beni men etmiştir.” buyurdu. Sa’lebe ne kadar feryâd u figân etti ise de fayda vermedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

– *“Bu senin amelindir. Sana emrettim, kabul etmedin, imdi i benden geçti.”* buyurdu. Sa’lebe ümîdini kesince geri döndü. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in irtihâlinde Hz. Ebû Bekir’e, sonra Hz. Ömer’e başvurdu ise de hiç biri zekâtını kabul etmedi. Sa’lebe, Hz. Osman’ın hilâfetinden sonra öldü.

İşte malın azgınlığı, kötülüğü budur. Mezkûr rivâyetten bunu anlamış oldun.

Yoksulluğun hayr u bereketi, zenginliğin şu’mu sebebiyledir ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisi ve ehli için fakirliği zenginliğe tercîh etmiştir. Hatta rivayete göre İmrân b. Hassîn söyle anlatıyor: “Benim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) nezdinde bir mevkiim, sevgim vardı. Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Senin bizim katımızda mevkîn var. Gel seninle kızım Fâtıma’yı ziyârete gidelim.”* dedi. Beraberce ziyârete gittik. Kapıya varınca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kapıyı çaldı, selâm verdi; içeri girmek için müsâade istedi. Hz. Fâtıma:

– “Buyur ya Rasûlallah.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Yanımda İmrân vardır.”* buyurdu. Hz. Fâtıma:

– “Ya Rasûlallah, bir eski carım var, başka giyecek bir şeyim yok, o da yırtık ne yapmalıyım?” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Onu öyle öyle üzerine sar.”* buyurdu. Hz. Fâtıma:

– “Peki, vücûdumu böyle kapattım. Başımı ne yapayım?” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisine başını örtecek bir örtü vererek:

– “*Bununla da ba ını sararsın.*” buyurdu. Nihayet içeri girdik Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Hz. Fâtıma’ya:

– “*Bugün nasılsın?*” diye hatrını suâl etti. Hz. Fâtıma:

– “*Nasıl olayım, bugün bir lokma ey yemedim, iyice acıktım, yiyecek de bir eyim yok.*” dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ağlayarak:

– “*Kızım üzülme, üç gündür ben de bir ey yemedim. Allah katında senden daha kıymetliyim. Eğer Rabbimden isteseydim, beni aç bırakmazdı. Fakat âhireti dünya üzerine tercîh ettim.*” buyurdu. Müteâkıben elini kızının omuzuna vurarak:

– *Kızım, sana müjdeler olsun ki, sen cennet hanımlarının efendisi, en üstünüsün.*” buyurdu. Bunun üzerine Fâtıma:

– Âsiye ile Meryem varken ben nasıl cennetin en üstün kadını olabilirim?” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– “*Onların her biri kendi âleminin, sen de kendi âleminin seyyidesisin. Siz, huzur içinde bir kamı evde ya ıyorsunuz.*” buyurdu. Sonra devamla:

– “*Kızım, amcazaden ile geçinip gidin. Ben seni dünya ve âhiretin seyyidine verdim.*” buyurdu.

Şimdi sen, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den bir parça olan Hz. Fâtıma’yı düşün, nasıl yoksulluğu zenginlik üzerine tercîh ettiğini gör. Sonra Peygamberleri, velîleri, onların yaşayışları ile onlar hakkındaki rivâyetleri fikret. Bunları iyice gözden geçirdiğin takdirde, fakirliğin zenginlikten hayırlı olduğunda şek ve şüphen kalmaz. Hattâ hayrât ü hasenâta sarf edilen servetten bile yoksulluk daha iyidir. Çünkü servetin en az zararı, seni Allah’ı zikirden alıkoymaktır. Zîra onun ıslâhı, korunması ile meşgul olacaksın. Meşgale ile zikir yapılamaz. İşte servetin bütün hakkını ödesen de bu zararı vardır.

Cerîr’in Leys’den rivayetine göre adamın biri **Hz. Îsâ**’ya:

– “Seninle arkadaşlık etmek isterim.” demiş ve beraberce yola çıkmışlar. Acıkmışlar, bir ırmağın kenarında yemeğe oturmuşlar. Üç tane çörekleri varmış. İkisini yemişler. Hz. Îsâ su içmeye gitmiş. Dönünce bakmış ki çörek yok. Sormuş:

– “*Çörek ne oldu?*” Adam:

– “Haberim yok.” demiş. Sonra yollarına devam etmişler. Yolda bir geyik görmüşler, yanında iki yavrusu bulunuyordu. Îsâ aleyhisselâm geyiğin yavrularından birini çağırmış. Onu boğazlamış, pişirmiş ve beraberce yedikten sonra, kemiklerini bir araya toplayarak duâ etmiş. Yavru canlanarak tekrar annesine dönmüştü. Bunun üzerine Îsâ aleyhisselâm:

– “*Sana bu kerâmeti gösterdim, sen de çöreğin ne olduğunu bana söyle.*” demiş. Adam yine:

– “Haberim yok.” deyince yola tekrar devam etmişler. Önlerine bir ırmak gelmiş, köprü yok, karşıya geçmeleri lâzım. Îsâ aleyhisselâm adamın elinden tutarak su üstünde yürümek sûretiyle karşıya geçmişler ve Îsâ aleyhisselâm:

– *“Sana gösterdiğim bu mûcizeyi bana veren Allah a kına çörek ne oldu?”* diye sormuş. Adam yine:

– “Haberim yok.” demiş. Nihâyet bir ovaya inmişler. Îsâ aleyhisselâm ovada bir miktar toprak toplamış ve duâ etmiş, toprak altın olmuş. Îsâ aleyhisselâm altını üçe taksîm etmiş. Adam:

– “Niye üçe taksim ettin?” deyince Îsâ aleyhisselâm:

– *“Biri benim, diğeri senin, üçüncüsü de çöreği yiyenindir.”* demiş. Bunun üzerine adam:

– “Çöreği ben yedim.” demiş. Îsâ aleyhisselâm:

– “O halde bu altınların hepsi senin olsun.” demiş ve birbirinden ayrılmışlar. İki kişi bu adama arkadaş olmuş ve altınları elinden almak istemişler. Adam:

– “Öyle yapmayın da üçe taksim edelim.” demiş, onlar da râzı olmuşlar. Biri de yiyecek almak üzere kasabaya doğru gitmiş. Yolda düşünmüş; bu paralara onları neden ortak yapayım? Alacağım yiyeceğe zehir katayım, onları öldüreyim. Bu sûretle paralar hep bana kalsın, diye düşünür, dediği gibi de yapar. O ayrıldıktan sonra diğerleri ise: “Bu adamı niye ortak edelim? Adam geldiği zaman, niye geç kaldın diyerek onu öldürelim de paralar ikimize kalsın.” diye kararlaştırdılar. Adam gelince, hemen onu öldürürler. Fakat zehirli yemeği yeyince kendileri de öldüler. Altınlar da ortada kalıverir. Îsâ aleyhisselâm, diğer havarileri ile oradan geçerken, onların bu hâlini görerek: “İşte dünya! Gördünüz mü, netîce ne olmuş? Binâenaleyh bundan sakınınız.” der.

Hikâye edildiğine göre; **Zülkarneyn** seyâhatinde bir memlekete uğradı. Halkın elinde dünya serveti nâmına bir şey yoktu. Geçimlerini sebze ile temîn ediyorlardı. Sebzelerini canlı malı korur gibi koruyorlardı. Kendilerine mezarlar kazmışlar, her gün mezarlarını temizler ve ibâdetlerini buralarda yaparlardı. Zülkarneyn bunların hükümdarlarını çağırttı. Hükümdar:

– “Ben kimseyi istemiyorum, beni isteyen yanıma gelir.” dedi. Zülkarneyn bu sözü uygun buldu ve hükümdarın yanına giderek:

– *“Ben seni dâvet ettim, niye gelmedin?”* diye sordu. Hükümdar:

– “Sana bir ihtiyacım olsa gelirdim.” dedi. Bunun üzerin Zülkarneyn:

– *“Bu haliniz nedir, sizdeki bu hali kimsede görmedim?”* deyince hükümdar:

– “Evet, biz altın ve gümüşe kıymet vermiyoruz. Çünkü baktık ki, bunlardan bir miktar bir kimsenin eline geçerse, bu sefer daha fazlasını isteyecek ve huzuru bozulacak. Onun için dünyalık peşinde değiliz.” dedi. Zülkarneyn:

– *"Bu mezarlar nedir? Neden bunları kazıyor ve ibâdetlerinizi burada yapıyorsunuz?"* diye sordu. Hükümdar:

– "Dünyalık peşinde koşmamak için bunu böyle yaptık. Mezarları görüp de oraya gireceğimizi hatırlayınca her şeyden vazgeçeriz." dedi. Zülkarneyn:

– *"Niçin sebzeden ba ka yiyeceğiniz yoktur? Hayvan yeti tirseniz; sütünden, etinden istifade etseniz olmaz mı?"* dedi. Hükümdar:

– "Önce mîdelerimizin hayvanlara mezar olmasını istemedik. Sonra bitkilerle geçimimizi sağlıyoruz. Zâten boğazdan aşağı geçtikten sonra hiç birinin tadını alamayız." dedi. Sonra hükümdâr Zülkarneyn'in önüne kuru bir kelle getirdi:

– "Bu kellenin kim olduğunu biliyor musun?" dedi. Zülkarneyn:

– *"Bilmiyorum, anlat bakalım kimdir?"* dedi. Hükümdar:

– "Bu adam zâlim bir kıral idi. Allahu Teâlâ ona saltanat ve hükümranlık verdi. O da alabildiğine zulmetti. Allahu Teâlâ onu öldürdü, taş gibi oldu. Kıyâmette amelinin cezasını bulacaktır. Sonra bir kelle daha getirdi.

– "Bu da âdil ve dindar bir hükümdarın kellesidir. Bu da öldü. Kıyâmet günü amelinin mükâfatını görecektir." dedi. Sonra Zülkarneyn'in başını göstererek: "İşte bu kelle de bunlardan biridir. Bak bakalım, hangi yoldasın?" dedi. Bütün bunları dinleyen Zülkarneyn:

– *"Benimle gelir misin, seni kendime vezir ederim, servetime ortak olursun."* dedi. Hükümdar:

– "Hayır, ikimiz bir arada olamayız." dedi. Zülkarneyn bunun sebebini sorunca hükümdar:

– "Çünkü herkes senin düşmanın, benim ise dostumdur." dedi. Bunun da sebebini soran Zülkarneyn' e şöyle dedi:

– "Senin varlığından ve servetinden dolayı herkes sana husûmet eder, fakat benim yokluk ve fakirliğimden ötürü bana kimse husûmet etmez." dedi. Bütün bunları dinleyen Zülkarneyn, bu muhavereden ders alarak, hem de hayranlık içinde yanından ayrıldı.

Bütün bu hikâyeler ve önce anlattıklarımız, zenginliğin âfetlerini anlatmak için kâfi gelir zannederim.

Tevfik ve hidâyet Allah'tandır. Allah'ın lutf u keremiyle **"Mâl ve Cimriliğin Zemmi Kitâbı"** tamam oldu. Bunu Allah'ın izniyle **"Mevkî ve Riyâyı Zem Kitâbı"** tâkip edecektir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Ahmed rivâyet etti. Bununki ile alâkalı bâzı ziyâdeler vardır.

Bâzı rivâyet yolları vardır. Üstelik Abdurrahmân, Aşere-i Mübeşşere'dendir.

Yukarıda geçmiştir.

Amr İbn Şuayb'den rivâyet edilmiştir.
Hâris-i Muhâsibî'den başka yerde bulunamamıştır.
Buhârî ile Müslim, Nü'mân b. Bişr'den rivâyet etmişlerdir.
Buhârî ile Müslim, Âişe'den rivayet etmişlerdir.
Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Saîd'den rivayet etmişlerdir. Tirmizî hasendir, dedi.
Bezzar ve Hâkim Zeyd b. Erkam'dan rivâyet etmişlerdir.

RUB'U'L-MÜHLİKÂT
SEKİZİNCİ KİTAB

CAH VE RİYÂNIN ZEMMİ
(KİTÂBU ZEMMİ'L-CAH VE'R-RİYÂ)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur. O Allah ki bütün gaybları en mükemmel şekilde bilir. Kalplere ve gizli tuttuklarına muttalidir. Dilerse büyük günâhlardan da vazgeçer ve onları bağışlar. Sînelerde gizlenen kusurları bilir. Niyetlerin gizliliklerini, ve kalplerin derinliklerinde saklananları görür. O Allah ki, ancak riyâ ve şirk şâibesinden uzak, yalnız kendi rızâsı için yapılan hâlis ve kâmil amelleri kabul eder. Zîra melekût âleminde tek ve ortaklıktan müstağnî olan yalnız O'dur

Salât u selâm O'nun Rasûlü olan Muhammed aleyhisselâma, iftirâ ve hıyânetten uzak olan âline ve ashâbına olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde:

إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الرِّيَاءُ وَالشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ الَّتِي

هِيَ أَخْفَى مِنْ دَبِيبِ النَّمْلَةِ السَّوْدَاءِ عَلَى الصَّخْرَةِ الصَّمَّاءِ

فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ

"Ümmetim için en çok korktuğum, gizli ehvet ve riyâdır. Zîra riyâ, gece karanlığında siyah ta üzerinde yürüyen kara karıncanın ayak amatasından daha gizlidir." [142] buyurmuştur.

Bunun içindir ki, âbidler ve müttakîler şöyle dursun, en münekkid âlimler bile riyânın gailelerini bilmekten âciz kalmışlardır. Riyâ, nefis gailelerinin en sonlarından ve hîlelerinin en gizli taraflarındandır. Ciddî olarak âhiret yolcusu olan âbidler ve âlimler de bundan kurtulamamışlardır. Zîra bunlar mücâhede ile nefislerine galebe çalıp şehvetlerden ümîdini kestirdiği ve şüpheli şeylerden koruyup çeşitli ibâdetlere mecbur ettikleri vakit, artık nefisleri dış azalarını isyân ettirmekten ümidini keser, ilim ve amel ızhârı ile kendisini hayır yolunda göstererek istirahat etmek ister.

Halk nazarında mücâhede zorluğundan kurtulmuş olup artık iyilikleri kabullenmiş, zevkine ermiş olarak gözükür. Halk da onlara saygı ile bakar. Onlar da ibâdete koşar ve yaptıkları ibâdeti yalnız hâlikını bilmesi ile kifâyet etmez

mahlûkatın da buna muttalî olmasını isterler. Yalnız Allahu Teâlâ'nın katında aldıkları mevkî ile iktifa etmez, yaratıkların da kendilerini övmesini isterler. Çünkü o nefis bilir ki insanlar, onun şehvetleri terk edip şüphelerden sakındığını ve ibâdetin meşakkatine tahammül ettiğini bildikleri vakit kendisini övecek, saygı ile anacak ve hattâ biraz da ileri gideceklerdir. Kendisine hürmet ve saygı ile bakacak, kendisiyle mülâkattan yümn ü bereket umacaklardır. Duâsına rağbet edecek, peşinden koşacak, ona hizmet edecek, her yerde onu hürmet ile anacak; bütün muâmelede kendisine kolaylık, öncelik tanıyacak; yemekte giymekte, oturmakta onu öne geçirecek, ona karşı hürmetle eğileceklerdir. Bu sûretle en büyük şehveti tadacak, en büyük zevke varacaktır. Artık günâhı terk etmek onun için ehemmiyetsiz bir şey olacak; ibâdetin zorluğu da ortadan kalkmış bulunacaktır.

Çünkü halkın nazarındaki îtibardan duyduğu zevk, bunların hepsini kendisine unutturacaktır. Öte yandan da ömrünün Allahu Teâlâ'ya ibâdetle, Allah rızâsı uğrunda geçtiğini sanacaktır. Aslında hayatı, nefsinin bu gizli arzuları peşinde geçmektedir. Nefis ise itâat ve ibâdetinde, haramdan uzaklaşmasında gayesi halka gösteriş olduğunu, hareketlerinin yapmacık olduğunu gizler. Halkın yanında bulduğu îtibar ile sevinir de, yapmış olduğu tâat ve ibâdetlerin sevâbını mahveder. Adam, kendisini Allah'a yaklaşmış kullardan zannederken münâfıklar defterine kaydedilir de, bundan haberi bile olmaz.

İşte bu şeytanın bir hîlesidir ki, bundan ancak sıddîklar kurtulabilir. Bu öyle derin ve dar bir yoldur ki, bu yoldan ancak mukarrebler geçebilir. Bunun için denilmiştir ki; ileri gelen sıddîkların kalplerinden en son çıkan riyâset sevgisidir. Riyâ, şeytanın en büyük şebekesi olan gizli bir dert olduğu için riyânın sebebini, hakîkatini, derecelerini, kısımlarını; tedâvi çâreleri ile riyâdan kaçınmanın sebeplerini îzâh etmek îcap eder. Bütün bunları îzâh edebilmek için, mevzuu iki kısımda incelemek gerekir.

İbn Mâce ve Hâkim Şeddâd b. Evs'den farklı ifâdelerle rivâyet etmişlerdir. Hâkim sahîh olduğunu söylemiştir.

MEVKÎ VE ŞÖHRET SEVGİSİ

Bu mevzûda şöhretin zemmi, kapalı kalmanın fazîleti, mansıbın zemmi, hakikati ve servetten daha çok sevilmesinin sebebi, mevkîin gerçek kemâl olmayıp vehmî bir kemâl olduğu, mevkî sevgisinden methedilen ve zemmedilen kısımları, methedilmeyi sevmenin ve zemmedilmeyi sevmemenin sebepleri, mevkî ve mal sevgisinin tedâvi çâreleri, medh ile zemde insanların ayrılıkları anlatılacaktır ki, bunların tamamı on iki fasıldır. Riyâ hastalığı bunlardan doğar. Onun için önce bunları bilmek lâzımdır. Tevfîk ve hidâyet Allah'tandır.

ŞÖHRET VE ÜN SALMANIN ÂFETİ

Allah seni ıslâh etsin. Bilmiş ol ki, mevkî arzusu, şöhret ve ün kazanmak içindir. Bu ise mezmûmdur. Makbul olan, kapalı kalmaktır. Ancak şöhret peşinde olmaksızın Allahu Teâlâ'nın dînini yaymak uğrunda O'nun meşhur ettikleri bu hükmün dışındadır. Nitekim Enes'in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

حَسْبُ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يُشِيرَ النَّاسُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ فِي

دِينِهِ وَدُنْيَاهُ إِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللهُ

"Dîninde olsun, dünyalığında olsun, parmak ucu ile gösterilmek, kula kötülük bakımından yeter. Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ." [143] buyurmuştur. Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ إِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللهُ مِنَ السُّوءِ أَنْ

يُشِيرَ النَّاسُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ فِي دِينِهِ وَدُنْيَاهُ إِنَّ اللهَ لَا يَنْظُرُ

إِلَى صُوَرِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

"Dîninde ve dünyasında parmak ile gösterilmek, kötülük olarak kula yeter. Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ. Allahu Teâlâ sûretlerinize bakmaz; niyetlerinize, amellerinize bakar." [144] buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî, bu hadîsi rivâyet ettiği zaman, bunu şöyle tevîl etti: Kendisine sordular, hadîsten, insanlar seni gördükleri zaman parmakları ile göstermeleri mi murâd olunuyor? O, hayır, dinde bid'at ve dünyalıkta fısk sâhibi olan murâd olunuyor, dedi. Bu tevîlde de beis yoktur. Hz. Ali de: "Zillete düş, fakat şöhret isteme, anılmaktan kurtulmak için yükselme, bilgili ol, bilgiçlik taslama. Sükût etmesini bil ki, selâmet bulasın. Böyle yapmakla iyileri sevindirir, kötüleri kızdırmış olursun." demiştir.

İbrâhim b. Edhem: "Şöhret peşinde olan, Allah'a inanmamış sayılır." dedi.

Sahtiyânî de şöyle demiştir: "Vallahi, Allah'a inanan her kul, dâimâ bulunduğu yerin kapalı kalmasını ve bilinmemesini ister."

Hâlid b. Sa'dan da şöhretten korktuğu için etrâfında toplananlar çoğalınca hemen oradan ayrılırdı.

Ebû'l-Âliye de meclisine üç kişiden fazlası geldi mi hemen kalkardı. Aşere-i Mübeşşere'den olan Talha (r.a.), peşinden on kişinin gelmekte olduğunu görünce: "Tamahkâr sinekler ve ışık etrafında dönen kelebekler." derdi.

Süleym b. Hanzale şöyle anlatıyor: "Biz bir cemâat olarak Übeyy b. Kâ'b'ın ardında gidiyorduk. Bunu gören Ömer, elindeki tura ile Übeyy'e bir tâne vurdu. Übey:

– "Ne yapıyorsun, ya Ömer?" deyince Hazret-i Ömer:

– "Bu, sana uyanlara zillet; sana bir fitnedir. Yâni senin gururunu kırmak, ardından gelenleri îkaz içindir." demiştir.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: Bir gün İbn Mes'ûd evinden çıkmıştı. Bir cemâat peşine takıldı. Onu tâkip ediyorlardı. O, bunlara dönerek: "Niçin peşimden geliyorsunuz? Yemin ederim ki, eğer benim kapalı taraflarımı bilseydiniz, ardımda iki kişiyi göremezdiniz." dedi.

Yine Hasan-ı Basrî bir gün yola çıkmıştı. Etrâfında toplanan kalabalığı görünce: "Bir işiniz varsa iyi, yoksa bu hâl insanın ahlâkını bozar." demiştir.

Rivâyete göre; adamın biri bir yolculukta İbn Muhayriz'e arkadaş olmuştu. Ayrılacağı zaman:

– "Bana bir öğüt ver." demişti. İbn Muhayriz de:

– "Mümkünse bil, fakat bilinme. Yürü, fakat peşinden kimse gelmesin. Sor, fakat mesûl olma." dedi.

Bir yolculuğa çıkan Eyyûb-i Sahtiyânî'yi kalabalık bir cemâat teşyî etmişti. Eyyûb: "Benim bu teşyîden hoşlanmadığımı Allahu Teâlâ'nın bildiğinde şüphem olsa. Allah'ın gazabına uğrayacağımdan şüphe ederdim." dedi.

Ma'mer diyor ki: "Eyyûb-i Sahtiyânî'nin uzun entari giymesinden dolayı kendisini azarlamıştım. O da, uzun etekli entari giymek, eskiden yaygın idi, şimdi değildir. Şimdi kısa etek yaygındır, dedi."

Zâtın biri de şöyle anlatıyor: "Bir gün Ebû Kulâbe'nin meclisinde bulunuyordum. Sırtında bir sürü elbise giymiş bir adam içeri girdi. Ebû Kulâbe, adamın şöhret için fazla elbise giydiğini kastederek: "Şu anıran eşeğe bakmayın." dedi."

İmâm Sevrî de büyük zâtların çok yeni, çok iyi elbise ile çok eski ve âdî elbise giymekten sakındıklarını, çünkü her ikisinin de ayrı ayrı şöhret vesîlesi olduğunu, nazar-ı dikkatleri üzerlerine çektiklerini söylerdi. Adamın biri **Bişr b. el-Hâris**'e:

– "Bana vasiyet et." dedi. Bişr:

– “Şöhretten sakın, temiz lokma yemeye gayret et.” dedi.

Hûşib, adının Basra câmilerinde zikredildiğini duyduğu için, üzülerek ağlamıştır. Bişr el-Hafî de: “Şöhreti sevenin dîni gider, rezîl olur.” demiştir. Yine Bişr: “Şöhreti seven kimse âhiretin zevkine eremez.” demiştir. Allah hepsine rahmet etsin.

Beyhakî **“Şuabü’l-Îmân”** ında rivâyet etmiştir.

Bu rivâyet, Câbir’den değil, Ebû Hureyre’den meşhûrdur. Taberânî de rivâyet etmiştir.

İNZİVÂNIN VE HALKIN GÖZÜNDEN DÜŞMENİN FAZÎLETİ

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) öyle buyurmuştur:

رُبَّ أَشْعَثَ أَغْبَرَ ذِي طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ

لَأَبَرَّهُ مِنْهُمْ الْبَرَاءُ بْنُ مَالِكٍ

"Nice saçı darmadağınık, toz toprak içinde eski elbiselere bürünmüş, kimsenin kıymet vermediği insanlar var ki, bunlar sözlerinde duran ciddî kimselerdir. Berâ b. Mâlik de bunlardan biridir." [145]

Yine İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

رُبَّ ذِي طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ لَوْ قَالَ

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ لَأَعْطَاهُ الْجَنَّةَ وَلَمْ يُعْطِهِ مِنَ الدُّنْيَا

شَيْئًا

"Nice eski elbiseye bürünmüş, kendilerine kıymet verilmeyen insanlar var ki, verdiği sözde durur. Şâyet Allahu Teâlâ'dan cennet istese, Allahu Teâlâ ona cenneti verir, fakat dünyalıktan kendisine bir şey vermez." [146] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ كُلُّ ضَعِيفٍ مُسْتَضْعَفٍ لَوْ

أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ وَأَهْلُ النَّارِ كُلُّ مُتَكَبِّرٍ مُسْتَكْبِرٍ جَوَّاظٍ

"Size cennet ehlini bildireyim mi? (İnsanlar tarafından) hakîr görülen ve kendisini hakîr gören, buna rağmen yemîninde sâdık olan, verdiği sözde duran kimsedir. Cehennem ehli de her kibirlenen, büyüklenen, şişman, süslü püslü ve sallanarak gezen kimsedir." [147] Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ كُلُّ أَشْعَثَ أَغْبَرَ ذِي طِمْرَيْنِ لَا يُؤْبَهُ لَهُ الَّذِينَ

إِذَا اسْتَأْذَنُوا عَلَى الْأُمَرَاءِ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُمْ وَإِذَا خَطَبُوا النِّسَاءَ لَمْ

يُنْكَحُوا وَإِذَا قَالُوا لَمْ يُنْصَتْ لِقَوْلِهِمْ حَوَائِجُ أَحَدِهِمْ تَتَخَلْخَلُ

فِي صَدْرِهِ لَوْ قُسِّمَ نُورُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى النَّاسِ لَوَسِعَهُمْ

"Şüphesiz cennet ehli, her saçı sakalı karışık, dağınık, üstü başı toz toprak içinde, eski elbiseye bürünmüş, nazar-ı îtibâra alınmayan kimselerdir ki, büyüklerin huzuruna girmek isteseler, kabul edilmezler. Evlenmek isteseler kimse kız vermez, konuşsalar kimse dinlemez. Her birinin ihtiyacı göğsünde deprenir durur. İşte bunların nûru kıyâmet halkına taksîm edilecek olsa hepsine yeterdi." [148]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ مِنْ أُمَّتِي مَنْ لَوْ أَتَى أَحَدَكُمْ يَسْأَلُهُ دِينَارًا لَمْ يُعْطِهِ إِيَّاهُ

وَلَوْ سَأَلَهُ دِرْهَمًا لَمْ يُعْطِهِ إِيَّاهُ وَلَوْ سَأَلَهُ فَلْسًا لَمْ يُعْطِهِ إِيَّاهُ

وَلَوْ سَأَلَ اللهَ الْجَنَّةَ لَأَعْطَاهُ إِيَّاهَا وَلَوْ سَأَلَهُ الدُّنْيَا لَمْ يُعْطِهِ

إِيَّاهَا وَمَا مَنَعَهَا إِيَّاهُ إِلَّا لِهَوَانِهَا عَلَيْهِ رُبَّ ذِي طِمْرَيْنِ لَا

يُؤْبَهُ لَهُ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ

"Ümmetimden öyle kimseler var ki, sizden birinizden bir altın, bir gümüş veyâ bir metelik istese, onu vermezdiniz. Allah'tan cenneti istese Allah cenneti verir, fakat dünyalık istese onu vermezdi. Dünyalığı vermemesi, kıymetsiz olduğu içindir. Nice eski elbiselere bürünmüş kıymet verilmeyen kimseler var ki, Allah adına bir söz verse, sözünden dönmez." [149] buyurmuştur.

Bir defa Hz. Ömer mescide girdiğinde Muaz b. Cebel'i Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in kabr-i şerîfi başında ağlar vaziyette gördü. Sebebini suâl edince Muaz, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

إِنَّ الْيَسِيرَ مِنَ الرِّيَاءِ شِرْكٌ وَإِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْأَتْقِيَاءَ الْأَخْفِيَاءَ

الَّذِينَ إِنْ غَابُوا لَمْ يُفْتَقَدُوا وَإِنْ حَضَرُوا لَمْ يُعْرَفُوا قُلُوبُهُمْ

مَصَابِيحُ الْهُدَى يَنْجُونَ مِنْ كُلِّ غَبْرَاءَ مُظْلِمَةٍ

"Riyânın azı da irktir. Allahu Teâlâ, bilinmeyen, gizli kalan müttakîleri sever. Onlar ki, yokluklarında aranmaz, varlıklarında bilinmezler. Onların kalpleri hidâyet nuru saçar. Her karanlık, tozlu yollardan bu sâyede kurtulurlar." [150] buyurduğunu duymuştum da onun için ağlıyorum, dedi.

Muhammed b. Süveyd anlatıyor: "Bir defa Medîne'de kıtlık ve uzun süren bir kuraklık olmuştu. Millet rahmet duâsı yapıyordu. Bu sırada iki eski elbiseye bürünmüş sâlih, fakat kimsenin katında bir kıymeti olmayan bir adam geldi. Acele olarak iki rekât namaz kıldı. Akabinde ellerini kaldırarak:

– "Ya Rabbî, vallahi rahmetini yağdırmadan elimi indirmem." dedi ve der'akab gökyüzü bulutlandı. Bardaktan boşanırcasına rahmet yağmaya başladı. Hattâ halk bu sefer sel felâketinden endîşe etmeye başladı. Bunun üzerine adam:

– "Yâ Rabbî, artık yağmuru kes." dedi. Ve rahmet dindi. Bunun farkına varan cemâat içerisindeki sâlih bir zât, adamı tâkip ederek evini öğrendi. Sabahleyin erkenden adamın kapısını çaldı. Adam:

– "Ne var?" diye sordu. O zât:

– "Sen dâvet ettin, ben de geldim." dedi. Adam:

– "Böyle bir şey yok, ne istiyorsan onu söyle." dedi. O zât:

– "Bu mertebeye nasıl erdin, onu öğrenmek istiyorum." dedi. Adam:

– Allah'ın emrini yerine getirdim, yasaklarından kaçındım. O da dileğimi kabul etti." dedi."

İbn Mes'ûd (r.a.): "İlmin kaynağı ve hidâyetin ışığı olunuz. Evinizde oturun, gece ibâdetle evinizi nurlandırın, gönüllerinizden mâsivâyı çıkarın, fazla süslenmeyin, iki eski elbise yeter. Böyle yapmakla mülk âleminden saklanır, melekût âleminde bilinmiş olursunuz." dedi. Ebû Umâme'nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ أَغْبَطَ أَوْلِيَائِي عَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَفِيفُ الْحَاذِ ذُو حَظٍّ مِنْ

صَلَاةٍ أَحْسَنَ عِبَادَةَ رَبِّهِ وَأَطَاعَهُ فِي السِّرِّ وَكَانَ غَامِضًا فِي

النَّاسِ لَا يُشَارُ إِلَيْهِ بِالْأَصَابِعِ ثُمَّ صَبَرَ عَلَى ذٰلِكَ (ثُمَّ نَقَرَ

بِيَدِهِ فَقَالَ) عُجِّلَتْ مَنِيَّتُهُ وَقَلَّ تُرَاثُهُ وَقَلَّتْ بَوَاكِيهِ

“En çok gıpta edilecek dostlarım serveti az, namazı çok, âdeti güzel olan kulumdur. Öyle ki ibâdetini gizli yapar, me hur olup parmakla gösterilmez. Bu hale sabırla devam eder.” buyurduktan sonra eli ile işâret ederek *“Dünyaya kar ı alâkasız ve âhiretle alâkalı olduğu için ölümü kolay, serveti az ve âile efrâdı, dost ve ahbâbı fazla olmadığı için ağlayanı da az olur.”* [151]

Abdullah b. Ömer (r.a.) da: “Allah’ın kullarından Allah katında en sevimli ve makbul olanı gariplerdir.” dedi. “Garipler kimdir?” suâline ise: “Dînleri uğrunda yurtlarından uzaklaşanlardır. İşte bunlar kıyamet günü Îsâ aleyhisselâmın bayrağı altında toplanacaklardır.” dedi.

Fudayl b. Iyaz diyor ki: Duyduğuma göre Allahu Teâlâ bâzı kimselere: “Ben sana şu nîmetleri vermedim mi, kusurlarını gizlemedim mi, seni insanların gözünden saklamadım mı?” buyuracaktır.

Halil b. Ahmed de: “Allahım, katında beni en yükseklerden, kendi nazarımda en alçaklardan, halkın nazarında ise orta dereceli insanlardan kıl.” diye duâ ederdi.

Sevrî de şöyle diyor: “Ben gönlümü, Mekke, ile Medîne’deki günlük hayat ile geçinenler arasında rahat eder buldum.”

İbrâhim b. Edhem diyor ki: “Bir defa olsun, gözüm dünyada huzur bulmadı. Bir defa Şam kasabalarından bir kasabanın câmiinde yatıp uyumuştum. Bağırsaklarım bozulmuştu. Ses duyuldu. Hemen müezzin ayağımdan çekerek beni câmiden dışarı attı.”

Fudayl: “Mümkün mertebe meşhur olmamaya gayret eyle. Zîra bilinmemek senin aleyhinde olmadığı gibi medh u senâ edilmemek de senin aleyhinde değildir. Hattâ Allah katında kıymetin olduğu zaman, insanlar tarafından zemmedilmekte de sana bir zarar yoktur.” dedi.

Bütün anlatmış olduğumuz bu eser ve haberler, şöhretin âfetini, kapalı kalmanın makbuliyetini sana anlatmıştır. Şöhretten maksat, insanların kalbinde mevkî sâhibi olmaktır. Mevkî sevgisi ise her kötülüğün başıdır.

Şâyet peygamberlerin, Hulefâ-i Râşidîn ve dîn âlimlerinin şöhretinden daha büyük şöhret olur mu? Bunlar kapalı kalmanın fazîletini nasıl olur da kaybederler? dersen;

Bilmiş ol ki; mezmûm olan, şöhret peşinde koşmaktır. Ama kulun bir dahli olmadan Allahu Teâlâ’nın teşhîri ile meşhur olması mezmûm değildir. Esâsında şöhrette fitne, zayıf irâdeli olanlar içindir. Yoksa kuvvetli irâdeye sâhip olanlar şöhrete kıymet vermezler. Zayıf irâdeli kimseler denize düşen ve yüzme bilmeyen zayıf irâdeli insanlar gibidir. Yanlarında daha başkaları da bulunduğu

vakit, iyisi onların onu bilmemeleridir. Çünkü onlar, onu kurtarmaya koştukları vakit, onları da zayıflatır ve beraber batarlar. Fakat kuvvetli olanı etrâfındakiler bilmeli ki, o kendi kuvvetiyle onları da kurtarır ve mükâfat kazanır.

Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Ebû Mansûr **"Müsned"** inde rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Taberânî **"Evsat"** ında sahîh sened ile rivâyet etmiştir.

Taberânî **"Evsat"** ında sahih sened ile rivâyet etmiştir.

Taberânî ve Hâkim rivâyet ettiler. Hâkim, sahîh olduğunu söyledi.

Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmişlerdir.

MANSIB SEVMENİN ZEMMİ

Allahu Teâlâ:

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي

الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا

“Bu âhiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimselere veririz.” (Kasas sûresi, 28/83) buyurdu ve fesat koparmak ile üstünlük sağlamak için çalışmayı bir tuttu da âhiretin, bu iki irâdeden hâlî olan kimselere verileceğini bildirdi. Diğer âyet-i celîlede de şöyle buyrulmuştur:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا

وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ. أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا

النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Kim (yalnız) **dünya hayatını ve onun zînet** (ve ihtişâm)**ını arzu ederse, onların yaptıklarının** (çalıştıklarının) **karşılığını burada tamamen öderiz. Onlar bu hususta bir eksikliğe de uğratılmazlar. Onlar öyle kimselerdir ki âhirette kendilerine ateşten başkası yoktur.** (Dünyada) **işledikleri şeyler** (hattâ iyilikler) **orada boşa gitmiştir. Zâten** (onların) **yapageldikleri hep boştur.”** (Hûd sûresi, 11/15-16) Bu âyet-i celîle de umumî mânâda mevkî sevgisini içine alır. Çünkü dünya zevklerinin en üstünü ve zînetlerinin en iyisidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

حُبُّ الْمَالِ وَالْجَاهِ يُنْبِتَانِ النِّفَاقَ فِي الْقَلْبِ كَمَا يُنْبِتُ

الْمَاءُ الْبَقْلَ

“Su, bakliyâtı (topraktan) *bitirdiği gibi, mal ve mevkî sevgisi de kalpte nifâkı bitirir.”* [152] Diğer hadîste: *“Aç olan iki kurdun saldırdıkları bir koyun sürüsüne verdikleri zarar; mal ve eref sevgisinin Müslüman olan kimsenin dînine verdiği zarar kadar değildir.”* [153] buyrulmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

ş *“İnsanların helâki, arzuları pe inden gitmek ve medh u senâyı sevmektendir.”* buyurdu. [154]

Allah’tan lutf u keremiyle afv u âfiyet dileriz.

Yukarıda geçmiştir.

Yukarıda geçmiştir.

Yukarıda geçmiştir.

MANSIBIN HAKÎKATİ

Bilmiş ol ki; câh ve mal dünyanın iki direğidir. Malın mânâsı, kendilerinden istifâde edilen maddelere sâhip olmak. Câhın mânası ise gönülleri hürmetle kendisine rabtedip itâat ettirmektir. Zengin demek bütün arzu, istek ve maksatlarını yerine getirebilmek için altın ve gümüşe sâhip olan kimse demek olduğu gibi, câh (mevki ve mansıb) demek de, insanları, maksat ve arzularına hizmet ettirmek için, onların gönüllerine mâlik olmak demektir. Servet, çeşitli zirâat ve sanatla elde edildiği gibi, gönüller de çeşitli muâmelelerle teshîr edilir. Gönüller, muhtelif ilim ve îtikadlarla insanlara bağlanır. Bir gönül bir adamda bir kemâl vasfı bulunduğuna inandığı takdirde, ona ister istemez bağlanır. Bu îtikad, bu kemâl nispetinde merbûtiyet kuvvet kesbeder. Bu kemâlin, bizâtihî bir kemâl ve olgunluk olması şart değildir. O adamın inancına göre kemâl sayılması kâfidir. Hattâ, bâzen aslında kemâl olmayan, adamın kendi inancına göre kemâl sayılabilir de, o vasfa sâhip olana gönlü meyleder. Bu merbûtiyet, bağlanış; kalbin hallerinden olduğu için, irâde dışı ve zarûrîdir.

Kalbin halleri ise kalbin ilim, îtikad ve hayallerine tâbidir. Servet âşıkları köle edinmek sevdâsında oldukları gibi, mevki âşıkları da hür insanları emirlerine almak, onları irâdeleri tahtında bulundurup, kendilerine bağlamak isterler. Onların gönüllerini kendilerine çevirmekle, onları irâdelerine tutmak peşinde koşarlar. Bu bakımdan mevkî sâhiplerinin istedikleri, servet sâhiplerinin istediklerinden daha mühimdir. Çünkü servet sâhipleri aslında köle olarak sanılan insanları, zoraki emirleri altına almak isterler. Köle, tabiatından efendisine bağlanmak istemez, fakat kurtulamadığı için zoraki hizmet eder. Eğer köleyi serbest bıraksan, efendisine bir yudum su bile vermek istemez. Fakat mevkî sâhibi öyle değil; o, hür olan insanları kendi istek ve ihtiyarları ile kendisine itâat ettirmek ve bunu bir zevk addetmelerini ister. Bu bakımdan mevkî sâhibinin insanlardan istediği, servet sâhiplerinin insanlardan istediklerinden çok daha mühimdir. Demek oluyor ki; câh demek, insanların gönüllerinde mevkî sâhibi olmak demektir. Yâni insanların onda bir kemâl bulduğuna inanmalarını temîn etmektir.

İşte câhın mânası budur. Bunun meyveleri de vardır. Medh ve medihde mübalâğa gibi. Zîra kemâl inancında olan, inandığı şeyden susmaz ve durmadan onu över. Çünkü adam îtikad ve merbûtiyeti nisbetinde çekinmeden ona hizmet etmek ister. Âdetâ kendi ihtiyaçlarında olduğu gibi onun da ihtiyaçlarında ona bağlanır. Ayrıca îsâr yâni onu kendisine tercîh ve onunla münâkaşa etmemek,

ona hürmetkâr olmak, önce selâm vermek, onu öne geçirmek ve bütün maksatlarında onu tercîh eder. İşte bunlar, câhın kalp üzerindeki tesîridir. Câhın kalpte bulunmasının mânası, gönüllerin bir şahısta kemâlin varlığına inanmasıdır. Bu kemâl ilim, amel, güzel ahlâk, asâlet, velâyet, hüsn-ü cemâl, kuvvetlilik veyâ insanların kemâl saydıkları her hangi bir şey olabilir. Bütün bu vasıflar, hürmeti icâb ettiren şeylerdir ve câhın kıyâmına sebeptir. Daha iyisini Allahu Teâlâ bilir.

MEVKİİN SEVİMLİ OLMASI VE BUNDAN KURTULMANIN ÇARESİ

Bilmiş ol ki; altın, gümüş ve diğer servetleri sevmeyi gerektiren sebep ne ise câhın da sevilmesinin sebebi odur. Hattâ altın ile gümüş, miktar bakımından müsâvî oldukları zaman, altın tercîh edildiği gibi, câh ve mevki de servet üzerine tercîh edilirler. Çünkü altın ve gümüş, yenilip içilmediği ve giyilmediği için maddeleri bakımından diğer çakıl taşlarından farklı değildirler. Bunların sevilmesi, insanın bütün arzularını tatmîne vesîle olmaları yüzündendir. Câh da bunun gibidir. İnsanların gönüllerini fethetmek, bir netîce değildir. Ancak insan altın ve gümüş sâyesinde kendisine yarayışlı birçok netîcelere ulaşacağı gibi, gönülleri fethetmek sâyesinde de bütün arzularına kavuşabilir. Demek ki, her iki tarafta da sebep aynıdır. Sebepteki ortaklık, sevgide de ortaklığı gerektirir. Câhı mal üzerine tercîhi ise câhın maldan sevimli olduğu içindir. Nitekim üç cihetten câh, mal üzerine tercîh edilir.

Birincisi: Servet ile mevkî sâhibi olmaktan, mevki ile servet sâhibi olmak daha kolaydır. Gönüllere yerleşen bir âlim veyâ zâhidin, arzu ettiği anda servet sâhibi olması kolaydır. Zîra ona gönül bağlayan zenginlerin serveti onun emrindedir. Onda kemâl olduğuna inanan zenginler, servetlerini ona fedâ ederler. Fakat cimri bir zengin ne kadar servet sâhibi olursa olsun, mevki sâhibi olamaz. Demek ki mevki, servete de vesîledir. Mevkî sâhibi, aynı zamanda servet sâhibidir. Fakat her servet sâhibi mevki sâhibi değildir. Bu bakımdan mevki, servetten daha sevgilidir.

İkincisi: Mal çeşitli âfetler, sirkat vesâir sebeplerle her an yok olmaya mahkumdur. Zâlimler servete göz diker, bunun için korunmaya muhtaçtır. Fakat gönülleri fethettikten sonra bu gibi tehlikeler bahis mevzûu değildir. Bu gönülleri, başka kimse çalamaz, kimsenin eli bunlara uzanamaz. Bununla beraber bâzı değişiklikler sebebiyle gönüller de dönebilir. Fakat bunun ıslâhı mümkündür.

Üçüncüsü: Gönülleri fethetmek, hiç zahmet çekmeden başkalarına da geçer, artar ve çoğalır. Çünkü gönüller bir kimsede ilim, amel veyâ her hangi bir bakımdan kemâl bulunduğuna inandılar mı, diller durmadan bunu konuşur ve bu sözler ağızdan ağıza dolaşıp durur. Bu sûretle başka gönüller de adama meyleder. Bunun için insan tabiati, anılıp övülmeyi sever. Zîra insan, ün aldıkça gönüller ona bağlanır ve ona saygı duymaya başlarlar. Bu, böylece başkalarına

sirâyet eder gider. Muayyen bir yerde kalmaz. Gittikçe yükselir, servet ise yerinde durur. Bunun için bir adam meşhurlar meyânına girdiği zaman, artık servete ehemmiyet vermez. İşte bütün bunlar, kısaca mevkîi mal üzerine tercîhin sebepleridir. Bunların îzâhı yapılırsa, tercîh sebepleri daha da çoğalır.

Şâyet mal olsun, mevkî olsun, her ikisinin temîninde de zorluk vardır. İnsana yakışan bunların hiç birini sevmemektir. Ancak yiyecek içecek ve tedâvi giderleri gibi zarûrî ihtiyaçlarını giderecek, menfaatini sağlayıp zararını önleyecek kadar mevkî ve servet edinmek kâfidir. Binâenaleyh bu kadarı sevilir. Çünkü sevgiliye ulaştıran her şey sevilir. Fakat fazlasını sevmeye lüzum yoktur. Hâlbuki insanın öyle acâyip bir hali var ki, dünyanın bütün servet ve hazînelerine sâhip olmak ister. Hattâ bir dere dolusu altını olsa, bunun iki olmasını ister. Ayrıca hiç gidip görmeyeceği yerlere kadar şöhretinin yayılmasını arzular. Bundan hiç bir fayda sağlamayacağı halde bunu sever. Böyle ne dünya, ne âhirette faydası dokunmayan bir sevgi peşinde koşmak ahmaklıktan başka ne olabilir? dersen;

Deriz ki: Evet doğrudur. Bu sevgi gönüllerde vardır. Bunun da iki sebebi olabilir. **Birincisi**, herkesin anlayabileceği şekilde açıktır. Fakat **ikinci** sebep, en mühim sebep olmakla beraber o kadar incedir ki, onu bayağı insanlar şöyle dursun, dahîler bile anlayamazlar. Çünkü bu sevgi, insan tabiatındaki çok gizli bir arzudan meydana gelmektedir. Bunu ancak, hikmet deryasına dalanlar anlayabilir.

Birinci sebep: Korku tehlikesini önlemektir. Zîra korkan kimse dâimâ sû-i zan halindedir. İnsanoğlunun, her ne kadar elinde bu an için yetecek serveti varsa da, o uzun emeller peşindedir. Bu sebeple elindeki servetin tükeneceğinden veya yok olup başkalarına muhtaç olacağından korkar. Bunları hatırlayınca korkar ve heyecanlanır. Emniyetini ancak yedek servet temîninde bulur. İşte, bu giderse o var diye teselli bulur. Kendini düşünmesi, hayatı sevmesi kendisini bu yollara sürükler. Bu sıkıntısını ancak servet çokluğu ile teskîn eder. Bunun içindir ki, serveti sever.

Bu öyle bir korkudur ki, servetten muayyen bir miktar bu sıkıntıyı teskîn etmez. Bunun için yeter diyeceği son bir sınır da yoktur. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْهُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ: مَنْهُومُ الْعِلْمِ وَمَنْهُومُ الْمَالِ

"İki harîs kimse var ki, bunlar doymazlar. Bunlar, ilim ve mal harîsleridir." [155] buyurmuştur. İlim ve malda böyle olduğu gibi, câh ve mevkîde de hal böyledir.

O, uzak yerlerde de meşhur olmasını ister. Çünkü ya kendisi kendi memleketinde her hangi bir sebeple sevilmez hale gelir, o memleketlere gider veyâ onlar kendi memleketine gelirler ve netîcede uzaktakilerin nezdinde de şöhret bulması kendisine fayda sağlar. Bunlar, mümkün olan şeylerdir. Mümkün oldukları için uzaktakilerin gönüllerine girmekten tabîi olarak zevk alırlar. Zîra bunda emniyet vardır.

İkinci sebep ki, en kuvvetli sebeptir. Rûh bir emr-i Rabbanîdir. Nitekim âyet-i celîlede:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

"Sana rûhtan sorarlar. De ki; rûh, Rabbimin bir emridir." (İsrâ sûresi, 17/85) buyrulmuştur. Rabbânî olması, îzah ve şerhine müsâade edilmeyen mükâşefe ilminin sırlarından olması cihetindendir. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu açıklamamıştır. Fakat sen bunu bilmeden önce şunu bilmen lâzım ki: kalbinin yemek, giymek ve münâsebet gibi hayvanî sıfatlara; dövmek, eziyet etmek ve öldürmek gibi yırtıcı hayvan sıfatlarına; hîle, aldatma ve teşvîk gibi şeytanî sıfatlara; kibirlenmek, böbürlenmek, yükselmek ve üstünlük taslama gibi rubûbiyet vasıflarına meyli vardır. Zîra kalp tafsîlâtı uzun zaman alan muhtelif asıllardan terekküp etmiştir. Kendisinde emr-i Rabbânî bulunduğu için, tabîatıyla rubûbiyeti sever. Rubûbiyet demek, kemâlde tekleşmek ve varlıkta istiklâliyettir. Kemâl, rubûbiyet sıfatlarından olduğu için, insan tabiatı bunu sever. Kemâl, varlıkta tekleşmektir. Çünkü varlıkta ortaklık, noksanlıktır. Güneşin kemâli, tek olmasındandır. Şâyet bir güneş daha olsa, güneşin kemâli düşerdi. Hâlbuki her cihetce tek olan Allahu Teâlâ'dır.

Zîra O'nunla beraber kimse yoktur. O'ndan başka her ne varsa, O'nun kuvvet ve kudretinin eseridir. Hiç biri bizâtihî kaim değildir. Bizâtihî kaim olan, ancak Allahu Teâlâ'dır. Çünkü Onunla başka bir mevcut yoktur. Zîra beraberlik, rütbede müşterekliği gerektirir. Rütbede müştereklik, kemâlde noksanlıktır. Kâmil; benzeri, eşi ve dengi olmayandır. Güneşin, âfâkın her tarafında parlaması, güneşte eksiklik olmayıp kemâl olduğu; noksanlık ise onun benzeri başka bir güneşin bulunması olduğu gibi, âlemde olan herşeyin vücûdu, kudret nurlarının parlamasına tâbidir. Bu ise kudret sâhibinin kemâlidir. Fakat âlemde olan nurlar, tâbidir, metbû değildir. Demek ki rubûbiyetin mânası, varlıkta tekleşmektir. Kemâl de budur. Her insan da bu tekleşmeyi arzu eder.

Bunun için sûfiyeden biri, Firavun'un أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى **"Ben sizin âli Rabbinizim."**

(Nâziât sûresi, 79/24) dediği gibi, her insanın içinde aynı his vardır. Fakat buna yol bulamaz demiştir ki, bu söz doğrudur. Zîra kulluk, nefsi kahreden nefse bir eziyettir. Bu bakımdan rubûbiyet, tabiî olarak sevimlidir. Bu da Allahu Teâlâ'nın:

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

"De ki: rûh, Rabbimin emrindendir." (İsrâ sûresi, 17/85) buyurmakla îmâ ettiği nisbet-i rabbâniyeden ileri gelmektedir. Fakat insan, kemâlin son haddini idrâkten âciz olduğu için ümîdini kesmez ve dâimâ kemâli arzular. Kemâli, kemâlin ardında başka bir maksatla değil, yalnız kemâl olduğu için sever. Her mevcut varlığını, varlığının kemâlini sever. Kendisinin ve kemâl sıfatının yok olmasına üzülür. Kemâl, ancak vücutta tekliği ve bütün mevcûdâtı istîlâ etmesinden sonradır. Kemâlin en üstünü de, başkasının varlığı kendinden olmaktır. Şâyet, başkası senden meydana gelmezse, hiç olmazsa onu istîlâ etmen lâzımdır. Bunun için istîlâ, herkesin tabiatinin sevdiği şeydir. Zîra bu da bir nevî kemâldir. Kendi varlığını bildiren her fert, zâtını sever. Zâtının kemâlini de sever ve bundan zevk alır. Yalnız bir şeyi istilâ, onu kuşatıp emri altına almak, ona tesîr etmek ve arzuya göre onu değiştirmekle mümkündür. Emrine bağlı olup, istediğin tarafa çekip çevirmen lâzımdır. Bunun için insan, her şeyi emri altına almak ister.

Varlıklar ikiye ayrılır. Biri zâtında değişikliği kabul etmeyendir. Allahu Teâlâ'nın zât ve sıfatları gibi. Bunlar asla değişmezler. Diğeri de, değişikliği kabul edendir. Bunlar da ikiye ayrılır; değişikliği kabul eder fakat bu değişiklikte mahlûkatın tesîri olamaz; eflâk, yıldızlar, melekût âlemi, melek, cin, şeytan, dağlar, denizler, dağ ve denizlerin altlarında olan şeylerdeki değişiklik gibi. Değişikliği kabul edenlerin diğer kısmında insanların tesîri olur. Karalar ve kara parçaları ve bunların üzerinde bulunan mâdenler, nebâtât ve hayvanlarda olan değişiklikler gibi. Bunlarda insanların dahli vardır. Kulun kudretinde olan değişikliklerden biri de insanların kalbidir. İnsan ve hayvan cesetleri gibi. İnsan gönülleri de tesîr ile değişikliğe kabiliyetlidir.

Varlıklar, insanoğlunun tasarrufuna muktedir olduğu yer ve yeryüzündeki şeylerle, tasarrufuna muktedir olamadığı, Allahu Teâlâ'nın zâtı, melekler ve gökler gibi, ikiye ayrıldığına göre, insanoğlu ilim ile gökleri fethetmeye ve ondaki esrarı çözmeye heves etti ki, bu da bir nevî istîlâdır. Zîra bilinmekle ihâta edilen şey, ilmin altına girmiş ve onun âlimi de onu istilâ etmiş gibidir. Bunun için, insanoğlu Allahu Teâlâ'yı, melekleri, felekleri, yıldızları; göklerin, denizlerin ve dağların sırlarını çözmek istemiştir. Bu sâyede onları da istilâ

etmiş olur ki, bu bir nevî kemâldir. Bu, tıpkı acâyip bir sanatı görüp de, ondan âciz olduğu halde, o sanat ile ne iş gördüklerini öğrenmek isteyenin hali gibidir. Meselâ satranç gibi. Bu oyunu îcâd edene şaşar.[156] Bunu îcâd edemez, fakat ne için îcâd edildiğine ve bununla nasıl oynandığına merak edenin hali gibidir. Bir de hendesedeki sanat inceliğini gören ve benzeri akıl erdiremeyeceği şeyleri gören kimse, bunları yapamayacağını bilir, fakat nasıl yapıldıklarını merak eder ve anlamadığına üzülür. Anlayabilirse, anladığına sevinir. İşte bu da bunun gibidir.

İkinci kısım, yâni tasarrufuna insanın gücü yettiği şeylere gelince; bunlarda dilediği şekilde tasarruf etmekle bunları idâresine almayı tab'an sever. Bunlar da cisim ve rûh olmak üzere ikiye ayrılır.

Cisim ve maddeler altın, gümüş ve diğer emtiadır. İnsânoğlu bunlara mâlik olmayı ve bunlarda dilediği gibi tasarruf etmeyi ister ki bu iktidar, bir kemâldir. Kemâl ise rubûbiyet vasıflarındandır. Rubûbiyet de tab'an mahbubtur. Bunun içindir ki, bütün şehevî arzularını tatmînde hiç ihtiyacı olmayacağı serveti dahi sever. Bunun gibi köleler edinmeyi, kahr u galebe ile de olsa, kendisine hizmet ettirmeyi ister. Hattâ gönüllerini fethedemezse de, şahıs ve cisimlerinde dilediği gibi tasarruf eder. Gönülleri fethedemez. Çünkü bâzen gönüller onda kemâl bulunduğuna inanmaz ki onu sevsinler. Bununla beraber buun yerini kahr u galebe alır. Zîra kahr u galebede iktidar bahis mevzuu olduğu için bunda da zevk vardır.

İkinci kısmı, insanlar ve nefisleridir. Bunlar, yeryüzünde bulunanların en kıymetlileridir. İnsanoğlu bunları istilâ edip, kendi idaresi altına almayı ister. Bunların kendi emrinde olup kendi irâde ve işareti altında bulunmalarını ve bunlarda dilediği gibi tasarruf etmesini candan ister. Çünkü istilânın kemâli buradadır. Aynı zamanda burada rubûbiyet sıfatına benzerliği vardır. Gönüller ancak sevgi sayesinde insanlara bağlanır. Sevmek de, sevilende kemâlin bulunması inancına bağlıdır. Her kemâl sevimlidir. Zîra kemâl, ilâhî sıfatlardandır. İlâhî sıfatlar ise tab'an sevilir. Bunu ölüm eskitmez ki, yok olsun, toprak içine alamaz ki, onu yesin. O, îman ve mârifetin mahallidir. Allah'a ulaştıran da odur. Demek ki, câhın mânası, gönülleri kendine bağlamak demektir. Gönülleri kendine bağlayabilen insan, gönüller üzerinde dilediği gibi tasarrufa muktedir olur. Kudret ve istîlâ, kemâldir. Kemâl ise rubûbiyet vasıflarındandır. Anlaşıldı ki, tabiatı bakımından gönüllerin sevdiği, ilim ve kudretteki kemâldir. Mal ve mevkî ise bu kudretin sebeplerindendir. Mâlûmatın sonu olmadığı gibi, mukadderâtın da sonu yoktur. Ortada bilinmeyen malûm ve

mukadderat kaldıkça arzular da sükûn bulmaz, noksanlık da ortadan kalkmaz. Bunun için Peygamber Efendimiz (s.a.v.): *"İki harîs, yâni ilim ve servet harîsleri doymaz."* buyurmuştur. Demek oluyor ki, bağlanmak için gönüllerin aradığı kemâldir. Kemâl de ilim ve kudret ile mümkündür. Bunlar da birbirinden çok farklıdır. Her insanın neşe ve zevki, kemâlden anlayabildiği nisbettedir.

İşte ilim, mal ve câhın sevilmesi bu sebeptendir. Bu ise bunlarla şehevî arzularına ulaşabilmenin ardında başka tir sebeptir. Zîra bu illetler, şehvetlerin düşmesi ile de devam edebilir. Hattâ bir insan maksadına kendisini ulaştırmaya salâhiyeti olmayan ilimleri de öğrenmek ister. Zîra ilimde mâlumu ihâta vardır. Bu da rubûbiyet vasıflarından olan bir nevî kemâldir. Bunun için tabiat bakımından sevilir. Ancak ilim ve kudretin kemâlini sevmekte bir takım mugâlatalar vardır, bunları açıklamak lâzımdır. İnşâallah bunlar da açıklanacaktır.

Taberânî İbn Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir. Ayrıca Bezzâr **"Evsat"** ında, Taberânî İbn Abbâs'tan rivâyet etmişlerdir. Hz. Alî'ye de izâfe edilmiştir.

Aslı Farsça Sadrenk'tir ki, yüz hîle demektir. Hind hâkimlerinden Samsama b. Dâmir, hükümdarlarından biri için bunu îcâd etmiştir.

HAKÎKİ KEMÂL İLE VEHMÎ KEMÂL

Yukarıdaki îzâhatımızdan anladın ki, hakîki kemâl, varlıkta tekleşmektir. Varlıkta tekleştikten sonra kemâl, ancak ilim ve kudretle mümkündür. Hakîki kemâl, vehmî kemâl ile karışabilir, bunu vuzûha kavuşturmak lâzımdır. Bilmiş ol ki; kemâl-i ilim, Allahu Teâlâ'ya mahsustur. Bunun da üç şıkkı vardır:

Birincisi: Malûmâtının çokluğu ve genişliği bakımındandır. Zîra Allahu Teâlâ'nın ilmi bütün malûmâtı ihâta eder. Bunun için kulun ilmi ne kadar çoğalırsa, o nispette Allah'a yaklaşmış olur.

İkincisi: İlminin, olduğu gibi malûma taalluk etmesi ve malûmun kendisine tamamen açık bulunmasıdır. Zîra bütün malûmât Allahu Teâlâ'ya en geniş ve olduğu gibi açıktır. Bunun içindir ki, kulun malûmâtı ne kadar açık-seçik ve ilimlerin vasıflarının tafsîlâtında malûma ne kadar muvâfık düşer ve doğru olursa, o nisbette Allah'a yaklaşmış olur.

Üçüncüsü: Allahu Teâlâ'nın ilminin ezelî ve ebedî olup değişmemesidir. Allahu Teâlâ'nın ilminde bir değişiklik düşünülemez. Bunun gibi, kulun ilmi ne kadar değişmez ve sağlam esaslara bağlanırsa, o nispette Allahu Teâlâ'ya yaklaşmış olur.

Malûmat (bilinenler) da iki kısımdır:

Bir kısmı değişir, bir kısmı değişmez, ezelîdir.

Değişen malûmât, Ahmed'in şu anda evde olmasını bilmek gibi malumu bulunan bir ilimdir. Fakat Ahmed'in evden çıkması mümkündür. Ahmed evden çıktıktan sonra, hâlâ onun evde olduğunu bilmek ise cehâlettir. Bu ise kemâl değil, belki noksanlıktır. Değişen âlemin hepsinde hal budur. Dağlar, yollar, memleketler ve bunlar arasındaki mesâfeler ile alâkalı bilgiler böyledir. Zamanla değişen diller hakkında önceden bildiklerin de böyledir. Bunların malumatı civa gibi yerinde durmaz, değişip durur. Bu bilgi kalbe yerleşse de bunda bir kemâl yoktur.

İkinci kısmı ezelî malûmâttır ki, caiz olanların cevâzı, vâciplerin vücûbu ve müstehil olanların muhal olması gibi. Bunlar değişmeyen ezelî ve ebedî malûmâttır. Meselâ bir vakitte vâcip caiz, veyâ câiz muhâl olamaz. Bütün bu kısımlar Allah'ı bilmekte dâhildir. Allah hakkında vâcip olan, sıfatları hakkında muhâl olan, ef'âlinde câiz olan şeyler gibi. Allahu Teâlâ'yı sıfatlarını, ef'âlini, ve göklerin melekûtundaki hikmetini, dünya ve âhireti tertip etmesini ve bunlarla alâkalı husûsları bilmek gibi. İşte bu ilim, sâhibini Allahu Teâlâ'ya yaklaştıran

hakikî bir kemâldir. Bu kemâl, öldükten sonra da devam eder. Yine öldükten sonra âriflerin önlerinden ve sağlarından parlayan ve: **“Allahım, bize nûrumuzu tamamla.”** dedikleri nûr, bu mârifet nûrudur. İşte bu mârifet, ana sermâyedir. Ondan yakılan ve onda saklı bulunan bir ışıkla daha çok aydınlık temîni mümkün olduğu gibi, o gizli nûr sâyesinde, kulun da nûru tamamlanmış olur. Fakat az da olsa ışığın aslı kendisinde bulunmayan kimsenin, bu fazlalıkta hiç ümîdi olamaz. Bunun gibi aslında mârifet-i ilâhiyye kendisinde bulunmayan kimsenin de bu nûrda ümîdi olmaz. O, artık karanlık bataklığına saplanıp kalmış gibidir. Daha doğrusu bulutların altında birbirini tâkip eden sert ve yüksek dalgaların derin karanlıklarına gömülmüştür. Karanlık üzerine gelen karanlık içinde boğulup gider.

Demek ki saâdet, ancak Allah’ı bilmektedir. Bu mârifet dışında kalan ilimlere gelince; bir kısmının hiç bir faydası yoktur. Şiir ve nesep ilimlerini bilmek gibi. Bir kısmı da Allah’ı tanımakta yardımcı olmak bakımından faydalı olur. Arap dilini, tefsir ve fıkıh ilimleri ile diğer haberleri bilmek gibi. Çünkü Arap diline vâkıf olmak, Kur’ân’ın tefsirini bilmekte yardımcıdır. Kur’ân’ın tefsîri ise nefsi tezkiye için Kur’ân’daki nefis temizlemesini gerektiren amel ve ibâdet şekillerini öğrenmekte yardımcı olur. Nefis tezkiyesi de, Allah’ı bilmek hidâyetini kabule nefsi hazırlar. Nitekim âyet-i celîlede:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا

“Nefsi temizleyen felâha erişti.” (Şems sûresi, 91/9) buyrulmuştur. Diğer âyette de:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

“Ama bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette yolumuza ileteceğiz.” (Ankebût sûresi, 29/69) buyrulmuştur.

Demek ki, bütün bu bilgiler, Allahu Teâlâ’yı bilmenin gerçekleşmesine birer vesîle gibi olurlar. Zâten kemâl de buradadır. Yâni Allahu Teâlâ’yı, O’nun sıfat ve ef’âlini bilmektedir. Varlıkları ihâta eden bütün bilgiler, bu Allah’ı mârifette toplanır. Zîra bütün varlıklar Allah’ın ef’âlidir. Onların, Allahu Teâlâ’nın fiilleri olduklarını, Allahu Teâlâ’nın kudret, irâde ve hikmetiyle alâkalı bulunduklarını bilmek, Allahu Teâlâ’yı mârifetin kemâlindendir. Çünkü ilimler, malûmatlarının şerefiyle şereflenir. Malûmatların en şereflisi de Allah’ı bilmektir. İşte ilmin kemâlinin hükmü budur. Her ne kadar câh ve riya kısımları, bunun yeri değilse

de, kemâlin kısımlarını beyân için bunu da burada zikrettik.

Kudrete gelince; burada kulun hakikî kemâli yoktur. Olsa olsa kulun hakîkî ilmi olur, yoksa hakîki kudreti olamaz. Hakîkî kudret, Allah'a mahsustur. Kulun irâde, kudret ve hareketi akabinde meydana gelen işler. Allahu Teâlâ'nın yaratması ile hâdis olurlar. Nitekim bunu **"Rub'u'l-Münciyât"** ın, tevekkül, şükür ve sabır kitaplarının birçok yerlerinde anlattık. İlmin kemâli kul ile kalır. Ölümünden sonra da devam eder ve onu Allah'a ulaştırır. Kudretin kemâli ise böyle devam etmez.

Evet, hâl-i hâzıra nisbetle kulun da kudret cihetinden bir kemâli vardır. Bu kudretteki kemali, onu ilmin kemâline ulaştırmak için bir vesîledir. Bu kudret, imkânların mevcûd olmasıdır. Tutmak için elinin, yürümek için ayağının ve anlamak için de hâsselerinin (beş duygu organı) selâmeti gibi. Zîra bu kuvvetler, ilmin kemâlinin hakikatine erebilmek için birer âlettirler. Bâzen bu kuvvetleri kullanmakta servet ve mevkie de ihtiyacı olur ki, bu sâyede yemek, içmek, giymek ve meskenini temîn eder. Fakat bunların da muayyen bir hudûdu vardır. Eğer bu varlıkları Allah'ı mârifet için kullanmazsa, bunlarda peşin zevkten başka bir fayda yoktur. Bu peşin zevk ise yakında yokluğa mahkumdur. Bunu da bir kemâl kabul eden aldanır.

Mahlûkatın çoğu, bu cehâlet bataklığında helak olur. Çünkü onlar cisimleri kahr u irâdeleri altına almayı, bol miktarda servet edinmeyi, mevki sebebiyle insanların kendilerine saygı göstermelerini bir kemâl zannederler. Bunu böyle sandıkları için, bunu severler. Sevdikleri için bunu ararlar. Aradıkları için de, onunla meşgul olurlar. Buna hücum ederler de, Allah'a ve meleklerine yaklaştıran hakîki kemâli unuturlar. Bu hakîkî kemâl ise ilim ve hürriyettir. İlim, yukarıda anlattığımız gibi Allah'ı bilmek ilmidir. Hürriyet ise şehvetin esâretinden ve dünya sıkıntılarından kurtulup, meleklere benzeyerek şehvet ve dünyayı kendi irâdesi altına almaktır. Bu gibilerin ne şehvetleri kendilerini sarsar, ne de gadabları onları şaşırır. Zîra şehvet ve gadabın izlerini nefsinden uzaklaştırmak, meleklerin vasıfları olan kemâldendir.

Değişiklik ve her hangi bir şeyden müteessir olmak, Allahu Teala hakkında muhâl olan kemâl sıfatlarından olduğu için, kul ârızalar sebebiyle değişiklik ve müteessir olmaktan, ne kadar uzak kalırsa, o nisbette Allah'a yaklaşmış, meleklere benzemiş ve Allah katında mevkî sâhibi olmuş olur. Bu da ilim ve kudretin dışında üçüncü bir kemâldir. Bunu kemâl kısmında anlatmayışımızın sebebi, aslında bunun bir varlık değil, yokluk ve noksanlık olması içindir. Zîra değişiklik, bir noksanlıktır. Çünkü bu var olan bir sıfatın yok olması ve helaki demektir. Helâk ise zâtta ve kemâl sıfatında bir eksikliktir.

Demek ki, şehvetler öyle değişmeyip şehvetlere uymamayı da kemâlâttan sayarsak, kemâlât üçe yükselmiş olur. İlim ve hürriyet kemâli gibi. Ancak bu, ilim ve hürriyetin kemâlini kazanmaya bir yoldur. Bu, öldükten sonra da devam edecek olan kudretin kemâlini kazanmaya yol açmaz. Çünkü kulun maddeyi kullanmaya, gönülleri kendisine bağlayıp bedenleri kendisine hizmet ettirmeye olan güç ve kuvveti, ölümü ile sona erer. Fakat Allah'ı mârifeti ve nefis hâkimiyetiyle sağladığı hürriyeti ölüm ile yok olmaz. Öldükten sonra da devam eder. Kendisinde bir kemâl ve Allah'a yakınlığa vesîle olarak kalırlar. Bunu bil de câhillerin, körün sürçmesi gibi nasıl yüzüstü düştüklerini anla. Onlar kudretin kemâlini mevkî ve servette aradılar. Hâlbuki bu, selâmete ulaşmayan, selâmete ulaşsa da, ölüm ile sona eren bir kemâldir. Onlar, sonu gelmeyip ebedî yaşayacak olan, hürriyet ve ilim kemâlinden kaçındılar. İşte bunlar âhireti satıp dünyayı alan kimselerdir. Bunların azâbı hafifletilmez ve yardım olunmazlar. Nitekim Allahu Teâlâ'nın:

اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ

عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا

“Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama bâkî kalacak faydalı işler, sevap olarak da, emel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır.” (Kehf sûresi, 18/46) buyurduğunu anlamayanlar da bunlardandır.

İlim ve hürriyet, bâkî kalan sâlihâttır. Nefsin kemâli olarak ebedî yaşarlar. Mal ve mevki ise yakında yok olup giderler. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ

نَبَاتُ الْأَرْضِ

“Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz su gibidir ki, onunla insan ve hayvanların yiyeceği bitkiler yetişip birbirine karışmıştır.” (Yûnus sûresi, 10/24) buyurmuştur. Ve yine:

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ

(الى قوله) فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ

“Onlara, dünya hayatı misâlinin tıpkı şöyle olduğunu anlat: Gökten indirdiğimiz su ile yeryüzünde yetişen bitkiler birbirine karışır, ama sonunda rüzgârın savuracağı çerçöpe döner.” (Kehf sûresi, 18/45) buyrulmuştur.

Ölüm rüzgârının savurduğu her şey dünya hayatının suçudur. Ölümün yok etmediği her şey, bâkıyât-ı sâlihâttır. Bütün bu îzahattan, mal ve mevkî ile kudretin kemâli, asıl kemâl olmayıp vehmî bir kemâl olduğunu anlamış oldun. Kıymetli vakitlerini bu uğurda harcayan kimse ise ahmaktır. Nitekim şâir **Ebû’t-Tayyib** buna işâret ederek:

“Yoksulluktan korkarak kıymetli vakitlerini dünyalık pe inde harcayanlar, en büyük yoksulluğa dü mü olanlardır.” demiştir. Dünyalıktan ancak kemâl-i hakîkîye vesîle olacak miktarı elde etmek kâfidir.

Allahım, bizi hayra tevfik eyle ve lütfunla hidâyete eriştirdiğin kullarından eyle.

MEVKÎ SEVGİSİNDEN ÖVÜLEN VE YERİLENLER

Câh ve mevkî demek, gönülleri kendisine bağlayıp onlara hükmetmek demek olduğunu anladıktan sonra, servet sâhibi olmakta hüküm ne ise câh ve mevkîde de hüküm aynıdır. Çünkü o dünya varlığıdır. Servet gibi o da ölüm ile sona erecektir. Dünya ise âhiretin zirâatgâhıdır. Dünyanın bütün varlıklarından âhiret azığı almak mümkündür. Zarûret miktarı yemek içmek, giymek ve mesken ihtiyacını temîn için cüzî bir servete ihtiyaç olduğu gibi, insanlarla geçim sağlamak için, az da olsa mevkî sâhibi olmaya ihtiyaç vardır.

İnsan yemekten müstağnî kalamayacağı için yemeği sevmesi veyâ yemeğini temîn edecek kadar serveti sevmesi câiz olduğu gibi, kendisine bakacak hizmetçiye, yardım edecek arkadaşa, yol gösterecek hocaya, zâlimin zulmünden kendini koruyacak hükümdara da ihtiyacı vardır. Bunun için kendisine bir hizmet edeninin bulunmasını, iyi bir arkadaşının olmasını, bir mürşidinin bulunmasını, kendini koruyacak kadar hükümdarın kalbinde kendisine karşı sevgisinin olmasını sevip arzu etmesi mezmûm değildir.

Çünkü câh, maksada bir vesîle olmakta mal gibidir, aralarında fark yoktur. Ancak aranan şey, mal ve mevkîin kendi nazarında bizâtihî sevimli olmamalarıdır. Mal ve mevkî sevgisi, evde bir tuvalet yerinin bulunmasını sevmek gibi olmalıdır. Çünkü insan tabiatında buna ihtiyaç vardır. Fakat içine girdikten sonra da, bir an önce kurtulup çıkmayı ister. Bu, aslında tuvalet sevgisi değildir. İşte mal ve mevkî sevgisi de böyle olmalı, ihtiyacını temîn ettikten sonra ondan kurtulmak peşinde koşmalıdır. Sevilen, sevgiliye ulaştıran vâsıta değil, sevgilidir. Vâsıta, sevgiliye ulaştırmak için aranır. Vüsûlden sonra onun kıymeti kalmaz. Bunların arasındaki fark, şu misâl ile de îzâh edilebilir:

Bir insan düşünelim: Bu adam, tuvaleti kazâ-ı hâceti için sevdiği gibi, kadını da şehvetini yerine getirmek için seviyor. Bu adam, kazâ-i hâcetini görür görmez yüznumarayı terk ettiği gibi, arzusunu temîn eder etmez kadını da terk eder. Fakat kadını yalnız şehvet için değil, kendine âşık olduğu için severse, şehvetini teskîn ettikten sonra da ondan ayrılmaz. İşte sevgi budur, yoksa evvelkisi sevgi değildir. Mal ve mevki de böyledir. Gayeye ulaşmak için bunları sevmek mezmûm değil, mezmûm olan, bunları zâtları için sevmektir.

Fakat bu sevgi insanı yalana, hîleye ve günâh irtikâbına sevk etmedikçe, sâhibini fısk u isyân ile vasıflandırmaz. Ayrıca bu servet ve mevkîi ibâdet yolu ile de temîn etmeyecektir. Kendini âbid göstermek sûretiyle milleti soymayacak,

ibâdetini dünya menfaatine âlet etmeyecektir. Zîra ibâdetle mal ve mevkî peşinde olmak, dîne karşı bir cinâyettir ve haramdır. İleride zikredeceğimiz gibi, yasak olan riyâ işte budur.

Şâyet, "İnsanın gönlünde hocasının, arkadaşının, hükümdarının ve kendisi ile alâkalı zevâtın mevkî sâhibi olmasını arzu etmesi, her ne sûretle olursa olsun yoksa; muayyen bir hadde kadar mı bu mübâhtır?" der isen derim ki: Bu da üç şekilde olur. Bunların ikisi mübâh, biri mahzurludur.

Mahzûrlu olan, kendisinde olmayan bir vasıf ile kendisini onlara tanıtarak sevdirmeye çalışmasıdır. Bu da kendisinde bulunmayan, ilim, verâ ve nesep gibi hususlara sâhip olduğunu ve kendisini âlim, şüpheli şeylerden ictinâb eden göstermek sûretiyle sevgilerini kazanmaya çalışmaktır. Bu şekil sevgi temîni haramdır. Çünkü yalandır. Söz ve işi ile vaziyeti karıştırmaktır.

Mübâhların birincisi: Kendisinde bulunan bir vasıfla mevkî talebinde bulunmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ'nın:

ٱجۡعَلۡنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلۡأَرۡضِۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٞ

"(Yûsuf): **Beni memleketin hazîneleri üzerine** (memûr) **et. Çünkü ben onları iyice korumaya muktedirim."** (Yûsuf sûresi, 12/55) âyet-i celîlesinde haber verdiği Yûsuf'un, kendisinin bilici ve koruyucu, yâni mâlî işlerde mahâreti olduğunu bildirerek hükümdarın kalbinde mevkî sâhibi olup, hazîne vekilliğine getirilmesini istemesi gibi. Hükümdarın buna ihtiyacı vardı. Yûsuf aleyhisselâm da bu hususta doğru söylemişti.

Mübâhların ikincisi: Gözden düşmemesi için kusur ve günâhlarından birinin gizlenmesini istemesidir. Bu da mübâhtır. Çünkü kusur ve günâhları gizlemek câizdir. Adamın, gizli kusurlarını araştırıp açığa çıkarmak ve onu teşhîr etmek câiz değildir. Burada bir aldatma yoktur. Belki bilinmesinde fayda olmayan bir şeyi öğrenmenin yolunu kapamaktır. İçki içen kimsenin hükümdara: "İçki içmiyorum." demesi gibi. Bu bir kusur değildir.

Ancak: "Ben şüpheli şeylerden sakınırım, harama hiç yaklaşmam, verâ sâhibiyim." derse, o zaman aldatmış olur. "İçki içmiyorum" demek, verâ sâhibiyim demek değildir. Belki içtiğini bilmesini istememektir. Tehlikeli olanlardan biri de, hükümdarın gözüne girmek için onun yanında ağır ağır namaz kılmaktır. Bu hareket, riyâ ve aldatmadır. Çünkü hükümdara, ihlâs ve huşû sâhibi olduğunu göstermek istiyor. Ağır ağır namaz kılmaktaki maksadı budur. Bu adam, bu fiili ile riyakârdır. Daha ihlâs nerede kalır? Bu yoldan mevki aramak haramdır. Her nevî isyân ile mevkî peşinde koşmanın da hükmü budur.

Bu tıpkı haram mal kazanmak gibidir. Hîleli yollarla başkasının servetine mâlik olmak kendisine câiz olmadığı gibi, hîle yolu ile başkasının kalbine mâlik olmak da câiz değildir. Zîra gönülleri fethetmek, servetlere mâlik olmaktan daha mühimdir.

İNSAN TABİATININ ÖVÜLMEYİ SEVMESİ

Bilmiş ol ki; medhi sevmenin ve kalbin bundan zevk almasının dört sebebi vardır:

Birinci sebep -ki en kuvvetli sebeptir-; medihde kemâl anlayışının bulunmasıdır. Yukarıda anlattığımız gibi kemâl sevilir. Sevilen her şeye de ulaşmak zevklidir. Medhin bir kemâl mahsûlü olduğunu bilen, medh edildikçe kemâl sâhibi olduğunu anlar ve bundan zevk duymaya başlar. Medhedildiği vasfı bâriz ve herkesin bildiği bir şey ise ona o kadar aldırış etmez. Fakat yine de zevkten hâlî değildir. Uzun boylu, beyaz tenli sözleri gibi. Bunlar insanda bir nevî kemâldir. Fakat bâzen insan bunlarla meşgul olmayabilir ve zevkinden mahrum kalır. Fakat bunu hatırladıkça bundan zevk duymaya başlar ve işte övülme bunu sağlar.

Şâyet övüldüğü vasıf gizli ve şüpheli ise bunu duyunca bundan aldığı zevk daha büyüktür. "Mükemmel âlim ve mükemmel verâ sâhibidir." veyâ "Cidden güzeldir." şeklindeki, övmeler gibi. İnsan bâzen kendi güzelliğinden, ilminden ve verâından şüphe eder ve hattâ bu şüphenin kalkmasını arzu eder. Hakîkaten emsâlsiz bir güzellik, bir bilgi ve verâ sâhibi olduğunu bilmek ister ki, katiyyet kesbetmiş olabilsin. Bu evsâfı başkası söyleyince, kendisi de iyice buna inanır ve zevki artar. Şâyet bu başkası, bunları anlayan ve yalnız doğruyu söyleyip boş konuşmayan kimse ise bu zevki daha da kuvvetleşir. Bir talebeyi, hocasının zekâ, zeyreklik ve fazîletlikle övmesi gibi. Şâyet bunları söyleyen zayıf kimse ise zevki o nispette daha az olur. İşte bütün bu sebeplerden dolayı zemmedilmekten de hoşlanmaz. Çünkü zem, kendisinde noksanlık olduğunu gösterir. Noksanlık ise aranan kemâlin zıddıdır. O, hiç bir vakit sevilmez. Noksanlığını duyması kendisini üzer. Bunun için zem, basîret sâhibi şâyân-ı îtimad kimselerden gelirse daha acı olur.

İkinci sebep: Medih, methedenin kalbinin, methedilene merbûtiyetini gösterir. Gönüllere mâlik olmak ise sevilen bir şeydir. Bunu sezmek ise insanın hoşuna gider. Binâenaleyh salâhiyettâr zevâtın methetmesi ile zevki de o nispette ziyâdelik arz eder. Bu sûretle onun kalbini avlamış olmasından istifâde eder; hükümdar ve büyüklerin methetmesi gibi. Metheden nazar-ı îtibâra alınmaz ve iktidâr sâhibi olmayan bir kimse olursa, onun methinden o kadar zevk alınmaz. Çünkü onun kalbine mâlik olmak, uzun boylu fayda sağlamaz. Yine bu sebeplerden ötürü zemmedilmeyi de sevmez. Bu zem büyüklerden gelirse,

üzüntüsü daha da fazla olur. Çünkü kaybı daha büyük olur.

Üçüncü sebep: Methedenlerin methi ve övenlerin övmeleri, bunu duyanların gönüllerini de avlamaya sebep olur. Hele bunu yapanlar hatırı sayılır kimseler ise onların sözü daha da müessir olur. Şüphesiz bu, methin halk arasında yapıldığı zamandır. Metheden sözü dinlenir kimse olup, dinleyicileri de çoğaldıkça medih daha zevkli, zem ise daha acı gelir.

Dördüncü sebep: Medih, methedilenin haşmet ve heybetine ve methedenin de ya gönüllü veyâ gönülsüz onu methetmek zorunda kaldığına delâlet eder. Methedilenin heybet sâhibi olması da ayrı bir zevktir. Çünkü burada da kahr u galebe mânası vardır. Metheden, söylediğine içinden inanmasa bile, bu zevk vardır. Methedenin kuvveti ve yaltakçılıktan kaçınması nispetinde bu medihden zevk alır. Anlattığımız bu dört sebep, bâzen bir şahsın methinde toplanmış olabilir ki, o zaman zevk daha çok olur. Bâzen bunlar dağılır ve o nispette zevk azalır.

Methi sevmenin birinci illeti olan kemâl hissine gelince; methedilen kimse kendisinde ilmin, verâın ve asâletin olmadığını bildiği için, metheden kimsenin yalan söylediğini düşünmekle, bu kemâl hissini ortadan kaldırabilir ve zevk diye bir şey kalmaz. Geride bu medih sebebiyle, adamın kalbine ve diline mâlik olmak zevkiyle diğer zevkler kalır ki, kendisinde bu vasıfların olmadığını ve methedenin de samîmî bulunmadığını bildiği zaman, onun gönlüne girme zevki de ortadan kalkar. Geride istîlâ ve haşmet zevki kalır. Yâni metheden adamı korkuttuğu ve korku belâsı kendisini methettiği zevki kalır. Şâyet bu alay mevzûu oluyorsa, bütün lezzetler ortadan kalkmış olur.

İşte bu anlattıklarımız, insan nefsinin methedilmekten hoşlanıp zemmedilmekten üzülmesi sebeplerinin perdesini ortadan kaldırmış oldu. Bunu anlatmaktaki maksadımız mevkî ve övülme sevgisi ile yerilme korkusunun sebepleri ve bunlardan kurtuluş çârelerinin bilinmesi içindir. Zîra teşhis edilmeyen hastalığın tedâvisi zordur.

Tevfîk ve hidâyet Allah'tandır.

Salât u selâm, O'nun seçtiği peygamberlerine olsun.

MEVKÎ SEVGİSİNDEN KURTULUŞ ÇARESİ

Bilmiş ol ki; mevki sevdasına yakalanan, bütün gayretini insanların gönüllerini avlamaya hasreder. Kendisini sevdirmekle ve takdîrlerini kazanmak için riyâ yapmakla uğraşır. Söz ve hareketlerinde halkın gözüne girmek için elden gelen yaltakçılığı yaparlar. Bu davranış, nifak tohumunu saçmanın ve fesâdın esâsını teşkîl eder. Bu hal bâzen ibâdetlerde gevşeklik, bâzen de insanı ibâdete îtinâ göstermeye sevk eder. Gönülleri fethedip avlayabilmek için tehlikeli işlere girer.

Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.),Ş*“Mal ve eref sevgisinin dîne olan zararını, koyun sürüsüne saldıran, iki aç kurdun verdiği zarar”* a benzetmiştir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Mevki sevgisi, suyun topraktan sebzeyi bitirdiği gibi nifak tohumunu bitirir.”* demiştir. Zîra nifak, iş ve sözü ile dışı içine uymamaktır. İnsanların kalbinde yer almak isteyen, mutlak sûrette onlara karşı nifak hastalığına düşer ve kendisinde olmayan hasletlerle onlara görünmek ister ki bu, nifâkın tâ kendisidir. İşte mevki sevgisi mühlikâttandır. Onu tedâvi ile kalpten çıkarmak gerekir. O, gönülde mevcut bir tabiattır. Tıpkı mal sevgisi gibidir. İlacı, ilim ve amelin terkîbinden meydana gelir.

İlim; mevki sevgisinin sebebini bilmektir. Bu da insanların şahıs ve kalplerine mâlik olmak içindir. Bunun boş bir şey olduğunu yukarıda anlatmıştık. Çünkü bu tahakkuk etse de, ölüm ile beraber sona erecektir. Bâkî kalacak sâlih amellerden değildir. Hattâ seneler boyunca bütün insanlar sana secde etseler bile netîcede ne secde edilen, ne de secde eden kalır. Sen de, senden evvelki mevkî sâhiplerinin derekesine düşersin. Böyle muvakkat, geçici bir mevkî uğruna ebedî hayâtı, saâdete erdirecek olan dîni terk etmek, aslâ doğru olamaz. Hakikî kemâl ile vehmî kemâli tefrîk edebilenlerin gözünde mevkî sevgisi küçülür. Ancak bu küçülüş daha ziyâde âhireti düşünenlerde olur. O, âhireti düşündükçe, dünyalığı hakîr görmeye başlar. Ölüm kendisi için peşîn gibi görülür de, âdetâ Hasan-ı Basrî’nin Ömer b. Abdülâzîz’e yazdığı şu mektubundaki davranışı gibi bir hal alır.

Hasan-ı Basrî’nin mektubu:

“Bundan sonra, güyâ ki sen, ölüm kendisine en son yazılıp da ölenlerden birisin.” dedi. Gelecekte olacak ölümü bu anda olmuş gibi gördü. Ömer b. Abdülâzîz’in de verdiği cevapta:

“Bundan sonra, sen de dünyada hiç yokmuş, âhiretten hiç ayrılmamış gibisin.” dediği gibi olur. İşte bunlar dünya için değil, âhiret için çalışır ve takvâ ile

âhirete hazırlanırlar. Çünkü biliyorlar ki, netîce müttakîlerindir. Artık onlar dünyanın mansıb, mevkî ve servetine ehemmiyet vermezler. Ne yazık ki, çoklarının görüş mesafesi kısa olduğu için, netîceyi müşâhede edemezler de, bu dar saha içinde dolaşıp dururlar. Nitekim Allahu Teâlâ:

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى

“Belki dünya hayatını tercîh edersiniz. Hâlbuki âhiret daha hayırlı ve bâkîdir.” (A’lâ sûresi, 87/16-17) Diğer âyette:

كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْآخِرَةَ

“Hayır, hayır; ey insanlar! Sizler, çabuk elde edeceğiniz dünya nîmetlerini seversiniz! Âhireti bırakırsınız!” (Kıyâme sûresi, 75/20-21) buyurmuştur. Hakîki vaziyeti bu olan kimseye yaraşan, ilmi ile dünyalığın âfetlerini düşünerek mevkî sevgisinden kurtulmaya çalışmaktır. Meselâ, önce mevkî sâhiplerinin dünyada karşılaşacakları tehlikeleri düşünmektir. Her mevkî sahibine haset edilir, aleyhinde tertipler olur. O da mevkîini korumak için dâimâ korkulu yaşar. İnsanların kalbinden düşmekten son derece sakınır. Hâlbuki kalpler, kaynamakta olan tencerenin hareketinden daha ziyâde hareket halindedirler. Her an değişebilirler. Kalpler her hangi bir şeyi kabul veyâ reddetmekte her an mütereddittir. Gönüller üzerine kurulan sevgi, dalgalar üzerinde kurulan binâya benzer. O, oturamaz, temelsizdir. Gönüller ile uğraşmak, mevkîi muhâfaza, haset edenlerin hasetlerini önlemek, gelecek felâketleri karşılamakla uğraşmak, bütün bunlar peşin olan mevkiin zevkini kaçıran sıkıntılardır. Dünyalıkta bile zevki sıkıntısını karşılamaz. Nerede kaldı ki âhirette? Bunları düşünerek uzakları göremeyen gözünü tedâvi etmeli, bunların farkına varmaya çalışmalıdır. Fakat kuvvetli imân nûru sâyesinde istikbâli görebilenler dünyalığa iltifât etmezler. İşte ilim ile mal ve mevkî sevgisi böyle tedâvi edilir.

Amel ile tedâvi; câh ve mevkî sevdâsından amel ile kurtulmanın çâresi de şöyledir: İnsanların gözünden düşecek tavır ve davranışlarda bulunmak. Yalnızlığı tercîh edip halka karşı serin davranmak ve yalnız yaratanın kabulü ile iktifâ etmektir ki, bu da Melâmetiye yoludur. Onlar görünüşte mahzurlu, çirkin ve kaba davranışlarda bulunurlar. Maksatları insanların gözünden düşmekle mevkî âfetinden kurtulmaktır. Fakat rehber ve örnek diye tanınan din adamları için bu gibi tavr u hareketler câiz değildir. Çünkü onların böyle hareketi

Müslümanlar nazarında dîni küçük düşürür. Hattâ rehber ve örnek olmayanların da halkın nazarından düşebilmek için mahzurlu şeyleri yapmaları doğru olamaz. Ancak insanların gözünden düşmek için, mahzurlu olan şeyleri irtikâb değil, mübâh olan kaba davranışlarda bulunabilirler. Zâten bu kadarı da şahıslarına mevkî vermekten kendilerini uzaklaştırır. Nitenim hükümdarın biri gündüz sâim, gece kaim olduğunu duyduğu bir zâhidin ziyâretine gider. Zâhid onun yaklaştığını anlayınca yemeye başlar. Bu sırada hükümdar gelir. Zâhid iştahlı iştahlı büyük lokmaları yutmaya devam eder. Bunu gören hükümdar, bunda iş yok, dedikleri gibi değil, diyerek geri döner. Zâhid de: "Seni benden uzaklaştıran Allah'a hamd ederim." der.

Hattâ bâzıları, insanların gözünden düşmek için, halka şarap içtiklerini îhâm ettirmek maksadıyla renkli sular içerler. Burada şarap içenlere benzerlik olduğu için böyle yapmak fıkıh âlimlerince câiz görülmemiştir. Ancak hâl erbâbı fıkhî hükümler dışına çıkarlar. Maksatları kalplerini düzeltmektir. Sonra da kusurlarını ıslâh yoluna giderler. Nitekim bir tanesi böyle yapmıştır. Zühd ve takvâsı ile şöhret bulmuş, insanlar bunun peşine takılmış, o da bundan kurtulmak için hamama girmiş ve çıkarken başkasının elbisesini giymiş, hamamın kapısında beklemiş, bunu yakalamışlar ve "Bu zâhid değil, bir yankesicidir." demişler ve bu sûretle insanların gözünden düşmüştür. Mevkîden kurtulmak için bu gibi yollar varsa da, en kuvvetli ve en doğru yol, uzlet ile kimsenin bilmediği yere çekilmektir. Zîra kendi memleketinde kendi evinde uzlete çekilen kimse, halk tarafından bilindiği için, yine mevkî sevgisinden kurtulmuş sayılmaz. Hattâ bu adam mevkîden kaçınmak için uzlet ediyor mânası çıkar ve aldanmış olur. Bunun zararı ihtilâttan daha kötüdür.

Çünkü halk bunu böyle tanımaktadır ve o da kendisini böyle bilmektedir. Şâyet insanların kendi hakkında görüşlerini değiştirdiklerini bilse canı sıkılır. Hattâ çok defa halktan özür dilemeye ve aleyhinde olan dedikoduları kalplerinden çıkarmaya çalışır ve hiç aldırış etmeden yalana kadar başvurur. Bu davranışla da mevkî sevgisinde olduğu anlaşılır. Mal sevgisi ile mevkî sevgisi beraber ve belki mevkî sevgisi daha kötüdür. Çünkü bunun zararı daha büyüktür. İnsanlardan ümîdini kesmedikçe, mevkî sevgisinden kurtulamaz. Nafakasını temînde insanlara ihtiyacı olmasa, o zaman insanların kendi nazarında bir kıymeti kalmaz. Onların gönlünde mevkîi olup olmadığına aldırış etmez. Hiç görmeyeceği insanlara kıymet vermediği gibi olur. İnsanlardan ümîdi kesmek, ancak kanâat ile mümkündür. Kanâat etmesini bilen kimse insanlardan müstağnîdir. İnsanlardan müstağnî olunca da kalbi insanlarla meşgul olmaz. İnsanların nezdinde mevkîi olması kendisi için bir kıymet taşımaz. Demek ki

mevkî sevdasından kurtulmak, ancak kanâat ve insanlardan bir şey ummamakla mümkündür. Bütün bunları yaparken, mevkîi yeren ve kapalı kalmayı, küçük düşmeyi öven haberleri okumakla onlardan yardım ve kuvvet almalıdır. “Mü’min, zilletten, kılletten ve illetten kurtulmaz.” sözleri gibi. Ayrıca selefin hal ve davranışlarına göz gezdirmelidir. Onların, nasıl zilleti izzet üzerine, âhireti dünyalık üzerine tercîh ettiklerini görmeli; buna göre kendisine çekidüzen vermelidir.

MEDHİ SEVMENİN, ZEMDEN HOŞLANMAMANIN TEDÂVİSİ

Bilmiş ol ki; insanların çoğu, methedilmeyi sevdiği ve zemmedilmekten korktukları için helâk olmuşlardır. Çünkü bu korku ve sevgi sebebiyle bütün tavır ve davranışlarında insanların rızâlarını almayı ve gönüllerini hoş etmeyi hedef almışlardır. Bu ise en büyük bir tehlikedir. Bunu tedâvi etmek, vâciptir. Bu tedâvinin yolu da methi sevmenin ve zemden hoşlanmamanın sebeplerini düşünmektir.

Birinci sebep: Methedilmekte kemâl olduğunu düşünmektir. Bundan kurtulmanın yolu, aklını başına alıp kendi kendine, "Bu adamların beni methettikleri bu vasıf bende var mı yok mu?" diye düşünmelisin. Şâyet bu vasıf sende varsa, bu vasıf ya hakîkaten methe lâyıktır, ilim ve verâ gibi. Yâhut da methe lâyık değildir, servet ve mevkî gibi. Şâyet dünyalık için methediliyorsa bununla sevinmek, ilk baharda açtığı halde son baharda kuruyup yok olacak yeryüzündeki yeşillikler ile sevinmek gibidir. Bugün varsa, yarın yoktur. Yakında rüzgârın önündeki çöp gibi savrulup gidecektir. Bununla sevinmek akılsızlığın bir netîcesidir. Aklı başında olan insan, **Mütenebbî**'nin şu beytinde dediği gibi söyler: *"Bana göre en büyük acı, yakında yok olacağını bildiği şeye sâhibinin sevinmesidir."*

Dünya varlığı ile sevinmek insana yaraşmaz. Sevinirse de, bu husustaki medih ile sevinmesi hiç de doğru olmaz. Ne dünyalık ile ne de bu hususta methedilmekle sevinmesi lâzımdır. Zâten dünyalık, methin sebebi olamaz. Şâyet kendisinde olan vasıf, ilim ve verâ gibi kendisiyle ferahlanacak bir vasıf ise yine de sevinmemelidir. Çünkü netîce malûm değildir. İlim ve verâın sevilmesi bunların insanı, Allahu Teâlâ'ya yaklaştırmaları bakımındandır. Hâlbuki son nefesin tehlikesi dâimâ ortadadır. Son nefesin tehlike ve korkusu, dünyada olan her şeyi unutturur ve insanı her nevî ferahlıktan alıkoyar. Şâyet îman ile ölmek ümîdi ile seviniyorsa, bu sevinmenin Allahu Teâlâ'nın kendi fazl u kereminden ilim ve takvâyı sana nasip ettiği için olmalı. İnsanların seni methetmesi için olmamalıdır. Zîra zevk, kemâlin varlığını anlamaktadır. Bu kemâl ise insanların methi ile değil, Allah'ın fazlı ile sende bulunmaktadır. Medih bir şey artırmadığı için ona aldırış etmemen lâzımdır.

Şâyet methettikleri vasıf sende yoksa bu medih ile sevinmek, en büyük ahmaklıktır. Bu tıpkı, adamın biri bir başkası ile alay ederken, bunun içinde ne

güzel kokular var. Bu adam helâya gittiği zaman ne güzel ve ne nefîs kokular çıkarır, der. Adam içinde olan pis kokuları bildiği halde ötekinin bu sözlerine sevinmesine benzer. Senin de için kötülük ile dolu olduğu ve bunu Allahu Teâlâ bildiği halde, başkasının methine sevinmen akıl kârı değildir.

Demek ki, seni metheden doğru söylüyorsa sen, Allahu Teâlâ'nın fazlı ile sana bahşettiği bu iyi vasfa sevinmelisin. Yoksa adamın methine değil. Şâyet söyledikleri yalan ise senin buna sevinmen değil, üzülmen gerekir.

İkinci sebep: Methetmek, methedenin kalbinin sana bağlandığına delâlet etmesidir. Buna sevinmek yine insanların kalbinde mevkî sâhibi olması esâsına dayanır. Bunun tedâvi şekli yukarıda geçti. O da insanlardan ümîdini kesmek, Allah'a bağlanmak ve Allah katında mevkî sâhibi olmaya çalışmaktır. Bunun için de insanlar nazarında mevkî sâhibi olmayı arzulamanın, Allah katında kıymetini düşüreceğini bilmesi gerekir. Bunu bilen insan buna aslâ sevinemez.

Üçüncü sebep: Haşmetinden dolayı adamı methetmek mecbûriyetinde kalmaktır. Buna sevinmek de ârızî ve muvakkat bir kudrete istinâd eder. Bu nevî muvakkat şeylere sevinmeye değmez. Belki, bu şekilde yapılan methe kızmalıdır. Nitkim seleften böyle rivâyet edilmiştir. Zîra methedilene, methin âfeti büyüktür. Nitekim bunu **"Âfât-ı Lisân"** bahsinde anlatmıştık.

Seleften biri: "Methedilmekten dolayı sevinen kimse, şeytanın kendisine hulûl etmesine imkân vermiş olur." demiştir. Başka biri de: "Bir kimse sana "Ne iyi adamsın." dediği zaman, "Ne kötü adamsın" dediğinden daha çok sevinirsen, aslında sen kötü insansın." demiştir. Şâyet, "Sen ne iyi adamsın." dediği zaman doğruyu söylüyorsa, senin bel kemiğini kırmış sayılır. Nitekim adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzurunda başka birini övdü. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَوْ كَانَ صَاحِبُكَ حَاضِرًا فَرَضِيَ الَّذِي قُلْتَ فَمَاتَ عَلٰى

ذٰلِكَ دَخَلَ النَّارَ

"Senin methettiğin adam, burada bulunup dediklerini kabul etse ve bu hal üzere ölse, cehenneme girerdi." [157] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) metheden bir adama:

وَيْحَكَ قَصَمْتَ ظَهْرَهُ لَوْ سَمِعَكَ مَا أَفْلَحَ إِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Yazıklar olsun sana, adamın belini kırdın. Eğer seni duysaydı kıyâmete kadar iflâh olmazdı." buyurdu. Başka bir hadîste şöyle buyrulmuştur:

أَلاَ لاَ تَمَادَحُوا وَإِذَا رَأَيْتُمُ الْمَادِحِينَ فَاحْثُوا فِي
وُجُوهِهِمُ التُّرَابَ

“Dikkat edin, birbirinizi methedip durmayın. Böyle meddahları gördüğünüz zaman, onların yüzüne toprak serpin.” [158]

Bu sebepten sahâbe-i kirâm methetmekten ve bundan doğacak fitneden son derece sakınırlardı. Hattâ Hulefâ-i Râşidîn’den biri başka birine bir şey sordu. Adam:

– “Ey mü’minlerin emîri! Sen benden daha hayırlı ve daha âlimsin.” deyince halîfe adama kızarak:

– “Ben senden tezkiye istemedim.” dedi. Yine sahâbeden bir zâta:

– “Senin vücûdun rahmettir, sen aramızda bulundukça biz hayır içinde oluruz.” dediklerinde, sahâbe kızarak:

– “Sen Iraklı mısın?” dedi. (Çünkü Iraklılar böyle methederler). Yine biri methedildiği zaman: “Allahım, şu kulun seni kızdırmak sûretiyle bana yaklaşmak istedi. Onun kötülüğüne ben seni şâhid tutarım.” dedi Methi kerih görmeleri, Allahu Teâlâ’nın katında kötü oldukları halde halkın methinden hoşlanacakları korkusundan idi. Onlar, Allah katında mevkîlerinin ne olduğunu düşünmekle meşgul olduklan için, halkın methine canları sıkılırdı. Zîra methe şâyân-ı hakîkî olan kimse; ancak Allah’a yakın olandır. Zemme şâyân-ı hakîkî olan kimse de kötülerle cehenneme atılacak olan ve Allah’tan uzak bulunan kimselerdir. Methedilen adam şâyet cehennemlik ise başkasının methi ile nasıl sevinir? Her şeyin Allah’tan olduğunu bilen kimse, halkın övmesine ve yermesine aldırış etmeden kendi dînî vecîbelerini yerine getirmeye çalışır. Tevfîk ve hidâyet, Allah’tandır.

Yukarıda geçmiştir.

“Birbirinizi methedip durmayın.” hâriç, diğeri yukarıda geçmiştir.

ZEMDEN HOŞLANMAMANIN TEDÂVİSİ

Yukarıda anlattığımız gibi, zemden hoşlanmamanın sebebi, medihden hoşlanmamanın sebebinin zıddıdır. Bunun tedâvisi de ondan anlaşılır. Bu hususta sözün kısası: Seni zemmeden üç husustan hâli değildir. Zemmederken ya doğru konuşur ve şefkatinden dolayı sana nasîhat maksadıyla seni zemmeder. Veyâ doğrudur fakat zemmederken maksadı sana eziyet etmektir veyâ yalancıdır. Şâyet doğru konuşuyor ve maksadı nasîhat ise ona kızmak ve aleyhinde bulunmak doğru değildir. Belki söylediklerini kabul edip, ona teşekkür etmek lâzımdır. Zîra kusurlarını sana söyleyen, tehlikeyi sana gösteren kimsedir. Tehlikeden sakınman lâzım ve adamın îkazına sevinerek, imkân nispetinde kusurlarını düzeltmen lâzımdır. Bundan üzülerek adama kızıp aleyhine geçmen cehâlet ve ahmaklıktır.

Şâyet maksadı seni küçük düşürmek ise sen onun maksadına aldırış etme. Bilmediğin noksanını veyâ farkında olmayarak yaptığın kusuru söylemekle sen bunları öğrenmiş oldun. Onun maksadına ehemmiyet verme, kendine çekidüzen vermeye bak. Meselâ, bilmeyerek elbisende pislik olduğu halde hükümdarın huzuruna girerken adamın biri: “Ey kişi, o pislik ile nereye gidiyorsun?” diye seni îkaz etse, bu adama memnun olman gerekirken, kızman doğru olur mu? Hâlbuki o halinle hükümdarın huzuruna girsen, hükümdarın makamını kirleteceğin için hükümdarın gadabına uğraman da kuvvetle muhtemel idi. İşte bütün kötü huylar âhiret için birer tehlikedir. İnsan kusurlarını daha çok düşmanlarından duyar ve öğrenir. Çünkü onlar dâimâ kusurlarını araştırıp ifşâ ederler. Bunu ganîmet bilmek lâzım. Fakat onun seni teşhîre kalkışmasının zararı daha çok kendi dîninedir. O da senin için bir nîmettir. Onun zararlandığı ve senin istifâde ettiğin sözlerine kızmaya ne hakkın var?

Üçüncü hal olarak da, sende olmayan bir kusuru sana iftirâ etmiş olmasıdır. Buna da kızmaktansa, üç şeyi düşünmen lâzımdır.

Birincisi: Bu kusur sende olmamakla beraber onun bilmediği ve bunun benzeri nice kusurların varken, Allahu Teâlâ’ya şükret ki, gerçek kusurlarını ondan gizledi. Sende olmayan kusuru sana iftirâ etmekle onu senden uzaklaştırdı.

İkincisi: Bu iftirânın, senin diğer kusurlarına keffâret olmasını düşünmendir. Yapmadığın bir şeyi sana iftirâ etmekle, yaptığın kusurlardan seni temizlemiş oldu. Çünkü seni çekiştiren, kendi sevaplarını sana hediye etmiş sayılır. Seni

övenler ise belini kırmış olur. Nasıl olur da belini kıranlara sevinir, sevaplarını sana hediye edenlere kızarsın? Hâlbuki seni yerenler, seni Allah'a yaklaştırıyor. Sende güyâ Allah'a yaklaşmak istersin, daha buna kızılır mı?

Üçüncüsü: Bu miskin herif sana iftira etmekle dînine ihânet etmiş ve Allah'ın gadabına uğramıştır. Allah'ın gadabına uğrayan kimseye kızmaya lüzûm yoktur. Hattâ sana yakışan: "Allahım, bunu ıslâh eyle, tövbekâr eyle, buna merhamet eyle." diye duâ etmektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

"Allahım, kavmimi mağfiret eyle, kavmimi hidâyet eyle. Zîra onlar bilmezler." [159] diye duâ etmiştir. Bu duâları, amcası Hamza'yı (r.a.) şehîd ettikleri, kendi gül yanağını yarıp dişini kırdıkları Uhud çenginde yapmıştır. (Ki Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in en sıkıntılı anlarından biri idi.)

İbrâhim b. Edhem de başını yaran bir kimsenin affedilmesini Allah'tan dilemiştir. Sebebini soranlara: "Bu dayakta benim Allah katında mükâfâtım vardır. Ona sebep olan da bu adamdır. Onun sebebiyle ben mükâfatlanırken, benim sebebimle onun cezalanmasını muvâfık bulmadım. Bunun için Allah'tan affını diledim." demiştir.

Zemmedilmenin ağırlığını sana kolaylaştıran sebeplerden biri de, insanlardan ümîdini kesmektir. Zîra müstağnî olduğun bir kimsenin seni yermesi sana o kadar tesîr etmez. Zâten dînde aslolan kanâattir. Kanâat sâyesinde mal ve mevkî arzusundan insan kurtulur. Tamah bulunduğu müddetçe medih ve mevkî sevgisi gönülden çıkmaz. Dâimâ gönül yapmak ve avlamak istersen, gönülleri yapmanın ancak dîni yıkmakla mümkün olacağını bilmen lâzımdır. Binâenaleyh, dîni selâmette olduğu halde, mâl, mevkî ve sevgi temînine çalışmak doğru değil, çünkü bu çok uzak bir ihtimâldir.

Beyhakî **"Delâilü'n-Nübüvve"** de rivâyet etmiştirBaşka ifâde ile Buhârî'de de vardır.

MEDİH VE ZEMDE İNSANLARIN HALLERİ

Bilmiş ol ki, medih ile zemme nispetle insanların dört hâli vardır:

Birinci hal: Methe memnun olmak, methedene teşekkür etmek; zemme kızmak, zemmedene kin tutmak, ona aynı şekilde mukabelede bulunmak veyâ bu arzuda olmaktır. Ekseri halkın hali budur. Bu ise bu husustaki mâsiyetin son haddidir.

İkinci hâl: İçinden onu zem için hazırlanmak, fakat söz veyâ işi ile bir şey yapmamaktır. Methedene sevinmek, fakat bunu belli etmemek. Bu hal bir noksanlık olmakla beraber, birinciye nispetle yine kemal sayılır.

Üçüncü hâl: Kemâlin ilk derecesidir. Zemmedilmek de methedilmek de kendisi için müsâvî olmaktır. Methe sevinmediği gibi, zemme de aldırış etmez. Bâzı âbidler bunu kendi nefislerinden bilir. Fakat bazı tezâhürleri ile nefsini tecrübe etmezse bu hususta aldanmış olabilir. Bunun alâmetleri; kendisini metheden ile zemmeden yanında fazla oturdukları takdirde zemmedenden, metheden kimseden daha fazla ağırlanmamak. İhtiyaçlarını temînde kendisini methedeni zemmeden üzerine tercîh etmemek. Metheden ile zemmeden yanına gelmedikleri zaman fark gözetmemek; methedene daha fazla üzülmemek, ölüm vukuunda methedene zemmedenden daha fazla yanmamak, bir felakette aralarında tefrîk yapmamak. Methedenin kusurunu zemmedenin kusurundan küçük görmemek, bütün bunlarda müsâvata riâyet edebiliyorsa, hakîkaten bu mertebeye yükselmiştir, fakat bu da çok zordur.

Çok kimse var ki, insanlar tarafından methedilme arzusu içlerinde saklı olduğu halde, onlar bunun farkında bile olmazlar. Çünkü yukarıdaki alâmetlerle kendilerini tecrübeye tâbi tutmamışlardır. Bâzen âbid, kalbinin zemmedene meyli olmadığı halde, metheden, meyli olduğunu sezer. Şeytan da bunu ona güzel bir anlayış olarak göstermeye çalışır ve “Bu adam seni zemmetmekle Allah’a isyân etti. Bu da seni methetmekle Allah’a itâat etmişti. Bunlar müsâvî olurlar mı? Zemmedene ağırlanman ise sırf diyânetindendir.” der ki, bu bâriz bir aldatmadır. Âbid, bu hususta bir düşünse bunun yanlış olduğunu kolaylıkla anlar.

Çünkü kendisini zemmedenden daha nice büyük günâhkârlar vardır ki, onlardan nefret edip onlara ağırlanmıyor. Bunun gibi kendisini metheden başkasını zemden hâli değildir. Kendini zemmedene kızdığı gibi ona kızmaz. Hâlbuki günâh olması bakımından zemmin bir farkı yoktur. Ha seni zemmetti ha

başkasını, her ikisi de birdir. Demek ki bu âbid aslında sevdiğini nefsi için sevdiği gibi sevmediğini de yine nefsi için sevmemiştir. Sonra da şeytan bunun, dînî bir davranış olduğunu hayâlinde canlandırıyor da, bu sebeple âbid Allah'tan uzaklaşıyor. Şeytanın hîlelerini ve nefsin âfetlerini anlamayanların ibâdetlerinin çoğu yorgunluktan başka bir fayda sağlamaz. Dünyalığını kaybettiği gibi, âhirette de hüsranda kalır. İşte bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ:

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا. الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا

"Yâ Muhammed (aleyhisselâm!) **"Size amelce en çok kayıpta bulunanları haber vereyim mi?" de. Dünya hayatında, çalışmaları boşa gitmiştir. Hâlbuki onlar, sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı."** (Kehf sûresi, 18/103-104) buyurmuştur.

Dördüncü hal: İbâdette sadâkattir. Bu adam medihden hoşlanmadığı gibi, methedene kızar. Çünkü methin bir fitne, belini kırmak ve dînine zararı olduğunu bilir. Buna mukabil kendini zemmedeni sever. Çünkü kusurlarını kendisine hatırlattığını, yol gösterdiğini veyâ sevaplarını kendisine hazırlamış olduğunu bilir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

رَأْسُ التَّوَاضُعِ أَنْ تَكْرَهَ أَنْ تُذْكَرَ بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى

"Alçak gönüllülüğün ba ı, iyilik ve takvâ ile anılmaktan ho lanmamaktır." Yine rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

وَيْلٌ لِلصَّائِمِ وَوَيْلٌ لِلْقَائِمِ وَوَيْلٌ لِصَاحِبِ الصُّوفِ إِلَّا مَنْ،

تَنَزَّهَتْ نَفْسُهُ عَنِ الدُّنْيَا وَأَبْغَضَ الْمِدْحَةَ وَاسْتَحَبَّ الْمَذَمَّةَ

"Oruç tutan, namaz kılan ve sûfî kılığına girenlere yazıklar olsun. Ancak kendini dünyadan çeken, övülmeye buğzeden, yerilmekten zevk alanlar müstesnâdır." buyurmuştur. Bu şekil davranış cidden zordur.

Bizim gibilerin en son ulaşabileceği ikinci haldir, yâni methe sevindiğini, zemme kızdığını gizlemeye çalışmak, işi veya sözü ile bunu sezdirmemeye gayret sarf etmektir. Öven ile yereni bir seviyede tutmak olan üçüncü hale tamahımız yok. Çünkü bu seviyeye ulaşmak zordur. Hattâ biz, ikinci halde olup

olmadığımızı kontrole kalkışırsak tam alâmetleri kendimizde bulamayız. Nasıl olsa bizi methedeni zemmeden üzerine tercîh ederiz. İkrâm etmekte, işini görmekte ve yardımda ona öncelik tanırız. Zemmedenden ağırlandığımız gibi, öbüründen ağırlanmayız, içimizde olduğu gibi dışımızda da methedeni tercîh ettiğimizi belli ederiz. Yalnız görünüşte olsun her ikisini bir tutabilen kimse, bu zamanda örnek olabilir.

Şu anlattığımız rütbelerin her birinde de ayrı ayrı dereceler vardır.

Methin dereceleri: Bâzı insanlar methedilmeyi, övülmeyi, bu sûretle ün kazanmayı ister. Bunun için mümkün olan her şeye başvurur. Gönülleri kendine bağlayıp kendini methettirmek için hiç bir tehlikeden çekinmez; hattâ amelinde bile gösteriş yapar. İşte bunlar helâktedir. Diğer bâzıları övülmeyi sever fakat bunun için dînen mahzurlu olan işlere girmez. Mübâh olan yollardan kendisini sevdirmeye çalışır. Bu da tam tehlikenin kenârındadır. Çünkü gönülleri çekici tavır ve davranışların duraklayacağı bir hudûd yoktur. Övüleceğim diye yasaklara da girebilir. Bu cidden helâk olanlara çok yakındır.

İnsanlardan bir kısmı övülmek peşinde ve sevdâsında değil, fakat övülünce kalben sevinir. Eğer mücâhede ile bu sevinci önlemeye çalışmazsa, yukarıdakilerin safına katılmış olur. Şâyet methin âfetlerini düşünerek mücâhede ederse yine tehlikededir. Çünkü bâzen nefsine hâkim olur, bâzen de olamaz.

Diğer bir kısmı da övülmek kendisine hiç tesîr etmez; ne sevinir, ne de üzülür. Bunlar hayır üzerinedirler. Bu hal üzere devam ederlerse, muhlislerdendir. Diğer bâzıları da methedilmekten hoşlanmaz. Fakat methedene kızmaz. Bunun en üstün derecesi samîmî olduğu halde kızmak ve kızdığını belli etmektir. Bunun aksine içinden sevindiği halde dışarıdan kızmak, riyâ ve nifâktır.

Çünkü bu adam ihlâstan iflâs ettiği halde, kendisini hâlis ve doğru göstermeye çalışmaktadır. Bunun zıddı olan zemde de hüküm böyledir. Birinci derecesi kızdığını belli etmek, en son derecesi de zemmedildiğine dâir sevindiğini belli etmektir. Yerilmeye sevinmek, ancak kendi kendine kızan kimseler hakkında düşünülür. Kendi nefsine hâkim olamadığı birçok kusurları olur. Bunları düzeltemez, âdetâ hasımca mücâdele eder, muvaffak olamaz. Bu defa zemmedilince, oh iyi oldu, der. Çünkü insan düşmanının yerilmesine sevinir. Bu adamın düşmanı da nefsidir. Onun için sevinir ve zemmedene teşekkür eder. Bu bir intikam gibi olur. Çünkü bu sûretle insanların nazarında küçük düşer, rezîl olur. İnsan ömrü boyunca yalnız bu ahlâkını düzeltmekte nefsiyle mücâhede etse, meşgale olarak kendisine yeter ve artardı. Hâlbuki saâdete ulaşması için yapacağı daha pek çok işleri vardır. Hepsi mücâhede ister.

İBÂDETLE MEVKİ VE MANSIB TALEBİ

Bu da riyâdır. Burada; riyânın zemmi, hakikati, riyânın ne ile yapıldığı, riyânın dereceleri, gizli riyâ, riyânın ameli mahveden ve etmeyen kısımları, riyânın ilâç ve tedâvi çâreleri, ibâdetleri âşikâr etmekteki müsâade, günâhları gizlemekteki ruhsat, riyâ korkusu ile bâzı ibâdetlerin terki, yaptığı ibâdeti herkesin gördüğüne sevinmenin sıhhati ile itaatten önce ve sonra âbidin takınacağı tavır anlatılacaktır ki hepsi on fasıldır.

RİYÂNIN ZEMMİ

Bilmiş ol ki; riyâ haram ve mürâî de Allah katında sevimsiz kimsedir. Âyet ve hadîsler bunu vâzıhan ifâde etmektedir.

Âyetler:

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ. اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. اَلَّذِينَ

هُمْ يُرَاءُونَ

“Vay o namaz kılanların hâline ki, onlar kıldıkları namazdan gâfildirler. Onlar gösteriş yaparlar.” (Mâûn sûresi, 107/ 4-6)

وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ

هُوَ يَبُورُ

“Kötülük yapmakta düzen kuranlara, onlara, çetin azâb vardır. İşte bunların kurdukları düzenler boşa çıkar.” (Fâtır sûresi, 35/10) Mücâhid, bunların riyâkârlar olduğunu söylemiştir.

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا

“Biz sizi ancak Allah rızâsı için doyuruyoruz. Bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.” (Dehr sûresi, 76/9) Allahu Teâlâ’dan başka her şeyi irâde etmeyi nefyetmekle onları methetti. Riyâ ise tamâmen bunun zıddıdır.

فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ

بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

“Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine kullukta hiç ortak koşmasın.” (Kehf sûresi, 18/110) İbâdet ve amelleri karşılığında, insanlardan övülmek isteyenler hakkında nâzil olmuştur.

Bu Husustaki Haberler:

Adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

– “Kurtuluş nerededir?” diye bir suâl tevcîh edince;

أَنْ لَا يَعْمَلَ الْعَبْدُ بِطَاعَةِ اللّٰهِ يُرِيدُ بِهَا النَّاسَ

-Ş*"Yaptığı amel ile insanlara gösteri etmemektedir."* [160] buyurdu. "**İhlâs Kitâbı**" nda anlatılacağı gibi, Ebû Hureyre'nin (Ş.a.) rivâyetinden gelen hadîste: " *ehîdler, malını infâk edenler ve âlimler mükâfat olarak cennet isteyecekleri zaman, Allahu Teâlâ her birine: "Yalan söylediniz. Biriniz desinler diye cömertlik etti, diğeriniz desinler diye ecâat gösterdi, diğeriniz de falanca ne âlimdir desinler diye okudu." buyuracak, hiç biri mükâfat alamayacaktır."* Bunların mükâfat alamayacağını ve gösterişlerinin amellerini mahvettiğini Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) haber vermiştir.[161]

İbn Ömer'in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ رَاءَى رَاءَى اللّٰهُ بِهِ وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللّٰهُ بِهِ

"Riyâ edene Allahu Teâlâ riyânın cezâsını, süm'a edene de süm'asının cezâsını verir." [162] buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) uzun bir hadîsinde de: *"Allahu Teâlâ meleklerine; "Bu adam ameli ile beni murâd etmedi; bunu Siccîn'e koyun." buyurur."* [163] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ (قَالُوا وَمَا

الشِّرْكُ الْأَصْغَرُ؟) قَالَ: الرِّيَاءُ، يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

إِذَا جَازَى الْعِبَادَ بِأَعْمَالِهِمْ: إِذْهَبُوا إِلَى الَّذِينَ كُنْتُمْ تُرَاءُونَ

فِي الدُّنْيَا فَانْظُرُوا هَلْ تَجِدُونَ عِنْدَهُمُ الْجَزَاءَ

"Sizin için en çok korktuğum, küçük irktir." buyurdu. "Küçük şirk nedir?" suâline cevâben de: *"Riyâdır. Allahu Teâlâ herkesi ameline göre mükâfatlandıracağı kıyâmet günü: "Dünyada kime gösteri yapmı idiyseniz gidin bakın, onların yanında sizin için bir mükâfat var mı?" buyuracaktır."* [164] buyurdu.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِسْتَعِيذُوا بِاللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ جُبِّ الْحُزْنِ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ أُعِدَّ

لِلْقُرَّاءِ الْمُرَائِينَ

"Hüzün kuyusundan Allah'a sığının. Hüzün kuyusu cehennemde riyâkâr okuyucular için hazırlanmı bir vâdidir." [165] Bir başka hadîste:

يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: مَنْ عَمِلَ لِي عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي

فَهُوَ لَهُ كُلُّهُ وَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ وَأَنَا أَغْنَى الْأَغْنِيَاءِ عَنِ الشِّرْكِ

"Allahu Teâlâ buyurur: Benim için bir amel i leyip ba kasını bu amele ortak eden kimsenin, bu ameli tamamen kendisi içindir. Ben bu amelden berîyim. Ben ortaklıktan en müstağnî olanım." [166]

Îsâ aleyhisselâm: *"Oruç tuttuğunuz gün, oruçlu olduğunuzu belli etmemek için, saçınızı ve sakalınızı yağlayın, dudaklarınızı yıkayın, sadaka verirken sağ elinizin verdiğinden sol elinizin de haberi olmasın. Namaz kılanınız kapıyı iyice kapasın, perdeyi çeksin. Allahu Teâlâ rızkı taksîm ettiği gibi, senâyı da taksîm eder."* buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا يَقْبَلُ اللهُ عَمَلًا فِيهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ رِيَاءٍ

"Kendisinde zerre kadar riyâ bulunan ameli Allahu Teâlâ kabul etmez."

Hz. Ömer (r.a.) Muâz b. Cebel'i (r.a.) ağlar gördüğünde:

– "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Muâz:

– "Bu kabrin sâhibi Hz. Muhammed aleyhisselâmın şöyle dediğini duydum:

إِنَّ أَدْنَى الرِّيَاءِ شِرْكٌ

"Riyânın en azı da irktir." [167] İşte bunun için ağlıyorum, dedi.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الرِّيَاءُ وَالشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ

"Sizin için en çok korktuğum riyâ ile gizli ehvettir." [168] Gizli şehvet de riyâdır. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ رَجُلًا تَصَدَّقَ بِيَمِينِهِ

فَكَادَ يُخْفِيهَا عَنْ شِمَالِهِ

“Ar ’ın gölgesinden ba ka gölge bulunmayan kıyâmet günü, Ar ’ın gölgesinde gölgelenecek olanlardan biri de, sağ eli ile verdiğini sol elinden saklayacak kadar gizliliğe riâyet edendir.” [169] Bunun için gizli yapılan amelin, âşikâre yapılan amelden yetmiş derece fazîletli olduğu söylenmiştir.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ الْمُرَائِي يُنَادَى عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَا فَاجِرُ يَا غَادِرُ يَا مُرَائِي ضَلَّ

عَمَلُكَ وَحَبِطَ أَجْرُكَ إِذْهَبْ فَخُذْ أَجْرَكَ مِمَّنْ كُنْتَ تَعْمَلُ لَهُ

“Kıyâmet günü riyâkâr adama, “Ey fâcir, ey gaddâr, nefsine gadreden! Ey gösteri çi, amelin mahvoldu, mükâfatın kayboldu! Amelini kime gösteri için yaptıysan, git ondan mükâfatını al.” denir.” [170] buyurmuştur.

Şeddâd b. Evs (r.a.) diyor ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i ağlar iken gördüm. Sebebini suâl ettiğimde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu:

إِنِّي تَخَوَّفْتُ عَلَى أُمَّتِي الشِّرْكَ أَمَا إِنَّهُمْ لَا يَعْبُدُونَ صَنَمًا

وَلَا شَمْسًا وَلَا قَمَرًا وَلَا حَجَرًا وَلٰكِنَّهُمْ يُرَاؤُنَ بِأَعْمَالِهِمْ

“Ümmetimin irke dü mesinden korkuyorum. Gerçi onlar putlara, aya, ta a tapmazlar. Ancak amelleri ile riyakârlık yaparlar.” [171]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَمَّا خَلَقَ اللّٰهُ الْأَرْضَ مَادَتْ بِأَهْلِهَا فَخَلَقَ الْجِبَالَ فَصَيَّرَهَا

أَوْتَادًا لِلْأَرْضِ فَقَالَتِ الْمَلَائِكَةُ مَا خَلَقَ رَبُّنَا خَلْقًا هُوَ أَشَدُّ

مِنَ الْجِبَالِ، فَخَلَقَ اللّٰهُ الْحَدِيدَ فَقَطَعَ الْجِبَالَ ثُمَّ خَلَقَ النَّارَ

فَأَذَابَتِ الْحَدِيدَ ثُمَّ أَمَرَ اللّٰهُ الْمَاءَ بِإِطْفَاءِ النَّارِ وَأَمَرَ الرِّيحَ

فَكَدَّرَتِ الْمَاءَ، فَاخْتَلَفَتِ الْمَلَائِكَةُ فَقَالَتْ نَسْأَلُ اللّٰهَ تَعَالٰى

قَالُوا يَا رَبِّ مَا أَشَدُّ مَا خَلَقْتَ مِنْ خَلْقِكَ؟ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى:

لَمْ أَخْلُقْ خَلْقًا هُوَ أَشَدُّ عَلَيَّ مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ حِينَ يَتَصَدَّقُ

بِصَدَقَةٍ بِيَمِينِهِ فَيُخْفِيهَا عَنْ شِمَالِهِ فَهَذَا أَشَدُّ خَلْقٍ خَلَقْتُهُ

"Allahu Teâlâ yeryüzünü yarattığı zaman, yeryüzü çalkandı durdu. Yeryüzünü teskîn için kazık vazifesini gören dağları yarattı. Yeryüzü sükûn buldu. Bunu gören melekler, dağlardan kuvvetli bir yaratık yok, dediler. Allahu Teâlâ sonra demiri yarattı, dağları yardı, ate i yarattı, demiri eritti. Suyu yarattı ate i söndürdü. Rüzgârı yarattı suyu çalkalattı. Böyle birbirinden kuvvetli eyleri yaratınca hangisinin daha kuvvetli olduğunu tâyinde melekler ihtilâf ettiler. Allahu Teâlâ'ya soralım dediler. Allahu Teâlâ: "En kuvvetli yaratığım, sağ elinin verdiğini sol elinden gizleyen Âdemoğlunun kalbidir. İ te en kuvvetli yaratığım budur" buyurdu." [172] buyurmuştur.

Abdullah b. el-Mübârek bir adamdan rivâyet ediyor: Adam Muâz b. Cebel'e, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den dinlediğin bir hadîsi bana anlat dedi. Muâz b. Cebel de uzun müddet ağladıktan sonra sustu. Akabinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu haber verdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Muâz'a hitâben:

"Yâ Muâz, ben sana bir ey anlatacağım. Bunu muhâfaza edersen, sana faydası dokunur. Muhâfaza etmezsen, Allah katında bir hüccetin olmaktan çıkar. Ey Muâz, Allahu Teâlâ yer ve gökleri yaratmadan önce yedi melek yarattı, sonra gökleri halk etti. Her gök için bu meleklerden bir kapıcı ayırdı. Onlar her birini azametle bürüdü. Muhâfız melekler, güne gibi ziyâ saçtığı halde, kulun amelini göklere çıkarırlar. Birinci kat göklere çıktıkları zaman, ameli tezkiye ederler, büyültürler, fakat kapıcı melek: "Bu ameli götürün de sâhibinin suratına çarpın. Zîra ben gıybet ile vazîfeli bir memûrum. Gıybet edenlerin amelini bundan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmi tir" der. Bu böyle gider. Sonra melekler ba ka birinin amelini getirir, tezkiye edildikten sonra, ikinci kat göklere gider. Oradaki kapıcı melek: "Götürün bu ameli sâhibinin suratına çarpın. Zira o, amelinde gösteri yapardı. Riyâ ile karı ık amelleri buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmi tir" der.

Sonra ba ka birinin daha parlak bir amelini birinci ve ikinci kat göklerden geçirdikten sonra üçüncü kat göğün kapısındaki melek: "Bu ameli götürün sâhibinin suratına çarpın. Ben kibre müvekkel bir meleğim. Kibredenlerin amelini buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretti. Bu adam meclislerde kibreder." der. Sonra daha parlak ba ka bir ameli dördüncü kat göklere çıkarırlar. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi çe itli ibâdetler, inciler gibi parlak bir vaziyette gelirler. Fakat buradaki kapıcı melek: "Götürün bu amelleri sâhibinin suratına çarpın. Ben ucbe müvekkel bir meleğim. Bu adam kendini beğenen ucub sâhibi bir kimsedir." der.

Yine Hafaza melekleri ba ka bir ameli be inci kat göklere kadar geçirirler. Bu amel, süslenmi bir gelin gibi kapıdayken müvekkel melek "Ben haset meleğiyim, bunun sâhibi hasûd bir insandır. Çekememezliğinden dolayı herkesin yaptığını yapar. Rabbim hasûdun amelini ileri geçirmememi bana emretti, götürün de bu ameli onun suratına çarpın." der. Ba ka bir ameli altıncı kat göklere kadar yükseltirler. Oradaki kapıcı melek: "Bu ameli götürün de sâhibinin suratına çarpın. Çünkü o, merhametsiz bir insandır. Felâkete uğrayan, darlığa dü en ve sıkıntılara mâruz kalan kimselere aslâ acımaz. Ben rahmet meleğiyim, merhamet etmeyenlerin amelini buradan ileri geçirmememi Rabbim bana emretmi tir." der.

Namaz, oruç, infâk, cihâd ve verâ gibi amelleri gök gürültüsü gibi ses ve güne gibi ziyâsı olduğu halde üç bin melek yedinci kat göğe kadar yükseltirler. Oradaki kapıcı melek: "Götürün bu ameli, onun suratına çarpın, âzâlarına vurun, kalbini bu ameller ile mühürleyin. Zîra ben Allah rızâsı için olmayan amelleri buradan ileri geçirmemeye memurum. Bu adam ameli ile Allah rızâsından ba ka eyler murâd etti. Fakîhler katında mevkî almak, âlimler nezdinde anılmak ve ehirlerde ün salmak maksadı ile amel etmi tir. Bu gibi amelleri geçirmemeyi Rabbim bana emretmi tir. Hangi bir amel hâlis olarak Allah rızâsı için yapılmazsa, riyâdır. Mürâînin amelini Allah kabul etmez." der.

Sonra devamla: "Ba ka bir kulun; namaz, oruç, zekât, hac, umre, güzel ahlâk, tefekkür ve zikir gibi amellerini göklere yükseltirler. Her kapıdan geçer, göklerin melekleri onu te yî eder, uğurlarlar, perdelerin hepsini açar ve Allahu Teâlâ'nın huzuruna yükselirler, yalnız Allah rızâsı için hâlis amel olduğuna ehâdet ederler. Allahu Teâlâ: "Siz, kulumun amelinin koruyucususunuz, ben ise murakıbım. O, bu amel ile beni murâd etmedi, ba kasına gösteri yaptı. Benim lânetim onun üzerine olsun." buyurur. Meleklerin hepsi bu tel'îne i tirak eder, katılırlar. Yer ve gökler onu tel'în ederler." (Muâz diyor ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e: "Sen Allah'ın Rasûlü, ben Muaz'ım, dedim.) Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Amelinde noksanlık varsa da bana uy, ey Muâz! Hâmil-i Kur'ân karde lerin hakkında dilini koru, günâhlarını kendin yüklen, ba kasına yükleme, ba kalarını yermekle kendini tezkiye etme, kendini ba kalarından üstün tutma, dünya i leri ile âhiret i ini karı tırma, bulunduğun mecliste kibirlenme ki, kötü ahlâkından herkes emîn olsun, yanında biri varken, ba kası ile gizli konu ma, insanlara kar ı böbürlenme ki, dünyanın hayrını kaybetmeyesin, insanları birbirinden ayırma ki, cehennemin köpekleri seni parçalamasın. Nitekim Allahu Teâlâ:*

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا

"Canları kolaylıkla alanlara and olsun." (Nâziât sûresi, 79/2) *buyurmu tur. Yâ Muâz, bu "Nâ itât" ın kimler olduklarını bilir misin? Bunlar cehennemde bir takım*

köpeklerdir, kemik ve et parçalarlar. Yâ Muâz, bu anlattıklarım, Allahu Teâlâ'nın müyesser kıldığı kimseler için kolaydır." [173] buyurdu. Bu hadîsi rivâyet eden zât diyor ki: Bu hadîsten korktuğu için, Muâz'dan daha çok Kur'ân okuyan görmedim, dedi.

Bu Husûstaki Eserler:

Rivâyete göre **Hz. Ömer**, boynunu bükmüş bir adamı görünce: "Ey eğik başlı başını kaldır. Huşû, boyun bükmekte değil, kalptedir." dedi.

Ebû Umâme el-Bahilî mescidde bir adamın ağladığını görünce: "Ey adam, burada ağlamana ne lüzûm var, evinde ağlasan daha iyi olmaz mı?" dedi.

Mürâînin üç nişânı vardır: Yalnız kaldı mı amelinde tembelleşir, halk içindeyken heveslenir, övüldüğü zaman amelini çoğaltır, yerildiği zaman da amelini azaltır.

Adamın biri **Ubâde b. es-Sâmit**'e: "Ben harp ederken Allah rızâsını murâd ettiğim gibi, başkalarının beni övmesini de isterim." dedi. Ubâde: "Sana bundan kâr yok." dedi. Adam bu suâli üç defa tekrar etti, her üçünde de aynı cevâbı aldı ve: "Allahu Teâlâ: "Ben ortaklıktan en çok müstağnî olanım." meâlindeki hadîsi okudu.

Adamın biri **Said İbn Müseyyeb**'e:

"Bizden biri bir ameli Allah rızâsı için yaparken insanlar tarafından övülmeyi de arzu eder." deyince Said:

– "Allah'ın gadabına uğramayı sever misin?" dedi. Adam:

– "Hayır, istemem." deyince Said:

– "O halde amelini Allah rızâsı için yap." dedi.

Dahhâk diyor ki: Sakın, hem Allah rızâsı, hem de senin için yapıyorum, demeyin. Bu, Allah rızâsı, bu da mahremlerim için demeyin, Allah'ın ortağı yoktur.

Hz. Ömer bir gün bir adamı turası ile dövmüştü. Sonra kendisinden kısas almasını söyledi. Adam: "Hayır, Allah için ve senin için bundan vazgeçtim." der demez. Hz. Ömer: "Bundan bir şey anlamadım. Yâ Allah için vazgeçeceksin veyâ benim için." dedi. Adam: "Allah için vazgeçtim." deyince Hz. Ömer: "İşte şimdi güzel yaptın." dedi.

Hasan-ı Basrî diyor ki: Öyle adamlara yetiştim ki, şöhret korkusu ile kendisinin ve etrâfındakilerin istifâde edecekleri hikmetli sözlerden vazgeçerlerdi. Yolda giderken kirlenen yerini şöhret korkusu ile temizlemezdi. Mürâî, kıyâmet günü dört isimle çağrılır: Mürâî, ğâdir, hâsir ve fâcir. Bu isimlerle çağırılarak kendisine: "Kim için amel ettinse, git mükâfatını ondan al,

bizim nezdimizde senin bir mükâfatın yoktur." denilir.

Fudayl diyor ki: "Selef, yaptıkları ameller ile riyâ ederlerdi. Şimdiki insanlar yapmadıklarını yapmış gibi göstererek riyâ ediyorlar."

İkrime: "Allahu Teâlâ kulun ameline vermediği mükâfâtı, niyetine verir. Zîra niyette riyâ olmaz." demiştir.

Hasan-ı Basrî: "Allah'ın kaderine galebe çalmak isteyen kötü bir insandır. Çünkü o, insanların, kendisi için "İyi adamdır." demesini ister. Nasıl desinler, Allahu Teâlâ onu alçaklar sınıfına idhâl etmiştir. Er-geç mü'minler onu tanıyacaktır.

Katâde anlatıyor: "Okuyucular üç kısımdır. Bir kısmı Allah için, bir kısmı dünyalık için, bir kısmı da hükümdarlar için okurlar. Muhammed b. Vâsi ise Allah için okuyanlardandır."

Fudayl: "Riyâkârı görmek isteyen bana baksın." demiştir.

Muhammed b. el-Mübârek: "Maksadını gecede açıkla. Zîra o, gündüzden daha kıymetlidir. Çünkü gündüz, maksadını halka açıklar; gece ise Halik'a arz edersin." demiştir.

Ebû Süleymân Dârânî: "Amelde takvâ, amelden daha zordur." dedi.

İbrâhim b. Edhem: "Meşhûr olmayı isteyeni, Allahu Teâlâ tasdîk etmez." demiştir.

Fakîh Ebû'l-Leys Cebele'den rivâyet etmiştir.

Müslim rivâyet etmiştir. **"İhlâs Kitâbı"** nda gelecektir.

Buhârî ile Müslim Cündüb'den rivâyet etmiştir.

İbn Mübârek **"Zühd"** ünde ve İbn Cevzi **"Mevzûât"** ında rivâyet etmişlerdir.

Ahmed ve Beyhakî Mahmûd b. Lebid'den rivâyet etmiştir. Ricâli sikadır.

Tirmizî ve İbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Mâlik Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir, sahihtir.

Taberânî rivâyet etmiştir.

Yukarıda geçmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi'd-Dünya Cebele'den rivâyet etmiştir.

İbn Mâce ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî Enes'den farklı ifâdelerle rivâyet etmiştir.

Abdullah b. Mübârek'den rivâyet edilmiştir.

RİYÂNIN HAKÎKATİ

Bilmiş ol ki; riyâ rü'yetten (görmekten), süm'a sima'dan (işitmekten) müştaktır. **Riyâ** demek, iyi görünmekle insanların kalbinde yer almak istemektir. Câh da insanların kalbinde yer almayı istemektir. Fakat bu, ibâdetle olduğu gibi, başka işlerle de olabilir. Ancak riyâ, yalnız ibâdetle insanların gönlünde yer almayı istemektir.

Riyânın târîfi: Allah'a yaptığı ibâdet ile kulları kasdetmektir. Mürâî ibâdet eden, kendisi için riyâ yapılan da, gönüllerinde yer almak için yaptığı ibâdetleri göstermek istediği kimselerdir. Kendisi ile riyâ yapılan şey de mürâînin izhâr etmek istediği hasletlerdir. Riyâ da, bunları göstermeyi kasdetmektir. Kendisi ile riyâ ve gösteriş yapılabilen şeyler pek çoktur. Bunlar beş kısımda hulâsa edilebilir. Bu beş şey, kulun, insanlara karşı süslenebileceği şeylerdir. Bunlar beden, elbise, söz, iş ve amel, etbâ ve diğer hârici eşyâlardır. Dünya adamları da, bu beş sebep ile riyâ ederler. Şu kadar var ki, ibâdet sayılmayan işlerle yapılan riyâ, ibâdetle yapılan riyadan ehvendir.

Birinci kısım: Dînde beden ile riyadır. Bu da yüzünde yorgunluk, bitkinlik ve sararıp solma gibi haller göstermekte; fazla mücâhede ettiğini, dînî hususta son derece telâşlı, âhiret hususunda fazla korkulu olduğunu, az yiyip az uyuduğunu, bütün bu sebeplerle benzinin sararıp solduğunu göstermek ister. Saç ve sakalının karışıklığı ile de riyâkârlık yapar. Gûyâ âhiret işleri ile o kadar meşguldür ki, bu meşgaleden fırsat bulup saç ve sakalını dahi düzeltemiyor. Görülen bu sebeplerden, insanlar bunları anlar. Bunun için, o da kendisini böyle göstermek ister ki, insanlar arasında böyle bilinsin. Sesini alçaltmak, gözünü yummak, dudaklarını soldurmak bunlara yakındır. Zîra bununla devamlı oruç tuttuğunu göstermek ister. Dudaklarının kuruması orucun nişânı, sesini alçaltması dînî bir vakar veyâ açlık sebebiyle kuvvetten düşmenin alâmeti olur.

Bunun için **Îsâ aleyhisselâm**: "Oruçlu olduğunuz zaman, saç ve sakalınızı yağlayın, dudaklarınızı silin; oruçlu olduğunuzu belli etmeyin." demiştir. Ebû Hureyre'den de aynı şey rivâyet edilmiştir. Bütün bu tedbîrler, şeytanın riyâ karıştırmakla ameli ifsâd etme korkusundandır. Bunun için İbn Mes'ûd da: "Oruçlu olduğunuz zaman sabahleyin saç ve sakalınızı yağlayın." demiştir. Bu anlattıklarımız dindarların beden ile yaptıkları riyâdır. Dünya ehli ise; semizlik, parlak renk, endâm güzelliği, güzel yüz, temiz beden, sağlam âzâ ve tenâsüb-i beden ile riyâ ve gösteriş ederler.

İkinci kısım: Kılık, kıyâfet ve kisve ile riyâdır. Görünüşteki riyâ saçını kirli

tutmak, bıyıklarını tıraş etmek, yürürken boynunu bükmek, ağır ağır yürümek, secde tozlarını alnında bırakmak, kayış ve yün elbise giymek, paçalarını kısaltmak, kollarını kısaltmak, temizliğe dikkat etmemek, söküklere aldırış etmemek gibi hallerdir. Sünnete uyduğunu ve sâlihlerden olduğunu göstermeye çalışmaktır. Yamalı elbise giymek, namaz için seccade taşımak, yeşil elbise giymek de bunlardandır. Kendisi hakiki sûfîlilikten uzak olduğu halde bütün bu tavır, giyim ve davranışları ile kendini sûfîlerden göstermeye çalışmaktır. Fesinin üzerine başörtüsü almak, başörtüsünü gözlerinin üzerine örtmek; bütün bunları, çok yorgun olduğunu göstermek, nazarları üzerine çekmek için yapar. Ayrıca, câhil olduğu halde kendisini âlim göstermek için, ulemâ kıyâfetine bürünerek, ferâce kaftan giymek ve sarık sarmak gibi şeylerdir. Kıyâfetle riyâkârlıkta bulunanlar bir kaç tabakadır.

Bâzıları, iyiler katında mevkî alabilmek için kaba, kısa, yırtık ve kirli elbise giyer. Maksadı, dünyalıkla alâkasını kestiğini göstermek. Şâyet selefin giydiği orta değerde temiz bir elbise kendisine giydirilmek istense, bu ağırına gider. Korkar ki böyle yaparsa, zühdünden vazgeçti, artık dünyaya döndü, derler de mevkîden düşer. Diğer bâzıları hem sâlihler, hem vezir ve hükümdarlar, hem de zenginler nezdinde hüsn-i kabul görmek isterler.

Hâlbuki kıymetli elbise giyseler fakirlerin; âdî elbise giyseler büyüklerin ve zenginlerin gözlerinden düşerler. Bunun için yün kumaş, yumuşak elbise boyalı ve yamalı kaftan giyerler. Giydiği kumaşlar, kıymet bakımından zenginlerin giydiği, şekil bakımından ise sûfîlerin giydiği şekildedir. Bu sûretle her iki fırkanın teveccühüne mazhar olmak isterler. Bunlar da öbürlerinin aksine, kalın kumaş giymeye mecbûr edilseler ödleri kopar. Çünkü büyüklerin gözünden düşmekten korkarlar. Eğer ince ve beyaz elbise giymeye zorlansalar, bunu da kabul etmezler. Çünkü sâlihlerin gözünden düşerler. Bunların her biri, kendi hususî kıyafetleri ile kendilerini tanıtmak ister, diğerlerinin kıyafetine girmeyi kabul etmezler. Bütün korkuları, gözden düşmektir.

Bunlar, dînî cihetten riyâkârlık edenlerdir. Dünyalıkta riyâ ve gösteriş yapanlarsa, onlar da temiz elbise giymek ve iyi vâsıtaya ehemmiyet verir. Elbise, ev ve ev eşyâsı ile süslenmeye çalışırlar. Evlerinde âdî elbiseler içinde dururlar. Fakat halk huzuruna böyle çıkmaktan hoşlanmaz, son derece süslenmeye gayret ederler.

Üçüncüsü: Söz ile riyâdır. Dîn erbâbının riyası, selef-i sâlihînin hallerine ehemmiyet verdiklerini ve malûmât sâhibi olduklarını göstermek için, hikmetli sözler söyler, nutuklar çeker, vaazlar verirler. Zikre devam ettiğini göstermek için halk huzurunda dil ve dudaklarını oynatır dururlar. Emr-i mârûf ve nehy-i

münker ederler. Kötülüklere kızar, isyâna teessüflerini gösterirler. Seslerine âhenk verirler. Korku ve üzüntüye delâlet etsin diye, Kur'ân'ın bunlarla alâkalı âyetlerini okurken, seslerini alçaltırlar. Büyük hadîs âlimi olduklarını, büyük kimselerle buluştuklarını iddiâ ederler. Birbirlerini tenkîd eder dururlar. Fazîletlerini göstermek için, hadîsin sahîh ve gayr-ı sahihi üzerinde dururlar. Hasmı ilzâm için, dinî mübâhaselere girerler. Maksatları kendilerini etrâfa âlim göstermektir ki, söz ile yapılan riyânın nevileri sayılamayacak kadar çoktur.

Dünya ehlinin dil ile riyâsına gelince; bunlar da şiir ve darb-ı meselleri ezberlemek, fesâhatle konuşmak, edebî üslûb ve ifâdeler tâkip etmek, gönülleri çekmek için insanlara sevgi ve saygılar sunmak gibi şifâhî hareketlerdir.

Dördüncüsü: Amel ile riyâdır. Namazın rükünlerini uzatmak, boynunu bükmek, sağa sola bakmamak, huşû içinde bütün âzâlarını her rükünde yerli yerinde bulundurmak gibi. Oruç, cihâd, hac, sadaka, yemek yedirme, yürümek ve vakar ile konuşmakta da hüküm böyledir. Hattâ riyâkâr insan, bir iş için yolda süratle giderken, dîn adamlarından birini gördüğü zaman, kendisini tenkîd etmesin diye hemen başını eğer, ağır ağır yürümeye başlar. Adamı savuşturunca hemen eski haline döner. Tekrâr karşılaşırsa, tekrar kendisine çeki-düzen verir. Bütün bunları yaparken Allah'ı hatırlayıp Allah için huşû etmez, gösteriş için huşû eder. Hattâ bâzıları bunu bildikleri için dâimâ vakar içinde yürür, bu sûretle riyâdan kurtulduklarını sanırlar. Hâlbuki bu adam, bu hareketini Allah için değil, insanlar için yaptığından dolayı yine riyâkârdır. Çünkü bu riyâ ve gösteriş, içinde mevcuttur.

Dünyacılar ise sallana sallana ve ellerini sallaya sallaya, kısa adımlarla, sağa sola yalpa vurarak yürürler ki, maksadları kendilerini halkın nazarında büyük göstermektir.

Beşincisi de, arkadaş ve ziyâretçilerinin çokluğu ile riyâkârlık ve gösteriş yapmaktır. "Falan hoca, falanı ziyâret etti." desinler diye âlimlerin, kendisinden yümn ü bereket umuyorlar desinler diye âbidlerin, yine dinde mevkîi yüksektir desinler diye hükümdarlar ve vâlilerin kendisini ziyâret etmelerini ister. Ayrıca birçok şeyhlerle buluşup görüştü desinler diye birçok şeyhlerden bahseder. Hattâ başkalarına "Ben diyâr diyâr dolaştım, şu kadar zatlarla görüştüm, şu kadar zatlara hizmet ettim. Onlardan faydalandım." diyerek onlara üstünlük taslar.

İşte riyâkârlar, bütün bunlarla riyâ ederler. Hepsi de bu riyâkârlıkla insanların kalplerinde yer almak isterler.

Bâzıları da riyâkârlıklarında her hangi bir servet peşinde olmaksızın, yalnız insanların kendilerine hüsn-i zan edip, onların kendisini iyi tanımaları ile iktifâ

ederler. Nice râhipler var ki, yıllarca bir manastıra kapanır kalırlar. Nice âbidler var ki, dağın tepesinde inzivâya çekilir, uzun müddet orada kalırlar. Bunların bu çileleri iltizâmı, insanların gönüllerini kazanmak içindir. Şâyet oralarda halk tarafından her hangi bir kusur ile suçlandıklarını bilseler, huzurları kaçar, "Biz bir şey yapmadık, Allah bizi biliyor." demekle kalmazlar, canları sıkılır, bu sû-i zandan kurtulmak için çeşitli hîle yollarına saparlar. Hâlbuki bunların, insanların servetlerinde de gözleri yoktur. Çünkü bunlar, insanlardan uzakta yaşamaktadırlar. Bunların sevdikleri tek şey, insanların kalbinde îtibar bulmak, bu sûretle gönüllerde yer almaktır. Bunun çok zevkli bir şey olduğunu, sebepleri ile birlikte yukarıda îzah etmiştik. Çünkü her ne kadar ona yalnız câhillerin aldanacağı ve çabuk geçici ise de gönüllerde yer almak bir nevî kudret ve şu anda bir kemâldir. Ne yazık ki, insanların ekserîsi câhil olduğu için, onun süratle zâil olduğuna bakmadan ona aldanırlar.

Riyâkârlardan bir kısmı da, yalnız insanların kalbinde mevkî sâhibi olmakla kalmaz, dillerde övülmeyi de isterler.

Bâzıları da, ziyâretçileri çoğaltmak için, her tarafa ün salmayı isterler. Diğer bir kısmı da, sözünü dinletebilmek, birçok işleri kendi vâsıtasıyla yaptırabilmek için, hükümdarların gözüne girmek ister ki, bu sâyede herkesin yanında mevkî sâhibi olabilsin.

Bunlardan bâzıları riyâkârlıkları ile servet edinmek ister. Bu servetin vakıf, yetim malı ve diğer haram ve gayr-ı meşrû yollardan olmasına aldırış etmezler. İşte bunlar, yukarıda anlattığımız yollarla riyâkârlık edenlerin en kötüleridir. İşte riyânın hakîkati ve ne gibi şeylerle riyâ yapılabileceği bunlardan ibârettir. Şâyet "Riyâ haram, mübâh veyâ mekrûh mudur yâhut bunda bir tafsîlât var mıdır, varsa nedir?" diye sorarsan derim ki:

Bunun da tafsilâtı vardır. Zîra riyâ, mevkî arzusudur. Mevkî talebi yâ ibâdet veyâ başka bir şeyle yapılır. Şâyet ibâdetten başka bir yoldan mal talebi için yapılıyorsa, bu bakımdan insanların kalbine girmek için yaptığı riyâ haram değil, fakat bunun ciddî olan başka yollardan da temîni mümkündür. Bunun için aldatıcı ve tehlikeli yollara başvurmaya lüzum yoktur. Mevkî arzusu ile insanların gönüllerine girmek için yapılan riyâda da hüküm aynıdır. Muhtaç olduğu serveti temîn için çalışmak makbul olduğu gibi, kendisini tehlikelerden koruyacak şekilde mevkî talebi de makbuldür.

Nitekim **Yûsuf aleyhisselâm**: "Ben bilici ve koruyucuyum." demiştir. Servetin öldürücü zehiri ve şifâ verici panzehiri olduğu gibi, mevkîde de vaziyet aynıdır. Servetin çoğu insanı azdırıp Allah'ı unutturduğu gibi, üstün mevki de aynıdır, hattâ daha tehlikelidir. Bunula beraber çok servete mâlik olmaya haram

demediğimiz gibi, üstün mevkîe sâhip olmaya da haram demeyiz. Ancak biz bunlara, sâhiplerini azdırıp câiz olmayan şeylere başvurdukları zaman haram deriz. Evet, bütün gayretini geniş mevkî sâhibi olmaya hasretmek, bütün emeğini bol servet edinmeye sarf etmek gibi kötülüğün başlangıcıdır. Aynı zamanda mal ve mevkî âşıkı, kalbini, dilini ve diğer âzâsını isyandan koruyamaz.

Harîs olmadığın ve kaybolmasından üzülmediğin büyük mevkîe sâhip olmanın sana bir zararı yoktur. Zîra Peygamber Efendimiz'in ve Hulefâ-i Râşidîn'in mevkîlerinden daha üstün mevkî olmaz. Bunlardan sonra hakîkî dîn âlimleri de böyledir. Fakat bütün himmetini mevkî yoluna harcamak, dînde noksanlıktır. Bununla beraber, haramdır denemez.

Buna göre deriz ki: Halk arasına çıkarken güzel elbise giymek bir riyâdır fakat haram değildir. Çünkü ibâdetle yapılan bir riyâ değildir. İnsanların bütün süslenmelerini buna benzetebilirsin. Bu husustaki delîlimiz, Hz. Âişe'nin şu rivâyetidir: Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashabının bulunduğu meclise gideceği için, ayna vazîfesi gören su kabına bakarak sarığını, saç ve sakalını düzeltti. Bunu gören Hz. Âişe:

– Ya Rasûlallah, sende mi süsleniyorsun?" deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

نَعَمْ إِنَّ اللهَ تَعَالٰى يُحِبُّ مِنَ الْعَبْدِ أَنْ يَتَزَيَّنَ لِإِخْوَانِهِ إِذَا

خَرَجَ إِلَيْهِمْ

– *"Evet. Allahu Teâlâ, dostlarının arasına çıkacak olan kimsenin, onlara kar ı süslenmesini sever."* [174] buyurdu. Evet, bu Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) için bir ibâdetti. Zîra o, halkı dâvete memûrdur. Onları kendine uymaya tergîb etmek ve gönüllerini çekmek için böyle davranması gerekirdi. Eğer gözlerinden düşse, ona uymazlardı. Bunun için onlara karşı temiz olması lâzımdı. Çünkü avam, görünüşe bakar, bâtından anlamaz. İşte Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in maksadı bu idi. Fakat halk huzuruna çıkarken, onlara karşı süslü görünmek ve saygı kazanmak için süslenirse, bu mübâh olan bir iştir. Zîra zemden kurtulmak ve rahat ünsiyet sağlamak için tedbîr almak, insanın hakkıdır. Ağırlanacakları ve hoşlanmayacakları kılık ve kıyâfetle bu netîce temîn edilemez.

Demek ki, ibâdet dışında yapılan riyâların mübâh ve mezmûm olan kısımları vardır. Bu da riyâdaki niyete bağlıdır. Bunun için deriz ki: Bir kimse, ibâdet ve sadakayı niyet etmeden yalnız, bu adam cömerttir, desinler diye servetini zenginlere dağıtsa, bu da haram olmayan bir riyâdır. Benzerleri de böyledir. Fakat sadaka, namaz, oruç, gazâ ve hac gibi ibâdetlerde mürâînin iki hâli vardır.

Birincisi, bir sevap beklemeden yalnız riyâ maksadı ile yapılan ibâdettir. Bu ise ameli iptâl eder. Çünkü ameller niyet ile kıymet kazanır, bu ise ibâdet niyeti ile yapılmamıştır. Hattâ yalnız ibâdetini iptâl etmekle kalmaz. Çünkü ibâdetin iptâli, hiç yapılmamış gibi demektir. Hâlbuki bu adam âyet ve hadîslerin de delâletiyle aynı zamanda günâhkâr olmuştur. Bunun da iki sebebi vardır:

Birincisi: İbâdetle iyiliktir ki, ibâdetini karıştırdı ve ona hîle kattı. Çünkü o, kendini dîndar ve ihlâs ile ibâdet edenlerden gösterdi. Hâlbuki öyle değildir. Hattâ bu karışıklık dünya hususunda olsa bile yine haramdır. Meselâ, bir cemâatin borcunu ödemeyi üzerine alsa, bunu yaparken kendisinin cömertliğini göstermek isterse, günâhkârdır. Çünkü hîleli yoldan insanların gönüllerini avlamaya çalışmıştır.

İkincisi: Allahu Teâlâ ile alâkalıdır. Çünkü Allah'a ibâdetle, Allah'ın kullarını kandırmayı hedef tutunca, Allah ile alay etmiş gibi olur. Nitekim **Katâde**: "Kul riyâ ettiği zaman Allahu Teâlâ meleklerine: "Bakın şu adam benimle nasıl alay ediyor?" buyurur." demiştir. Bu, tıpkı şunun gibidir: Bir adam uzun müddet hükümdarın huzurunda bulunur ve hükümdara hizmet eder. Fakat maksadı hükümdara hizmet değil, onun câriyelerinden birine göz dikmiş, onun için hükümdarın yanında bulunuyor ki, bu adam âdeta hükümdar ile alay ediyor, demektir. İşte riyâ ile amel de bunun gibi Allah ile istihzâdır. Allah'a itâatle, Allah'ın kullarını kasdetmekten daha büyük alay olabilir mi? Bu ise tehlikeli olan büyük günâhlardandır. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) riyaya " *irk-i asgar.*" demiştir.

Evet, riyânın derecelerini açıklarken anlatacağımız gibi, riyânın bâzısı bâzısından daha ağırdır. Zâten kendisiyle riyâ edilen şey itibariyle riyâ, az veyâ çok günâhtan hâli değildir. Riyada başka bir mahzur olmasa bile, namaz kılarken, Allah'tan başkasına gösteriş için secde etmek günâhı yeterdi. Yemin ederim ki, eğer secde ederken Allah'tan başkasına tâzîmi kasdetse, âşikâre küfre giderdi. Ne var ki riyâ gizli şirktir. Çünkü riyâkâr, içinden insanlara tâzîmi kastediyor. Allah'a secde ederken O'na tazîmi bırakıp halka tazîm edince şirke yakın olmuş olur. Çünkü bu adam görünüşte Allah'a tazîm ederken kalbinde insanlara saygı gösteriyor. Bu bakımdan da riyâ gizli şirk oluyor. Bu ise cehâletin son haddidir. Buna ancak şeytanın aldattığı kimseler başvurur. Şeytan ona yemek, içmek, yaşamak vesâirede insanların sana sağlayacağı fayda, Allahu Teâlâ'nın sana sağlayacağı faydadan daha çoktur, diye vesvese verir. O da Allah'ı bırakır, insanlara teveccüh eder, bu sûretle insanların nazarında mevkî sâhibi olmak ister. Onun bu tavr u hareketine karşı Allahu Teâlâ onu insanlarla baş başa bırakıp dünya ve âhiret işlerini insanlara havâle etse, en küçük mukabelede

bulunmuş olurdu.

Hâlbuki insanlar değil ona, kendilerine bile bir fayda sağlayamazlar. Dünyada hal böyle, âhirette ise hiç bir baba evlâdından, hiç bir evlâd babasından bir şey kaldıramaz. Hattâ peygamberler bile "nefsî nefsî" deyip yerlere kapanırlar. Daha aklı başında olan insan nasıl olur da âhiret sevâbını, Allah'a yakınlığı; yalancı olan dünyada ellerinden bir şey gelmeyen insanlara dönmekle değişebilir? Riyâkârın bu şekil ameli ile Allah'ın gadabında olduğunda şüphe etmek bile doğru değildir. Bu anlattığımız, yaptığı ibâdetlerde katiyen sevap beklemediği zamandır. Şâyet hem sevap ümit eder, hem de insanların gözüne girmek maksadıyla ibâdet ederse, bu da ihlâsın zıddı olan bir şirktir. İhlâs bâbında bunun hükmünü anlattık. Bu kimsenin mükâfat alamayacağı hakkında Saîd Îbnü'l-Müseyyeb ve Ubâde b. Sâmit'ten naklettiğimiz rivayetler kâfidir.

İbn Adiy **"Kâmil"** de rivâyet etmiştir. Hadis, yukarıda geçti.

RİYÂNIN DERECELERİ

Bilmiş ol ki; riyânın bâzısı bâzısından daha şiddetlidir. Riyânın ihtilâfı, erkânının ihtilâfı ve derecelerinin farklı olması bakımındandır. Bunlar, kendisiyle riyâ yapılan iş, ne maksatla riyâ yapıldığı ve rivâyı kasdetmektir.

BİRİNCİ RÜKÜN

Birinci rükün riyâyı kasretmektir. Bu da yapılan ibâdet; ya hiç bir mükâfat beklemeden yalnız gösteriş için yapılır yâhut hem gösteriş, hem de sevap maksadıyla yapılır. Hem gösteriş, hem de sevap maksadıyla yapılan riyâda, sevâbı irâde tarafı daha kuvvetli, daha galib veyâ daha zayıf veyâ müsâvî olur ki, dereceler dörde yükselmiş olur.

Birinci Derece: -Ki en ağırıdır.- Riyâ ile yaptığı ibâdette hiç sevap niyeti olmaz. İnsanların yanında hattâ bâzen abdestsiz de namaz kılıp yalnızlıkta hiç kılmayan gibi. İşte bunun kılmış olduğu namaz, yalnız insanlara gösteriş içindir. Bu adam, Allah katında sevilmeyen bir insandır. İnsanlara gösteriş ve insanlardan korktuğu için sadaka veren de böyledir. Çünkü bu adam yalnız kalsa, bir kuruş vermeyecektir. Riyânın en ağır derecesi budur.

İkinci Derece: Yaptığı ibâdette gösterişin yanında bir de Allah rızâsı niyeti var, fakat bu niyeti zayıf, yalnızlıkta bunu yapmayacaktır. Hattâ sevap niyet etmese bile riyâ ile yine bu ibâdeti yapacaktı. Bu da birinciye yakındır. Bunda da günâhtan kurtulamaz.

Üçüncü Derece: Sevap ve gösteriş tarafları müsâvî olmaktır. Şâyet riyânın yanında bir de sevap veyâ sevâbın yanında bir de riyâ niyeti olmasa, bu ameli yapmayacaktı. Ancak ikisinin müsâvî olarak bulunmasıyla bu ameli yapmıştır. Bunun ıslâh ettiği ifsâd ettiğini belki karşılar da baş başa kurtarır. Ne lehine, ne de aleyhine olur. Yâhut da sevâbı kadar günâhı da olur. **"İhlâs Kitâbı"** nda anlattığımız gibi, görünüşe göre bu adam da kurtulamaz.

Dördüncü Derece: İbâdetini, insanların duymuş olmasından dolayı, hevesini arttırarak takviye etmesidir. Şâyet kimse duymasa da, ibâdetini yine yapacaktı. Sırf riyâ için yapmış olmayacaktı. Hakîkatini Allah'a havâle etmekle beraber, bize göre sevâbının kökünden yok olmayacağı fakat azalmış olacağıdır. Veyâhut riyâsı nispetinde azâb, ihlâsı nispetinde sevap göreceğidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *"Allahu Teâlâ'nın, ben ortaklıktan en çok müstağnî olanım."* buyurduğu sözü, iki tarafa müsâvî veyâ riyâ tarafı galip olduğu hâllerdir.

İKİNCİ RÜKÜN

İkinci rüknü, kendisiyle riyâ yapılan şeydir. Bu da tâat ve ibâdettir. Riyâ bununla yapılır ki bu, ibâdetin aslında veyâ vasfında olmak üzere ikiye ayrılır.

BİRİNCİ KISIM

Birinci kısım en ağırıdır, ibâdetin aslında riyânın bulunmasıdır. Bu da üç derecede mütâlaa edilir:

Birinci derece: Îmânın aslında riyâdır ki, riyâların en ağırıdır. Bunun sâhibi ebedi cehennemdedir. Bu ol kimsedir ki, diliyle kelime-i şehâdeti söylerken kalbi ile onu yalanlar. Fakat sureta Müslüman görünür. Kur'ân-ı Azîm'in birçok yerlerinde Allahu Teâlâ bunları şöyle anlatır:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ

إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ

"Yâ Muhammed! Münafıklar sana gelince: "Senin şüphesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz." derler. Allah da bilir ki sen O'nun peygamberisin. Allah, münafıkların yalancı olduklarını da bilir." (Münâfikûn sûresi, 63/1)

Dillerinde söylediklerinin kalplerinde olana delâlet ettiğine yalancıdırlar.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى

مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ. وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ

لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ

"İnsanlardan öyle kimseler var ki, onun bu dünya hayatına âit sözü hoşuna gider ve o, kalbinde olana Allah'ı şâhit getirir. Hâlbuki o, düşmanların en yamanıdır. O, yeryüzünde işbaşına geçti mi orada fesat çıkarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesâdı sevmez." (Bakara sûresi, 2/ 204-205) Diğer bir âyette:

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ

"Sizinle buluştukları zaman "inandık" derler. Kendi aralarında başbaşa

kaldıkları vakit (size karşı olan) **kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar.”** (Âl-i İmrân sûresi, 3/119) Yine başka bir âyet-i kerîmede:

يُرَاۤؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا. مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ

“Onlar insanlara gösteriş yaparlar. Allah’ı ancak birazcık anarlar. Onlar küfür ile îman arasında bocalayan bir sürü kararsızlardır.” (Nisâ sûresi, 4/142-143) buyrulmuştur.

Bu husustaki âyetler pek çoktur. Nifak, İslâm’ın ilk devirlerinde pek yaygındı. Onlar çeşitli maksatlarla Müslüman gözükürlerdi. Fakat şimdi nisbeten azalmışlardır. Buna rağmen içinden dînden ayrılan münâfıklar da çoktur. Mülhidlerin sözüne inanarak cennet ve cehennemi inkâr ederler veyahut İbâhiyecilere uyarak “Şerîatın hükmü ortadan kalkmıştır.” der veyâ yanlış bir îtikada kapıldığı halde dilinde aksini söyler. İşte bunlar cehennemde ebedî kalacak münâfık ve riyâkârlardır. Bunun üstünde riyâkârlık olmaz. Bunlar âşikâre küfredenlerden daha beterdir. Çünkü bunlar küfr-i bâtınî ile nifâk-ı zâhirîyi bir araya toplamışlardır.

İkinci derece: ibâdetin aslında riyâdır. Bu da Allah katında büyük bir günâhtır, fakat birinciye nispetle çok ehvendir. Bu, sakladığı servetinin zekâtını vermeyip başkasının elinde olan ve bilinen servetinin zekâtını veren, yalnızken namaz kılmayıp halk arasında kılan, halk arasında oruçlu olup tenhâda oruç tutmayan, halkın ayıplaması olmasa Cuma’ya dahî gitmeyen, insanlardan çekindiği için anne ve babasına bakan ve akrabaları ile alâkalanan, yine aynı maksatlarla gazâ ve hac eden kimsenin tavr u hareketleri gibi hallerdir. Bu adam, inanılması gereken şeylere îmân ettiği; Allah’tan başka kimseye hiç bir sûretle secde etmediği halde, yalnızlıkta ibâdeti terk edip, ibâdetten tembelleşip, halk arasında ibâdete heveslenen bir insandır. Binâenaleyh insanlar nezdinde mevkî sâhibi olmasını, Allah katında mevkî sâhibi olmak üzerine tercîh eder. Bu davranış, en büyük cehâlet ve ahmaklıktır. Bu adam, her ne kadar îtikad bakımından îmanın aslından ayrılmış değilse de, bu davranışları ile Allahu Teâlâ’nın gazabına uğrar.

Üçüncü derece: îman ve farzları edâ etmekte riyâkâr olmayıp nâfileler ile riyâkârlık eden kimsedir. Hâlbuki bunları aslından terk etse, hiç de isyân etmiş sayılmaz. Ancak o, bunları yalnızken yapmaz da halk arasında yapar. Cemâate devam, hasta ziyâreti, cenâze teşyîi, gece namazı ve muayyen günlerde oruç tutmak gibi. Riyâkâr insan, bütün bunları, ya yerilmekten korktuğu veyâ övülmek istediği için yapar. Hâlbuki yalnızlıkta bunları yapmayacağını Allahu

Teâlâ bilir. Bu da günâh bakımından büyük olmakla birlikte, diğerlerine nispetle daha ehvendir. Çünkü evvelkiler, halkın memnuniyetini Hâlik'ın memnuniyetine tercîh ettiler. Halkın zemminden korkup, Hâlik'ın zemmine aldırmadılar da, halkın zemmetmesini daha ehemmiyetli buldular. Bu adam böyle yapmadı; çünkü nâfilenin terki ile azâb korkusu yoktu. Bunun suçu evvelkilere nispetle yarı yarıya olduğundan, cezâsı da onların yarısı nispetindedir.

İKİNCİ KISIM

İkinci kısım, ibâdetin aslında olmayıp vasfında olan riyâdır ki, bunun da üç derecesi vardır:

Birinci derece: Terkinde ibâdete noksanlık vermeyen bir iş ile riyâ etmektir. Meselâ, kimse görmese rükû, sücûd ve kırâati fazla uzatmayacak, fakat gördükleri için namazın rükünlerini uzatan gibi. Bu gibiler hakkında İbn Mes'ûd (r.a.): "Bunlar âdeta Allah'ı hafife almış kimselerdir." demiştir. Yâni yalnızken Allahu Teâlâ'nın kendisini gördüğüne aldırış etmeyerek acele ile namazını kılar. Ancak insanlar gördüğü zaman ağır ağır ve güzel namaz kılar. Böylesinin durumu, bir efendinin yanında ayaklarını birbiri üstüne atıp dururken, hizmetçinin yanına girdiği vakit, ayaklarını indirmek suretiyle hizmetçiyi efendisi üzerine tercîh edenin hali gibidir. Burada efendiye açıkça ihânet vardır. İşte yalnızken âdâbına riâyet etmeyerek namaz kılan ile herkesin gözü önünde âdâbına riâyetle namaz kılanın da hali budur. Zekâtını, sevmediği âdî mallardan verirken; başkasının görmesinden çekinerek iyisini verenin de hali budur. Oruç ibâdetini tamamlamak için değil de, başkalarına gösteriş için oruç halinde gıybet ve kötü sözlerden dilini çekenin hali de böyledir. Zîra bütün bunlarda mahlûkatı, yaratan üzerine tercîh vardır. Ancak bunlardaki riyâ, nâfilelerin aslındaki riyâdan ehvendir.

Şâyet "Bu hareketleri mürâînin yapması görenleri gıybetinden korumak içindir. Zîra bu adam acele ile onların yanında namaz kılsa, onlar dedi-kodusunu yapacaklar, onları kurtarmak için böyle yapıyor." dersen derim ki:

Bu düşünce, şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Gerçek böyle değildir. Zîra senin riyâ ile namazda yaptığın eksikliğin zararı, başkasının seni gıybet etmesinden daha büyüktür. Eğer sen dindarlığı düşünseydin, kendine daha çok acırdın. Senin bu halin, bir kimse bir hükümdardan bir mevkî alabilmek için ona kör, sağır ve suratsız bir câriye hediye edip, bu cariyeyi hediye ederken hükümdara karşı aldırış etmeyip orada bulunan hükümdarın hizmetçilerinden kendisini zemmeder korkusu ile çekinenlerin haline benzer ki,

bu muhâldir.

Hizmetçileri göz önünde tutan kimsenin, hükümdarı daha çok göz önünde tutması gerektiği gibi, adamın da mahlûkattan önce yaratanı düşünmesi gerekir. Yalnızken acele ile halk arasında ise âdâbına riâyetle namaz kılanın iki hali vardır. Birincisi, namazın âdâbına riâyetle yalnız insanlar katında mevkî peşinde koşmaktır ki, bu haramdır. Ben rükû ve sücûdumu çabuk yapsam, yine namazım Allah katında noksanı ile kabul olur. Fakat insanların dilinden kurtulamam. Bundan kurtulmak için insanların yanında güzel kılıyorum, yoksa bundan sevap beklemiyorum demektir ki, burada sevap kaybolmakla zemden de kurtulur. Bunun üzerinde biraz durulur. Bu halde de doğru olanı, niyetini düzeltip namazını ağır kılmaktır. Şâyet hâlis niyete sâhip olamıyorsa, yalnızlıkta kıldığı şekilde kılmaktır. Aksi ise Allah ile istihzâ gibidir.

İkinci derece: Terkinde noksanlık olmayıp ibâdetini tamamlayan, kemâle erdiren bir iş ile riyâ etmektir. Kıyâm, kırâat, rükû ve sücûdu sünnetten fazla uzatmak gibi. Tekbîrde ellerini güzel kaldırmak, imamın ilk tekbîrinde hemen ona yetişmek gibi. Ramazan'da fazla uzlet edinmek ve susmak. Zekâtta iyisi üzerine daha iyi ve güzelini tercîh, keffâretlerde en kıymetli kölesini âzâd etmek gibi, yalnızlıkta bunların hiç birini yapmazdı.

Üçüncü derece: Nâfilelerin dışında kalan ibâdetlere daha fazlasını ilâve etmektir. Herkesten ve vaktinden evvel câmie gelip birinci safı, imamın arkasını veyâ sağını elde etmek ve benzeri hareketlerde bulunmak gibi. Bütün bunlarda yalnız kalsa yâni bilinmedik bir yerde olsa, bu usûllere riâyet etmeyeceğini ve saffın neresinde olursa olsun buna aldırış etmeyeceğini Allahu Teâlâ bilir.

İşte kendisiyle gösteriş yapılan ibâdetlere nispetle riyânın dereceleri de bunlardır. Hepsi mezmûm olmakla beraber, yine de bâzısı bâzısından daha ağırdır.

ÜÇÜNCÜ RÜKÜN

Üçüncü rükün, riyânın niçin yapıldığıdır. Çünkü riyâkârın riyâ ve gösterişinden bir maksadı vardır. Ya servet ya mevkî veyâ bunların benzerlerinden biri için riyâ eder ki, bunun da üç derecesi vardır:

Birinci derece: En ağır ve en büyüğüdür. Maksadı, ibâdetindeki riyâsıyla isyân etmektir. Böyle âdâbına muvafık bir şekilde namaz kılmak, nâfilelere riâyet ve şüpheli şeylerden çekinmekle kendisini tanıtıp emniyetle şöhret bulduktan sonra vakıf, vasıyet, yetim malı gibi malî işlerde vazife alıp, onları istediği gibi harcamak. Zekât ve sadaka âmilliği yapıp, onları zimmetine geçirmek; bu sûretle

emîn bilinip uhdesine tevdî edilen emânetleri yemek maksadını gütmek gibi.

Bâzıları kendilerini sûfî kılığında ve huşû içinde gösterir, hikmetli sözler konuşur, vaaz ve nasîhat eder. Bu sûretle kendini halka sevdirmek ve îtimad kazanmak ister ki, maksadı kötülük yapmaktır. Bâzen böyle ilim ve Kur'ân meclislerine gelir. Bunları dinlemeye hevesli görünürler. Hâlbuki asıl maksatları kadın, kız ve oğlanları seyretmek ve bunları elde etmektir. İşte Allah katında en sevimsiz riyâkârlar bunlardır. Çünkü bunlar Allahu Teâlâ'ya ibâdeti mâsiyete vesîle kılmışlardır.

Bunlardan daha aşağı olmakla beraber, yine bunlara yakın sayılan riyâkârlar da devamlı sûrette işledikleri, bu sûretle töhmet altında kaldıkları bir suçtan sıyrılmak için, kendilerini takvâ sâhibi göstermeye çalışanlardır. Kendisine tevdî edilen bir emâneti inkâr ettiği için töhmet altında kalan kimse, insanların bu adam kendi malını infâk edip dururken, başkasının malını yer mi? demelerini sağlamak için servetinden infâk eden gibi. Gayr-ı meşrû münâsebetinden dolayı töhmet altında kalan bir kimsenin, kendisini müttakî göstermesi de bu kabîldendir.

İkinci derece: Riyâkârlığı ile mübâh olan bir serveti veyâ zengin ve güzel bir kadını elde etmek maksadını gütmektir. Kendini Allah'ın azâbından korkar ve hattâ ağlar gösterir, bol nasîhatler eder. Maksadı, herkes kendisine hediyeler yağdırsın, istediği kadını alsın. Veyâ âlim ve âbid bir adamın kızını alabilmek için, kendisini de âlim ve âbid göstermek gibi. Bütün bunlar, kaçınılması gereken riyâlardır. Zîra Allah'a itâat ile dünya metaını kasdetmiştir. Fakat bu, birinciye nispetle daha ehvendir. Çünkü maksadı harama değil, mübâha kavuşmaktır.

Üçüncü derece: Her hangi bir maddî menfaat gözetmemek, yalnız halkın gözünden düşmemek, âbid ve zâhidlerden bilinmek için, kendisine çeki-düzen vermektir. Meselâ, koşarak yürürken vakar ile yürümek; gülünecek yerde gülmemek; şakacılık yapmamak ve bunların birine istiğfâr ve hüzün göstermek; bu arada insanoğlu ne kadar gâfildir şeklinde konuşmalar yapmak gibi. Hâlbuki yalnızlıkta böyle davranmadığını, insanların gözünde büyümek için böyle davrandığını Allahu Teâlâ bilir. Yine muayyen günlerde oruç tutup, terâvih ve gece namazı kılanları görüp de kendisine, ibâdette tembel, dememeleri için onlara uyup bu ibâdetleri yapanlar da böyledir. Yine bâzı muayyen günlerde oruçlu olduğunu göstermek, insanların yermesinden korkmak sebebiyle susamış olduğu halde su içmemek veyâ dâvet edildiği halde yememek.

Üstelik oruçlu olduğunu tasrîh etmeyerek, mâzeretim var, şeklinde bahâneler göstermek gibi. Bu son şekilde olan iki pisliği irtikâb ediyor: Biri oruçlu olmadığı halde, oruçluyum diyor. İkincisi de güyâ orucunda ihlâslı olduğunu ifâde etmek

istiyor. Şâyet böyle günlerde halk arasında yiyip içmek zorunda kalır veyâ oruç tutmadığı bilinirse, hasta olduğum için oruç tutamadım veyâ dâvetin hatırı için orucu bozdum, şeklinde uydurma mâzeretler göstermekten de geri kalmaz. Bu adam riyâ ediyor demesinler diye, bu nevî mâzeret ileri sürmez, sabreder. Bilâhare bir münâsebet düşürerek, mâzeretini ifâde eder. Meselâ, falan adam dost ve ahbâbı seven ve yemek yedirmekten zevk alan bir insandır. Bugün bana ısrârda bulundu, ben de gönlünü hoş etmek için dâvetine icabet ettim, şeklinde konuşur. Veyâ annem bana çok düşkün, üstelik bana karşı çok tahammülsüzdür. Bir gün bile oruç tutsam, öleceğimi sanır. Bırakmaz beni ki, bu mübârek günlerde bir defa olsun oruç tutayım, şeklinde konuşmalar yapar ki, hepsi riyâdır.

Bu gibi sözlerin dillerde dolaşması, riyâ tohumunun kalbe kök salmasından ileri gelir. İhlâs sâhibi olanlara gelince, onlar böyle değil, onun Ramazan hâricindeki mübarek günlerde oruç tutmadığını Allahu Teâlâ'nın bildiğini bilir. Bunun için de kimseye aldırış etmez. Şâyet Allah rızâsı için oruç tutma hevesinde ise yine onu Allahu Teâlâ'nın bildiğini bilir, bununla iktifâ eder. Bu bilgide başkasını ortak tutmak istemez. Bâzen başkaları da bana bakarak orucu yemesinler diye, kendini oruçlu göstermek ister ki, bu da şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Bunun da tafsîlâtı gelecektir.

İşte riyânın dereceleri ve mürâîlerin sıfatları bunlardır. Hepsi de Allah'ın gadabındadır. Riyâ, en büyük tehlikelerdendir. Çünkü bunda karıncanın ayak şamatasından daha çok gizlilik vardır. Kalbin gailelerini, nefsin âfetlerini bilmeyen câhil âbidler şöyle dursun, fazîlet sâhibi ulemânın bile burada ayağı kayar.

GİZLİ RİYÂ

Bilmiş ol ki; riyâ, gizli ve âşikâre olmak üzere ikiye ayrılır. Aşikâre riyâ, insanı amel etmeye sevk eden riyâdır. Bunun daha açığı riyâ maksadıyla amel etmektir. Bundan az gizli olanı, yalnız riyâ için yapılmayan ameldir. Meselâ, gece teheccüd namazı kılan kimseye, yalnızlıkta bu namaz ağır geldiği halde başkasının yanında bunu hevesle yapmak gibi. Yâni bu adam ibâdetini yalnız riyâ için yapmıyor, fakat başkalarının yanında daha neşeli olarak yapıyor.

Bundan da daha gizli riyâ, başkasının onu görüp görmemesi amelinde hiç bir sûretle tesîr etmez. Ancak amelinin bilinmesini sever. Nice ihlâs ile amel edip riyâyı reddeden ve ameline bu şekilde devam eden kimseler var ki, bütün bunlara rağmen amelinin çevrede duyulmasına sevinir ve duyulmasından duyduğu zevkle ibâdetine daha sıkı sarılır. İşte bu sevinmek de gizli riyâya delâlet eder. Adamın gönlünde insanlara bir temâyül olmasaydı, insanların bunu duyması, neşesini artırmazdı. Ateşin ağaçta gizlenmesi gibi, riyâ da onun kalbinde saklıdır. İşte halkın duymasından sevinmesi bunun delîlidir. Sonra başkalarının duymasına olan sevincini anlar da bunu reddetmezse, gizli riyânın kökünü beslemiş olur ve bu sûretle kendisinde gizli bir hareket başlar. Sarâhaten olmasa da imâ ve işâret yolu ile ibâdetini duyurma sebeplerini araştırmaya başlar. Bâzen hâlini sözü ile değil iş, hareket, kılık ve kıyâfetle izhâr etmek ister. Zayıflık, solgunluk, alçak seslilik, dudak sararması, tükrük kuruması, gözyaşlarının izi ve uykusuzluğa delâlet eden çok esnemelerle vaziyetini belli etmeye çalışır.

Bundan daha gizli riyâya gelince; amelini duyurmak istemediği gibi, hiç bir sûretle duymalarından da memnun olmaz. Ancak karşılaştığı kimselerin kendisine önce selâm vermelerini, saygı ve güler yüzle kendisini karşılamalarını, övmelerini, ihtiyacına koşmalarını, allş-verişte kendisine müsâmaha etmelerini ve meclislerde kendisine yer vermelerini ister. Şâyet bu arzularında, biri kusur ederse bundan ağırlanır, adamdan hoşlanmaz olur. Adetâ bu adam, kimsenin duymasını istemediği ve Allah rızâsı için yapmış olduğu ibâdeti sebebiyle insanlardan hürmet bekler. Öyle ki, bu ibâdetleri yapmasa kimseden bu saygıyı beklemezdi. Halk ile alâkalı olarak yapmış olduğu ibâdetin varlığı ile yokluğu müsâvî olmadıkça, yalnız Allah'ın bildiği ile kifayet etmedikçe; karıncanın ayak şamatasından da gizli olan riyânın gizli şâibelerinden kurtulmuş sayılmaz. Bütün bunların, yapılan ibâdetin sevabını gidermelerinden korkulur. Bunlardan ancak sıddîklar korunur.

Hz. Ali'den (r.a.) gelen rivâyette kıyâmet günü Allahu Teâlâ kurrâlara:

– *"Size alı -veri te kolaylık gösterilmedi mi? Sizden önce size selâm verilmedi mi? İhtiyaçlarınız görülmedi mi? Siz mükâfatınızı aldınız, size ecir yok, buyuracaktır."* dedi.

Abdullah b. Mübârek'in anlattığına göre Vehb b. Münebbih diyor ki: Seyâhate çıkanlardan biri arkadaşlarına: "Bizim mal ve evlâdımızdan ayrılmamızın sebebi, onların arasında isyâna dalma korkusu idi. Fakat bu yolculukta daha çok günâha gireceğimizden korkuyorum. Zîra biriyle karşılaştığımız zaman, "dindarız" diye ondan hürmet, alış-verişte ikrâm bekleriz. Böyle şey olur mu?" dedi. Adamın bu sözünü duyan memleketin hükümdarı büyük bir kalabalık ile ziyaretine gider. Seyyâh, kalabalığı görünce, bunun ne olduğunu sorup öğrenir. Bunun üzerine hemen yemek ısmarlar ve çenelerini oynata oynata süratle yemeye devam eder. Hükümdar:

– "Adamınız nerede?" diye sorunca onu gösterirler. Hükümdar:

– "Ne haldesin?" diye sorar. O da:

– "Diğer insanlar gibi." diye cevap verir. Diğer bir rivayette iyiyim, der. Hükümdar bakar ki kaba bir insan:

– "Bunun istifâdeli tarafı yok." der ve geri döner. Bunun üzerine seyyâh:

– "Allah'a hamdolsun ki, beni zemmeder olduğun halde Allah seni benden uzaklaştırdı." dedi.

İhlâs ile amel edenler dâimâ riyâdan korkarlar. Sâlih amellerini insanlardan saklamak için gayret sarf eder; insanların kusurlarını gizlemeye verdikleri ehemmiyet gibi, onlar da amellerini gizlemeye ihtimam gösterirler. Allahu Teâlâ da kıyâmet günü herkesin huzurunda onlara ihlâslarının mükâfatını verir. Herkes kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın ancak hâlis amellerini kabul ettiğini bilir. Mal ve evlâdın, anne ve babanın fayda sağlamayacağı kıyâmet günü, ancak ihlâs fayda verecektir. Bunu bilip buna göre davranmak lâzımdır. O gün başkaları şöyle dursun, sıddîklar bile "nefsî, nefsî" demekle meşguldür. Bunlar, aynı uzaktan gelen Kâbe ziyâretçileri gibidirler. Bunlar, Hicaz'da geçen akçayı temîne mecbûr oldukları gibi, kıyâmet günü de ihlâs ile alınan takvâ azığı fayda vereceğinden, aklı başında olanlar onu temîne çalışırlar.

Demek ki gizli riyâ şâibeleri sayılamayacak kadar çoktur. Ne zaman ibâdetinin başkası tarafından duyulmasına memnun kalırsa kendisinde riyânın dallarından bir dal bulunduğunu anlamalı; küçük çocukların ve hayvanların ibâdetini görüp görmemesini mühimsemediği gibi, ihlâs ile amel edip yalnız Allahu Teâlâ'nın bilmesiyle kalaydı, akıllı insanların da ibâdetini bilip bilmemelerine aldırış etmezdi. Çünkü onların da hayvânât ve çocuklar gibi ne rızkına, ne eceline, ne sevâbının çokluğuna, ne de azlığına bir tesîrleri olmadığı gibi, onların bilip

bilmemeleri kendisi için fark etmez. Şâyet bu düşüncede değilse, mutlaka kendisinde bir riyâ kokusu var, fakat bu koku ameli bozup ecri mahvedecek şekilde değildir. Bunun da tafsîlâtı vardır.

Şâyet, “Tâat ve ibâdetinin duyulmasından sevinmeyen bir insan yoktur, sevinmenin hepsi kötü mü, yoksa bâzısı kötü ve bâzısı iyi midir?” dersen önce şunu deriz ki: Her sevinç mezmûm değildir. Meserret (sevinç), övülen ve yerilen olmak üzere ikiye ayrılır. Makbul sevinç ise dört kısımdır:

MAKBUL OLAN MESERRET (SEVİNÇ)

Birinci kısmı: Maksadı, hâlis niyetle amelini gizlemektir. Halk bunu duyunca, bunu duyuranın Allahu Teâlâ olduğunu ve iyiliklerini açığa çıkardığını anlar. Bundan Allahu Teâlâ’nın kendisine hüsn-i muâmelede bulunduğuna delîl çeker. Çünkü o, hem itâat, hem de isyânını gizlemiş, fakat Allahu Teâlâ kusurlarını örttüğü halde iyiliklerini açıklamıştır ki, bundan büyük lütuf olmaz. Buna sevinir. Bu sevinç, insanların duyduğuna değil, Allahu Teâlâ’nın kendisine lütufda bulunduğunadır. Nitekim Allahu Teâlâ:

قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا

“De ki: Ancak Allah’ın fazlı ile rahmetiyle. İşte yalnız bunlara sevinsinler.” (Yûnus sûresi, 10/58) buyurmuştur. O, Allah katında makbul bir insan olduğu kanâatine vararak sevinmiş gibi olur.

İkinci kısmı: Allahu Teâlâ’nın dünyada kusurlarını gizleyip iyiliklerini açığa çıkardığından, âhirette de aynı şekilde olacağına delîl çekerek sevinmektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

مَا سَتَرَ اللهُ عَلٰى عَبْدٍ ذَنْبًا فِي الدُّنْيَا إِلَّا سَتَرَهُ عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرَةِ

“Allahu Teâlâ dünyada kimin kusurlarını gizlerse, âhirette de onları örter.” [175] Buna göre birinci kısımdaki sevinci bu an için, ikinci kısımdaki sevinci de âhiret için olmuş olur.

Üçüncü kısmı: Bunu duyanların da ibâdete heves edeceklerine sevinmektir. Bununla beraber ecri çoğalır. Çünkü burada iki ecir kazanır. Ecrin biri amelini gizlemek mükâfatı, diğeri de ona bakarak amel edenlerin mükâfatıdır. Hâlbuki kendi ecrinden bir şey eksilmez. Bunu beklemek sevinmeye değer. Zîra hayâl ettiği kazanç artışını görmek zevklidir.

Dördüncü kısmı: Onun ibâdetini duyanlar samimiyetle onu över ve Allah’ın

itâat edeni sevip, gönülleri ona meylettirmesinden ötürü, övmelerine sevinir. Çünkü öyle Müslümanlar var ki, ibadet ehlini gördükleri zaman ona kızar, haset eder, onu zemmeder, onunla alay eder, onu riyâkârlığa nispet eder de, katiyen onu övmezler. Bunlar kendisini değil, başkasını da ibâdetinden dolayı samîmiyetle övdüklerinde kendi ihlâsı sebebiyle ona da aynı şekilde sevinir.

Beşinci kısım, mezmûm olan sevinmedir. Bu da insanların gönlünde yer aldığına sevinmiş olmasıdır. İhtiyaçlarında ve diğer hususlarda onların kendisine hürmet göstermelerine sevinir. Bu sevinç ise mekruhtur.

Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

RİYÂDAN AMELİ MAHVEDEN VE ETMEYENLER

Bu hususta deriz ki: Kul ihlâs ile amele başladıktan sonra hatırına riyâ gelirse, bu riyâ yâ ameli bitirdikten sonra veyâ bitirmeden önce gelir. Şâyet amelini bitirdikten sonra, amelini duyurmaksızın içine bir sevinç gelirse, bunun ameline bir zararı yoktur. Çünkü amel, ihlâs ile tamamlanmıştır. Ameli yaptıktan sonra gelen riyanın zarar vermeyeceğini umarız. Bilhassa onu duyurmak istemediği, duyulması için çalışmadığı, fakat Allah tarafından duyurulmuş olup bu hususta gönlüne bir sevinç doğmuş ise bunda bir zarar yoktur. Ancak amelini ihlâs ile bitirdikten sonra onu başkalarına duyurmak sevdâsına düşer ve bunu söylerse, o zaman yine korkulur. Bu amelin mahvedildiğine dâir rivâyetler vardır. Rivâyete göre adamın biri: "Ben akşam Bakara sûresini okudum." deyince İbn Mes'ûd (r.a.): "İşte, okuduğundan nasîbin budur." dedi. Rivâyete göre adamın biri de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelerek:

– "Tam bir sene oruç tuttum." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا صُمْتَ وَمَا أَفْطَرْتَ

– *"Ne oruç tuttun, ne de iftâr ettin."* [176] buyurdu. Bâzıları, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in böyle buyurması, onun bunu söylemesinden; diğer bâzıları da seneyi tamamen oruç tuttuğundandır, demişlerdir. Her iki rivâyet de adamların riyâdan hâlî olmadıklarını ortaya koymaktadır. Yoksa amelden sonra yaptığını söylemenin amelini iptal etmesi, uzak bir ihtimâldir. Burada en uygunu, geçmiş amelinin mükâfâtını göreceği, bilâhare yaptığı riyânın da cezâsını çekeceği husûsunu söylemektir. Fakat daha ameli bitmeden amel içinde riyâkârlık yapmasındaki hüküm ayrıdır. Bu riyâ, bâzen namaz ve ameli iptal eder. Meselâ, ihlâs ile başladığı namaz tamam olmadan önce riyâya teveccüh edecek olursa, bu riyâ yâ amellere tesîri olmayan, yalnız bir sevinçten ibâret kalır veyâ amele tesîri olur. Şâyet riyânın amele tesîri olur; ihlâs ile başlanılan amel, riyâ ile netîcelenirse ecri mahvolur. Bu, nâfile namaza başlayan bir kimsenin, birden hatırına parklarda gezmenin yahut bir resm-i geçit varsa ona bakmayı yâhut da bir yerde unuttuğu malını hatırlayarak hemen onu gidip almayı istemesi gibidir. Şâyet kendini gören olmasaydı, derakab namazını bozup bu arzusunu yerine getirirdi. Bütün bunlar muvâcehesinde o görenlerden utanarak ibâdetine devam edenin haline benzer. Bu adamın kılmakta olduğu namaz, farz bir namaz idiyse,

onu iâde etmesi gerekir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْعَمَلُ كَالْوِعَاءِ إِذَا طَابَ آخِرُهُ طَابَ أَوَّلُهُ

"Âmel bir kap gibidir, sonu iyi olursa evveli de iyi olur." [177] buyurmuş ve îtibârı hâtimeye yâni netîceye bağlamıştır.

Yine bir rivâyette: *"Amelinde bir miktar riyâ eden kimsenin, o riyâsı amelinin evveliyâtını da mahveder."* [178] buyrulmuştur.

Bu anlattığımız, müstakil bir ibâdet olan namazda düşünülebilir. Yoksa sadaka ve kırâatta düşünülemez. Çünkü bunların her cüzü müstakil bir ibâdettir. Riyânın geçmişe şümûlü olamaz. Hac ve oruç ise namaz gibidir. Fakat hatırına geçen riyâ, sevap kastı ile ibâdeti tamamlamasına mânî değilse; meselâ namaza başlamış, bu defa ardına cemâat toplanmış, buna sevinerek gösteriş için namazını daha güzel kılmaya başlamış ve fakat bunlar olmasa da yine namazını kılacaktı. Burada riyâkârlığı, yalnız amelini daha güzel yapmaya kendisini sevk etmiştir. Şâyet riyâ galebe çalar, sevap niyeti kapalı kalır, kaybolacak hale gelirse, bu niyetle işlenen rükünlerin de ifsâd olması gerekir. Zîra biz, başlangıçtaki niyeti kâfi gördük ama, bu niyeti gölgeleyecek başka bir şeyin ârız olmamasını da şart koştuk. Hâlbuki riyâ, o ihlâs niyetini gölgelemiştir. Bununla beraber ibâdete girişteki niyete ve sevapta kasdının devamına bakarak, ârız olan riyânın ibâdeti bozmama ihtimâli de vardır. Hattâ sonra gelen riyâ o niyeti zayıf düşürürse de, ihlâs ile başladığı için ibâdeti ifsâd edilmez denebilir.

Fakat **Hâris-i Muhâsibî**, bundan daha ehven, olan hallerde bile amelin fâsid olduğunu kabul etmiş ve demiştir ki: İbâdetini insanların duymasına yalnız sevinen kimsenin bu ibâdetinde insanlar fırkalara ayrılmış ve bir kısmı bu kadarı da amelini mahveder, demiştir. Çünkü o, başlangıçtaki azim ve niyetini bozmuş, insanların kendisini övmesine meyletmiş, amelini ihlâs ile bitirememiştir. İtibâr hâtimeyedir. Sonra devamla: "Ben bu adamın amelinin mahvolmasıyla hükmedemeyeceğim gibi selâmette olması ile de hükmedemem. Bu hususta ihtilâf olduğu için, ben sükûtu tercîh ederim. Fakat benim temâyülüm, riyâ ile sona eren amelin mahvolması tarafındadır." demiştir. Sonra devamla: "Şâyet **Hasan-ı Basrî**, bunlar iki ayrı hâllerdir yâni biri ihlâs, diğeri riyâdır. İlki ihlâs olursa sonra gelen riyâ buna zarar vermez, dedi, sen buna ne dersin? Hâlbuki rivâyete göre adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

– "Ya Rasûlallah, ben amelimi gizli yaparım, duyulmasını istemem, fakat duyulur. Duyulunca da sevinirim." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَكَ أَجْرَانِ: أَجْرُ السِّرِّ وَأَجْرُ الْعَلَانِيَةِ

– *"Senin için iki ecir vardır, biri yapma mükâfâtı, diğeri de duyulmasının mükâfâtıdır."* [179] buyurdu." Bunlar amelin mahvolmamasını gösteriyor demek istedi ve sonra haber ve eser üzerinde durarak, Hasan-ı Basrî'nin: "Ona zarar vermez." sözü, yâni ameli terk etmez. Kendisi Allah rızâsını murâd ettiği amelde gelen bu gibi riyâ hâtıraları ona zarar vermez demektir. Yoksa önce ihlâs ile niyet ettikten sonra ihlâsı bırakıp riyâya dönerse, ona zarar vermez demek istememiştir. Hadîs-i şerife gelince; onun hakkında uzun bir tefsîr yapmıştır ki, netîcesi üç tevcîhden mürekkeptir.

Birinci tevcih: İhtimâl ki, amel bittikten sonra duyulmuştur. Bunun aksini ifâde eden bir hâl yoktur. Bu halde tabiatıyla geçmiş amele zarar vermez.

İkinci tevcih: Duyulduğuna sevinmesi, kendisine uyulup aynı amelin başkaları tarafından da yapıldığı için yâhut da yukarıda anlattığımız makbul olan başka sebeplerden dolayı sevinmiş olmasıdır. Yoksa insanlar nezdinde mevkî sâhibi olduğu için sevinmez. Çünkü Peygamber Efendimiz, ona bu hususta da "Bir ecrin var." buyurdu. Ecir ancak böyle olur. Yoksa insanların övmesine karşı ecir alacağını kimse söylememiştir. Olsa olsa affı umulur, denebilir. Aksi halde ihlâs ile amel edene bir ecir, riyâ ile amel edene iki ecir var demek olur ki, böyle şey olamaz.

Üçüncü tevcih: Hadîsin senedi üzerinedir. Ebû Hureyre'den rivâyet edenlerin çoğu hadîsi gayr-ı muttasıl olarak rivâyet etmişlerdir. Çoğu, (sikadan bir zât olan) sahîh bir zâta mevkûfen rivâyet eder. Bâzıları da ref'eder. Ortada umûmî hükümler mevcûd iken mürseller ile uğraşmaya lüzûm yoktur, der. Hâris-i Muhâsibî'nin anlattığı bunlardır. Ve katî hükme varmamakla sonradan ârız olan riyânın ameli mahvedeceği tarafa meyletmiştir. Bize göre en doğrusu, bu kadar riyânın amelde bir tesîr husûle getirmediği ve ameli ihlâs üzerine başladığı niyet ile devam ettirdiği takdirde amelinin fâsid olmamasıdır. Çünkü başladığı hâlis niyeti devam etmektedir.

Riyâ hakkında vârid olan haberlere gelince: Yalnız halkı gözönünde bulundurarak yapmış olduğu amellerde tatbîk edilir. Şirket ile alâkalı rivayetlerde her iki tarafın müsâvî olması veyâ gösterişin daha galip olması haliyle alâkalıdır. Fakat ihlâsa nisbetle riyâ tarafı zayıf olursa, sadaka ve diğer amellerin sevâbını ifsâd edemeyeceği gibi, namazı da ifsâd etmemesi gerekir. Bununla beraber ona borç olan, yalnız Allah rızâsı için ihlâs ile namaz kılmaktır. Hâlis demek, hiç bir ihtilâtı (karışımı) bulunmayan demektir. Böyle riyâ karışımı

ile kılınınca emri yerine getirmiş sayılmaz da denebilir. En doğrusunu Allah bilir. "**İhlâs Kitâbı**" nda kâfi derecede beyânda bulunduk. Oraya da mürâcaat edebilirsin. Buraya kadar anlattığımız, ihlâs ile başlanan ibâdete yâ ibâdet esnasında veyâ ibâdet bittikten sonra karışan riyânın hükümleri idi.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Üçüncü kısım, niyet anındaki riyâdır. Namaza başlarken riyâ ile başlamaktır. Şâyet sonuna kadar bu riyâ devam ederse, kıldığı namazın namaz olmayıp iâdesi gerektiğinde ihtilâf yoktur. Şâyet namaz içinde pişman olup riyâdan vazgeçerse, ihlâsa dönüp ihlâs ile namazı bitirmişse bunun hakkında da üç görüş vardır:

1. Bir fırka, başlangıç sahîh olmadığı için devamı sahîh olmaz. Namazı keser ve yeniden ihlâs ile niyet ederek kılar, dedi.

2. Bir kısmı da, nerede riyâdan vazgeçip ihlâsa dönmüşse oraya kadar kıldıklarını namazdan çıkmadan tekrar kılar, namazı bozmaz, iftitah tekbiri bâkîdir. Zîra tekbîr-i tahrîme bir akiddir. Riyâ ise kalpte bir hatıradır ki, tekbîri akid olmaktan çıkaramaz. Yâni namaza başlaması, başlamak sayılır. Ancak ikinci rekâtta niyetini düzeltmişse yeniden o rekâtları kılar, demişlerdir.

3. Diğer bir kısmı da, hiç bir şey lâzım gelmez. Kalbinden istiğfâr ederek namazını tamamlar. Çünkü itibar, hâtimeyedir. İhlâs ile başlayıp riyâ ile bitirdiği amel mahvolduğu gibi, riyâ ile başlayıp ihlâs ile bitirdiği amel de makbul olur, dediler. Muvakkat, geçici necasetle pislenen beyaz elbise gibi, yıkandığı zaman temizlenir. Namaz, rükû, sücûd, ancak Allah için olur. Başkası için yapılır ve Allah'tan başkasına secde ederse kâfir olur. Fakat bunun vaziyeti böyle değil, ibâdetine bir riyâ ve bir gösteriş eklenmiş, bilâhare de tövbe ve nedâmet ile bundan vazgeçerek, insanların övgü veyâ yermesine aldırış etmemiştir. Binâenaleyh namazı sahîhtir, dediler.

Bu ilk iki fırkanın görüşleri tamamen fıkhî kıyasların dışında kalır. Bunların başında rükû ve sücûdleri iâde eder de iftitah tekbîrini iâde etmez, diyenler gelir. Zîra rükû ve sücûdları sahîh değilse, namazda fazla hareketlerde bulunduğu için, namazı zâten fâsiddir. "Hâtimeye nazaran namazı sahihtir" diyenlerin sözü de böyledir. Riyâ, niyeti bozuyor. Asıl riâyet edilmesi gereken, namaza başlarken hâlis niyettir.

Hâlbuki fıkhî kıyâsa ittibâen şöyle denilmeli idi: Başlangıçta sırf riyâyı niyet etmişse, zâten başlangıç sahih değil; başlangıç sahih olmayınca, müteâkıb hareketler de sahîh değildir. Meselâ, namaz kılmak niyeti olmayan bir kimse, insanlar kendisini gördükleri için elbisesi pis de olsa aldırış etmeden namaza

başlar. Bu, niyetsiz namazdır. Çünkü niyet, dînî bir arzudan doğar. Burada ne dînî bir sâik var, ne de dînî bir icâbet. Bu, namaz değildir. Fakat namaz kılmak niyetinde idi de ancak insanlar gördüğü için daha da heveslendi ve övülmesini isteyerek kıldı ise burada iki sebep toplanmış oldu. Böyle iki sebebin toplanması ya tahlîl ve tahrîmesi bulunmayan yâni giriş ve çıkışı bulunmayan sadaka ve Kur'ân okumakta olur veyâ başlangıcı ve sonu bulunan namaz ve hac gibi ibâdetlerde olur. Şâyet sadakaya riyâ karışmışsa, riyâsı nisbetinde günâhkâr, ihlâsı nisbetinde de sevâba nâil olur. Âyet-i celîlede: **"Zerre kadar iyilik işleyen mükâfâtını bulur, zerre kadar kötülük işleyen de cezasını görür."** (Zilzâl sûresi, 99/7-8) buyurulduğuna göre sahîh niyeti kadar mükâfat, fâsid niyeti kadar da ikab görür ve bu ihlâs ile riyâ birbini mahvetmezler.

Şâyet bu ihtilât (karışım), niyetinde yapılan karışıklık sebebiyle fâsid olan bir namazda ise o zaman kıldığı namaza bakılır. Namaz ya farz veyâ nâfiledir. Nâfile ise hükmü, aynen sadaka gibidir. Bir cihetten âsî, bir cihetten ise mutîdir. Namazı fâsiddir. "Buna uymak bâtıldır" denemez. Meselâ, terâvih namazı kıldıran bir adamın gerek kırâat, gerek diğer tavır ve davranışından, "Bu adamın maksadı gösteriştir, eğer peşinde cemâat olmasa, evde yalnız kılsa terâvih kılmazdı. Binâenaleyh, buna uymak sahîh değildir." diye hüküm çıkarmak doğru olmaz. Bu, çok uzak bir ihtimâldir. Belki her ne kadar bu gibi gösterişleri varsa da, bu adam bu nâfile ibâdetle yine Allah rızâsını kasdetmiştir. Bu kastı ile namazı sahîh, ona uymak ise câizdir. Şâyet böyle bir riyâsı varsa, onun da cezâsını çeker demek en doğrusudur.

Fakat kıldığı farz bir namaz olup, hem sevap hem de gösteriş niyetleri var ve aynı zamanda her biri müstakil değil, yâni her ikisini birden niyet etmişse, bu niyetle kıldığı namaz borcuna sayılmaz. Çünkü yalnız Allah rızâsı için kılacaktı, onu yapamadı. Şâyet her sebep müstakil ise yâni riyâ olmasa da borcu olan farzını kılacaktı veyâ borcu olmasa da riyâ için bir nâfile namaz kılacak idiyse, şimdi ikisi toplanmış ve böylece bir farz namazı kılmış ise işte burası düşündürür. Meselâ adamdan istenen, yalnız Allah rızâsı için namaz kılmaktı. Bu riyâyı katmakla ihlâsı ortadan kalktı, kalktığı gibi de namaz sahîh değildir denildiği gibi, bu adam müstakil Allah rızâsı için namaz kılacaktı. Bu istiklâliyet var. Her ne kadar buna bir de riyâ karışırsa karışsın farzı düşmez de denebilir. Bu, gasbedilen yerde kılınan bir namaz gibidir. Bu gibi yerde namaz kılmakla âsî olursa da borcunu edâ etmek ve farzı yerine getirmek bakımından mutî olur. Her iki ihtimâl de bu namazda vardır.

Şâyet riyâ, namazın aslı ile alâkalı olmaz da, başlaması ile alâkalı olursa; meselâ evinde yalnız kılsa, namazı son vakitlerde kılacakken, cemâat olduğu için

onlara gösteriş olarak ilk vaktinde kılmak gibi. Bu şekil riyâ, namazın sıhhatine mâni değildir. Çünkü namazın aslında riyâ yoktur, vaktini tespîtte riyâ vardır. Bunun niyete tesîri olamaz. Bizim anlattığımız, amele teşvîk eden riyâ hakkındadır. Fakat yalnız insanların duymasıyla sevinmekten meydana gelen riyanın amel üzerinde tesîri yoksa namaza zarar getirmez.

Bu anlattıklarımız, fıkıh ölçülerine muvâfık düşen görüşlerimizdir. Aslında mesele mühimdir. Fakîhler fıkıh kitaplarında müstakil olarak buna temâs etmemişlerdir. Bu hususta konuşanlar, fıkıh kanunlarını ve namazın sıhhat ve fesâdındaki fetvâları düşünmemişler, ancak kalbleri temizleme ve ihlâs talebindeki hırs ve hevesleri; kendilerini ibâdetleri ifsâda teveccüh ettirdi. Görüşümüze binâen anlattıklarımız en iktisadlı bir yoldur.

Her şeyi olduğu gibi ancak Allah bilir.

Müslim, Ebû Katâde'den rivâyet etmiştir.

İbn Mâce, Muâviye'den rivâyet etmiştir. Hadîs yukarıda geçmiştir.

Buhârî ile Müslim'in buna yakın rivâyetleri vardır.

Beyhaki İbn Mesud'dan, Tirmizî ve İbn Hibbân Zekvan'dan rivâyet etmişlerdir.

RİYÂNIN TEDÂVİSİ VE KALBİ TEMİZLEME YOLLARI

Buraya kadar yaptığımız îzahtan, riyânın amelleri mahvedip, Allah'ın gadabına sebebiyet verdiğini, büyük tehlikelerden bulunduğunu öğrenmiş olduk. Kendisinde riyâ bulunan kimsenin, bunu bir an evvel izâlesi için uğraşması, mücâhede etmesi, hattâ zorluklara katlanması gerekir. Şifâ, çirkin ve acı ilâçları içmektedir. Bu bir mücâhededir ki, bütün insanlar buna mecburdur. Zîra her çocuk, iyiyi ve kötüyü aramayacak şekilde zayıf olarak yaratılmıştır. O, gözünü açıp insanlara baktığı zaman, bunların birbirine karşı yapmacık hareketlerde bulunduklarını görür. O da ister istemez onları taklîde koyulur, bu hâl kalbinde yerleşir. Onu kalbinden söküp atmak, şehvet kuvvetine karşı koymak ve şiddetli mücâhede ile mümkün olur. Kimse bu mücâhedeye muhtaç olmaktan kurtulamaz. Fakat bu mücâhede önceleri ne kadar zor ise de netîcesi o nisbette çok kolaydır. Riyânın tedâvisi için iki makam vardır. Birincisi, riyâ ağacının köklerini kalpten söküp atmak, ikincisi şu anda hatırına geçenleri defetmektir.

Birinci makam: Riyâyı kökü ile kalpten söküp atmaktır. Riyânın aslı, mevkî sevgisidir. Tafsîlâtına giriştiğimiz zaman, bunu üç asılda toplarız. O da övülmeyi sevmek, zemden kaçınmak ve insanlarda olan şeylere tamah etmektir. İnsanı riyakârlığa sevk eden bunlardır. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin rivâyetinde bedevînin biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

– "Adam var ki, hamiyet ve gayretinden dolayı harbeder, adam öldürür. Yâni mağlup oldu demesinler diye muhârebe eder. Adam da var ki, herkesin gönlünde yer etmek, bir rütbe almak için cenk eder, adam da var ki, nâm salmak için çarpışır." deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

"Ancak îlâ-yı kelimetullah (Allah'ın adını yüceltmek) için harp eden kimse, Allah yolundadır." [180] buyurdu.

İbn Mes'ûd (r.a.) da: "İslâm ve düşman orduları karşılaştığı zaman, melekler iner, herkesi kendi mertebesine göre yazarlar. Meselâ, falanca nâm almak için, falanca mülk edinmek için harbediyor. Vatan için cihâd ise dünya tamahına işârettir. Bu sûretle onları tezyîf ederler." demiştir. **Hz Ömer** (r.a.): "Bakarsınız bir kimse için "Falanca şehîd oldu." derler. Hâlbuki araştırırsanız atının terkilerini para ile doldurduğunu görürsünüz." demiştir. Yine Rasûl-i Ekrem

(s.a.v.):

مَنْ غَزَا لَا يَبْغِي إِلَّا عِقَالًا فَلَهُ مَا نَوَى

“Kim gazâ eder de, gazâsından maksadı bir deve bağı olursa, onun için niyet ettiği vardır.” [181] buyurmuştur. Yâni herkes niyetine göre mükâfat alır. Peygamberimiz (s.a.v.) burada, muhârebe eden kimsenin tamahına işâret buyurmuştur. Bâzen adam yaptığı iyi işinden dolayı övülmek istemez. Fakat yerilmekten de hoşlanmaz. Zengin cömertler arasında bulunan cimriler gibi. Cömert zenginler çok verirler. Bu cimri de yerilmemek için az az verir. Kahramanlar arasında bulunan korkaklar gibi; bu adam zâten övülmez, fakat yerilmekten korktuğu için, harp meydanından kaçmaz. Geceyi sabahlara kadar namaz kılan kimseler arasında geçinen gibi. Zâten övülmesine imkân yoktur, ancak yerilmesin diye o da onlar arasında bir kaç rekât namaz kılar. Bunun içindir ki, techîl edilir korkusu ile bilmediği bir husûsu bilenden sormaz da, bilmeyerek fetvâ verir. Câhil olduğu halde kendisini ulemâdan gösterir. Bütün bunlar yalnız yerilme korkusu ile yapılan işlerdendir.

İşte insanı riyâkârlığa sürükleyen şu üç sebeptir; yâni övülmek zevki, yerilmek korkusu ve insanlardan bir şey ummak. Bunlardan kurtuluş çâresi ise bu kitabın birinci kısmında hulâsaten beyân ettiğimiz hususlardır. Fakat burada da hâssaten riyâ ile alâkalı tedâvi çârelerini zikredelim. Şüphe yok ki, insanoğlunun bir şey arzulayıp ona heves etmesi yâ şimdiki halde veyâ gelecekte kendisi için faydalı ve zevkli olduğunu zannettiği içindir. Şâyet şu anda tatlı olmakla gelecekte acı olduğunu anlarsa, kolayca ondan vazgeçer. Meselâ, balın tatlı bir şey olduğunu bilir, ona heves eder. Fakat içinde zehir olduğunu anlayınca hemen ondan vazgeçer. İşte zevkli sandığı riyâkârlığın da ilerdeki zararlarını bilmekle kolayca bundan vazgeçebilir.

Mürâî riyânın zararlarını, kalbini bozduğunu, tevfîk-i ilâhîden bu anda kendisini uzaklaştırdığını, âhiretteki azâbını, Allah’ın kendisine olan gazabını, mahşer, yerinde, “Yâ gâdir, yâ fâcir veyâ mürâî!” diye çağırılarak, Allah’a ibâdet ile dünyalık peşinde koşmaktan, yaptığı ibâdetle insanların gönüllerini avlayarak Allah ile alay etmekten, kullarca sevilmeye çalışmakla, Allah’ı kendisine buğzettirmekten, Allah’tan uzaklaşmakla onlara yaklaşmaktan, onların övgüsünü Allah’ın zemmi üzerine tercîhten ve onların rızâsını Allah’ın gazabında aramaktan utanmadın mı? Bir tânesi üzerine de Allah’ı tercîh edemedin mi? diyerek yaratıklar arasında rezil rüsvây olacağını düşünmedin mi? denecektir.

İnsânoğlu bu rezâleti düşündüğü, dünyalıkta kullardan edindiği istifâde ile âhiretteki kaybını karşılaştırdığı ve âhirette kaybettiği mükâfatını, hâlbuki ihlâs ile yaptığı bir amelinin bile sırasına göre bütün günâhlarına ağır geleceğini düşündüğü ve riyâ ile yapıldığı için aynı amelin günâhlar tarafına geçtiğini ve bu sûretle cehenneme sürükleneceğini hatırladığı takdirde, elbette bundan vazgeçer. Riyâda yalnız ameli mahvetmekten başka bir şey olmasa da, bu kadarının bile kâfi olduğunu düşünmeli, hattâ buna rağmen diğer sevapları ağır gelip cennete gitse bile riyâ ile yapmış olduğu amelini eğer bir niyet farkı ile ihlâs ile yapsa onun sâyesinde cennette daha üstün mevkî kazanacağını hatırlamalı, bütün bunlardan riyâ sebebiyle düştüğünü bilmeli ve riyâdan vazgeçmelidir. Bunların hâricinde dünyada da insanların gönüllerini avlamak için çektiği zahmeti düşünmelidir. Birinin gönlünü alırken diğeri darılır. Bâhusûs Allah'ın gazabında kulların rızâsını arayan kimsenin ne dünya, ne de âhirette bir fayda görebileceğini düşünerek, onları Allah üzerine tercîh etmemelidir.

Maddî menfaat ümîdiyle gösteriş yapıyorsa, kulların kalplerinin Allah'ın yed-i kudretinde olduğunu, Allahu Teâlâ irâde etmeden bir şey yapamayacaklarını, rızkı verenin yalnız Allah olduğunu, insanların eline bakan kimsenin zillet ve meskenetten kurtulamayacağını, şâyet murâdına erse bile dâimâ onların minneti altında kalıp onlara karşı küçük düşeceğini bilmelidir. Bunları bilen bir insan böyle boş ümîde kapılarak Allah katındaki fazîleti terk eder mi?

İnsanların yermelerinden korktuğuna gelince; bundan korkmakta da bir mânâ yoktur. Çünkü Allahu Teâlâ yermedikten sonra, insanların yermesi hiç bir zarar getirmez. Ne ömrüne, ne rızkına, ne de cennetlik ise cehennemlik olmasına ve ne de Allah'ın gazab ve buğzetmesine bir tesîri olur. Mahlûkatın cümlesi âcizdir. Başkası şöyle dursun, kimse kendisine bile zarar, kâr, ölüm kalım gibi bir şey getiremez.

İşte şu üç sebebin, âfet ve zararlarını iyice idrâk edip, fikrettiği takdirde, riyâdan nefret ederek Hz. Allah'a rücû eder, döner. Zîra çalışan adam, zararı çok ve kârı az olan işe heves etmez, insanlar onun riyâ ettiğini bilseydi, herkes ondan nefret ederdi. Hâlbuki Allahu Teâlâ onu er-geç rezîl-rüsvây edecek, herkes bu rezâleti ile kendisini tanıyacaktır. Riyâdan kaçınmak için yalnız bu kadarı bile kâfidir. Şâyet ihlâs ile amel etse, Allahu Teâlâ onu mahlûkatına teşhir edecek, kendisini onlara sevdirecek, onları kendisine rabt edecek, bağlayacak ve onu medh u senâ edeceklerdir. Her ne kadar onların medhinde bir kemâl olmasa bile, netîcede bu böyle olacaktır. Aslında medihde bir kemâl olmadığı gibi, zemde de bir noksanlık yoktur. Nitekim şâirin biri: *"Benim medhim zînet, zemmim*

ise ayıptır.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كَذَبْتَ ذَاكَ اللهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ

“Yalan söyledin; o senin dediğin tek olan Allah’a mahsustur.” [182] buyurdu.

Zîra zînet ve süs ancak O’nun medhinde, kusûr ise O’nun zemmettiğindedir. Sen Allah katında fenâ bir insan isen, insanların medhi ne fayda sağlar? Allah katında iyi bir insan isen, insanların zemmi ne zarar getirir?

Âhireti, onun ebedî nîmetlerini ve yüksek mevkîlerini hatırlayan kimse, insanlarla alâkalı şeylerden ömrü boyunca nefret duyar, onların gussa ve kederlerine canı sıkılır ve gönlünü doğrudan doğruya Hz. Allah’a bağlayarak riyâ zilletinden ve insanların kalplerini araştırmaktan kurtulur. İhlâs sâyesinde kalbi nurlanır, gönlü genişler ve Allah ile olan ünsiyeti nispetinde mükâşefe kapıları kendisine açılır. Artık o halktan uzaklaşır, dünyayı hakîr görür, âhireti büyük bilir. Kalbinden halk sevgisi çıkar, riyâ bağları çözülür, ihlâs yolları ona açılır.

İşte buraya kadar dercettiklerimiz, riyâyı kökünden atabilmek için, ilimle olan tedâvi yollarıdır.

Amelî tedâvisine gelince: Fuhşu sevenlerin saklı yerler aradıkları gibi, mümkün mertebe ibâdetleri için gizli yer aramalı ve halka duyurmak arzusunu nefsinden kesecek şekilde saklanmalı da, ibâdetini Allah’tan başka kimse görmediğine emîn olmalıdır.

Rivâyete göre **Ebû Hafs el-Haddâdî**’nin adamlarından biri, dünyayı ve dünyalık peşinde olanları zemmetti. Ebû Hafs: “Gizlemen gereken şeyi ifşâ etmiş oldun. Bundan sonra, artık toplantılarımıza gelme.” dedi. Bu kadarını bile ifşâya müsâade etmedi. Zîra dünyayı zemmin altında zâhidlik iddiası yatar. Riyâdan kurtuluşun en büyük çâresi gizliliğe riâyettir. Gerçi bu gizliliğe riâyet önceleri ağır ve zor gelir, fakat sonraları kolaylaşır. Çünkü Allahu Teâlâ’nın yardımı ve tevfîki ona yetişir. Allahu Teâlâ, bir kavme verdiği nîmeti, onlar kendilerini bozmadıkça, ellerinden almaz. Mücâhede kuldan, hidâyet Allah’tandır. Kuldan kapıyı çalmak, açmak ise Allah’tandır. Allahu Teâlâ, ihsân edenlerin ecrini zâyi etmez. Bir hasene de olsa, onu kat kat çoğaltır ve kendi fazlından ziyadesiyle mükâfat verir.

İkinci makam: İbâdet esnâsında ârız olan riyânın önlenmesi hakkındadır. Bunu da öğrenmek lâzımdır. Zîra nefsiyle mücâhede edip, kanâati öğrenmek, tamahı kesmek, insanların gözüne girmek hevesinden vazgeçmek, medh ile zemme aldırış etmemekle kalbinden riyânın kökünü söküp atmak isteyen kimseyi ibâdet esnâsında da şeytan rahat bırakmaz. Çeşitli riyâ hâtıraları ile

karşısına çıkar, vesvesesini ondan ayırmaz, nefsin arzusu da tamamen zâil olmaz. Bunun için ârız olan riyâ hâtıralarını da yok etmeye ehemmiyet vermesi lâzımdır. Bu hâtıralar da üç şekildedir. Bâzen tek bir hâtıra gelir, bâzen birbirini tâkip ederler.

Birincisi, ibâdetini insanların duymasını bilmek ve bilmelerini ummaktır. Sonra bunu, insanların yanında mevkî sâhibi olma ve övülme sevgisi tâkip eder. Buna meylederek bunu öğrenmek ister. Bunların birincisine mârifet, ikinci hale şehvet, rağbet, üçüncü hale ise fiil, yâni azm u tasmîm denir. Birinci hâtırayı, ikinci hâtıra tâkip etmeden ref'etmek için aranan kâmil kuvvet, ne zaman ki hatırına ibâdetini halkın bilme isteği veyâ halkın duymasını arzu etmek gelirse, hemen halkın bu ibâdeti bilip bilmemesinden sana ne kâr var? Allah biliyor ya, daha başkasının bilmesinden ne fayda, deyip onu reddetmeye çalışmaktır. Şâyet halk tarafından övülmeye rağbeti buna eklenirse, daha önce riyânın âfetlerinde zikrettiğimiz hususları hatırlamalı. Kıyâmet günü Allah'ın mekrine uğrayıp en dar zamanda perişan olacağını düşünmelidir. Yapmış olduğu ibâdetini insanların bilmesini arzu etmesi kendisini riyâkârlığa sürüklediği gibi, riyânın âfetlerini hatırlamak da riyâya karşı nefret uyandırır da, o arzu ve isteğe karşı çıkar. Çünkü Allah'ın mekrine ve ikabına uğrayacağını düşündükçe riyâdan nefret eder. Şehvet riyâya teşvîk ederken bu nefret de riyâdan uzaklaştırır. Nefis ise bunlardan kuvvetli olan tarafa uymak ister.

Demek ki, ibâdet esnâsında ârız olan riyâyı söküp atabilmek için üç şey lâzımdır. **Birincisi** mârifet, **ikincisi,** kerâhet ve **üçüncüsü** de ibâ ve îrâzdır. Bâzen insanın, ihlâsla başladığı bir ibâdete sonradan riyâ karışır da, mârifet ve kerâhet onu önlemeden insan bunu kabul eder. Bunun sebebi, gönlün, yerilmeden hoşlanmayıp övülme aşkı ile dolu olmasıdır. Hırs, gönlünü kaplamıştır. Kalbinde başkasına yer kalmamıştır. Riyânın âfetiyle kalbinde, ibâdete başlarken sakladığı mârifet gider. Çünkü kalbinde övülme aşkı yer almıştır. Bu, gazabı yerip kendini halîm ve yumuşak huylu göstermek isteyen, sonra da kendisini kızdırdıkları zaman, bu kararını unutup da birden bire kalbi hiddetle dolup gazabın âfetini unutan kimsenin haline benzer. Bunun gibi, şehvet zevki kalbi doldurur ve mârifet nûrunu kalpten uzaklaştırır. Câbir, şu sözü ile buna işâret etmiştir: "Biz Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile ağacın altında, kaçmamak üzere muâhede etmiştik, fakat ölüm için biat etmedik, bu hususta söz vermedik. Bunun için Huneyn cenginde bunu unuttuk. Bunun üzerine: "Ey ağaç altında biat edenler!" diye çağırıldık ve döndük. Zîra kalblerimiz korku ile dolmuştu. Bu sebeple eski muâhedeyi unuttuk, tâ ki bize hatırlatıldı." Ânî olarak saldıran şehvetlerin çoğunda hal böyle oluyor. Çünkü onun îman bağına olan

zararını bilmek unutuluyor. Bu mârifet unutulunca kerâhet görünmüyor. Çünkü kerâhet mârifetin netîcesidir.

Bâzen bu halde insan hatırlar ve bu halde gelen hâtıranın Allah'ı gadablandıran bir riyâ olduğunu da anlar. Buna rağmen şiddetli iştiyâkından dolayı yine de riyâsına devam eder. Nefsânî arzuları aklına galebe çalar da bu peşin zevkini önleyemez ve hemen tövbe edemez. Veyâhut şiddetli arzusundan dolayı bunun üzerinde durmak istemez de, başka tarafa vurur. Nice âlimlerin hatırına öyle şeyler gelir ki onları ona ancak riyâkârlık söyletir. O ise yine bile bile o sözüne devam eder. İşte bunun cezâsı iki kat olur. Zîra riyânın cezâsını müdrik olduğu halde, onu kabul etmiştir. Kerâhetten hâlî olan mârifet, buna fayda sağlamamıştır. Yâni riyânın hem kötü olduğunu bilecek, hem de ondan hoşlanmayacaktır. Bâzen insanda hem mârifet, hem de kerâhet bulunduğu halde, kerâhet tarafı zayıf fakat şehvet tarafı kuvvetli olduğu için, yine riyâyı dâvet eden sebepleri kabul eder ve riyâkârlıkta bulunur. Buna da kerâhet fayda vermiyor. Çünkü riyâyı kerîh görüp ondan hoşlanmamak, onu yapmamayı gerektirir ki, bunu yapamıyor.

Demek ki, ibâdet esnâsında ârız olan riyâyı önlemek için, üç şeyin toplanması lâzımdır: Mârifet, kerâhet, ibâ. Mârifet, riyânın kötülüğünü ve zararlarını bilmek, kerâhet, ondan hoşlanmamak, ibâ ise ondan uzak kalmaktır. İbâ kerâhetin, kerâhet de mârifetin netîcesidir. Mârifetin kuvveti, iman ve ilim nûrunun kuvveti nispetindedir. Zayıflığı da gaflet, dünya sevgisi, âhireti unutmak ve Allah katında olanı az düşünmek, dünya hayatının âfetlerini ve âhiret nîmetlerinin büyüklüğünü, riyânın bütün hatâların başı ve her günâhın kaynağı olduğunu düşünmenin zâfiyetindendir. Zîra mevkî, dünyalık sevgisinin zevki, kalbi karartır, düşünemez hale getirir, âkıbeti düşünemez, kitap, sünnet ve ilmin nûrları ile aydınlanamaz.

Şâyet, "Riyâdan hoşlanmayıp onu kerih gördüğü, bunun böyle olmasını istediği ve kendi imkânları ile bunu redde çalıştığı halde, yine de istemeyerek içinden riyâya bir temâyül uyandığında acaba bu da mürâilerden sayılır mı?" dersen bilmiş ol ki;

Allahu Teâlâ kullarına güçlerinin yetmeyeceği bir teklîfte bulunmaz. Şeytanı kalbinden söküp atmak ve ona vesvese verdirmemek kulun elinde değildir. Tabiatını şehvetlere meyletmekten uzaklaştıramaz. İnsanın yapabileceği, Allah'a ve âhirete olan îmanı, dînî bilgisi ve netîcedeki kötülükleri bilmesiyle şehvetlerine karşı koymak ve bunu sevdirmemeye çalışmaktır. İnsan bu kadarını yapınca, nihâî vazîfesini yapmış olur. Nitekim rivâyete göre ashâb-ı kirâm Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e:

– “Kalbimize öyle şeyler geliyor ki, bunları dilimizde konuşmak, göklerden düşüp parça parça olmaktan daha ağır gelir.” diye şikâyette bulunduklarında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ ذٰلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ

– *“Siz bu hâli buldunuz mu? İ te açık îman budur.”* [183] buyurdu. Yâni insanın hatırına her şey gelebilir, mümkün mertebe kötü şeyleri redde çalışmalıdır. Sarîh îman, buldukları o vesveseleri kerîh görmeleridir. Yoksa vesveseye “Sarîh iman” denemez. Geride vesveseyi kerîh görmeleri kalmıştır. İşte “Sarîh îman” , onu kerîh görmek ve ondan hoşlanmamaktır. Riyâ ne kadar ağır olsa da, Allah hakkında hatıra gelen vesveseden hafiftir. Bu gibi vesveseden hoşlanmamakla zararı kalkarsa, bundan daha ehven olan riyâ sevgisinden hoşlanmamak da onun mesûliyetini kaldırır. Yâni riyâ sevgisi, istemeyerek de gelebilir, fakat onu kerîh görmek, onun mesûliyetini yok eder.

Bunun gibi, İbn Abbâs’dan (r.a.) gelen bir rivâyette Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي رَدَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ إِلَى الْوَسْوَسَةِ

“O Allah’a hamdederim ki, eytanın hîlesini vesveseye çevirdi.” [184] buyurdu.

İbn Hâzim: “Nefsinden gelen kötü bir şeye hoşlanmadığın zaman, ondan sana zarar gelmez. Fakat nefsinden gelen kötü şeye yine kendi nefsin için râzı olursa, o zaman nefsini itâb et ve kına.” demiştir. Demek ki sen îrâz edip kerâhetle reddettiğin zaman, şeytanın vesvesesi ve nefsin aldatması sana zarar vermez. Riyâyı hatırlatan ve hazırlayan bütün sebepler şeytandandır. Bundan sonraki meyil ve heves nefistendir. Riyâdan hoşlanmamak ve onu kerîh görmek, akıl ve îmandandır. Ancak şeytanın bu hususta başka bir aldatma yolu da vardır. Sana riyâyı kabul ettiremediği takdirde, seni mütemâdiyen şeytan ile mücâdeleye dâvet eder. Maksadı, kalbinin huzurunu selbedip ihlâsın sevâbından seni uzaklaştırmaktır. Zîra devamlı şeytan ile mücâdele, Allah ile münâcâtın sırrından insanı uzaklaştırmaktır ki, bu Allah katındaki mevkîine noksanlık getirir.

RİYÂ HÂTIRALARININ DEF EDİLMESİ

Riyâdan kurtulanlar, riyâ hâtıralarını def etmekte dört mertebeye ayrılırlar.

Birinci mertebe: Riyâ şeytandandır deyip onu reddetmekle kalmayıp, daha iyidir zannıyla bu hususta uzun mücâdelelere girişmektir. Bu mücâdele, Allah ile

olan münâcâtından ve bulunduğu hayır yolundan kendini alıkoyup âdeta girdiği yoldan sarf-ı nazar ederek yolda karşısına çıkan yol kesenlerin tâkîbine koyulmak gibi hakîki bir eksikliktir.

İkinci mertebe: Onunla uğraşmanın yolundan geri kalmak gibi bir eksiklik olduğunu bildiği için, hiç mücâdeleye girişmeden, yalnız bir tekzîb ile iktifâ etmektir.

Üçüncü mertebe: Bunu yalanlamak, az da olsa bir meşgale olacağından, yalnız ondan hoşlanmamakla iktifâ edip yoluna devam etmektir.

Dördüncü mertebe: Riyâ sebeplerinin cereyânı anında, yine şeytanın kendisine haset edeceğini bildiği için, şeytanın ifsâdı arttıkça, o da inadına ihlâsa ehemmiyet verir. Allah'ı düşünmek ve şeytanı daha da kızdırmak için sadaka ve ibâdetlerini çok daha gizli yapmaya gayret etmektir. İşte şeytanı kızdırıp ümîdini kestiren ve artık bir daha riyâ vesvesesiyle kendine yaklaştırmayan davranış budur. Rivâyete göre **Fudayl**'e:

– "Falanca seni çekiştiriyor." dediklerinde Fudayl:

– "Onu, ona yaptırana ben kızarım." dedi. Onlar:

– "Kimdir yaptıran?" dediklerinde Fudayl:

– "Şeytandır. Allah o adamı affetsin, ben şeytana kızar, Allah'a ibâdet ederim." dedi. Yâni ona uymam demek istedi. Şeytan, bir kulun bu şekil davranışını görünce, onu daha fazla Allah'a yaklaştırmamak için ondan vazgeçer.

İbrâhim-i Teymî diyor ki: Şeytan insanı kötülüğün kapısına davet eder. Bu daveti sezen insan, ona icabet etmeyip daha çok ibâdete koyulsun. Bunu gören şeytan, artık ondan uzaklaşır. Şeytan, çağırdığı insanı mütereddit gördüğü zaman ümitlenir, onun peşini bırakmaz, fakat buna rağmen yine ibâdete devamını görünce, artık ümîdini keser, adamı terk eder.

Hâris-i Muhâsibî şu dört mertebeyi güzel bir misâl ile îzâh etmiştir. Diyor ki:

Bunlar, istifâde edip doğruya ve hidâyete ulaşmak için ilim ve hadîs meclisine gitmek isteyen dört kimse gibidir. Bunların hak ve hakîkati anlayacaklarından korkan bid'at sâhibi biri önlerine çıkar.

İlk gelene mâni olur, onu yolundan alıkoyar da kendi bid'at meclisine dâvet eder. Fakat yolundan geri kalan adam oraya da gitmez. Bu sefer bid'at sâhibi onunla mücâdeleye başlar. Adam da bid'at sâhibi ile mücâdeleyi bir vazîfe telakkî ederek onunla mücâdeleye kalkışır. Bid'at sâhibi bunu da bir muvaffakiyet kabul eder. Çünkü adamı yolundan alıkoymuş, lüzumsuz şeyle oyalamıştır.

İkinci gelenin yoluna çıkar, onu da bir müddet oyalar, fakat adam onunla daha fazla uğraşmadan yoluna devam eder. Bid'at sâhibi bunu da bir zaman meşgûl

ettiği için, yine memnundur.

Üçüncüsünün yoluna çıkarsa da, üçüncüsü onun tarafına hiç bakmadan yoluna devam eder. Bid'at sâhibi bundan ümîdini keser.

Bu defa dördüncü ile karşılaşır. Dördüncü ise hiç onun tarafına bakmadan yürüyüşüne daha da hız vererek yoluna devam eder. Bid'atçının tamamen ümîdini kestiği bu dördüncüdür. İkinci bir karşılaşmada diğer üçünde bir ümîdi olabilir, fakat bunda hiç ümîdi kalmaz. Hattâ daha da sür'atle hedefine doğru gideceğinden korkarak onunla hiç karşılaşmak istemez.

ŞEYTANIN VESVESELERİNE KARŞI VAZİYET ALIŞ

Şâyet "Şeytanın vesveselerinden emîn olunamayacağına göre vesvese vermeden önce onu gözetleyip hazır olmak mı yoksa Allah'a tevekkül edip ibâdetle meşgul olmak sûretiyle şeytanı düşünmemek mi vâcib olur?" dersen bilmiş ol ki:

Bu hususta üç görüş vardır: Basralılardan bâzıları, kuvvetli insanların, şeytandan korunmaktan müstağnî olduklarını, onların tamamen Allah'a bağlanıp onun sevgisiyle meşgul bulunduklarını, şeytanın bunlara bir şey yapamayacağını bildiği için, onlardan ümîdini kestiğini söylemişlerdir. İhtiyâr, zayıf ve âcizlerin içki içip zinâ etmelerinden ümîdini kestiği gibi. Bu gibilere aslında mübah olan dünyalık, şarap ve domuz eti gibi olmuştur. Onlar dünya sevgisinden tamamen râbıtalarını kestiklerinden dolayı, şeytanın bunlarda ümidi kalmamıştır. Bu bakımdan onların şeytandan çekinecek tarafları yoktur.

Şam âlimlerinden bâzıları da, şeytandan tevekkül ve yakîni az olan kimseler korkar. Allahu Teâlâ'nın tedbîrinde ortağı olmadığını yakînen bilen bir kimse, başkasından korkmaz ve şeytanın da hüküm ve irâde sâhibi olmayan âciz bir yaratık olduğunu, ancak Allahu Teâlâ'nın irâdesinin tecellî edeceğini, bunu bilenlerin başkasından korkmakta utanması gerektiğini de bilmelidir. Allahu Teâlâ'nın birliğine katî olarak yâni yakînen inanmak, onu başkasından korkmaktan müstağnî kılar.

İlim erbâbından bâzıları da her ne olursa olsun, şeytandan korunmak lâzımdır, demişlerdir. Basra âlimlerinin; "Kuvvetli mü'minler, dünya ile alâkalarını kesmiş, şeytan korkusundan müstağnî kalmışlardır." sözü, şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir. Zîra Peygamberler bile şeytanın vesvese ve ifsâdâtından kurtulamamıştır. Nerede kaldı ki, başkaları kurtulsun? Zîra şeytanın bütün vesvesesi, şehvet ve dünya sevgisi tarafından değildir. Allahu Teâlâ'nın sıfat ve esmâsında bid'at ve sapıklıkları güzel göstermekte ve bunlara

benzer daha birçok cihetlerden vesvese verir; aldatmaya, atlatmaya çalışır. Bunun için hiç kimse şeytanın tehlikesinden âzâde olamaz. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى

الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ

“(Ey Muhammed!) **Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, o, bir temennîde bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de** (beşerî arzular) **katmaya kalkışmasın.”** (Hac sûresi, 22/52) buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي

“Kalbime öyle eyler gelir ki, günde yüz kere Allah’a istiğfâr ederim.” [185] Onun şeytanı Müslüman olmuş ve kendisine hayırdan başka bir şey emretmemiş olduğu halde, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle iken, diğer peygamberler ve Peygamberimiz (s.a.v.)’den daha fazla Allah sevgisi ile meşgul olduğu için kendisine şeytan bir şey yapamaz iddiasında bulunanlar aldanmış kimselerdir. Nitekim emniyet ve meserret (sevinç) yeri olan cennette bile Âdem ile Havvâ ondan kurtulamamışlardır. Hâlbuki daha önce Allahu Teâlâ onlara:

إِنَّ هَٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ

فَتَشْقَى. إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى. وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ

فِيهَا وَلَا تَضْحَى

“Bunun üzerine: Ey Âdem! dedik, bu, hem senin için hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersin. Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak. Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın.” (Tâhâ sûresi, 20/117-119) buyurmuştur. Bununla beraber bütün cennet nîmetleri karşısında bir ağaçtan men edilmişti. Buna rağmen yine şeytanın mekrinden kurtulamadı. Emân ve saâdet yeri olan cennette bile bir peygamber şeytanın mekrinden emin olamazsa, mihnet, meşakkat, şehvet ve

yasaklar diyârı olan dünyada başkaları nasıl emin olabilir? **Mûsâ aleyhisselâm** bile Allahu Teâlâ'nın haber verdiği gibi:

هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ

"Bu şeytanın işidir." (Kasas sûresi, 28/15) demiştir. Bunun için Allahu Teâlâ bütün insanları şeytandan korkutarak:

يَا بَنِي اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ

يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا إِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ

مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ

"Ey Âdemoğulları! Şeytan ana ve babanızı, fenâ yerlerini kendilerine göstermek için, elbiselerini soyarak nasıl cennetten çıkardı ise sakın size de bir fitne (belâ) **yapmasın! Çünkü o da, kabîlesinden olanlar da, kendilerini göremeyeceğiniz yerlerden muhakkak sizi görürler."** (A'râf sûresi, 7/27) buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerîm şeytandan korkutan âyetlerle dolu olduğu halde, daha ondan korkmamak nasıl iddiâ olunabilir? Allahu Teâlâ'nın emrettiği şekilde ondan sakınmak, Allahu Teâlâ'nın sevgisi ile meşgul olmaya münâfî değildir. Allahu Teâlâ'nın emrine uymak, O'nu sevmektendir. O da kâfirlerden kaçınmayı ve korunmayı emrettiği gibi, düşman olan şeytandan da sakınmayı emretmiştir. Nitekim âyet-i celîlede:

وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ

"Silahlarını yanlarına alsınlar." (Nisâ sûresi, 4/102), diğer âyette:

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ

"Siz de onlara (düşmanlara) **karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."** (Enfâl sûresi, 8/60) buyurmuştur. Bütün bu âyetlerle gördüğün düşmandan sakınman, Allahu Teâlâ'nın emri ile sana borç olduğu gibi, görmediğin ve seni gören düşmandan sakınman evleviyetle sâbit bir borç olur. Bunun için **İbn Muhriz**:

"Senin gördüğün ve seni görmeyen avı avlaman mümkün, fakat seni görüp de

senin göremediğin düşmanın tuzağına düşmenden korkulur.” demiştir. Bu sözü ile şeytana işâret etmiştir. Nasıl görülmeyen düşmandan korkmazsın? Zîra görülen düşmanın olan kâfire karşı gâfil davranır ve avlanırsan şehîd olursun. Fakat şeytana karşı ihmâlkâr davranırsan, cehenneme ve elim azâba müstehak olursun. Allahu Teâlâ’nın korkuttuğu şeye aldırış etmemek, Allah ile meşgul olmaktan sayılmaz. Yâni Allah ile meşgul olduğu için, Allahu Teâlâ’nın korkuttuğu şey ile meşgul olmamıştır, denemez. Bu îzâhatımızdan da, şeytandan korkmak tevekküle münâfidir, diyen ikinci görüşün yanlış olduğu ortaya çıkar.

Zîra orduyu toplayıp hendek kazmak, silâh kuşanıp kalkan takınmak, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in tevekkülüne münâfî olmamış iken, Allahu Teâlâ’nın korkuttuğu ve çekinmeyi emrettiği şeyde korku, tevekküle nasıl münâfî olur? Biz, “**Tevekkül Kitâbı**” nda, tevekkülün sebeplerden tamamen sıyrılmak mânâsında olduğunu sananların yanılmış olduklarını zikretmiştik. İyiliği ve kötülüğü yaratan, öldüren ve diriltenin, yalnız Allahu Teâlâ olduğunu bildikten sonra, Allahu Teâlâ’nın: **“Siz de düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın”** (Enfâl sûresi, 8/60) buyurması tevekküle münâfî olmadığı gibi, hidâyetin, sapıklığın yaratıcısı Allah olup, vâsıta ve sebeplerin O’nun emrinde musahhar olduğunu bildikten sonra, şeytandan korkutmak ve kendini korumak tevekküle münâfî değildir.

İşte **Hâris-i Muhâsibî**’nin görüşü budur. İlim nûrunun şehâdet ettiği doğru yol da budur. Bunun dışındaki sözler, ilmin derinliğine inemeyenler ve bâzı zamanlarda kendilerine ârız olan vecd ve istiğrak halinin devam edeceğini sanan kimselerin sözüdür ki, bu uzak bir ihtimâldir.

ŞEYTANDAN SAKINANLARIN İHTİLAFLARI

Bundan sonra, şeytandan sakınmanın gerektiğini kabul eden bu görüş de, üç şekilde ihtilâfa düştü.

Bir kısmı, madem ki Allahu Teâlâ bize şeytanın şerrinden korunmayı emretti, öyle ise en mühim vazifemiz devamlı sûrette şeytanın iğfâlâtından korunmak, bir an olsun bu korkuyu hatırından çıkarmamaktır. Zîra bir anlık ihmâlin bizi felâkete götüreceğinden korkulur, demişlerdir.

Diğer bir kısmı da, devamlı olarak şeytanın şerrinden korunmakla meşgul olmak, bizi Allah’ı hatırlamaktan alıkoyar. Zâten şeytanın istediği de budur. Biz, ibâdet ve zikir ile meşgul olurken şeytanı, düşmanlığını ve ondan korunma ihtiyacını da unutmamalı, her iki hususu da nazar-ı îtibâra almayı tercîh

etmeliyiz, dediler. Çünkü şeytanı tamamen unutursak ummadığımız taraftan gelir, yalnız onunla meşgul olursak Allah'ı anmayı ihmâl etmiş oluruz. En doğrusu, iki tarafı da hesâba katmaktır, dediler.

Muhakkik âlimler ise iki tarafın da galat ettiklerini söylerler. Çünkü birincisi yalnız şeytan ile meşgul oldu ve zikrullahı unuttu. Bunun bir galat olduğu meydandadır. Zîra bizim şeytandan kaçınmakla emrolunmamız, bizi Allah'ı zikirden alıkoymaması içindir. Daha nasıl olur da kalbimizde en çok onu düşünürüz. Zâten onun istediği de budur. Bu ise kalbimizin ilâhî nûrdan boş kalmasına sebep olur. Böyle zikir nûrundan mahrum olan bir kalbe şeytan teveccüh ettiği zaman bu kalbin, şeytanı men etmeye muktedir olamayacağı, şeytanın zafere ulaşacağından korkulur. Hâlbuki biz, ne şeytanı beklemekle, ne de devamlı olarak onu hatırda tutmakla memûruz.

İkinci görüş de yanlıştır. Çünkü o da birinci görüşe katılmıştır. Zîra Allah'ı zikir ile şeytanı hatırlamayı kalpte toplamıştır. Hâlbuki kalp şeytanı düşünmekle, ne nispette meşgul olursa, o nispette Allah'ı zikri azaltmış olur. Gerçek şu ki, Allahu Teâlâ, yalnız zâtını zikretmemizi, şeytan da dâhil, bütün mâsivâyı kalpten çıkarmamızı emretmiştir. Bu hususta en doğrusu, insan, şeytanın düşmanlığını ve şeytandan korkuyu kalbine iyice yerleştirdikten sonra, Allah'ı zikir ile meşgul olup, bütün himmetini ona bağlamaktır. Artık şeytanı düşünmemelidir. Şeytanın düşmanlığını kabul ettikten sonra Allah'ı zikir ile meşgul olduğu takdirde, şeytanı hatırlar hatırlamaz, aklını başına alır ve hemen onu def eder. Demek Allah'ı zikir ile meşgul olmak, şeytanın vesvesesini önlemeye mâni değildir. Hattâ bir adam mühim bir işi için sabahleyin erkenden uyanacağını kararlaştırıp uykuya yattığı zaman, uykuda onu bilmediği halde sabaha kadar birkaç defa uyanır. Çünkü o korkuyu kalbine daha önce yerleştirmiştir. Uykuda hal böyle olunca Allah'ı zikir halinde, daha önce düşmanlığını kalbine yerleştirdiği şeytana karşı uyanık davranması evleviyetle sâbit olur. Böyle yalnız Allah'ı zikir ile meşgul olup hevâî arzularını öldüren, akıl ve nûrunu kalbinde canlandırıp şehvet zulmetlerini söndüren kimsenin kalbi, düşmanı uzaklaştırmakta daha güçlü ve daha kuvvetli olur.

Basîret sâhibi insanlar şeytanın düşmanlığını ve ondan korunmanın lüzûmunu kalplerine yerleştirdi ve artık onunla uğraşmadan Allah'ı zikir ile meşgul oldular da, bu zikir sayesinde düşmanın şerrinden kendilerini müdâfaa edip zikir nûru ile nurlandı ve düşmanın hâtıralarını kalpten uzaklaştırdılar. Kalp, pis sulardan temizlenip temiz su akıtması istenen bir kuyu gibidir. Şeytan ile meşgul olanlar pis suları kapılardan bırakanlar gibidir. Hem Allah'ı, hem de şeytanı zikir ile meşgul olanlar, kapının bir tarafını pislikten temizlemiş, fakat

temizlediği yere öte taraftan pislik akıtmış gibidir. Bu vaziyet karşısında kuyu kolay kolay temizlenmez. Akıllı insan, pislik gelen tarafı kapatır ve kuyuyu temiz su ile doldurur. İşte bu şekilde hâriçten gelen pis suyu daha kolay atar.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Neseî rivâyet etmiştir.

Hâkim, Ekrâ b. Habis'den rivâyet etmiştir.

Müslim, rivâyet etmiştir.

Müslim, İbn Mesûd'dan rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

Hadis, yukarıda geçmiştir.

TÂAT VE İBÂDÂTI AÇIKLAMAYA VERİLEN MÜSÂADE

Bilmiş ol ki: Ameli gizli yapmakta riyâdan kurtuluş ve ihlâs faydası vardır. Aşikâre amelde de örnek olmak ve insanları ibâdete teşvîk vardır. Fakat burada bir de riyâ korkusu mevcuttur.

Hasan-ı Basrî diyor ki: Gizli amelin riyâdan daha sâlim ve fakat açıklamasında da fayda olduğunu Müslümanlar bilmektedir. Nitekim Allahu Teâlâ her iki tarafı da övmek üzere:

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا

الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

“Eğer sadakaları âşikâre verirseniz, o ne güzel. Eğer onları gizler, onları (bu sûretle) **fakirlere verirseniz, işte bu, sizin için daha hayırlıdır.”** (Bakara sûresi, 2/271) buyurmuştur.

Ameli ifşâ iki şekilde olur. Biri amelini âşikâre yapmak, diğeri de yaptığını söylemektir.

Birinci kısım: İnsanları teşvîk için âşikâre sadaka vermek gibi. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sadakayı teşvîk ettiği zaman ensârdan biri elinde kesesi para dolu olduğu halde sadaka vermek üzere gelince, ashâb-ı kirâm da ona bakarak keselerinin ağızlarını açtılar. Bunu gören Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنِ اتَّبَعَهُ

“İslâm’da güzel âdet ihdâs edip, onunla amel eden kimseye, amelinin mükâfâtı ve ona bakarak o iyiliği yapanların mükâfatı
(gibi bir mükâfat) *verilir.”* [186] buyurdu.

Namaz, oruç, hac, gazâ ve benzeri amellerde de hüküm böyledir. Ancak sadakada örnek olmak daha galiptir. Çünkü insanlar birbirine bakarak daha çok verirler. Evet, bir gâzînin başkalarını teşvîk için herkesten önce meydana çıkması daha da efdaldir. Zîra aslında gazânın gizli olması mümkün değildir. Bir an önce meydana çıkmak, onu ilân değil belki başkalarını teşvîktir. Gece namazı kılan kimsenin, çevresindekileri de ikaz ederek, ibâdet ettirmek gayesine mâtûfen âşikâre okumasında da hüküm budur. Gizli yapılması mümkün

olmayan, Cuma ve cihâd gibi ibâdetleri yapmakta, başkalarını teşvîk için öne geçmek makbuldür. Ancak bu hareketinde riyâ kokusu olmayacaktır.

Gizli yapılması mümkün olan sadaka ve namaz gibi ibâdetlere gelince; Şâyet sadakayı âşikâre vermekte, başkasını da sadakaya teşvîk olduğu gibi, sadakayı alacak olana eziyet varsa eziyet haram olduğu için sadakayı gizli vermesi efdaldir. Şâyet sadakayı alacak olanın izzet-i nefsi rencîde edilmiyorsa; bâzılarına göre her ne kadar âşikâre vermekte örnek olmak varsa da yine gizli verilmesi daha makbuldür. Diğer bâzıları da örnek olamayacağı yerde gizli vermesi, örnek olabilecekse âşikâre vermesi daha makbuldür, dediler. Allahu Teâlâ'nın peygamberlere âşikâre ibâdet etmekle emretmesi, bunların sözlerinin doğruluğunu teyîd eder. Artık bunlar hakkında da "Fazîletli amelden mahrum kaldılar." denemez. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz'in: "*Ona* (âşikâre verene) *kendi mükâfatı verildiği gibi, ona bakarak o ameli yapanların mükâfatı gibi bir mükâfat daha verilir.*" buyurması da bunu teyîd eder. Yine hadîste:

"*Gizli amel, âşikâre amelden yetmiş kat daha fazla mükâfat alır, fakat âşikâre amelde örnek olursa, bu amel de gizli amel üzerine yetmiş derece fazîletli olur.*" [187] buyrulmuştur. Burada ihtilâfa yol yoktur. Gönül, riyâ şâibesinden uzaklaşıp gizli ve âşikâre ihlâs üzere bulunduğu zaman, örnek olduğu ibâdet, elbette daha makbuldür. Ancak riyâ şâibesinden korkulur. Böyle bir şey varsa, başkasına örnek olması kendisini kurtaramaz ve tehlikeye girmiş olur. Bu bakımdan gizli amel daha makbul olur. Âşikâre amel edenin iki vazifesi vardır:

Birincisi: Umduğu veyâ katî sûrette örnek olabileceğini bildiği yerde amelini âşikâre etmektir. Meselâ öyleleri var ki, yalnız âile efrâdı kendisine uyar, başkaları uymaz. Öyleleri de var ki, komşularına örnek olabilir, fakat kasaba halkı onu nazar-ı îtibâra almaz. Ancak meşhur bir âlim olursa herkes ona uyar. Âlimlerden başkası aşikâre amel etmek istediği takdirde, münâfıklık ve riyâkârlık yapıyor diye kendisini zemmeder ve ona uymazlar. Bu gibilerin lüzumsuz yerde amellerini âşikâr etmelerine lüzum yoktur. Örnek niyetiyle ameli âşikâre yapmak, örnek olabileceği yerde ve örnek olabileceği kimselere karşı câizdir, aksi halde faydasız olur.

İkincisi: Kalbini murâkabe etmektir. Belki kalbinde gizli riyâ bulunur da iktidâ bahânesiyle onu âşikâre amele teşvîk eder. Maksadı, amel ile süslenmek ve örnek olabileceğini göstermektir. Amelini âşikâre yapanların ekserisi bu nevî bir riyâ içindedirler. Ancak kuvvetli ihlâs sâhibi olanlar bundan kurtulur ki, bunlar da ekalliyeti teşkîl ederler. Kendi kendini bu şekilde aldatıp helâke sürüklenmek doğru değildir. Bu gibilerin hali, denize düşmüş zayıf bir yüzücünün haline

benzer. Yüzücülüğü ancak kendini kurtarabilecek kadar iken, daha birçok kimselerin suya düştüklerini görür, onlara yaklaşır. Güyâ onları kurtarmak ister. Onlar da bunun eline ayağına sarılır ve hepsi birden boğulur giderler. Suda boğulmanın acısı, en çok bir sâat sürer, fakat riyâ ile helâk olmanın azabı ise çok uzar. İşte burası âbid ve âlimlerin ayaklarının sürçtüğü bir yerdir. Bunu ayırabilmek zordur. Bunlar kalplerinde kuvvetli ihlâs olmadığı halde, ameli izharda kendilerini kuvvetli ihlâs sâhiplerine benzettiklerinden amelleri mahvolur.

Bu hususta kendini şöyle bir tecrübeye tâbi tutabilir: Kendi kendine, "Sen namazını çabuk kıl, halk bu hareketi görünce seni bırakır ve falan zâtı örnek alırlar" der. Şâyet gönlü buna rızâ gösteriyorsa, riyâsı yok demektir. Şâyet râzı olmuyorsa, o zaman amelini açığa çıkarmakta riyâ kokusunun bulunduğu meydana çıkar. Bunun maksadı örnek olmak değil, gösteriş yapmaktır. İnsan, nefsinin bu hîlelerinden sakınmalı. Zîra nefis hîlekârdır. Şeytan ise fırsat gözetleyicidir. Mevkî sevgisi dâimâ kalbe galiptir. Âşikâre yapılan ameller riyâdan zor kurtulur. Selâmet, gizliliktedir. Âşikâre yapılan ibâdetlerde, bizim gibilerin önleyemeyeceği tehlikeler vardır. Âşikâre amelden sakınmak, bizim gibi zayıflar için daha doğrudur.

İkinci kısım: Yaptıktan sonra amelinden bahsetmektir. Bu da aynen ameli yaparken âşikâr etmek gibidir. Ancak bundaki tehlike daha çoktur. Çünkü her şey dilde daha kolaydır. Ballandıra ballandıra yaptığı ameli, daha da büyük gösterebilir. Nefis de bundan zevk alır. Bu bakımdan tehlikeli olmakla beraber bitirmiş olduğu ameli de ifsâd etmez. Bu yüzden ehvendir. Buradaki hüküm şöyledir:

Tam ihlâs sâhibi olup, bu hususta insanlara kıymet vermeyen ve medih ile zemmi müsâvî tutan bir kimse ise sözünü dinletebileceği ve iyilik yapmasını arzu ettiği başka bir kimseye amelini açıklaması câizdir. Belki hayra teşvîk bakımından menduptur. Zîra hayra teşvîk, hayırdır. Selefin kuvvetlilerinin pek çoklarından bu, rivâyet edilmiştir.

Saîd b. Muâz: "Müslüman olduğum günden beri namaz kılarken hatırıma hiç bir şey getirmedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in her söylediğini hak olarak kabul ettim." demiştir.

Ömer (r.a.): "Hakkımda hangisinin daha hayırlı olduğunu bilemediğim için, darlık ve genişlik günlerimin hiç birine aldırış etmedim." demiştir.

İbn Mes'ûd (r.a.): "Hiç bir zaman, bu halimden daha iyi bir hâle sahip olayım demedim." dedi.

Osman (r.a.): "Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in elinden tuttuktan sonra tegannî

etmedim, hattâ elimle edep yerimi dahi tutmadım." dedi.

Şeddâd b. Evs: "Müslüman olduktan sonra, niçin bunu konuştum, diyecek hiç bir söz söylemedim." dedi.

Ebû Süfyân ölüm döşeğine yattığı zaman âile efrâdına: "Bana ağlamayın. Zîra ben Müslüman olduktan sonra hiç bir günâh işlemedim." dedi.

Ömer b. Abdülâzîz: "Hiç bir zaman, Allahu Teâlâ hakkımdaki takdirini değiştirse de, bunu böyle yapsa daha iyi olurdu." diye hatırımdan geçmedi." demiştir.

Bütün bu konuşmalar, iyi hallerini ifşâ etmektir. Bunlar, riyâkârlık yapmak isteyenler için en mükemmel vâsıtalardır. Örnek olabilecekler için de iyiliğe en üstün bir teşvîktir. Yukarıda anlattığımız şartlara riâyet edilmek üzere kuvvetli ihlâs sâhiplerinin örnek olabilme maksadı ile bu gibi ifşâları câizdir. Bunun için ameli açıklama kapısını kapamak doğru olmaz. İnsan tabiati, iyileri örnek alıp onlara benzemek ister. Hattâ insanlar farkında olmadığı zaman, mürâînin dahî ameli açıklamasında insanlar için fayda vardır, ancak kendisi için zararlıdır.

Nice ihlâs sâhipleri vardır ki, ihlâsına sebep olan riyâkârlardır. Hattâ bâzı kimseler sabahlara kadar Basra sokaklarında dolaşır ve gece evinden yüksek sesle okuyanların Kur'ân'ını dinlerlerdi. Sonra biri riyânın inceliklerine dâir bir eser yazınca, onlar da evlerde âşikâre okumayı, diğerleri de sokaklarda dinlemeyi terk ettiler. İnsanlar duydukları bu rağbet karşısında: "Keşke o kitap yazılmasaydı." dediler. Riyâkârın başkalarına fayda sağlaması, riyâ ettiği bilinmediği zamandır. Allahu Teâlâ bu dîni, fâcir ve îmandan nasîbi olmayan kimselerle de teyîd ettiğine dâir Peygamber Efendimiz'in hadîsleri vardır. İşte kendilerine uyulan bâzı mürâîler de bunlardır. Allahu Teâlâ her şeyi daha iyi bilir.

Müslim, Cerîr b. Abdullah'tan rivâyet etmiştir.

İlk kısmını Beyhakî Ebu d-Derdâ'dan rivayet etmiştir. Ayrıca İbn Ömer'den buna benzer bir rivâyeti de vardır.

GÜNÂHLARI GİZLEMEKTEKİ RUHSAT

Bilmiş ol ki; ihlâsta aranan, gizli ve aşikârenin müsâvî olmasıdır. Nitekim **Hz. Ömer** adamın birine:

– “Amelin âşikâresine devam et.” deyince adam:

– “Amelin âşikâresi nedir?” diye sordu. Hz. Ömer:

– “İnsanlar duyduğu zaman onlardan utanmayacağın ameldir.” dedi.

Ebû Müslim el-Havlânî de: “Ailemle münâsebetimden ve kazâ-i hâcetimden başka hiç bir işimin duyulmasına aldırış etmem.” dedi.

Şu kadar var ki, bu hal, çok üstün mertebedir, herkes bu dereceye yükselemez. Kalbi ile olsun, uzuvları ile olsun, insanoğlu gizleyeceği kusurdan hâlî olamaz. O, kusurunu gizler ve insanların duymasından hoşlanmaz. Bilhassa hatırına geçen şehevî hislerini hiç duyurmak istemez. Hâlbuki Allahu Teâlâ bunların hepsini bilir. Böyle olunca, bunları insanlardan gizlemenin riyâ olduğu hatıra gelirse de, böyle değildir. Tehlikeli olan, Allah’ın bildiğini insanlardan saklamak değil, müttakî olmadığı halde kendini takvâ sâhibi göstermek için kusurlarını gizlemektir. Riyâkâr olmayan sâdıklara gelince; sekiz cihetten günâhlarını gizlemek doğrudur.

Birincisi: Günâhlarını Allahu Teâlâ’nın gizlediğine sevinmek ve açıklandığına üzülmektir. Bu üzüntü ile kıyamette de rezil olacağından korkmaktır. Zîra haberde: “*Allahu Teâlâ dünyada kimin kusurunu gizlerse, âhirette de onu gizler.*” diye vârid olmuştur. İşte bu bakımdan günâhın duyulmasına üzülmek îman kuvvetindendir.

İkincisi: Günâhların âşikâre yapılmasından Allahu Teâlâ’nın hoşlanmadığını ve gizlenmesini sevdiğini bildiği için kusurlarını gizlemektir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنِ ارْتَكَبَ شَيْئًا مِنْ هٰذِهِ الْقَاذُورَاتِ فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللّٰهِ

Ş “ *u günâhlardan bir ey irtikâp eden kimse, Allah’ın yardımı ile onları gizlesin.*” [188] buyurmuştur. Bu adam her ne kadar günâh ile Allah’a isyân etmişse de, yine Allahu Teâlâ’nın sevdiğini sevmekten hâlî değildir. Bu da isyânın âşikâre yapılmasını Allahu Teâlâ’nın kerîh gördüğüne dâir olan îmanın kuvvetinden gelir. Bu hususta samîmi olmasının delîli, başkanının âşikâre isyân etmesini istememesi ve günâhının duyulmasına üzülmüş olmasıdır.

Üçüncüsü: Kalbini ve aklını Allahu Teâlâ'nın ibâdetinden meşgul etmesi ve üzmesi bakımından günâhı sebebiyle zemmedilmesinden korkmaktır. Çünkü insan tabiatı zemmedilmekten üzülür. Aklı ile münâzaa ederek Allah'a ibâdetten geri kalır. Bu, zemmedilmekte böyle olduğu gibi, kendisini zikir ve ibâdetten alıkoyacak ve kalbini kaplayacak övülmeden de hoşlanmamalıdır. Bu da îman kuvvetindendir. Zîra huzur içinde ibâdeti arzulamak îmandandır.

Dördüncüsü: Tab'an yerilmekten hoşlanmayıp üzüldüğü için, kusurlarının kapalı kalmasını ister. Zîra dayak bedeni incittiği gibi, zem de kalbi kederlendirir. Zem ile kalbin üzülmesinden korkmak haram değildir. İnsan bununla âsî olmaz. Âsî olması, insanların zemminden nefsini sızlandırdığı ve onların zemminden korkarak câiz olmayan şeylere kendini sevk ettiği zamandır. İnsanların zemminden üzülmemek ve üzüntü duymamak insana vâcip değildir. Evet kemâl, zarar ve kârın Allah'tan geldiğini ve bütün kulların âciz olduğunu bildiği için zemm ile medhin kendi nazarında müsâvî olmasıdır. Fakat bu gibiler az bulunur. Çokları, zemde noksanlık olduğunu bildikleri için üzülür. Zem ile duyulan nice üzüntüler var ki, makbuldür. Bu da zemm eden kimse, dînde basîret sâhibi olduğu zamandır.

Zîra onlar, Allah'ın şâhidleridir. Onların zemmi, dinde noksanlığına ve Allah'ın da zemmine delâlet eder. Daha buna nasıl üzülmesin? Yerilen keder, takvâlık ile övülmesini kaybettiğine üzülerek kederlenmektir. İtâat ediyor diye insanlar tarafından övülmeyi sevmek câiz değildir. Çünkü bu, Allah'a itâatle başkasından mükâfat beklemektir. Şâyet içinde böyle bir his seziyorsa, onu reddetmesi vâciptir. Fakat tabiatı bakamından isyânı sebebiyle zemmedilmekten hoşlanmaması mezmûm değildir. Bu korkudan dolayı günâhını gizleyebilir. İnsan övülmeyi sevmekle beraber, zemmedilmekten de hoşlanmayabilir. Bu gibilerin maksadı, medhi istemediği gibi, zemmi de istememektir.

Nice istemeyerek övülmenin zevkine dayananlar var ki, zemmedilmenin acılığına dayanamazlar. Çünkü övülmek, zevki dâvet eder. Zevkin yokluğu ise acılık değildir. Bu bakımdan buna tahammül eder. Zem ise acıdır, buna dayanmak zordur. Yaptığı ibâdeti için medhedilmeyi ummak, yaptığı ibâdete peşin mükâfat istemektir. Fakat isyâna karşı zemden hoşlanmamak böyle değildir Bu bakımdan bu, yalnız bir noktadan mahzurludur. O da Allah'ın bildiğine aldırış etmeyip, insanların bildiklerine üzülmektir. Bu ise dinde büyük bir noksanlıktır. Lâyık olan, günâhını Allahu Teâlâ'nın bilmesine daha çok üzülmektir.

Beşincisi: Zemden hoşlanmaması, kendini zemmeden kimsenin bu zem sebebiyle günâhkâr olması bakımındandır. Bu maksatla zemden hoşlanmamak,

îman kuvvetinden gelir. Fakat buradaki samîmiyetinin nişânı, başkasının zemmedilmesine üzülmektir.

Altıncısı: Günâhını gizlemenin altıncı sebebi, kendisine bir kötülük yapılmasından korktuğu içindir. Bu ise zemmin acısından başkadır. Çünkü bunu duyan adam, bir kötülük yapmayacak halde olsa bile, kendisi için bir alçaklık ve noksanlık olduğunu anlaması bakımından üzüntü vericidir. Şâyet duyan kimse zarar verebilecek gibi ise zararından kurtulmak için kusurunu gizlemek lâzımdır.

Yedincisi: Yalnız utandığı için kusurunu gizlemektir ki, bu zemmin eleminden ayrı ve iyi bir ahlâkın netîcesidir. Bu hayâ, akıl nurunun yeni parladığı gençlik çağında başlar. O, duyulan kusurlarından utanır. Bu, güzel bir vasıftır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْحَيَاءُ خَيْرٌ كُلُّهُ

"Hayânın hepsi hayırdır." [189] buyurmuştur. Diğer bir hadîste de şöyle buyrulmuştur:

اَلْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

"Hayâ, imânın dallarından bir daldır." [190]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْحَيَاءُ لَا يَأْتِي إِلَّا بِخَيْرٍ

"Hayâ ancak hayır getirir." [191] buyurmuştur. Diğer bir hadîste

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْحَيِيَّ الْحَلِيمَ

"Allahu Teâlâ utangaç ve yumu ak olanları sever." buyrulmuştur. Âşikâre isyân edip günâhının duyulmasına aldırış etmeyen fâsıklar, bu fısklarına bir de açıklığı eklemiş ve hayâyı kaybetmiş kimselerdir. Şüphesiz bu gibiler, gizli isyân işleyenlerden fenâdır. Yalnız bâzen hayâ, riyâ ile karışabilir ve son derece riyâya benzer ki, bunu ayırmak zordur. Bunun için her riyâkâr, utangaç olduğunu ve ibâdetini güzel yapması riyâ için değil de insanlardan utandığı için yaptığını söyler ki bu yalandır. Çünkü hayâ keremli tabiatlerden doğar, bunun ardından riyâ veyâ ihlâs sebepleri ortaya çıkar. Böylece hayâ ile ihlâsı düşünüldüğü gibi,

riyâ etmesi de düşünülebilir. Bunun îzâhı şöyledir:

Adamın birinden dostu borç para ister, adam ise vermek istemez. Ancak kendisinden utanır. Hattâ başka bir vâsıta ile istese utanmadan reddedebilirdi. Ne riyâ, ne de sevap için para vermezdi. Şimdi adamın bu vaziyet karşısında üç hali vardır: Birincisi ne utanmaz adamdır, denilmeye aldırış etmeden, adamın yüzüne karşı çekinmeden katî bir ifade ile reddetmektir. Bu, utanmazların işidir. Çünkü utangaçlar ya bir takım sebep ve bahâneler öne sürer veyâhut istemeye istemeye parayı verirler. Bu adam parayı verdiği zaman üç hali vardır:

a) Riyâyı hayâ ile karıştırmaktır. Önce hayâsı heyecâna gelir ve adamı reddetmeyi hoş karşılamaz. Sonra riyâ da faaliyete geçer; elbette vermen lâzım, adam seni över, sana teşekkür eder, seni herkese cömert insan tanıtır, der. Veyâhut ver ki, seni cimrilikle yermesin der. Bu şekilde verdiği, riyâ ve gösteriştir. Aynı zamanda riyâsını harekete geçiren de hayâsının heyecânıdır.

b) Utandığı için adamı reddedemez. Cimriliği devam ettiği için vermek de kendisine zor gelir. Bu sefer ihlâs tarafı harekete geçer ve: “Sadakanın bir, ikrâzın ise on sekiz derece mükâfatı var. İkrazda büyük ecir var. Dostun gönlünü hoş etmek var. Bu ise Allah katında makbuldür.” der de bu sebepten adamın sehâveti uyanır ve ikrazda bulunur. Bu adam ihlâs sâhibidir ve bunun ihlâsını hayâ harekete geçirmiştir.

c) Sevap arzusu olmadığı gibi, övülmek ve yerilmeyi de nazara almaz. Adam başka vâsıta ile istese kendisine verecek değildi. Yalnız utandığı için istikrâz olarak istediğini ona verir. Şâyet utanması olmasa vermezdi. Bu, yalnız bir utangaçlık netîcesidir. Bu ise ancak kötülüklerde olur. Cimrilik ve günâha dalmak gibi. Bu gibi davranışları hayâdan sayarsa da, gerçekte bunlar riyâkârlıktır. Nitekim, hayânın bir kısmı zayıflıktır, denildi ki bu doğrudur. Bundan murâd, çirkin olmayan şeylere utanmaktır. Vaaz etmekten ve imâm olmaktan utanmak gibi.

Bu utanma, çocuk ve kadınlarda makbul, büyüklerde ise mezmûmdur. Bâzen yaşlı bir zâtın hatâlı bir hareketi görülür de, yaşlılığından utanılarak kendisine bir şey denemez. Çünkü Müslüman yaşlılara hürmet, Allah’a tâzîm gibidir. Bu utanma ise güzel bir hayâdır. Bundan daha güzeli, Allah’tan utanarak, kim olursa olsun ve kime olursa olsun, emr-i mâruf ve nehy-i münkeri terk etmemektir. Çünkü kuvvetli insanlar Allahu Teâlâ’dan utanmayı, insanlardan utanmak üzerine tercîh ederler. Fakat zayıf olanlar bâzen buna güç yetiremezler. İşte bu sebeplerden kusur ve günâhları gizlemek câizdir.

Sekizinci sebep ise günâhlarının duyulması ile başkalarının da kendisine uyarak isyân etmesidir. Bu bir illettir ki, ibâdeti açıklamakta da câridir. Bu, en

üstün bir derecedir, imamlara ve örnek olabilecek insanlara mahsustur. Bu illet sebebiyle isyankâr insan, kusurlarını kendi âile efrâdından dahî gizlemelidir. Zîra onlar, ondan öğrenirler.

İşte bunlar sekiz mâzerettir. İbâdeti izharda, yalnız bu örnek olmak mâzereti vardır. Kendisini insanlara âbid göstermek maksadıyla günâhlarını gizleyen, riyâ kastıyla amelini açıklayan gibi mürâîdir.

Şâyet, “Âdeti veçhile övülmeyi ve insanlar tarafından sevilmeyi arzu etmek kul için câiz midir? Nitekim adamın biri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

– “Allah’ın ve insanların, beni sevecekleri bir ameli bana öğret.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللهُ وَانْبُذْ إِلَيْهِمْ هٰذَا الْحُطَامَ يُحِبُّوكَ

– *“Dünyadan îrâz et ki Allah seni sevsin, insanların eline bakma ki, onlar seni sevsin.”* [192] buyurdu.” Dersen deriz ki: İnsanlar tarafından sevilmesini arzu etmek bâzen mübâh, bâzen makbul, bâzen de mezmûm olur. İnsanlar tarafından sevilmeyi, Allah tarafından sevildiğini bilmek için istiyorsan makbuldür. Çünkü Allahu Teâlâ bir kulu sevdiği zaman, onu insanlara da sevdirir. Yapmış olduğu muhtelif ibâdetler karşısında insanlar tarafından sevilmeyi arzu etmek ise mezmûmdur. Çünkü bu, yaptığı ibâdete peşin mükâfat istemektir. İbâdetlerin dışında diğer iyi hallerin için halk tarafından sevilmeyi arzu etmen ise mübâhtır. Bu, mal sevmek gibidir.

Müslim rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, İmrân’dan rivâyet etmişlerdir.

Taberânî Fâtıma’dan rivâyet etmiştir.

İbn Mâce, Sehl b. Sa’d’dan farklı ifâde ile rivâyet etmiştir.

RÎYÂYA DÜŞME KORKUSUYLA İBÂDETİN TERKİ

Bilmiş ol ki; insanlardan bâzıları, riyâ karışır korkusu ile ameli terk ederler. Bu görüş yanlış ve zâten şeytanın istediği bir iş olduğu için, şeytana uymaktır. Böyle bir korku ile hangi ameli terk edip hangisini yapması gerektiği, bizim anlatacaklarımızdadır.

Tâatler bizâtihî zevkli ve zevksiz olmak üzere ikiye ayrılır. Namaz, oruç, hac ve cihâd gibi ibâdetler, bizâtihî zevkli ve lezzetli değildir. Bunlar, insanların övmesine sebep olmaları bakımından zevklidirler. Bu da bu ibâdetleri insanlar görüp bildikten sonra olur. Bizâtihî zevkli olan ibâdetler, kendi şahsına münhasır olmayıp, halk ile alâkalı olan ibâdetlerdir. Hilâfet, kadılık, vâlilik, idârecilik, imamlık, vâizlik, öğretmenlik, infak ve bunlara benzeyen halk ile alâkalı, âfetleri büyük ve zevkleri olan işlerdir.

Birinci kısım, yâni şahsına münhasır olup başkasına geçmeyen ve zâtında zevk olmayan namaz, oruç ve hac gibi ibâdetlere riyâ üç şekilde karışır:

1 - Daha amele başlamadan riyânın kendisine girmesidir. Yâni gösteriş için amele başlamayı kasdetmek ve dinî bir sâikin bulunmamasıdır. Böyle sırf gösteriş için yapacağı amelde tâat nâmına bir şey bulunmayıp doğrudan doğruya mâsiyet olacağı için, lâyık olan onu terk etmektir. Çünkü bu görünüşte tâat, gerçekte ise mevkî talebidir. Şâyet kendi kendini "Utanmıyor musun? Allah için amele cimrilik ediyor da gösteriş için amel ediyorsun. Bu yaptığın doğru mudur?" diye kınar nefsini ıslâh ederek riyâyı atabilirse, o zaman ameline devam eder.

2 - Allah rızâsı için hazırlanır, fakat ibâdete başlarken riyâ gelir karışır. Bu halde ibâdeti terk etmesi doğru olmaz. Zîra ortada dînî bir sâik vardır. İbâdetine devam etmeli ve yukarıda anlattığımız tedâvi yolları ile mücâhede ederek riyâyı atıp ihlâsı sağlamaya çalışmalıdır.

3 - İhlâs ile ibâdete başladıktan sonra, ibâdet arasında riyânın ârız olmasıdır. Bu vaziyet karşısında ameli terk etmez, mücâhede edip ihlâsa dönmeye çalışır. Zîra şeytan ilk önce insanı ameli terke dâvet eder. Muvaffak olamazsa bu defa riyâyı sokuşturmak ister. Buna da muvaffak olamazsa, "Bu amelin hâlis değil, riyâ ile karışıktır. Binâenaleyh, emeğin boşadır. Sen bundan vazgeç." der. Dediğini yaparsan yine onun maksadı hâsıl olmuş olur.

Riyâkârlık korkusu ile ameli terk eden kimse, efendisi tarafından yabancı maddelerden temizlenmek üzere kendisine teslîm edilen buğdayı nasıl olsa

tertemiz yapamayacağım, iyisi mi bu iş kalsın, diyen hizmetçinin haline benzer. Bu hareket, ihlâsı amel ile birlikte terk etmektir ki, bir kıymet taşımaz.

İnsanlar, bu adam mürâîdir, demek sûretiyle isyâna düşecekler korkusu ile ameli terk etmek de bu kabîldendir. Bu da, şeytanın aldatmasıdır. Çünkü önce burada Müslümanları töhmet altında bulundurmak var ki, sû-i zanna hakkı yoktur. Aynı zamanda onların bu sözlerinden kendisine bir zarar olmayacağını bildiği halde yalnız onlar mürâî derler ise günâhkâr olurlar korkusu ile ibâdeti terk etmek, riyâkârlığın tâ kendisidir. Onların yermesinden korkup övmelerini isterse, "Mürâîdir" veyâ "Muhlistir" sözlerinin ne kıymeti kalır? "Mürâîdir" demelerinden korkarak ameli terk ile "Muhlistir" desinler diye ameli güzel yapmak arasında ne fark vardır? Ameli terk etmek bundan daha fenâdır.

Bütün bunlar, câhil âbidler için şeytanın birer dolabıdır. Sonra ameli terk etmekle şeytandan kurtulacağını nasıl umar? Şeytan ardını bırakmaz ve: "Şimdi insanlar senin için, bu muhlis adamdır, denilmek için ameli terk etti, şöhret istiyor, derler." Bu sefer seni insanlardan uzaklaştırmaya sevk eder. Kaçar da bir mağaraya kapanırsan, bu sefer, zühdünden dolayı uzaklaştığını insanların bilmelerini arzu temâyülünü sende uyandırır. Daha şeytanın şerrinden nasıl kurtulursun? Bu hususta şeytandan kurtuluş, riyânın âfetlerini bilmekle mümkündür. Onlar da dünyada bir faydası olmadığı gibi, âhirette zararının çok olduğu hususlardır. Böylece riyâyı kerih görür, ona aldırış etmez ve ibâdetine devam eder. Yoksa şeytanın vesvesesinin ardı arkası gelmez. Ona bakacak olursa tamamen ibâdeti terk etmesi gerekir.

İçinden ibâdete dînî bir sâik bulduğun müddetçe ibâdeti terk etme, riyâ ile mücâdele et, insanlar tarafından övülmeyi tercîhe nefsin seni dâvet ettiği zaman, Allah'tan utanmakla onu ilzâm etmeye çalış. Allahu Teâlâ'nın, içinden geçeni bildiğini hatırla. Şâyet insanlar kendilerine gösteriş için amel ettiğini bilseler, onlar seni övmek şöyle dursun, sana alabildiğine kızarlar. Hâlbuki Allah senin gösteriş ettiğini bilir. Elinden geldiği kadar amelinde Allah'tan hayâyı kalbine yerleştir. Bu halinle şeytan sana "Sen riyâkârsın" derse, artık ona kıymet verme. O, onun bir aldatması olduğunu bil. Senin riyâdan hoşlanmadığını ve kalbinde riyâ olmadığını, Allah'tan korkup utandığını bildiği için seni sapıtmaya çalışır.

Şâyet, kalbinde riyâya karşı bir kerâhet hissi yok, Allah'tan korkmaz ve içinde dînî bir sâik bulunmaz da yalnız riyâ için amel etmek istersen, bu ameli terk et. Çünkü bu, amel olmaktan çok uzaktır, ibâdete başlayan kimsede sevap niyeti devam etmelidir.

Şâyet, "Şöhret korkusu ile çoklarının ameli terk ettikleri nakledilmektedir.

Nitekim **İbrâhim Nehaî**, Kur'ân okurken yanına bir adam girmek isteyince, hemen Kur'ân-ı Kerîm'i kapamış ve "Şu adam benim her sâat Kur'ân okuduğumu görmesin." demiştir.

İbrâhim et-Teymî de: "Konuşmak hoşuna gittiği an, sükût et; sükût hoşuna gittiği zaman da konuş." demiştir.

Hasan-ı Basrî: "Onlar, şöhret korkusundan eziyet veren şeyleri yoldan temizlemezlerdi. Yine şöhret korkusundan ağlayacak yerde gülerlerdi." dedi. Buna benzer daha pek çok rivayetler vardır. Siz buna ne dersiniz?" dersen deriz ki:

Bu, sizin anlattıklarınızla, bu hallerde amellerini açıklayanlar hakkında vârid olan rivâyetlerle muâraza halindedir. Hasan-ı Basrî'nin vaaz esnâsında bu sözü açıklaması, ağlamanın ve yolu temizlemenin şöhrete delâletinden daha ziyâde, şöhrete yakındır.

Hulâsa, bu gibi hallerde nâfileleri terk etmek câizdir. Söz, efdaliyettedir. Yâni hangisi daha iyidir. En iyisini ancak kuvvetli ihlâs sâhipleri yapabilir, zayıflar yapamaz. O da ihlâsa gayret edip ameli terk etmeden tamamlamaktır. Bâzı amel sâhipleri fazla telâşa kapıldıklarından, efdalin aksine olarak tedâvi yolu ararlar. Kuvvetlilere uymak, en doğrusudur. **İbrâhim Nehaî**'nin mushafı kapaması, adam ile konuşup meşgul olacağı sebepten ötürü de olabilir. Bunun için adamın kendisini kırâat halinde görmesini istememiştir. Yol temizlemekten vazgeçmeleri, şöhretten kaçınma sebebiyle olacağı gibi, insanların kendisine uyarak daha mühim amelleri terk etmeleri korkusundan da olabilir ki bu, yalnız riyâ korkusu ile değil, daha çok ibâdetleri korumak içindir. **Teymî**'nin "Sözün hoşuna gittiği zaman." demesinden maksadı edebî konuşmalar, hikâye ve kıssalar anlatmalar olabilir. Bunlar ucbu gerektirir. Mübâh olan sükût ile kendini beğenmek de mahzurludur. Bu gibi hallerde kelâmdan sükûta, sükûttan kelâma geçmek, ucubdan korunmak için bir mübâhtan diğer mübâha geçmektir. Mendûb olan hak kelâma gelince; bunun hakkında böyle sarâhat yoktur. O, ikinci kısımda aranır. Bizim sözümüz, insanlarla alâkalı olmayan ve beden ile yapılan ibâdetler hakkındadır.

İkinci kısım, halk ile alâkalı olup, âfet ve tehlikeleri büyük olan işlerdir. Bunların en büyüğü, hilâfet, hükümdarlık, sonra kadılık, sonra vaizlik, sonra müderrislik, sonra müftîlik, daha sonra da infak gelir.

Hilâfete gelince; adâlet ve ihlâs ile yapıldığı takdirde bu, ibâdetlerin en fazîletlisidir. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَيَوْمٌ مِنْ إِمَامٍ عَادِلٍ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الرَّجُلِ وَحْدَهُ سِتِّينَ عَامًا

“Âdil hükümdarın bir günü (bir gün adâletle hükmetmesi) *bir adamın kendi kendine altmı sene* (nâfile) *ibâdet etmesinden daha hayırlıdır.”* [193] buyurmuş ve bir günlük ibâdetini altmış yıllık ibâdete denk tutmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ ثَلَاثَةٌ الْإِمَامُ الْمُقْسِطُ

“Cennete ilk girecek üç sınıf var. (Bunlardan biri de) *âdil hükümdardır.”* [194] buyurmuştur.

Ebû Hureyre’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَلَاثَةٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ الْإِمَامُ الْعَادِلُ

“Üç kimsenin duâsı reddedilmez. Bunlardan biri de âdil hükümdardır.” [195] buyurmuştur. Ebû Said el-Hudrî’nin rivâyetinde ise:

أَقْرَبُ النَّاسِ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِمَامٌ عَادِلٌ

“Kıyâmet günü benim meclisime en çok yakın olan âdil hükümdardır.” [196] buyurmuştur.

Emirlik ve hilâfet en büyük ibâdetlerden olduğu kadar, o nispette büyük tehlikeleri de olduğundan takvâ sâhipleri ona asla yaklaşmaz ve ondan uzaklaşırlar. Çünkü burada hisleri harekete geçer, mevkî ve insanları idâre etmek sevgisi insana galebe çalar. Zîra bunlar dünya zevklerinin son haddidir. Bir defa riyâset sevilmeye başlanınca, artık bu adam nefsinin arzularına uyar ve tamamen nefsine esîr olmaktan korkulur da, hak da olsa mevkîine halel getirecek her şeyden uzaklaşır. Bâtıl da olsa mevkîini kuvvetlendirecek her çâreye başvurur. İşte bu anda helâke gider de zâlim bir hükümdâr olur, zâlim bir sultanın bir günlük hükmü, yukarıdaki hadîsin mefhûm-u muhâlifine göre altmış senelik fısktan daha kötü olur. Bu tehlikelerden ötürü Hz. Ömer; “Bu vazîfeyi kim alır.” derdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de bir hadîsinde şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ وَالِي عَشِيرَةٍ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْلُولَةً يَدُهُ إِلَى

عُنُقِهِ أَطْلَقَهُ عَدْلُهُ أَوْ أَوْبَقَهُ جَوْرُهُ

“Hiç bir a îret reisi yoktur ki, kıyâmet günü eli boynuna bağlı olarak mah er yerine gelmesin. Ya adâleti kendisini kurtarır veyâ zulmü kendisini helâk eder.” [197] Hadîsi, Mi’kal b. Yesar rivâyet etmiştir. Hz. Ömer kendisini Basra vâliliğine tâyin edince:

– “Bana kötülük mü yapmak istiyorsun?” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:

– “Otur yerinde, fakat kimseye bir şey söyleme.” buyurdu. Hasan’ın rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) adamın birini vâli tâyin etmişti. Adam:

– “Bu benim için bir horluktur.” deyince Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“O halde otur.”* buyurdu.[198] Yine Abdurrahmân b. Semüre’nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisine:

يَا عَبْدَ الرَّحْمٰنِ لَا تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُوتِيتَهَا مِنْ غَيْرِ

مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا وَإِنْ أُوتِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا

“Yâ Abdurrahmân, emirlik isteme, istemeden sana emîrlik teklîf edilirse, yardım görürsün. Eğer istemek sûretiyle bir mevkîe geçersen acziyet içinde kalırsın.” [199] buyurmuştur.

Hz. Ebû Bekir de bir ara Râfi b. Ömer’e: “İki kişi de olsa, onlara emîrlik yapma.” demiştir. Bilâhare Hz. Ebû Bekir halîfe olunca Râfî, hani bana “İki kişiye de olsa emirlik yapma diyordun, şimdi nasıl bütün ümmetin emirliğini üzerine aldın?” dedi. Hz. Ebû Bekir;

– “Evet, ben sana öyle söyledim. Emîrlikte adâlet etmeyene Allahu Teâlâ’nın lâneti vardır.” dedi. Belki bâzı kimseler emâretin fazîleti hakkında vârid olan hadîslerle, emâretten nehiy hakkındaki rivâyetlerin her birini nakzettiklerini zannederler. Aslında böyle değildir. Burada hak ve hakikat şudur: Dînine bağlı seçkin insanların velâyeti uhdelerine almaktan çekinmemeleri lâzımdır. Fakat zayıfların da buna yaklaşıp helâk olmaları doğru değildir. Burada dînine bağlı, dindarlığı kuvvetli demekteki maksadımız, dünyaya meyletmeyen, tamahı kendisini sarsmayan, Allah yolunda vazîfe görürken zemmedenlerin zemmine aldırış etmeyen kimselerdir. Bunlar, insanlara kıymet vermeyen, dünyadan îrâz eden, halk arasına katılmaktan hoşlanmayan insanlardır. Bunlar, nefislerini kahr u galebeleri altına almışlar, şeytanı ümitsizliğe düşürmüşlerdir. Bunları yalnız hak harekete geçirir ve yalnız hak ve hakikat susturur. Bunlar imâret ve hilâfetin fazîletine nâil olmuş kimselerdir. Bu hal ve vaziyette olmayan kimsenin velâyet peşinde koşması ona haramdır.

Vâli olmadan kendisini tecrübe edip, hak ve adâlet üzere olduğunu, şehevî

arzularından çekindiğini bildiği halde, vâlilik gibi bir mevkî kendisine teklif edildiğinde, belki buraya heves ederek artık ayrılmak istemeyeceğinden ve azledilirim korkusu ile dalkavukluk yapacağından korkan kimsenin bu gibi teklifi kabul edip etmemesi hakkında âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı, bu adam şu anda hakka sarılmakta ve nefsin arzularını tercîh etmemekte kuvvetlidir. Korkusu, istikbâl içindir. Bunun için peşînen velâyet teklifini reddetmesi doğru değildir, dediler. Fakat doğru olanı, böyle bir adamın böyle bir teklîfi kabul etmemesidir. Çünkü nefis hîlekârdır. Hakkı iddiâ eder ve hayrı vâdeder. Hâlbuki katî olarak hayra söz verse bile, vâliliği anında bundan dönebileceğinden korkulur. Nerede kaldı tereddüt gösterdiği zaman? Önceden vâliliği kabul etmemek, vâli olduktan sonra ondan ayrılmaktan daha kolaydır. Çünkü azledilmek insanın ağırına gider. Nitekim: "Azil, erkeğin talâkıdır." darb-ı meseli meşhurdur. Şâyet böyle bir vazîfeyi kabul ederse, artık nefsi, azli müsâmaha ile karşılamaz. Binâenaleyh riyâkârlık ve dalkavukluğa meylederek hakkı ihmâle başlar da cehennemin dibini boylar, ölünceye kadar vâlilikten ayrılmak istemez. Ne ola ki kendisini kahren azletmiş olsunlar.

Burada vâliliği seven herkes için peşin bir azâb vardır. Ne zaman ki, insan vâliliğe temâyül eder, bunun için çâreler araştırmaya başlarsa, işte bu kötü bir emîrliktir. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّا لَا نُوَلِّي أَمْرَنَا مَنْ سَأَلَنَا

"Bizden isteyenleri, i imizin ba ına geçirmeyiz." [200] buyurmuştur. Şimdi zayıf ile kuvvetli arasındaki hükmün farkını anladınsa, Ebû Bekir'in (r.a.) Râfi'i velâyetten men edip kendisinin kabulündeki hikmeti ve bunların birbirini bozmadığını anlamış oldun.

Kadılığa gelince: Bu, her ne kadar hilâfet ve emâretin dûnunda ise de yine aynı mânâ ve hükümdedir. Zîra her velâyet sâhibi, bir emîrdir, hükmü geçen kimsedir. Emîrlik tab'an sevilir. Hakk'a uyarak kadılık yapıp hüküm vermekte mükâfât büyük olduğu gibi, Hak'tan ayrılmak sûretiyle verilen hükümde de azâb büyüktür. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْقُضَاةُ ثَلَاثَةٌ قَاضِيَانِ فِي النَّارِ وَقَاضٍ فِي الْجَنَّةِ

"Kadılar üçtür; bunların ikisi cehennemde birisi cennettedir." [201] buyurmuştur. Diğer bir hadîste ise şöyle buyrulmuştur:

مَنِ اسْتُقْضِىَ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ

“Kadılık mevkiine getirilen kimse, bıçaksız boğazlanmı gibidir.” [202] Bunun hükmü de aynen emîrliğin hükmü gibidir. Zayıf olup dünyalığa zerre kadar kıymet veren kimseler bundan uzaklaşmalı, hiç bir şeye aldırış etmeyen kuvvetliler bu vazifeyi deruhde etmelidirler. Hükümdar zâlim olur ve bu sebeple kadı adâletle hüküm vermeyeceğinden, bâzı hakları çiğneyip yağcılık yapacağından, zîra doğru hükümde bulunsa hükümdarın etrâfındakilerin bunu kabul etmeyeceğinden korkarsa, kadılığı kabul etmemelidir. Şâyet kabul ederse, azledileceğinden korkmadan Hak'tan ayrılmamalıdır. Hattâ azledilmekle hayâtî bir mesûliyetten kurtulacağı için, üstelik buna sevinmelidir. Şâyet bunu göze alamıyorsa, o zaman hevâ-i nefsine ve şeytana uyarak hüküm verdiğinden, bundan katiyyen sevap beklemez. Bilakis zâlimlerle beraber cehennemin en alt tabakasında soluğu alır.

Vaaz, fetvâ, ders okutma ve hadîs rivâyeti işlerine gelince: Bunlar ve bunların benzeri olan âlî mesnetler ve mevkîini yükseltmeye vesîle olan her şeyde, vâliliklerde olduğu gibi büyük âletler vardır. Allah korkusundan, selef mümkün mertebe fetvâdan kaçınarak: **“Haddesenâ”** (falanca bize Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den haber verdi) deyip söze başlamak, dünyalıktan bir kapıdır. Böyle diyen kimse **“**Benim için kapıları açınız.” demek istiyor.” derlerdi.

Bunun için **Bişr-i Hafî** ezberinde olan birçok hadisleri beraberinde mezâra götürmüş, rivâyet etmemiş, şöyle bir beyânda bulunmuştur: “Beni hadîs rivâyetinden alıkoyan, nefsimin hadîs rivâyet etmek isteyişidir. Eğer kendimde bu isteği bulmasaydım, hadîs rivâyet ederdim.”

Vâiz efendiye gelince: Bu da gayret eder, insanların gönlüne nüfûz etmeye çalışır, onları coşturup ağlatarak kendine bağlamaya uğraşır ve bundan zevk alır. Zâten bu, en üstün bir zevktir. Buna bir dadandı mı -bâtıl da olsa- avam arasında revaç bulan yaldızlı cümleler kullanmaya başlar. Avamın ağırına gidip hoşlanmayacağı hak sözlerden uzaklaşır, onlara yaklaşmaz. Bütün gayretini avamın kalbini tahrîke sarf eder. Onların gönlüne girmeye ve orada mevkî sâhibi olmaya çalışır. Bir hadîs ve hikmetli bir söz duyduğu zaman, bunu ballandıra ballandıra kürsü ve minberlerde cemâate anlatacağı için sevinir.

Hâlbuki bu hadîs ve hikmetli söze sevinmesi bunun için değil, saâdet yolunu bulduğu ve dîn yoluna girip gereği ile amel edeceği için sevinmesi gerekirdi. Bundan sonradır ki, Allahu Teâlâ bana bu nîmeti verip bu hikmetle beni faydalandırdığı gibi, ben de bunu faydalanmaları için Müslüman kardeşlerime

anlatırım diye sevinmesi gerekirdi. İşte bu vâizliğın de, tıpkı vâlilik gibi büyük korku ve tehlikesi vardır. Mevkî ve din ile dünyalık peşinde olmayan bununla övünüp böbürlenmeyen kimselerin hevâ-i nefislerine uymayarak vâizliği terk etmeleri gerekir. Ne zaman nefsinden emin olur ve takvâ sâhibi olursa, o zaman vaaz etmelidir.

Şâyet, "İlim erbâbı için bu şekilde hüküm verilirse, ilimler kaybolur ve ortalığı cehâlet istîlâ eder." dersen deriz ki: Bizzat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) emîrlik talebinden nehyetti ve bundan korkutarak şöyle buyurdu:

إِنَّكُمْ تَحْرِصُونَ عَلَى الْإِمَارَةِ وَإِنَّهَا حَسْرَةٌ وَنَدَامَةٌ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا

"Siz emîrliğe harîssiniz. Hâlbuki o, kıyâmet günü hasret ve nedâmettir. Ancak onu hakkıyla ele alanlar bu hasret ve nedâmetten kurtulurlar." [203]

Hâlbuki yine bilinen bir gerçektir ki, hükümdarlık ve emîrlik ihmâl edilse, dîn ve dünya ikisi birden mahvolurdu. Halk arasında münâzaalar, adam öldürmeler çoğalır, emniyet kaybolurdu. Memleketler harap olur ve geçim zorlaşırdı. Vaziyet bu merkezde olduğuna göre, emâretten niçin nehyolunuyor? Ve **Hz. Ömer**, Ubeyy b. Kâ'b'ı Müslümanların efendisi tanıdığı ve Kur'ân'ın ona dinletirken ardından giden bir cemâat gördüğü zaman, Ubeyy'i, niçin kamçıladı ve onların, ardından gitmesine engel oldu ve böyle bir cemâatin bir adamın ardından gitmesini onun için fitne ve uyanlar için bir zillet kabul etmiştir. Diğer taraftan böyle yaptığı halde kendisi hutbe okur, vaaz eder ve buna aldırış etmezdi.

Yine adamın biri sabah namazını müteâkip vaaz etmek için Hz. Ömer'den izin istediğinde Hz. Ömer bunu men etti. Adam,

– *"Nasîhat etmekten mi beni alıkoyuyorsun?"* deyince Hz. Ömer, adamda halkı dinletmek ve vaazda mevkî sâhibi olmak sevdâsı gördüğü için, ona karşı sertlenerek: "Başının yıldızlara değmesinden korktuğum için sana mâni oldum." diye cevap vermiştir.

"Niçin? Hâlbuki hilâfet ve kadılık; vâizlik, müderrislik ve müftîlik gibi insanların, dînlerinde muhtaç oldukları şeylerdir. Fitne ve zevk bakımından da aralarında fark yoktur." dersen deriz ki: "Vaaz ve nasîhatten men etmek, ilmin kaybolmasına sebep olur." sözü galattır. Zîra bizzat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in kadılıktan nehyetmesi, kazâ ve hüküm işlerini atâlete uğratmamış, riyâset sevgisi insanları buna mecbur etmiştir. Bunun gibi yine riyâset sevgisi ilmi

ortadan kaldırmaz. Hattâ riyâsete vesîle olacak ilim, insanlara yasaklansa, cezâ evine atılıp zincire vurulsalar da zincirleri kırar cezâ evlerinden kaçar ve bu bilgiyi elde etmeye çalışırlar. Allahu Teâlâ, îmandan nasîbi olmayanlarla dahî bu dîni kuvvetlendirmeyi vâdetmiştir. Âlemin işini düşünüp durma. Allah herkesi kayırır, sen kendine bak. Bununla beraber derim ki:

Bir beldede bir cemâat vaaz işi ile meşgul olduğu zaman, bunun yasaklanması, sebebiyle ancak bir kısmı çekilir, diğerleri riyâset sevdâsı ile ondan ayrılmazlar. Bir beldede tek bir vâiz bulunup, güzel ifâdesi ve görünüşteki hüsn-i haliyle cemâate faydalı olursa, onu vaazdan men etmeyiz. Ona: "Önce nefsini tezkiyeye çalış." deriz. Şâyet o: "Ben buna muktedir olamıyorum." derse kendisine: "Yine vaazına devam et ve mücâhede ile meşgul ol." deriz. Çünkü tek olduğu için vaazdan alıkonması insanları helâke sürükler. Şâyet bu tek vâiz, mevkî edinme maksadıyla vaazına devam ediyorsa, vaazları ile halka faydalı olurken kendi kendini helâk etmektedir. Biz âmmenin selâmetine bu adamı fedâ eder, vaazına devam ettiririz. Bu adam, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

"*Allahu Teâlâ bu dîni îmandan nasibi olmayan kimselerle de teyîd eder.*" buyurduğu kimselerdendir, deriz.

Sonra vâiz dediğin, sözü ve dış görünüşü ile dünyadan nefret ettirip âhirete yönelten kimse demektir. Fakat zamanımızda (Gazâlî'nin zamanında) vâizlerin îcâd ettikleri muzahref ve şiirle karışık kafiyeli sözlerinde dînî hükümlere saygı, Müslümanları Allah'ın azâbıyla korkutmak gibi bir şey bulunmayıp, ancak güzel sözlerle halkı ümitlendirmek ve isyâna cür'et ettirmek hali bulunduğundan bu gibi vâizlerden memleketi temizlemek bir vazifedir. Çünkü bunlar, Deccal'in kapıcıları ve şeytanın halîfeleridirler. Bizim sözümüz, halk tarafından hüsn-i kabul sevgisini içine gizleyen ve başka bir maksadı olmayıp görünüşü ve vaazı güzel olan vâizler hakkındadır. Aynı zamanda **"İlim Kitâbı"** nda kötü âlimler hakkında anlattığımız vaîdler de bu gibiler hakkındadır.

Nitekim **Îsa aleyhisselâm**: "Ey kötü âlimler, namaz kılar, oruç tutar ve sadaka verirsiniz; fakat emrettiğinizi yapmaz, yapmadığınızı öğretirsiniz. Ne çirkin hüküm veriyorsunuz. Dil ve sözünüz ile tövbe ederken hevâ-yı nefsinizin arzularına göre hareket edersiniz. Kalpleriniz isyânla kirlenmiş ve kararmış olduğu halde vücutlarınızı sabunla yıkamak size bir fayda sağlamaz. Size hakîkati söylüyorum; faydalı unu çıkarıp da çer çöpü içinde kalan elek gibi olmayın. Sizin yaptıklarınız böyledir. Ağızlarınızdan hükümleri savurursunuz; gıll u gış içinizde kalır. Dünya kulları, rağbet ve şehvetini dünyadan kesmeyenler âhireti nasıl bulabilirler? Size hakîkati söylüyorum; kalpleriniz amellerinize ağlar. Çünkü dışınız içinize uymuyor. Dünyayı dilinize doladınız.

Ameli ve âhireti ise ayağınızın altına aldınız. Size hak olarak söylüyorum; dünyalığı mükemmel yapacağız diye, âhiretinizi kaybettiniz.

Sizin için dünya düzeni âhiret düzeninden daha sevimli oldu. Sizden daha âdî kim olabilir? Bunu bilseydiniz. Yazıklar olsun size, ne vakte kadar bu karanlık içinde bocalayacak ve bu şaşkınlık içinde kalacaksınız. Sizin dâvetiniz dünyalığadır. İstediğiniz şey dünya halkı, sizin için dünyalıktan ferâgat etsin ve bütün dünya varlıkları ile size kalsın. İçerisi karanlık olan bir evin damına ışık yakmaktan evin içme ne kâr olur, oradan nasıl ışık alabilir? Siz de böylesiniz. Ağzınızdan ilim nûrları parlarken kalpleriniz karanlık içinde kıvranıyor. Ey dünyaya tapanlar, dünyanın bir gün sizi kökünüzden koparıp yüzüstü sermesi yakındır. Sonra sizi burnunuzun üzerinde sürter, günâhlarınızı boynunuza geçirir Sonra da ilminiz sizi arkanızdan iter, yalın ayak ve çıplak olarak teker teker sizi Allahu Teâlâ'nın huzuruna sevk eder. Orada kötü amellerinizin, cezâsını size çektirir." buyurdu.

Bu hadîsi, **Hâris-i Muhâsibî** kitaplarının birinde anlattıktan sonra, bu kötü âlimler insan şeytanlarıdır ve insanlara fitnedirler. Dünyanın mevkî ve metâına rağbet ve onu âhiret üzerine tercîh ederek dünya için dîni zelîl ve hakîr ettiler. Onlar dünyada yüz karası, âhirette ise hüsrândadırlar.

Şâyet, "Bu anlattığın âfetler meydandadır, fakat buna karşı ilim ve vaaz hakkında birçok tergîb ve teşvîk vârid olmuştur. Hattâ Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَأَنْ يَهْدِيَ اللهُ بِكَ رَجُلًا وَاحِدًا خَيْرٌ لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا

"Allahu Teâlâ'nın seninle bir kimseyi hidâyete ula tırması, senin için bütün varlığı ile dünyadan hayırlıdır." [204] buyurmuştur.

Diğer bir hadîste şöyle buyrulmuştur:

أَيُّ مَا دَاعٍ دَعَا إِلَى هُدًى وَاتُّبِعَ عَلَيْهِ كَانَ لَهُ أَجْرُهُ وَأَجْرُ

مَنِ اتَّبَعَهُ

"Kim hidâyete dâvet eder ve dâvetine uyulursa -kendi sevâbından ba ka- kendisine uyanların ecri gibi bir ecri vardır." [205] Buna benzer ilmin fazîletini bildiren daha pek çok rivayetler vardır. Bunlar karşısında âlime yakışan; "ilminle meşgul ol fakat riyâyı terk et," demektir. Nitekim riyâ ile namaz kılan kimseye de aynı şeyi söylüyoruz. Yâni "Namazı terk etme kıl, fakat riyâyı atmak için çalış." diyoruz." dersen bilmiş ol ki:

Emâret ve hilâfetin fazîleti gibi, ilmin de fazîleti büyüktür. Fakat bunun yanında tehlikesi de çoktur. Biz hiç kimseye: "İlmi terk et." demeyiz. Zîra ilmin kendisinde bir âfet yoktur. Âfet vaaz, okutmak ve hadîs rivâyetinde ve onu açıklamaktadır. Aynı zamanda riyâ ile karışmış olsun, yâni riyânın yanında dînî bir sâik de bulunursa, yine bu adama: "İlmini açıklama" demeyiz. Fakat yalnız gösteriş için ilmini açıklamaya çalışırsa, o zaman açıklamaması daha faydalı olur. Nâfile ibâdetlerde de hüküm böyledir. Yalnız riyâ için yapılacaksa, terki vâciptir. Fakat ihlâs ile başladığı nâfile ibâdetine ibâdeti esnâsında riyâ karışmak ister ve kendisi bunu hoş karşılamazsa yine ibâdetine devam eder. Zîra ibâdetteki riyânın âfeti zayıftır. Riyânın asıl hedefi idâre mevkîlerinde ve ilim ile yüksek mevkî ihrâz etmek peşinde olmaktır ki, dereceleri üçtür:

RÎYANIN ASIL HEDEFLERİ

Birincisi vâliliktir. Bunun âfeti büyüktür. Bu korkudan selefin çoğu bunu kabul etmemiş ve terk etmiştir.

İkincisi oruç, namaz, hac ve gazâ gibi ibâdetlerdedir. Selefin kuvvetli ve zayıfları bunlarda riyâ ile karşılaştı. Fakat âfet korkusu ile kimse bunları terk etmedi. Çünkü bunlara karışan âfetler zayıftır. Azıcık gayretle ihlâsa yönelebilir.

Üçüncüsü birinci ve ikinci derece arasındadır. Yâni kuvvetli âfet ile zayıf âfetler arasındadır.

Bu da vaaz, fetva, rivâyet ve okutma mansıbı peşinde koşmaktır. Bunun âfetleri, vâlilerin âfetlerinden küçük ve fakat namazdaki âfetten büyüktür. Namazı zayıf olsun, kavî olsun, terk etmek doğru olmaz. Ancak riyâ hâtıralarını azaltmaya çalışmalıdır. Vâliliği ise zayıfların tamamen terk etmesi ve kuvvetlilerin kabul etmesi uygundur, ilim mansıbı bunların arasındadır. İlmin âfetlerini tecrübe edenler, bunun vâliliğe daha çok benzediğini anlarlar. Zayıflar için bundan kaçınmak daha sâlim bir yoldur. Doğruyu Allah bilir.

Bu arada bir de dördüncü bir derece vardır, o da muhtaçlara vermek için servet edinmektir. Zîra infak ve cömertliği açıklamakta övülmeyi celb etmek vardır. İnsanların gönüllerini sevindirmekte de zevk vardır. Bununla beraber bunun da âfetleri çoktur. Bunun için **Hasan-ı Basrî**'ye:

– "İhtiyâcından fazla dünyalık temîn edip onu tutan ile onu infâk edenlerden hangisi daha makbuldür?" diye sorduklarında Hasan-ı Basrî:

Evinde duran daha makbuldür, dedi. Çünkü dünyalıkta huzur azdır. Asıl zühd, Allah için dünyayı terk etmektedir. **Ebû'd-Derdâ**: Dımaşk mescidinin kapısında çalışıp her gün elli dînâr kazanarak onu tasadduk etmek beni sevindirmez. Gerçi

ben, alış-veriş haramdır, demiyorum. Fakat ben isterim ki, alış-veriş kendilerini Allah'ı zikirden alıkoyan kimselerden olmayayım, demiştir. Bu hususta âlimler ihtilâf etmişler. Bir kısmı, dünyadan korunmak ve tasadduk etmek şartıyla helâlinden kazanmak, nâfilelerle meşgul olmaktan daha iyidir. Diğer bir kısmı, devamlı sûrette zikir ile meşgul olmak daha iyidir, dedi. Zîra alış-veriş insanı zikirden alıkoyar.

Nitekim **Îsâ aleyhisselâm**: "Ey iyilik yapmak maksadıyla dünyalığı arayan, dünyayı terk etmek senin için daha iyidir." demiştir. Yine Îsâ aleyhisselâm: Dünyalığın en küçük âfeti, onu ıslâh edeceğim diye Allah'ı zikirden meşgul olmaktır. Hâlbuki Allah'ı zikir, her şeyden büyük ve fazîletlidir. Bu anlattığımız riyâ âfetinden selâmet bulanlar hakkındadır. Bir de işin içine riyâ karışırsa, dünyalığı terk etmesi çok daha makbuldür. Zikirle meşgul olmanın fazîletinde ihtilâf yoktur.

Hulâsa: Halk ile alâkalı olup nefsin zevk aldığı şeyde âfetin bulunması ihtilâflı değildir. En makbulü, amel etmek ve âfetleri terk etmektir. Şayet âfetleri terk etmekten âciz kalırsa kendisine baksın, kalbine danışsın, gayret etsin, yaptığı işteki hayır ile şerri muvâzene etsin de tabiatının meylettiğini değil, ilim nûrunun gösterdiği yolu tercîh etsin. Daha doğrusu nefsinin daha çok hoşuna gideni kendisi için daha zararlı olanıdır. Zîra nefis, dâima kötülüğü gösterir. Hayra meyledip hayırdan zevk alması pek enderdir. Bununla beraber bu da bâzı hallerde uzak bir şey değildir. Bunlar, müspet veyâ menfî olarak tafsîlâtı üzerinde hüküm verebilmenin mümkün olamayacağı şeylerdir. Bütün bunlar, kalbinin ictihâdına terk edilmiştir. Dîninin selâmeti için kalbine baksın ve kendisine kuşku veren şeyi terk edip sükûn veren şeyi yapsın.

Şunu da söyleyelim ki; bu anlattıklarımızdan bâzen câhiller aldanabilir ve âfet korkusu ile malını elinde tutarak infâk etmeyebilir. Bu ise cimriliğin kendisidir. Sadakalarda şöyle dursun, mübâh olan yerlerde bile malı infâk etmek onu tutmaktan daha hayırlı olduğunda şüphe yoktur. İhtilâf, kazanmaya muhtaç olan bir kimsenin hakkındadır. Bu adamın kazanıp infâk etmesi mi daha makbul, yoksa mal kazanmaktaki âfetleri göz önüne alarak bundan vazgeçip zikir ile meşgul olması mı daha makbuldür? İşte ihtilâf buradadır. Fakat elde mevcut helâl serveti infâk etmesi, onu elinde tutmasından her hâl ü kârda daha makbuldür.

HÂLİS VE SADIK ÂLİMİN ALÂMETLERİ

Şâyet, "Âlim bir vâizin gösteriş maksadı olmadan hâlis ve sâdık olduğu hangi

alâmet ile bilinebilir?” dersen bilmiş ol ki, onun bir takım alâmetleri vardır:

Birincisi: Kendisinden daha âlim, daha güzel ve halkın daha çok rağbet ettiği bir vâiz çıkarsa, ona haset etmeden, ona sevinmiş olmaktır. Yâni bu gibi bir hatîbe haset etmezse, kendisi sâdık bir vâizdir. Haset etmez derken, gıpta da etmez demedik; ben de bunun gibi olabilsem demesinde bir beis yoktur.

Diğeri de cemâatini aynı gözle görmektir. Yâni ileri gelenler geldiği vakit söz ve ifâdelerinde bir değişiklik yapmamaktır. Bir başka alâmeti de sokaklarda halkın, kendi peşinden gitmesini arzu etmemektir. Daha birçok alâmetleri varsa da, bunları saymak sözü fazla uzatacaktır.

Saîd b. Mervan diyor ki: Mescidde Hasan-ı Basrî’nin yan tarafında bir yerde oturuyordum. Haccâc, bâzı asker ve yardımcıları ile beraber içeri girdi. Mescidin avlusuna geldiği zaman, bindiği erkek atın üzerinde Roma mâmûlü bir eğer vardı. Atından indi, etrafına bakındı ve en kabalalık Hasan-ı Basrî’nin meclisini buldu. O tarafa yöneldi ve benim bulunduğum taraftan gelerek ikimizin arasında oturdu. Hasan ise her gün mûtad olan konuşmasını yapıyordu. Sözünü değiştirmeden ve Haccâc’a iltifât etmeden mevzûuna devam etti ve bitirdi.

Ben kendi kendime: “Bugün Hasan’ı deneyeceğim, bakalım Haccâc geldi diye vaziyetinde bir değişiklik yapacak mı?” dedim. Fakat Hasan yukarıda anlattığım gibi hiç bir değişiklik göstermeden mûtad konuşmasını bitirince Haccâc elini Hasan’ın omuzlarına vurarak: “Bu şeyh doğru konuştu ve iyi yaptı. Siz bu gibi meclislere devam edin. Zîra ben Rasûl-i Ekrem’in: “Zikir meclisleri cennet bahçeleridir.” dediğini işittim. Eğer üzerime aldığım âmme işleri olmasa, siz beni bu gibi meclislerde geçemezdiniz. Çünkü ben bunların fazîletini bilenlerdenim.” dedi ve sonra ağzını açarak söze başladı. Hasan’a varıncaya kadar hepimiz hüsn-i beyânına hayran kaldık. Haccâc kalkıp gidince, Şamlı biri gelerek Haccâc’ın yerinde oturdu ve: “Ey Allah’ın kulları, hayret etmez misiniz? Ben yaşlı bir insan olduğum halde hâlâ askerlik yapıyorum. Aldığım maaş üç yüz dirhemdir. Buna karşılık at, katır ve çadır bulundurmak mecbûriyetindeyim. Hâlbuki yedi kız çocuğum var, bunları da geçindirmek, zorundayım. Halime bakın da bana acıyınız.” dedi.

Hasan-ı Basrî, adama acıyarak başını ona doğru eğmiş söylediklerini dikkatle dinliyordu. Adam sözünü bitirince, Hasan başını kaldırdı ve: “Allah onları kahretsin, Allah’ın kullarını kendilerine hizmetçi ettiler. Allah’ın malını kendi aralarında bölüp yediler. Altın ve gümüş için insanları öldürdüler. Allah’ın düşmanları, kendileri harbe çıktıkları zaman rahat eğerler ve rahvan atlar üzerinde otururlar. Dîn kardeşlerini yaya ve aç olarak harp meydanına sürerler.” şeklinde konuştu ve ağzına geleni söyledi. Onların bütün ayıplarını

saydı döktü. Bunları dinleyen başka bir Şamlı oradan kalkarak hemen Hasan-ı Basrî'nin söylediklerini Haccâc'a ulaştırdı. Az sonra Haccâc'ın postası geldi ve: "Haccâc seni çağırıyor." dedi.

Hasan-ı Basrî kalkıp gidince, Haccâc'ın aleyhindeki ağır konuşmalarından dolayı ona acıdık. Mutlaka Haccâc'dan kendisine bir zarar gelir, dedik. Kısa bir müddet sonra Hasan-ı Basrî gülerek geri döndü. Bu şekilde güldüğü az görülmüştür, o yalnız gülümserdi. Geldi yerine oturdu ve emânetin ehemmiyeti üzerinde durdu. Devamla: "Siz emânetle meclislerde oturursunuz. İhâneti yalnız altın ve gümüşte aramayın. En büyük hıyânet, kendisine güvenilerek yanında konuşulan sözleri, alâkalıya iletmektir. Adam beni bu sebepten çağırdı ve;

– "Diline sâhip ol. Bu nasîhatinden dolayı sana bir şey demiyorum. Ancak böyle, Allah'ın düşmanları kendileri harbe şöyle çıkar, dîn kardeşlerini aç çıplak götürürler şeklinde konuşmalar yapıp halkı aleyhimize tahrîk etme." dedi. Kolaylıkla Allah beni şerrinden korudu," dedi. Bu arada Hasan-ı Basrî merkebine binip evine gitmek istediği sırada kalabalık bir halkın peşine takıldığını görünce, dönerek:

– "Ne istiyorsunuz, bir şey mi soracaksınız? Şâyet böyle bir şey yoksa dağılın gidin." dedi.

İşte şu anlattıklarımız ve benzeri alâmetlerden kulun iç hâli anlaşılır. Ne zaman ki, âlimler birbirinin aleyhine düşer, birbirini çekemezler ve birbirlerine yardımda bulunmazlarsa, bilmiş ol ki onlar âhireti satıp dünyayı satın alan hâsirlerdendirler. Allahım, lütf u kereminle bizi bu vartaya düşmekten koru.

Taberânî ve Beyhakî, İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

Müslim, İyaz b. Hammad'dan rivâyet etmiştir.

Yukarıda geçmiştir.

Isfahânî **"Et-Tergîb ve't-Terhîb"** de rivâyet etmiştir.

Ahmed, Uhâde b. Sâmit'ten rivâyet etmiştirMuhtelif rivâyet yolları vardır.

Taberânî mevsûlen rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Musa'dan rivâyet etmişlerdir.

Ashâb-ı Sünen Bureyde'den sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

Ashâb-ı Sünen Ebû Hureyre'den sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

Buhârî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Sehl b. Sa'd'dan rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce Enes'den rivâyet etmiştir.

HALK GÖRÜYOR DİYE İBÂDETE HEVESLENMEK

Bilmiş ol ki; insan bâzen teheccüd namazı kılan kimseler arasında geceler. Bunların bir kısmı sabahlara, bir kısmı gecenin yarısına kadar bâzısı da gecenin bir kısmını ibâdetle geçirirler. Kendisi evinde bulunduğu zaman çok az gece ibâdeti yapardı. Fakat bunları görünce, onlara uymaya heves eder ve âdetini aşar veyâhut hiç gece ibâdeti yapmazken, bunların arasında bulunduğu için, o da kalkar namaz kılarsa, bunun gibi nâfile oruç tutmak mûtâdı değil iken oruç tutanlar arasında bulunduğu için, heveslenerek o da onlarla oruç tutarsa, bâzen bunun riyâ olup onlara uymaması gerektiği sanılır ki bu, mutlak sûrette böyle değil, belki bunun tafsîlâtı vardır.

Çünkü her mü'min, Allah'a ibâdet etmeyi, gündüz oruç tutup gece namaz kılmayı arzu eder. Ancak bâzı mâniler buna engel olur. Şehvetine uyar, gaflete kapılır da bu ibâdetleri yapamaz. Fakat başkalarını bu ibâdetlerde görmek, gafletinin zâil olmasına sebep olur. Yâhut bâzı yerlerde ibâdetine mâni olan engeller ortadan kalkar, hevesi artar da ibâdet eder. Meselâ bir insana, kendi evinde ibâdetine mâni olan haller doğar ve gece ibâdetine engel olur.

Yumuşak döşekte yatmak, âilesi ile münâsebette bulunmak, akraba ve dostları ile sohbet etmek, çocukları ile meşgul olmak ve diğer işleri ile uğraşmak gibi. Fakat evinden uzaklaştığı zaman, hayra rağbetini köstekleyen bu engeller ortadan kalkar da hayrı teşvîk eden sebepler doğar. Bunun gibi dünyadan îrâz edip ibâdetle Allah'a yönelen kimseleri görmek ve ibâdetle onların onu geçmeleri ağırına gitmek gibi haller de olur. İşte bu anda gösteriş değil, dînî hüccet kendisini gayrete getirir yâhut evinden uzaklaşıp yatak değiştirdiği için uyuyamaz, uykusuzluğu fırsat bilerek ibâdet eder. Bunun gibi insan devamlı olarak evinde bulunur, nefsi de devamlı ibâdeti istemez, bu bakımdan evinde kılamaz olur, fakat yer değiştirmekle gittiği yerde az kalacağı için orada gece namazı kılmaya heves eder. Evinde çeşitli yemekleri varken oruç tutmak zoruna gidebilir. Fakat bunlardan uzaklaştığı zaman, bu engel zâil olur ve dînî arzu ile oruç tutmak ister.

Çünkü ibâdetine mâni olan engeller ortadan kalkmıştır. Mâniler kalkınca da dîndarlığı onu ibâdete sevk eder. Bütün bu sebepler bulunmakla beraber, ibâdet etmesinin asıl sebebi, insanların arasında bulunması ve herkesin kendisini görmesi de olabilir. Bununla beraber bâzen hu gibi haller de ameline engel olur ve "Burada bu ibâdetleri yapma, sonra mürâî olursun. Çünkü sen evinde bu

ibâdetleri yapmıyordun." der.

Bâzen bu gibi hallerde ibâdete havâs insanların görmesinden, onların kendisini yermesinden, husûsan kendisini ibadet eder diye bildikleri halde ibâdet etmediğini görünce, onu tembelliğe nispet etmelerinden çekinmekten de olur. Çünkü onların gözünden düşmek istemez ve onların nezdindeki mevkiini korumak ister. İşte bu ahvâlde şeytan faaliyete geçerek: "Sen kıl, artık sen mürâî değilsin, ihlâs ediyorsun. Kıldığın bunlar için değil, Allah içindir." der. Zâten senin evde kılamadığın çeşitli mânilerden dolayı idi. Şimdi kıldığın gösteriş için değil, o mâniler zâil olduğu içindir. İşte burası bir hayli karışıktır. Bunu ancak basîret sahipleri aydınlatabilir. İbâdet için kendisini harekete geçiren kuvvetin riyâ olduğunu sezdiği zaman, mûtâdından fazla olarak bir rekât dahi kılmasın.

Zîra Allah'a itâat etmekle insanlar tarafından övülmeyi arzu ettiği için, Allah'a âsî olur. Şâyet ibâdeti, mânilerin ortadan kalkması ve âbidlere gıpta maksadı ile olursa, onlara uysun. Bunun da alâmeti vardır. Şöyle ki: Şâyet o evde onların göremeyeceği bir yerde olsa da, yine mâniler zâil olduğu ve onlara heves ettiği için namazına devam edecek idiyse, aslında bu bir riyâkârlık değildir. Yok, eğer onlar beni göremiyorlar, ben de kılmam derse, onların yanında yaptığı riyâkârlıktır. O zaman bu ibâdeti terk etsin.

Yine bunun gibi, Cuma günü câmide insana bir heves gelir ki, bu heves başka zamanlar gelmeyebilir. Bu hevesin de iki sebebi vardır; yâ cemâat tarafından övülmeyi arzu eder veyâhut oradaki ibâdetlere heves ederek Allah rızâsı olur. Bâzen hem dînî, hem de övülme arzusu birleşir. Burada da galip olan taraf aranır. Galip olan Allah rızâsı ise ibâdetine devam eder ve mümkün mertebe gösterişi atmaya gayret eder. Yine bunun gibi orada Allah korkusundan ağlayan insanları görerek bundan haz alıp kendisi de -gösteriş olmaksızın- ağlar. Gerçi kendisi yalnız olarak yapılan vaazı dinlemekten ağlamayacaktı. Fakat insanların ağlaması kendisine tesîr ettiği için ağlamıştır. Bâzen de ağlayamaz, fakat kalp katılığından korkarak, ya gösteriş veyâ hakîkaten kendisini ağlar gibi göstermeye çalışır, bu da makbuldür. Fakat bunun da riyâ veyâ gerçek olmasının alâmeti vardır. Şöyle ki; orada, cemâatin görmeyeceği bir yerde olsa yine aynı tavır ve davranış içinde olacak idiyse bu riyâ değil, gerçektir. Aksi ise riyâdır. Onun için ne ağlamalı, ne de kendisini ağlar gibi göstermelidir.

Lokman aleyhisselâm oğluna nasîhatinde: "Oğlum, kalbin katı olduğu halde insanların sana hürmet etmesi için kendini Allah'tan korkar gibi göstermeye çalışma." demiştir. Kur'ân ve zikir meclislerinde, bâzı hallerde âh çekmek, solumak ve inlemekte de hüküm böyledir. Bunlar bâzen gerçek nedâmet, hüzün ve üzüntünün tesîri ile olduğu gibi, bâzen de yanındakilerin tesîri ile olur ki, her

ikisi de makbuldür. Bâzen de desinler diye olur ki, bu ise riyâdır. Şâyet samîmî üzüntüsüne bir de riyâ karışır ve bunu reddederse yine ağlaması makbuldür. Şâyet ârız olan riyaya meylederse, o zaman ecri kaybolur ve Allah'ın gazabına uğrar.

Bâzen de mahzun olması samîmî ve fakat sesini yükseltmesi ve hareketleri gayr-ı samîmî olur. Bu da korkulu bir riyâkârlıktır. Çünkü bu riyâ ile başlamak gibidir. Bâzen, bu heyecanla düşmediği halde gösteriş için düşer, fazla baygın kalmadığı halde kendisini baygın gibi gösterir. Kalkabildiği halde kalkamıyor gibi kendisini gösterir ve bunlara benzer hareketlerde bulunur. Bütün bu yapmacık hareketler şeytanın aldatması ve nefsin ifsâdındandır. Bu gibi haller kendisine ârız olduğu takdirde, kendini toparlamalı, aslında bu hareketinin yapmacık olduğunu etrafındakiler bilseler, kendisine itibâr şöyle dursun, kendisinden nefret edeceklerini hatırlamalı, Allahu Teâlâ'nın her şeyi bildiğini, bu davranışında insanlardan daha çok kendisine kızdığını bilmelidir.

Nitekim **Zünnûn-ı Mısrî** bir zikir esnasında ayağa kalktı ve yıkıldı. Bunu gören bir ihtiyar da aynı şekilde kalktı ve yıkılmak istedi. Kendini zorlayarak bu hareketi yapmak istediğini farkeden Zünnûn:

– "İhtiyâr, sen kalktığın zaman ne maksatla kalktığını bilen seni görüyor." deyince insaflı olan ihtiyar hemen oturdu. Bütün bunlar nifâk işleridir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

تَعَوَّذُوا بِاللّٰهِ مِنْ خُشُوعِ النِّفَاقِ

"Nifak hu ûundan Allah'a sığının." [206] buyurmuştur. Nifak huşûu, âzâlar huşû ederken kalbin buna aldırış etmemesidir.

İstiğfâr, Allahu Teâlâ'nın azâb ve gazabından O'na sığınmakta da hüküm böyledir. Bunlar bâzen kusurlarını hatırlayıp nedâmet duyduğu için bâzen de gösteriş için olur. İşte bunlar kalbe karşılıklı ve birbirine yakın olarak geçen hâtıralardır. Bunun için kalbine geçenleri iyice incele, nereden geldiklerini araştır, şâyet Allah için iseler devam et, riyâ karışımından ise kendini koru. Çünkü o, karıncanın ayak şamatasından da gizlidir. İbâdetinin makbul olup olmayacağı korkusunu da hatırından çıkarma. İhlâs ile başladığın ibâdete, insan övgü ve sevgisinden kaçın. Zîra bu her dâima akla gelebilir. Böyle bir şeyi içinde duyduğun zaman, hemen bunu Allahu Teâlâ'nın bildiğini ve sana kızdığını hatırla. **Eyyûb aleyhisselâm**ı ziyâret eden üç kişiden birinin söyledikleıini düşün. O. Eyyûb'e:

– "Ey Eyyûb, kulun kendini aldattığı görünüşte belli etmeyip içinde gizli

tuttuğu şey ile cezâ göreceğini bilmiyor musun?”

Diğer birisinin de: “Allahım, insanların beni senden korkar gördüğü halde senin bana gazâblı olmandan sana sığınırım.” dediğini düşün.

Hz. Hüseyin de şöyle demiştir: “Allahım, insanların gözünde güzel görünüp de senin nazarında içimin çirkin olmasından, insanlara karşı görünüşümü korumaktan, senin muttalî olduğun kalbimi kaybetmekten, insanlara kendimi güzel gösterip kötü niyetimle sana karşı cüretkâr davranmaktan, insanlara güzel amelimle yaklaşıp kötü niyet ve hareketimle senden uzaklaşıp gazabını celb etmekten sana sığınırım. Allahım, beni bu hallerden koru.” dedikleri hatırla.

Bu üç kişiden diğerinin de söylediğini hatırla. O, şöyle demişti:

- “Ey Eyyûb, dış görünüşlerini koruyup gizli taraflarını kaybedenlerin Allah’tan ihtiyaç diledikleri zaman, yüzlerinin kararıp rezîl olacaklarını bilmez misin?”

İşte yukarıdan beri anlattıklarımız, riyânın âfetleridir. Bunları anlayabilmek için insan dâimâ kalbini murâkabe etmelidir. Haberde vârid olduğuna göre riyânın yetmiş kapısı vardır. Bunların birbirinden daha karanlık, daha kapalı olduğunu, hattâ karıncanın ayak şamatasından daha ince olduğunu öğrendin. Bunu seçebilmek için ne kadar titiz davranmak gerektiğini de anlamış oldun. Nefsin hîlelerini araştırıp murâkabe etmeden, kalbini kontrol etmeden bunlar hiç bulunur mu? Allahu Teâlâ’nın ihsân ve keremiyle bizi riyâdan korumasını dileriz.

Beyhakî **“Şuabü’l-İman”** nda rivâyet etmiştir.

ÂHİRET YOLCUSU NEFSİNİ İLZÂM İÇİN NE YAPMALI

Bilmiş ol ki; mürîdin, ilk olarak kalbini ilzâm edeceği en iyi hareketi, bütün ibâdetlerini Allahu Teâlâ'nın bilmesiyle iktifâ etmektir. Yalnız Allah'ın bilgisiyle, ancak Allah'tan korkup O'ndan umanlar iktifâ eder. Fakat başkasından korkup umanlar, iyi hallerini onlara duyurmak isterler. Bu halde olanlar, Allah'ın gazabına uğrama tehlikesi ile karşı karşıya bulunduklarından bu arzunun akıl ve iman cihetinden çirkin bir şey olduğunu kalbe anlatmakla onu ilzâma çalışmalı, başkasının dayanamayacağı yorucu ibâdetlerde nefsini murâkabe etmelidir. Çünkü böyle mühim bir ibâdeti yapan nefis, onu ifşâ etmek ve duyurmak ister. Senin bu kadar meşakkatli ameli göze alıp yaptığını bu halk bilse, seni baş tâcı yapar, hattâ sana secde ederlerdi. Çünkü bunu senden başka kim yapabilir? Sen bunu gizlemeye nasıl râzı olursun? İnsanlar senin mevkîini bilemez, seni kabul edip sana uymazlar, der. İşte bu vaziyet karşısında dimdik durmalı ve yapmış olduğu büyük ameli karşısında alacağı büyük mükâfatı düşünmeli, bunun karşısında Allahu Teâlâ'ya yapılan ibâdetle kullarından mükâfat bekeyenlerin; Allahu Teâlâ'nın gazabına uğrayacaklarını hatırlamak amelini başkasına gösterip ona kendisini sevdirmekle Allah'ın katından düşüp o büyük emeğinin boşa gideceğini bilmeli ve kendi kendine: "Ben bu emeğimi hiç bir şeye güç yetirmeyen insanlara bildirmekle nasıl kaybederim." deyip nefsini ilzâma çalışmalıdır.

"Ne yapalım bu amel karıştı, ihlâs ancak kuvvetli imân sahiplerinin kârıdır. Böyle karışık olanlar onun gibi değillerdir." diyerek ümîdini kesip de ihlâsdaki mücâhedesini terk etmemelidir. Zîra amelleri riyâ ile karışanların mücâhedeye daha çok ihtiyaçları vardır. Çünkü takvâ sâhibinin nâfile ameli fesâda giderse de farzları tam olarak kalır. Böyle karışık halde olanlar, farzlarını da tam olarak koruyamazlar. Bunun için noksanlarını nâfile ile ikmâl etmeleri lâzımdır. Şâyet bunu yapmazsa farzları da eksik olur ve bu hususta göreceği cezâ ile helake gider. Onun için bu gibilerin ihlâsa daha çok ihtiyaçları vardır. Temîm-i Dârî'nin rivayetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يُحَاسَبُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَإِنْ نَقَصَ فَرْضُهُ قِيلَ انْظُرُوا هَلْ

لَهُ مِنْ تَطَوُّعٍ؟ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ أُكْمِلَ بِهِ فَرْضُهُ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ

لَهُ تَطَوُّعٌ أُخِذَ بِطَرَفَيْهِ فَأُلْقِيَ فِي النَّارِ

“Kıyamet günü kul hesaba çekilir. Farzlarında eksik varsa, bakın nâfileleri var mı, denir. Varsa, farzları onunla tamamlanır. Yoksa sağından ve solundan yakalandığı gibi cehenneme atılır.” [207]

Riyâ ile karışık amel eden, kıyâmet günü farzları noksan ve günâhları büyük olduğu halde Allah’ın huzuruna götürülür. Bunun için farzlarını tamamlamaya ve günâhlarını azaltmaya son derece gayret etmelidir. Bu da ancak nâfilelerde ihlâs ile mümkün olur. Müttakîlerin çalışması, derecelerinin yükselmesi içindir. Şâyet nâfileleri kabul olmasa da farz ibâdetleri, cennete girmeleri için kâfidir. O halde nâfilelerin kabulü için nâfile ibâdetlerini başkasının bilmemesi husûsunda kalbini ilzâm etmeye çalışmalı, ibâdetten sonra da bunu duyurmamaya gayret etmelidir. Bütün bunları yaptıktan sonra da amelinin kabul olup olmayacağından korkmamalıdır. Çünkü bilmeden belki yine gizli bir riyâ karışmış olabilir. Allahu Teâlâ’nın kabul etmeyip reddetme korkusu dâimâ kalbinde bulunmalıdır. Amele başlarken Allah rızâsını katî olarak niyet ettiğine kanî olmalı ki, ancak bu sâyede ameli sahih olacaktır. Namaz içinde de gafletle geçirdiği anlarda riyâ ve ucub gibi hâtıralardan korkmalı ki, amelinin kabulüne daha çok müessir olur. Bu sâyede ibâdetin zevkine varır. Çünkü ihlâsı yakın; riyâsı ise şek ve şüphelidir. Bu şüpheden korkması, ara yerde bilmeyerek geçmiş olan riyâ hâtıralarının yok olmasına vesîle olabilir.

İnsanların ihtiyacına koşmak ve ilim öğretmekle Allah’a yaklaşmak isteyenler de insanların gönlünü sevindirmesinin sevap olması ile nefsini ilzâm etmeli, başka bir şey beklememeli, okutmanın da mükâfatı ile iktifa etmeli, buna karşı teşekkür ve övülme gibi hiç bir karşılık beklememelidir. Çünkü karşılık beklemek, sevâbı giderir. Öğrencisinden hizmet, arkasında gezmek ve her hangi bir işinde bulunmak gibi bir şey beklediği anda ecrini kaybeder. Kendisi ummadan öğrencileri kendi istekleri ile bir hizmette bulunmak isterlerse, bunun, ecrine zarar vermeyeceği umulur. Bununla beraber, âlimler bundan çekinirler. Hattâ bir âlim kuyuya düşmüş, halk toplanıp ip uzatmışlar, onu çekip yukarı alacakları sırada aşağıdan: “Benden bir âyet öğrenen varsa, Allah aşkına sakın ipime yapışmasın.” diye seslendi. Maksadı, emeğinin mükâfatının kaybolmaması idi.

Şakîk-i Belhî: “Süfyân-ı Sevrî’ye bir kat elbise hediye ettim, onları iâde etti. Ben de kendisine:

– “Ben senden bir şey öğrenmedim, benim elbisemi niçin iâde ettin?” dedim. O

da:

– “Onu biliyorum, yalnız kardeşin benden öğrenmişti, bu sebeplen çekindim.” dedi.

Süfyân’ın çok gidip geldiği dostlarından birinin oğlu, Süfyân’a bir veyâ iki deri veyâ bin veyâ iki bin dirhem para getirdi. Bu ara babasının hâlini Süfyân’dan sorarak:

– “Onu nasıl tanırsın?” dedi. Süfyân da:

– “Şöyle böyle iyi bir insandı. Allah rahmet etsin.” dedi. Adam:

– “Bunun servetinin benim elime nasıl geçtiğini biliyorsun, o halde şu hediyemi kabul et. Çoluk çocuğunun geçimine harca.” dedi. Süfyân hediyeyi kabul etti. Adam çıkınca hemen oğlu[208] Mübârek’i peşinden göndererek “Çağır gelsin.” dedi. Adam geri döndü. Süfyân hediyeyi bütün zorlamalarına rağmen kendisine iâde etli. Onun babası ile olan ahbaplığını Allah için bir kardeşlik kabul ettiğinden bu hediyeyi hoş karşılamayarak kendisine geri verdi. Mübârek diyor ki: Adam gittikten sonra sabredemedim. Süfyân’ın yanına girerek:

– “Niçin böyle yaptın? Diyelim ki senin kimsen yok, bizi düşünmedin mi?” diye kendisine çattım. Süfyân da bana:

– “Ey Mübârek! Nasıl yani? Sen âfiyetle parayı ye, mesûliyetini ben çekeyim, öyle mi?” dedi. Demek ki âlime vâcip olan, insanları hidâyet bâbında mükâfatını yalnız Allah’tan dilemektir. Talebeye de lâzım olan, Allah’a hamdedip O’ndan sevap dilemek ve O’nun katında mevkî sâhibi olmaya gayret etmek, ne muallimden ne de halktan bir şey beklememektir. Muallime karşı amelinde riyâkârlık yaparak onun yanında mevkî sâhibi olmayı istemesi de hatâdır. Zîra ilim öğrenmek de Allah’a itâat etmekledir. Allah’tan başkasını kasdetmek hüsrandır. Hâlbuki ilim ya faydalı olur veyâ olmaz. Gelecekteki ilim vehmi ile bu andaki ameli hüsrâna uğratır. Bu ise caiz değildir. Belki öğrenmesi Allah için olmalı. İbâdeti Allah için olmalı, muallime Allah için hizmet etmelidir. Öğrenmesinden itâati kastediyorsa böyle davranmalıdır. Çünkü kullar, ihlâs ile amel etmek ve ibâdetleri ile Allah’tan başkasını kasdetmemekle emrolundular.

Yine bunun gibi, anne ve babasına hizmet edenler, onların nezdinde mevkî sâhibi olmalarını niyet etmemeli, ancak Allah’ın rızâsının onların rızâsına bağlı olduğunu düşünerek hizmet etmelidir. Yine annem babam beni sevsinler diye onlara gösteriş için ibadet etmesi de câiz değildir. Çünkü bu niyet, bu anda bir günâhtır. Aynı zamanda Allahu Teâlâ, halini anne babasına açıklatır ve onların güzünden onu düşürür.

İnsanlardan uzaklaşan ve uzlet eden zâhide gelince; o da kalbini Allah’ı zikre

bağlamalı ve ibâdetini yalnız Allah'ın bilmesinin yettiğini kalbine yerleştirmelidir. İbâdetini insanların duyup kendisine saygı göstermelerini hatırından geçirmemelidir. Çünkü bu istek, kalbinde riyâ tohumunu bitirir ve insanlar kendisini bilip övüyorlar diye kolaylıkla tenhâde ibâdet ederken, diğer taraftan bu niyetinden dolayı mükâfatını kaybeder.

İbrâhim b. Edhem diyor ki: Ben mârifeti, Sem'an adında bir rahipten öğrendim. Bir gün kilisesine gittim ve kendisine:

– "Ne vakitten beri bu hücrede bulunuyorsun?" diye sordum. Râhip:

– "Yetmiş senedir buradayım." dedi. Ben:

– "Ne yer ne içersin?" diye sordum. Râhip:

– "Neden soruyorsun?" dedi. Ben:

– "Öğrenmek istediğim için sordum." dedim. Rahip:

– "Her gece nohut yerim." dedi. Ben:

– "Bu yemekle nasıl geçiniyorsun?" diye sordum. Rahip:

– "Karşındaki kiliseyi görüyor musun?" dedi. Ben:

– "Evet, görüyorum." dedim. Rahip:

– "Oradakiler senenin muayyen gününde gelir hücremi süsler, onu ziyaret eder, bana saygı gösterirler. Ne vakit ibâdetten ağırlanırsam, o günü hatırlarım ve ağırlık üzerimden kalkar da bir sâatlık zevke bir senelik meşakkati fedâ ederim. Ben bir saatlik izzet için bir yıllık zahmete katlanırım. Sen de ebedî izzet için bir sâat katlan." dedi ve mârifeti kalbimde büyüttü. Sonra devamla:

– "Bu kadarı yeter mi daha söyleyeyim mi?" dedi. Ben:

– "Yetmez, artır." dedim. Râhip:

– "Aşağı in." dedi. Beraberce indik. Bana bir bardak doldurdu. İçinde yirmi tane nohut vardı. Sonra bana:

– "Kiliseye gir de sana verdiğimi görsünler." dedi. Kiliseye girince Rumlar etrâfımı çevirdi:

– "Şeyhimiz sana ne verdi?" diye sordular. Ben:

– "Kendi yiyeceğinden bana ikrâm etti." dedim. Onlar:

– "Sen onu ne yapacaksın, bizim ona daha çok ihtiyacımız var." dediler. Sonra da:

– "Ne istiyorsun?" dediler. Ben:

– "Yirmi nohuda yirmi altın istiyorum." dedim. Onlar da hemen parayı verip nohudu aldılar. Rahibe döndüm. Rahip:

– "Ne yaptın?" diye sordu. Ben, olup biteni anlattım ve yirmi altına nohudu sattığımı söyledim. Rahib:

– "Beceremedin, yirmi bin altın isteseydin alacaklardı. İşte bu, ibadet

etmeyenlerin eriştiği ululuktur. Sen ibâdet edenleri buradan kıyasla dedi ve devamla:

– “Dostum, Rabbine dön. Altın ve gümüşe boş ver.” dedi.

Maksadımız şu ki: tenhâ yerlerde bulunan kimse de halk nezdinde sayılıp sevilmesini ister ve bâzen de bunun farkında olmaz. Onun için dâimâ korkulu olmalıdır. Kurtuluş nişânı, insanlarla hayvanları bir seviyede tutmaktır. Kendi hakkındaki görüşleri her ne şekilde değişse de ona aldırış etmemeli, azıcık acınmayı da akıl ve îman nûru ile reddetmelidir. Hattâ yaptığı ibâdetini insanların hepsi görse bile, onlar görüyor diye huşûunda bir değişiklik olmamalı ve buna sevinmemelidir. Çünkü azıcık sevinç, zayıflığına alâmettir. Fakat akıl ve îman nûru ile bunu reddederse perişan ve sa’yinin hebâ olmaması umulur. Ancak onlar gördüğü vakit, küstahlıklarına uğramasın diye ağır kılarsa, bunda beis olmamakla yine bir nevî aldatma vardır. Zîra nefsin gizli arzusu, bâzen huşûunu açığa çıkarmakta olur da bunu halkı aleyhine çevirmemek şeklinde göstermeye çalışır. O vakit maksadının bu olup olmadığını anlamak için nefsi sıkı bir denemeden geçirmek lâzımdır.

Şöyle ki; bu adam süratle yürümesinden çok yemesinden veyâ fazla gülmesinden dolayı halkın kendisinden nefret ettiğini anladığı zaman, bunu müsâmaha ve cömertlikle karşılıyor mu? Şâyet orada müsâmaha göstermez ve küçük düşmemek için bu hareketlerine düzen verir de, ibâdette küçük düşmemek için onları görünce huşû içinde namaza devam ederse, buradaki maksadının da görenlerin gözüne ve gönlüne girmek olduğu anlaşılır. Bundan ancak mevcûdatta, hakîkatte Allah’tan başka kimsenin olmadığını kalbine yerleştirenler kurtulur. Bunlar, yalnızlıkta nasıl ibâdet ederlerse, halk içinde de aynı ibâdeti yapar, kimseye aldırış etmezler. Gelen ufak tefek hâtıraları kolaylıkla reddederler.

İnsanların görüşleri ile tavr u hareketlerinde bir değişiklik olmaz. Buradaki samîmiyetlerinin nişânesi, bu adamın biri fakir, diğeri zengin iki arkadaşı olsa; zengin yanına geldiği zaman, zengine fakirden daha çok ikrâm etme arzusunu içinde duymamaktır. Tabiî, zenginin âlim veyâ verâ sâhibi olması hâlleri müstesnâdır. Bu vasıflarından dolayı kendisine hürmet edilir. Kimin canı zenginleri daha çok görmek isterse, o mürâî veyâ tamahkârdır. Yoksa yoksula bakmak, âhirete rağbeti artırır, kalbe meskeneti sevdirir. Zengine bakmak ise bunun aksinedir. O halde daha nasıl fakire değil de zengine bakmaktan hoşlanır?

Hikâye edildiğine göre zenginlerin **Süfyan-ı Sevrî**’nin meclisinde uğradıkları zillet, hiç bir yerde görülmemiştir. O, fakirleri öne alır ve zenginleri arkada bırakırdı. Hattâ onun sohbetine devam eden zenginler yoksulluğu temennî

ederlerdi. Evet, senin zengine fazla hürmet etmek hakkın var ama zengin sana daha yakın olur veyâ aranızda hak ve hukuk veyâhut eski bir dostluğunuz bulunduğu zamandır. Şâyet bu şartlar zengin ve fakîrde aynı ise yine zengini takdîm edemezsin. Çünkü fakîr, Allah katında zenginden kıymetlidir. Senin zengini takdîm etmen, zenginliğine tamahın ve ona gösterişin içindir. Sonra mecliste onları bir seviyede tuttuğun zaman, hikmet ve huşûu zengine daha çok göstermenden de korkulur ki, bu da gizli bir riyâ veyâ gizli bir tamahtır.

Nitekim İbn Semmâk diyor ki: Câriyeme dedim ki, bana ne oluyor? Bağdad'a geldiğim zaman hikmet kapıları bana açılıyor, bülbül gibi konuşuyorum. Câriye, tamah adamın dilini açar, dedi ve doğru söyledi. Hakîkaten dil, zenginin yanında açılıp döküldüğü gibi, fakirin yanında açılamaz. Yine bunun gibi zengine gösterdiği saygıyı fakire gösteremez.

Bu hususta nefsin gizli hîleleri sayılamayacak kadar çoktur. Seni nefsinin şerrinden, ancak Allahu Teâlâ'dan başkasını kalbinden çıkarmak kurtarır. Ondan sonra da ömrün boyunca nefsin ile uğraşırsın. Bir kaç günlük şehevî arzularının peşinde ateşe atılmana râzı olmazsın. Dünyada, bütün zevk ve şehvetlerini yerine getirme imkânına sâhip ve fakat zevk ve şehvetlerinin peşine koşmakla bedenindeki hastalığı sebebiyle her an ölüme mahkûm olan bir hükümdar gibi olmalısın. Şehvet ve zevklerinin peşine giderse ölüme mahkûm ve fakat diyet eder tedâvi yollarını araştırırsa yaşar ve saltanatı devam eder. Bunu anlayan hükümdar artık şehevî zevkleri tatmîn edecek vâsıtalardan uzaklaşır ve hekimlere yaklaşır. Acı ilâçları içmeye başlar. Onların acılığına dayanır da bütün tatlılardan uzaklaşır ve bunların hasretine dayanır. Canı arzu ettiği yemekleri yemez, sevmediği zehir gibi ilâçlara devam eder.

Az yiyip az içtiği için her gün kilo kaybına uğrar, zayıflar. Fakat hekimin tavsiyesine riâyet edip acı ilâçlara devam ettiği için de hastalığı her gün biraz daha azalır. Canı iyi yemekleri istediği zaman, onlardan bulduğu şifâyı ve bu sâyede sağlam bedene sâhip olup tekrar zevk u safâ içinde hükümdarlığını sürdüreceğine bakarak, bu arzuya iltifât etmeyerek ilaçların acılığına dayandığı gibi, âhiret yolcusu mü'min de böyle olmalı. Âhiretini tehlikeye uğratacak dünya zevklerinden sakınıp onların azı ile kanâat etmeli, tenhâ yerleri tercîh edip, Allah'ın gazabına uğrama korkusundan ihtilâtı terketmeli, korku ve hüzün içinde olup Allahu Teâlâ'nın azabından korunmaya çalışmalıdır.

İşin sonu, bir yandan azâbdan kurtarıp öte yandan sayısız nîmetler olacağını düşündüğü zaman bütün bu işler kendisine kolay gelir. Sonra da Allahu Teâlâ'nın kerem ve merhamet sâhibi olup rızâsını arayan kullarına yardımcı olacağım dilediği zaman, onları her türlü zorluklardan koruyacağını ve fakat

onlara kendilerinin doğruluk derecelerini bildirmek için onları bâzı tecrübelerden geçirdiğini bilmelidir. Sonra başlangıçtaki zorluğa tahammül etmesini bilenlere her türlü kolaylığı göstereceğini, onlara sabır ve tahammülü kolaylaştıracağını, tâatın zevkini tattıracağını, münâcâtın zevkine vardırıp şehvetlere karşı koymaktan kendilerini takviye edeceğini bilmelidir. Zîra kerem sâhibi ümit edenin arzusunu boşa çıkarmaz, sevgiliyi boş çevirmez. O, öyle bir kerem sâhibidir ki: *"Bana bir karı yakla ana ben bir zirâ yakla ırım."* buyurmuştur. Nitekim Allahu Teâlâ: *"İyi kullarımın bana mülâkat evki arttı. Ben ise onların mülâkatını daha çok arzu ederim."* buyurmuştur. O halde kul ilk halinde ciddiyet, sadâkat ve ihlâsını açığa çıkarsın ki, Allahu Teâlâ da kendi keremi, cömertliği ve merhametiyle onu kendisine yaklaştırsın.

"Câh ve Riyâ Kitâbı" burada sona erdi.

Hamd Allah'a, salât O'nun sevgili Peygamberine olsun.

Ebû Dâvud, İbn Mâhiye'den rivâyet etmiştir.

Mübârek aslında oğlu değil, yeğenidir. Kitabda oğlu diye geçiyor.

RUB’U’L-MÜHLİKÂT
DOKUZUNCU KİTAB

KİBİR VE UCUB KİTÂBI
(KİTÂBÜZZEMMİ’L-KİBRVE’L-UCB)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsustur, (O'na hamdederim). O Allah ki Halik'tır her şeyi o takdîr eder. Bârî'dir, takdîrine uygun şekilde îcâd eder. Musavvir'dir, yarattığı şeyleri en güzel bir tertipte sûretlendirir. Azîz'dir saygılıdır. Herkes O'na muhtaçtır, fakat O'na erişmek zordur. Cebbâr'dır kahr u galebe sâhibidir, dilediğini dilediği gibi yapar ve yaptırır. Mütekebbir'dir, zâtına nisbetle her şey hakîr, ululuk üstünlük ancak Ona mahsustur. Mutlak sûrette âlî'dir. Onu ululuk ve üstünlüğünden kimse indiremez. O, öyle bir kahr u galebe sâhibidir ki, bütün cebbârlar O'nun azameti karşısında zelîldir ve bütün mütekebbirler O'nun ululuğu karşısında miskîndirler. O, Kahhâr'dır, dilediğini kahreder ve kimse onu önleyemez. O Ganî'dir, öyle bir zengin ve müstağnîdir ki, zât ve sıfâtında hiç bir şey ile alâkası yoktur. Mülkünde ortaklık kabul etmez. O öyle bir Kâdir'dir ki. O'nun celâl ve azameti mahlûkatın gözlerini kamaştırdı. O'nun istivâ ve istîlâsı Arş-ı A'zam'ı kahretti. Peygamberlerin bile dilleri O'nun vasfını ve methini yapabilmekten âciz kaldı. O'nu künhü ile anlamaktan onları bile âciz bıraktı da O'nun celâlinin künhünü anlamaktan melekler ve peygamberler acziyetlerini itiraf ettiler. O'nun kahr u ceberûtu kisrâların belini kırdı. O'nun ululuk ve yüceliği kayserlerin elini kısalttı. Azamet, O'nun îzârı; kibriyâlık ise ridâsıdır. Kibir ve azamette O'nunla münâzaaya kalkışanı, ölüm hastalığı ile kahreder de çâresini bulamaz. O'nun şânı yüce, kadri yüksektir, noksanlıktan münezzehtir.

Salât u selâm, saçtığı ziyâ ile dünyanın her tarafını aydınlatan, nûr-ı mübînin kendisine indirilmiş bulunduğu Hz. Muhammed'e ve Allahu Teâlâ'nın sevgili dostları ve seçtiği ashâbı üzerine olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i kudsîde Allahu Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber veriyor:

اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي فَمَنْ نَازَعَنِي فِيهِمَا قَصَمْتُهُ

"Kibir ve yücelik benim gömleğim, azamet ve ululuk da benim cübbemdir. Bunlarda
ş *benimle münazaaya kalkı ana buğz ederim."* [209]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ

"Üç ey helâk edicidir: İtaat edilen cimrilik, uyulan hevâ-i nefis, kulun kendini beğenip böbürlenmesi." [210] buyurmuştur. Kibir ve ucub yâni benlik ve böbürlenmek, kendini beğenmek, tehlikeli iki hastalıktır. Kibir ve ucub sâhipleri, hasta ve Allah katında sevimsiz kimselerdir. İhyâu Ulûmi'd-Dîn'in bu kısmı tehlikeleri açıklamayı gaye edindiğine göre, en çirkin hasletlerden ve kötü huylardan olan kibir ve ucbu da açıklamak îcâb etti. Biz de bunları iki kısım halinde ele alıp açıklayacağız. Birinci kısım kibir, ikinci kısım ise ucub hakkındadır.

Hâkim **"Müstedrek"** te rivayet etmiştir. İsnadı sahihtir.

Bezzâr, Taberanî ve Beyhakî Enes'den rivayet etmişlerdir.

KİBİR HAKKINDA

Burada kibrin zemmi, heybet ve azametle sallana sallana yürümenin zemmi, tevâzuun fazîleti, tekebbür ve âfeti, kimlere karşı kibrin yapılacağı ve kibrin dereceleri, ne ile kibir yapılabileceği, kibrin sebepleri, tevâzu sâhiplerinin ahlâkı, kibrin nerede açıklanacağı, kibrin ilacı, kibir ahlâkı ile nefsi imtihan, tevâzudan makbul ve mezmûm olan kısımlar anlatılacaktır.

KİBRİ ZEMMETMEK

Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetlerinde kibri, cebbâr ve mütekebbirleri yermiştir. Bunlardan bâzıları:

سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

"Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri âyetlerimden çevireceğim." (A'râf sûresi, 7/146)

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللهُ عَلَى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ

"Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini mühürler." (Mü'min sûresi, 40/35)

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ

"(Peygamberler hep) **fütûhât istediler.** (Buna kavuştular. Hakka karşı alabildiğine) **inat eden her zorba ise nihâyet hâib ve hâsir oldu."** (İbrâhim sûresi, 14/15)

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ

"O, büyüklük taslayanları sevmez." (Nahl sûresi, 16/ 23)

لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا

"Andolsun ki onlar kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir." (Furkan sûresi, 25/21)

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

"Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir." (Mü'min sûresi, 40/ 60)

Kibri zemmeden âyetler pek çoktur. Bu kadarı ile iktifâ edip bu husustaki hadîslere geçelim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ وَلَا يَدْخُلُ النَّارَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ

"Kalbinde hardal dânesi kadar kibir bulunan cennete giremez. Kalbinde hardal dânesi kadar îmanı olan cehenneme girmez." [211]

Ebû Hureyre'nin rivayetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى: اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي، فَمَنْ نَازَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا أَلْقَيْتُهُ فِي جَهَنَّمَ وَلَا أُبَالِي

"Allahu Teâlâ buyuruyor: "Kibriyâ benim ridâm, azamet îzârımdır. Bunların birinde bana münâzaa edeni, hiç aldırmadan cehenneme atarım." [212] buyurmuştur.

Ebû Seleme diyor ki: Ömer'in oğlu Abdullah ile Amr'ın oğlu Abdullah Safâ'da buluştu ve görüştüler. Amr'ın oğlu gitti. Ömer'in oğlu Abdullah bulunduğu yerde ağlamaya başladı. Sebebini soranlara şöyle dedi: Şu Abdullah Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرٍ أَكَبَّهُ اللّٰهُ فِي النَّارِ عَلَى وَجْهِهِ

"Kalbinde hardal dânesi kadar kibir bulunanı Allahu Teâlâ yüzüstü cehenneme atar." [213] buyurduğunu söyledi de ona ağlıyorum, dedi.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَذْهَبُ بِنَفْسِهِ حَتَّى يُكْتَبَ فِي الْجَبَّارِينَ فَيُصِيبُهُ مَا أَصَابَهُمْ مِنَ الْعَذَابِ

"Kul kendini beğenmek sûretiyle cebbarlardan yazılır da onlara isâbet eden azâbdan kendisine de îsâbet eder." [214] buyurmuştur.

Bir gün **Süleyman aleyhisselâm** yüz binlerce insan, cin ve hayvânâtın

huzurunda öyle yükseldi ki, meleklerin göklerdeki tesbîh seslerini duydu. Sonra öyle alçaldı ki, ayakları deniz sularına değmeye başladı. Bu sırada bir ses duydu: “Eğer Süleymân’ın kalbinde zerre kadar kibir olsaydı onu yükselttiğim nispetten daha çok aşağı düşürürdüm.” dedi.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَخْرُجُ مِنْ جَهَنَّمَ عُنُقٌ لَهُ أُذُنَانِ تَسْمَعَانِ وَعَيْنَانِ تُبْصِرَانِ

وَلِسَانٌ مَنْطِقٌ يَقُولُ: وَكِلْتُ بِثَلَاثَةٍ بِكُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ وَبِكُلِّ مَنْ

دَعَا مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا آخَرَ وَبِالْمُصَوِّرِينَ

ş *“Cehennemden bir boyun çıkar; gören iki gözü, i iten iki kulağı ve konu an bir dili vardır. Der ki; ben üç kimseye gönderildim: Zâlim mütekebbirler, Allah’a ortak ko anlar ve sûret yapanlar.”* [215] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بَخِيلٌ وَلَا جَبَّارٌ وَلَا سَيِّئُ الْمَلَكَةِ

“Cimri ve cebbârlar ile kötü huy sâhipleri cennete giremez.” [216] Diğer hadîste:

تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَقَالَتِ النَّارُ: أُوثِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ

وَالْمُتَجَبِّرِينَ، وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: مَا لِي لَا يَدْخُلُنِي إِلَّا ضُعَفَاءُ

النَّاسِ وَسَقَطُهُمْ وَعَجَزَتُهُمْ، فَقَالَ اللّٰهُ لِلْجَنَّةِ: إِنَّمَا أَنْتِ

رَحْمَتِي أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي، وَقَالَ لِلنَّارِ: إِنَّمَا

أَنْتِ عَذَابِي أُعَذِّبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ، وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مِلْؤُهَا

“Cennet ile cehennem birbirine üstünlük tasladı. Cehennem:

– “Bütün kodamanlar, mütekebbir ve cebbârlar bendedir.” dedi. Cennet de:

– “Yâ Rab, bana ne oluyor ki, hep zayıflar, dü ükler ve âcizler bana giriyor.” deyince Allahu Teâlâ cennete:

– “Sen benim rahmetimsin. Seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim.” buyurdu.

Cehenneme de:

– *"Sen benim azâbımsın, seninle de dilediğime azâb ederim. Her ikinizi de dolduracağım." buyurdu."* [217] buyrulmuștur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) șöyle buyurmuștur:

بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ تَجَبَّرَ وَاعْتَدٰى وَنَسِيَ الْجَبَّارَ الْأَعْلٰى، بِئْسَ
الْعَبْدُ عَبْدٌ تَجَبَّرَ وَاخْتَالَ وَنَسِيَ الْكَبِيرَ الْمُتَعَالِ، بِئْسَ الْعَبْدُ
عَبْدٌ غَفَلَ وَسَهَا وَنَسِيَ الْمَقَابِرَ وَالْبِلٰى، بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ عَتَا
وَبَغٰى وَنَسِيَ الْمَبْدَأَ وَالْمُنْتَهٰى

"Ne kötü kuldur o kul ki, cebbârlık taslar, hudûdu a ar da Cebbâr-ı Âlâ olan Allahu Teâlâyı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, kibreder ve sallanır da Kebîr-i Müteâl olan Allah'ı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, gaflete dalar da çürüyüp yok olacağı mezârı unutur. Ne kötü kuldur o kul ki, azar, tuğyân eder de ba langıcı ile sonunu unutur." [218]

Sâbit'in anlattığına göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e: "Falan adam ne de mütekebbirdir." denildiğinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَلَيْسَ بَعْدَهُ الْمَوْتُ

"Sonunda ölüm yok mudur?" [219] buyurdu. Abdullah İbn Amr'ın rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ نُوحًا عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ، دَعَا ابْنَيْهِ، وَقَالَ:
إِنِّي آمُرُكُمَا بِاثْنَتَيْنِ، وَأَنْهَاكُمَا عَنِ اثْنَتَيْنِ، أَنْهَاكُمَا عَنِ الشِّرْكِ
وَالْكِبْرِ، وَآمُرُكُمَا بِلَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ، فَإِنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرَضِينَ
وَمَا فِيهِنَّ لَوْ وُضِعَتْ فِي كَفَّةِ الْمِيزَانِ، وَوُضِعَتْ لَا إِلٰهَ إِلَّا
اللّٰهُ فِي الْكَفَّةِ الْأُخْرٰى، كَانَتْ أَرْجَحَ مِنْهُمَا، وَلَوْ أَنَّ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرَضِينَ وَمَا فِيهِنَّ كَانَتَا حَلْقَةً، فَوُضِعَتْ لَا إِلٰهَ

إِلَّا اللهُ عَلَيْهِمَا، لَقَصَمَتْهُمَا، وَآمُرُكُمَا بِسُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ،

فَإِنَّهَا صَلَاةُ كُلِّ شَيْءٍ، وَبِهَا يُرْزَقُ كُلُّ شَيْءٍ

– *"Nûh aleyhisselâm ölüm dö eğine yattığı vakit iki oğlunu yanına çağırarak:*

– Oğullarım, size iki eyi emreder ve iki eyden nehyederim. Sizi men ettiklerim: irk ile kibirdir. Emrettiklerimin biri "Lâ ilâhe illallah" demektir. Zîra yer ve gökler bütün varlıkları ile terâzinin bir gözüne, kelime-i tevhîd de diğer gözüne konsa, kelime-i tevhîd ağır gelir. Yer, gökler ve bunlardaki varlıklar bir araya gelip kelime-i tevhîd bunların üzerine konsa, bunları kırar ve çökertirdi. "Sübhânellahi ve bihamdihî" demekle de size emrederim. Zîra o, her eyin duâsıdır. Her ey o sâyede merzûk olur." [220] buyurmuştur.

Îsa aleyhisselâm: *"Müjde o adama ki, Allahu Teâlâ ona kitâbını öğretti de sonra bu adam mütekebbir cebbârlardan olmadı."* demiştir.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَهْلُ النَّارِ كُلُّ جَعْظَرِيٍّ جَوَّاظٍ مُسْتَكْبِرٍ جَمَّاعٍ مَنَّاعٍ وَأَهْلُ

الْجَنَّةِ الضُّعَفَاءُ الْمُقِلُّونَ

"Cehennem ehli, her kaba ve çirkin sözlü, i man, sallana saltana ve kibirli kibirli yürüyen, arkada larına kar ı kibredip böbürlenen, istif eden, hakkı men eden kimselerdir. Cennet ehli de her zayıf ve aza kanâat eden kimselerdir." [221]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ أَحَبَّكُمْ إِلَيْنَا وَأَقْرَبَكُمْ مِنَّا فِي الْآخِرَةِ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا

وَإِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَيْنَا وَأَبْعَدَكُمْ مِنَّا الثَّرْثَارُونَ الْمُتَشَدِّقُونَ

الْمُتَفَيْهِقُونَ

"Bize en sevimli ve âhirette en yakın olanınız, ahlâkı güzel olanınızdır. En sevimsiz ve en çok uzak olanınız da çok konu up hezeyan eden, ağzı zorlayıp yayarak konu an, konu masında kendisini öven ve lüzumsuz sözler söyleyen mütekebbirlerdir." [222] buyurmuştur. Bir başka hadîste şöyle buyrulmuştur:

يُحْشَرُ الْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي مِثْلِ صُوَرِ الذَّرِّ، تَطَؤُهُمُ

النَّاسُ ذَرًّا فِي مِثْلِ صُوَرِ الرِّجَالِ يَعْلُوهُمْ كُلُّ شَيْءٍ مِنَ

الصَّغَارِ ثُمَّ يُسَاقُونَ إِلَى سِجْنٍ فِي جَهَنَّمَ يُقَالُ لَهُ بُولَسُ

يَعْلُوهُمْ نَارُ الْأَنْيَارِ يُسْقَوْنَ مِنْ طِينِ الْخَبَالِ عُصَارَةِ أَهْلِ النَّارِ

"Böbürlenen mütekebbirler kıyâmet günü zerreler gibi ayak altında ha rolunurlar. Herkes onları çiğneyip geçer. Her küçük, onların üstünde ve onlardan büyüktür. Sonra Boles adında cehennemin bir zindânına atılırlar. Cehennem ate i onları kaplar. Cehennem halkının yanıp eriyen cesetlerinden sulanırlar." [223] Ebû Hureyre'nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يُحْشَرُ الْجَبَّارُونَ وَالْمُتَكَبِّرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِي صُوَرِ الذَّرِّ

تَطَؤُهُمُ النَّاسُ لِهَوَانِهِمْ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى

"Cebbâr ve mütekebbirler kıyâmet günü zerreler hâlinde ha rolunurlar. Allah'ın, üzerlerindeki horluklarından dolayı herkes onları çiğneyip geçer." [224]

Muhammed b. Vâsıf diyor ki: Bilâl b. Ebû Bureyde'nin yanına gittim ve ona dedim ki:

– "Senin babanın rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ فِي جَهَنَّمَ وَادِيًا يُقَالُ لَهُ هَبْهَبُ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُسْكِنَهُ كُلَّ جَبَّارٍ

"Cehennem'de Hebheb adında bir vâdi vardır. Buralara cebbârları yerle tirmek Allah'ın hakkıdır." [225] Sakın sen bunlardan biri olmayasın.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ فِي النَّارِ قَصْرًا يُجْعَلُ فِيهَا الْمُتَكَبِّرُونَ وَيُطْبَقُ عَلَيْهِمْ

"Cehennemde mütekebbirlere mahsus bir bina var. Onlar oraya konur ve kapı üzerlerine kapatılır." [226] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْخَةِ الْكِبْرِيَاءِ

"Allahım, mütekebbirlerin nefeslemelerinden sana sığınırım." [227]

Bir başka hadîste:

مَنْ فَارَقَ رُوحُهُ جَسَدَهُ وَهُوَ بَرِئٌ مِنْ ثَلَاثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ:

اَلْكِبْرِ وَالدَّيْنِ وَالْغُلُولِ

"Üç eyden uzak olduğu halde ölen cennete girer. Bunlar kibir, borç ve azgınlıktır." [228] buyrulmuştur.

Bu Husûs ile Alâkalı İslâm Büyüklerinin Sözleri:

Hz. Ebû Bekir (r.a.): "Müslümanlardan hiç kimse, hiç kimseyi tahkîr etmesin. Zîra hakîr görülen insanlar, Allah katında büyük olurlar." demiştir.

Vehb diyor ki: **"**Allahu Teâlâ Adn Cennet'ini yarattığı vakit ona baktı ve:

– *"Sen mütekebbirlere haramsın, Onlar sana giremezler."* buyurdu."

Ahnef b. Kays, Zübeyr'in oğlu Mus'ab'ın himâyesinde idi. Onunla bir sedirde otururlardı. Bir gün Ahnef geldi ve fakat Mus'ab uzatmış olduğu ayaklarını toplamadı. Ahnef oturdu ama şüphesiz Mus'ab biraz sıkıştı ve suratı kızardı, yâni böbürlenir bir tavır takındı. Bunun üzerine Mus'ab: "İki defa sidik yolundan meydana gelen insanların böbürlenmelerine şaşarım." dedi.

Hasan-ı Basrî: "Âdemoğluna şaşarım; günde en az iki defa eli ile pisliğini yıkadığı halde sonra döner de yer ve göklerin Cebbarı olan Allah ile muâraza eder." dedi. Allahu Teâlâ'nın:

وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

"Kendi içinizde Allah'ın varlığına nice delîller vardır." (Zâriyât sûresi, 51/21) âyetinden murâdı, kazâ-i hâcet ve idrardır, diyenler olmuştur. Hz. Hüseyin'in oğlu Muhammed: "İnsân kibirlendiğinde aklı azalır." demiştir. Süleymân'a,

– "Kendisiyle iyilik fayda etmeyen kötülük nedir?" diye sorduklarında:

– "Kibirdir." dedi.

Nûman b. Bişr minberde îrad ettiği hutbesinde: "Şeytanın zînetleri ve âletleri vardır. Onun zînet ve âletlerinden biri, Allah'ın nîmetlerine karşı gösteriş, kullarına karşı kibir ve arzûlara uymaktır." demiştir.

Allahu Teâlâ'nın dünya ve âhirette fazl u kereminden af ve âfiyet dileriz.

Müslim, İbn Mes'ûd dan rivayet etmiştir.
Müslim, Ebû Dâvud'dan rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.
Ahmed ve Beyhakî sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.
Tirmizî rivayet etti ve sahih olduğunu söyledi.
Tirmizî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.
Yukarıda geçmiştir.
Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.
Tirmizî, Esmâ bint-i Amis'den rivâyet etmiştir.
Beyhaki **"Şuabü'l-Îman"** nda mürsel olarak rivâyet etmiştir.
Ahmed, Buhârî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir. Senedi sahihtir.
Cimâ ve mennâ ziyâdesi başka bir rivayettedir. Diğerini Buhârî ile Müslim, Hârise b. Vehb'den rivâyet etmişlerdir.
Ahmed, Sa'lebe'den rivâyet etmiştir.
Tirmizî Amr İbn Şuayb'den rivâyet etmiştir.
Bezzâr hasen isnâd ile rivâyet etmiştir.
Ebû Ya'la, Taberânî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.
Beyhaki **"Şuabü'l-Îman"** da rivâyet etmiştir.
Ebû Dâvud ve İbn Hibbân'ın Cubeyr'den buna benzer rivâyeti vardır.
Tirmizî ve Neseî İbn Mâce'den rivâyet etmişlerdir.

GİYİNİŞTE VE YÜRÜYÜŞTE KİBRİN ZEMMİ

Bu husustaki hadîsler:

لَا يَنْظُرُ اللّٰهُ إِلَى رَجُلٍ يَجُرُّ إِزَارَهُ بَطَرًا

"İzârını kibirle çeken kimseye Allahu Teâlâ bakmaz." [229]

Yine Peygamberimiz (s.a.v.):

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَتَبَخْتَرُ فِي بُرْدَيْهِ إِذْ أَعْجَبَتْهُ نَفْسُهُ فَخَسَفَ اللّٰهُ بِهِ

الْأَرْضَ فَهُوَ يَتَجَلْجَلُ فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Kendini beğenerek elbisesi içinde sallana sallana yürüyen kimseyi Allahu Teâlâ yerin dibine batırır ve kıyâmete kadar orada deprenir durur." [230]

مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلَاءَ لَا يَنْظُرُ اللّٰهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

"Kim böbürlenerek elbisesini sürüye sürüye yürürse, kıyâmet günü Allahu Teâlâ ona bakmaz." [231]

Zeyd b. Eslem diyor ki: "Abdullah b. Ömer'in huzuruna girmiştim. Oradan Vakıd'ın oğlu Abdullah geçiyordu, sırtındaki yeni izârı sürükleniyordu. İbn Ömer bunu görünce Abdullah'a:

– "Oğlum, izârını kaldır, yerlere sürünmesin. Zîra ben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

لَا يَنْظُرُ اللّٰهُ إِلَى مَنْ جَرَّ إِزَارَهُ خُيَلَاءَ

"Kibirli kibirli izârını sürükleyene Allahu Teâlâ bakmaz." [232] buyurduğunu işittim." demiştir.

Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) avucuna tükürdü ve tükrüğünü parmağı ile göstererek şöyle buyurdu:

يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى: يَا ابْنَ آدَمَ أَتُعْجِزُنِي وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ مِثْلِ

هٰذِهِ؟ حَتَّى إِذَا سَوَّيْتُكَ وَعَدَلْتُكَ مَشَيْتَ بَيْنَ بُرْدَيْنِ،

وَلِلْأَرْضِ مِنْكَ وَئِيدٌ، جَمَعْتَ وَمَنَعْتَ، حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ

التَّرَاقِيَ قُلْتَ: أَتَصَدَّقُ، وَأَنَّى أَوَانُ الصَّدَقَةِ

“Allahu Teâlâ buyuruyor ki: “Ey Âdemoğlu, sen beni âciz bırakmaya mı çalı ıyorsun?
Ş *Seni una* (tükürüğe) *benzer eyden yarattım. Tam insan olarak meydana geldikten sonra iki elbisene büründün ve böbürlenmeye ba ladın. Hâlbuki yerin sende ağırlığı vardır. Servet edindin infâk etmedin. Can boğazına geldiği vakit, dur, sadaka vereyim, dedin. Nerede? Sadakanın zamanı çoktan geçmi tr.”* [233]

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا مَشَتْ أُمَّتِي الْمُطَيْطَاءَ وَخَدَمَتْهُمْ فَارِسُ وَالرُّومُ سَلَّطَ

اللهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ

“Ümmetim, sallana sallana yürüdükleri, Fars ve Rûm’u fethedip onlardan aldıkları esîrler kendilerine hizmet ettikleri vakit, Allahu Teâlâ onları birbirlerine dü ürür.” [234] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ تَعَظَّمَ فِي نَفْسِهِ وَاخْتَالَ فِي مِشْيَتِهِ لَقِيَ اللهَ
وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ

“Kendi kendine böbürlenip sallanarak yürüyen kimse, kıyâmet günü Allahu Teâlâ kendisinden gadablı olduğu halde huzuruna çıkar.” [235]

Bu hususta İslâm büyüklerinin sözleri:

Ebû Bekr-i Hüzelî diyor ki: “Hasan-ı Basrî ile bulunuyorduk. Amr b. el-Ehtem geldi ve Emevîlerin fesâdı olan mihrâbın yan tarafındaki maksûreye geçmek istedi. Üzerinde topuk döven, sıra ile altın işlemeli bir carı vardı. Sallana sallana yürüyordu. **Hasan-ı Basrî**: “Aman aman, bu ne kibir, kibrinden kimseyi görmüyor, kendi sağına soluna bakarak gidiyor. Sen ne ahmaksın, hakkı ödenmemiş gayr-ı meşrû kazancına bakar da böbürlenirsin. Vallahi, sizin bu yürüyüşünüz, delilerin yürüyüşü gibidir. Her uzuvda Allah’ın bir nîmeti ve şeytanın da bir lokması vardır.” dedi. Bunu duyan İbn Ehtem, kendisine özür dilemeye gelince: “Bana özür dileme. Rabbine tövbe eyle. Sen Allahu Teâlâ’nın:

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

"İnsanları küçümseyip yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; Allah, kendini beğenip övünen hiç bir kimseyi şüphesiz ki sevmez." (Lokman sûresi, 31/18) buyurduğunu duymadın mı?" dedi."

Yine bir gün güzel kıyâfetle **Hasan-ı Basrî**'nin yanından geçerken, Hasan-ı Basrî onu çağırarak:

– "Ey Âdemoğlu, sanki mezarı geride bırakmış amelinin mükâfatını almış gibi gençliğine mağrur oluyorsun; şekil ve şemâilin ile neşeleniyorsun. Bütün bu tehlikeler önündedir. Kalbine dön, kalbini düzelt. Allahu Teâlâ'nın insanlardan istediği bedenlerini değil, kalplerini ıslâh etmeleridir." dedi.

Rivâyete göre **Ömer b. Abdülâzîz** halîfe olmadan önce hacca gitmişti. Tâvûs, onun sallanarak yürüdüğünü görünce omzuna vurarak:

– "Oğlum, bu yürüyüş, içi pislik dolu olanların yürüyüşü değildir." dedi.

Muhammed b. Vâsi, oğlunun kibirli kibirli yürüdüğünü görünce onu çağırarak:

– "Oğlum, sen neye mağrur olarak kibrediyorsun? Kendini biliyor musun? Annen iki yüz dirheme satın aldığım bir câriyedir. Baban ise Allah Müslümanlar arasında onun gibileri çoğaltmasın, yâni kendisini kastederek aşağılık bir kimsedir." dedi.

Abdullah b. Ömer, bir adamın eteklerini sürüyerek yürüdüğünü görünce üç defa: "Şeytanın da kardeş ve arkadaşları vardır." dedi. Yine rivâyete göre **Mıtraf**, Muhalleb'i, işlemeli bir cübbe içinde kibrederek yürürken gördü: "İşte bu yürüyüş, Allahu Teâlâ'nın sevmediği bir yürüyüştür." dedi. Muhalleb:

– "Sen galiba beni tanıyamadın." dedi. Mıtraf:

– "Tanırım, nasıl tanımam? Evvelin nutfe, âhirin ise cîfe. Bu iki hal arasında ise karnını yarsak bağırsaklarından bir sepet pislik çıkar." dedi. Bunu dinleyen Muhalleb, sallanmayı terk ederek normal yürüyüşle oradan ayrıldı.

Mücâhid: ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَتَمَطَّى **"Sonra sallana sallana ehline gitti."** (Kıyâme sûresi, 75/33) âyetinin tefsirinde, "tematta" sallanarak yürümektir, demiştir.

Kibrin zemmini anlattıktan sonra, şimdi tevâzuun fazîletini anlatalım:

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

Müslim rivâyet etmiştir.

İbn Mâce ve Hâkim, sahih sened ile rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî ve İbn Mâce İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

Ahmed, Taberânî, Hâkim ve Beyhakî İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

TEVÂZUUN FAZÎLETİ

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَا زَادَ اللهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلَّا عِزًّا وَمَا تَوَاضَعَ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ

"Allahu Teâlâ Allah için affedenin, ancak izzet ve şerefini artırdığı gibi, tevâzu göstereni de yüceltir." [236] buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

مَا مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَمَعَهُ مَلَكَانِ وَعَلَيْهِ حَكَمَةٌ يُمْسِكَانِهِ بِهَا فَإِنْ

هُوَ رَفَعَ نَفْسَهُ جَبَذَاهَا ثُمَّ قَالَا اللَّهُمَّ ضَعْهُ وَإِنْ وَضَعَ نَفْسَهُ

قَالَا اللَّهُمَّ ارْفَعْهُ

"Her insan ile iki melek vardır. Onun boynunda takılı bir ip var; o ipi tutarlar, kibirlendiği vakit ipi aşağı doğru çekerek:

– Allahım, bunu alçalt, derler. Tevâzu ettiği zaman ise ipi yukarı doğru çekerek:

– Allahım, bu adamı yücelt, derler." [237] Bir başka hadîste:

طُوبَى لِمَنْ تَوَاضَعَ فِي غَيْرِ مَسْكَنَةٍ وَأَنْفَقَ مَالًا جَمَعَهُ فِي

غَيْرِ مَعْصِيَةٍ وَرَحِمَ أَهْلَ الذُّلِّ وَالْمَسْكَنَةِ وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْهِ

وَالْحِكْمَةِ

"Zillete düşmeyecek şekilde tevâzu gösteren, meşrû kazancını meşrû yola sarf eden, düşkünlere acıyan, fakir ve hakîmlerle düşüp kalkan kimseye müjdeler olsun." [238] buyrulmuştur.

Ebû Seleme'nin babası yolu ile dedesinden rivâyetinde diyor ki: "Kuba'da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) oruçlu olduğu halde aramızda bulunuyordu. İftar vakti bal ile karıştırılmış bir bardak sütü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e verdik. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) tadına bakınca bal zevkini aldı ve:

– "*Bu nedir?*" buyurdu. Biz de;

– "Bal ile karıştırılmış süttür." dedik. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)

bardağı yere koyarak:

أَمَا إِنِّي لَا أُحَرِّمُهُ وَمَنْ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَهُ اللّٰهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ

اللّٰهُ وَمَنِ اقْتَصَدَ أَغْنَاهُ اللّٰهُ وَمَنْ بَذَّرَ أَفْقَرَهُ اللّٰهُ وَمَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ

اللّٰهِ أَحَبَّهُ اللّٰهُ

– " *imdi ben, bu haramdır, demiyorum. Ancak Allah için tevâzu edeni Allah yüceltir, kibredeni ise alçaltır, iktisâd edeni zenginle tirir, isrâf edeni fakirle tirir, kendisini çok zikredeni sever."* [239] buyurdu."

Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) evinde ashabı ile birlikte yemek yerken kapıdan bir sâil seslendi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) sâili içeri aldı. Sâil kötürüm idi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onu dizine alarak:

– "*Ye.*" buyurdu. Orada bulunan biri, adamın hastalığından hoşlanmadı. Onu kerîh görüp kibirlendiği için, ölmeden aynı hastalığa yakalandı.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

خَيَّرَنِي رَبِّي بَيْنَ أَمْرَيْنِ: أَنْ أَكُونَ عَبْدًا رَسُولًا أَوْ مَلِكًا نَبِيًّا

فَلَمْ أَدْرِ أَيُّهُمَا أَخْتَارُ وَكَانَ صَفِيِّي مِنَ الْمَلَائِكَةِ جِبْرِيلُ

فَرَفَعْتُ رَأْسِي إِلَيْهِ فَقَالَ: تَوَاضَعْ لِرَبِّكَ فَقُلْتُ عَبْدًا رَسُولًا

"Rabbim, beni kul ve rasûl olmakla, hükümdâr ve nebî olmak arasında muhayyer kıldı. Hangisini tercîh edeceğimi bilemedim. O sırada meleklerden dostum Cebrâil'e baktım. O da,

– Rabbin için tevâzu et, dedi. Ben de kul ve rasûl olmayı tercîh ettim." [240]

Allahu Teâlâ **Mûsâ aleyhisselâm**'a: "Ben azametim karşısında tevazu edip gündüzleri beni zikrederek benim için şehvetlerinden uzaklaşan kimsenin namaz ve ibâdetlerini kabul ederim." buyurmuştur.

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْكَرَمُ التَّقْوٰى، وَالشَّرَفُ التَّوَاضُعُ، وَالْيَقِينُ الْغِنٰى

"Kerem takvâdır, eref tevâzudur, yakîn ve sağlam îman ise istiğnâdır." [241]

buyurmuştur.

Îsâ aleyhisselâm: *"Dünyada alçak gönüllü olanlara müjdeler olsun ki, kıyâmet günü onlar kürsü sâhipleridir. Dünyada ara bulup barı tıranlara müjdeler olsun ki, kıyâmette Firdevs Cenneti'ne onlar vâris olacaklardır. Dünyada kalbini temizleyenlere müjdeler olsun ki, kıyâmet günü Allahu Teâlâ'nın cemâliyle mü erref olacaklardır."* buyurdu.

Bir başkası da şöyle anlatıyor. "Duyduğuma göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا هَدَى اللهُ عَبْدًا لِلْإِسْلَامِ وَحَسَّنَ صُورَتَهُ وَجَعَلَهُ فِي

مَوْضِعٍ غَيْرِ شَائِنٍ لَهُ وَرَزَقَهُ مَعَ ذَٰلِكَ تَوَاضُعًا فَذَٰلِكَ مِنْ

صَفْوَةِ اللهِ

"Allahu Teâlâ bir kimseyi İslâmiyet'e hidâyet eder, sûretini güzel yapar nesebinde de
ş *bir yüz karalığı bulunmaz, bununla beraber tevazuu da ona nasip ederse, i te bunlar, Allahu Teâlâ'nın ihtiyar ettiği kimselerdir."* [242] buyurmuştur."

Bir başka hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

أَرْبَعٌ لَا يُعْطِيهِمُ اللهُ إِلَّا مَنْ أَحَبَّ: اَلصَّمْتُ وَهُوَ أَوَّلُ

الْعِبَادَةِ، وَالتَّوَكُّلُ عَلَى اللهِ، وَالتَّوَاضُعُ، وَالزُّهْدُ فِي الدُّنْيَا

"Dört   ey var ki, Allahu Teâlâ bunları ancak sevdiği kimselere verir: Sükût etmek, -ki bu, ibâdetin ba langıcıdır- Allah'a tevekkül, tevâzu ve dünyadan meylini kesmek." [243]

İbn Abbâs'ın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا تَوَاضَعَ الْعَبْدُ رَفَعَهُ اللهُ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ

"Kul tevâzu edince Allahu Teâlâ onu yedi kat göklere kadar yükseltir." [244] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

اَلتَّوَاضُعُ لَا يَزِيدُ الْعَبْدَ إِلَّا رِفْعَةً فَتَوَاضَعُوا يَرْحَمْكُمُ اللهُ

"Tevâzu insana ancak yücelik getirir. Tevâzu ediniz ki, Allahu Teâlâ da size rahmet etsin." [245]

Rivâyete göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yemek yiyordu. Bu sırada çiçek hastalığına yakalanmış ve yaraları kabuk bağlamış, iyiliğe yüz tutmuş siyahî bir adam gelip

sofraya oturdu. Kimin yanına oturdu ise sofradan kalktı. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) adamı yanına oturttu ve:

إِنَّهُ لَيُعْجِبُنِي أَنْ يَحْمِلَ الرَّجُلُ الشَّيْءَ فِي يَدِهِ يَكُونُ مِهْنَةً

لِأَهْلِهِ يَرْفَعُ بِهِ الْكِبْرَ عَنْ نَفْسِهِ

"Kulun çoluk çocuğuna yardımı dokunacak bir eyi bizzat kendi elinde tutup getirmesi ve onunla gururunu yenmesi benim ho uma gider." [246] buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yine bir gün ashâbına:

مَا لِي لَا أَرَى عَلَيْكُمْ حَلَاوَةَ الْعِبَادَةِ؟ قَالُوا وَمَا حَلَاوَةُ

الْعِبَادَةِ؟ قَالَ التَّوَاضُعُ

"Ne oluyor, sizin üzerinizde ibâdet zevkini görmüyorum." buyurdu. Ashâb-ı kirâm,

– "O nedir?" diye sorduklarında Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *"Tevâzu yani alçak gönüllülüktür."* [247] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا رَأَيْتُمُ الْمُتَوَاضِعِينَ مِنْ أُمَّتِي فَتَوَاضَعُوا لَهُمْ وَإِذَا رَأَيْتُمُ

الْمُتَكَبِّرِينَ فَتَكَبَّرُوا عَلَيْهِمْ، فَإِنَّ ذَلِكَ مَذَلَّةٌ لَهُمْ وَصَغَارٌ

"Ümmetimden mütevazı olanları gördüğünüz zaman siz de onlara tevâzu gösterin, fakat kibirlileri gördüğünüz zaman siz de onlara kar ı kibredin. Zîra mütekebbire kar ı kibriniz, onları hakîr ve küçük dü ürmektir." buyurmuştur.

Bu Hususta Büyüklerin Sözleri:

Hz. Ömer diyor ki: "Kul, Allah için tevâzu gösterdiği zaman Allahu Teâlâ onun hikmetini artırır ve yükseltir."

Yine **Hz. Ömer**: "Alçak gönüllü ol ki, Allah seni yüceltsin. Kul kibirlenip böbürlendiği zaman Allahu Teâlâ onu alçaltır ve bir melek: "Uzak ol, Allah seni uzaklaştırsın." der. Kibirli insan kendi kendini büyük görürse de herkesin nazarında düşük, hattâ domuzdan daha âdîdir." demiştir.

Abdullah'ın oğlu **Cerîr** anlatıyor: "Bir defa bir ağacın gölgesine gittim. Baktım ki, bir adam bir dalın gölgesinde yatmış, uyumuş fakat gölge kendisinden ayrılmış. Tuttum dalı yine onun üzerine çektim ve gölgelendirdim. Adamcağız uyanınca baktım ki, Selmân-ı Fârisî. Ona gölgelik ettiğimi anlattım. Bunun

üzerine Selmân:

– "Ey Cerîr, dünyada Allah için tevâzu et. Zîra dünyada tevâzu edenleri Allahu Teâlâ kıyâmette yüceltir. Ey Cerîr, kıyâmette cehennemin zulmetinin ne olduğunu biliyor musun? O, dünyadaki insanların birbirlerine olan zulmüdür." dedi.

Hz. Âişe: "Sizin mağfiret edileceğiniz en büyük ibâdetlerin başında tevâzu gelir." demiştir.

Yûsuf b. Esbât: "Çok amel yerine az verâ, çok mücâhede yerine az tevâzu yeter." demiştir.

Fudayl'a tevâzudan sorduklarında: "İster câhilden, ister çocuktan olsun, hakkı duyduğun vakit, ona boyun büküp onu kabul etmendir." dedi.

İbn Mübarek: "Tevâzuun başı, dünyalıkta senden daha aşağıda olan kimseler yanında onlardan fazla bir şeyin olmadığını, senden çok servete sâhip olanların karşısında da onların senden fazla bir şeyleri olmadığını gösterir bir tavır takınmandır." dedi.

Katâde: "Elbise, servet, güzellik ve ilim gibi nîmetler kendisine verilip de tevâzu etmesini bilmeyenlerin bu varlıkları kıyâmet günü kendilerine vebâldir." dedi.

Denildi ki, Allahu Teâlâ **Îsâ aleyhisselâma**: *"Sana bir nîmet verdiğim vakit, onu tevâzu ile kabul et ki, nîmetimi sana tamamlayayım."* buyurdu.

Kâ'b diyor ki: "Allah kime dünyalıktan bir nîmet verdi de, adam bu nîmetin şükrünü ödedi ve tevâzuunu gösterdi ise Allahu Teâlâ o nîmetin menfaatini dünyada ona gösterdiği gibi, âhirette de derecesini yükseltir, fakat verdiği nîmete şükretmez ve tevâzu göstermezse, Allahu Teâlâ dünyada o nîmetten ona bir kâr sağlamadığı gibi, âhirette de ona cehennemden bir kapı açar; dilerse affeder, dilerse azâb eder."

Abdülmelik b. Mervân'a:

– "Hangi adam daha efdaldir?" diye sordular. Abdülmelik:

– "Gücü yeterken tevâzu gösteren, hevesi varken dünyayı terk eden ve intikam almaya gücü yeterken affeden kimsedir." dedi.

İbnü's-Semmâk, Hârûn Reşîd'in huzuruna girerek:

Ey mü'minlerin emîri, senin bu şerefli mevkîin yanında tevâzu göstermen, sâhip olduğun şereften daha üstün bir şeref sana bahşediyor." dedi. Hârûn:

– "Ne güzel söyledin." dedi. Semmâk:

– "Ey mü'minlerin emîri, Allahu Teâlâ her kime hüsn-i cemâl nasip edip onu asil bir âileye mensup eder ve kendisine bolluk verir de o kimse güzelliğini örter, bununla övünmez, malından tasadduk eder, asâleti ile iftihâr etmezse, Allah'ın

hâlis kulları arasına girer.” dedi. Hârûn, kâğıt kalem getirterek bunları kendi eliyle yazdı.

Süleymân aleyhisselâm, sabahleyin kalktığı zaman zenginlerden yüz çevirerek, yoksulların meclisine gider: “Miskin, miskinlerin arasına yakışır.” derdi.

Diğer biri: “Zenginlerin seni âdî elbise ile görmelerinden hoşlanmadığın gibi, fakirlerin de seni süslü elbise ile görmelerinden hoşlanma.” demiştir.

Ubeyd’in oğlu Yûnus, Eyyûb-i Sahtiyânî ve Hasan-ı Basrî tevâzu hakkında konuşuyorlardı. Hasan-ı Basrî:

– “Tevâzuun ne demek olduğunu biliyor musunuz?” dedi ve devamla:

– “Tevâzu, karşılaştığın her Müslüman’ın senden üstün olduğunu kabul etmendir.” dedi.

Mücâhid anlatıyor: “Allahu Teâlâ Nûh aleyhisselâmın kavmini tûfanda garkettiği vakit, dağlar böbürlendi ve yükseldiler. Buna karşı Cûdî dağı tevâzu gösterdi. Çünkü onlar yüksek, Cûdî ise alçak idi. Tevazu gösterdiği için Allahu Teâlâ onu yüceltti ve Nûh’un gemisini onun tepesine kondurdu.”

Süleymân Dârânî diyor ki: “Allahu Teâlâ bütün insanların kalbini murâkabe etti. En çok mütevâzı Mûsâ aleyhisselâmı buldu. Bundan dolayı onu kelâm ile tahsîs etti.”

Yûnus b. Ubeyd Arafattan döndüğü vakit; “Allah’ın Arafat’taki rahmetinde şüphem yok. Ne yazık ki ben kendimi o rahmet edilenler meyânında görmüyorum. Hattâ benim yüzümden onlara rahmet edilmemesinden korkuyorum.” demiştir.

Yine denildi ki: “Allah katında en üstün, nefsinde en alçak olan; yâni kendini en çok hakîr görendir. Allah katında en alçak, kendi kendini en üstün gören kimsedir.”

Ziyâd diyor ki: “Tevâzusuz zâhidlik, meyvesiz ağaç gibidir.”

Mâlik b. Dînâr: “Mescidin kapısından biri, en kötünüz mescidden çıksın, diye seslense, benden evvel kapıya çıkan olmazdı. Ancak daha kuvvetli koşabilen bir kimse olursa ona karışmam.” demiştir.

İbn Mübarek bu sözü duyduğu zaman: “Zâten bu hâli ile Mâlik, Mâlik olmuştur,” dedi.

Fudayl: “Başkanlığı seven, iflâh olmaz.” demiştir.

Mûsâ b. el-Kasım diyor ki: “Bir ara zelzele ve kızıl rüzgâr âfetine yakalandık. Muhammed b. Mukatil’e giderek bu belânın kaldırılması için Allah’a duâ etmesini diledik. Muhammed ağlayarak: “Başınıza gelen bu felâket benim yüzümden olmasa daha ne isterdim?” dedi. O gece Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i

rüyamda gördüm. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *“Muhammed b. Mukatil hürmetine Allahu Teâlâ bu felâketi sizden kaldırdı.”* buyurdu.”

Adamın biri **Şiblî**’nin ziyâretine gelir. Şiblî, âdeti üzere adama:

– “Sen kimsin ve nesin?” diye sorar. Adam:

– “Besmelenin “bâ” sının altındaki bir noktacıktan ibâretim.” diyerek tevâzuunu gösterir. Şiblî:

– “Allah şâhidini öldürsün, kendine bir mevkî mi gösteriyorsun?” der.

Yine **Şiblî**: “Allah’a karşı vazîfelerimdeki zilletim, Yahudilerin zilletini geçmiştir.” demiştir.

Denildi ki; kendini bir şey sanan kimsenin tevâzudan nasîbi yoktur.

Ebû’l-Feth b. Şuhruf diyor ki: “Hz. Ali’yi rüyamda gördüm ve kendisine: “Bana bir öğüt ver.” dedim. Hz. Ali: “Allah rızâsı için fakirler arasında zenginlerin tevâzu göstermesi ne güzel şeydir. Bundan daha güzeli, Allah’a olan itimâdı sebebiyle fakirlerin zenginlere üstünlük taslamasıdır.” dedi.”

Ebû Süleyman: “Kul kendini bilmedikçe tevâzu etmiş sayılmaz.” dedi.

Ebû Yezîd el-Bistâmî: “Kul, insanlar arasında kendisinden daha kötü kimsenin bulunduğuna inandıkça kibirlidir.” demiştir. Kendisine:

– “Bu insan ne vakit tevâzu sâhibi olabilir?” diyenlere:

– “Kendisinin bir makam ve hal sâhibi olmadığına inandığı zaman. Her insanın tevâzuu, Allahu Teâlâ’yı ve kendini mârifeti nisbetindedir.” dedi.

Ebû Süleymân Dârânî: “Bütün insanlar beni alçaltmak için bir araya gelseler, benim kendimi alçalttığım kadar alçaltamazlardı.” demiştir.

Urve: “Tevâzu, şerefi avlamanın vâsıtalarından biridir. Aynı zamanda her nîmet sâhibi haset edilir. Haset edilmeyen tek nîmet tevâzudur.” demiştir.

Yahyâ b. Hâlid: “Şerefli insan ibâdet edip yükseldikçe tevâzu gösterir, fakat âdî insan ibâdet ettikçe böbürlenir.” demiştir.

Yahyâ b. Muaz da: “Sana karşı kibirlenene senin kibirlenmen, ona göstereceğin tevâzuu göstermemenle olur.” demiştir.

Denildi ki; herkesin tevazuu güzel, zenginlerin tevâzuu daha güzeldir. Herkesin kibirlenmesi çirkin, fakat fakirlerin kibirlenmesi daha çirişindir.

Yine denildi ki; Allah için yapılan zilletten üstün izzet ve Allah için tevâzu gösterenden daha üstünlük ve Allah korkusundan daha büyük emniyet, nefsini Allah uğrunda fedâ etmekten daha büyük ticâret olamaz.

Ebû Ali: “Nefis kibir, hırs ve haset hamuru ile yoğurulmuştur. Allahu Teâlâ helâkini murâd ettiği kimseden tevâzuu, nasîhati ve kanâati kaldırır. Bir kula da hayrı murâd ettiği zaman, bu hasletleri ona nasip eder. Kibir ateşi içinde kaynaştığı vakit, Allah’ın yardımı ile tevâzu suyu onu söndürür. Hırs âteşi

galeyâna geldiği zaman ise Allah’ın yardımı ile kanâat suyu onu söndürmeye çalışır.

Cüneyd, Cuma vaazında cemâatine: “Eğer Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in,

يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ زَعِيمُ الْقَوْمِ أَرْذَلُهُمْ

“Ahir zamanda milletin ba ına en rezilleri geçer.” [248] sözü olmasaydı, ben size buradan konuşmazdım.” dedi.

Yine **Cüneyd**: “Tevhîd ehli nazarında tevâzu, kibirdir.” derdi. Çünkü tevâzu eden, önce kendinde bir varlık duyar da sonra tevâzu eder. Hâlbuki gerçek muvahhid hiç bir zaman, kendisinde bir varlık görmez ki, buna karşı alçak gönüllülük göstersin.

Amr b. Şeybe anlatıyor: “Mekke’de Safâ ile Merve arasında bulunuyorduk. Bir adamın katır üzerinde geldiğini, etrafındaki hizmetçilerin herkese karşı sert davrandıklarını, adamın heybet ve ihtişâm içinde olduğunu gördüm. Aradan yıllar geçti, deve üzerinde Bağdad’a girdim. Orada başıkabak yalın ayak, uzun saçlı bir adam gördüm. Adamı gözüm ısırdı, tanıyacak gibi oldum. Bunun için dikkatli dikkatli kendisine bakıyordum. Adam, bakışımın sebebini sordu. Ben de kendisine:

– “Seni birine benzetiyorum.” dedim ve kime benzettiğimi anlattım. Adam:

– “İşte o gördüğün benim. Tevâzu gösterilmesi gereken yerde kibirlendim. Şimdi insanların kibirlendikleri yerde bu hale düştüm.” dedi.”

Muğîre diyor ki: “Biz İbrâhim Nehaî’ye bir hükümdar gibi saygı gösterirdik. İbrâhim ise;

– “Siz bakmayın, ben Kûfe’nin fakîhi bulunduğum zaman, kötü bir zaman idi.” derdi. Yâni benim o zamanki fakîhliğim bir kıymet ifâde etmez. Bunun için bana saygı göstermeyin.” demek istedi.”

Atâî Şelîmî, gök gürültüsü duyduğu zaman, doğum sancılarına yakalanan bir kadın gibi karnını tutar, kalkar oturur ve: “Bu, benim isyânımdır. Eğer ben ölsem, insanlar kurtulurdu.” der ve ilâve ederdi: “Selâmı terk ile dünyalık peşinde olanlardan selâmet bulun.” derdi.

Adamın biri **Abdullah b. el-Mübârek**’e:

– “Allah seni umduğuna ulaştırsın.” diye duâ edince Abdullah:

– “Ümit, mârifetten sonra gelir. Mârifet nerede ki ümit olsun.” dedi.

Bir gün Kureyş, asâletleri ile övünmeye başladılar. Bunları dinleyen

Selmân: “Benim övünecek bir tarafım yok. Çünkü nutfeden yaratıldım. Sonunda da kokmuş bir leş hâline geleceğim. Sonra da kıyâmet günü terâzi

başına gideceğim. Sevâbım ağır gelirse iyi insanım, günâhım ağır gelirse kötü insanım.” dedi.

Hz. Ebû Bekir: “Keremi takvâda, zenginliği yakînde ve şerefi tevâzuda bulduk.” demiştir.

Allahu Teâlâ’dan hüsn-i tevfik dileriz.

Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Ukaylî ve Beyhakî rivâyet etmişlerdir.

Beğavî ve Taberânî rivâyet etmişlerdir.

Bezzâr ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

Ebû Ya’lâ ve Taberânî, Âişe ve İbn Abbâs’tan rivâyet etmişlerdir.

İbn Ebi’d-Dünya mürsel olarak rivâyet etmiştir.

Taberânî mevkûf olarak rivâyet etmiştir.

Taberânî ve Hâkim rivâyet etmişlerdir.

Beyhakî rivâyet etmiştir.

Isfahânî ve diğerleri rivâyet etmişlerdir.

Garib bir rivâyettir.

Bu da garîbdir.

Tirmizî, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir. Diğer rivâyet yolları da vardır.

KİBRİN HAKÎKATİ VE ÂFETİ

Bilmiş ol ki; kibir, bâtınî ve zâhirî olmak üzere ikiye ayrılır. **Bâtınî kibir,** nefisdeki bir ahlâktır. **Zâhirî kibir** ise âzâlarda görülen kibirdir. Esâsen içteki ahlâka kibir demek en doğrusudur. Görünüşteki hareketler bu iç duygudan meydana gelir. Zâten bu hareketleri meydana getiren içdeki kibir ahlâkıdır. Bunun için bu hastalık âzâlarda kendisini gösterdiği zaman “Kibirlendi.” denir. Görünmediği zaman o, “Kibirlidir.” derler. Demek ki, kibrin aslı insan tabiatinde bulunan ahlâktır. Bu da kendisini başkalarına karşı üstün gösterme isteğidir.

Demek ki kibir; biri kibirlenecek adam, diğeri de ona karşı kibirleneceği bir adam olmak üzere iki kimse ister ve ucubdan burada ayrılır. Hattâ başka hiç kimsenin bulunmadığı yerde insanlar ucub sâhibi olur, ama kibir sâhibi olamaz. Yâni ucub, mutlak sûrette kendini beğenmek, kibir ise başkasından kendisini üstün görmektir. Her ucub sâhibi mütekebbir olamaz. Çünkü çok defa insan kendisini beğenir, fakat başkasını da kendisinden üstün görebilir de ona kibretmez. Kibir ise üç şeyin birleşmesinden meydana gelir. Bunlar da kendisini bir mevkîde görür, başkasını da bir mevkîde farzeder. Ondan sonra kendi mevkîini ondan üstün görür. İşte bunlardan kibir ahlâkı doğar. Yoksa yalnız başkasını hakîr görmekle de mütekebbir olmaz. Bu görüş, kibri nefyeder demek istemiyoruz. Belki bu kendini beğenme hali genişler, kalbinde taşkınlık, sevinç, ferahlık getirerek: inandıklarına meyleder ve kendi kendine gururlanır da bu haller kendini kibre doğru sürükler. Bunun için Peygamber Efendimiz:

أَعُوذُ بِكَ مِنْ نَفْخَةِ الْكِبْرِيَاءِ

“Kibre meyilden sana sığınırım.” [249] buyurmuştur.

Hz. Ömer de vaaz etmek için müsâade isteyen birine: “Korkarım büyüklenirsin de kendini Merih’de görmeye başlarsın.” dedi.

İnsanoğlu kendini bu gözle gördüğü vakit büyür, kibirlenir, şişer ve ululanır. İşte kibir, kendinde bu halin meydana gelmesinden ibârettir. Buna izzetlenmek ve büyüklenmek de denir. Bunun için İbn Abbâs (r.a.) Allahu Teâlâ’nın:

إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ

“Onların gönüllerinde, ulaşamayacakları bir büyüklenme vardır.” (Mü’min sûresi, 40/56) âyet-i celîlesinin tefsirinde, “azameti” , ulaşamayacakları

ululuk diye tefsir etmiştir. Sonra bu ululuk taslama iç ve dışta bâzı hareketleri gerektirir ki, buna kibirlenmek denir. Çünkü ne zaman başkasına nispetle kendini büyük görürse, başkasını kendisinden düşük, hakîr ve alçak görmeye başlar. Onu yanına yaklaştırmak istemez, meclisine almaz. Onu, karşısında bir hizmetçi gibi görmek ister. Hattâ hizmetçi olarak da kendisini kabul etmeyebilir ve onu hizmetçi olarak da karşısında görmek istemez. Şâyet kibri biraz daha hafif ise müsâvî olmasından çekinir, yan yana gidemeyecekleri dar yollarda ve meclislerde öne geçer, onun selâm vermesini bekler. Kendinin ihtiyacına bakmakta kusûr ederse, neden böyle yaptı diye ona hayret eder. Karşısına çıktığı zaman onu muhâtap almak istemez. Vaaz ve nasîhatini dinlemez. Kendisine bir şey iâde etse kızar. Muallimlik yaparsa talebelere hoş davranmaz. Onlara hakaret eder. Onlarla alay eder ve kendi işinde çalıştırır. Avama bakışları, hayvana bakışlarından farklı olmaz. Hulâsa kibirli adamın sayılamayacak kadar çok çeşitli tavır ve davranışları vardır. Bunları herkes anlayabileceği için, burada sayılmalarına lüzum yoktur.

İşte bu, kibirdir. Kibrin âfetleri büyük, gaileleri pek çoktur. Havassın çoğu kibirden helâke gider. Avam şöyle dursun, âbid, zâhid ve âlimlerin çoğu da kibir hastalığından kurtulamazlar. Kibrin doğurduğu felâket nasıl büyük olmasın ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ

“*Kalbinde zerre kadar kibri olan cennete giremez.*” [250] buyurmuştur. Kibrin cennete girmeye engel olması, kul ile bütün mü’minlerin arasına girdiği içindir. O ahlâklar ki, onlar cennet kapılarıdır, insana cennet yolunu açarlar. Kibir ve izzet-i nefis ise cennet kapılarını kapatır. Zîra kibirli insan, ululuk demek olan, kendisi için sevdiğini başkası için sevme vasfına sâhip olamadığı gibi, yine ululuk demek olan ve müttakîlerin ahlâkının başı sayılan tevâzu da kendisinde bulunmaz. Yine terk edilmelerinde izzet ve şeref bulunan kin, hiddet, çekememezlik gibi hastalıklardan da kurtulamaz. Tatlı nasîhatte bulunamaz. Nasîhati kabul edemez. İnsanları çekiştirmekten kendini alıkoyamaz. Uzun sözün kısası, kibirli insanlar kibirliliklerini muhâfaza için her kötülüğe başvurur ve bütün iyi hasletleri kaybeder. Bunun için içinde zerre kadar kibir hastalığı bulunan kimse, cennete giremez.

Âdî huylar birbirini çekerler. Kibrin birçok çeşitleri olmakla beraber, en kötüsü ilim öğrenmeye mâni, hakkı kabul ve inkıyâda engel olan kısımlarıdır. Kibir ve kibirlileri zemmeden âyetler, bunların hakkında nâzil olmuştur.

Nitekim Allahu Teâlâ:

وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ (إِلَى قَوْلِهِ) وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ

تَسْتَكْبِرُونَ

"Meleklerin de pençelerini uzatarak kendilerine "Haydi bakalım." canlarınızı kurtarın. Allah'a karşı haksız olanı söyleyegeldiğiniz, Allah'ın âyetlerinden kibirlenerek uzaklaşmış olduğunuz içindir ki, bu gün hakaret azâbı ile cezalanacaksınız." (En'âm sûresi, 6/93) buyurmuştur. Sonra da:

قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى

الْمُتَكَبِّرِينَ

"Onlara: "Temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin; böbürlenenlerin durağı ne kötüdür." denir." (Zümer sûresi, 39/72) buyrulmuştur. Sonra da cehennemliklerin en şiddetli azâb görenleri, kibirde aşırı gidenler olduğunu beyân etmek üzere:

ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا

"Sonra her kavimden Rahmân'a en çok kimin baş kaldırdığını ortaya koyacağız." (Meryem sûresi, 19/69) buyurmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ

"Âhirete inanmayanların kalpleri bunu inkâr eder, onlar büyüklük taslarlar." (Nahl sûresi, 16/22) Diğer âyette de şöyle buyrulmuştur:

يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ

"Güçsüz sayılanlar büyüklük taslayanlara: "Siz olmasaydınız biz inanacaktık." derler." (Sebe sûresi, 34/31) Diğer âyette:

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

“Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler, alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir.” (Mü’min sûresi, 40/60)

Yine Allahu Teâlâ şöyle buyuruyor:

سَأَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

“Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenleri, âyetlerimi idrâkten çevireceğim.” (A’râf sûresi, 7/146) Bunun tefsirinde; Kur’ân’ı anlamayı onun kalbinden kaldırırım veyâ onların kalplerini melekût âleminin sırlarından mahrum ederim, denilmiştir. **İbn Cüreyc** ise tefekkür ve ibretten onları mahrum ederim, demektir demiştir. Nitekim **Îsâ aleyhisselâm**: “Mahsûl, ovada, sulu ve yumuşak toprakta yetişir, dağlarda, sert topraklarda yetişmez. Bunun gibi, hikmet de mütevâzı olanların kalplerinde gelişir, kibirlilerin gönüllerinde gelişmez. Görmez misiniz? Başını tavanlara kaldıranların başları tavana değer ve yaralanır, başını eğenlere ise tavan gölgelik yapar ve kendini korur.” İşte bu, mütekebbirlerin hikmetten nasıl mahrum kaldıklarını gösterir. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), hakkı inkârın kibirde olduğunu beyân etmek üzere:

مَنْ سَفِهَ الْحَقَّ وَغَمِصَ النَّاسَ

“Mütekebbir, hakkı inkâr edip insanlara hakaret eden kimsedir.” buyurmuştur.

Yukarıda geçmiştir.

Müslim, İbn Mes’ûd’dan rivâyet etti.

KİBRİN DERECE VE NETÎCELERİ

KİBRİN DERECE VE KISIMLARI İLE NETÎCELERİ

Bilmiş ol ki; kibir, Allahu Teâlâ'ya, Peygamberine veyâ diğer insanlara karşı yapılır. İnsan, zâlim ve câhil olarak yaratılmıştır. Bâzen halka ve bâzen de Hâlik'a kibreder. Demek ki kibir, yapıldığı kimseler itibâriyle üçe ayrılır:

KİBİR KİMLERE KARŞI YAPILIR?

Birincisi: Allah'a karşı yapılan kibirdir. Kibrin en kötüsü budur. İnsanı bu yola sürükleyen, cehâlet ve azgınlıktır. Nitekim Nemrud, bunlardan biridir. O, kendi kendine göklerin Rabbi ile harp etmeyi düşünmüştür. Diğer câhillerden de buna benzer rivâyetler vardır. Rubûbiyyet iddiâsında bulunan Firavun ve benzerleri gibi. Firavun, kibrinden dolayı:

أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى

"Ben sizin âlî rabbınızım." (Nâziât sûresi, 79/24) dedi ve Allah'a kul olmayı kabul etmedi. Bu gibiler hakkında Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Bana kulluk etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler, alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir." (Mü'min sûresi, 40/60) Diğer âyette:

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ

"Ne Mesih, ne en yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan asla çekinmez." (Nisâ sûresi, 4/172) buyrulmuştur. Bir başka âyette de şöyle buyrulmuştur:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَٰنُ أَنَسْجُدُ

لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا

"Onlara: "Rahmân'a secdeye varın." dendiği zaman, "Rahmân da nedir? Ey Muhammed emrettiğine mi secdeye varacağız?" derler. Bu, onların nefretini artırır." (Furkan sûresi, 25/60)

İkincisi: Peygamberlere karşı kibirdir. Bu da kendileri gibi bir insana uymayı kabul etmemektir. Bu, bâzen körü körüne olur da kibri sebebiyle kendini haklı sanarak peygamberlere uymaz ve cehâlet karanlığında kalır. Bâzen de bilerek

olur. Nefsi, onu hakkı kabule ve peygambere uymasına engel olur. Nitekim bu gibilerden hikâye yolu ile Kur'ân-ı Kerîm'de Allahu Teâlâ:

أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا

"Bizim gibi iki insana mı inanacağız." (Mü'minûn sûresi, 23/47) buyurmuştur. Diğer âyette şöyle buyrulmuştur:

إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا

"Siz ancak bizim gibi insansınız." (İbrâhim sûresi, 14/10) Bir başka âyette:

وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ

"Kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz, hüsrana uğrayacağınızda hiç şüphe yoktur." (Mü'minûn sûresi, 23/34) buyrulmuştur. Yine Allahu Teâlâ:

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَائِكَةُ أَوْ

نَرَى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا

"Bizimle karşılaşmayı ummayanlar: "Bize ya melekler indirilmeli, ya da Rabbımızı görmeliyiz" derler. And olsun ki, kendi kendilerine büyüklenmişler, azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir." (Furkan sûresi, 25/21) buyurmuştur.

Diğer âyette de şöyle buyrulmuştur:

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ

"Üzerine melek indirilmeli değil mi idi, dediler." (En'âm sûresi, 6/8) Bir başka âyette:

أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ

"Veyâ ona yanında yardım edecek melekler gelmeli değil mi?" (Zuhrûf sûresi, 43/53) buyrulmuştur. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

“O ve askerleri, memlekette, haksız yere büyüklük tasladılar.” (Kasas sûresi, 28/39)

Firavun, hem Allah’a hem de Rasûlüne ikisine birden kibretmiştir.

Vehb diyor ki: “Mûsâ aleyhisselâm Firavun’a:

– “Îmân et, mülk ve saltanatın sende kalsın.” dedi. Firavun da:

– “Hâmân ile bir görüşeyim.” dedi. Hâmân:

– “Nasıl olur, aramızda tanınan bir rab iken şimdi ibâdet eden bir kul mu olacaksın?” dedi ve Allah’a kul ve Mûsâ aleyhisselâm’a ümmet olmaktan istinkâf etti.”

Allahu Teâlâ’nın Kur’ân-ı Kerîm’de haber verdiği gibi Kureyş:

“Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi? dediler.” (Zuhrûf sûresi, 43/31) buyrulmuştur. İki şehirden murâd, Mekke ile Tâif’dir.

Katâde diyor ki: İki şehrin büyük adamı Velid b. Muğîre ile Ebû Mes’ûd es-Sakafî’dir. Müşrikler daha büyük adam istediler. Bu, bir yetimdir, bunu Allah bize nasıl gönderdi, dediler. Allahu Teâlâ:

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ

“Rabbinin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar?” (Zuhruf sûresi, 43/32) buyurdu. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا

“Aramızdan Allah’ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı, demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik...” (En’âm sûresi, 6/53) Yâni Peygamber Efendimiz’i hakîr gördü ve onu o makama lâyık görmediler. Bir gün Kureyş’in ileri gelenleri Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e,

– “Şu ayak takımları senin çevreni almışken biz seninle nasıl otururuz?” dediler ve onlarla oturmaya kibirlendiler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ:

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ

وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ

“Sabah akşam Rablerine, sırf O’nun cemâlini dileyerek, duâ edenleri huzurundan kovma. Onların (kâfirlerin) **hesabından hiç bir şey sana, senin hesabından hiç bir şey de onlara âit değildir.”** (En’âm sûresi, 6/52) buyurdu. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ

يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

“Sabah akşam Rablerinin rızâsını dileyerek O’na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma.” (Kehf sûresi, 18/28)

Sonra da cehenneme girdikleri vakit, gözlerine hakîr görünen Ammâr, Bilâl, Suheyb ve Mıkdâd gibi zâtları cehennemde görmeyecekleri zamanki şaşkınlıklarını haber vermek üzere Allahu Teâlâ: “Ne oluyor? Dünyada kötü sandığımız kişileri burada görmüyoruz.” diyeceklerini buyurmaktadır.

Bunlardan bâzılarını kibirleri engellediğinden Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in hak Peygamber olduğunu düşünememişlerdir. Bir kısmı Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in hak Peygamber olduğunu bildikleri halde kibirleri, ona inanmaktan onları alıkoymuştur. Nitekim Allahu Teâlâ:

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ

“Vaktâ ki onlara Allah katından -nezdlerinde bulunan (Tevrât’ı) **tasdîk edici- bir kitap geldi ona küfrettiler.”** (Bakara sûresi, 2/89) buyurmuştur. Diğer âyette:

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا

“Gönülleri katî olarak kabul ettiği halde, haksızlık ve büyülenmelerinden ötürü, onları bile bile inkâr ettiler.” (Neml sûresi, 27/14)

Bu kibir, her ne kadar bir derece aşağıda ise de Allahu Teâlâ’ya olan kibre yakındır. Çünkü bu da Allah’ın emirlerini kabul etmemektir.

Üçüncüsü: Diğer insanlara karşı kibirdir. Kendini büyük, karşısındakini küçük görerek ona inkıyâd etmemektir. Bu, birinci ve ikinciye nisbetle küçük ise de, iki cihetten büyüktür:

1 - Kibir, izzet, azamet ve üstünlük ancak Allah’a yaraşır. Hiç bir şeye gücü

yetmeyen zayıf bir kula kibirlenmek nereden gelebilir? Kul kibirlendiği vakit, ancak Allah'a yaraşan bir sıfatta Allah ile münazaaya girişmiş demektir. Bu, tıpkı bir hizmetçinin pâdişâhın tacını başına geçirerek onun kürsüsünde oturup hükmetmesine benzer. Bir hizmetçi için bundan büyük cüret ve bundan büyük bir cinâyet düşünülebilir mi? Şüphesiz bu hizmetçi pâdişâhın en ağır cezâsına uğrar. İşte Allahu Teâlâ'nın: *"Azamet benim îzârım, kibriyâlık ridâmdır. Kim benimle bu hususta ortaklığa kalkı ırsa ben onun belini kırarım "* buyruğu ile buna işâret edilmiştir. Yâni bunlar bana has vasıflardır. Bunlar ancak bana yaraşır, bunlarla münazaa eden, benim sıfatlarımdan biri ile münâzaa etmiş olur. Kibir ancak kendisine lâyık olup, kullarından hiç birine lâyık olmadığına göre, kullarına karşı kibre kalkışanlar, Allah'a karşı cinâyet işlemişlerdir. Nitekim hükümdarın maiyetine hakaret edip onlara üstünlük taslayan ve onları kendi idâresine almak isteyen, bir noktada da olsa hükümdar ile münâzaa etmiş sayılır. Her ne kadar bu hükümdarın tahtına oturmak gibi değilse de ona yakındır. Bütün yaratıklar, Allahu Teâlâ'nın kullarıdır. Onlar üzerinde azamet ve kibriyâlık yalnız O'na mahsustur. Onlara kibirlenmeye kalkışan, Allah ile münâzaa etmiştir. Firavun ile bunlar arasındaki fark, hükümdarın hükümranlığını elinden almak isteyen ile hizmetçilerine karşı kötü davrananlar gibidir.

2 - Kendisinin ululuk tasladığı kibir, bütün emirlerinde Allahu Teâlâ'ya muhâlefete dâvet eder. Zîra kibirli bir insan, başka birinden hak ve hakikati duysa, onu kabul etmek istemez, hemen karşısına çıkar. Bunun için dinî mevzûlarda münâzara edenleri görürsün ki, hemen benlikçiler gibi birbirini inkâra kalkışır. Hattâ hakkı, hasmının dilinde duysa hemen çeşitli yollardan bile bile onu çürütmeye çalışır. Hâlbuki bu hal kâfir ve münâfıkların vasfıdır. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ

لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ

İnkâr edenlerin: **"Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın, belki galip gelirsiniz."** (Fussılet sûresi, 41/26) dediklerini nakletmiştir.

Hakkı, bulduğu yerde almak için olmayıp da üstün gelmek için münâzara edenlerin hepsi bu ahlâkta, kâfirler ve münâfıklara katılmışlardır.

Bunun gibi, bu hal vaaz ve nasîhati kabulden de insanı alıkoyar. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ

“Allah’tan kork” denildiği zaman, izzeti kendisini günâh işlemeye götürür.” (Bakara sûresi, 2/206) buyurmuştur-

Rivâyete göre **Hz. Ömer** bu âyeti okudu ve “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” biri emr-i mâruf nehy-i münker etti, onu öldürdüler. Öbürü kalktı emr-i mâruf nehy-i münker edeni nasıl öldürürsünüz, dedi. Münkir onu da öldürdü. **İbn Mes’ûd**: “Bir adama: “Allah’tan kork!” dendiği vakit, sen kendine bak bana karışma, dedi mi günâh olarak kendisine yeter.” demiştir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) adamın birine:

– *“Sağ elinle ye.”* buyurdu. Adam:

– “Gücüm yetmiyor, becerip yiyemiyorum.” dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Gücün yetmesin.”* buyurdu.[251] Bundan sonra adamın sağ eli muattal oldu ve daha elini sallayamadı.

Demek oluyor ki, insanlara karşı da olsa kibir, çok yanlış bir yoldur. Çünkü insanlardan başlamak sûretiyle Allah’a kibretmeye kadar insanı sürükler. İblis’in bu hususta darb-ı mesel olması ve encâmının bildirilmesi, bu vartaya düşmemek içindir. İblis: **“Ben ondan hayırlıyım.”** dedi. Ve su kibri, asla nisbetle idi. Zîra: **“Beni ateşten yarattın, onu da topraktan yarattın.”** (Bkz; Sâd sûresi, 38/76) dedi. Bu böbürlenmek, Allahu Teâlâ’nın kendisine yapmasını emrettiği secdeyi yapmamaya kendisini sevk etmiştir. Başlangıç, Âdem’e karşı kibir ve onu çekememezlik iken, netîcede Allahu Teâlâ’nın emrine karşı gelmekle, ebediyyen helâk olmasına kadar gitti. İşte bu anlattığımız, Allahu Teâlâ’nın kullarına karşı yapılan kibrin büyük âfetlerinden biridir. Bunun için Resûl-i Ekrem’e Sâbit b. Kays:

– “Ya Rasûlallah, ben süs ve zîneti severim, bu da kibirden midir?” diye sorduğunda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Hayır, o kibir değil; kibir, Hakk’a kar ı böbürlenmek ve insanlara hakarettir.”* [252] buyurmakla kibri bu iki âfet ile îzâh etmiştir.

Diğer hadîste: مَنْ سَفِهَ الْحَقَّ

“Kibirli, Hakk’ı küçük görendir.” buyurdu. “Ben hayırlıyım” demek birinci âfet, Hakk’ı reddetmek ise ikinci âfettir.

Kendini başkasından hayırlı görüp başkalarına horluk ve hakaretle bakan, bile bile onlarda bulduğu hakkı reddedip kabul etmeyen kimse, yaratıklara karşı kibirlenmiş, Allah’a karşı eğilmeyip O’nun emirlerine saygı göstermeyen de Allah ve Rasûlüne karşı kibretmiş olur.

Müslim, Seleme’den rivâyet etmiştir.
Hadis, yukarıda geçmiştir.

KİBİR NE İLE YAPILIR?

Bilmiş ol ki; insanoğlu kendini büyük görmedikçe kibirlenemez. Kendini büyük görmek için de kendisinde kemâl sıfatlarından birinin bulunmasına inanmış olması gerekir. Kemâl sıfatları, dînî ve dünyevî olmak üzere ikiye ayrılır. Dînî kemâl, ilim ve ameldir. Dünyalıktaki kemâl, asâlet güzellik, kuvvet, servet ve etrâfındaki adam ve yardımcılarının çokluğudur ki, bunlar yedi sebeptir.

DÜNYEVÎ KEMÂLÂT

Birincisi: İlimdir. Kibir, süratli olarak ulemâ arasında yayılır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

آفَةُ الْعِلْمِ الْخُيَلَاءُ

"İlmin âfeti, sallana sallana kibretmektir." buyurmuştur.

Âlim, hemen ilmin şerefiyle şereflenmek ister. İlmin cemâl ve kemâliyle süslendiğine inanır. Kendi kendini büyük görerek insanları hakîr görmeye başlar. Onları techîl eder, hattâ onlara hayvan nazarı ile bakmaya başlar. Onlardan her yerde hürmet ve saygı bekler. Gördüğü hürmet ve saygıyı kendi hakkı olarak telakkî eder. Onlar onun hakkında iyi dedikleri halde o, onlar hakkında iyi demez. Onlar ziyâretine geldikleri halde, o gitmez. Onları kendi işinde çalıştırır. Tembelleşen olursa ona kızar ve onlardan muhtelif karşılıklar bekler. Bu, ilmiyle dünyalık husussundaki kibridir.

Âhiret ile alâkalı olarak da ilmi sâyesinde kendini herkesten daha ziyâde Allah'a yakın ve kendini üstün kabul ederek başkaları hakkında daha çok endişeli ve kendini daha çok emniyetli hisseder. Bu gibilere âlim demektense câhil demek daha doğrudur. Gerçek ilim, insanın kendisini ve Rabbini bilip son nefes tehlikesinden korkması, Allah'ın âlimlere hücceti ve ilmin tehlikelerini bilmesidir. Bunlar; ilim ile kibri tedâvi kısmında anlatılacaktır. Bu hakîkî ilim, insanın emniyette olmasını değil, kulun Allah'tan korkusunu, tevâzu ve huşûunu arttırır. İlim nîmetinin şükrünü ödemediği ve Allahu Teâlâ'nın: "Bu ilim ile ne yaptın?" diye kendisini sorguya çekeceğini düşünerek herkesi kendinden hayırlı görmesini gerektirir. Bunun için **Ebû'd-Derdâ** (r.a.): "İlimi çoğalan kimsenin sancıları çoğalır." demiştir ki bu, dediği gibidir.

O halde "Bâzı kimselerin bilgilerinin çoğalması ile kibir ve emniyetlerinin de artmasının sebebi nedir?" dersen bilmiş ol ki; bunun da iki sebebi vardır:

1 - Meşgul olduğu ilmin asıl ilim olmamasıdır. Asıl ilim, kulun, kendini ve Rabbini bildiği ve Allah'a mülâkat arzu ve korkusunu bildiren ilimdir. Bu ilim, kibir ve emniyeti değil, haşyet ve tevâzuu artırır. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

"Allah'ın kulları arasında O'ndan korkan, ancak ilim sâhipleridir." (Fâtır sûresi, 35/28) buyurmuştur.

Bunun dışında kalan tıp, matematik, lügat, şiir, gramer, dâvalarda hüküm ve mücâdele ilimlerine gelince; insan yalnız bunlarla meşgul olup kafasını bunlarla doldurursa, bunlar kulun kibir ve nifâkını arttırmaktan başka bir işe yaramazlar. Bunlara ilim demektense, sanat demek daha doğru olur. Gerçek ilim, kulluk, rubûbiyet ve ibâdet yollarını öğreten ilimdir. İşte bu ilimdir ki çoğunlukla insanlarda tevazu hissini uyandırır.

2 - Ahlâkı bozuk ve kalitesi düşük olduğu halde ilme dalmaktır. Kula her şeyden önce lâzım olan, nefis mücâhedesiyle ahlâkını güzelleştirmektir. Bu adam çeşitli mücâhede yolları ile nefsini düzeltip kalbini temizlememiş, Allah'a kulluğa razı olmamış, kalbi pislik içinde kalmış; bu hâli ile hangi ilim ile meşgul olursa olsun, elde ettiği ilim pis bir kaba girer. Bu sebeple iyi bir semere vermez, eseri iyilikte görülmez. **Vehb** bunu şöyle bir misâl ile anlatır: Yağmur temiz olarak gökten yağar, ağaçların kökleri bu suyu emer de kendilerindeki vasfa çevirir. Meyvesi acı ise daha çok acı meyve yetiştirir, tatlı ise daha tatlı mahsul verir. İlim de aslında berrak ve temizdir. Fakat herkes kendi iç bünyesine göre onu geliştirir. Kibirlinin kibrini ve alçak gönüllünün de tevâzuunu arttırır. Çünkü gayesi kibir olan kimse, aslında câhildir. İlim sâhibi olunca kibir vâsıtasını elde etmiş olur ve bu sâyede kibrini artırır. Câhil kimse cehâletiyle Allah'tan korkarsa, ilmi arttıkça Allah'ın celâl ve kibriyâlığını düşünerek korkusu da artar. Merhamet ve zilleti çoğalır, tevâzuu artar.

Demek ki ilim, kibrin en büyük vesîlesidir. Bunun için Allahu Teâlâ Peygamber Efendimiz'e:

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

"Sana uyan mü'minlere şefkat ve merhamet kanatlarını ger." (Şuarâ sûresi, 26/215) buyurmuştur. Diğer bir âyette:

وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

“Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/159) buyurmuştur.

Dostlarını tavsîf ederken:

أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

“Mü’minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu.” (Mâide sûresi, 5/54) buyurmuştur.

Bunun gibi Hz. Abbâs’ın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يَكُونُ قَوْمٌ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَقُولُونَ قَدْ

قَرَأْنَا الْقُرْآنَ فَمَنْ أَقْرَأُ مِنَّا وَمَنْ أَعْلَمُ مِنَّا؟

“Biş takım Kur’ân okuyucular gelecek ki, okudukları Kur’ân hançerelerinden a ağı geçmeyecektir. Onlar: “Biz Kur’ân’ı okuyoruz, var mı bizim gibi bir okuyucu? Var mı bizim gibi bir âlim?” diyeceklerdir.” Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâbına dönerek:

أُولَئِكَ مِنْكُمْ أَيُّهَا الْأُمَّةُ أُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ

“Onlar sizdendir ve onlar cehennem yakacaklarıdır.” [253] buyurmuştur. Bu sebepten Hz. Ömer (r.a.): “İlminiz cehlinizi karşılamayacak şekilde âlimlerin cebbârlarından olmayın.” dedi.

Yine bunun içindir ki **Temîm-i Dârî** câmide vaaz etmek istediği zaman, Hz. Ömer kendisine müsâade etmek istememiş ve: “O, boğazlanmaktır.” demiştir.

Başka bir imam da namazı müteâkip vaaz etmek istediği vakit ona da müsâade etmemiş ve: “Korkarım kabarır da Süreyya yıldızına kadar yükselirsin.” demiştir.

Bir gün **Huzeyfe** cemâate namaz kıldırıp selâm verdikten sonra: “Artık bundan sonra ya başka imam bulursunuz veyâ namazınızı münferid kılarsınız. Ben bir daha imamlık yapmam. Çünkü namaz kıldırırken aklımdan: “Bu cemâatte benden daha liyâkatlısı yok” diye bir şey geçti. Bu ise kibir alâmetidir. Binâenaleyh bu vazifeyi bir daha yapmam.” dedi.

Huzeyfe gibi bir zât bu tehlike ile kendini karşı karşıya görürse, ya sonradan gelen bu zayıf karakterli insanların hali ne olur? Bunlar kibirden nasıl selâmet bulur? Yeryüzünde nerede bulursun öyle bir âlim ki, onun ilmi kibrini kırmış ve tevâzuunu artırmıştır. Bu, çok ender bulunan bir zâttır. Böyle bir zât bulunursa

zamanının "Sıddîkı" dır. Onun ilim ve irfânından istifâde şöyle dursun mübârek sîmâsına bakmak bile ibâdettir. Ahlâkı ile ahlâklanabilmek ve bereketinden istifâde etmek için, Çin'de de böyle bir zât bilsek koşarak ona giderdik. Nerede, bu zamanın cömertlik edip de böyle bir zât yetiştirmesi çok uzak bir ihtimâldir. Onlar Allah'a teveccüh etmiş, mânevî mevkî sâhibi kimseler idiler ki, daha ilk asırlarda yok olup gittiler. Olsa olsa zamanımız âlimlerinden bu mertebeye erişemediklerinin esefini çekenler bulunabilir ki, bunlar da çok azdır. Eğer Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in:

سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ مَنْ تَمَسَّكَ فِيهِ بِعُشْرِ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ لَنَجَى

"Bir zaman gelecek ki, ümmetim sizin yaptığınızın onda birini yapsalar da kurtulacaklardır." [254] müjdesi olmasaydı, Allah korusun, ümitsizliğe düşmekten başka çâremiz olmazdı. Keşke biz şimdi onların onda biri kadar olsaydık. Allah'tan af dileriz.

İkincisi: Kibrin ikinci sebebi amel ve ibâdettir. Amel ve ibâdet sâhipleri ululuk ve böbürlenme rezîletinden kurtulamaz. Zâhid ve âbidler, insanların gönüllerinden kendilerine meyletmesiyle hem din, hem de dünyalıkta kibirlenebilirler.

Dünyalıktaki kibirlenmeleri, kendilerinin ziyaret edilmesini, başkalarının ziyâreti üzerine tercîh etmeleri, insanların kendi ihtiyaçlarına koşmaları, saygı göstermeleri, meclislerde yer vermeleri, onları iyilikleri ile anmaları ve her hususta kendilerini takdîm etmelerini arzu etmeleridir. Bunlar, ibâdetlerini halka bir minnet olarak göstermektedirler.

Dindeki kibirlenmelerine gelince: insanların helâkte olup yalnız kendilerinin necâtta olduklarını sanmalarıdır. Hâlbuki bunlar bu görüşte oldukları müddetçe gerçekte helâkte olan kendileridir. Bunun için Rasûl-i Ekrem:

إِذَا سَمِعْتُمُ الرَّجُلَ يَقُولُ هَلَكَ النَّاسُ فَهُوَ أَهْلَكُهُمْ

"İnsanlar helâk oldu" diyeni duyduğunuz vakit, asıl helâkte olan kendisidir." [255] buyurmuştur. Çünkü bu adam bu sözü ile insanları hakîr görüyor, kendisi Allah'a mağrûr oluyor. Allah'ın mekrinden emîn oluyor, azâbından korkmuyor, demektir. Nasıl korkmasın ki, kötülük bakımından başkasını hakîr görmesi ona yeter. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كَفَى بِالْمَرْءِ شَرًّا أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

"Kula, dîn karde ini hakîr görmesi kötülük olarak yeter." [256] buyurmuştur. Bir âbid ve zâhide ibâdetinden dolayı sevgi besleyip saygı gösteren ve Allah katında alacağı mevkie heves eden halk ile böyle düşünen bu âbid arasında ne büyük fark vardır. Onlar, ibâdetinden dolayı böyle bir âbide hürmet etmekle Allah'a yaklaşırlarken, bu âbid onlardan kendini üstün görmekle, Allah'ın gazabına uğramaktadır. O âbidi ibâdetinden dolayı sevenler, onun derecesine yükselmeyi; onlara hakaretle bakan âbid de onların derekesine indirilmeyi hak etmişlerdir.

Nitekim İsrâiloğullarından biri ibâdetle, diğeri de kötülükle şöhret bulan iki kimse vardı. Hattâ rivâyete göre âbidin başında dâimâ bir bulut bulunur ve onu gölgelendirirdi. Kötü bir insan bir gün bu âbidin yanından geçerken: "Bu adam iyi bir insan, ben ise kötü bir insanım. Bunun yanında biraz oturayım. Umulur ki, bunun yüzü suyu hürmetine Allahu Teâlâ beni de affeder." diyerek adamın yanına oturdu. Âbid, bu kötü insan kim oluyor ki benim yanımda oturuyor, düşüncesiyle adamı kovar. Bunun üzerine Allahu Teâlâ zamanın peygamberine, *"Her ikisinin de geçmi ini yok ettim adamı affettim. Âbidin ibâdetini yok ettim. Her ikisi de yeniden ibâdete ba lasınlar."* diye vahyetti. Hattâ bir rivâyete göre bulut, kötü insanın başına geçti. Demek ki, Allahu Teâlâ insanların kalplerindeki niyetlerine ve maksatlarına bakar. Câhil, Allah'tan korkarak zillet gösterdi ve kalbinden Allah'a itâati niyet etti. Bu niyete sâhip olmak, kibir getiren ilimden ve kendini beğenen âbidden Allah katında daha makbuldür. Yine rivâyete göre Benî İsrâil'den biri yolda giderken secdede bulunan bir âbidin boynuna bastı. Âbid:

– "Kaldır ayağını, vallahi, Allah seni affetmez." dedi. Allahu Teâlâ ona:

– *"Ey benim adıma yemîn eden âbid, onu değil, seni affetmem."* [257] buyurdu.

Hasan-ı Basrî de bir sohbetinde böyle dedi. Hattâ sûf giyen sûfilerin kibri, işlemeli kumaş giyenlerin kibrinden daha şiddetlidir. İşlemeli ve kıymetli kumaşlar giyen, kendini sûf giyenden üstün görürken, sûf giyen de kendini ondan daha üstün görür. Âbidlerin çoğu bu âfetlerden kurtulamaz. Birisi kendisiyle alay ettiği veyâ kendisine eziyet ettiği vakit: "Benimle alay edip bana eziyet edenleri elbette Allah affetmez." der de bu sebeple Allah'ın gazabına uğrar. Çünkü aynı eziyet başkasına yapılsa bunu aynı seviyede görmez.

Zîra kendisine üstün bir mevkî tanımaktadır. Bu ise kibir, ucub ve gurûru bir araya toplayan bir cehâlettir. Hattâ bâzılarının ahmaklık ve cehâleti o dereceye yükselir ki, kendisine eziyet edenler hakkında: "Onların başına gelecek felâketi yakında görürsünüz." diyecek kadar ileri gider. Bu arada adam gerçekten bir felâkete uğrarsa onu kendi kerâmetine hamleder ve Allahu Teâlâ'nın kendi nâmına ondan intikam aldığını sanır. Hâlbuki diğer taraftan Allah ve Rasûlüne

sövenler, peygamberlere eziyet edenler, hattâ onları dövüp öldürenler olduğu halde çoklarına mühlet verip onları dünyada muazzeb etmediğini ve hattâ bu cürümlerden sonra Müslüman olanları affedip dünyada cezalandırmadığı gibi, âhirette de cezâlandırmayacağını görür ve bilir de Allah katında kendisini peygamberlerden üstün saymaya yeltenir. Allah peygamberlerinin intikamını almadığı halde kendi intikamını aldığını sanır. Bu haliyle, yâni kibir ve ucbu ile Allah'ın gazabına uğramışken ondan habersiz kalır. İşte aldanmışların hali budur.

Fakat aklı başında olan âbidler, **Atâ-i Selimî**'nin gök gürültüsü sırasında: "Bu benim isyânımdandır. Eğer ben ölsem bu halk bundan kurtulurdu." dediği ve diğerinin de Arafat dönüşünde: "Ben aralarında olmasam, Allahu Teâlâ'nın bunlara rahmet edeceğinde şüphem yoktu." dediği gibidirler. İşte iki âbid arasındaki farkı mukayese et. Birisi zâhir ve bâtında Allah'tan korkar. Üstelik bu adam, ameline kıymet vermez. Diğeri ise bâzen içinde riyâ, kibir, hased ve gıll u gış gibi şeytana gülünç olacak şeyleri gizler de sonra Allah'a karşı amelinden mükâfat bekler. Kim kendini başkasından üstün görürse, cehâleti sebebiyle bütün ameli mahvetmiş olur. Cehâleti, insanı Allah'tan uzaklaştıran en büyük bir günâhtır. Kendini başkalarından üstün görmesi, en büyük cehâlet ve Allah'ın mekrinden emîn olmaktır. Hâlbuki Allah'ın mekrinden ancak hüsrâna düşenler emîn olur. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e adamın birinin iyiliğinden bahsettiler. Bir gün adam öteden beri geliyordu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e: "İşte şu adamdır." dediklerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنِّي أَرَى فِي وَجْهِهِ سَفْعَةً مِنَ الشَّيْطَانِ

"Ben onun yüzünde eytanî bir leke görüyorum." buyurdu. Adam selâm verip oturunca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

أَسْأَلُكَ بِاللهِ حَدَّثَتْكَ نَفْسُكَ أَنْ لَيْسَ فِي الْقَوْمِ أَفْضَلُ مِنْكَ

"Allah a kına sana soruyorum, doğru söyle. uradan gelirken bu cemâat arasında benden daha fazîletlisi yoktur, diye aklına bir ey geldi mi?" diye sordu. Adam da:

– "Evet ya Rasûlallah." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) nübüvvet nûru ile bu adamın içinde saklı olanı yüzünde siyah bir leke olarak gördü. Bu bir âfettir ki, bundan ancak Allahu Teâlâ'nın koruduğu kimseler kurtulabilir.[258]

ÂLİMLER VE ÂBİDLER,

KİBİR ÂFETİNDE ÜÇ DERECEDİR

1 - Kibir hastalığı kalbinde yerleşip kendini başkalarından üstün gördüğü halde, başkalarını kendisinden üstün görenlerin tavır ve davranışları gibi davranıp tevâzu göstermeye gayret eden kimsedir. Bu adamın kalbinde kibir ağacı kök saldığı halde, dallarını kesen bir insandır.

2 - Kalbindeki kibrini, meclislerde başta oturmak, emsâlinin önüne geçmek, kendisine karşı saygısızlık gösterenlere kızmak sûretiyle kibrini izhâra çalışmaktır. Bunun âlimlerde en düşük haddi, insanlara yüz çevirmek; âbidlerde ise suratını ekşitmek ve kaşlarını çatmaktır. Sanki insanlardan uzak ve onları hiçe sayan ve onlara kızgın olan bir tavır takınmaktır. Bu miskin herif bilmez, verâ elinde değildir ki, onu kızıştırsın; suratta değil ki, onu ekşitsin; yanaklarda değil ki, onları yana çevirsin; boynunda değil ki, onu sağa sola döndürsün; eteklerde değil ki onu toplasın; verâ kalptedir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلتَّقْوٰى هٰهُنَا

"Takvâ buradadır." [259] buyurarak göğsünü ve göğsündeki kalbini göstermiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), insanların en keremlisi ve en çok takvâ sâhibi olanı idi. En geniş ahlâklı, en tatlı sözlü ve güler yüzlü olanı da yine o idi. Bunun için ashâbdan Hâris Zebidî: "Okuyuculardan açık dilli ve güler yüzlü olanlar benim hoşuma gider." demiştir. Sen güler yüzlü olduğun halde karşına ekşi suratla çıkan kimse, bilgisi ile sana üstünlük taslamaktadır. Aramızda bu gibileri Allah çoğaltmasın. Eğer Allahu Teâlâ bunların bu davranışlarına râzı olsaydı, Habîb-i Ekrem'ine:

"Mü'minlerden sana uyanlara şefkat ve merhamet kanatlarını ger." (Şuarâ sûresi, 26/215) buyurmazdı.

Bu görünüşlerinde kibirlerini belli eden kimselerin hali ileride anlatacağımız üçüncü derecedekilerin vaziyetinden daha hafiftir. O üçüncü derece kibri dilinde açıklayan, bunu dâva mevzûu yapan, kendini tezkiye ederek üstünlük iddiâ eden, bâzı hal ve makamlardan dem vuran, ilim ve amelde üstünlük iddiâ edenlerdir.

Meselâ âbid, diğer bir âbide üstünlük taslamak üzere: "O da kim oluyor? Onun ameli ne ki? Onun neresi zâhid?" şeklinde başkalarına dil uzattıktan sonra kendini övmeye başlar: "Ben şu kadar zamandır oruca devam ediyorum. Şu kadar müddetten beri gece yatmış değilim. Her gün bir hatim yaparım. Falanca gece uyur, fazla Kur'ân okumaz." gibi lâflar eder durur. Bâzen de zımnen kendisini tezkiye eder: "Falanca bana kötülük düşünüyordu fakat Allah belâsını

verdi, çocuğu öldü." veyâ: "Malı mahvoldu, iflâs etti." veyâ "Hastalandı döşeklere düştü." şeklinde konuşmalarla âdeta kendi kerâmetini ortaya koymak ister. Bir başka üstünlük taslama şekli de, halk arasında onlara uyarak, hattâ üstün gelmek için fazla namaz kılmak, fazla aç kalmak, falanca daha üstün demesinler diye daha çok ibâdet, meşakkat ve zahmete katlanmak gibi hususlardır.

Âlimin kibrine gelince: O, üstünlük taslar: "Ben bütün ilimlere ve hakikatlere vâkıfım. Falan ve falan zâtlarla görüştüm, sen kim oluyorsun? Senin kıymetin ne? Sen kiminle görüştün? Kimden öğrendin? Senin öğrendiğin adam kim oluyor?" şeklinde konuşmalarda bulunur. Bütün bunlar, kendini büyük ve karşısındakini küçük düşürmek için söylenen sözlerdir. Diğer üstünlük taslamalarına gelince; münâzaralarda dâimâ üstün gelmek için uğraşır. Toplantı yerlerinde süslenmek, münâzara ve cedelde üstün gelmek, güzel ibâre okumak, kafiyeli konuşmak, dinleyicilerinin hayranlığını celb etmek için garip şeyler ve hadîsleri senetleri ile ezberlemek gibi. Maksadı hasmını ilzâm ve fazlını izhârdır. Biri hatâ ettiği vakit onu rezîl etmek için sevinir, hasmı isâbet edip doğruyu söylediği vakit, daha üstün zannedilir korkusu ile üzülür.

İşte böyle ilim ve amel ile üstünlük taslamak, kibir ahlâkı, kibrin eseri ve meyveleridir. Bunların hepsinden veyâ bir kısmından kurtulabilen var mıdır? Kendisinde kibrin bu dallarından birinin bulunduğunu ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *"Hardal dânesi kadar kalbinde kibir bulunan kimse cennete giremez."* buyurduğunu bildikten sonra, nasıl kendisinde üstünlük iddiâ eder. Ne olaydı bunu anlayabileydim? Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bunun cehennemlik olduğunu haber verdikten sonra daha nasıl başkasına karşı üstünlük taslayabilir? Üstünlük, cehennemden kurtulanındır. Cehennemden kurtulan kimsede de kibir ve üstünlük iddiâsı bulunmaz. Gerçek âlim, Allahu Teâlâ'nın: *"Kendine kıymet vermedikçe, senin bizim katımızda kıymetin var, kendine kıymet verdiğin zaman bizim nezdimizde kıymetin kalmaz."* buyurduğunu anlayan kimsedir. Bunu anlamayana âlim demek, yalandır. Bunu anlayan ise kendisine kıymet vermeyip, kibirlenmemesi lâzımdır. İşte ilim ve amel ile kibirlenmek böyledir.

Üçüncüsü: Asâlet ile övünmektir. Asîl bir âileye mensup olan, böyle olmayanı hakîr görür. Hattâ ilim ve amelde üstün olsa da ona kıymet vermez. Bâzıları insanları köle ve eşyâ gibi görür. Onların arasına girmeye tenezzül etmez. Bunun dildeki görünüşü, bununla insanlar arasında övünerek: "Ey kıbtî, ey Hindli, ey Ermeni sen kim oluyorsun? Senin baban kim? Asâletin ne? Ben, falanzâde falancanın oğluyum. Sen kim oluyorsun ki benimle konuşacak hattâ bana bakabileceksin?" Ve buna benzer sözlerdir.

Bu asâlet hastalığı, kökü kalbin derinliklerinde bulunan bir ağaçtır. Sâlih de olsa, aklı da olsa hiç bir asîlzâde bundan kurtulamaz. Ancak mûtedil halinde bu hastalığı içinde kalabilir. Kızdığı vakit, hiddeti basîret nûrunu söndürür ve asâlet iddiâsını ortaya atar. Nitekim Ebû Zer (r.a.) şöyle anlatıyor: “Bir gün Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in de hazır bulunduğu bir mecliste bir adam ile müşâcere-i kelâmiyye yapıyorduk. Bir ara canım sıkıldı. Kendisine: “Ey kara kızın oğlu!” dedim. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) müdâhale ederek:

يَا أَبَا ذَرٍّ طَفُّ الصَّاعِ طَفُّ الصَّاعِ لَيْسَ لِابْنِ الْبَيْضَاءِ عَلَى

ابْنِ السَّوْدَاءِ فَضْلٌ

“Yâ Ebâ Zer! İkinizin de ölçeği tam dolu değil, aranızda fark yok, beyazların siyahlar üzerine bir üstünlüğü yoktur.” [260] buyurdu. Ebû Zer diyor ki: “Bunun üzerine hemen çöktüm ve yaslandım. Adama: “Kalk, benim suratıma bas.” diyerek özür diledim.”

Ebû Zer’in beyazlardan olması hasebiyle siyâhîlere üstünlük taslamasının hatâ olduğunu, bak nasıl Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), ona müdâhale ederek hemen ikaz etti. Ebû Zer’in de bu ikaz üzerine nasıl kibirlendiği adama suratına basmasını söylemekle gururunu kırmak istediğini düşün. Çünkü izzeti, zilletin kıracağını bilmiştir.

Yine bunun gibi iki kişi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in huzurunda birbirine üstünlük taslayarak, biri: “Ben falancanın oğlu falanım. Sen kimsin? Senin annen bile belli bir kadın değil.” dedi. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

افْتَخَرَ رَجُلَانِ عِنْدَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ أَحَدُهُمَا أَنَا فُلَانُ

ابْنُ فُلَانٍ حَتَّى عَدَّ تِسْعَةً فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ

السَّلَامُ قُلْ لِلَّذِي افْتَخَرَ بَلِ التِّسْعَةُ فِي النَّارِ وَأَنْتَ عَاشِرُهُمْ

“Mûsâ aleyhisselâmın yanında iki adam böyle birbirine kar ı övünmeye kalkı tı. Hattâ biri dokuz batın geriye doğru saydı. Allahu Teâlâ Mûsâ aleyhisselâma vahyetti. Ona söyle, iftihâr ettiği dokuz ki i cehennemdedir. Kendisi de onuncusudur.” [261] buyurdu. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

لَيَدَعُنَّ قَوْمٌ الْفَخْرَ بِآبَائِهِمْ وَقَدْ صَارُوا فَحْمًا فِي جَهَنَّمَ أَوْ

لَيَكُونُنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللهِ مِنَ الْجِعْلَانِ الَّتِي تَذْرِفُ بِآنَافِهَا الْقَذَرَ

"Bir kavim, ataları ile övünmeyi terk etsinler. Hâlbuki onlar cehennemde kömür hâline gelmi lerdir. Yâhut bunlar, Allah katında burunları ile pislik karı tırıp duran böceklerden daha ehemmiyetsiz olurlar." [262] buyurmuştur.

Dördüncüsü: Güzellikle övünmektir. Bu, daha çok kadınlarda görülür. Başkalarını ayıplamaya, küçük düşürmeye ve gıybete vesîle olur. Nitekim Hz. Âişe (r.a.) diyor ki:

"Bir defa Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in huzuruna bir kadın girdi ve çıktı. Ben elimle işaret ederek: "Bunun boyu bu kadarcık." dedim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *"Onu çeki tirdin."* buyurdu."

Bu da gizli kibirden doğar. Çünkü kendisi de kısa olsa bu sözü söylemezdi. Kendi kendine kadını küçümsedi ve bu sözü söyledi.

Beşincisi: Servet ile kibirlenmektir. Bu, hükümdarlar ile zengin tüccarlarda görülür. Hükümdarlar: "Hazînelerim dolu." der. Tüccarlar da: "Şu kadar sermâyem, bu kadar servetim var." derler. Köy ağaları arasında olur; "Benim çiftliğim seninkinden çok, benim elbisem daha mükemmel, binitlerim daha kıymetli." gibi sözler. Bu sûretle zengin fakire üstünlük taslar, onu hakîr görür ve: "Miskin herif, ben istesem seni toptan satın alırım, hattâ seni hizmetçiliğe bile kabul etmem. Sen kim oluyorsun? Senin neyin var? Benim yalnız evimin mobilyası seni satın alır. Senin bir yılda yiyemediğini ben bir günde sadaka olarak veririm." şeklinde hakaretâmiz konuşmalar yapar. Bütün bunlar, zenginliği üstün ve fakirliği düşük gördüğü için yapılır ki, bu da zenginliğin âfeti, fakirliğin fazîletini bilememekten gelir. Buna işâret olarak Allahu Teâlâ:

قَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا

"Arkadaşına dedi: "Ben malca senden zengin, nüfusça da senden daha itibarlıyım." Adam da kendisine:

إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا. فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا

مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا

زَلَقًا. أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا

"Rabbim, senin bahçenden daha iyisini bana verebilir ve seninkinin üzerine gökten bir felâket gönderir de bahçen yerle bir olur. Yâhut suyu çekilir bir daha da bulamazsın." buyurmuş ve bu, mal ve evlâd ile kibirden ileri gelmiştir. Sonra Allahu Teâlâ onun sonunu beyân ederek:

يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا

"Keşke Rabbime kimseyi ortak koşmasaydım." (Kehf sûresi, 18/34-42) diyeceğini de haber vermiştir.

Karun'un kibirlenmesi de bundandır. Bunu bildirmek üzere Allahu Teâlâ:

فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

"Karûn, ihtişâm içinde milletinin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler: "Keşke Karûn'a verildiği gibi bizim de olsa; doğrusu o büyük bir varlık sâhibidir." demişlerdi." (Kasas sûresi, 28/79) buyurmuştur.

Altıncısı: Kuvvet, şecâat ve kahramanlıkla övünmektir. Kuvveti ile zayıflara üstünlük taslar.

Yedincisi: Adamlarının, yardımcılarının, öğrencilerinin, köle, kabîle, akraba ve çocuklarının çokluğu ile kibirlenmektir. Bu, hükümdarlar arasında ordularının çokluğu ile âlimler arasında talebelerinin çokluğu ile yapılır.

Hulâsa, aslında kemâl sayılmasa bile kemâl olduğu zannedilen her nevî nîmet ile kibir yapılabilir. Hattâ kendilerini kadınlara benzeten erkekler bile bunu bir mehâret sayarak arkadaşları arasında: "Bunu ben daha iyi beceriyorum." diye övünebilir. Aslında alçakça bir hareket olmasına rağmen, o, kendi kendine bunu bir kemâl sayar. Fâsıkta da hâl böyledir.

İşte bu saydıklarımız; insanların kendi aralarında kibirlendikleri şeylerdir. Herkes kendi varlığında kendisinden düşük olan ile kibirlenir. Bâzen Allah katında kendisinden üstün olana karşı da kibirlenir. Bir bilginin üstün bir âlime karşı kibirlenmesi gibi.

Lütuf ve keremiyle Allahu Teâlâ'dan af ve mağfiret dileriz.

İbn Mübarek **"Zühd ve Rekâik"** inde rivâyet etmiştir.

Ahmed, Ebû Zer'den rivâyet etmiştir.

Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud, Hâkim Ebû Hureyre’den hasen isnâd ile rivâyet etmişlerdir.

Ahmed, Bezzâr ve Dârekutnî Enes’ten rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Hureyre’den rivâyet etmiştir.

İbn Mübarek rivâyet etmiştir. Başka rivâyet yolları da vardır.

Ahmed, **“Zevâid-i Müsned”** de Ubeyy b. Kâ’b’den sahih sened ile rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Hibbân, Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir.

KİBRİ TEŞVİK EDEN VE HAZIRLAYAN SEBEPLER

Bilmiş ol ki; kibir, gizli bir ahlâktır. Hâriçte onun meyve ve netîcesi görünür. Buna kibirden ziyâde kibirlenmek denmelidir. Kibir ise kendini büyük görme mânasında nefsî bir iç duygusudur. Bu içteki kibrin tek bir sebebi vardır. İleride açıklayacağımız gibi, kibirlenen ile alâkası bulunan ucub, kendini beğenme hastalığıdır. İnsanoğlu ilim, amel veyâ her hangi bir sebeple kendini beğendiği vakit, kendi kendini dev aynasında görüp kibirlenmeye başlar.

ZÂHİRÎ KİBRİN SEBEPLERİ

Dıştaki kibrin üç sebebi vardır. Bu sebeplerden biri kibirlenende; diğeri kibirlendiği kimseye karşı; üçüncüsü de başkalarına karşı olan sebeplerdir.

Kibirlenenin kendisindeki sebep: Ucub, yâni kendini beğenmedir.

Kibirlendiği kimseye karşı olan sebep: Kin ve çekememezliktir.

Başkaları ile alâkalı olan sebep de: Riyâ ve gösteriştir.

Bu bakımdan kibrin sebepleri dörttür. Bunlar da: a) Ucub (kendini beğenme), b) Hıkd (kin), c) Haset (çekememezlik) ç) Riyâ (gösteriş) tir.

a) **Ucub:** Ucbun gizli kibir doğurduğunu, gizli kibrin söz, iş, tavır ve davranışlarda tezâhür ettiğini zikretmiştik.

b) **Hıkd:** Bu, ucubsuz da kendini gösterir. Her hangi bir sebepten dolayı kızdığı zaman emsâline ve hattâ kendisinden üstün kabul ettiği kimseye karşı da kibirlenebilir. Hiddet kin halini alır, adama içerler ve bu bakımdan, tevâzua lâyık kimse olduğunu bildiği halde ona karşı kibreder. Nice ayak takımları vardır ki, kızdıkları büyük kimselere karşı tevâzu göstermek için nefisleri kendilerine isyân eder, ona karşı kibirlenir ve hak ondan gelse de onu kabul etmez, öğütlerini dinlemez. Hakkı olmadığını bile bile onu geçmek ister ve ondan özür dilemez.

c) **Haset:** Bu da haset ettiği kimseye kızar, hattâ onun tarafından hiddetini gerektirecek bir tavır ve davranış olmasa bile yine ona kızar ve bu kızması, onu hakkı inkâra kadar sürükler. Öğütlerini dinlemez, ondan ilim öğrenmez. Nice ilme harîs câhiller vardır ki, bu hususta kendisinden istifâde edebileceği kimseye haset ettiği için ondan faydalanmaz da câhil kalır. Hasedi, ona karşı kendini kibirlendirir. İçinden bunu irtikâb ettiği halde, bile bile böyle yapar.

ç) **Riyâ:** Bu da kibri doğurur. Aralarında haset ve kin bulunmayan ve kendini daha üstün kabul etmediği kimseler ile de münazara eder. Karşısındakinin daha

üstün olduğu söylenmesin diye ona karşı tevâzu göstermez ve hakkı kabul etmez. Bu sûretle kibirlenmeye başlar. Bu kibrin sebebi riyâkârlıktır. Hattâ yalnız kalsalar, bâzen kendisinin üstün olmadığını bildiği halde yalandan asâlet iddiâsında bulunur ve diğerini hakîr görür. Bu iddiâsında yalancı olduğunu bildiği için içinde kibir yoktur. Ancak riyâkârlık, kibirliliğine sebep olmaktadır. Umumiyetle bu nevî davranışlarda bulunanlara içindeki kibrinden dolayı mütekebbir denir. Hâlbuki yukarıda anlattığımız şekilleri vardır.

TEVÂZU SÂHİPLERİNİN AHLÂKI

Bilmiş ol ki; kibir, kulun şekil ve şemâilinde gözükür. Surat asıklığı, göz ucu ile bakmak, başını dikerek kimseye bakmamak, bağdaş kurup oturmak veyâ yaslanmak gibi. Ayrıca kibir sözde olur; ses tonunda, konuşurken doldurup atmasında olduğu gibi. Ayrıca yürümesinde, oturup kalkmasında, duruş ve hareketlerinde ve bütün işlerinde belli eder. Bütün bu hallerde kibredenler bulunduğu gibi, bunların bâzılarında kibredip, bâzılarında tevâzu gösterenler de vardır. Ayrıca kendisine kıyâm edilmesini ve karşısında ayakta durulmasını sevmek sûretiyle kibredenler de vardır.

Nitekim **Hz. Ali** (r.a.): "Cehennemliğe bakmak isteyen, kendisi oturduğu halde başkalarını karşısında ayakta tutan kimseye baksın." demiştir.

Enes (r.a.) de: "Ashâb nezdinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den sevimli kimse olmadığı halde onun, kendisine kıyâm edilmesinden hoşlanmadığını bildikleri için meclislerine geldikleri vakit, ona kıyâm etmezlerdi." demiştir.

Kibrin şekillerinden biri de, ardından yürüyen bir adamı beraberinde alıp yola çıkmaktır.

Ebû'd-Derdâ (r.a.): "Kul, ardında adam yürüttüğü müddetçe Allah'tan uzaklaşır." demiştir.

Abdurrahmân b. Avf (r.a.) şahsiyeti ile tanınmasaydı köleleri arasında hiç belli etmezdi. **Hasan-ı Basrî** de ardında hiç kimsenin yürümesine müsâade etmezdi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), bâzen ashâbını öne geçirir ve kendisi aralarında yürürdü. Böyle yapması, onlara bunu öğretmek için olduğu gibi, şeytandan gelen kibir vesvesesini kırmak için de olabilirdi. Nitekim namazı kılarken yeni elbiseyi çıkarıp eskisini giydiği, bu iki sebepten biri için olduğu gibi. Kibrin nevîlerinden biri de dînî cihetten başkasına faydalı olsa da onun ziyaretine gitmemektir ki, bu da tevâzuun zıddıdır.

Süfyân-ı Sevrî Remle'ye gitmişti. İbrâhim b. Edhem:

– "Gel de konuşalım." diye kendisine haber gönderdi. Süfyân da geldi ve konuştular. Sonra İbrâhim'e:

– "İnsan yalnız konuşmak için Süfyân gibi bir adamı çağırır mı?" dediklerinde İbrâhim:

– "Tevâzuunu tecrübe etmek için böyle yaptım." demiştir.

Kibirlenmenin bir şekli de, başkasının kendi yanında değil, tam karşısında oturmasını istemektir. Tevâzu, bunun hilâfınadır.

İbn Vehb diyor ki:

Abdülâzîz b. Ebû Revvâd'ın yanına oturmuştum. Omzum omzuna değiyordu. Ben çekindim. Bunun farkında olan Abdülâzîz hemen beni kendisine doğru çekerek:

– "Niçin bana karşı, cebbarlara karşı davrandığınız gibi davranmak istiyorsunuz? Hâlbuki sizin aranızda benden daha âdî kimsenin bulunduğunu sanmam." dedi.

Enes (r.a.) anlatıyor: "Medîne'nin çocuklarından her hangi küçük bir kızcağız bile Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in elinden tutsa, onu istediği yere çeker götürür ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ondan elini geri almazdı."

Kibirlenme şekillerinden biri de, hasta ve sakat kimseler arasında bulunmaktan hoşlanmamaktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ashâb-ı kirâmı ile yemek yerken, çiçek hastalığına yakalanmış ve çiçek bozgunları yeni kabuklanmış bir adam sofraya gelip oturdu, fakat herkes ondan çekindi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ise onu yanına alıp oturttu.

Abdullah b. Ömer (r.a.) hiç bir hastalık sâhibinden sofrasını saklamaz, herkesi sofrasına oturturdu.

Evinin işini kendi eliyle görmemek de kibirdendir. Tevâzu ise bunun aksinedir. Rivâyete göre **Ömer b. Abdülâzîz**'e bir misâfir gelmişti. Akşam lambanın yağı bittiği için sönmeye başladı. Hâlbuki kendisi o sırada bir şey yazmakla meşguldü. Misâfir:

– "Ben bunu düzelteyim." dedi. Ömer:

– "Hayır, misâfire hizmet ettirmek kerem değildir." dedi. Misâfir:

– "O halde hizmetçiye haber vereyim." dedi. Ömer:

– "Hizmetçi yeni uykuya yattı. Onu uyandırmak da doğru değildir." diyerek bizzat kendi eliyle lambanın yağını koydu ve ışığı yaktı. Misâfir:

– "Bizzât bu işi kendin yaptın?" deyince Ömer:

– "Evet, giderken de Ömer, gelirken de yine Ömer idim, hiç bir şey değişmedi. İnsanların hayırlısı tevâzu gösterendir." dedi.

Evinin ihtiyacını kendi eliyle götürmemek de kibirdendir ve tevâzuun aksidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) evinin ihtiyacına ait eşyayı bizzât kendisi tutar ve evine götürürdü.

Hz. Ali (r.a.) de: "İnsanın bizzât kendi eliyle, evine ihtiyacını götürmesi, ona bir noksanlık getirmez." demiştir.

Ebû Ubeyde b. Cerrâh emîr olduğu halde, hamama giderken hamam tasını kendi elinde tutar götürürdü.

Sâbit b. Ebû Mâlik anlatıyor: "Ebû Hureyre (r.a.) Medîne'de Mervan'ın nâibi bulunduğu sırada bir kucak odun ile beraber geliyordu. Beni görünce: "Medine

emîrine yol verin” diye benimle şakalaştı.”

Usbuğ b. Benâne de: “Hz. Ömer’in bir elinde et ve bir elinde turası olduğu halde, sokaklarda nasıl dolaştığını hâlâ görür gibiyim.” demiştir.

Diğer biri de: “Hz. Ali’yi torbaya koyduğu et elinde olduğu halde, eve doğru giderken gördüm. Kendisine:

– “Eti ben götüreyim.” dediğimde:

– “Hayır, âile sâhibinin yiyeceği taşıması daha doğrudur.” diye cevap verdi.”

–” Elbise de kibrin sebeplerinden biridir. Kibirlilik ve alçak gönüllülük elbise ile de kendini belli eder. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

اَلْبَذَاذَةُ مِنَ الْإِيمَانِ

“Süslenmek îmandandır.” [263] buyurmuştur.

Hârûn diyor ki: “Ma’n’a:

– “Bezâzet nedir? diye sordum:

– “Âdî elbise giymektir.” dedi.”

Zeyd b. Vehb de: “Bir gün Ömer b. el-Hattâb’ı (r.a.) sokakta gördüm. Bir elinde kamçısı ve sırtında bir îzârı vardı ki, on dört yaması mevcuttu. Yamaların bir kısmı da deri parçaları idi.” demiştir.

Bir gün Basra’dan **Hz. Ali**’yi (r.a.) ziyârete gelen bir hey’et, Ali’nin sırtında yamalı elbiseyi görünce:

– “Bu nedir?” diye kendisine takıldılar. Hz. Ali:

– “Hem örnek olur, hem de insanı kibirden uzaklaştırır.” dedi

Hz. Îsâ: “Güzel elbise gönülde kibri uyandırır.” demiştir.

Tâvûs: “Ben şu iki elbisemi elimle yıkarım. Bunları yıkadığım zaman, onlar temiz oldukları müddetçe ben kendimi beğenmekten huylanırım.” demiştir.

Rivâyete göre **Ömer b. Abdülâzîz** halîfe olmadan kendine bin dînâra elbise alırdı. “Ömer, elbise çok güzel ama biraz daha yumuşak olsa.” derdi. Halîfe olduktan sonra beş dirheme elbise almaya başladı. Bu sefer “elbise çok güzel fakat yumuşak olmasa.” derdi. Kendisine:

– “Sizin eski kıymetli elbiseleriniz, binitleriniz ve ihtişamlarınız ne oldu?” dediler. Ömer:

– “Benim her şeyden zevk alan ve dâimâ daha ileriyi isteyen bir arzum var. En üstün mevkî olan hilâfete yükselince, artık maddî zevkler bitti. Bu sefer Allah katında olan zevklere yöneldim.” dedi.

En makbul iktisad varlıkta, en fazîletli af da intikama gücü yettiği zamanki aftır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

مَنْ تَرَكَ زِينَةً لِلّٰهِ وَوَضَعَ ثِيَابًا حَسَنَةً تَوَاضُعًا لِلّٰهِ وَابْتِغَاءَ

لِمَرْضَاتِهِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللّٰهِ أَنْ يَدَّخِرَ لَهُ عَبْقَرِيَّ الْجَنَّةِ

“Allah için süslenmeyi terk eden ve Allah için tevâzu gösterip güzel elbise giymeyen kimse için cennetin en üstün yerini hazırlamak Allah üzerine bir haktır.” [264] buyurmuştur.

Şâyet, **“Îsâ aleyhisselâm**: *“İyi elbise kibir alâmetidir.”* , Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de: *“Hayır, kibirden değil; kibir, hakkı reddedip insanları hakîr gördüğü zaman olur.”* buyurduğuna göre, bunlar nasıl telîf olunur?” dersen bilmiş ol ki:

İyi elbise, her hâl ü kârda herkes için bir kibir vesîlesi olmak mevkiinde değildir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in işâret etmek istediği ve Sâbit b. Kays’ın: “Ben iyi elbiseyi severim, bunda kibir var mı?” diye sorduğu zaman, onun halinde kibir olmayıp temiz bir kılık ve kıyâfeti sevdiğini anlayarak: *“Bunda kibir yok.”* dediği budur.

Mutlaka iyi ve yeni elbisede kibir var denemez. Ancak kibir vesîlesi de olabilir. Nitekim âdî elbiseyi giymek tevâzu vesîlesi olduğu gibi. İyi elbise de kibir alâmeti, başkalarının yanında süslenip yalnız kaldığı vakit kılık ve kıyâfete aldırış etmemektir. Güzelliği sevmenin alâmeti ise her yerde yâni yalnız da kalsa, kendi kılık ve kıyâfetine itina göstermesidir ki, bu kibirden değildir.

Demek ki, her iki söz telîf edilmiş oldu. Îsâ aleyhisselâm’ın sözü, bâzı haller ile kayıtlıdır. Yâni iyi elbise bâzen kibre vesîle olabilir demektir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in: “İyi elbise kibirden değil.” sözü, yâni mutlak sûrette iyi elbise kibri mûcib değildir, demektir. Bâzı ahvâlde ise kibre vesîle olabilir. İşte bu sûretle telîf edilir.

Kısaca şunu diyelim ki; ahvâl, şahsiyet itibariyle değişebilir. Onun için en iyisi, göze çarpmayacak bir kılık ve kıyâfet takınmalı; ne çok pejmürde, ne de çok iyi, vasat bir şekilde giyinmelidir. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كُلُوا وَاشْرَبُوا وَالْبَسُوا وَتَصَدَّقُوا فِي غَيْرِ سَرَفٍ وَلَا مَخِيلَةٍ

“Yiyiniz içiniz, giyininiz ve tasadduk ediniz, fakat bütün bunlarda isrâftan ve kibirden sakınınız.” [265] buyurmuştur. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ أَنْ يَرَى أَثَرَ نِعْمَتِهِ عَلَى يَدِ عَبْدِهِ

“Allahu Teâlâ kuluna verdiği nîmetin eserini kulunun elinde görmek ister.” [266] buyurmuştur.

Bekir b. Abdullah el-Müzenî, sâlihlerin elbiselerini giyip bunlarla kibirlenmek isteyenlere: “Kırallar gibi elbiseler giyiniz fakat kalplerinizi Allah’ın haşyetiyle öldürünüz.” demiştir.

Îsâ aleyhisselâm da: *“Ne oluyor size, kalpleriniz yırtıcı kurtların kalbi gibi olduğu halde ruhban kılığında kar ıma çıkıyorsunuz? Zararı yok, hükümdarlar gibi giyiniz fakat kalplerinizi Allah korkusu ile öldürünüz.”* demiştir.

Bunlardan biri de, hakaret edildiği ve haksızlığa uğratıldığı vakit tevâzu göstermektir. İşte asıl aranan da budur. Nitekim bu hususta seleften nakledilenleri **“Gazab ve Hased”** kısmında beyân etmiştik.

Hulâsa; güzel ahlâk ve tevâzuun toplandığı yer, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’dir, onun ahlâk ve tevâzuudur. Her işte onu nümûne-i imtisâl etmek (örnek almak) lâzımdır.

Ebû Seleme, Ebû Saîd el-Hudrî’ye:

– “Şu insanların îcâd ettikleri elbise, yemek-içmek ve binitlere ne dersin?” diye sordu. Ebû Saîd:

– “Yeğenim, Allah için ye, iç, giy. Şâyet bunlara ucub, iftihar, riyâ, süm’a ve isrâf karışırsa, işte günâh olan budur. Ev işlerinde de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in yaptığı gibi yap. O, devesini bağlar, yedirir, evi süpürür, tanzîm eder, koyun sağar, ayakkabı tâmir eder ve elbiseyi kaldırırdı. Hizmetçisi ile yer, ona yemek hazırlar, pazardan malzeme alır, eve getirir, zengin ve fakîr ile sohbet eder, küçük-büyük tefrîki (ayırımı) yapmazdı. Siyah, beyaz, hür, köle farkı gözetmeden Müslüman olan-küçük olsun, büyük olsun-karşılaştığı herkesten önce selâm verirdi. Evinden çıkış ve eve girişlerde ayrı ayrı elbise giymez, dâvete gitmek için süslenmez ve bundan çekinmez, hurma döküntüleri de olsa, dâvet edildiği şeyi küçümsemezdi. Sabah için akşamdan, akşam için sabahtan yiyecek hazırlamazdı. Geçimi kolay, ahlâkı yumuşak, tabîati keremli, iyi geçimli, güler yüzlü, mütebessim çehreli, asık surata varmayan mahzun duruşlu, sertliğe varmayan ağırbaşlı idi. Zillete düşmeyen tevâzua, isrâfa varmayan cömertliğe sâhip idi. Yakınlarına ve bütün Müslümanlara karşı merhametli ve yumuşak kalpli idi. Dâimâ önüne bakar, bir vakit mîdesini tamâmen doldurmaz, tamah ederek elini uzatmazdı, dedi.

Ebû Seleme diyor ki: “Hz. Âişe’ye gittim. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in zühdü hakkında Ebû Saîd’in anlattıklarını naklettim. Hz. Âişe:

– “Ebû Saîd bir santim yanılmadı, belki biraz da kısa anlattı. Zîra o sana, onun

hiç yemekten doymadığını, bundan hiç kimseye şikâyet etmediğini, aç yattığı halde yiyecek bulamayınca oruca niyet ettiğini, fakirliğin zenginlikten kendisi için daha sevimli olduğunu, isteseydi dünyanın şarkına ve garbına mâlik olabileceğini anlatmadı. Çok defa çektiği açlığa dayanamayarak kendim ağlar, elimle karnını sıvazlardım ve kendisine: “Ne oluyor, hiç olmazsa yetecek kadar dünyalık temîn etsen olmaz mı?” dediğimde:

“Peygamber olan karde lerim benden çok daha büyük eziyetler çekmi lerdir. Onlar, o halleri ile Rablerine ula tılar ve yüksek mevkîler ihrâz ettiler. Ben dünyada refâha ula ıp âhirette onlardan dü ük mevkîde kalmaktan utanırım. Ebedî hayatta mesûd olmak için urada bir kaç gün sıkıntı çekerim. Bütün gayem ve emelim, karde lerime vâsıl olmamdır.” dedi.

Hz. Âişe devam ederek: “Bu muhavereyi müteâkip bir hafta geçmeden ebediyete intikal etmiştir.”

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in haber verilen ahlâkı, tevâzuun tamamını içine almıştır. Alçak gönüllü, mütevâzî olmak isteyenler ona uysunlar. Kendini Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’den üstün görüp onun râzı olduğuna rızâ göstermemekten büyük cehâlet olamaz. Dünya ve âhirette en büyük mevkîe sâhip olan O’dur. Ululuk ve üstünlük, ona uymaktır. Bunun için Hz. Ömer: “Biz İslâmiyet’le izzet bulmuş bir milletiz. Artık ululuğu başka tarafta aramayız.” demiştir. Bu sözünü, Şam’a giderken giydiği yırtık yamalı elbisesini görenlerin kendisine: “Niçin böyle giyiyorsun?” dedikleri zaman, söylemiştir.

Ebû’d-Derdâ (r.a.) diyor ki: “Allahu Teâlâ’nın bir takım kulları var ki, bunlara “Ebdal” denir. Bunlar peygamberlerin halefleri ve yeryüzünün direkleridir. Nübüvvet sona erince, Hz. Muhammed’in ümmetinden bir kavmi onların yerine koydu. Onlar fazla namaz, fazla oruç ve ibâdetlerinden değil, ancak ciddî verâ ve samimî niyet sâhibi olup herkese iyilik düşünmelerinde ve Allah için nasîhat etmelerindedir. Onlar, korkaklığa varmayan sabır, zillete düşmeyen tevâzu sâhipleridir. Onları Allahu Teâlâ seçti. Onlar otuz veyâ kırk kişidirler. Onlar İbrâhim aleyhisselâmın kalbi gibi kalbe sâhiptirler. Onlardan biri öldüğü takdirde, Allahu Teâlâ onun yerine başkasını halk eder.”

Kardeşim, şurasını da bil ki; onlar kimseyi tel’în etmez, kimseye ezâ vermez, hakaret etmez, kimseye dil uzatmazlar. Haset etmez, dünyaya harîs olmazlar. İyilik bakımından insanların en temizi, en yumuşak ahlâklısı, en cömertleridir. Alâmetleri sehâvet, seciyeleri güler yüz, vasıfları selâmettir. Bugün için korkuda, yarın için gaflette değiller. Onlar zâhirlerini muhâfaza eder korur, Allah’a olan yakînlerine rüzgâr bile ulaşamaz, iyiliklerde müsâbakada ve Allah’a olan şevkleri bakımından gönülleri Allah’a doğru yükselir. İşte bunlar, Allah’ın

ordusudur, galip gelen de bunlardır. Râvî diyor ki; Ebû'd-Derdâ'ya dedim ki:

– "Bundan daha üstün vasıflar duymuş değilim. Bu dereceye nasıl ulaşabilirim?" Ebû'd-Derdâ:

– "Dünyayı terk ile bu seviyeye ulaşabilirsin. Zîra sen dünyaya buğz ettiğin vakit, âhirete yönelirsin. Âhireti sevdiğin nispette dünyadan yüz çevirirsin. Dünyadan yüz çevirdiğin nispette de sana faydalı olanı görür ve bulursun. Allahu Teâlâ kulunun iyi talebine karşılık ona doğru yolu gösterir, onu korur. Şunu da bil ki, bu anlattığım Kur'ân-ı Kerîm'dedir. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ

"Muhakkak Allah sakınanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir." (Nahl sûresi, 16/128) buyurmuştur, dedi.

Yahyâ b. Kesîr: "Biz baktık; Allah ve sevgisi ile Allah ve rızâsı gibi zevkli bir şey bulamadık. Allahım, bizi seni sevenlerden kıl. Zîra senin sevgine, ancak senin râzı olduğun kimseler ulaşır."

Salât u selâm, sevgili Habîb'in Hz. Muhammed'e olsun.

Ebû Dâvud ve İbn Mâce, Sa'lebe'den rivâyet etmişlerdir.

Ebû Saîd ve Ebû Nuaym İbn Abbâs'dan rivâyet etmişlerdir.

İbn Mâce, Amr b. Şuayb'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve Hassan Amr b. Şuayb'den rivâyet etmişlerdir.

KİBRİN İZÂLESİ
TEVÂZUUN ELDE EDİLMESİ

Bilmiş ol ki; kibir, en büyük tehlikelerden olmakla beraber, yüzde yüz bundan kimse kurtulamaz. Kibri yok etme farz-ı ayındır. Yalnız temennî ve dilek ile zâil olmaz. Onu yok edecek ilaçları kullanmak ve tedâvi etmek sûretiyle zâil olur. Tedâvisi için de iki makam vardır:

Kibrin Tedâvisinde İki Makam:

Birinci makam, kibrin kökünü kalpten söküp atmaktır. İkinci makam ise insanın başkalarına karşı kibretmesine yol açan ârızî sebepleri ortadan kaldırmaktır.

BİRİNCİ MAKAM

Kalpten kibri kökünden söküp atmaktır ki, bunun ilâcı ilim ve ameldir. Tam şifâ, bunları kullanmaktadır.

İlim, kişinin nefsini ve Rabbini bilmesidir. Kibri izâle için bu iki şeyi bilmek yeter. Kul kendisini bildiği zaman, her şeyden âdî ve her şeyden mahrum olduğunu anlar. Bu anlayışta olana yaraşan, tevâzudur. Kul Rabbini de bildiği takdirde, kibriyâlık ve azametin yalnız O'nun şânı olduğunu idrâk eder, anlar.

Rabbisinin ululuk ve azametini bilmesini izâh bâbında söz çok fazla uzar. Çünkü mükâşefe ilminin son haddidir. Gerçi nefsini bilmekte de söz uzar, fakat biz tevâzuu temînde faydalı olan kısmını anlatalım. Bu hususta da Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyet yeter. Zîra basîret sâhibi olanlar, geçmiş ve geleceklerin ve âhiretin ilimlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de olduğunu bilirler.

Âyet-i celîle:

قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ. مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ. مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ

فَقَدَّرَهُ. ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ. ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ. ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ

"Canı çıksın insanın, o ne nankördür. Allah onu neden yaratmış? Onu menîden yaratıp merhalelerden geçirerek ona şekil vermiş. Sonra, tutacağı yolu kolaylaştırmıştır. Sonra onu öldürür ve kabre koyar. Sonra dilediği zaman onu tekrar diriltir." (Abese sûresi, 80/17-22)

Bu âyet-i celîle insanın hilkatine, netîcesine ve bu arada geçirdiği safhalara işâret etmiştir, insan bunlara bakmalı ki, âyetin mânasını anlasın. İnsanın

evveliyâtı yokluktur; yâni hiç bir şey değildi. Uzun zamanlar yoklukta idi. Hattâ yokluğunun başlangıcı bile yoktu. Yokluktan daha âdî bir şey olur mu? Kadîm olmakta da böyledir. Sonra Allahu Teâlâ onu, en âdî ve en pis menîden yarattı. Çünkü topraktan, menîden, kan ve et parçalarından meydana geldi. Sonra onu kemiklendirdi. Sonra kemikleri etle sardı. İşte kısaca insanın başlangıcı budur. Buradan îtibâren insan var olmaya başladı. Görülüyor ki, gayet âdî şeylerden ve düşük vaziyette meydana geldi. İlk yaratılışında kâmil olarak vâr olmadı. Önce görmez, işitmez, duygusuz, dilsiz, yürüyemez, anlamaz ve bilmez bir ölü olarak vâr oldu. Yâni hayatından evvel ölümü, kuvvetinden önce zâfiyeti, ilminden evvel cehâleti, gözünden evvel körlüğü, işitmesinden evvel sağırlığı, kudretinden önce aczi ile yaratıldı. İşte Allahu Teâlâ'nın:

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ. مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ

"Allah onu neden yaratmış? Onu menîden yaratmış." Ve:

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا

مَذْكُورًا. إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ

"İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz uzun bir zaman geçmemiş midir? Biz insanı katışık bir nutfeden yaratmışızdır..." (İnsân sûresi, 76/1-2) âyetlerinin mânâsı budur. Onu böyle yarattı. Sonra ona minnet ettirerek:

"Sonra tutacağı yolu kolaylaştırmıştır." (Bu da ölünceye kadar kendisine müyesser kıldığı şeylerdir).

مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا. إِنَّا هَدَيْنَاهُ

السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

"Biz insanı katışık bir nutfeden yaratmışızdır. Onu deneriz; bu yüzden onun işitmesini ve görmesini sağlamışızdır. Şüphesiz ona yol gösterdik; buna kimi şükreder, kimi de nankörlük." (İnsân sûresi, 76/2-3) buyurmuştur ki bunun mânası; ölü iken onu topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sağır olduğu halde işittirdi. Görmezken görür yaptı. Zayıf iken kuvvetlendirdi. Câhil iken âlim yaptı. Âzâları yok iken âzâ verdi. Yoksul iken varlıklı kıldı. Aç iken doyurdu.

Çıplak iken giydirdi. Sapık iken hidâyete ulaştırdı. Nasıl onu takdir etti, sevk u idâre etti, doğru yolu gösterdi. Allahu Teâlâ'nın bu lütuflarına bak, bir de onun isyânına... Ne câhil bir varlıktır. Nitekim Allahu Teâlâ:

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ

"İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi ki, hemen apaçık bir hasım kesilir." (Yâsin sûresi, 36/77)

وَمِنْ اٰيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

"Sizi topraktan yaratması, O'nun varlığının âyetlerindendir. Sonra hemen birer insan olup yeryüzüne yayılırsınız." (Rûm sûresi, 30/20) buyurmuştur.

Allahu Teâlâ'nın insana verdiği nîmetlere bak; nasıl onu zillet, kıllet, hisset ve pislikten kurtarıp bu mevkî ve kerâmetlere yükseltmiştir. Aslında hiç bir şey değildi. Hiç bir şey olmaktan daha düşüklük olur mu? Sırf yokluktan daha az bir şey oluı mu? Sonra Allah katında bir şey olmuştur. Hiç yokken önce ayak altında çiğnenen topraktan, sonra da pis menî içindeki hayat hücresinden yarattı ki, insan kendi nefsini tanıyıp, nîmetini kendisine tamamlamasında Rahbi'ni, Rabbi'nin azamet ve celâlini bilip kibriyâlığa ancak O'nun lâyık olduğunu anlaması içindir. Allahu Teâlâ:

أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ. وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ. وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ

"Biz onun için iki göz, bir dil ve iki dudak var etmedik mi? Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi?" (Beled sûresi, 90/8-10) buyurmuştur. Önce hissetini bildirmek üzere de:

أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى. ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً

"O akıtılan bir menî damlası değil mi idi? Sonra kan pıhtısı olmuş..." (Kıyâme sûresi, 75/37-38) buyurmuş, sonra da ona karşı lütfunu bildirerek:

فَخَلَقَ فَسَوّٰى. فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثٰى

"Sonra Allah onu yaratıp şekil vermişti. Ondan, erkek dişi iki cins

yaratmıştı." (Kıyâme sûresi, 75/38-39) buyurmuş ve ihtirâ yolu ile meydana gelen varlığın tenâsül ile devam edeceğini bildirmiştir.

Başlangıcı ve seyri bu olan kimse, daha nasıl böbürlenip kibirlenebilir? Aslında o, en âdî ve en zayıf bir yaratıktır. Fakat aslında hasis olanların âdeti budur. Hissetten kurtulur kurtulmaz, hemen burnunu yukarı kaldırır. Bu ilk hissetin delîlidir. Azamet ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur. Evet, şâyet onu kemâle erdirip varlık ve devamını kendi irâdesine terk etse, belki bir dereceye kadar başlangıç ve sonucu unutarak azgınlığına cevâz verilirdi. Hâlbuki hayatı boyunca çeşitli hastalık ve felâketleri, birbirini nakzeden, birbirinin zıddı olan muhtelif unsurları kendisine musallat etmiştir. Acıkması, susaması, üşümesi, hasta olması ve hattâ ölümü de istemeyerek kendisine gelir. Kâr, zarar, hayır ve şerden kendisine bir fayda sağlayamaz.

Her istediği şeyi bilemez. Hatırlamak istediğini unutur. Unutmak istediği şeyi dâimâ göz önünde canlanır. Kendisi gaflet ettiği halde gaflet olunmaz. Kalbini bir şeye bağlamak ister fakat zarûrî olarak vesvese ve düşünceler sahasında dolaşır durur. Kalbi kalbine, nefsi, nefsine mâlik olamaz. Bâzen kendisini helâke sürükleyecek olan şeyi arzular. Bâzen de hayatı, canı arzu etmediği şeylerde olur. Helâki, arzû ettiği yemeklerde, hayatı ise sevmediği ilaçlarda olur. Hiç bir an başına gelecek her hangi bir felâketten ve hattâ ölümden emîn değildir. Satılmış bir köledir. Hiç bir şeye mâlik değildir. Daha bundan âdî ne olabilir? Şâyet kendisini bilse daha kibredecek ne hâli olurdu? İşte bu, doğumundan sonra ölümüne kadar olan hayatıdır.

Sonu ise ölümdür. Nitekim Allahu Teâlâ:

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ. ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ

"Sonra onu öldürür ve kabre koyar. Sonra dilediği zaman onu tekrar diriltir." (Abese sûresi, 80/21-22) buyurmuştur.

Bunun mânası şöyledir: Kulağını, gözünü, kudretini, ilmini, idrâkini, hissini, hareketini ve hayatını alır da kendisini eskisi gibi cansız bir nebat (bitki) hâline getiririz de, hissiz ve hareketsiz bir suret, ve şekilden ibâret kalır. Sonra toprağa konur. Nutfe halinde olduğu gibi, kokmuş bir lâşe haline gelir. Sonra et kemikten ayrılır, âzâlar çürür, kurtlanır. Kurtlar yanaklarından ve diğer yerlerinden başlamak sûretiyle bütün uzuvlarını yerler. Kemikleri kül olup havaya uçar. Yenilen kısımları kurtların mîdelerinde pislik haline gelir ki, kurt ve böcekler bile ondan nefret eder. Son olarak da insanların zirâat ve inşâat için, çanak ve çömlek işlerinde kullandıkları toprak haline gelir. Unutulur. Öyle

unutulur ki, hiç yokmuş gibi olur. Fakat böyle kalmaz. Muayyen zaman geldiği vakit, daha büyük belâlarla karşılaşmak için yeniden diriltilir. Dağılmış parçaları toplanarak diriltilir. Kıyâmetin şiddetine hazırlanır. Kıyametin koptuğu, göklerin yarıldığı, yeryüzünün değiştiğini, dağların hallaç pamuğu gibi atıldığını, yıldızların döküldüğünü, güneşin karardığını, cehennem zebânîlerinin şiddetini, cehennemin solumasını, mücrimlerin hasretle cennete baktıklarını görür de, hasret ve nedâmetler içinde kalır. Amel sahîfelerinin dağıldığını görür ve kendisine:

"İşte yaptıkların bu defterde, kitâbını oku." denir. O: "Bu kitap nedir?" diye sorunca, kendisine: "Senin, sevinip nîmetleri ile övünerek böbürlendiğin dünya yaşayışında şana tâyin edilen iki meleğin az ve çok iğneden ipliğe konuştuklarını, yaptıklarını, yiyip içtiğini, kalkıp oturduğunu ve senin unuttuklarının hepsini yazdıkları kitaptır. Allahu Teâlâ bunların hepsini senin için zabtettirdi. Şimdi hesap ve cevâba hazır ol. Cevap vermediğin takdirde azâb olunacaksın." derler. Adam bu hitâbın şiddetinden kendisinin rezîl ve rüsvây olacağını düşünerek amel defterini açıp bakmadan önce şaşırıp kalır. Hele bir de kitabını açıp baktığı ve içindeki kepazelikleri okuduğu zaman: "Vây bana, bu kitaba ne oluyor ki, küçük-büyük her yaptığım burada yazılıdır." der. İşte sonu bu, Allahu Teâlâ:

ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ âyetiyle buna işâret etmiştir.

Encâmı bu olan kimsenin artık bir daha büyüklenip kibirlenmesine, hatta bir ân olsun ferahlanmasına imkân var mıdır? İlk yaradılışını ve yaşayışını görüp duruyor. Şâyet son hâlini de görse -Allah korusun- hayvan ile toprak olup yok olabilmek için köpek veyâ hınzır olmasını tercîh ederdi de bu hitaba muhâtap olacak veyâ azâb edilecek insan olmasını istemezdi.

Hele Allah katından azâbı hak etmiş kimselerden ise hınzır olmak onun için her şeyden üstün ve şerefli olurdu. Zîra hınzırın evveli de toprak, sonu da topraktır. Azâb ve hesaptan uzaktır. Köpek ve domuzdan insanlar kaçmaz fakat eğer günâhkâr kulun cehennemdeki azabını insanlar görseydi, onun vahşetinden, çirkin sûreti ve pis kokusundan helâk olurlardı. Ona içirilen sudan bir damla dünya denizlerine dökülse bütün okyanuslar lâşeden daha fenâ kokardı. Allahu Teâlâ'nın affedecekleri müstesnâ -ki onun affedilecekler arasına girip girmeyeceği de şüpheli- sonu bu olan kimse, nasıl kendini bir şey zanneder? Kendisinde bir fazîlet görür de sevinerek kibirlenip böbürlenmeye yeltenir. Acaba Allahu Teâlâ'nın fazl u keremiyle af ve mağfireti olmasa Allah'ın azabına uğrayacak isyânı işlemeyen kimse olabilir mi? Gerçi Allah'tan ümit

kesilmez fakat ümit, O'nun fazl u kereminedir. Kuvvet ve kudret O'na mahsustur. Şöyle bir düşün; yüz kırbaç cezâsına çarptırılmış ve cezaevine atılmış bir adam, bekliyor. Ya affedilecek veyâ bu kamçıları yiyecektir. Bu vaziyet karşısında cezaevi mahkûmlarına karşı kibirlenip böbürlenebilir mi? Bütün günâhkârlar için dünya bir hapishânedır. Suçu isleyip cezaya mahkûm olmuştur. Sonunun ne olacağını bilemeyen bir adama bu sıkıntı yetmez mi? Daha nasıl kibirlenir? İşte bu anlattıklarımız, kibrin aslını kökünden söküp atacak olan ilmî tedavî yoludur.

Kibrin amelî ilacına gelince; onun amelî cihetten tedâvisi, Allah için ve bütün insanlar için tevâzu göstermektir. Bu da Peygamber Efendimiz ve diğer sâlihlerin hallerinden hikâye ettiğimiz gibi, onların gösterdikleri tevâzu ahlâkına devamla mümkündür. Nitekim tevâzu eseri olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) alçakta ve yer üzerinde yemek yerken:

إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ اٰكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ

"Ben bir kulum, kölenin yediği gibi yerim." [267] buyururlardı.

Selmân-ı Fârisî'ye:

– "Neden hiç yeni elbise giymezsin?" diye sorduklarında Selmân:

– "Ben bir köleyim, âzâd edildiğim vakit giyerim." derdi. Şüphesiz bu âzâtlıktan, âhiretteki azâbdan âzâd olmayı kasdetmiştir.

Tevâzu, mârifet ile başlar, fakat ancak amel ile tamamlanır. Bunun için Arab'ın mütekebbir insanlarına îman ve namaz ile emrolunmuş ve namaz dînin direği olarak kabul edilmiştir ki, namazda birçok sırlar vardır. Bu bakımdan direk olmuştur. Bu esrârın bir kısmı da kıyâm, rükû ve sücûd ile tevâzu göstermektir. Araplar tevâzu alâmeti, belirtisi olan baş eğmekten son derece çekinirler. Hattâ birinin kamçısı düşse onu eğilip almaz, ayakkabısı çözülse onu eğilip bağlamazdı. Çünkü bunlarda baş eğmek var, onlar bunu yapmazlardı.

Hattâ **Hakîm b. Hizam**[268] diyor ki: "Ben eğilmeden ayakta, secde etmek üzere İslâmiyeti kabul ettim." demiştir. Sonra fakîh oldu ve îmânı kemâle erdi. Bunlar nazarında secde, zilletin son haddi olduğu için bunların kibir ve gurûrunu kırmak üzere secde ile emrolundular. Bu sâyede tevâzu gönüllerinde yer etti ve bütün Müslümanlar da bununla emrolundular. Çünkü kıyâm, rükû ve sücûd, tevâzu îcâbı yapılan hareketlerdir. Bunun gibi, nefsini bilen kimse, kibri gerektiren amel sâyesinde güzel huylar ile ahlâklanabilir. Bu da kalbin beden ile olan gizli münâsebet ve râbıtasından, mülk âlemi ile melekût âleminin gizli irtibâtından ileri gelir. Kalp ise melekût âlemindendir.

İKİNCİ MAKAM

Yukarıda anlattığımız yedi sebep ile kibirden ârız olan şeyler beyânındadır. Nitekim "**Câh ve Mevkîin Zemmî Kitabı**" nda asıl kemâlin ilim ve amel olduğunu, bunlardan başka ölüm ile sona erecek her şeyin vehmî kemâl olduğunu anlatmıştık. Bunun için hakikî âlim kolay kolay kibretmez. Fakat biz yine şu yedi sebepte ilim ve amel ile kibrin tedâvi yollarını îzah edelim.

Birincisi: Nesep, yâni asâletle övünmek idi. Bu yüzden kibirlenen kimse, iki şeyi bilmekle kendisini tedâvi etsin.

Bilmesi gerektiği şeylerin birincisi, başkasının kemâli ile övünmenin bir cehâlet olduğudur. Nitekim şâir:

"*erefli ataların ile övünsen haklısın, fakat yeti tirdikleri evlâda ne dersin.*" demiştir.

Asâletiyle övünen, bizatihî hasis bir kimse ise başkasının kemâli ile kendi alçaklığını nasıl kapatabilir? Belki övündüğü kimse, hayatta olsa kendisine: "Evet benim bir şerefim var, fakat sen nesin, sen ancak benim nazarımdan meydana gelen bir haşeresin. İnsan idrarı ile hayvan idrarından meydana gelen bir böcek arasında ne fark vardır? Fark ve şeref insanlıktadır. Yoksa şundan veyâ bundan doğmakta değildir." diyecekti.

İkincisi: hakîki asaleti bilmektir. Çünkü onun en yakın aslı menî, en uzağı ise topraktır. Nitekim Allahu Teâlâ:

اَلَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ.

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ

"Yarattığı her şeyi güzel yaratan, insanı başlangıçta çamurdan yaratan, sonra onun soyunu, bayağı bir suyun özünden yapan, sonra onu şekillendirip ruhundan ona üfleyen Allah'tır." (Secde sûresi, 32/7-8) buyurmuştur.

Aslı, ayakaltında çiğnenen ve sonra da çamuru yoğurulup kuru balçık haline gelen, toprak olan kimse, nasıl kibirlenir? Çünkü intisap ettiği şey, bütün eşyânın en hasîsidir. Nitekim insanı tahkîr mâhiyetinde: "Ey topraktan alçak, ey cîfeden pis kokulu ve ey balgamdan iğrenç adam." denir. Şâyet uzağı ile değil, yakini ile övünüyor dersen, en yakını babası değil, menîdir. Bununla övünmek şöyle dursun, insanın kendisini hakîr görmesi gelir.

Bir yandan toprak, bir yandan menî, bunların hangisi ile övünebilir? Aslı toprak, faslı menî, görüldüğü gibi ne aslı var, ne de faslı. Bu asâlet için en büyük

alçaklıktır. Aslı, ayakaltında çiğnenirken, faslından da yıkanmak sûretiyle beden temizlenir. İşte insanoğlunun gerçek nesebi. Bunu bilen elbet asâleti ile övünmez ve bunu öğrenip de perde aradan kalktıktan sonra kibre aslâ yaklaşamaz.

Meselâ, bir kimseyi anne ve babası: "Sen Hâşimîlerden, peygamber sülâlesinden gelmesin." deyip kandırsalar, bu adam da asaletim var diye övünse, sonra da şüphe götürmeyecek şekilde kendisine güvenilir kimseler: "Sen Hâşimî değil, belki Hind fakirlerinden birisinin çocuğusun." deseler ve bunu kati sûrette ispat etseler, bu adamda kibirden eser kalır mı? Kibir şöyle dursun, kendisini insanların en âdîsi olarak görmeye başlar. Artık kendi alçaklığından başka bir şey düşünmez olur. İşte basîret sâhibi olup da aslının önce toprak, sonra da menîden olduğunu bilen, elbette kibirlenmez.

İkinci sebep: Güzellikle övünmektir. Bunun da tedâvi çâresi, sığır gibi dış görünüşüne değil, aklı başında olan insan gibi iç hâline bakmaktır. Bâtınını araştırdığın vakit güzelliği ile övünmesini gölgeleyecek bir takım çirkinlikler ile karşılaşır. Bütün âzâlarında çeşitli pislikler vardır. Bağırsaklarında pislik, mesânesinde sidik, burnunda sümük, ağzında balgam, kulaklarında kir, damarlarında kan, yarasında irin, koltuk ve kasığı kıllarla doludur. Günde bir veyâ iki defa kazâ-i hâcete gider ve pisliğini kendi eli ile temizler. Bütün bunlar kendi hâlini anlaması içindir ve bunlar yaratılışının ortasında yâni yaşama devresi ildedir. Yaradılışı ise daha berbat, pislik yolundan gelen nutfe ve hayız kanı, önce babasının belinden koparak sidik yolundan çıkmış ve aynı yoldan hayız kanı akıtan rahme intikal etmiş, sonra da aynı sidik yolundan dışarı çıkmıştır.

Enes (r.a.) diyor ki: "Ebû Bekir bize hutbe îrâd eder ve hutbesinde bizi tahkîr ederek: "İki defa sidik yolundan çıktınız." derdi."

Tâvûs da Ömer b. Abdülâzîz'i, hilâfetinden önce sallanarak yürüdüğünü gördüğü vakit: "Bu yürüyüş içi pislik dolu olan kimsenin yürüyüşü değildir." demiştir.

İşte insanın evveli de ortası da budur. Şâyet bir gün kendisini ihmâl ederek bakmasa da hâli üzere terk etse, her tarafından pislik akmaya ve pis pis kokmaya, hattâ hayvanlardan da berbat olmaya yüz tutardı.

Böyle pislikten yaratıldığını, pislik içerisinde bulunduğunu ve sonunda diğer lâşelerden daha kötü bir hal alacağını düşünen kimse, elbette güzelliği ile övünemez. Onun güzelliği, pislik üzerinde biten gül çiçeği gibidir. Bir de bakarsın rüzgâr esmiş, har vurup harman savurmuş, çer-çöp arasına karışmış gitmiştir. Hattâ güzelliği devamlı, üstelik bu kusurlardan hâli olsa, yine güzelliği

ile övünmemesi lâzım gelir. Zîra çirkinin çirkinliği kendisinden değil ki, onu kaldırsın. Güzelin güzelliği kendi hüneri değil ki, onu methetsinler. Bâhusus güzelliğin devamı da yok, her an hastalık, yara ve benzeri muhtelif sebeplerle güzellik kaybolabilir. Nice güzel yüzler bu gibi ârızalar ile çirkin surata dönmüştür. İşte bunları bilmek, güzellik sebebiyle yapılan kibri gönülden söküp atar.

Üçüncü sebep: Kuvvet ve kudretine güvenerek kibirlenmektir. Hastalıklara karşı duramadığı ve onlara mukavemet edemediğini, bir sürü sinekle başa çıkamayacağını, bir karıncanın, hattâ karıncadan çok daha küçük bir yaratığın içine girmesiyle onu öldürebileceğini, bir dikenin bile kendisini âciz bırakacağını, bir günlük sıtmanın bile uzun müddet telâfisi mümkün olmayan bir zaafa kendisini düşürebileceğini düşünmesiyle bu kibrinden vazgeçer. Çünkü bunları men etmeye kadir olmayan ve bunlara mukavemet edemeyen kimse, kuvvet ve kudreti ile nasıl kibirlenebilir? Aynı zamanda deve, aslan ve fil şöyle dursun, bir merkebin kuvveti kadar kuvvete sâhip olmayan hayvanların bile kendisini geçtiği bir sıfat ile nasıl iftihâr eder?

Dördüncü ve beşinci sebepler: Zenginlik, servet, âile efrâdı, yardımcı ve adamlarının çokluğu ile yapılan kibirdir. Hükümdarlar katında mevkî sâhibi olmakla kibirlenmektir. Bunlar, güzellik, kuvvet ve ilim gibi, insanın kendisinde bulunmayan şeylerle kibirlenmektir ki, kibrin en çirkini de budur. Zîra varlığı ile kibreden kimse, meselâ malı ve evleri ile kibretmek gibi, bir gün evleri yıkılır, o mal ölür ve kendisi ayazda kalır. Hükümdara yakınlığı ile övünen kimse; kalbi tencereden daha kuvvetli kaynayan ve sağa sola hareket edip duran birisine bağlanmıştır ki, aralarında bulunan bağlar bir anda gevşeyip kopabilir, ve o zaman en hakîr derekeye düşer.

Demek ki, kendi zâtındaki vasfı dışında bulunan bir şey ile kibirlenmek en büyük ahmaklıktır. Meselâ serveti ile kibirlenen bir Müslüman, Yahudilere baktığı zaman, onları kendisinden daha çok zengin göreceğinde şüphe yoktur. Başkalarının kendisini geçtikleri bir şey ile kibirlenen insana yazıktır. Aynı zamanda bu serveti bir anda hırsız çalabilir ve diğer âfetlerle mahvolur da, o zaman kendisi perîşân olarak ortada kalır. Bunlar kendi zâtında olmayan şeylerdir. Kendi zâtında olan sebeplerin de devamı olmadığı gibi, âhirette de vebâli vardır.

Bu gibi şeylerle kibirlenmek elbette cehâletten başka bir şey olamaz. Aslında senin tarafından olmayan her şey, senin değildir. Bunların hiç biri senin tarafından değil, sana hîbe edenindir. İsterse bunları sende ibkâ eder, isterse alır. Sen hiç bir şeye mâlik olmayan bir köle gibisin. Bunu bilen kimse elbette

kibirden vazgeçer. Bu adamın hâli, tıpkı bir adamın kuvvet, kudret, servet, hürriyet ve istiklâli ile övünüp dururken; iki âdil şâhidin mahkemede, bu adamın, anne ve babasının falan zâtın kölesi olması hasebiyle hem kendisinin hem de servetinin, hadd-i zâtında mezkûr zâta âit olduğuna şehâdet etmeleri üzerine hâkimin; hükmünü, övünenin mal ve mülküyle aslî sâhiplerine iâdesi şeklinde tecellî ettirdiği kimsenin hâline benzer.

Sonra da sâhibini aramadığı ve servetinde dilediği gibi tasarruf ettiği için, sâhibi tarafından muâheze edileceğinden korkar ve kendisini yılan ve çıyanların bulunduğu bir zindana atılmış, her an onların taarruz ve saldırısına mâruz kalacak şekilde görür. Artık her şeyi ve hattâ hürriyeti bile elinden gitmiş olmakla istikbâlinden her an endişe içinde olan adamın hali gibidir. Bu adam nasıl kibirden uzak kalırsa, aklı başında olan her insan da kendisini bu vaziyette görmeli ve kibirlenmemelidir. Kendine ve hiç bir varlığına mâlik olamadığı gibi, bu arada kendisini helâke sürükleyecek çeşitli tehlikelerle de karşı karşıyadır. Asıl hüviyeti bu olan kimse, kuvvet ve kudreti ile övünmez. Çünkü hadd-i zâtında kuvvet ve kudreti olmadığını bilir.

Hârici sebeplerle yapılan kibrin ilacı da budur. Aslında bu kibir, ilim ve amel ile yapılan kibirden ehvendir. Zîra ilim ve amel, insanın zâtında bir kemâldir. İnsan bunlarla daha çok sevinebilir ve bunlarla daha fazla kibirlenebilir. Şimdi anlatacağımız gibi, bunlarla kibirlenmek de gizli bir cehâletten gelir.

Altıncı sebep: İlimdir; ilim ile kibirlenmektir. Bu, âfetlerin en büyüğüdür. Hastalıkların en ağırı ve tedâviyi en zor kabul edenidir. Bunun tedâvisi büyük cehd ve gayrete bağlıdır. Zîra ilmin mevkîi, hem Allah katında, hem de insanlar nazarında büyüktür. O maldan da, servet ve cemâlden de üstündür. Hattâ servet ve cemâlin ilim yanında hiç bir kıymeti yoktur. Ancak bunların ilim sahiplerinde bulunmaları müstesnâdır.

Bunun için Kâ'bü'l-Ahbâr: "Malın azgınlığı gibi ilmin de azgınlığı vardır." demiştir-

Yine bunun gibi **Hz. Ömer**: "Âlimin sürçmesi ile âlem sürçer." demiştir.

Âlim, câhile baktığı zaman, kendini, üstün görmekten alıkoyamaz. Zîra ilmin fazîletini bildiren pek çok rivâyetler vardır. Âlim, ancak iki şeyi bilmekle kibirden korunabilir:

A) Allah katında âlimin mesûliyetinin daha ağır olduğunu ve câhile bağışlayacağının onda birini âlime bağışlamayacağını bilmesidir. Zîra günâh olduğunu bilerek isyân eden ile bilmeyerek o günâhı işleyenin cezâsı elbette bir değildir. Çünkü Allahu Teâlâ onu ilimden mahrûm etmiştir. Bunun için Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

يُؤْتَى بِالْعَالِمِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُهُ،

فَيَدُورُ بِهَا كَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ بِالرَّحَا فَيَطِيفُ بِهِ أَهْلُ النَّارِ

فَيَقُولُونَ: مَا لَكَ؟ فَيَقُولُ كُنْتُ آمُرُ بِالْخَيْرِ وَلاَ آتِيهِ وَأَنْهَى

عَنِ الشَّرِّ وَآتِيهِ

"Kıyâmet günü bir âlim getirilir ve cehenneme atılır. Pisliği, bağırsakları dökülür. Su çeken merkep gibi onların etrâfında döner durur. Cehennem halkı ba ına toplanır ve: "Nedir bu hâlin?" derler. O da: "Ben dünyada hayrı emreder kendim yapmazdım, kötülükten men eder kendim yapardım. İ te cezâsını çekiyorum." der." [269] buyurmuştur.

Allahu Teâlâ bilip de amel etmeyenleri eşek ve köpeğe benzeterek:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ

يَحْمِلُ أَسْفَارًا

"Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların hâli, sırtına kitap yüklenmiş merkebin hâli gibidir." (Cuma sûresi, 62/5) buyurmuş ve bunlardan Yahûdi âlimleri, bilhâssa **Bel'am b. Baûra** ve bunlar gibi olanların kastedildiği söylenir. Diğer âyette de şöyle buyrulmuştur:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا... فَمَثَلُهُ

كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ

"(Habîbim!) **Onlara o kimsenin haberini de oku ki, biz kendisine âyetlerimizi vermiştik de o, bunlardan sıyrılıp çıkmıştı; derken şeytan onu arkasına takmış, nihâyet azgınlardan olmuştu. Eğer dileseydik onu bu âyetlerle yükseltirdik. Fakat o, yere saplandı, hevâsına uydu. Artık onun sıfatı o köpeğin hâli gibidir ki, üstüne varsan dilini sarkıtıp solur yâhut kendi hâline bıraksan yine dilini uzatıp solur. İşte âyetlerimizi yalan sayanlar gürûhunun sıfatı budur. Artık sen kıssayı anlat, belki iyice düşünürler."** (A'râf sûresi, 7/175-176)

İbn Abbâs (r.a.) diyor ki: “Bel’am’a ilim verildi. O, yeryüzündeki şehvetlere dadandı. İşte o, köpek gibidir. Terk ederse de ürer, kovalarsan da ürer, yâni hikmet versen de vermesen de o şehvetini terk etmez.”

İşte âlime bu tehlike yeter. Acaba şehvetine uymayan hangi âlimdir? Yapmadığı iyilikleri emretmeyen bir âlim var mıdır? Ne zaman ki, bir âlim câhile nisbetle kendisini üstün görmeye başlarsa, içinde bulunduğu şu büyük tehlikeyi düşünsün. Bunu düşününce, câhile nisbetle mevkîi üstün olduğu gibi, tehlikesinin de o nispette büyük olduğunu anlar. Bu âlim, hayâtı tehlikede olan bir hükümdar gibidir. Hükümdarı yakalayıp öldürecekleri zaman: “Keşke yoksul bir ayak takımı olaydım da bu tehlike ile karşılaşmayaydım.” der. Allah korusun, nice âlimler var ki kıyâmet günü karşılaşacağı cezayı göreceği zaman: “Keşke câhil olsaydım.” diyecektir.

İşte bu tehlike, âlimi kibirden men eder. Zîra cehennemlik ise domuz ondan kıymetlidir. Daha nasıl kibredebilir? Bir defa bir âlim, bir an olsun, kendini sahâbeden üstün görmeye yeltenmemelidir. Hâlbuki sahâbenin bâzıları: “Keşke annem beni doğurmasaydı.” , diğeri eline aldığı çer-çöpü göstererek: “Keşke böyle bir çöp olsaydım” , başka biri de, “Keşke hiç bir şey olmasaydım.” demiş ve bütün bunlar, âkıbetin tehlikesinden dolayı sarf edilmiştir. Onlar kendilerini hayvânâttan ve topraktan daha âdî görürler. Bir âlim bu tehlikeleri inceden inceye düşünürse, kendiliğinden kibir hastalığından kurtulur.

Zîra kendisini en âdî bir insan görür. Bu da efendisi kendisine bâzı şeyler yapmasını emrettiği halde, bunlardan bir kısmını terk edip, bir kısmını karıştıran, bunları efendisinin emrettiği şekilde yapıp yapmadığını bilemeyen, nihâyet efendisinin kendi hakkında bütün elbisesini soyunarak çıplak bir vaziyette güneşin altında beklemesini emrettiğini haber alan ve uzun zaman böyle bekledikten sonra yaptıklarından hesaba çekilip sonunda işkenceli bir cezâevine atılan, efendisinin isyân edenlerin bir kısmını affedip, dilediğini cezâlandırdığını bilen ve kendisinin hangi tarafta olduğunu kestiremeyen kölenin hâline benzer.

Bütün bunları düşününce, kibri kırılır, kendisi düşünceye dalar, korku ve heyecân içinde kalır. Kibir şöyle dursun, bağışlanırım ümîdi ile alçak gönüllü olmaya başlar. Âlim de böyle olmalıdır. Bâtınî ve zâhirî kusurlarını düşünüp Allah’ın emirlerindeki kendi noksanlıklarını hatırladığı ve önündeki tehlikeleri düşündüğü takdirde elbette kibrinden vazgeçer.

B) İkinci emre gelince; âlim, kibrin yalnız Allah’a mahsus olduğunu, kibrettiği zaman O’nun gazabına uğrayacağını ve kendisinin tevâzu göstermesini Allahu Teâlâ’nın sevdiğini bilir. Kendine kıymet vermedikçe Allah katında kıymetli

olacağını, kendini beğendiği anda Allah katında kıymeti kalmayacağını düşünür. Buna göre kendisini ayarlar da, Mevlâsının kendisinden sevdiği şeye nefsini zorlar. İşte bu ilim ve idrâk, anlayış; kibri kalbinden çıkarır. Hattâ hiç günâhı olmadığını kabul etse de vaziyet değişmez. Zîra bu düşünce ile Peygamberler bile kibirlenmemiştir. Çünkü kibirde Allah ile münâzaaya kalkışanın belini Allahu Teâlâ'nın kıracağını bilmişlerdir. Allahu Teâlâ, kendi katında mevkîlerinin yükselmesi için nefislerini küçük görmelerini kendilerine emretmiştir. İşte bu da âlimi tevâzua sevk eder.

Şâyet, "Kendisi âlim ve âbid olduğu, ilim ve ibâdetin Allah katındaki mevkiini bildiği halde, nasıl olur da fâsık ve fâcirden kendisini aşağı görerek ona tevâzu gösterir? Fâsık ve bid'at sahibinin tehlikesinin daha büyük olduğunu bildiği halde ilmin tehlikesi nasıl hatırına gelir?" dersen bilmiş ol ki; bu söylediğimiz, son nefesteki tehlikeyi düşünmekle mümkün olur. Bunu düşünmekle değil bir fâsıka, hattâ bir kâfire karşı da kibirlenmesi mümkün olmaz. Kâfirin sonradan Müslüman olup mü'min olarak ölmesi, kendisinin de son nefeste imansız gitmesi mümkün ve muhtemeldir. Büyük, Allah katında büyük olandır. Şüphesiz cehennemlik olanlara nispetle, köpek ile domuz, Allah katında daha kıymetlidir. Bu âlim, bu netîceyi bilemez. İslâmiyet'ten önce Ömer'i görüp de onu hakîr gören nice Müslümanlar var ki, Ömer Müslüman olduktan sonra, Ebû Bekir'den (r.a.) başka hepsinden üstün mevkîe yükselmiştir. Netîceler, insanlar için kapalıdır. Aklı başında olan netîceye bakar. Dünyadaki bütün fazîletler, âkıbet için istenir.

Demek ki, kulun vazîfesi kim olursa olsun, kimseye karşı kibretmemektir. Bir câhil gördüğü zaman: "Bu adam cehâletinden isyân etmiş olabilir, ben ise bilerek isyân ediyorum. Bu, benden daha mâzurdur." demeli. Bir âlim gördüğünde ise: "Bu, benim bilmediklerimi biliyor, ben buna nasıl emsâl olurum?" demeli. Yaşlı birini gördüğünde: "Bu, benden yaşlı, benden daha çok Allah'a ibâdet etmiştir" , kendisinden küçüğünü gördüğünde: "Bu benden genç, bunun günâhı daha az." demelidir. Bid'at sâhibi veya bir kâfiri gördüğünde: "Bilmiyorum, belki Allah buna hidâyet nasip eder de, benim şimdiki mertebemde olur. Allah korusun, bakarsın beni onun vaziyetine çevirir. Hidâyetin aslı benden olmadığı gibi, devamı da benim elimde değildir." demelidir. Bu sûretle, son nefesi düşünmekle kibri kırmaya muvaffak olur. Bütün bunlar, kemâlin, âhiret saâdeti ve Allah'a yaklaşmakta olup, devamsız olan dünya görünüşlerinde olmadığını bilmekten ibârettir. Yemîn ederim ki bu tehlike, kibir eden ile kibir edilen arasında müşterektir. Fakat herkese düşen vazîfe âkıbeti için kendi nefsini ıslâh ve kalbini düzeltmekle meşgul olmaktır. Kendisi tehlikede olduğu halde başkasına

acımak, yalandır. Meselâ bir topluluk îdâma mahkûm olarak zindâna atılsa, bunların birbirlerine kibredecek hakları olmadığı gibi, herkes kendi nefsi ile meşgul ve kendisinin îdâm edileceğini düşündüğü gibi olmalıdır.

Şâyet, "Bir yandan fâsık ve bid'at sâhiplerine buğzetmekle emredilirken, diğer taraftan onlara tevâzu göstermeyi tavsiye, tenakuz olmaz mı?" dersen bilmiş ol ki; bunlar karışıktır. Bunları herkesin tefrik etmesi, ayırması zordur. Zîra bid'at ve fıskı Allah için kızarak reddetmekle, kibirlenerek red ve inkâr etmek birbirine karışabilir. Nice câhil âbidler ve nice aldanmış kendini beğenmiş âlimler var ki, yanında oturan bir fâsıkı gördüğü zaman, ona canı sıkılır ve içindeki kibrinden ötürü ondan uzaklaşır da, güyâ Allah için ona gazab ettiğini sanır. Benî İsrâil'in âbidlerinden biri ile kötü insanlarından biri arasında geçen ve yukarıda anlattığımız hikâyede olduğu gibi. Zîra mutî olan kimseye karşı kibrin kötü bir şey olduğu meydanda iken, ondan kaçınmak mümkündür. Fakat fâsıka karşı kibirlenmek, Allah için gazablanmaya benzer ki, Allah için kızmak bir fazîlettir. Çünkü kızan kimse, kızdığı adama karşı kibirlendiği gibi, kibirlenen insan da kibirlendiği kimseye kızar. Bunlar birbirini doğurabilir. Bunlar karmakarışık olduğu için, bunları ancak muvaffak olanlar ayırabilir.

Seni bu karışıklıktan kurtaracak ve burada muvaffak kılacak olan, fâsık ve bid'at sâhibini gördüğün veyâ onlara emr-i mâruf ve nehy-i münker yaptığın zaman, kalbinde üç şeyin hazır olmasıdır. Bunlardan birincisi, geçmiş günâhlarını hatırlayarak kendini küçük görmen; ikincisi, senin temâyüz ettiğin, ilim, sağlam inanç ve sâlih amel gibi varlıkların, Allahu Teâlâ'nın sana bir nîmeti olduklarını, bunun için minnetin tamâmen Allah'a yapılması gerektiğini bilmendir. Bunları Allah'tan bilip nefsini beğenmediğin anda kibir de yapmazsın. Üçüncüsü de, hem kendinin, hem de onun âkıbetini düşünmendir. Netîcede onun îman ile -Allah korusun- senin de îmansız gitmen ihtimâlini hatırlaman sûretiyle kibirden uzaklaşmalıdır.

Şâyet, "Bu vaziyet karşısında daha nasıl bu gibilere kızabilir?" dersen derim ki; kızmayı kendi şahsın adına değil, sana kızmayı emreden Mevlân adına yaparsın. Sen kızarken kendini selâmette, karşındakini helâkte görme. Belki, Allahü Teâlâ'nın senin gizli kusurlarını bildiği için, nefsine karşı olan korkun, onun nâmına olan korkundan daha üstün olsun. Aynı zamanda âkıbetini de bilemiyorsun. Ben bunu bir misâl ile sana açıklayayım ki, Allah için gazâb ettiğini, kimseye kibretmenin doğru olmadığını anlayasın da kendini ondan üstün görmeye lüzûm dahî olmadığını bilesin. Meselâ, efendinin gözbebeği bir oğlu, bir de kölesi olsa, çocuğunun terbiyesini kölesine havâle etse ve: "Buna darıl, kusûr ettiği zaman döv." dese. Bu köle şâyet efendisine mutî ise çocuğa

kendi nâmına kızmaz, ancak efendisi adına ona darılır ve çocuğu terbiye etmekle efendisine yaklaşmak ister. Bunun için çocuğun kusurlarına karşı çocuğa kızar ve onu terbiye etmeye çalışır. Bunu yaparken çocuğa karşı kibirlenmez. Efendisinin yanında çocuğun kıymeti olduğunu bildiği için kendini ondan düşük görür ve ona tevâzu gösterir.

Demek ki kızmak başka, kibirlenmek başkadır. Kızmak, kibirlenmeyi gerektirmez. İşte bid'at sâhibi ve fâsık olan kimselere de bu gözle bakarsın. Zâten içyüzünü bilmiyorsun, belki Allah katında onlar senden daha kıymetlidir. Ezelde her iki taraf için de böyle takdir olmuş ve senin de bundan haberin olmamış olabilir. Bununla beraber Mevlânı sevdiğin için onun kusurlarından dolayı kendisine kızabilirsin ve kıyamette Allah katında senden daha yakın olması mümkün olduğu için tevâzu gösterirsin.

İşte aklı başında bâzı âlimler böyledir. Korku ve tevazuu hiddetlerine katarlar, fakat mağrur olanlar böbürlenir ve âkıbetlerini bilmedikleri halde kendilerini başkalarından üstün görmeye kalkışırlar ki bu, aldanmanın son haddidir. İşte Allah'a karşı isyân edip bid'atlere dalan kimseden uzaklaşmakla beraber ona karşı tevâzu göstermenin yolu budur.

Yedinci sebep: Kibrin yedinci sebebi, amel, ibâdet ve verâ ile kibirlenmektir. Bu da kullar için büyük bir fitnedir. Bundan kurtuluş çâresi, bütün insanlara karşı tevâzuu kalbine yerleştirmeye çalışmaktır. Meselâ, ilmin fazîletini bildiği için âlime karşı ilmini düşünerek kibretmemelidir. Nitekim Allahu Teâlâ:

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (Zümer sûresi, 39/9) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَى رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِي

"Alimin âbide üstünlüğü, benim sizin en dü ük derecede olanınıza olan üstünlüğüm gibidir." [270] buyurmuştur.

Bunlara benzer ilmin fazîletini bildiren daha pek çok rivâyetler vardır. Şâyet âbid, o âyet ve hadîste murâd edilen ilimle âmil olan âlimdir, bu ise fâcir bir âlimdir, derse, ona deriz ki; hasenâtın seyyiâtı, iyiliklerin kötülükleri yok edeceğini bilmiyor musun? Aynı zamanda ilim, âlimin aleyhinde delîl olacağı gibi, günâhlarının bağışlanmasına da sebep olabilir. Bunların her ikisi de mümkündür. Bu hususlarda haberler vârid olmuştur. İlmin, âlimin lehinde veyâ

aleyhinde delîl olacağını bilemediği için, âlimi tahkîr etmesi câiz değil, belki hürmet edip ona karşı tevâzu göstermesi vâciptir.

Şâyet, "Bu anlattıkların doğru ise âlimin kendisini âbidden üstün görmesi gerekir. Peygamber Efendimiz'in: *"Âlimin âbide üstünlüğü, benim, sizden en a ağı derecede olanınız üzerine olan üstünlüğüm gibidir."* buyurması da bunu açıkça ifâde eder." dersen bilmiş ol ki; bu iddiân doğru olurdu, eğer âlim netîceyi bilmiş olsaydı. Hâlbuki âkıbet şüphelidir. Bir günâh sebebiyle câhilden daha kötü bir seviyede de olabilir. Buna göre dâimâ kendisinin korkması lâzımdır. Âlim olsun, âbid olsun, bu tehlike ile karşı karşıya bulunduğu için başkasını değil, kendisini düşünmesi lâzımdır. Umûmiyetle kendisi hakkında korkan; başkaları hakkında ise ümîd beslemelidir. Bu ise âbidin kibrine mâni olur. İşte âbidin âlim ile vaziyeti bu merkezdedir.

Âbidin, âlimden başka sâir insanlarla olan vaziyetine gelince; bunların bir kısmının halini bilirse de, hepsinin ne olduğunu bilemez. Bilemediği kimselerin mânen kendisinden daha üstün olması ihtimâlini göz önünde bulundurarak ona karşı kibirlenmesi îcâb eder.

Halini bildiği kimselere karşı muâmelesine gelince; mukayese yapar, ömrü boyunca kendisinin isyânını düşünür de, yine ona karşı kibirlenmez. "Onun günâhı daha çoktur." diyemez. Çünkü bütün isyânın muhasebesini yapamaz. Evet, adam öldürmek, içki ve zinâ gibi günâhlarını göz önünde bulundurup bir mukayese yapmak da mümkündür. Bununla beraber yine de kibirlenmemek lâzımdır. Çünkü her ne kadar görünen bu büyük günâhları yapmamışsan da Allah katında yine ağır cinâyetlerden sayılan ve kalp hastalıklarından olan kibir, haset, riyâ, bâtıl inançlar, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarından vesvese ve bu hususlarda hatâlara düşmek gibi şeyler içinden geçmiş olabilir ki, bütün bunlarla Allahu Teâlâ'nın gazabına uğramış olabilirsin. Zâhirdeki büyük günâhları işleyenin de bâtında, sende olmayan Allah sevgisi, ihlâs, korku ve tâzim gibi hâller bulunabilir de bunlar Allahu Teâlâ'nın onu affetmesine sebep olabilirler de perde ortadan kalktığı kıyâmet günü onu senden daha üstün mevkîde görebilirsin. Kendini düşünebiliyorsan; aleyhinde olan, uzak bir ihtimâl de olsa onu yakın görmen doğru olur.

Senin, başkası hakkında mümkün olanı değil, kendi hakkında tehlikeli olanı düşünmen gerekir. Kimse kimsenin cezâsını çekmediği gibi, başkasının ceza çekmesi senden bir şey eksiltmez. Bütün bunları düşündüğün takdirde, kendini başkasından üstün görmek ve kibirlenmekten alıkoyacak meşgalen bulunmuş olur.

Vehb b. Münebbih anlatıyor: "İnsanda on haslet bulunmadıkça aklı tamam

olmaz.” dedi ve dokuzunu saydıktan sonra:[271] “Onuncusuna gelince; işte bununla beraber yükselir ve kemâle erer,” dedi ve ilâve etti: “Bu da herkesi kendisinden hayırlı ve üstün görmesidir. İnsanları iki fırka hâlinde düşünmeli; bir fırkayı kendisinden üstün, diğer fırkadan da kendini fenâ görerek her iki fırkaya da tevâzu göstermeli. Kendinden daha iyi olanlarla karşılaştığı zaman, buna sevinmeli ve onlar gibi olmayı temennî etmeli; kendinden daha kötü olanları gördüğü zaman: “Belli olmaz, belki Allahu Teâlâ bunları bağışlar da ben helâk olurum.” diye düşünmeli, her hâlinde netîceden korkmalıdır. Belki bu adamın gizli iyilikleri var. Allahu Teâlâ’nın kendisinden memnun olacağı ve benim bilemeyeceğim iyi tavır ve davranışları olabilir demelidir. İşte bu görüşe sâhip olduğu vakit, aklı kemâle erer ve zamanının efendisi olur.” dedi.

Hulâsa, ezelde kötü kimselerden olma ihtimâlini düşünen kimsenin hiç bir sûretle kibirlenmesine yol yoktur. Bu korku kendisine hâkim olduğu zaman herkesi kendisinden üstün görmeye başlar ki, fazîlet de budur. Nitekim âbidin biri ibâdet etmek üzere dağa çıkar. Bir gece rüyâsında: “Falan yaşmakçıya git. Senin için duâ etsin.” denir. Âbid dağdan iner, adamı bulur, ne iş gördüğünü sorar. Adam, gündüzleri oruç tutup yaşmak işlerinde çalıştığını, kazandığı para ile âile efrâdını geçindirdikden sonra fazlasını tasadduk ettiğini söyler. Âbid, adamın güzel bir iş yaptığını ve fakat kendisinin dağda sırf ibâdetle meşgul olmasını daha iyi bulur ve tekrar ibâdetine döner. Yine gece rüyâsında: “Yaşmakçıya git ve ona: “Bu yüzündeki sararma nedendir?” diye sor.” denir. Âbid gider yaşmakçıya bunu sorar. Yaşmakçı: “Kimi görürsem, hoş, bu kurtulacak da ben helâk olacağım der ve kendimden korkarım. Yüzümün sararması bundandır.” der. İşte o zaman âbid, yaşmakçının bu korku ile üstünlük kazandığını anlar. Bunun üstünlüğünü ifâde eden âyetler:

يُؤْتُونَ مَا آتَوا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ

“Rablerine döneceklerinden kalpleri ürpererek vermeleri gerekeni verenler.” (Mü’minûn sûresi, 23/60)

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ

“Onlar ki, Rablerinin haşyetinden korkarlardı.” (Mü’minûn sûresi, 23/57)

إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ

“Doğrusu bundan önce âilemizin yanında bile korku içinde idik.” (Tûr sûresi, 52/26) Melekler mukaddes, ibâdete devamlı ve günâhlardan berî oldukları halde, müşfik ve ibâdete devamlı olduklarını bildirmek üzere:

يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ

“Gece gündüz bıkmadan tesbîh ederler.” (Enbiyâ sûresi, 21/20),

“O’nun korkusundan titrerler.” (Enbiyâ sûresi, 21/28) buyurmuştur.

Ne zaman ki, şefkat ve ezeldeki mukadderât korkusu kaybolur, işler son nefesin açıklamasına kalırsa, o zaman kibrin sebebi olan Allah’ın mekrinden emîn olmak galebe çalar ve insan helâke sürüklenir. Demek ki kibir, emniyetin delîli, emniyet ise tehlikelidir. Tevâzu ise korkunun delîli, korku ise insanı saâdete ulaştıran bir yoldur. Şu halde âbidin kibri, insanları hakîr görmesi sebebiyle ifsâd ettiği, zahiri amelleri ile ıslâh ettiğinden fazladır.

İşte kibri kalpten çıkaracak yegâne bilgiler bunlardır. Ancak bunları bildikten sonra da nefis bâzen tevâzu göstermek üzere kibirden uzaklaştığını iddiâ eder ki, yine de yalancı olur. Çünkü yeni bir vak’a karşısında hemen eski hâline dönebilir de verdiği sözde durmayabilir. Bu bakımdan yalnız mârifetle kalmamalı, kibrin heyecanlandığı yerlerde mütevâzilerin nasıl davrandıklarını görmeli ve amel ile bu mârifeti tamamlamaya çalışmalıdır. Gerçi bu hususta nefsini imtihan yolları pek çoktur, fakat içinde olan kibri çıkardığına delâlet eden beş şey ile kendini tecrübeye tâbi tutmalıdır.

KİBRİN İZÂLE OLUP OLMADIĞININ TECRÜBESİ

Birinci imtihan: Bir meselede emsâli ile kendisini tecrübe etmesidir. Hakikat, akranından geldiği zaman, buna ağırlanır ve bunu memnuniyetle kabul etmezse kendisinde gizli bir kibir var demektir. Bundan Allah’a sığınıp ilim ve amel yolu ile izâlesine çalışmalıdır. İlim yolu ile izâlesi, kendisinin hissetini, ilerdeki tehlikesini ve bu kibrin yalnız Allah’a mahsus olduğunu bilmesiyledir. Amel ile tedâvisine gelince; hakkı îtirâf ağırlığını kendine kabul ettirmek, dili ile acziyetini izhâr edip bilenlere teşekkür etmek, öğrettiği için memnuniyetini ifâde etmek, zekâ ve ilmini takdir eder mâhiyette konuşmak, hikmet mü’minin kaybıdır, bunu bana gösterdiği için sana müteşekkirim, sa’yin meşkûr olsun, demektir.

Biraz zorlama ile olsa dahi, böyle yapa yapa bunu meleke, tabiat haline getirir, meleke kesb eder ve bu şekilde hakkı kabul etmesi kolaylaşır. Böyle vasıflarda bildiği akranını medh u senâdan çekinirse, kendisinde kibir vardır. Şâyet,

yalnızlıkta adamı takdîr eder de halk arasında takdîr etmezse o zaman kendisinde kibir değil, riyâ hastalığı var demektir. İnsanlara kıymet vermemekle riyâyı tedâvi etmelidir. Şâyet yalnızlıkta ve halk arasında adamı takdîr etmiyorsa, o zaman hem kibri, hem de riyâsı var demektir. Birinden kurtulmadıkça diğerinden de kurtulamayacağına göre, tehlikeli olan her iki hastalığın tedavisine baksın.

İkinci imtihan: Emsal ve akranları ile meclislere gidip yolda onları öne geçirmek ve meclislerde arkada oturmak sûretiyle, kendini tecrübeye tâbi tutmaktır. Şâyet onları öne geçirmek kendisine ağır geliyorsa, kibirlidir. O zaman kendini zorlayarak buna alışmaya ve bu ağırlığı üzerinden atmaya gayret etsin. Bu sûretle kibrini kırmış olur, fakat burada da şeytanın bir aldatma yolu vardır. Kendisi tam kapı dibine çekilir ve bâzı ayak takımlarını, büyükler ile kendi arasında oturtmakla güyâ tevâzu ettiğini göstermek ister ki, bu kibrin tâ kendisidir. Çünkü böyle davranmak mütekebbirlerin ağırına gitmez. Güyâ böyle yapmakla hakkı olan üstün makamı tevâzu eseri olarak bırakmış olduğu îtibarını uyandırır ki, bu da tevâzu libâsına bürünmüş bir nevî kibirdir. Asıl tevâzu emsâl ve akranını öne aldıktan sonra, araya başka ayak takımlarını almadan hemen onları tâkip eden yerde oturmaktır. İşte, kibri kıran bu davranıştır.

Üçüncü imtihan: Yoksulların dâvetine katılmak, arkadaş ve yakınlarının işleri için sokağa çıkmaktır. Bu davranış ağırına gidiyorsa, kendisinde kibir vardır. Bu gibi davranışlar ahlâkî fazîletlerden oldukları gibi, bol mükâfatları da vardır. Bunlardan kaçınmak, bâtınî pislikten gelir. Bu işlere devamla içindeki bu pisliği temizlemeye çalışmalı ve bunu yaparken de kibir hastalığını izâle için bütün anlattığımız bilgileri düşünmelidir.

Dördüncü imtihan: Kendisinin ve arkadaşlarının eşyâlarını bizzât kendisinin sokaktan eve taşımasıdır. Bundan çekinirse, kendisinde ya kibir veyâ riyâ hastalığı vardır. Şâyet tenhâlarda bunu yapmak istemiyorsa, kendisinde kibir vardır. Yalnızlıkta yapıp halk arasında yapmak istemezse, riyâkârdır. Bütün bunların, bir an önce tedâvilerine bakılmazsa, tehlikeli kalp hastalıklarındandır. Ne yazık ki insanlar mânevi hastalıkların tedâvisini ihmâl edip, ölüm kendisi için mukadder olan cismin tedâvisi ile meşgul olmuşlardır. Hâlbuki kalplerin saâdeti, selâmetlerine bağlıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de:

إِلَّا مَنْ أَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

"Ancak kalb-i selîm ile Allah'a varanlar müstesnâ." (Şuarâ sûresi, 26/89) buyrulmuştur.

Abdullah b. Selâm bir gün bir bağ odun yüklenmiş gidiyordu. Kendisine:

– “Çocuklar ve hizmetçilerin var. Bunlar senin bu kadar işini göremiyorlar mı?” diye sorduklarında. Abdullah:

– “Evet, var ve görürler. Fakat ben kendimi tecrübe etmek istedim. Bakayım nefsime ağır gelecek mi, diye düşündüm.” dedi. Ve yalnız azmi ile iktifa etmedi, bunu fi’len tatbik etmek sûretiyle nefsini tecrübeye tâbi tuttu. Haberde:

مَنْ حَمَلَ الْفَاكِهَةَ أَوِ الشَّيْءَ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ الْكِبْرِ

“Meyve veyâ her hangi bir eyi eliyle evine götüren, kibirden uzakla mı tır.” [272] diye vârid olmuştur.

Beşinci imtihan: Eski elbise giymekle olur. Yalnızlıkta bundan hoşlanmazsa kibirli, yalnızlıkta aldırış etmez de halk arasında hoşlanmazsa riyâkârdır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

مَنِ اعْتَقَلَ الْبَعِيرَ وَلَبِسَ الصُّوفَ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ الْكِبْرِ

“Koyun sağan, sûf giyen, kibirden kurtulmu olur.” [273]

Diğer hadîste:

إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ آكُلُ بِالْأَرْضِ وَأَلْبَسُ الصُّوفَ وَأَعْقِلُ الْبَعِيرَ

وَأَلْعَقُ أَصَابِعِي وَأُجِيبُ دَعْوَةَ الْمَمْلُوكِ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ

سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي

“Ben ancak bir kulum, yer üzerinde yemek yerim, sûf giyerim, deve sağar ve ok arım. Parmaklarımı sıyırırım, kölelerin dahi dâvetine giderim. Sünnetimden, benim davranı larımdan yüz çeviren benden değildir.” [274] buyurmuştur.

Rivayete göre **Ebû Mûsa el-Eş’arî**’ye:

– “İnsanlar, iyi elbiseleri yok diye Cuma namazına gelmez oldular.” dediklerinde, o da bir kalın abâ giyerek Cuma’yı kıldırmıştır.

İşte âdî ve eski elbise giymek, riyâ ile kibrin toplandığı bir yerdedir. Görünüşle alâkalı olanı riyâ, yalnızlıkla alâkalı olanı kibirdir. Bunları bil de korun. Bilmeyen kötülüğe düşer, hastalığı bilmeyen tedâvisine bakmaz.

“Maîşet Kitâbı” nda geçmiştir.

Hz. Hatice’nin yeğenidir. Hadîste rivayetleri vardır. Kureyş’in ileri

gelenlerindendir. Fetih yılı Müslüman olmuş müellefetü'l-kulübdandır. Huneyn cengine katılmıştır. Yüz deve ganîmet almıştır. 120 yıl yaşamıştır. Hicrî 50 veyâ 60 da ölmüştür. Ömrünün yarısı müslim ve yarısı gayr-ı müslim olarak geçmiştir. Bu rivâyette gizli bir mürsellik vardır.

Buhârî ile Müslim Ebû Usâme'den rivâyet etmişlerdir.

Tirmizî, Ebû Ümâme'den rivâyet etmiştir.

Kibirden emîn olmak, rüşd-i memûl olmak, dünyalıktan geçim miktarı ile iktifâ etmek, fazlayı infâk etmek, tevazuu şeref üzerine tercîh etmek, zilleti izzetten üstün görmek, ömür boyunca ilim öğrenmekten usanmamak, hayır yollarını araştırmaktan usanmamak, az da olsa verileni çok görmek, çok da olsa verdiğini azımsamak.

Beyhaki, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

Beyhaki, Ebû Umâme'den rivâyet etmiştir.

Bâzı kısımları yukarıda geçmiştir.

TEVÂZU AHLÂKINDA RİYÂZETİN SON HADDİ

Bilmiş ol ki; tevâzuun da diğer huylarda olduğu gibi, aşırı tarafları ile orta derecesi vardır. İfrât derecesine, kibirlenmek, tefrît derecesine de hissetlenme ve zillet denir. Orta dereceye de tevâzu adı verilir. Makbul olan tevâzu, zillet ve hisset derekesine düşmeyen tevâzudur. Zîra her şeyin aşırı tarafları mezmûmdur. Allah katında en sevimli olan, orta derecelerdir. Emsâllerinden ileri geçmek isteyen, mütekebbir, geride kalan da mütevâzîdir. Yâni şeyi hakkı olduğu yerin alt kademesine koymaktır. Âlim, bir yaşmakçı kendisine geldiği vakit, onun için eğilip alçalır ve onu kendi yerine oturtur, sonra ayakkabılarını çevirir ve kendisini kapıya kadar uğurlarsa, zillete düşmüş olur ki, bu makbul değildir. Allah katında makbul olan, adâlet ve îtidâldir. Yâni herkese hakkını vermektir. Bu gibi tevâzuu, insan akranına karşı yapmalıdır. Gelişi güzel insanlara karşı tevâzu, onlara kıyâm etmek, güler yüzlü olmak, suâl ve dâvetlerine icâbette yumuşak davranmak, ihtiyaçlarına gitmek ve benzeri şeylerle olur. Ayrıca kendini onlardan üstün görmemek, tahkîr etmemek, küçümsememek ve son nefesi bilemediği için kendisini üstün görmemekle olur.

Demek ki, tevâzu sâhibi olmak için tâkip edeceği yol, emsâline ve kendi mâdûnuna tevâzu göstere göstere, güzel âdetlerde onu meleke haline getirmektir. Bu sâyede kibri de yok eder. Şâyet her güzel âdetlerde tevâzu kendisine kolay geliyorsa, kibirden kurtulmuştur. Şâyet ağırlanarak tevâzu göstermeye gayret ediyorsa, bu adam aslında mütevâzî değildir. Herhangi bir şeye ahlâk denebilmek için, insandan kolaylıkla sâdır olması lâzımdır. Zoraki hareketlere ahlâk denmez. Şâyet tevâzu, kendisini zillete düşürecek derecede kolaylaşmışsa, o zaman kendini bir derece yükseltmeye gayret etmelidir. Zîra mü'mine zillet yaraşmaz. Bunun için sîrât-ı müstakim olan îtidal ve orta dereceyi bulmaya çalışmalıdır. Orta derece, diğer huylarda olduğu gibi tevâzuda da kapalıdır. Ortanın altına düşmeye temellük denir ki, tekebbür tarafından ehvendir. Nitekim malda sehâvetten, israf tarafına meyletmek de cimrilik tarafına meyletmekten daha ehvendir. Fakat cimrilik ile isrâfın son hadlerinin ikisi de mezmûm ve biri diğerinden daha fâhiştir. Kibir ve zilletin de son hadleri mezmûm, fakat biri diğerinden daha çirkindir. Mutlak sûrette makbul olan, îtidâle riâyet ederek eşyâyı yerine koymaktır. Bu da şeriat ve âdet örfü ile bilinir.

Kibir ve tevâzu bahsinden bu kadarı ile iktifâ edelim.

UCUB HAKKINDA

Burada ucbun zemmi, âfetleri, ucbun ve nazlanmanın hakikati, târifleri, icmâlen ucbun ilacı, kendisi ile ucub yapılan şeylerin kısımları ve tedâvilerinin tafsîlâtı anlatılacaktır.

UCBUN ZEMMİ VE ÂFETLERİ

Bilmiş ol ki; ucub, kitap ve sünnet ile zemmedilmiştir. Nitekim ucbu inkâr sadedinde Allahu Teâlâ:

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا

“Huneyn günü çokluğunuz o zaman size ucub vermişti de bu, size bir şeyi gidermeye yaramamıştı.” (Tevbe sûresi, 9/25) buyurmuştur.

Kâfirlerin de kalelerine ve şevketlerine güvenerek ucublanmalarını reddetmek üzere:

وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا

“Hâlbuki onlar, sağlam iş yaptıklarını sanıyorlardı.” (Kehf sûresi, 18/104)

وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَأَتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ

لَمْ يَحْتَسِبُوا

“Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azâbı onlara beklemedikleri yerden geldi.” (Haşr sûresi, 59/2) buyurmuştur ki, bu da amel ile ucublanmaya râcidir. İnsânoğlu isâbetli amelinde kendini beğendiği gibi, bâzen hatalı amelinde de kendini beğenir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ: شُحٌّ مُطَاعٌ وَهَوًى مُتَّبَعٌ وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ

“Üç ey helâk edicidir. İtâat edilen a ırı cimrilik, uyulan hevâ-i nefis ve kulun kendini beğenmesidir.” [275] buyurmuştur.

Bu ümmetin sonunu anlatmak üzere **Sâlebe**’ye hitâben:

إِذَا رَأَيْتَ شُحًّا مُطَاعًا وَهَوًى مُتَّبَعًا وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ

بِرَأْيِهِ فَعَلَيْكَ بِنَفْسِكَ

“Pe inden gidilen cimriliği, uyulan nefsânî arzûları ve her rey sâhibinin kendi reyini

beğendiğini gördüğün zaman, artık kendi ba ının çâresine bak.” [276] buyurmuştur.

İbn Mes’ûd (r.a.): “Helâk iki şeydedir. Bunlar; ümitsizlik ve kendini beğenmektir,” demiştir. Bunları bir arada anlatmasının sebebi, saâdete ulaşmanın çâresi sa’y u gayret ve ciddiyetle aramak sâyesindedir. Ümîdini kesen kimsede bunlar olmaz. Kendi kendini beğenen de murâdına nâil olup saâdete ulaştığını sanarak sa’y u gayret göstermez.

Ucublanan kimse, her şeyin kendisinde mevcut olduğunu sanır ki insan, var olan şeyi aratmaz. Ümitsizliğe düşen de her şeyi muhâl zanneder ve muhâlin peşine düşmez. Birine göre saadet mevcut; diğerine göre ise muhâldir. Bu bakımdan bu iki vasfın sâhibi helâk olmuştur. Allahu Teâlâ da:

فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ

“Nefsinizi tezkiye etmeyiniz.” (Necm sûresi, 53/32) buyurmakla ucbu yasaklamıştır. Nitekim **İbn Cüreyc** bu âyetin tefsirinde; “Bir iyilik yaptığın zaman, ben bunu yaptım deme.” demiştir.

Zeyd b. Eslem de; “Onu bir iyilik sanmayın, onu iyilik olarak kabul etmek kendini beğenmektir.” dedi.

Uhud cenginde Talha (r.a.) kendi hayatını fedâ ederek Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i öyle müdâfaa etmişti ki, elinden büyük yara almıştı. Yapmış olduğu işin ehemmiyetini düşünerek biraz kendini beğenir gibi olmuştu. İnce sezişe sâhip olan Ömer (r.a.) Talha’nın (r.a.) bu hissiyâtını sezer sezmez: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’i müdâfaa ettiği günden beri Talha’nın yüzünde bir ucub eseri tezâhür ediyor.” dedi. Buna rağmen Talha (r.a.), bu ucbunu ne açıkladı, ne de bu yüzden kimseyi tahkîr etti. Şûrâ zamanı İbn Abbâs (r.a.) Ömer’e (r.a.).

– “Talha’yı nasıl görürsün?” diye sorduğunda o:

– “Onda ucubdan bir miktar koku vardır.” dedi. Talha (r.a.) gibi kimseler ucubdan kuıtulamazsa, bundan sakınmayan zayıflar kendilerini nasıl koruyabilirler?

Mıtraf diyor ki: “Gece uykusuna yatıp sabahleyin pişman olarak kalkmam. Gece ibâdet edip sabahleyin kendimi beğenmemden benim için daha sevimlidir.”

Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَخَشِيتُ عَلَيْكُمْ مَا هُوَ أَكْبَرُ مِنْ ذٰلِكَ

الْعُجْبَ الْعُجْبَ

“Siz hiç günâh i lemeseniz bile ben onun daha büyüğünden sizin için korkardım. O da ucubdur, ucubdur.”

Görülüyor ki, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ucbu günâhların en büyüklerinden addetmiştir.

Bişr b. el-Mansûr, ibâdete fazla devam ettiği için, onu görenler hemen Allah’ı ve ölümü hatırlardı. Bir gün namazı fazla uzattı. Ardından adamın biri seyrediyordu. Bunun farkına varan Bişr: “Sen benim ağır kıldığıma bakma. Aslında bu, mühim bir şey değildir. İblis de uzun zaman melekler arasında ibâdet ettikten sonra gideceği yere gitti.” dedi.

Hz. Âişe’ye:

– “İnsan ne zaman isâet eder?” diye sorduklarında Hz. Âişe:

– “İhsân ettiğini zannettiği vakit.” diye cevap vermiştir. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَلَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى

“Menn u ezâ ile sadakalarınızı iptâl etmeyiniz.” (Bakara sûresi, 2/264) buyurmuştur. Menn (minnet altına almak), verdiğini büyültmenin, büyük görmenin netîcesinde olur. Ameli büyültmek ise ucubdur.

Buhârî, Kays’dan rivâyet etmiştir.

Bezzâr ve İbn Hibban **“Zuafâ”** da rivayet etmiştir.

UCBUN ÂFETİ

Bilmiş ol ki: kendini beğenmenin âfetleri büyüktür. Yukarıda anlattığımız gibi, kibrin sebeplerinden biri ucub olduğuna göre, ucub kibre dâvet eder ve ucubdan kibir doğar. Kibirden de sayılamayacak kadar âfetler meydana gelir. Bu, ucbun kullar arasındaki kötülüğüdür.

Allah'a karşı kötülüğüne gelince; ucub, günâhları unutturur ve onlara karşı ihmâl etmeye, onları hatırlayıp araştırmamaya sebep olur. Çünkü ucub, kendini bu gibi araştırmadan müstağnî kılar, hatırladıklarına da ehemmiyet vermez olur. Telâfisine çalışmaz. Onların bağışlanmış olduğunu sanır.

İbâdet ve amellere gelince; onları beğenir, ibâdet yapıyorum diye böbürlenir. Allah'ın tevfîkıyle ibâdet ettiğini unutur. İbâdetini beğendikçe de âfetlerini görmez olur. Amelin âfetlerini araştırmayanın gayretlerinin çoğu boşa gider. Zîra zâhirî amelleri hâlis olmadıkları vakit faydaları azalır. Bu halleri, kendini beğenenler değil, korku içinde olanlar araştırır.

Ucub sâhibi kendini ve fikrini beğenir, Allah'ın mekrinden emîn olur. Allah katında mevkî sâhibi olduğunu sanır. Allah'a karşı kendini hak sâhibi iddia eder. Ucub, kendini övüp tezkiye etmeye kadar sürükler. Kendini beğenmek istişâre, istifâde ve suâlden kendisini alıkoyar. Hatâ da olsa kendi buluşlarına sevinir, âdeta bir diktatör, müstebit haline gelir. Söz dinlemez, nasîhata kulak asmaz olur. Herkesi câhil görür, kendi hatâsında ısrâr eder. Bu görüşü dünyalık ise onu tahakkuk ettirmeye çalışır. Akaid ile alâkalı dînî bir mesele ise hatalı görüşünde ısrâr ettiği için helâke gider. Eğer bu hususlarda kendini tasdik etmezse, Kur'ân'ın nûru ile nurlanırsa, dîn âlimlerinden istifâde etse, ilim meclislerine devam etse de basîret sâhiplerinden müşkillerinin halline çalışsa hakkı bulurdu. İşte bunlar ve benzerleri ucbun âfetleridir. Bunun için tehlikelidirler. Artık ben müstağnî oldum, aradığımı ve istediğimi buldum, diyerek sa'y u gayretten tembellik ile geri kalması, ucbun en büyük tehlikelerindendir. Bu şüphe getirmeyecek şekilde açık bir helâktir.

Allah'tan yardım dileriz.

UCUB VE İDLÂLİN HAKİKATİ VE TÂRİFLERİ

Bilmiş ol ki; ucub ve kendini beğenme, mutlak sûrette kemâl sayılan bir vasıf ile olur. Bir âlimin ilim, amel, servet ve diğer vasıflarla kemâl bulmasında iki hâli vardır:

ÂLİMİN KEMALÂT YOLUNDAKİ İKİ HÂLİ

Birincisi: Bu varlıkların bir anda yok olup gitme tehlikesinden korku üzere olmasıdır ki, bu ucub değildir.

İkincisi: Bütün bu varlıkların yok olabileceğinden korkmaz da, kendi kazancı olmayıp Allahu Teâlâ'nın bir lutfu olduğunu bilerek bu varlıklar ile sevinmektir. Bu da ucub değildir. Bu iki halin dışında üçüncü bir hal var ki, ucub odur. O da, bütün bu varlıkların yok olabileceğini hatırından bile geçirmeyip varlıkları ile sevinmek, onlara bağlanarak bu sevinci, Allahu Teâlâ'nın bir lütuf ve ihsânı olması bakımından değil, mutlak sûrette bu varlığın bir kemâl, nîmet, hayır ve üstünlük olması bakımından bilmesidir. Yâni bunlarla ferahlanması bunların kendi vasfı olması bakımındandır. Ne vakit Allahu Teâlâ'nın lutfu olduklarını ve dilediği vakit bunları alacağını bilirse, o zaman ucbu kırılır, fakat bunları kendisinden bildiği müddetçe ucba devam eder, kendisini beğenir.

Demek ki ucub, verilen nîmeti veren Allahu Teâlâ'ya nisbet etmeden onu kendine mâl edip ona bağlanmaktır. Şâyet nîmetin Allah'tan olduğunu, fakat kendisi amel ve kerâmetiyle buna hak kazandığını ve artık bu vaziyet karşısında bu varlıklarının elinden alınmasının çok uzak bir ihtimâl olduğunu düşünürse buna da idlâl (nazlanmak) denir. Yâni ameli ile nazlanıyor: "Bu benim çalışmam karşılığıdır, hakkımdır." gibi bir davranıştır. Başkasına verdiği şeyi çoğunsayıp onu minnet altına almaya da ucub denir. Şâyet onu işinde çalıştırır ve zor şeyler teklif ederse, buna idlâl denir. Katâde Allahu Teâlâ'nın:

وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ

"Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma." (Müddessir sûresi, 74/6) buyurduğu âyetin tefsîrinde: "Amelin ile idlâl etme." demiştir.

Haberde:

إِنَّ صَلَاةَ الْمُدِلِّ لَا تُرْفَعُ فَوْقَ رَأْسِهِ وَلَئِنْ تَضْحَكَ وَأَنْتَ

مُعْتَرِفٌ بِذَنْبِكَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَبْكِيَ وَأَنْتَ مُدِلٌّ بِعَمَلِكَ

“Ameli ile nazlananın namazı ba ından yukarı geçmez. Yâni Allah’a yükselmez. Günâhını kabul ve mûterif olduğun halde gülmen, amelinle nazlandığın halindeki ağlamandan senin için daha hayırlıdır.” diye vârid olmuştur.

İdlâl, ucubdan sonra gelir. İdlâl eden ameli ile nazlanan herkeste ucub vardır. Lâkin her ucub sâhibinde idlâl yoktur. Çünkü ucub, kendini beğenmek ve varlıklarını büyük görmekten ibârettir. Bu adam, yaptığının karşılığında bir mükâfat beklemez, yalnız kendini beğenir, fakat idlâl yaptığını beğenmekle beraber mükâfat beklemektir. Benim duâmın kabul edilmesi lâzım, nasıl olur da dileğim kabul edilmez? Kötü bir insanın dileğinin reddine aldırış etmez de kendi duâsının reddine şaşar. İşte bu hem ucub, hem de idlâldir. Aynı zamanda kibrin başlangıç sebeplerindendir.

İCMÂLEN UCBUN TEDÂVİSİ

Bilmiş ol ki; her hastalığın tedâvisi, onu sebebinin zıddı ile karşılaştırmaktır. Ucub hastalığının illeti, sırf cehâlet olduğu için tedâvisi de ancak cehaletin zıddı olan ilimdir. Meselâ ucbu, kulun irâdesi ile yapılan bir işte tatbik edelim. Bu da ibâdet, sadaka, cihâd ve halkı sevk u idâre gibi, insanın kendi irâdesi altında olan bu gibi işlerle ucublanması, kendi irâdesi dışında kalan güzellik, kuvvet ve nesep gibi şeylerle ucublanmasından daha kuvvetlidir. Buna göre deriz ki:

Kulun, ucublandığı verâ, takvâ, ibâdet ve diğer amelleri ile kendini beğenmesi ya bu amellerin kendisinde yapılması yâhut da kendisi tarafından yapılması için olur. Şâyet, ibâdetlerin kendisinde yapıldığı için kendini beğeniyorsa, kendisi ibâdetin mahalli oluyor ki, burada kendini beğenecek bir taraf yok. Zîra mahal işe musahhardır. Îcâd ve tahsîl bakımından mahallin bir kıymeti yoktur. Şâyet kendisinden ve kendi kudret ve ihtiyarı ile yaptığına dâir ucublanıyorsa, amelini başlayıp tamamladığı kudret, irâde, âzâ ve diğer sebepler üzerinde düşünmesi gerekir. Bu nîmetleri karşılıksız olarak Allahu Teâlâ kendisine vermişse, ucbu kendisine değil, Allah'ın cûd ve keremine olmalıdır ki, hakkı olmayan şeyleri kendisine vermiş ve onu başkaları üzerine tercîh etmiştir. Hiç bir nitelik gözetmeden ve hiç bir tercîh hakkı olmayan bir kimseye bir efendi bir ikramda bulunursa, burada ucublanacak olan, ikrâm olunan değil, ikrâm edendir. İkramda bulunan bir hükümdar ise bu, ne âdildir deyip ona ucublanmak lâzımdır.

Demek ki burada da bu nîmetleri karşılıksız Allahu Teâlâ verdiği için adam kendini değil, veren Allah'ın lutfuna ucub edecektir. Şâyet, benim mânevi bir hususiyetim var, onun için bana ikrâm etti dersen, o mânevî husûsiyeti karşılıksız olarak sana veren kimdir? O değil midir? Bu, hükümdarın biri, sana bir at bahşedip, senin aldırış etmediğin, sonra da sana bir köle verdiği vakit, benim atım olduğu için bana köleyi vermiştir, diye kendini beğenmeye kalkışmana benzer. Hâlbuki atı da sana veren odur. Senin, O'nun cûd ve sehâvetine şaşmayıp kendini beğenmen, ahmaklıktır. Mâdem ki hepsi O'ndandır, onun cömertlik ve fazîletine hayrân olmalısın, yoksa kendi kendini beğenmemelisin.

Şâyet ucublandığın sıfat başkasından ise bu sıfat ile ucublanmak uzak bir ihtimâl değildir. Bu, hükümdarlar hakkında düşünülebilirse de, mevsûf ile sıfatı îcâd eden Allah hakkında düşünülemez. Sen kendi ibâdetine ucublanırken, "Ben Allah'ı sevdiğim için Allah beni muvaffak kıldı." dersen deriz ki; Allah sevgisini

sana veren kimdir? Yine O değil midir? Demek ki, sevgi de ibâdet de O'nun nîmetidir, karşılıksız bunları sana vermiştir. Sevgi ve amelin, amel ve sebeplerinin O'nun tarafından sana verilmiş olması ile ucub kendine değil, O'nun cûd ve kereminedir.

O halde artık âbidin, ibâdetiyle; âlimin, ilmiyle, güzelin, güzelliği ile ve zenginin de zenginliği ile ucublanmasının bir mânası yoktur. Çünkü bunların hepsi Allahu Teâlâ'nın fazlıdır. Kendisi ise ilâhî fazlın tecellîgâhıdır. Kendisi dahî O'nun lutfundandır. Daha nesine ucublanacaktır.

Şâyet: "Ben amelimi unutamam, onu ben yaptım. Ben yaptığım için Allah'tan mükâfatını beklerim. Yapmasam bir şey beklemezdim. Ameller ihtirâ yolu ile Allahu Teâlâ'nın mahlûku iseler, daha ben sevap nasıl bekleyeyim? Şâyet ameller benim kudret ve irâdemle iseler neden kendimi beğenmeyeyim?" dersen bilmiş ol ki; Sana verilecek cevâbın yönü ikidir. Birincisi, sarîh bir hak, ikincisi müsâmaha yolu iledir.

Birincisi: Sarîh hakka gelince; kudret, irâde ve hareketin hepsi Allahu Teâlâ'nın yaratması ve îcâd etmesi iledir. Kıldığını da, yaptığını da andığını da hadd-i zâtında anan ve yapan Allah'tır. İşte bu, baş gözünden daha bâriz bir müşâhede ile basîret erbâbına keşfedilen bir hakikattir. Seni, âzâlarını, onlardaki kuvvet ve kudreti, senin için akıl, ilim ve irâdeyi yaratan O'dur. Bunlardan birini kaldırmak istesen yapamazsın. Sonra âzâlarında hareketleri yarattı. Bu hususta, senin en ufak bir dahlin olmadı. O, istediği ve dilediği tertip üzere onları yarattı. Meselâ, âzâlarda kuvveti yaratmadan hareketi yaratmadı. Onun hilkatte tedrîcîliği seni şüphelendirdi de amelini senin îcâd ettiğini hayâl ettirdi. İşte sen, burada aldandın. Bunun îzâhı, Allahu Teâlâ'nın halkettiği amele mükâfat vermesi "**Şükür Kitâbı**" nda ele alınacaktır. Oraya bakarsınız.

İkincisi: Şimdi biz senin müşkülünü ikinci cevap ile kaldırmaya çalışalım. Biliyorsun ki, bu cevap müsâmaha yolu ile verilen cevaptır. O da amelini kendi kudretinle yaptığını sanmandır. Kudretin nereden geliyor? Amel, senin varlığına bağlıdır. Varlığın, amelinin varlığı, irâde, kudret ve diğer amel sebepleri hiç biri senden değil, hepsi Allah'tandır. Amel kudret ile yapılıyorsa, kudret onun anahtarı demektir. Bu anahtar ise Allah'ın yed-i kudretindedir. Anahtarı vermedikten sonra sen o ameli yapamazsın. İbâdetler, insanı saâdete ulaştıran hazînelerdir. Anahtarları, kudret, irâde ve ilimdir. Bunlar da Allah'ın kudret kabzasındadır. Meselâ, bütün dünya hazînelerinin bir kalede toplandığını ve anahtarının da muhâfaza altında bulunduğunu farz etsen, bin sene onun etrafında dolaşsan, bir kuruşunu bile göremezsin. Hattâ yalnız anahtarı verip kapıya yaklaştırmakta da vaziyet aynıdır. Hazînedâr, anahtarları sana teslim

edip hazîneyi açarak para almaya izin verse, o zaman elini uzatıp parayı alabilirsin, fakat parayı alırken kendi kendini mi beğeneceksin, yoksa bu imkânı sana bahşedenin fazlına mı hayran olacaksın?

Şüphesiz bunu hazînedârın bir lutfu olarak kabul etmen lâzımdır. Çünkü eli uzatıp parayı almak kolay, aslolan anahtarı teslîm edip para almaya müsâade etmektir. Bunu da yapan hâzindir. Bunun gibi, irâde ve hareket kudretlerini yaratıp bütün mânileri ortadan kaldırmak sûretiyle amel imkânını ve bütün sebepleri sağlayan Allahu Teâlâ'dır. Bunların hiç birinde senin bir dahlin yoktur. Şaşılacak şey, bu imkânları sana bahşedene şükretmeyip kendini beğenmendir. Seni kötüler üzerine tercîh eden O'dur. Kötülük sebeplerini senden kaldıran O'dur. Kötülük sebeplerini başkalarına musallat edip seni onlardan koruyan da O'dur. Onlara bütün kötülük sebeplerini hazırlamış, sana iyilik sebeplerini. Bu sebeplerde onlar kötülüklerine devam ederken sana iyilikleri müyesser kılmıştır. Bunları yaparken, ne senin geçmiş bir iyiliğin, ne de fâsıkın geçmiş bir kör tülüğü vardı. Fazl u keremiyle seni iyiliklere ihtiyar ve tercîh etmiş, adâletiyle fâsıkı bunlardan uzaklaştırmıştır. Bütün bunları bildikten sonra daha nasıl kendi kendine ucublanıp duruyorsun?

Demek ki, mukadderâta senin gücünün yetmesi, Allah'ın sana bahşettiği ve aksine imkânın olmayan sebepler iledir. Âdetâ bu işe seni O mecbur etmiştir. Bu vaziyet karşısında yaptığın iyiliklere şükür ve minnet sana değil, bu imkânları bahşedenedir. **"Tevhîd ve Tevekkül Kitâbı"** nda sebep ve müsebbiblerin teselsülü, Allah'tan başka fâil-i hakikî ve Halik'ın bulunmadığı anlatılacaktır.

Şaşılacak şu adamdır ki, Allahu Teâlâ kendisine akıl ve ilim verip de servet vermediği ve serveti câhil ve ahmak kimseye verdiği vakit: "Bu doğru değil, servet bana lâyık idi. Benim bu kadar aklım ve ilmim vâr iken geçinecek ekmek bulamıyorum. Şu câhil ve gafil, nîmetlere gark olmuştur." diyerek dış görünüşü ile âdeta bunu zulüm gibi göstermeye cür'et eder. Aldanmış olan bu adam düşünmez ki ilim, akıl ve serveti, Allahu Teâlâ kendisinde toplayıp câhil ahmaya bir şey vermese, asıl zulme benzeyen bu olabilirdi. Zîra câhil ahmağa; "Yâ Rab, neden hem akıl, hem serveti ona verdin de bana bir şey vermedin. Her ikisini de bana versen veyâ hiç olmazsa birini bana versen olmaz mıydı?" diyebilirdi.

Hz. Ali'ye (r.a.):

– "Niçin çok akıllı kimseler fakir oluyor?" dediklerinde. Hz. Ali:

– "Kulun aklı rızkına mahsup edilir." demekle buna işâret etmiştir. Yine şaşılacak bir cihet, akıllı ve âlim fakîr, câhil zengini kendisinden daha iyi görür. Hâlbuki, ver aklını da al onun servetini desek onu da kabul etmez. İşte bu kendisindeki akıl nîmetinin ahmaktaki servet nîmetinden daha üstün olduğunu

bildiğine delâlet eder. Daha bunda şaşılacak ne vardır? Güzel ve fakat yoksul bir kadın süs ve zînetleri çirkin bir kadında gördüğü zaman: "Böyle şey olur mu? Bunlar bana yakışırdı." der. Hâlbuki bilmez ki, onun güzelliği de rızkına mahsuptur. Buna rağmen kendisine: "Ver güzelliğini, al incileri." desen, onu aslâ kabul etmez. Bu da Allahu Teâlâ'nın kendisine verdiği güzellik nîmetinin incilerden daha kıymetli olduğunu gösterir. Hikmet sâhibi akıllı bir âlimin: "Yâ Rab, niçin beni dünyalıktan mahrum ettin de onu câhillere verdin?" diye meydana çıkması, hükümdarın bir at bahsettiği kimsenin: "Benim atım var, bana niye köle vermedin?" demesine benzer. Buna karşı hükümdar: "Ben sana atı vermesem, sen böyle bir hak iddiasında bulunabilecek mi idin?" der. Bunlar câhillerin kurtulamayacağı bir takım evhâm ve hayâlâttır, hepsinin kaynağı cehâlettir. Bu evham, kulun kendisi de dâhil olmak üzere, ameli ve vasıflarının hepsi için bir karşılıksız Allah tarafından verilmiş birer nîmet olduğunu bilmekle zâil olur. İşte bu ilim, ucub ve idlâli ortadan kaldırır. Bunun yerine, huzû ve şükrü getirir de, bu nîmetin yok olmasından dâimâ korkar. Bunu böyle bilen kimsenin ilim ve ameli ile ucba düşmesi düşünülemez. Çünkü hepsinin Allah'tan olduğunu biliyor. Bunun için **Davud aleyhisselâm** Allahu Teâlâ'ya:

– *"Yâ Rab, hiç bir gece yok ki Âl-i Dâvud'dan ayakta bulunan olmasın. Hiç bir gün yok ki, Dâvud oğullarından oruç tutan bulunmasın."* demiştir.

Diğer rivâyette:

– *"Hiç bir sâat geçmez ki, Dâvud oğullarından sana ibâdet eden bulunmasın. Mutlaka ya namaz kılar, ya oruç tutar veyâ seni zikrederler."* deyince Allahu Teâlâ:

– *"Yâ Dâvud! Bu imkân onlara nereden verildi? Bu, ancak benim lutfumdur. Benim yardımım olmasa, kendi nefisleri ile ba   ba a kalsalar, bunların hiç birini yapamazlardı. Ben seni kendi ba ına bırakırım."* buyurdu.

İbn Abbâs (r.a.) diyor ki: "Dâvud aleyhisselâmın ibtilâsı, ameli ile ucublanmasındandır. Zîra o, idlâl yolu ile ameli Âl-i Dâvud'a izafe etmiştir. Bunun üzerine kendi kendine bırakıldı, kendisinden zelle sâdır oldu. Nâdim ve pişman oldu ve:

– *"Yâ Rab, İsrâiloğulları, İbrâhim, İshâk ve Yâkub adına senden istekte bulunurlar."* dedi. Allahu Teâlâ:

– *"Ben onları ibtilâ ve imtihân ettim, onlar sabrettiler."* buyurdu.

Yine bunun gibi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ashabı, Huneyn cenginde Allahu Teâlâ'nın kendilerine olan fazl u keremini unutarak çokluklarına güvenip kendilerini beğendikleri için mağlup olmuşlardır. Nitekim âyet-i celîlede:

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا

وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ

"Huneyn günü çokluğunuz size ucub vermişti de bu, size bir şeyi gidermeye yaramamıştı. Yeryüzü, o genişliğine rağmen, başınıza dar gelmişti. Nihâyet gerisin geri dönüp gitmiştiniz." (Tevbe sûresi, 9/25) buyurmuştur.

İbn Uyeyne'nin rivâyetine göre **Eyyûb aleyhisselâm**:

– *"Allahım, beni bu belâ ile ibtilâ ettin. Fakat ben dâimâ senin emr ü irâdeni, arzu ve isteklerim üzerine tercîh ettim."* dedi. Kendisine:

– *"Bu ekil davranma kabiliyeti sana nereden geldi?"* diye nidâ gelince Eyyûb aleyhisselâm başına toprak serperek:

– *"Senden geldi, yâ Rab."* demek sûretiyle, bu ciheti unuttuğundan ötürü hemen rücû ederek o imkânı bahşedenin Allahu Teâlâ olduğunu bildi. Bunun için Allahu Teâlâ:

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا

"Allah'ın size lutf u merhameti bulunmasa, hemen hiç biriniz ebediyyen temize çıkamazdı." (Nûr sûresi, 24/21) buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de insanların hayırlısı olan ashâbına hitâben:

مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يُنْجِيهِ عَمَلُهُ قَالُوا وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟

قَالَ وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللّٰهُ بِرَحْمَتِهِ

– *"Sizden hiç birinizi ameli kurtaramaz."* buyurdu. Kendisine:

– "Seni de kurtaramaz mı?" diye sormaları üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *"Beni de kurtaramaz, ancak Allahu Teâlâ beni rahmetine daldırırsa ba ka."* buyurmuştur.[277] Bunu dinleyen ashâb-ı kirâmı, o kadar temiz kalpleri ve hâlis amelleri karşısında:

– "Keşke saman, çer-çöp ve toprak olaydık." derlerdi. Daha nasıl olur da aklı başında bir insan ameline mağrûr olur, nazlanır da kendi akıbetinden korkmaz.

İşte bütün bunlar, ucub hastalığını kalpten çıkarmanın belli başlı ilâçlarıdır. Ne zaman insanın kalbine ucub gelirse, hemen bu nîmetin elinden gitme

tehlikesini göz önüne alarak, ucubdan vazgeçmelidir. Hattâ kâfirlere bakarak, daha önce bir günâh işlemedikleri halde nasıl fâsık ve kâfir olduklarını düşünüp bu akıbete uğramaktan korkmalı ve hiç bir cinâyeti olmayanı, bu mânevi nîmetlerden mahrum etmekte aldırış etmeyen ve karşılıksız bağışta bulunan Allahu Teâlâ'nın verdiği nîmetlerden de geri döneceğini hatırlayarak kendine çeki-düzen vermelidir. Nice mü'minler mürted, nice âbidler fâsık olmuşlardır. Bunu düşünen kimsede artık ucub nâmına bir şey kalmaz.

Her şeyi Allah bilir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir.

UCBUN KISIMLARI VE TEDÂVİSİ

Bilmiş ol ki; insan çeşitli şeylerle ucublanabilir. Kibirlendiği şeyler sebebiyle olan ucbunu anlattık. Bâzen de kendileri ile kibirlenmediği şeylerle de ucublanır. Meselâ, cehâletini süsleyen hatâlı görüşü ile de kendini beğenebilir. Bunun için insanoğlunun kendisiyle ucublanabileceği şeyler sekizdir:

İNSANIN UCBUNA YOL AÇAN ŞEYLER

1 - Bedeniyle ucublanmaktır. Boy, bos, endâm, şekil, kılık ve kıyâfet, güzellik, vücûd tenâsübü ve ses güzelliği gibi şeylerle kendini beğenmek gibi. Her an zevâle mâruz kalacağını ve kendisine Allah'ın bir lutfu olduğunu unutarak güzel tarafı ile övünür ve ucublanır. Bunun tedâvisi, güzellik ile yapılan kibrin tedâvisinde anlattığımız gibi; yaratılışında, yaşayışında ve ölümünden sonraki pislik hâllerini, o güzel endâmının nasıl çürüyüp herkesin nefret edeceği bir lâşe hâline geleceğini akletmesidir.

2 - Kuvvet ve ceberuttur. Âd kavmi gibi. Nitekim bunlar hakkında Allahu Teâlâ:

مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً

"Bizden daha kuvvetli kim vardır?" (Fussılet sûresi, 41/15) dediklerini haber vermiştir. Nitekim, "Uc" da kuvvetine güvenerek ucublandı. **Mûsâ aleyhisselâm**ın ordusunu bastıracak bir dağı omuzlandı ve başı üzerine aldı. Hz. Mûsâ beddûa etti de başındaki dağ yarıldı boynuna geçti ve Hudhud kuşu hafif olduğu halde gagası ile beynini yardı. Uc kuşa mukavemet edemeyerek öldü. Mü'min de bâzen kuvvetine güvenebilir.

Nitekim **Süleymân aleyhisselâm** bir akşam: "Ben bugün yüz âilemle temâs ederim ve yüz oğlum olur." dedi. Bu sözü söylerken "inşâallah" demediği için umduğunu bulamadı. **Dâvud aleyhisselâm**ın: *"Beni imtihân edersen sabrederim."* sözü de bunun gibidir.

Kuvvet ile kendini beğenmek, harplerde saldırganlığa, tehlikeye atılmaya ve kötülük yapan herkes ile vuruşmaya sebep olur. Kuvvetle ucublanmanın tedâvisi yukarıda anlattığımız gibi, bir günlük sıtma hastalığının kendisini bîtâb düşüreceğini ve onu verenin çeşitli sebeplerle tekrar alabileceğini düşünmektir.

3 - Akıl ve zekâsı ile dîn ve dünya işlerinde ince ve mühim noktaları anlayabilmektir. Bunun alâmeti de diktatörlük, kendi görüşlerinde ısrâr, istişâreden kaçınmak, görüşlerine uymayanları techîl etmek, âlimlerin

huzuruna saygısızca çıkmak ve onlara ihânet etmek gibi hallerdir.

Bunun tedâvi çâresi, Allahu Teâlâ’nın kendisine verdiği bu akıl nîmetine şükretmek, bunun her hangi beyin ve ruh hastalığı ile sarsılabileceğini düşünüp korkusunu saklamak, aklını ve ilmini küçümsemek, kendine ilimden az miktar verildiğini hatırlamak, aklını beğenmemek, ahmakların da kendi akıllarını beğendikleri için insanlar nezdinde nasıl gülünç düştüklerini ve bilmeyerek bunların derekesine ineceğini düşünerek bundan kaçınmaktır. Çünkü akılsızlar bir vakit bunu kabul etmezler. Aklının derecesini kendisinden değil, başkalarından öğrenmesi daha doğru olur. Dostlarından ziyâde düşmanlarından öğrenmelidir. Çünkü etrâfında yaltaklık edenler, onu medhederler, o da aldanıp kendini beğenebilir.

4 - Asaletle övünmektir. Hâşimîlerin asâletleri ile övünmeleri gibi. Hattâ bâzıları asâletleri sebebiyle herkesin kendilerine köle olduğunu yine bu sâyede affedileceklerini sanmışlardır.

Bunun tedâvi çâresi, atalarının yolunda gitmenin, onlardan olmasını sanmanın cehâlet olduğunu, şâyet onlara uyuyor, onların yolundan gidiyorsa onlarda ucub olmadığını, dâimâ korkunun hâkim bulunduğunu, kendilerini yerip herkesi büyük gördüklerini bilmek; onların şerefleri, hasep ve neseple olmayıp ilim, amel ve güzel ahlâk ile olduğunu bilerek bu vasıflarla şereflenmeye çalışmaktır. Şurayı da unutmamalıdır ki, aynı kabîleden olduğu halde, îmansızlığı sebebiyle köpeklerden kötü, domuzlardan âdî derekeye düşenler de vardır. Nitekim Allahu Teâlâ:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا

وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ

“Ey insanlar, doğrusu biz, sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabîleler hâline koyduk ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz, Allah katında en kıymetliniz, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.” (Hucurât sûresi, 49/13) buyurmuştur. Yâni bir asılda toplandığınız için neseplerinizde fark yoktur. Nesebin faydasının tanışıp bilişmek olduğunu, sonra da şerefin nesepte olmayıp takvâda olduğunu beyân buyurdu. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

– “İnsanların en akıllısı, en keremlisi kimdir?” diye sorulduğunda, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) benim mensup olduğum âileye mensup olanıdır, buyurmadı da:

أَكْرَمُهُمْ أَكْثَرُهُمْ لِلْمَوْتِ ذِكْرًا وَأَشَدُّهُمْ لَهُ اسْتِعْدَادًا

– *“Onların en keremlisi, ölümü en çok hatırlayıp onun için en çok hazırlanandır.”* [278] buyurdu.

Allahu Teâlâ’nın: **“En keremliniz, en çok müttakî olanınızdır.”** buyurduğu âyet-i celîlenin sebeb-i nüzûlü şöyledir:

Hz. Bilâl ezan okuyup müezzinlik yaptığı vakit, Kureyş’in ileri gelenlerinden Hişam’ın oğlu Hâris, Arar’ın oğlu Süheyl ve Useyd’in oğlu Hâlid: “Şu köle mi bize müezzinlik edecek?” demeleridir. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de:

إِنَّ اللّٰهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ كُلُّكُمْ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ

مِنْ تُرَابٍ

“Allahu Teâlâ câhiliyet övünmelerini sizden kaldırdı. Hepiniz Âdem’in evlâdlarısınız, Âdem ise topraktan yaratılmı tır.” [279] buyurmuştur.

Diğer bir hadîste şöyle buyrulmuştur:

يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ لَا تَأْتِي النَّاسُ بِالْأَعْمَالِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَتَأْتُونَ

بِالدُّنْيَا تَحْمِلُونَهَا عَلَى رِقَابِكُمْ تَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ يَا مُحَمَّدُ

فَأَقُولُ هٰكَذَا

“Ey Kurey topluluğu, kıyamet günü herkes ameli ile gelirken, siz dünyayı boynunuza yüklenmi olduğunuz halde gelmeyin. O zaman: “Yâ Muhamıned, yâ Muhammed” diye seslenirsiniz. Fakat ben de öyle derim, yâni sizin tarafınıza bakmam.” [280]

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) böyle buyurmakla, dünyaya meylederlerse, neseplerinin kendilerine fayda vermeyeceğini onlara bildirdi.

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

“Önce en yakın hısımlarını korkut.” (Şuarâ sûresi, 26/214) âyet-i celîlesi nâzil olduğu zaman Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onlara isim isim seslenerek:

– *“Ey falancanın oğlu falan, ey falanın oğlu falan.”* diye çağırıp ikaz etti. Hattâ:

يَا فَاطِمَةُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ يَا صَفِيَّةُ بِنْتَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَمَّةَ رَسُولِ

اللهِ اَعْمَلَا لِأَنْفُسِكُمَا فَإِنِّي لَا أُغْنِي عَنْكُمَا مِنَ اللهِ شَيْئًا

"Ey Muhammed'in kızı Fâtıma ve ey Abdülmuttalib'in kızı, Muhammed'in halası Safiye, kendiniz için amel ediniz; ben Allah katında sizden bir ey önleyemem." [281] buyurdu.

Bütün bunları anlayıp şerefinin takvâya bağlı olduğunu ve tevazuun, atalarının âdeti bulunduğunu bilen kimse, takvâ ve tevâzuda onlara uyar. Aksi halde kendi lisân-ı hâliyle kendi asâletine hakaret etmiş olur. Kendini onlara nispet edip takvâ, tevâzu, korku ve şefkatte onlardan ayrılması bu netîceyi verir.

Şâyet, evet Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Fâtıma ve Safiye'ye: *"Ben sizi her eyden muğnî kılamam."* dedikten sonra:

إِلَّا أَنَّ لَكُمْ رَحِمًا سَأَبُلُّهَا بِبِلَالِهَا

"Ancak sizin bir mahremiyetiniz var. Onu ben ıslaklığı ve tazeliği ile ya artırım." [282] ve yine:

أَتَرْجُو سُلَيْمٌ شَفَاعَتِي وَلَا يَرْجُوهَا بَنُو عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

"Süleym kabîlesi efâatimi umar da Muttalîb oğulları ummaz mı?" [283] buyurdu.

"Bu rivayetler, yakınlarına husûsî bir şefâatın yapılmasına delâlet etmez mi?" dersen bilmiş ol ki; her Müslümân Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şefâatini bekler. Asıl olan akrabası da bunu öncelikle bekler. Fakat müttakîlerden olup Allah'ın gazabına uğrayanlardan olmamak şarttır. Allahu Teâlâ gazablandığı kimseye şefaat müsâadesi vermez. Zîra günâhların bir kısmı vardır ki, Allah'ın mekrini, gazabını çeker. Bu hususta şefâate izin verilmez. Bir de şefâat sayesinde affolunacak kısımları vardır. Âdetâ hükümdara karşı işlenen suçlar gibi. Öyle suçlar var ki, affettirme cesâreti kimsede görüne. Günâhlarda da hüküm böyledir. Öyle günâhlar var ki, bunlara şefâat yapılamaz ve şefâat ile bunlar önlenemez. Allahu Teâlâ:

وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى

"Peygamberler Allah'ın hoşnut olduğu kimselerden başkasına şefâat

edemezler." (Enbiyâ sûresi, 21/28),

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ

"O'nun izni olmadıkça nezdinde şefaat edecek kim?" (Bakara sûresi, 2/255),

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ

"Allah'ın katında, kendisine izin verilenlerden başka kimse şefâat edemez." (Sebe sûresi, 34/23)

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ

"Artık onlara şefâat edicilerin şefâati fayda vermez." (Müddessir sûresi, 74/48) buyurmakla bunlara işaret etmiştir.

Günâhlar, şefâat kabul edip etmemek üzere ikiye ayrıldığına göre, korku da borç olmuş olur. Şâyet her günâh şefâati kabul etse, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Kureyş'e itâat ile emretmez ve Fâtıma'yı isyandan men etmezdi. Bizâtihî kâmil olduğu için kendisine şefaat ederdi. Şefâati ummak sûretiyle takvâyı terk edip isyâna dalmak, bir hastanın akrabasından olan bir hekime îtimâd ederek kendisini tehlikelere atmasına benzer. Zîra tabib, her hastalığı değil, bâzı hastalıkları tedâvi edebilir. Artık tabibe bel bağlayarak, hastanın zararlı yemekleri yemesi câiz olmaz.

Çünkü tabib, her hastalığa müdâhale edemez. İşte peygamber ve sâlihlerin yakınlarına ve mensuplarına yapılacak şefâatlerini de bu şekilde anlamak gerekir. Bu idrâk ve anlayış, bir an korku ve mahzûru ortadan kaldırmaz. Nasıl kaldırsın, peygamberden sonra en hayırlı halefi sahâbe-i kirâm olduğu halde onlar bile toz-toprak olmayı temennî etmişlerdir. Âhiret korkusundan dolayı hayvan olmayı istemişlerdir. Hâlbuki bunlar kalpleri temiz, amelleri güzel ve olgun takvâ sâhibi insanlardır. Mahzâ kendilerine mahsûs olarak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'den cennetle müjdelendikleri halde, sırf Peygamberimiz (s.a.v.)in şefâatine bağlanmamışlardır. Bunun içindir ki, korku ve haşyeti bir an olsun gönüllerinden çıkarmamışlardır. Sohbet ve öncülükte onlar gibi olmayan, onların seviyesine hiç bir sûretle ulaşamayanlar, nasıl şefâate güvenebilirler?

5 - Dindarlık ve ilme nispetle olmayıp zâlim hükümdarlara mensup olmakla şereflenmek ve ucublanmaktır. Bu ucub, sırf cehâletten başka bir şey değildir.

Bunun ilacı, hükümdarların zulümlerini, dîni ifsâdlarını, Allah katında menfur olduklarını, bunun netîcesi olarak cehennemdeki korkunç suratlarını ve pis kokularını görecek olsa, onlardan nasıl nefret edeceğini ve uzaklaşacağını düşünerek onlarla övünmemektir. Kıyâmet günü hak sâhiplerinin nasıl yakalarından yapışacağını, meleklerin boyunlarından yakalayarak onları nasıl cehenneme sürükleyeceğini görse, onlardan tamâmıyla nefret ederdi. İte, hınzıra intisabı, onlar üzerine tercîh ederdi. Zulümden korunmuş zâlimlerin çocuklarına yakışan onlarla övünmek değil, Allah'a şükredip onlar için istiğfardır. Bunlarla ucublanmak cehâlettir.

6 - Evlâd, akraba, hizmetçi, yardımcı ve adamlarının çokluğu ile ucublanmaktır. Nitekim kâfirlerin söylediklerini haber vermek üzere Allahu Teâlâ:

نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا

"Malları ve çocukları en çok olan bizleriz." (Sebe sûresi, 34/35) buyurmuştur. Mü'minler de Huneyn cenginde: "Biz kalabalığız, yenilmeyiz." diyerek ucublandı ve nihâyet yenildiler.

Bunun da tedâvi çâresi, kibir kısmında anlattıklarımızdır. Kendisinin ve adamlarının zâfiyetini ve nihâyet kâr veyâ zarar getirmeyecek âciz yaratıklar olduklarını düşünerek bunlarla böbürlenmemek ve Allah'ın izniyle nice az kuvvetlerin büyük kuvvetleri mahvettiğini göz önünde bulundurmaktır. Sonra öldüğü vakit, onlardan nasıl ayrılıp tek başına zelîl bir vaziyette mezara gireceğini, adamlarından hiç birinin kendisiyle mezara girmeyeceğini, kendisini yılanlara, akreplere, kurtlara ve nihâyet çürümeye terk edeceklerini, en şiddetli ihtiyaç anında kendisine bir fayda sağlamayacaklarını, hattâ kıyâmet günü kendisinden kaçacaklarını düşünmektir. Nitekim âyet-i celîlede şöyle buyrulmuştur:

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ

"O gün kul; kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından kaçar." (Abese sûresi, 80/34-36)

En dar zamanında senden ayrılan ve en muhtaç olduğun zaman senden kaçan kimselerden sana ne hayır gelir? Nasıl olur da mezarda, mahşerde ve sıratta sana faydası olmayan şeye ucublanırsın? Senin hayât ve memâtına mâlik olup, sana her türlü hayır ve zararı îrâs etmeye muktedir olan ve fazl u keremiyle

amelinin mükâfatını sana verecek olan Allah’ı unutur da, bu gibi faydasız şeylere nasıl bel bağlarsın? demek suretiyle adamları ile ucublanmamaktır.

7 - Mal ile böbürlenmek ve kendini beğenmektir. Nitekim Allahu Teâlâ iki bahçe sâhibinden haber vermek üzere:

أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا

“Ben malca senden zengin, nüfusça da senden daha itibarlıyım.” (Kehf sûresi, 18/34) dediğini bildirmiştir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir gün bir zenginin yanına fakirin oturduğunu, buna memnun kalmayan zenginin eteklerini topladığını görünce:

أَخَشِيتَ أَنْ تَعْدُوَ إِلَيْكَ فَقْرُهُ

“Yoksulluğunun sana bula acağından mı korktun?” [284] buyurdu. Adamın bu davranışı, malı ile ucublanmasından idi.

Bunun tedavi çâresi, servetin âfetlerini, ondaki kul haklarını ve gâilelerini düşünmektir. Yoksulluğun fazîletini, cennete ilk önce yoksulların gireceklerini ve kendisinden daha çok nice zenginlerin bulunacağını düşünerek ucbunu kırmaktır. Ayrıca Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَتَبَخْتَرُ فِي حُلَّةٍ لَهُ قَدْ أَعْجَبَتْهُ نَفْسُهُ إِذْ أَمَرَ اللّٰهُ

الْأَرْضَ فَأَخَذَتْهُ فَهُوَ يَتَجَلْجَلُ فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

“Adamın biri sırtındaki iyi elbiseyi giyip de kendisini beğendiği için sallana sallana gezerken, Allahu Teâlâ yere emretti ve yer onu içine çekti. O adam kıyamete kadar her gün yere batmaktadır.” [285] buyurduğunu da hatırlamalıdır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu hadîsi ile malıyla böbürlenenlerin ukubetlerine işâret etmiştir. Ebû Zer (r.a.) diyor ki: “Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) ile mescide girmiştik:

– *“Ba ını kaldır.”* dedi. Ben de başımı kaldırdım, iyi elbise giyen bir adam gördüm. Tekrar Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

– *“Ba ını kaldır.”* buyurdu. Kaldırdım, bu defa da eski elbise giyen bir insan gördüm. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

يَا أَبَا ذَرٍّ هٰذَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنْ قُرَابِ الْأَرْضِ مِثْلَ هٰذَا

– *"Ey Ebâ Zer! u eski elbiseli o yeni elbiseliden yer dolusu kadar hayırlıdır."* [286] buyurduğunu da düşünsün.

Ayrıca; "**Zühd, Dünyanın Zemmi, Malın Zemmi Kitapları"** nda anlattıklarımızın hepsi, Allah katında zenginlerin hakîrliğini ve fakirlerin şerefini anlatmaktadır. Bunları bildikten sonra daha bir mü'min için serveti ile ucublanmak düşünülebilir mi? Belki bütün bunları bilen bir Müslümân serveti helâlinden kazanarak meşrû yola sarf edip edemediği ve malın hakkını verip veremediğini düşünerek dâimâ korku içerisinde olur. Ve bilir ki, bunlara riâyet etmeyenlerin sonu hüsrândır. Daha nasıl olur da serveti ile ucublanır?

8 - İsâbetsiz ve yanlış görüşleri ile ucublanmaktır. Nitekim Allahu Teâlâ:

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَنًا

"Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse, kötülüğü hiç islemeyene benzer mi?" (Fâtır sûresi, 35/ 8), Diğer âyette:

وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا

"Hâlbuki onlar, iyi şey yaptıklarını sanıyorlar." (Kehf sûresi, 18/104) buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu gibilerin son zamanda çoğalacağını ve geçmiş ümmetlerin bu sebeple helâk olduklarını haber vermiştir. Zîra onlar fırkalara ayrıldı, her fırka kendi görüşünü beğendi. Bütün bid'at sahipleri ve sapıklar kendi adamlarını beğendi, bid'atlerini tasvip ettiler. Bid'at ile böbürlenmek, şehvetin arzularını hak ve hakikat sanarak güzel görmektir.

Ucbun bu türlüsünün tedâvisi, diğerlerinden daha zordur. Zîra hatalı görüşe sâhip olan görüşünün hatâ olduğunu bilemez. Çünkü hatâsını bilse, ondan dönerdi. Bilinmeyen hastalığı tedâvi de zordur. Cehâlet de bilinmeyen bir hastalık olduğu için onun da tedâvisi zordur. Çünkü bilen bir kimse, bilmeyen bir kimseye kusurunu söyler ve onu düzeltir, fakat bilmediği halde bilmez olduğunu bilemeyenlere söz anlatmak zordur. Çünkü o, lâf dinlemez. Kendini helâk edecek bir belâya müptelâdır. Buna rağmen o, bunu bir nîmet sanır. Artık bunun tedavisi mümkün olur mu? Bunun tedâvisi, dâimâ kendini hatâda görmeye çalışmak, kendini beğenmemek; ancak kitap, sünnet ve sahih akla müstenid olanı kabul etmektir. İnsan, şerîatın ve aklın delîllerini ve şartlarını, mugalâta edecek yerlerini ancak iyi bir düşünce, tam akıl ve ciddî sa'y u gayretle bilebilir. Bununla beraber bâzı husûslarda da galat edebilir. En doğrusu, kendisini ömrü

boyunca ilme bağlamayan kimse, mezhepler ile uğraşmayıp Allahu Teâlâ'nın bir olup, ortağı ve dengi olmadığına, benzeri bulunmadığına, işitici ve görücü olduğuna, Rasûlü'nün bütün haber verdiklerinde doğru olduğuna inanmalı; selefin yolunda yürümeli, üzerinde fazla durup teferruâta dalmadan kitap ve sünnete îman etmelidir. Günâhlardan kaçınarak, ibâdete devam etmek ve Müslümanlara şefkat etmek üzere takvâ ile meşgul olmalıdır.

Şâyet böyle sathî malûmatla mezheplere, bid'atlere ve akaidde taassuba saplanırsa, anlamadığı yerde helâke gider. İşte ilimden başka bir şey ile meşgul olacak kimsenin dîn nâmına yapacağı budur. Fakat tamamen kendisini ilme veren ve ömrü boyunca ilim ile meşgul olacak olan kimse için ilk ve en mühim olanı, delîl ve delîlin şartlarını bilmektir. Bu da çok uzun sürer. Bu yoldan yakîn ve mârifete ulaşmak cidden zordur. Buna ancak, Allah'ın nûru ile teyîd edilmiş kuvvetli kimseler erişebilir. Böyle bir adam ise ender bulunur. Allahu Teâlâ'dan sapıklıktan korunmamız için yardım diler ve cehâletin hayâllerine uymaktan O'na sığınırız.

"Kibir ve Ucub Kitabı" burada tamam oldu. Yalnız Allah'a hamd ederiz. O'na sığınırız. O, ne güzel muhafızdır. Havl ve kuvvet ancak O'na mahsustur.

O'na hamd eder, Rasûlü'ne ve âline, ashâbına salât u selâm ederiz.

İbn Mâce, İbn Ömer'den rivâyet etmiştir.

Ebû Dâvud ve Tirmizî, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. Tirmizî hasen olduğunu söyledi. Fakat *"İnsanların en keremlisi"* ziyâdesi garîbdir.

Taberânî, İmrân b. Husayn'den rivâyet etmiştir.

Buhârî ile Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

Müslim, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Taberânî rivâyet etmiştir.

Ahmed, **"Zühd"** ünde rivayet etmiştir.

Buhârî ile Müslim Ebû Hureyre'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Hibbân **"Sahih"** inde rivâyet etmiştir.

RUB'U'L-MÜHLİKÂT
ONUNCU KİTAB

GURURU ZEM KİTABI
(KİTÂBU ZEMMİ'L GURÛR)

MUKADDİME

Hamd, Allah'a mahsûstur (O'na hamd ederim). O Allah ki, bütün işlerin anahtarı O'nun elinde, hayır ve şerrin açacakları O'nun kudretindedir. Dostlarını karanlıktan aydınlığa çıkaran ve ezelî ilminde imân etmeyeceklerini bildiği düşmanlarını da, şehevî arzularının bataklığı içinde bırakan Odur.

Kıyamete kadar devam edecek olan salât ve selâm, insanları şüphe karanlıklarından çıkarıp, nurlu yola hidâyet eden Hz. Muhamed'e, dünya hayatı ve şeytanın aldatamadığı âline ve ashâbına olsun.

*

Bundan sonra bilmiş ol ki; saadetin anahtarı zeka ve uyanıklık, şekavetin kaynağı ise gaflet ve aldanmaktır. Allahu Teâlâ'nın kullarına verdiği nîmetler arasında îman ve mârifetten daha büyüğü yoktur. Buna da ancak basîret nûru ile genişleyen kalp sayesinde erişilir. Küfür ve mâsiyetten de büyük felâket olamaz. Buna da cehalet zulmetiyle körleşen kalplerden başkası dâvet etmez. Basîret sâhibi kimselerin kalpleri:

كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ، اَلْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ، اَلزُّجَاجَةُ

كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا

شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ،

نُورٌ عَلٰى نُورٍ

"İçinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir, cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerede ise yağın kendisi aydınlatacak." (Nûr sûresi, 24/35), âyet-i celîlesi ile tasvîr edilmiştir. Kalpleri aldanmış olanlar ise:

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ

فَوْقِهِ سَحَابٌ، ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ، إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ

يَكَدْ يَرَاهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ

“Veyâ engin denizin karanlıklarına benzer. Onu, üst üste dalgalar ve dalgaların üstünde de bulutlar örter. Karanlıklar üstünde karanlıklar; insan elini uzattığı zaman, nerede ise onu bile göremez. Allah’ın nûr vermediği kimsenin nûru olmaz.” (Nûr sûresi, 24/40)

Aklı başında olanlar, Allahu Teâlâ’nın hidâyetlerini dilediği ve gönüllerini İslâm ve hidâyet nûru ile genişlettiği kimselerdir. Aldananlar da Allahu Teâlâ’nın, kendi irâdeleri üzerine saptırdığı ve kalplerini hakkı kabulden daralttığı kimselerdir. Aldanmış, hidâyeti kabul etmeyen, gözü açılmayan, körlükte ve cehâlet karanlığında kalan, nefsânî arzularını rehber ve şeytanı kılavuz kabul eden kimsedir. Îman nûru ile aydınlanmayıp bu dünyada basîretleri kör olanlar, âhirette daha kör ve daha sapık yoldadırlar.

Şekavetlerin anası ve tehlikelerin kaynağının gurûr ve aldanma olduğu bilindikten sonra, gururdan korunmak için, gurûrun müdâhalesi ve yollarını açıklamakla, çoğunlukla gurûra nereden ve nasıl düşüldüğünü tafsîlâtıyla bildirmek gerekmektedir. Kullardan muvaffak olanlar, âfet ve fesâdın giriş yerini bilip ondan korunan ve basîretli davranan kimselerdir. Şimdi biz gurûr yollarının çeşitlerini, içi çirkin olduğu halde başlangıçta güzel görünerek sâlihler, âlimler ve kadılardan aldananları anlatmaya çalışacağız. Onların nasıl gafil avlanarak aldandıklarını bildireceğiz. Her ne kadar sayılamayacak derecede çok şekilleri varsa da vereceğim misâller ile başkasına ihtiyaç kalmayacak şekilde hepsini açıklamış olacağım. Her ne kadar aldananların fırkaları pek çok ise de, bunları dört sınıfta toplamak mümkündür.

Birinci sınıf **ulemâ,** ikinci sınıf **âbidler,** üçüncü sınıf **tasavvuf erbâbı,** dördüncü sınıf da **servet sâhipleri**dir. Aldanan her sınıfta birçok fırkalar ve her fırkada da muhtelif aldanma yolları vardır. Bunlardan bir kısmı münkeri mârûf, kötüyü iyi görür. Harâm servet ile câmi yapıp onları süsleyenler gibi. Bâzıları da yaptıkları işlerin kendi namlarına mı yoksa Allah rızâsı için mi olduğunu aramayan kimselerdir. Vaazlarında halkın teveccühüne mazhar olup mevkî kazanmak için vaaz eden vâizler gibi. Bir kısmının mühim olmayan şeyi ehem üzerine tercîh etmesi, diğer bir kısmının nâfileyi farz üzerine takdim etmesi, bir diğerinin de, özü bırakıp kabuk ile uğraşması gibi. Namazda aranan huzûru bırakıp mahâric-i hurûf ile uğraşmak gibi. Ve daha birçok çeşitleri vardır ki, bunlar ancak misâlleri ile açıklanır.

Şimdi biz gurûru zemmedip hakîkatini ve haddini anlattıktan sonra âlimlerin gurûrunu anlatmaya çalışacağız.

GURÛRUN ZEMMİ,
HAKÎKATİ VE MİSÂLLERİ

Bilmiş ol ki; Allahu Teâlâ'nın:

فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ

"Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. Allah'ın affına güvendirerek şeytan sizi ayartmasın." (Lokman sûresi, 31/33),

وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ

"Fakat sizler kendinizi aldattınız, bize pusu kurdunuz. Allah'ın buyruğu gelene kadar dînde şüpheye düştünüz. Sizi kuruntular aldattı; sizi şeytanlar Allah'a karşı ayarttı." (Hadîd sûresi, 57/14) âyet-i celîleleri, gurur bâbında yeter de artar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

حَبَّذَا نَوْمُ الْأَكْيَاسِ وَفِطْرُهُمْ كَيْفَ يَغْبِنُونَ سَهَرَ الْحَمْقَى

وَاجْتِهَادَهُمْ، وَمِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ صَاحِبِ تَقْوَى وَيَقِينٍ أَفْضَلُ

مِنْ مِلْءِ الْأَرْضِ مِنَ الْمُغْتَرِّينَ

"Akıllıların uyku ve şyemeleri ne güzel eydir. Onlar nasıl olur da ahmakların uykusuzluğuna ve cehd u gayretlerine aldanırlar? Hâlbuki takvâ sâhibinin bir zerre aşmeli ve yakîni, aldanmı ların yer dolusu ibâdetinden hayırlıdır." [287] Diğer hadîste:

الْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْأَحْمَقُ مَنْ

أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللَّهِ

"Akıllı, nefsini deneyişp ölümden sonrası için çalı an, ahmak da nefsinin arzularına uyup Allah'tan uman kimsedir." [288] buyurmuştur. İlmin fazîleti ve cehlin yerilmesi hakkında vârid olan her rivâyet, gurûrun zemmine bir delîldir. Zîra gurûr, cehaletin bir çeşididir. Çünkü cehâlet, bir şeye olduğunun aksine inanmaktır. Gurur da cehalettir. Bununla beraber her cehalet gurûr ve aldanma

değildir. Gurûr ve aldanma, birisi aldandığı yer, diğeri de nereye aldanıyorsa olmak üzere iki şey ister.

Ne zaman ki, inandığı meçhulü hevâsına uygun gelir ve cehâletin sebebi şüphe ve hayâl olursa, gerçekte delîl olmadığı halde o, bunu delîl kabul ettiği anda cehâlet, gurûr adını alır. Demek ki gurûr, hevâsına uygun olan şeylerde nefsin sükûn bulduğu ve şeytanın aldatması ile tabiatın meylettiği şeylerdir. Fâsid bir şüphe ile şimdi veyâ gelecekte bu gibi şeylerin hayır olduğunu zannedenler, mağrur ve aldanmışlardır. İnsanların çoğu hatâda oldukları halde, kendilerinin hayır üzere olduklarını sanırlar ki, aldanma çeşitlerinin ayrılmasına ve derecelerinin ayrı olmasına rağmen, hepsi mağrur ve aldanmışlardır. Bunun en açık ve en büyüğü, kâfirlerin, âsîlerin ve fâsıkların gurûrudur. Şimdi biz bunları birer misâl ile açıklayalım:

Birinci misâl: Kâfirlerin aldanmasıdır. Bunların bir kısmın, dünyalık ve bir kısmını da şeytan aldatmıştır. Dünya hayatının aldattığı kâfirlere gelince; bunlar "Peşîn, dâimâ veresiyeden hayırlıdır. Dünya peşin, âhiret ise veresiyedir. Netîce, dünya âhiretten hayırlıdır. Bu bakımdan hayırlı olanı tercîh etmek lâzımdır." dediler ve yine: "Yakîn şüpheden hayırlıdır. Dünya zevkleri katî, âhiret ise şüphelidir. Katî bildiğimizi şüpheli olan ile değişemeyiz." derler ki bütün bunlar, İblis'in şu kıyâsına benzeyen fâsid kıyaslardır: Kur'ân-ı Kerîm'in beyânına göre İblis:

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

"Ben ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu topraktan." (Sâd sûresi, 38/76) dedi. Allahu Teâlâ buna işâret ederek:

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ

عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ

"Onlar âhirete bedel dünya hayatını satın almış kimselerdir. Bundan dolayı kendilerinden azâb kaldırılıp hafifletilmeyecek, onlara yardım da edilmeyecektir." (Bakara sûresi, 2/86) buyurmuştur. Bu gibi aldanmanın tedâvisi ya îman veyâ burhandır.

Yalnız îman ile tasdike gelince;

مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ

“Sizde olanlar tükenir ama Allah katında olanlar sonsuzdur.” (Nahl sûresi, 16/96)

وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ

“Allah katında olan hayırlıdır.” (Kasas sûresi, 28/60)

وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى

“Âhiret hayırlı ve sonsuzdur.” (A’lâ sûresi, 87/16)

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“Dünya hayatı, aldanma metâından başka bir şey değildir.” (Âl-i İmrân sûresi, 3/185),

فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا

“Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın.” (Lokman sûresi, 31/33) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunları birçok kâfirlere okumuş ve kâfirlerin bir kısmı, hiç delîl aramadan bunlara inanıp tasdîk etmiştir. Diğer bir kısmı da:

– “Sen gerçek peygamber misin? doğru söyle.” demişlerdir. Peygamberimiz (s.a.v.) de:

– *“Evet, peygamberim.”* dedikten sonra inandılar ve burhan aramadılar. Avâmın îmanı budur. Bu sâyede aldanmaktan kurtulmuşlardır. Bu tasdîk, tefrîk yapamayan bir çocuğa velîlerinin, “Mektep oynamaktan hayırlıdır.” dediklerine inanması gibidir.

Burhan ve delîl ile mârifete gelince; bu da şeytanın kalbinde tezvîr ettiği bu kıyâsın fesâdının yolunu bilmesidir. Çünkü her mağrûrun aldanmasının bir sebebi vardır. Bu sebep de delîldir. Her ne kadar herkes âlimler gibi mukaddimeler kurup suğrâ ve kübrâlar yaparak bir netîceye varamazlarsa da yine her delîl, içinden doğma bir nevî kıyastan gelir ve bu kıyâsa bağlanır. Şeytanın tanzîm ettiği bu kıyâsın iki aslı vardır: Birincisi, dünyanın peşin ve âhiretin veresiye olmasıdır ki, bu kısım doğrudur. İkincisi, “Peşin olanın veresiyeden hayırlı olduğu” kaziyesidir ki, burada iltibas vardır. Gerçek böyle değildir. Çünkü peşin, miktar ve maksatta veresiye gibi ise peşin hayırlıdır. Fakat veresiye daha çok ise o zaman veresiye hayırlı olur. Zîra aldanmış olan bu kâfir, veresiye on dirhem alabilmek için ticâretinde bütün servetini verir. “Peşin

veresiyeden hayırlıdır, malım elimde kalsın.” demez. Tabîb kendisine, sevdiği yemeklerin ileride zararı dokunacağını haber verdiği anda, hemen onları yemekten vazgeçer. “Peşin veresiyeden hayırlıdır.” deyip bu günkü zevkine bakmaz. Gelecekteki tehlikeyi önlemek için peşin zevklerinden ferâgat eder. Bütün ticâret erbâbı servetlerini eline alır. Kara, deniz (ve hava) yolculuklarına katlanır, zahmete girerler. Maksat peşin paraları ile ileride ticâret etmektir.

Gelecekteki on dirhem, şimdiki bir dirhemden hayırlı olduğuna göre, zaman bakımından dünyanın zevki ile âhiret zevkini bir karşılaştırsın. Dünyanın ömrü, âhiret ömrünün milyonda biri kadar değildir. Dünyanın ömrü asır ise âhiretin ömrü sonsuzdur. Burada biri terk etmekle âhirette milyarları alacakmış gibidir. Sonsuz ve hudutsuz bir mükâfat alacaktır. Nevî bakımından bir mukayese ederse, dünya nîmetlerinin çeşitli sıkıntı ve kederlerle dolu olduğunu, âhiret zevklerinin ise safi ve her türlü karışıklıktan ârî olduğunu görür ki, “Peşin veresiyeden hayırlıdır.” görüşünde galat ettiği ortaya çıkar. Bu, açık bir aldanmadır ki, bunun doğuşu, meşhûr olan “lâfz-ı âmm” ı ıtlak edip “hâss” ı murâd etmektir. Aldanmış insan, bunun husûsî mânasından gaflet etmiştir. Zîra “Peşin veresiyeden hayırlıdır.” diyen ve bu sözü mutlak olarak söyleyen, onun husûsî mânasını murâd etmiştir ki, ikisi bir olduğu zaman “Peşin veresiyeden hayırlıdır.” demek istemiştir.

Bu defa da şeytan başka bir kıyâsa başvurur ve der ki; “Katî ve şüphesiz olan şeyler, şüpheli olandan hayırlıdır. Dünya şüphesiz ve katîdir, âhiret ise şüphelidir.” Bu kıyâs, birinci kıyâstan daha fâsiddir. Zîra bunun iki aslı, her iki mukaddimeleri de bâtıldır. Şüphesiz olarak bilinen şeyin şüpheli olan şeyden hayırlı olması, ikisi müsâvî olduğu zamandır. Yoksa tüccarın çektiği zahmet kati, kârında ise şüphelidir. Öğrencinin çektiği zahmet katî, fakat müderrisler seviyesine ulaşması şüphelidir Avcının çektiği zahmet katî, avlaması ise şüphelidir. Bütün bunlarda şüphe için katî olanı terk etmek vardır. Fakat tüccar “Ben ticâret etmesem büyük zarar eder ve netîcede aç kalırım. Şâyet alış-veriş edersem zahmetim az ve kârım çok olur.” der.

Hasta da böyledir. Şifâ bulacağı katî olmadığı halde, bilerek ilaçların acılığına dayanır da, ileride gelmesi muhtemel olan hastalığa binâen ilâçların peşin acılığı daha ehvendir, der. Bütün bunlar gibi, âhiret hakkında şüpheli olan kimseye de vâcip olan, sabır günleri azdır, nihâyet bunlar ömür boyu olan şeylerdir. Âhiret ise uçsuz bucaksızdır. Şâyet âhiret hakkında dedikleri yalan ise yaşayışımda bâzı zevklerimden mahrûm kalacağım ki, ezelden dünyaya gelinceye kadar zâten yokluk ve mahrûmiyet içinde idim. Şimdi de kendini yoklukta kabul edeyim. Şâyet dedikleri doğru ise bunun sonunda cehennemde ebedî yanmak vardır.

Buna kimse dayanamaz. O halde gereğini yapayım, demelidir.

Bunun için **Hz. Ali** (r.a.), bâzı mülhid ve münkirlere hitâben: "Sizin dediğiniz doğru çıkarsa, siz de kurtuldunuz." biz de kurtulduk. Şâyet bizim dediğimiz doğru çıkarsa (ki doğrudur.) O zaman biz kurtuluyoruz, fakat siz helâk oluyorsunuz." demiştir. Şüphesiz Hz. Ali'nin bu sözü âhiret hakkında herhangi bir şüphesinden değil, fakat mülhidlere kendi akıllarının anlayabileceği şekilde konuşmak ve katî olarak âhirete inançları yoksa, aldanmış olduklarını bildirmek içindir.

Sözlerindeki ikinci asıl ve mukaddime, "Âhiret şüphelidir." sözüdür. Bu da birinci asıl gibi hatâdır. Âhiretin varlığı mü'minlere göre şüpheli değil, katîdir. Bu katî inancın da iki yolu vardır:

Birinci yolu; peygamber ve ulemâyı taklîd yolu ile imân ve tasdîkdir. Bu îman, avam ve havassın da ekseriyetinin îmanıdır. Bu îman da gurûru izâle eder. Bu, derdinin dermânını bilmeyen ve fakat hekimlerin gösterdiği tedâvi usûlüne hiç bir delîl aramadan inanan, onların târifesini tatbîk eden hastanın haline benzer. Bunlar, tıpta mâhir ve bu meslekte ihtisas sâhibi kimseler oldukları halde, tıbba dâir hiç bir bilgisi olmayan bedevî veyâ bunağın birisi bunları inkâra kalkışır ve onları kabul etmeyerek kendi görüşüne giderse, bunun aldanmış bir bunak olduğu meydandadır. Bunun gibi, âhireti ikrâr edip ondan haber verenlere ve onun saâdetine ulaşmanın en faydalı ilâcının takvâ olduğunu haber verenlere baktığı zaman, onların insanların hayırlısı, akıl, mârifet ve basîrette en üstün mertebede olan peygamberler, velîler, hakîmler ve âlimler olduğunu ve muhtelif sınıfların onlara uyduğunu gördüğü halde şehvetlerine mahkûm olduğu için bunlara muhâlefet edip âhireti inkâr eden ve peygamberleri yalanlayanlar da, bunlara benzer. Bu yol ile îman kâfidir. Bu katî bir yakîndir, amele teşvîk eder ve gurûru kırar.

İkinci yolu; peygamberlere yapılan vahiy ve velîlere yapılan ilhamdır. Senin peygamberi taklîd ederek îmân ettiğin gibi, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in de âhirete îmanı, Cebrâil'i taklîd yolu ile olduğunu ve senin mârifetinin de onun mârifeti gibi olduğunu ve yalnız mukallidin ayrıldığını sanma. Çünkü taklîd mârifet değildir. Taklîd, yalnız sahîh bir îmandır. Peygamberler ise âriflerdir. Yâni eşyânın hakîkati, olduğu gibi onlara keşfedilmiştir. Onlar bizim baş gözümüzle gördüğümüz gibi, basîret gözleri ile eşyânın hakîkatini görmüş ve bizlere, duyduklarını değil, gördüklerini haber vermişlerdir. Meselâ, rûhun hakîkati ve Allah'ın emrinden olduğu gösterildi. Buradaki "Emir" den murad, nehyin karşılığı olan emir değildir. Çünkü herhangi bir şeyi emretmek bir sözdür. Rûh, söz değildir. **"Allah'ın emrindendir"** demek, bir şân ve hâl değildir ki murâd,

yalnız Allah'ın yaratmasındadır, mânasında olsun.

Çünkü bu mânada yalnız rûh değil, her şey Allah'ın yaratmasıdır. Belki âlem ikiye ayrılır. Biri emir âlemi, diğeri de halk âlemidir. Halk âlemi de, emir âlemi de Allah'ındır. Halk âleminden olan cisimler kemiyet, keyfiyet ve miktâr sâhibidirler. Çünkü "halk" lisân kaidelerine göre takdir, yâni her şeyi bütün hudûdu ile bilip yaratmaktır. Kemiyet ve miktârı olmayan her mevcut, emir âlemindendir. Bunu açıklamak, rûhun sırrını açıklamak olur ki, buna ruhsat yoktur. Çünkü sırr-ı kader gibi, ifşâsından birçokları mutazarrır olurlar. Rûhun sırrını bilen, kendisinin de sırrını bilir. Kendi sırrını bilen Rabbisini de bilir. İnsân nefsi ile Rabbini bildiği anda kendisinin fıtrat ve tabîati ile emr-i Rabbânî olduğunu, âlem-i cismânîde garib olarak bulunduğunu, cisim âlemine intikali zâtının iktizâsı olmayıp, ârızî bir sebeple olduğunu, ârızî ve garib olan bu sebebin ademe uğradığını bilir ki, biz buna mâsiyet diyoruz. Bu mâsiyettir ki, zâtının iktizâsı itibâriyle lâyıkı olduğu cennetten onu uzaklaştırmıştır ki, orası civâr-ı Rabbü'l-Âlemîn ve emr-i Rabbânîdir. Tabiî ve zâtîdir. Kendisini buradan uzaklaştıran, zâtından garîb olan âlemin ârızasıdır. O ârıza sebebiyle kendini ve Rabbini unutarak yaptığını yaptı ve nefsine zulmetti. Nitekim bu gibiler hakkında:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ
أُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ

"Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar, yoldan çıkmış kimselerdir." (Haşr sûresi, 59/19) buyrulmuştur. Yâni onlar tabiatlarının iktizâsından ve istihkaklarından ayrılmış oldular. Nitekim hurmalar bozulup aslî fıtratlarından çıktıkları zaman Araplar: فَسَقَتِ الرُّطَبَةُ عَنْ كِمَامِهَا derler. Bu öyle bir sırlara işârettir ki, ârifler onun güzel kokusuna erebilmek için direnip durdukları halde, mârifet derecesinden düşük olanlar da onun lâfını duymaktan canları sıkılır. Kemre böceğinin gül kokusundan bunaldığı gibi, onlar da bundan bunalır ve sıkılırlar. Yarasa güneşe bakamadığı gibi, onlar da buna bakamazlar. "Kalbin derinliklerinden melekût âlemine açılan bu kapıya mârifet ve velayet kapısı, bunların sâhiplerine de velî ve ârif denir. Burası nübüvvetin başlangıç ve velayetin son noktasıdır.

Şimdi biz yine mevzûmuza dönelim. Maksadımız, şeytanın: "Âhiret şüphelidir." şeklindeki aldatması ya katî taklîd yolu veyâ bâtınî olan basîret ve müşâhede yolu ile reddedilir. Mü'minler, îtikad ve dilleri ile Allah'ın emirlerini

zâyi edip sâlih amelleri terk ettikleri, şehvet ve mâsiyete büründükleri zaman, bu gurûr ve aldanışta kâfirlere arkadaş olurlar. Zîra onlar dünya hayatını âhiret üzerine tercîh etmişlerdir. Bu bakımdan onlar, kâfirlerle birleşmiş olmakla beraber onların asıl îmanları kendilerini ebedî cehennem azâbından korumuştur. Bununla beraber yine bunlar mağrûr ve aldanmışlardır. Gerçi onlar âhiret hayatının dünya hayatından hayırlı olduğunu kabul etmişler, fakat iş ve gidişleri ile dünyaya meyletmiş ve onu tercîh etmişlerdir. Tamamen kurtulabilmek için kuru bir îman kâfi gelmez. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى

"Doğrusu ben, tövbe edeni, inanıp yararlı iş işleyerek doğru yola gideni bağışlarım." (Tâhâ sûresi, 20/82)

إِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

"Şüphe yok ki, iyi hareket edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır." (A'râf sûresi, 7/56) buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ

"İhsân, Allah'ı görür gibi O'na ibâdet etmendir." [289] Yine Allahu Teâlâ:

وَالْعَصْرِ، إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ، إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

"Asra kasem olsun ki, insan hiç şüphesiz hüsrân içindedir. Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır." (Asr sûresi 103/1-3) buyurmuştur. Görüldüğü gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de mağfireti va'd eden bütün âyetler, yalnız îmana değil, sâlih amellere makrûn olan îmana bağlı olduğunu göstermektedir. Dünyaya bel bağlayıp onunla ferahlanan, dünya zevklerinden mahrum kalırım korkusu ile ölümü sevmeyip hayattan zevk alanların da, Allah'a güvenerek aldanmalarını iki misâl ile açıklayalım:

Kâfirlerin aldanması: Onlar derler ki, şâyet gerçekten öldükten sonra dirilmek varsa, biz orada da daha üstün mevkîler alırız. Çünkü o, bizim

hakkımızdır, derler. Nitekim iki kişinin muhâveresini anlatan âyet-i kerîmede:

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا

مِنْهَا مُنْقَلَبًا

“Kıyâmetin kopacağını da sanmıyorum. Eğer Rabbime döndürülürsem, and olsun ki, orada bundan daha iyisini bulurum.” (Kehf sûresi, 18/36) buyrulmuştur. Tefsîrlerde anlatıldığı gibi, bunların hali şöyledir: Bu iki kişiden biri kâfir idi. Bin altın harcayarak bir köşk yaptırdı. Bin altın vererek bir bahçe aldı. Bin altın karşılığında bir köle satın aldı. Bin altın vererek evlendi. Bütün bunları yaparken Müslüman arkadaşı kendisine:

– “Aldığın bu köşk harap olacaktır. Eğer cennette bir köşk alsaydın o, ebedî kalırdı. Aldığın bu bostan harap olup gidecektir. Cennette bir bostan almış olsaydın o, ebedî kalırdı. Aldığın bu kadın ve hizmetçiler ölecektir. Şâyet hûrî ve gılmanlar almış olsaydın, onlar ölmezlerdi, diye nasîhat verirdi. Fakat her defasında da kâfir, mü’mini reddederek:

– “Burada gördüklerimiz doğru, senin anlattıkların ise hepsi yalandır, derdi. Şâyet doğru çıkarsa ben orada da buradan daha iyisini alırım. Çünkü ben bu işin erbâbıyım, derdi. Yine As b. Vâil:

لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا

“Bana elbette mal ve çocuk verilecektir.” (Meryem sûresi, 19/77) dediği zaman, Allahu Teâlâ onu reddederek:

أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَٰنِ عَهْدًا

“O görülmeyeni mi biliyor, yoksa Rahman katından bir söz mü almıştır.” buyurdu.

Hibab anlatıyor: As b. Vâil’de alacağım vardı. Parayı istedim alamadım. Bunun üzerine kendisine:

– “Ben de kıyâmette bunu senden alırım.” dedim. As da:

– “Âhirete geldiğin zaman benim orada malım da var, evlâdım da var, sana onlardan veririm.” dedi. Bunun üzerine Allahu Teâlâ:

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا

“Ey Muhammed! Âyetlerimizi inkâr eden ve “Bana elbette mal ve çocuk verilecektir.” diyeni gördün mü?” (Meryem sûresi, 19/77) buyurdu.

Diğer âyette de:

وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ

لَلْحُسْنَى

“Başına gelen sıkıntıdan sonra, kendisine katımızdan bir rahmet tattırsak: Bu, benim hakkımdır; kıyâmetin kopacağını sanmıyorum. Rabbime döndürülsem, O’nun katında and olsun ki, benim için daha güzel şeyler vardır, der.” (Fussılet sûresi, 41/50) buyrulmuştur.

Bunların hepsi aldanmadır. Sebebi, İblîs’in fâsid olan kıyaslarıdır. Şerrinden Allah’a sığınırız. Çünkü bunlar dünyada Allah’ın kendilerine verdiği nîmetleri mukayese ederek âhirette de aynı nîmetlere ulaşacaklarını; dünyada azâb edilmediklerini mukayese ederek âhirette de azâb edilmeyeceklerini sanırlar ve:

وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ

“Allah’ın bizi söylediklerimizden ötürü cezâlandırması gerekmez mi idi?” (Mücâdele sûresi, 58/8) derler. Onlara cevap olarak:

حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ

“Cehennem onlara yeter, oraya girerler, ne kötü dönüştür.” (Mücâdele sûresi, 58/8) buyrulur. Bâzen de mü’minlerin yoksulluk ve perişan hallerine bakarak onları tahkîr ederler:

أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا

“Allah aramızdan bunlara, bunların üzerine mi lutfunu revâ gördü?” (En’âm sûresi, 6/53),

لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ

“Eğer İslâmiyet’te bir hayır olsaydı, bu hususta bizden öne geçemezlerdi.”

(Ahkaf sûresi, 46/11) derler.

Onların içlerinden tezvîr ettikleri kıyâs şöyledir: Allah bize dünyada ihsân etti. Her ihsân eden sever. Seven, ileride de ihsân eder. Nitekim şâir:

"Geçmi te ihsân eden Allah, gelecekte de ihsân eder." demiştir.

Geleceği geçmişe kıyâs, kerâmet ve sevgi vâsıtası iledir. "Ben kerem sâhibi ve Allah katında sevilen bir insan olmasam, Allah bana dünyada ihsân etmezdi. Hâlbuki dünyalık verdi. Demek ki, sevilen ve sayılan bir insanım. O halde âhirette de bana verir." dedi. Bunun karşılığı, her ihsânın sevgiye müstenid olmasında ve dünyada kendisine verilen nîmeti, bir ihsân olarak telâkki etmesindedir. Kerâmetine delâlet etmeyen ve aslında boş olan bir delîl ile Allah katında keremli olduğunu sandı ve aldandı. Bu, tıpkı şuna benzer: Ağanın iki küçük kölesi var. Ağa bunlardan birini fazla sever, bunun için de onun terbiye ve tahsîline ehemmiyet verir. Onu başıboş bırakmaz. Sıhhati ile alâkadar olur. Acı acı ilaçları kendisine içirir, her türlü baskı ve murakabe altında bulundurur. Diğerine de aldırış etmez. O, istediği gibi gezer tozar, har vurup harman savurur da o, bunu efendisinden bir lütuf sanır. İşte bunların da hali böyledir. Ki bu, açık bir gurûr ve aldanıştır. Dünya nîmetleri de böyledir. Onlar, insanı Allah'tan uzaklaştıran tehlikeli şeylerdir. Allahu Teâlâ'nın sevdiği kullarını dünyalıktan men edip koruması, hastayı zararlı yemeklerden korumak gibidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bunu böyle haber vermişlerdir.

Basîret sâhiplerinin ellerine dünyalıktan bir şey geçtiği zaman övülür ve servet için: "Ukubeti peşin olan bir günâhtır." derler. Yâni bu dünyalığı bir gazâb alâmeti görürler. Yoksulluk ile karşılaştıkları zaman: "Merhabâ ey sâlihlerin şiarı," derler ve bunu memnuniyetle kabul ederlerdi. Öte yandan aldanmış insan, dünyalığı Allah'ın bir keremi olarak karşılar; dünyalık elinden gitti mi, onu horluk ve hakîrlik kabul eder. Nitekim Allahu Teâlâ:

فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي

أَكْرَمَنِ ، وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ

"Rabbın bir insanı denemek için ona iyilik edip, nîmet verdiği zaman o, "Rabbim beni şerefli kıldı." der. Ama onu sınamak için rızkını bir ölçüye göre verdiği zaman "Rabbim beni fakir düşürdü." der. Hayır." (Fecr sûresi, 89/15-17) buyurmuştur.

Yâni onların dedikleri gibi değil. O nîmet ibtilâdır. Şerrinden Allah'a sığınır ve Allah'tan hak üzerinde sebat dileriz. Bunun bir gurûr ve aldanma olduğunu

haber vermiştir. Hasan diyor ki; **"Kellâ"** demekle bütünüyle kendilerini yalanlamıştır. Yâni Allahu Teâlâ buyuruyor ki "Hayır, dünyalığı vermem bir ikrâm, dünyalığı kesmem ise bir horluk değildir. Asıl kerem, -fakir olsun, zengin olsun- ibâdeti kime nasip ettimse odur. Horluk da -zengin olsun, fakîr olsun- isyân etmektir."

Bu aldanmanın ilacı, kerâmet ve horluğun delîlini bilmektir. Bu da ya basîret yolu veyâ taklîd ile olur.

Basîret yoluna gelince; şehvetlere iltifâtın Allah'tan uzaklaştırdığını, şehvetlerden uzaklaşmanın ise Allah'a yaklaşmak olduğunu ve Allah'a yaklaşmanın, ilhâm yolu ile kişinin ârifler ve velîler mertebesine ulaşacağını bilmektir. Bu, mükâşefe kısmından olduğu için, muâmele kısmında îzâhı muvâfık düşmez.

Taklîd ve tasdîk yolu ile kerâmet ve horluğu ayırmaya gelince; Allah'ın kitâbına ve Rasûlü'nün sünnetine inanmakla olur. Nitekim Allahu Teâlâ:

أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ،
نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ

"Kendilerine mal ve oğullar vermekle, iyiliklerde onlar için acele davrandığımızı mı zannederler. Hayır; farkında değiller." (Mü'minûn sûresi, 23/55-56) buyurmuştur. Ve yine:

فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا

أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ

"Üzerlerine her şeyin kapılarını açtık, nihayet kendilerine verilen o şeyler yüzünden ferahlandıkları vakit de onları ansızın tutup yakalayıverdik ve artık o anda onlar bütün ümitlerinden mahrum kaldılar." (En'âm sûresi, 6/44) buyurmuştur. Yâni onlar her günâh ihdâs ettikçe, onlara yeni nîmetler veririz ki, bununla daha çok aldanmış olurlar. Nitekim diğer âyette:

إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا

"Onlara fırsat verişimiz, ancak günâhları artırmaları içindir." (Âl-i İmrân sûresi, 3/178),

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ، إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ

لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

"O zâlimlerin yapacaklarından Allah'ı gafil zannetme sakın. O bunları ancak öyle bir gün için geciktiriyor ki, o gün gözler şaşkınlıkla belerip kalacaktır." (İbrâhim sûresi, 14/42) buyurmuştur. Bunlara benzer daha pek çok âyetler ve Peygamberimiz (s.a.v.)'in hadîsleri vardır. Bunlara îman edenler gurûrdan kurtulmuş olurlar. Zîra bu gurûrun menşei, Allahu Teâlâ'nın sıfatlarında cehâlettendir. Onu bilen mekrinden emîn olmaz. Fâsid olan bu hayâllere kapılmaz. Firavun, Hâmân, Karûn ve benzeri kırallara ve önceleri Allahu Teâlâ'nın onlara olan ihsânlarına sonra da onları kahr u perişân ettiğine bakmalı ve ondan ders almalıdır. Allahu Teâlâ:

هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ

"Şimdi onlardan hiç birini duyuyor veyâ hiç bir sesi işitiyor musunuz?" (Meryem sûresi, 19/98) buyurmakla mekir ve istidraçtan korkutmuştur. Yine Allahu Teâlâ:

فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ

"Allah'ın mekrinden ancak, hüsrâna yuvarlanmış olanlar emîn olur." (A'râf sûresi, 7/ 99),

"Onlar bir düzen kurdular, farkettirmeden biz düzenlerini bozduk." (Âl-i İmrân sûresi, 3/ 54) Başka bir âyette de şöyle buyrulmuştur:

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا. وَأَكِيدُ كَيْدًا. فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا

"Gerçekten onlar düzen kuruyorlar. Ben de bir düzen kurmaktayım. Ey Muhammed, sen inkarcılara mehil ver; onlara mukabeleyi biraz geri bırak." (Târık sûresi, 86/15-17)

İhmâl edilen kölenin, ihmâlini, efendisinin kendisini sevmesine hamletmesinin doğru olamayacağı ve bunun aleyhinde olacağından korkması gerektiği gibi, Allahu Teâlâ'nın bu mühletinden dolayı da, korku üzere olmalıdır. Üstelik, efendi, kölesini serbest bırakırken bunun bir istidraç olabileceğini söylememiş, Hâlbuki Allahu Teâlâ, bu mühletin bir istidraç olacağını bildirmiş ve bununla

korkutmuştur.

Demek oluyor ki, Allahu Teâlâ'nın mekrinden emîn olanlar, mağrur ve aldanmış kimselerdir. Bu aldanmanın menşei, kendisine verilen dünyalıktan delîl çekerek Allah katında kerem sâhibi bir kimse olduğunu sanmasıdır. Hâlbuki bunun bir horluk netîcesi olması ihtimâli de mevcut olduğunu bilir. Ancak insan buna yaklaşmak istemez de, dâimâ kendisinin kerem sâhibi olduğu tarafa meyleder. Şeytanın bu aldatması, gururun kendisidir.

İkinci misâl: Günâhkâr Müslümanların, "Allah kerîmdir, Allah affeder" diyerek buna bel bağlamak sûretiyle ameli ihmâl etmeleri ve böyle bir ümîde bağlanmanın dînde makbul olduğu kanâatine vararak, "Allah'ın nîmeti bol, rahmeti geniştir. Allah'ın rahmet deryâsına nispetle kulların günâhı solda sıfır kalır. Bizler ise elhamdülillâh mü'min ve muvahhidiz, îman bâbında onun rahmetini umarız." demeleridir.

Hazret-i Ali'nin soyundan gelenlerde olduğu gibi. Bunlar bâzen atalarına da güvenirler, fakat takvâ, verâ ve korkuda onlara uymaz ve hattâ bu halleri ile kendilerini onlardan da üstün görmeye çalışırlar. Onlar takvâ ve verâları ile beraber, korku üzere oldukları halde, bunlar isyânda beraber olmakla kendilerini emniyette görürler. İşte bu aldanmanın son haddidir. Şeytan Ali'nin soyundan gelenler için şöyle bir kıyâs ortaya attı: Atalarını seven, evlatlarını da sever. Allahu Teâlâ atalarınızı sevdiği gibi, sizi de sevmiştir. Artık sizin tâat ve ibâdete ihtiyacınız yoktur, der. Hâlbuki buna aldanan düşünemez ki, Nûh aleyhisselâm oğlu Kenan'ı gemiye almak istediği halde alamamış ve oğlu boğulmuştur. Nitekim Nûh aleyhisselâm:

رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي

"Ey Rabbim, şüphesiz oğlum benim ehlimdendir." (Hûd sûresi, 11/45) deyince Allahu Teâlâ:

يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ، إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ

"Ey Nûh, o katiyyen senin ehlinden değildir. Çünkü o, kötü bir iş işlemiştir." (Hûd sûresi, 11/46) buyurdu.

İbrahim aleyhisselâm da babasının mağfiretini dilediği halde, babasına fayda vermedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de annesinin mezarını ziyâret ve onun için istiğfâr etmek üzere Rabbisinden izin dilediği halde, ziyârete izin verildi. İstiğfâr için izin verilmedi. O da annesinin mezarı başında oturdu ve ağladı. Hattâ

etrâfındakileri de ağlattı. Bu atalara güvenmek de bir gurûr ve aldanmadır. Allahu Teâlâ itâat edeni sever, isyân edene buğz eder.

Âsî olan oğluna buğz ettiği için, mutî olan babasına buğz etmediği gibi, mutî olan babaya beslediği sevgi de oğluna sirayet etmez. Eğer babaya karşı olan sevgi oğluna intikal etse, babaya olan buğzunun da oğluna sirâyet etmesi gerekirdi. Bu hususta gerçek ve hak olan, kimse kimsenin günâhını yüklenmemesidir. Atalarının takvâlığı ile kurtulacağını zannedenler, babalarının yemesiyle, kendi karınlarının doyacağını, onların içmesiyle kendi susuzluklarının giderileceğini, babasının okumasıyla kendisinin âlim olacağını, babasının hacca gitmesiyle kendisinin de hacı olacağını sanması gibidir.

Takvâ, bir farz-ı ayındır. Bu hususta baba ve ana evlâdı için yeterli olamayacağı gibi, evlâd da anne ve babası için yeterli olamaz. Kişinin kardeşinden, anne ve babasından kaçtığı günde, Allah katında takvânın başkalarına faydalı olması, Allahu Teâlâ'nın şefâat iznine bağlıdır. Bu da kibir ve ucub kitaplarında anlattığımız gibi, Allahu Teâlâ'nın fazla gazâblanmadığı kimselere şefâate izin vermesi ile mümkündür.

Şâyet, *"Allahu Teâlâ "Ben kulumun zannı üzereyim, kulum beni nasıl zannederse öyle bulur. O halde dâimâ bana iyi zanda bulunsun."* buyurduğuna göre günâhkârların "Allah kerîmdir. O'nun rahmet ve mağfiretini umarız." demelerindeki kusurları nedir?" dersen bilmiş ol ki; Şeytan insanı, görünüşü güzel fakat içi bozuk olan sözlerle aldatır. Zâten görünüşte güzel olmasa, insan ona aldanmazdı. Fakat Peygamber Efendimiz bunun da yüzünden perdeyi kaldırmış ve: *"Akıllı adam, kendini deneyip, ölümden sonrası için hazırlanandır. Ahmak da nefsi, hevâsına tâbi kılıp Allah'tan umandır."* buyurdu. Buna temennî, boş bir arzu denirken, şeytan bunun adını değiştirerek, "recâ" ismini verdi de, câhilleri bununla aldattı. Allahu Teâlâ recâyı açıklayarak şöyle buyurdu:

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ

رَحْمَتَ اللَّهِ

"Hakikat îmân edenler, bir de Allah yolunda hicret edip de harp edenler (yok mu?) **İşte onlar Allah'ın rahmetini umarlar."** (Bakara sûresi, 2/218) Yâni recâ, bu gibilere lâyıktır. Çünkü âhiretin sevâbı, amelin ecr ü mükâfâtıdır. Nitekim Allahu Teâlâ:

جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“İşlediklerine karşılık olarak...” (Vâkıa sûresi, 56/24), **“Ecirleriniz muhakkak kıyâmet günü eksiksiz olarak verilecektir.”** (Âl-i İmrân sûresi, 3/185) buyurmuştur.

Şöyle bir düşünelim; kerem sahibi, va’dini fazlasıyla yerine getiren bir adam, âlet ve edevâtını ücret karşılığı bir işçiye, düzeltmek üzere verir, işçi de bunları düzeltecek yerde bu kısmının tarafına hiç bakmaz, bir kısmını da vurup kırar, ondan sonra da “Mal sâhibi keremli bir insandır, konuştuğu parayı fazlasıyla öder.” diyerek beklerse, bu bekleyiş bir aldanış ve muhali ummak mıdır yoksa recâ mıdır? Elbette boş bir ümittir. Bu, recâ ile temennînin farkını bilememekten gelir.

Hasan-ı Basrî’ye, “Bâzı kimseler, amel etmedikleri halde, “Allah’tan ümîdimizi kesmeyiz.” derler. Bunlar hakkında ne buyurursunuz?” diye sorduklarında Hasan-ı Basrî:

– “Bu ümitleri çok uzak. O, onların arzularıdır. Zîra uman arar, korkan kaçar.” dedi.

Müslim b. Yesâr:

– “Bu gece uzun uzadıya Rabbime secde ettim.” dedi. Adamın biri:

– “Allah’tan recâmızı kesmeyiz, fakat bu kadar yorulmaya ne lüzum var?” deyince Müslim:

– “Ne uzak bir ümit; korkan korktuğundan kaçar, uman ise umduğunu arar.” dedi.

Evlenmeden veyâ evlendiği halde münâsebette bulunmadan veyâ münâsebette bulunduğu halde inzâl etmeden çocuk bekleyen kimse bunak sayılacağı gibi, îman etmeyen yâhut îman ettiği halde sâlih amel işlemeyen veyâ sâlih amel işlediği halde isyanı terk etmeyen kimsenin mükâfat beklemesi de ahmaklık, gurur ve aldanmadır.

Evlenerek münâsebette bulunup inzâl ettikten sonra, çocuğun olmasından ve kusursuz doğmasından korkarak tam bir çocuğun doğmasını uman akıllı olduğu gibi, îman edip sâlih amelleri işledikten ve günâhları terk ettikten sonra korku ile ümit arasında olup amelinin kabul olmasını, ve devamını ümit eden ve Allah’tan son nefeste îman ile göçmesini isteyen de akıllıdır. Bunun dışında kalanlar aldanmışlardır. Yarın azâbı gördükleri zaman, kimin sapık olduğunu anlayacaklardır. O zaman:

رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ

“Rabbimiz, gördük ve duyduk, bizi geri çevir de sâlih ameller yapalım,

iyice inandık." (Secde sûresi, 32/12) diyecekler. Yâni evlenmeden, münâsebette bulunmadan çocuk ve ekmeden biçmek olamayacağı gibi, âhirette de sâlih amelsiz sevâbın olamayacağını anladık. Bizi geri çevir de iyi amellerde bulunalım. Senin **"İnsan için sa'yinden başka bir şey yok, ileride ancak sa'yin mükâfatını görecek."** buyurduğunun gerçek olduğunu öğrendik, diyecekler. Nitekim Allahu Teâlâ:

كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ

"İçine her bir topluluğun atılmasında, bekçileri onlara: "Size bir îkaz edici gelmemiş miydi?" diye sorarlar. Onlar: "Evet, doğrusu bize bir îkaz edici geldi..." (Mülk sûresi, 67/8) buyurmuştur.

Yâni Allahu Teâlâ'nın kulları hakkında düstûrunu size duyurmadık mı? Her nefis kazancı ile ölecek, herkes kazancına bağlı kalacaktır, buyurmadı mı? Bunları duyup anladıktan sonra neye aldandınız, denecek. Onlar:

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ.

فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ

"Eğer kulak vermiş veyâ akletmiş olsaydık, çılgın alevli cehennemlikler içinde olmazdık, derler. Böylece günâhlarını îtiraf ederler. Çılgın alevli cehennemlikler yok olsunlar." (Mülk sûresi, 67/10-11) derler.

O halde "Recânın umulduğu ve bunun makbul olduğu yer neresidir?" dersen bilmiş ol ki, recâ iki yerde makbuldür:

Birincisi: Günâhkâr bir insan pişman olup tövbekâr olduğu zaman, onu ye'se düşürmek için şeytan ona: "Senin bu kadar günâhınla Allah seni nasıl affeder?" diye aldatmaya çalışır. İşte o zaman, Allahu Teâlâ'nın tövbeleri kabul eden, günâhları affeden kerem sâhibi olduğunu, tövbenin de günâhlara kefâret bulunduğunu bilerek Allah'tan günâhlarının bağışlanacağını ümit etmendir. Bu recâ makbuldür. Nitekim Allahu Teâlâ:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ

رَحْمَةِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا، إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ

الرَّحِيمُ. وَأَنِيبُوا إِلَى رَبِّكُمْ

“Ey Muhammed! Benim adıma de ki: “Ey nefislerine karşı tutumsuz davranan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Doğrusu Allah günâhların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir. Rabbınıza teveccüh edin. Azâb size gelmeden önce O’na teslîm olun.” (Zümer sûresi, 39/53-54) buyurdu ve günâhlarından dönmekle onlara emretti. Yine Allahu Teâlâ:

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى

“Doğrusu ben tövbe edeni, inanıp yararlı iş işleyerek doğru yola gideni bağışlarım.” (Tâhâ sûresi, 20/82) buyurmuştur.

Tövbe ettikten sonra mağfireti umması bir recâdır. İsyânda ısrâr ile mağfireti beklemesi, gurûr ve aldanıştır. Meselâ, Cuma günü farkına varmadan vaktin daraldığını gören bir kimse Cuma’ya gitmek istediği zaman şeytan:

“Yetişemezsin, işine bak.” diye kendisine vesvese verir. Adam, şeytanın vesvesesini dinlemeyerek, belki yetişirim, diye yola çıkarsa, işte bu recâdır. Şâyet, hele biraz daha alış-veriş edeyim, belki imam benim hatırım için veyâ her hangi bir sebepten dolayı namazı tehîr eder, düşüncesine kapılırsa, işte bu gurûr ve aldanıştır.

İkinci yer: Nâfile ve diğer fazîletli ibâdetlerden tembelleşerek yalnız farz ile iktifâ ederken sâlihlere va’dedilen mükâfatları düşünerek yavaş yavaş heveslenip fazîletli amelleri de yapmaya başlayan kimsenin recâ ve ümîde kapılmasıdır ki, bu da makbuldür. Bunu yaparken de Allahu Teâlâ’nın:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ. اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (إِلَى

قَوْلِهِ) أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ. اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا

خَالِدُونَ

“Mü’minler muhakkak felah bulmuştur. (Öyle mü’minler) **ki, onlar namazlarında huşûa riâyetkârdırlar.** (Öyle mü’minler) **ki, onlar boş ve faydasız şeylerden yüz çeviricidirler,** (öyle mü’minler) **ki, onlar zekâtlarını vericidirler.** (Öyle mü’minler) **ki, onlar ırzlarını koruyanlardır. Şu: var ki, zevcelerine, yâhut sağ ellerinin mâlik olduklarına karşı** (olan hâller) **müstesnâdır. Çünkü onlar bu takdîrde kınanmış değillerdir. O halde kim**

bunların ötesini isterse şüphe yok ki, onlar haddi aşanlardır. (Öyle mü'minler) **ki, onlar emânetlerine ve ahidlerine riâyetkârdırlar.** (Öyle mü'minler) **ki, onlar namazlarına devam ederler. İşte onlar vâris olanların tâ kendileridir. Ki onlar Firdevs'e vâris olacaklardır. Onlar bunun içinde ebedî kalıcıdırlar."** (Mü'minûn sûresi, 23/1-11) âyetini hatırlar.

Birinci maddede anlattığımız recâ, tövbeye mâni olan ümitsizliği kırar. İkinci recâ ise nâfilelere karşı insanda meydana gelen tembelliği öldürür. Tövbe ve ibâdeti teşvîk eden her ümit recâdır. İbâdette tembelleştiren ve insanı atâlete sevk eden her ümit de gurur ve aldanmadır. Meselâ artık günâhları terk edip amel ile meşgul olayım diye bir adamın aklına geldiği zaman, şeytan ona: "Ne lüzum var, nefsine bu kadar eziyet ediyorsun. Senin, kerem sâhibi af ve mağfiret eden bir Rabbin var." demesiyle tövbe ve ibâdetten tembelleşirse, işte o aldanmıştır. Bu gibi ahvâlde korku silâhını kullanarak. Allah'ın gazâb ve ikabıyla kendisini korkutmalı: "Evet o, günâhları mağfiret eden bir pâdişâh olmakla beraber, ikabı da şiddetlidir. O, keremiyle beraber kendisine hiç zararları olmadığı halde kâfirleri de ebedî olarak cehennemde bırakacaktır.

Yine rahîm ve keremli olmakla beraber kullarını açlık, yoksulluk, fakirlik, hastalık, mihnet ve meşakkat gibi muhtelif belâlar ile ibtilâ eder. "O beni azâb ile korkutmuştur, ben nasıl yalnız affına mağrur olayım?" demelidir. Korku ile ümit kulu amele teşvîk eder. Ameli gerektirmeyen her ümit gururdur. Umûmiyetle insanların recâsı, insanları ibâdetten soğutmaya, dünyaya teveccühe, Allah'tan uzaklaşmaya ve âhireti ihmâle sebep olur ki bu, gurûr ve aldanıştır.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Âhir zamanda insanlar gurûra kapılacaklardır."* buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in bu haberi gerçekleşti. Eski insanlar gece ve gündüzlerini tâat ve ibâdetle geçirirken, yine de âkıbetlerinden ve Allah'ın ikabından korkarlardı. Şüphelerden ve şehevî arzulardan son derece sakınırlar, tenhâ yerlerde kendi hallerine ağlarlardı.

Şimdiki insanları ise neşeli, huzûr içinde, kendilerinden emin bir halde görürsün. İsyâna dalıp, dünyalığa meylettikleri ve Allah'tan uzaklaştıkları halde, keyiflerine keder gelmemekte, Allah'ın lutf u keremine mazhar olacaklarını sanmaktadırlar. Allah'ın affı ve mağfiretine mazhar olacaklarını ummaktadırlar.

Sanki Allahu Teâlâ'nın fazl u keremi hakkında enbiyâ, sahâbe ve geçmiş İslâm büyüklerinin bilmediklerini onlar biliyorlarmış gibi bir davranış içindedirler. Şâyet böyle bir temennî ile beraber, insan umduklarını bulacak olsa ya onların korku, hüzün ve ağlamalarının sebebi ne idi? Bunları "**Havf ve Recâ Kitâbı**" nda tafsîlâtlı bir şekilde anlatacağız. Mı'kal b. Yesar'ın rivayetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَخْلَقُ فِيهِ الْقُرْآنُ فِي قُلُوبِ الرِّجَالِ

كَمَا تَخْلَقُ الثِّيَابُ عَلَى الْأَبْدَانِ أَمْرُهُمْ كُلُّهُ يَكُونُ طَمَعًا لَا

خَوْفَ مَعَهُ إِنْ أَحْسَنَ أَحَدُهُمْ قَالَ: يَتَقَبَّلُ مِنِّي وَإِنْ أَسَاءَ

قَالَ: يَغْفِرُ لِي

"Bir zaman gelecek ki, insanların sırtındaki elbisenin eskimesi gibi, Kur'ân-ı Kerîm de kalplerinde eskiyecektir. Bütün i leri, korkusuz ümittir. Onlardan birisi bir iyilik yaparsa, o kabul olur, kötülük yaparsa da mağfiret olur, der." Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bu sözü ile Kur'ân'ın korkutan âyetlerine, cehâletleri sebebiyle korkunun yerine tamahı koymuşlardır, demek istemiştir. Bunun bir benzeri de Hıristiyanlardan haber verilmiştir. Nitekim Allahu Teâlâ:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ

هَذَا الْأَدْنَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا

"Onlardan sonra (bir taraftan) **bu dünyanın geçici metâını kapıp: "Biz** (nasıl olsa) **ileride yarlığanırız" demek,** (bir taraftan) **kendilerine ona benzer bir metâ gelirse onu da** (kaçırmayıp) **almak** (da devam etmek) **üzere o kitaba vâris olan kötü kimseler gelip onların yerine geçmiştir."** (A'râf sûresi, 7/169) buyurmuştur. Yâni onlar kitaba vâris oldular demek; onlar âlimlerdir, dünyadan şehvetlerini almışlar, haram ve helâl dememişlerdir, demektir. Yine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ

"Rabbine karşı durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır." (Rahmân sûresi, 55/46)

ذَلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ

"İşte bu benim makamımdan korkanlara, benim tehdîdimden korkanlara hastır." (İbrâhîm sûresi, 14/14) Kur'ân, evvelinden âhirine kadar, sakındırma ve korkutma âyetleri ile doludur. Onları gören her düşünür -eğer bunlara

inanmışsa- derin düşüncelere dalar ve gittikçe korkusu artar. Bakarsın ki, insanlar kılı yağdan çeker gibi Kur'ân'ı okur, harf mahreçlerine riâyet eder. Çıkış ve inişlerinde, sesi alçaltıp yükseltmelerinde âdeta yarışırlar. Sanki bir şiir okuma yarışmasına girerler de, mânasına ehemmiyet vermez, mânaları üzerinde düşünmez ve gereği ile amel etmezler. Bundan daha büyük gurur ve aldanma olur mu? İşte bunlar, Allah'a mağrur olmanın ve recâ ile gurûrun farklarının îzâhıdır.

Buna yakın bir gurur daha vardır; o da hem ibâdet eden ve hem de isyân işleyen ve fakat isyânı fazla olanların gururudur. Günâhları çok olduğu halde sevaplarının ağır geleceğini umarlar. Bu, büyük bir cehâlettir. Bakarsın ki bir adam, helâl ve haram karışık olan servetinden bir miktar sadaka verip de buna mağrûr olur. Bin dirhem şüpheli ve haram serveti toplamış, bundan bir dirhemini tasadduk etmiş ve burada muâdelet sağladığını sanmıştır.

Bu, on kuruşu terâzinin bir kefesine, yüz kuruşu da terâzinin diğer kefesine koyduktan sonra, on kuruşun ağır geleceğini ummak gibidir. Bu ise açık bir cehâlettir. Bâzıları işledikleri kötülüğün muhâsebesini yapmadıkları halde ibâdetlerinin isyanlarından daha çok olduğunu sanırlar. Meselâ, dili ile istiğfâra devam edip, günde yüz kere Allah'ı tesbîh ederken, öte yandan çekiştirme, insanların gizli hallerini araştırma ve Allah'ın râzı olmayacağı hareketlerle gününü geçirdiği halde, bütün bu hezeyânını unutarak, gözünü, yaptığı istiğfar ve çektiği tesbîhlere dikerek meşgul olan gibi. Hâlbuki bütün bu günâhları, Kirâmen Kâtibîn melekleri zabta geçmiş ve Allahu Teâlâ her kelimesi için ikab edeceği ile korkutmuştur. Nitekim âyet-i celîlede:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

"Yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü zabt ederler." (Kaf sûresi, 50/18) buyurmuştur.

Adam, durmadan yaptığı tesbîh ve tehlîlin sevabını düşünür de gıybet eden, yalan konuşan, söz gezdiren ve içi dışına uymayan münâfıklar için, hazırlanan azâbları düşünmez. Bu ise sırf bir aldanmaktır. Yemin ederim ki, bu tesbîhleri karşısında işlediği günâhları ücret karşılığı alsa Kirâmen Kâtibîn melekleri bunları yazmak istemezlerdi. Bunun için; değil bu gibi sözlerden, lüzumlu sözlerden bile çekinmeli ve isyânını ibâdetine muvâzî kılmalıdır.

Dünya metâında bir santim kaybetmemek için en ince hesaplara girip, son derece ihtiyatlı olduğu halde, ebedî olan Firdevs Cenneti için buna aldırış etmeyenlere şaşarım. Bu ise düşünenler için en büyük felâkettir. Biz bir

vaziyetle karşı karşıyayız ki, bunda şüphe edersek küfre gideriz, tasdîk edersek aldanmış mağrûrlardan oluruz. Hâlbuki Kur'ân'ın getirdiğine inananların hâli bu değildir. Küfür ehlinden olmaktan Allah'a sığınırız.

İbn Ebû'd-Dünya rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve İbn Mâce Şeddâd b. Evs'den rivâyet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim, İbn Ömer'den rivâyet etmişlerdir.

MAĞRÛR OLAN (ALDANAN) DÖRT SINIF VE BUNLARIN FIRKALARI

BİRİNCİ SINIF

İlim erbâbıdır. Bunlardan aldananları da bir kaç fırkadır. Bir kısmı şer'î ve aklî ilimleri toplamış, derinliğine onlara nüfûz etmiş, onlarla meşgul olmuş iken, âzâlarını ihmâl etti, onları isyandan koruyup amel ile meşgul etmemiştir. Bunlar ilimlerine aldanmış ve ilimleri sâyesinde Allah katında bir mevkîleri olduğunu sanmışlar ve bu sâyede azâb olmayacaklarını düşünmüşlerdir. Hattâ kendilerinin şefâatçi olacaklarını, kerâmetleri sebebiyle günâh ve kusurlarından dolayı mesûl olmayacaklarını sanmışlardır ki, işte bunlar mağrur ve aldanmış kimselerdir.

Eğer onlar basîret gözü ile bakıp ilmin, muâmele ve mükâşefe ilimleri olmak üzere ikiye ayrıldığını bilseler; mükâşefe ilmi, mârifet ilmi diye adlandırılan, Allah ve sıfatının ilmidir. Muâmele ilmi ise helâl, haram, güzel ahlâk ve kötü huy ilimleri ile bunlardan kurtuluş çârelerini bildiren ilimlerdir. Bütün bu muâmele ilmi, amel için lüzumlu olan ilimlerdir. Eğer amele ihtiyaç olmasaydı, bu ilimlerin bir değeri olmazdı. Kendisiyle amel murâd olunduğu halde, kendisiyle amel yapılmayan her ilim bir şey değildir. Bir hasta düşünelim; tabip, kendisine, derdinin dermânını anlatmış: "Şu çiçekleri toplayacak, şöyle kurutacak. böyle dövecek ve şöylece hamur edip ayazlatacak, sonra süzdürüp şu zamanlarda içecek ve böylece tedâvi olacaksın." demiş olsun. Hasta da târifeyi güzelce ezberlemiş, gelmiş bu derdin dermânını başkalarına anlatmış, nutuklar çekmiş, konferanslar vermiş, fakat kendisi henüz ilâcı hazırlayıp kullanmamıştır. Böyle bir hasta şifâ bulur mu? Aslâ.

Eğer bu hususta bin nüsha yazı yazsa, bin hastaya târif edip, o hastaları târifi üzerine bu hastalıktan kurtarsa, yine kendisi şifâ bulamaz. Ancak ne vakit ilacı satın alır, tabîbin tavsiyesine göre, muayyen zamanlarda, kullanır ve tabîbin diğer tavsiyelerine de riâyet ederse, şifâyı bekleyebilir. Bütün bunları yapmadan yalnız öğrenip başkalarına öğretmekle şifâ bulacağını sanmak, gurûr ve ahmaklıktır.

İbâdetlerin nelerden ibâret olduğunu bildiği halde yapmayan, günâhların nelerden ibâret olduğunu bildiği halde onlardan kaçmayan, iyi ve güzel huyların nelerden ibâret olduğunu bilip de, iyi huyları edinmeyen ve kötülüklerden

sakınmayan fakîh de böyledir; mağrur ve aldanmıştır. Zîra Allahu Teâlâ:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا

“Kendini arıtan saadete ermiştir.” (Şems sûresi, 91/9) buyurdu. Ancak “Tezkiye ilmini bilip de yazan felâh bulur.” demedi.

Burada da şeytan seni şu şekilde yanıltabilir. Bu misâl seni aldatmasın. Gerçi yalnız ilacı bilmek seni tedâvi etmez, fakat senin maksadın Allah’a yaklaşıp sevap kazanmaktır. İlim sevâbı çeker, der ve ilmin fazîleti hakkındaki rivâyetleri kendisine okur ve böylece yanıltır. Eğer bu adam, bunak ve mağrûr ise şeytanın bu sözü, arzusuna uygun düşer, buna bel bağlar ve ameli ihmâl eder. Şâyet aklı başında ise şeytana: “Sen, ilmin fazîleti hakkında vârid olanları bana okuyarak, fâcir âlim hakkındaki veîdleri bana unutturmak istiyorsun.” der. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulmuştur:

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ

“Onun benzeri köpeğin benzeri gibidir.” (A’râf sûresi, 7/176),

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ

يَحْمِلُ أَسْفَارًا

“Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların hali, sırtına kitap yüklenmiş merkebin hali gibidir.” (Cuma sûresi, 62/5) Allahu Teâlâ amel etmeyen âlimi, köpek ve merkebe benzetti. Âlim için bundan daha büyük kepâzelik olur mu? Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

مَنِ ازْدَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزْدَدْ هُدًى لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللّٰهِ إِلَّا بُعْدًا

“İlmini çoğalttığı halde hidâyetini arttırmayan, Allah’a uzaklıktan ba ka bir eyi arttırmı olamaz.” [290] buyurmuştur. Diğer hadîste şöyle buyrulmuştur:

“Âlim cehenneme atılır, bağırsakları dökülür. Kendisi de değirmen çeviren e ek gibi onların etrâfında döner durur.” [291] Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

شَرُّ النَّاسِ عُلَمَاءُ السُّوءِ

“İnsanların en fenâsı, kötü âlimlerdir.” [292] buyurmuştur.

Ebû’d-Derdâ (r.a.) da: “Câhile bir kere yazıklar olsun. Hâlbuki Allahu Teâlâ dilese onu da âlim yapardı. İlmiyle amel etmeyen âlime yedi kere yazıklar olsun.” demiştir. Yâni ilmi onun aleyhine delîldir. Ona:

– “İlminle ne amel ettin, Allah’a karşı şükür vazifeni nasıl yerine getirdin?” denir. Yine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعْهُ اللهُ بِعِلْمِهِ

“Kıyâmet günü insanların en iddetli azâb olunanı, ilmi kendisine fayda vermeyen âlimdir.” [293]

Bu konuda burada ve ilim kitabında, âhiret âlimlerinin alâmeti hakkında anlattıklarımızdan başka, daha pek çok rivâyetler vardır. Fakat bu rivâyetler fâcir âlimin işine gelmez. Ama ilmin fazîleti hakkında vârid olan rivâyetler işine gelir de, şeytan onu nefsinin arzularına çevirir. Bu ise gurûrdur. Zîra bu adam basîret gözü ile bakarsa, misâli anlattıklarımızdadır. Şâyet îmân gözü ile bakarsa, ilmin fazîletini haber veren kötü âlimleri de o zemmetmiş ve bunların hallerinin câhillerden daha fena olduğunu bildirmiştir. Bunları bildikten sonra amelsiz ilimde bir hayır olduğunu sanmak, düpedüz gurûr ve aldanmaktır.

Mükâşefe ilmine sâhip olanın iddiâsına gelince; Allah’ın zâtına, sıfâtına ve isimlerine ilim gibi, bu ilimlere sâhip olduğunu iddiâ etmekle ameli ihmâl eder. Allah’ın emrini yerine getirmez ve hudûdunu aşarsa, bu hepsinden daha mağrûr ve daha çok aldanmıştır. Bu adam sanki, hükümdara hizmet etmek isteyen şu adamın haline benzer: Adam hükümdarı tanır, ahlâkını bilir, vasfını, rengini, şeklini, enini, boyunu, âdetini ve oturup kalkmasını bilir. Yalnız nereden hoşlanıp nereden hoşlanmadığını, nereye memnun olup nereye kızdığını bilmez. Veyâhut bunları da bilir fakat kendisinde tamamen hükümdarın hoşlanmadığı tavır ve davranış vardır. Hükümdarın sevdiği kıyâfet, hareket, oturup kalkma, konuşma vasıflarının tamamen tersi kendisinde mevcut. Hükümdarın hoşlandığı hiç bir tavır ve davranışı yok. Bu haliyle hükümdara yaklaşıp ona hizmet etmek ister. Hükümdarın nesebini, ismini, memleketini, süretini, şeklini, hizmetçilerine karşı muâmelesini, maiyetine karşı tavır ve davranışlarını bilmekle hükümdarı tanısa, hoşlanıp hoşlanmayacağı şeyleri bilip ona göre davransa, hakkında çok daha hayırlı olurdu ve bu sâyede hükümdara daha çok yaklaşırdı.

Ne yazık ki, mükâşefe ilmine sâhip olduğunu iddiâ eden bu zâtın takvâdaki kusuru ve şehvetlerine uyması sebebiyle ona Allah’ı mârifette yalnız isimler

keşfedilmiştir. İsimleri öğrenmiş, mânalardan habersiz kalmıştır. Zîra o, hakkı mârifetle Allah'ı bilseydi, Allah'tan korkar ve takva üzere olurdu. Çünkü aklı başında olup arslanı bilen bir insanın arslandan korkup çekinmemesi düşünülemez.

Allahu Teâlâ **Dâvud aleyhisselâm**a: *"Yırtıcı hayvanlardan korktuğun gibi, benden kork!"* buyurmuştur. Evet, şekli ve ismi ile arslanı bilenlerden bâzıları arslandan korkmayabilir. Çünkü bu, yalnız ismini ve şeklini biliyor, onun ne derece kuvvetli ve yırtıcı bir hayvan olduğunu bilemiyor demektir. Bilen elbette korkar. Allahu Teâlâ'yı bilen, O'nun hiç aldırış etmeden bütün âlemleri helâk eden vasfını da bilir. Dilediğine ebediyyen azâb edeceğini de bilir ve O'ndan korkar. Nitekim Allahu Teâlâ:

إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

"Allah'tan kulları içinde ancak ilim sâhipleri korkar." (Fâtır sûresi, 35/28) buyurmuştur. Zebur'un başında da: "Hikmetin başı, Allah korkusudur." diye yazılıdır.

İbn Mes'ûd (r.a.): "İlim olmak bakımından Allah korkusu, cehâlet bakımından da mağrûr olmak yeter." demiştir.

Hasan-ı Basrî'ye bir şey sormuşlar, o da cevâbını vermiş. Onlar:

– "Bizim fakîhlerimiz böyle diyorlar." dediklerinde Hasan-ı Basrî:

– "Siz hiç fakîh gördünüz mü? Fakîh, gündüz sâim, gece kaim olup dünyadan yüz çeviren kimsedir." dedi.

Murre diyor: Fakîh, hiç bir zaman, idârecilik ve yaltaklık yapmaz. Allah'ın hükmünü yayar; kabul ederlerse hamd eder, reddederlerse yine hamd eder. Demek ki fakîh, Allah'tan, emir ve nehyini öğrenen ve Allah'ın sıfatlarından, hangilerinden hoşlanıp hoşlanmadığını öğrenip gereğini yapan kimsedir. Allahu Teâlâ kime hayır dilerse, onu dinde fakîh kılar. Bu vasfı hâiz olmayan mükâşefeci, aldanmış bir mağrûrdur.

Diğer bir fırka da; ilim ve ameli toplamış, günâhları terk ile zâhirî ibâdetlere devam etmişlerdir. Ancak bunlar kalplerini araştırmamış, Allah katında mezmûm olan kibir, haset, riyâ, mevkî sevgisi ile bunlara benzer hor görme, şehvet peşinde olma gibi kötü hasletlerden kalplerini temizlemeye çalışmamışlar. Hattâ bâzıları bunların kötü şeyler olduğunu bilmeyerek bunlara fazlasını ekledi ve bunlardan kaçınmadılar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in: *"Riyânın azı da irktir."* ve yine *"Kalbinde zerre miktârı kibir olan cennete giremez."* buyurduğuna ve yine *"Ate in odunu yediği gibi, haset sevapları yer."* dediğine ve yine *"Su baklayı*

bitirdiği gibi, eref ve mal sevgisi kalpte nifak tohumunu bitirir.” ve henzeri hadîslerine aldırış etmediler.

Bunlar dış görünüşlerini düzeltti ve fakat bâtınlarını ihmâl ettiler ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in: *“Allahu Teâlâ sizin görünü ünüze ve servetinize bakmaz, kalbinize ve amelinize bakar.”* buyurduğunu unuttular da, aslolan kalbi ihmâl ederek zahirî ameller ile meşgul oldular. Bilmediler ki necat, ancak selîm bir kalp ile gelenler içindir.

Bunlar sanki bir bostan kuyusu gibidirler. Kuyunun yüzü parlak ve fakat içi pisliktir.[294] Yâhut ölü mezarları gibidir. Dışarıdan çiçekli ve süslüdür, fakat içerisinde ceset leş halinde kokar. Yâhut damına ışık asılan karanlık bir ev gibidir. Dışarısı parlak, içerisi ise karanlıktır. Yâhut hükümdarı davet eden bir adam gibi ki, adam hükümdar gelecek diye evinin etrâfını temizler ve fakat içerisi pislik içinde kalır. Bunun bir gurûr ve aldanma olduğu meydandadır. Bütün bunlardan daha yakın bir benzeri de şudur: Adam bir tohum eker, tohum ile beraber ekilen tohuma zarar veren nebatlar da biter. Ekin arasında bitip, ekini bastıracak olan yabancı maddelerin kökünden temizlenmesi emredildiği halde, adam, bunların köküne dokunmadan tepelerini ve yanlarını alır ki, onun bu hareketi âdetâ bir ağaç budama vazîfesi görür ve yabancı maddeyi daha kuvvetleştirerek daha gür bir şekilde inkişâfına sebep olur. Günâhların kökü de kalpte yerleşen kötü huylardır. Kalbini bunlardan temizlemeyenin zâhiri ibâdetleri tamam olmaz. Birçok âfetlerle karşılaşır. Bu, tıpkı uyuz hastalığına yakalanan bir insan gibidir. Bu adama iki ilaç verilmiş, birini bedenine sürecek ve birini de içecektir. Sürüneceği ilaçla dışarıdaki kabarcıkları, içeceği ilaçla da ciğerlerini temizleyip hastalığın kökünü yok edecektir. Adam, yalnız sürüneceği ilaçla yetinir ve içeceği ilacı içmezse, hastalık yüzünden bir zaman için kesilir. Fakat kökü içeride durduğu için dâimâ tâzelenir. İşte kalbini temizlemeyip zâhirî amellerle meşgul olan da böyledir.

Diğer bir fırka da; bu bâtınî hastalıkların şer’an mezmûm olduklarını bilir. Fakat kendilerini beğendikleri için, bunlardan kurtulduklarını ve kendilerinin böyle bir vartaya düşmeyeceklerini, bu gibi hastalıkların ilim sâhiplerinde değil, avamda bulunabileceğini, onlar ise Allah katında üstün mevkî sâhipleri oldukları için, bunlardan uzak kaldıklarını sanırlar. Sonra kendilerinde kibir, riyâset sevgisi, üstünlük ve şeref sevgisi görüldüğü zaman bunun kibir olmadığını, dînin izzetini korumak, ilmin şerefini izhâr, Allah’ın dînine yardım ve bid’at sâhiplerinin burnunu kırmak için olduğunu söylerler. Ve şâyet âdî elbise giysek, meclisin alt tarafında otursak, İslâmiyet’i zillete düşürür, düşmanlarını

sevindirir ve aleyhte konuşmalarına sebep oluruz, derler. Hâlbuki bu aldanmış, mevlâsının kendisini çekindirdiği asıl düşmanının şeytan olduğunu ve bu davranışları ile şeytanın kendisiyle alay ettiğini unutur.

Yine Peygamber Efendimizin, dîne ne ile yardım ettiğini, küffârı ne ile kahrettiğini unutmuş, sahâbenin tevâzuunu, kanâat ve meskenet içerisinde kaldıklarını hatırlamamıştır. Hattâ **Hz. Ömer** Şâm'a gittiği zaman, giydiği eski elbise dolayısıyla itâb edildiğini ve Hz. Ömer'in: "Biz İslâmiyet'le izzet bulduk, izzeti başka yerde aramayız." dediğini düşünmemiştir. Sonra aldanmış olan bu insan, dînin izzetini, ince keten elbiselerde, dînen giyilmesi yasak olan atlas ve ibrişimlerde ve muhtelif binit vâsıtalarında arar. Güyâ bunlarla beraber dînin izzet ve şerefini koruduğunu sanır. Yine bunun gibi, emsâline haset ettiği veyâ sözünü reddedenlere kızdığı zaman, bunun bir haset olduğunu sanmaz da, hak uğrunda gazâblandığını, düşmanlık ve zulmünde bâtılı red ettiğini iddiâ eder.

Eğer bu adam, kendisine karşı yapılan bu hareketi karşıladığı gibi, aynı muâmele başka bir âlime yapıldığı zaman, onu da aynı şekilde karşılasa, o zaman hak üzere olabilirdi. Hâlbuki tamamen bunun aksine başka bir âlime yapılan bu muâmeleye kızmak şöyle dursun belki sevinir; gazabı dîni için değil, bâtınî habisliğinden ve emsâlini çekemediğinden dolayı nefsi için olur. İlim ve ameli ile de, bu şekilde riyâkârlık yapar. Riyâ hâtıraları kendisinde görüldüğü zaman: "Hayır, bu riyâ değil, maksadım ilim ve amel ile örnek olmak ve halkı Allah'ın ikabından kurtarmaktır." der. Hâlbuki, yine hak uğrunda kendisine değil de başkasına uysalar, buna canı sıkılır. Şâyet maksadı, halkın salâhı olsa, hak uğrunda kime uyarsa uysunlar, ona sevinmesi lâzım idi. Bu, tıpkı hizmetçileri hasta olan bir efendiye benzer. Efendinin maksadı hizmetçileri tedâvidir. Hizmetçiler iyi olsun da, kim iyi ederse etsin.

Bunun da maksadı insanların ıslâhı ise kim düzeltirse ona memnun olması lâzım gelir. Ne yazık ki, bu iddiası samîmi değildir. Kendisine: "Niçin canın sıkılıyor, maksat bunları ıslâh değil mi? Islâh olsunlar da kim ıslâh ederse etsin." dendiği zaman, yine şeytan, onun başını boş bırakmaz ve ona gerekli cevâbı hatırlatır: "Benim maksadım, benim vasıtamla hidâyete ulaşsınlar da, mükâfatını ben alayım. Yoksa maksadım, halkın beni kabul edip reddetmesinde değildir." der. Kendisi böyle sanır ve böyle göstermeye çalışır. Hâlbuki Allahu Teâlâ onun içinden geçeni bilir. Hattâ bir peygamber kendisine: "Senin kapalı kalmanla alacağın mükâfat, böyle açıkta iken aldığın mükâfattan daha çoktur." diye haber verse de bir yere tevkîf edilse, o bütün bunlara rağmen cezâevinden çıkıp ilmî fazîletini ve mevkîini açıklamaya çalışır. Hükümdarların huzûruna girer ve onlara yaltaklık eder. Zâlim hükümdarlara, tevâzuun haram olduğunu

hatırladığı zaman, şeytan: "Bunun haram olması, hükümdarların malına tamah edildiği zamandır. Hâlbuki senin maksadın, Müslümanlara şefâatçi olup, onları zarardan korumak ve düşmanlarının şerrinden kurtarmaktır." der. Ne yazık ki, emsâllerinden başka birisi bu işleri yapsa, ona canı sıkılır. Hattâ onu gözden düşürmek için, pâdişâha karşı onun aleyhinde, her türlü harekette bulunmaktan çekinmeyeceğini yine Allah bilir.

Hattâ bâzı âlimler hükümdarlara karşı yaltaklıkları ile onlardan para da alırlar. Bunun haram olduğunu düşündükleri zaman, şeytan: "Senin aldığın bu paranın gerçek sâhibi belli değil, âmme maslahatı için sarf edilecek bir paradır. Sen ise Müslümanların imamı ve âlimisin, din, seninle ayakta duruyor. İhtiyâcın kadarını almak, niçin helâl olmasın?" der. Bu mugalâta ile üç şeyde aldanmış olur.

Birincisi; bu, mâliki olmayan bir servettir, sözündedir. Çünkü bu paranın haraç, vergi ve cizye olarak alındığını, mal sâhiplerinin veyâ vereselerinin ortada olduğunu bilir. Ancak aldığı paranın hangi şahsa ait olduğunu bilmeyebilir. On kişiden zorla yüz altın alıp bunları birbirine karıştırmakla bunlar helâl olmaz. Bunların hepsinin haram olduklarında şüphe yoktur. Artık, bunlar sâhipsiz maldırlar, denemez. Her ne kadar bu paralar birbirine karışmış iseler de, on kişiye onar dînâr vermek vâcip olur.

İkincisi; sen Müslümanların işine yarayan bir adamsın ve dîn seninle ayakta durmaktadır, sözündedir. Belki dînlerini ifsâd edip sultanların malını helâl gören, dünyalığa hevesle riyâset peşinde koşup, bu sebeple âhiretten yüz çevirenler, dünyadan yüz çevirip ondan îraz ederek Allah'a yönelenlerden daha çoktur. Gerçekte bunlar dînin deccallarıdırlar. Bunlar dînin imamları değil, şeytanın mezhebini ayakta tutanlardır. Zîra imam, dünyadan yüz çevirip Allah'a yönelmekte örnek olan kimsedir. Peygamberler, ashâb ve geçmiş âlimler gibi. Deccal da dünyaya yönelip âhiretten îraz etmekte örnek olan kimsedir. Bu gibilerin ölümü isâbet, hayatları ise musîbettir. Böyle iken o, hâlâ dîni ayakta tuttuğunu sanır.

Bu gibiler hakkında **Îsâ aleyhisselâm** şöyle demiştir: "Bunlar, gözenin ağzını kapayan bir taş gibidir; ne kendisi su içer, ne de suyu bahçeye salar." Zamanımızda ilim erbâbının aldanma şekilleri sayılamayacak kadar çoktur. Biz az ile çoğa tenbîh etmiş oluyoruz.

Diğer bir fırka da ilim sâhibi oldu; uzuvlarını temizledi ve tâatle süsledi. Zâhirî mâsiyetlerden sakındı, nefsin ahlâkını ve kalbin vasıflarını arındırdı. Riyâ, haset, kin, kibir ve mevkî talebi gibi hastalıklardan kalbini temizledi. Bunlardan uzak kalmak için nefsi ile mücâhede etti, belli ve muhkem olan köklerini

kalplerinden söküp attıktan sonra, yine de aldanmış oldular. Zîra kalplerinin kenar köşelerinde şeytanın hîle ve nefsin aldatmalarından kalıntılar vardır. Bunları bulmak zordur. Bunları sezemez ve onları ihmâl eder. Bu da ekinini yabancı maddelerden temizlemeye kalkışan ve görünürdekileri söküp atan ve fakat kök saldığı halde henüz yüze çıkmayıp içeride kalanların farkında olmadığı için daha bir şey kalmadığını zanneden kimsenin hâline benzer.

Hiç haberi olmadan onlar büyür ve mahsûlü ifsâd ederler. Bu âlim de böyledir. Her şeyi yapar ve fakat gizli kalan bu hastalıkları görmediği için, onları ihmâl eder. Kendisi, ilimlerin tertibi, lafızlarını güzelleştirmek ve tasnîfâtta bulunmak üzere gecesini gündüzüne katarak çalışırken Allah'ın dînini yaymaya ve şerîatini açıklamaya çalıştığını zanneder ki, bununla mevki ve şöhret talebi, gizli arzusu olabilir. Ziyâretçilerinin çoğalmasını, zühd ve takvâ ile şöhret bulmasını, halkın etrâfında toplanıp sözünü dinlemelerini, konuşurken can kulağı ile kendine bağlanmalarını, müsbet bir şekilde başlarını sallamalarını, sözlerine hayran olmalarını ve ağlamalarını içinden arzu eder. Adamlarının ve cemâatinin çokluğu ile neşelenir. İlim, verâ ve zühdün zâhiri ile akranlarına üstün geldiğine sevinir ve yanlış yolda olanları irşâda muktedir olduğu için, buna hoşlanır. Fakat bu sevinç, dîne yönelen bir musîbeti önlemekten ziyâde, kendi imtiyâzı için olur.

Belki de, bu aldanmış miskinin bâtındaki yaşayışı, halkın kendisini üstün tanıyıp kendisine teveccüh etmeleri yönündendir. Eğer halk ondan yüz çevirse ve göründüğü şekilde kendisini tanımasalar, canı sıkılmaya, amelinde karışıklıklar yapmaya başlar. Çeşitli hîle yollarını araştırır, kusûrunu örtmek için yalana da başvurur ve hattâ kendisini inananlara kerâmet sâhibi göstermeye kadar gider. Kendi derecesini bilenlere de kızar. Adamları arasında tercîh yapar; bâzılarını daha üstün gösterir. Onlar da bunu kendi verâ ve fazîletlerine verirler.

Hâlbuki işin iç yüzü böyle değil, onlar onu daha çok methedip arzularına daha çok uydukları için, onları tercîh eder. Hâlbuki belki onların ona hürmetleri onun ilminden istifâde etmeleri için iken o, bunu kendi sıdk u ihlâsına ve ilminin hakkını ödediğine verir ve halkın menfaatine dilini kolaylaştırdığı için Allah'a hamd eder. Bu hareketinin de günâhına keffâret olacağını sanır, niyetinin sahîh olup olmadığını araştırmaz. Hattâ uzlette ve ilmini gizlemekte aynı sevâbı alacağı kendisine vaad edilse, ona heves etmez. Çünkü halk arasında hüsn ü kabulden mahrum kalır. Şeytanın, Âdemoğullarından ilmi sâyesinde benden kurtulacağını sananlar, bu cehâletleri ile kolayca benim tuzağıma düşerler, dediğinden murâdı, belki de bu gibi âlimlerdir. Belki de kendisi, cehd ü gayret

ederek eser meydana getirmekle, istifâde için bir ilim meydana getirdiğini zanneder.

Hâlbuki asıl maksadı, güzel eser yapmakla ün almaktır. Şâyet birisi: “Bu eser benimdir.” deyip onun ismini silerek eserin başına kendi ismini yazsa, eserin kendisi tarafından tasnif edildiğini, Allahu Teâlâ bildiği için, bu eserden yapılacak mânevî istifâdenin kendisine râcî olduğunu bildiği halde, bu iş kendi ağırına gider. Belki de eseri tasnif ederken kendisine bol duâlar yapmak veyâ zımnen başkasına dokunmakla kendi kendini övmekten de geri kalmamıştır. Başkasına dokunmaktaki maksadı, onun kendisinden daha düşük ve kendisinin daha üstün olduğunu ortaya koymaktır. Çünkü başkasına hiç de dokunmayabilirdi.

Hattâ bu adamı küçük düşürmek için onun çürük sözlerini kitabına alarak tenkîdini yapar, bâzen başkasının güzel sözlerini kitabına alır, onları kendisine mal etmek için sâhibinden hiç bahsetmez. Yâhut bir hırsız gibi cümlelerde biraz değişiklik yaparak kendine mâl eder. Sözlerini edebî üslup ile süslemeye çalışır. Maksadı daha çok revaç bulup istifâde edilmesidir. Belki de böyle yaparken şu hâdiseden gâfildir. Hakîmin biri hikmete dâir üç yüz eser yazmış. Allahu Teâlâ’nın zamanın peygamberine: “Ona söyle, yeryüzünü nifâkla doldurmuştur. Ben onun nifâkından bir şey kabul etmem.” diye vahyettiğini bilmemiş olabilir.

Belki de bu sınıftan bir cemâat bir araya geldiği zaman, her biri kalbin gizli hastalıklarından selâmet bulduğunu sanır. Bunlar dağılıp da kendi adamları kendi etrâfında toplandıkları zaman, herkes kendisinin ve karşısındaki adamın cemâatine bakar, hangisinin ardında daha çok olduğunu araştırır. Arkadaşının kendisinden daha çok cemâate hak kazandığını bilse de kendi cemâatinin çokluğu ile sevinir. Sonra bunlar tamamen ayrılıp herkes bir şeyi öğretmeye koyulduğu zaman birbirine haset etmeye başlarlar.

Hattâ bunlardan birisinin cemâati kendisinden ayrılıp diğerine gitse, buna canı sıkılır da içinden ona nefret duymaya başlar ve artık eskisi gibi onun işine bakmaz, eskisi gibi onu övmez olur. Ayrılan adamının maksadının istifâde etmek olduğunu ve o gittiği yerden daha çok istifâde edeceğini bildiği halde yine aynı nefreti duyar.

Belki de bunlardan birisi, hasedinin harekete geçtiği başlangıç anında onu açığa çıkaramaz da çeşitli hîleli yollarına başvurmaya başlar. Hiddetini o yolda teskîn için adamın dînine ve verâına dokunmaya başlar: “Benim ona kızdığım şahsım için değil, Allah içindir.” şeklinde bahâneler ortaya atar. Hattâ onun kusurları, kendi yanında söylense ona sevinir, övüldüğü zaman canı sıkılır. Bâzen de kusurları söylenirken güyâ hoşlanmıyormuş gibi suratını ekşitir ve

fakat içinden memnun kalır.

Bu ve benzeri kalbin gizli hastalıklarına çok zekî kimseler vâkıf olabilir ve bunlardan ancak yakîni kuvvetli olanlar kurtulabilir. Bizim gibi zayıf insanların bu seviyeye ulaşması çok zordur. Ancak en ehven derece, insan kendi kusurlarını bilip kusurlu olduğunu kabullenmesi ve ıslâhına harîs olmasıdır. Allahu Teâlâ bir kuluna hayır dilediği zaman, ona kendi kusurlarını gösterir. Kim iyiliklerine sevinir ve kötülüklerine üzülürse, onun hayır üzerinde olması umulur ve o, kendini tezkiye edip ilim ve ameli ile Allah'ın hayırlı kullarından olduğunu zannederek gizli kusurlarını bildiği halde onları ihmâl edenden daha hayırlıdır. Gaflet ve gururdan Allah'a sığınırız. Bu gurûr, mühim ilimleri tahsîl ettiği halde, ilimlerinin gereği ile amelde kusur edenlerin gurûrudur. Şimdi de ilimlerin mühim olmayanlarını öğrenip bunlarla yetinen ve mühim olanlarını ihmâl eden aldanmışları anlatalım. Bunların gurûru ya mühim ilmi öğrenmekten kendilerini müstağnî görmeleri veyâ ehemmiyetsiz ilimlerle yetinmiş olmalarındandır.

Bunlardan bâzıları kamu yararı için, halk arasında geçerli olan dâvaları ayırmaya yarayan fetva ilimleri ile meşgul oldu ve buna "Fıkıh" adını verdiler. Bununla beraber zâhirî ve bâtınî ilimleri ihmâl ettiler. Uzuvlarını murâkabe etmediler; dillerini gıybetten, mîdelerini haramdan, ayaklarını hükümdarların huzuruna çıkmaktan ve diğer âzâlarını günâhlardan alıkoymadılar. Kalplerini kibir, riyâ, haset ve diğer tehlikelerden temizlemediler. İşte bunlar iki yönden aldanmıştırlar. Biri ilim, diğeri de amel yönleridir.

Amel cihetinden aldanmış olduklarını yukarıda anlatmıştık. Bunlar, hasta adamın, derdini öğrendiği zaman, onu tekrar tekrar okuyup tatbik etmemesi gibidir. Belki kendisi, bâsur ve sara hastalığına yakalanıp nerede ise helâk olmak üzere olduğu halde bu hastalığın çârelerini araştıracak yerde "istihâze hastalığı" nın çârelerini araştıran adamın hâline benzer. Kendisi erkek olduğu için hayız ve istihâze görmeyeceğini bildiği halde, durmadan bu hastalıklar üzerinde araştırma yapar. Ve bunu yaparken de: "Bakarsınız, bir kadın istihâze olur da hâlini benden sorar. Ona cevap verebilmek için bununla uğraşıyorum." der ki, bunun apaçık bir gurûr (aldanma) olduğu meydandadır. İşte fıkıh meseleleri ile uğraşan miskin de böyledir.

Bâzen dünya sevgisi, şehvetlere uyma, haset, kibir, riyâ ve diğer tehlikeli şeyler kendisine musallat olur da, tövbe ile noksanlarını telâfî etmeden beklemediği anda ölüm kendisini yakalar ve gazâblı olduğu halde Allaha ulaşır. Adam bütün bunları düzeltmeye aldırış etmeden onları terk ederek selem, icâre, zıhar, lian, cerâhat, diyet, dâvalar, beyyineler ile hayız gibi ömründe muhtaç

olmayacağı, muhtaç olsa da bunları halledecek müftülerin bulunduğu şeylerle meşgul olur. Onun bunlarla meşgul olması, mevkî, başkanlık ve servet edinmek içindir. Şeytan kendisini aldatıyor da kendisinin bundan haberi olmuyor. Zîra bu aldanmış, dînî farîze ile meşgul olduğunu zanneder; farz-ı aynı yapmadan farz-ı kifâye ile uğraşmanın bir günâh olduğunu bilmez. Aslında kendisinin dediği gibi, sahîh bir niyete sâhip olsa ve kabul etsek ki, onun fıkıh ile meşgul olması Allah rızâsı içindir. Kendisi için farz-ı ayın olan cevârihini ve kalbini düzeltmeden fıkıh ile meşgul olmasının, amel bakımından bir gurur ve aldanma olduğu yine meydandadır.

İlim bakımından gurûr ve aldanmasına gelince; din ilmindendir sanarak fetvâ ile meşgul olup Allah'ın kitabını ve Rasûlü'nün sünnetini terk etmesi ve hattâ bâzen hadîs âlimlerine dil uzatarak "Onlar değerini anlamadıkları altın hamallarıdır." demesi ve ahlâk ilmini öğrenmemesi; havf, heybet, huşû ifâde edip takvâya götüren Allah'ın azamet ve celâlini bildiren ilmi terketmesidir. Buna rağmen kendisini emniyette hissederek Allah'ın affına mağrur, mutlak surette Allahu Teâlâ'nın kendisine merhamet edeceğine; çünkü kendisinin dîni ayakta tuttuğuna inanır. Şâyet kendisi fetvâ ile meşgul olmasa helâl ve haram ilminin kaybolacağına aldanır. Bu adam kendine ehem olan ilimleri terk ettiği için aldanmış ve mağrur olan kimsedir. Aldanmasının sebebi de şerîatte fıkıh ilminin tâzîmine dâir duyduğu şeylerdir. Bu adam methedilen gerçek fıkhın, Allah'ın zât ve sıfâtını bildiren, insana korku ve ümit bahşeden ilim olduğunu bilmez. Nitekim Allahu Teâlâ:

فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ

وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

"İnananlar toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir tâifenin dîni iyi öğrenmek ve milletlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı? Ki böylece belki yanlış hareketlerinden çekinirler." (Tevbe sûresi, 9/122) buyurmuştur.

Aynı zamanda kendisiyle inzâr edilen, korkutulan ilim, onun okuduğu fıkıhtan başka bir ilimdir. Zîra onun okuduğu fıkıh ilminden maksat, muâmele şartlarına göre mal ve bedeni muhâfazadır. Fıkıh ilmi bunları sağlar. Mal, Allah yolunda bir âlet, beden ise bir merkeptir. Mühim olan ilim, yola girmeyi bilmek ve mezmum sıfatlardan sayılan kalbin engellerini aşmaktır. Bunlar kul ile Allah arasında birer perdedir. O sıfatlarla mülevves olarak ölürse, Allah'ın cemâlinden mahrum

kalır ve Allah'a ulaşamaz.

Fıkıh ilmiyle yetinmesi bakımından bu adam, hac yoluna çıkmak isteyenin su tulumlarını ve ayakkabı tâmirini öğrenmeye, kendisini hasredene benzer. Ayakkabı ve susuz haccın yapılamayacağında şüphe yoktur. Fakat yalnız bunlarla meşgul olan hac yapmış sayılmaz. Biz bunu tafsîlâtıyla **"İlim Kitabı"** nda anlattık. Bunlardan bâzıları da fıkıh ilminde yalnız hilâfiyât ilmiyle meşgul olmuşlardır. Bu gibilerin ehemmiyet verdikleri, yalnız mücâdele yolunu öğrenmektir. Maksat hasmı ilzâm, susturmak ve üstün gelmek için hakkı önlemektir. O, gece gündüz mezhep sahiplerinin münâkaşalarını düşünür ve akranlarının kusurlarını araştırır. Bunlar yırtıcı insanlardır. Tabiatları eziyet ve bütün davranışları ahmaklıktır. Bunların ilimden maksadı, emsâllerine üstünlüktür. Böyle emsâlleri arasında üstünlüklerini sağlamaya faydalı olmayan kalp ilmi ve yerilen sıfatları övülen sıfatlara çevirerek Allah'ın yoluna götüren ilimleri, zevkli vâiz sözleri diye adlandırır ve bunları küçük görürler. Onlara göre gerçek ilim, mücâdeleciler arasında geçen arbede ilmidir.

Bunlar, eskilerin toplamış olduğu fetvâları toplamış ve bu farz-ı kifâye üzerine bir de selefin bilmediği cedel inceliklerini bildiren bid'at bir ilmi, fıkha eklemişlerdir. Mezhep ilminin müştemil olduğu ahkâmın delîllerine gelince; bunlar Allah'ın kitabı ve peygamberin sünneti ile bunların mânalarını anlamaktır. Kesr, kalb, fesâd, vaz', terkîb ve tâdiye gibi cedel hîleleri ise hasmı ilzâm ve susturmak için sonradan uydurulmuş bir takım bid'at ve îcâdlardır. Bunlara pek çok aldananlar vardır. En çirkin aldanış da ilk mûcidlerinindir.

Diğer bir fırka da; kelâm ilmiyle meşgul olanlardır. Bunlar kendi arzularına göre mücâdeleye girişmiş muhaliflerini red ile uğraşmış, onların münâkazalarını araştırmış ve birçok muhtelif makaleler öğrenmişler, münâzara ve ilzâm yollarını araştırmışlardır. Bu hususta birçok fırkalara bölünmüşler; îman ve amelin ancak cedel ilmini öğrenmekle mümkün olacağına inanmışlardır. Akaidlerinin delîlleri diye adlandırdıkları ve Allah'ın zât ve sıfâtını kendilerinden başka kimsenin bilemeyeceğini; onların mezheplerini kabul etmeyenlerin îmanı olamayacağını sanmışlardır. Bu kelâmcıların her fırkası kendi mezhebine dâvet etmiştir. Sonra bu kelâmcılar da biri "Dâll" (sapık) ve diğeri de "Hak" olmak üzere ikiye bölünmüşlerdir. Fırak-ı dâlle (sapık fırka) "Ehl-i Sünnet" in aksi istikamete, hak fırka da "Ehl-i Sünnet" e dâvet ediyor. Fakat gurûr ve aldanma her iki tarafı da içine almıştır.

Sapık fırkanın gurûru; Sapıklıklarından haberleri olmayıp, kurtuluşun kendi fırkalarında olduğunu sanmalarındadır. Bu sapıklar birçok fırkalara ayrılmışlar ve her fırka kendi aralarında birbirini tekfîr edegelmişlerdir. Bunların

sapıklıkları, şüpheyi delîl ve delîli şüphe görmeleri bakımındandır.

Hak fırkanın gurûruna gelince; cidâli mühim ve Allah'ın dînine yaklaştırmakta en mühim şey sanmalarındandır. Bunlar, kelâm yolu ile araştırma yapılmadıktan sonra, kişinin dîninin tamâm olmayacağını sanmaktadırlar. Hattâ onlara göre delîlleri araştırmadan tasdîk eden, mü'min değildir. Bu fâsid zanlarından dolayı ömürlerini cedel yolunda harcadılar ve bid'at sâhiplerinin hezeyân ve makaleleri ile uğraştılar da, nefis ve kalplerini ihmâl ettiler. Kendilerinin zâhirî ve bâtınî hatâlarına karşı kör kaldılar. Hattâ onlar kelâm mücâdelesinin Allah katında daha makbul olduğunu sandılar. Fakat üstün gelme, hasmı ilzâm ve riyâset sevgisi onları dinden uzaklaştırdı. Basîretleri kör oldu da, birinci asır Müslümanlarına bakmaz oldular. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), onların en hayırlı insanlar olduklarını haber vermiştir. Onlar birçok bid'at sâhiplerine yetiştikleri halde bu gibi mücâdelelere katiyyen girmediler. Onlar, kalp ve âzâları ile meşgul olmaktan başka bir şey ile uğraşmaya bakmadılar. Ancak sapıklara, sapıklıklarını anlatırlardı. Onlar dinlemeyince mücâdeleye lüzûm göstermeden ayrılırlardı. Bu gibilere yalnız içlerinden buğz ederlerdi ve: "Hak, sünnete dâvettir, sünnete dâvet de dâvette mücâdeleyi terk etmektedir." derlerdi. Zîra Ebû Umâme el-Bahilî'nin rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

ما ضل قوم قط بعد هدى كانوا عليه إلا أوتوا الجدل

"Hiç bir kavim hidâyetten sonra sapıtmamı tır. Ancak sapıtanlar, cedel sebebiyle sapıtmı lardır." [295] buyurmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) bir gün ashâbının toplu oturdukları yere uğradı. Orada onların cedel ile uğraşıp husûmetleştiklerini görünce hiddetinden yüzü nar gibi kızardı ve:

ألهذا بعثتم أبهذا أمرتم أن تضربوا كتاب الله بعضه ببعض

انظروا إلى ما أمرتم به فاعملوا وما نهيتم عنه فانتهوا

"Bunun için mi yaratıldınız? Bununla mı emrolundunuz? Allah'ın kitabını birbirine vurun. Emrolunduğunuza bakın ve onu yapın. Nehyolunduğunuzdan uzakla ın." [296] buyurdu. Ve onları mücâdeleden men etti. Hâlbuki cedel ve sohbette onlardan ileride kimse yoktu.

Sonra onlar Resûl-i Ekrem'i gördüler. Bütün beşeriyete peygamber olarak

gönderildiği halde alt edip susturmak maksadıyla hiç kimse ile mücâdele etmemiştir. Mücâdelesi, onlara nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'i okumakla olmuş ve buna başka bir şey eklememiştir. Zîra mücâdele mîdeyi bulandırır ve izâlesi güç olan çeşitli şüpheleri kalbe getirir. Gerçi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) mücâdeleden âciz olmadığı gibi onu ashâbına da öğretmekten âciz değildi. Fakat aklı başında fazîlet sâhibi insanlar, buna kıymet vermezler ve bütün insanlar kurtulsa da, biz helâk olsak onların kurtuluşu bize bir fayda sağlamaz derlerdi. Biz ashâbın tâkip ettiği yoldan, Yehûd ve Nasâra ile olan mücâdelelerinden daha ileri gidemeyiz derlerdi. Onlar bu gibi mücâdeleler ile kıymetli vakitlerini kaybetmezlerken bize ne oluyor da, kıyâmet gününde hiç faydası olmayan cedel ile ömrümüzü isrâf edelim?" Aynı zamanda bid'atçiler yalnız mücâdele ile yetinmez, işi taassup ve husûmete kadar vardırırlar. O halde "Nefsim ile mücâhede edip ona dünyasını âhireti için terk ettirmek benim için daha hayırlıdır." derlerdi.

Yine bu anlattıklarımız, mücâdeleden men edilmediğimiz zaman, takınacağımız tavır ve harekettir. Üstelik mücâdeleden de men olunduk. Sünneti terk ile sünnete dâvet, acayip bir şeydir, derler. Evlâ olan, kendi nefislerimizle uğraşmak, onları ıslâh edip Allahu Teâlâ'nın râzı olacağı yöne çevirmektir, derler.

Diğer bir fırka da; vaaz ve nasîhat ile meşgul oldular. Bunların en üstün mevkîde olanları da havf, recâ, sabır, şükür, tevekkül, zühd, yakîn, ihlâs, sıdk ve benzerleri gibi kalbin vasıfları ve nefsin ahlâkından bahsedenlerdir.

Bunların gurûru, bu sıfatlardan bahsedip insanları bu güzel huylara dâvet ettikleri zaman, kendilerinin de bu vasıflar ile mevsûf olduklarını sanmalarındadır. Hâlbuki onlar Allah katında bu vasıflardan çok uzaktırlar. Olsa olsa avamdan farklı değillerdir. İşte bunların aldanmaları, en büyük bir gururdur. Çünkü onlar kendilerini son derece beğenen insanlardır. Onlar kendilerini, mahabbet, deryâsına dalan en hâlis insanlar sanırlar ve kendilerini her türlü kusûr ve eksiklikten beri görürler. Kendileri Allah'ın yakın kullarından olmasaydı halka bu yakınlığı ve Allah'a giden yolu gösteremezlerdi, derler.

Bu zavallı herif bu sanıları ile kendisini emniyette ve başkalarını tehlikede görür. Kendisini, Allah'ın kazâsına râzı, başkalarını ise küskün, kendisini mütevekkilînden, başkalarını ise izzet ve şerefe dayanandan, kendisini hâlislerden, başkalarını riyâkârlardan görür. İhlâsı anlatır, kendisi ihlâs etmez, riyâyı anlatır ve hatırlatır da kendisi bunu yaparken riyâ eder. Riyâdan bahsederken: "Bu adam riyâkâr olsa kendisi riyâdan bahsetmezdi." inancını aşılatmak ister. Dünyaya şiddetle harîs ve kuvvetli rağbeti olduğu halde zâhidlikten bahseder. Allah'a dâvet ederken açıklar, kendisi ondan uzaktır.

Allah'ın celâl ve ikabından korkuturken kendini emniyette görür. Kendisi Allah'ı unuttuğu halde Allah'ı hatırlatmaya çalışır. Kendisi uzaklaştığı halde insanları Allah'a yaklaştırmaya uğraşır. Kendisi muhlis olmadığı halde ihlâsa dâvet eder. Kötü sıfatları yerdiği halde kendisi onlarla vasıflanır. İnsanları yaratıklardan müstağnî kılmaya çalışırken, kendisi şiddetle insanlara harîs olur. İnsanları dâvet ettiği meclisten uzaklaştırılsa yer kendisine dar gelir de, hâlâ halkın irşâdı için çalıştığını sanır.

Şâyet akranlarından birisine halkın teveccüh ettiğini duysa hasedinden çatlar. Kendi ahbaplarından birisi, emsâllerinden birisini kendisine övse onun amansız düşmanı kesilir. İşte bunlar en büyük aldanmışlar ve ıslâhları en güç olanlardır. Zîra kötü huylardan uzaklaştırıp iyi ahlâka teşvîk eden kimse kötülüklerin gâilelerini ve iyiliklerin faydalarını bilen kimsedir. Bu adamın ilmi kendisine fayda vermemiştir. Halkı hakka dâvet etme sevgisi, hakkı amelden kendini alıkoyduğuna göre daha bu adam nasıl tedâvi edilir ve bu ne ile korkutulur? Zühdü iddiâ ettiği ve ona gücü yettiği halde kendini bundan alıkoyan nedir? Allah ile ünsiyet iddiâ ettiği halde kendini ünsiyetten alıkoyan nedir? Ancak adamları kendini gördükleri zaman, o yola girer, neden? Yalnız kaldığı zaman, Allah'a yaklaşmaz, neden?

İşte aklı başında insanlar, kendilerini bu halleri ile tecrübeye tâbi tutarlar. Mağrurlar ise kendilerini iyilerden sanırlar. Âhirette, perde ortadan kalkıp gerçek yüzleri meydana çıkınca perîşân olurlar. Cehenneme atılır, bağırsakları dökülür, onlar da bağırsaklarının etrâfında döner dururlar. Zîra onlar hayrı emretti, fakat kendileri yapmadı, kötülükten men etti fakat kendileri yaptılar.

Bu fırkanın aldanması; Allah sevgisi, Allah korkusu ve Allah rızâsı gibi esaslardan içlerindeki duyguları zayıf olduğu halde, bu mânada yüksek menzilleri anlatabilmeleri, Allah'ın kendilerine bahşettiği ilimle böyle güzel ifâdeleri ve insanların bunlardan istifâde etmeleri, ancak kendilerinin de aynı vasıfla muttasıf olmalarından ileri geldiğini sanmalarındandır. Hâlbuki bir şeyi kabul edip anlayıp anlatmak başka, o şey ile muttasıf olmak ise başkadır. Bunların Müslümanların diğer fertlerinden farkları, ancak bunları vasıftaki kudretlerindedir. Bâzen bu sevgi ve korkuda onlardan da aşağıya düşebilirler. Bunlar kendilerini emniyette hisseder ve bu sûretle korkuları azalır, halka temâyülleri artar; Allah sevgisi de kendilerinde azalmış olur. Bunlar, başka hastaların anlatamayacağı şekilde, hastalığı ve tedâvi çârelerini, hastalığın derece ve sebeplerini edebî bir üslup ve ifâde ile anlatan hastalar gibidir. Bu hususları edebî bir dil ile anlatmak, bunları bu hastalıkta diğer hastalardan ayırmaz. Bunların ayrılıkları tıp ilmine vukufları ve hastalığı teshîs edip tedâvi

çârelerini bilmiş olmaları bakımındandır. Yalnız bu bilgi ile kendilerinin gerçek sıhhate kavuştuklarını sanmak, ahmaklık ve cehâletin son haddi olduğu gibi, korku, sevgi, tevekkül, zühd vesaire gibi güzel sıfatları bilmek başka, bu vasıflar ile muttasıf olmak da başkadır. Hakikatleri anlatmak ile hakikatler ile vasıflanma arasındaki farkı bilemeyenler, mağrûr ve aldanmış kimselerdir.

İşte vâizlerin hali budur. Onlar ki, ifâde-i merâm etmelerinde kusurları yok, belki vaazlarında tâkip ettikleri yol, Kur'ân ve hadîs yolu, Hasan-ı Basrî ve emsâlinin vaazıdır, fakat tatbîkatları başkadır.

Vâizlerden başka bir fırka daha vardır ki, bunlar tamamıyle vâcip olan vaaz yolundan çıkmıştır. Bunlar zamanımızın vâizleridir. Şâyet kenar bucakta Allahu Teâlâ'nın koruduğu pek az kimseler bulunabilir. Biz onları bilemiyoruz. Diğerlerinin bir kısmı mantık ve dînin kabul etmediği bir takım yalan ve uydurma sözlerle halkı oyalar ve halkın vakitlerini kendilerine çekmeye çalışırlar. Diğer bir fırka da bir takım anlaşılmaz ince nükteler ve kafiyeli sözlerle edebiyat yapmaya çalışırlar. Maksatları mevzûn sözler konuşup sözlerine, ayrılık ve vuslat şiirleri ile delîl çekmek, gayeleri halkı heyecanlandırmak ve fâsid garazlar üzerine de olsa, vecde getirip coşturmaktır.

İşte bunlar cin şeytanlarından da, daha kötü olan insan şeytanlarıdır. Kendi sapıklıkları yanında başkalarını da sapıtırlar. Yukarıda anlattığımız diğer sınıf vâizler, her ne kadar kendilerini ıslâh edemedilerse de, hiç olmazsa doğru ve dürüst vaazlarıyla başkalarının ıslâhına çalışırlar. Bunlar ise kendileri sapıttıkları gibi, başkalarını da sözleri ile sapıtmaya çalışan kimselerdir. Bunlar, âhireti unutturup dünyaya meylettirirler. Bilhassa sırtlarında kıymetli elbiseleri, altlarında değerli binitleri ile gelip kürsüye çıktıklarında kendileri bütün mevcudiyetleri ile dünyalık peşinde oldukları sebebiyle halkı da dünyalığa çekmekten başka bir şeye yaramazlar. Bunların bozdukları, düzelttiklerinden çok fazladır. Belki de halkı sapıtmaktan başka bir işe yaramazlar. Bu gibilerin aldandıkları meydandadır.

Bunlardan bir kısmı da; dünyanın zemmi hakkındaki zâhidlerin sözlerini ezberlemekle iktifâ etmiş, onları oldukları gibi muhâfaza etmişler ve ne demek istediklerini anlamadan halka aktarmışlardır. Onlar bu ezberlerini câmilerin minber, mihrâb ve kürsülerinde, dost ve ahbapları ile buluştukları yerlerde anlatıp durmuşlardır. Bunların her biri bu sözleri ezberleyip anlatmakla kendilerinde bir imtiyaz görür ve bu sâyede affedilip maksatlarına ulaşacaklarını sanırlar. Artık zâhir ve bâtınlarını düzeltmeden bunun kâfi geleceğine inanırlar ki, bunlar daha çok aldanmış kimselerdir.

Diğer bir fırka da vakitlerini hadîs dinlemekle geçirir ve birçok rivâyetleri,

senetleri ile ezberlerler. “Falancadan rivâyet etti.” desinler diye diyâr diyâr dolaşırlar, adam ararlar ve: “Ben falancadan rivâyet ettim.” derler. Bunlar da bir kaç yönden aldanmalardır:

a) Kendileri altın hamalı gibi, hadîsin mânasını anlamadan ancak onun nakil muâmelesini yapıp sırf bu kadarının kâfi geleceğini sanmış olmalarından.

b) Mânasını anlamadıkları için mûcibiyle amel etmemelerinden, hattâ anlayabildikleri ile de amel etmemelerinden.

c) Herkese farz olan kalbin tedâvisi ile meşgul olmayı bırakıp, hiç lâzım olmayan senetleri çoğaltmak peşinde koşmaları yüzünden.

d) Semâın (işitmenin) şartına riâyet etmemelerinden. Zîra işitmek, her ne kadar tek başına bir fayda sağlamazsa da, hadîsin isbâtında mühim rolü vardır. Zîra tefehhüm (anlamak) isbâttan sonra, amel de anlamaktan sonra gelir. Yâni önce duyulur, sonra anlaşılır, sonra ezberlenir. Muhâfaza edilir, sonra onunla amel edilir ve sonra da neşredilir. Hâlbuki bunlar yalnız işitmekle yetinmişler ve semâın hakîkatini terk etmişlerdir. Bakarsınız bir çocuk, yaşlı bir zâtın hadîs dersine oturur. Bu zât, hadîsi rivâyet ederken bâzen uyuklar, çocuk da bu arada oynar. Sonra “Bu çocuk falan şeyhten hadîs dinledi.” diye ismi yazılır. Büyüdüğü zaman kendisinden hadîs dinlenmeye başlanır. Hattâ aklı başında bâliğ olduğu halde hadîs dinleyen kimse de, bâzen başka tarafa dalar, dinleyemez, şeyhin sözüne kulak vermez. Bâzen de ezberleyemez ve bâzen yazmakla meşgul olur. Şeyhi okuduğunu değiştirirse, o bunun farkında bile olmaz. Bu şekillerdeki hadîs dinlemelerin hepsi gurur ve aldanmadır. Zîra hadîste aslolan, onu Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in ağzından dinleyip olduğu gibi zabt etmek ve zabt ettiği gibi rivâyet etmektir. Demek ki rivâyet, ezberlemekten, ezberlemek de işitmekten hâsıl olur. Şâyet Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in ağzından duymadınsa sahâbe veyâ tâbiînden duymalısın. Bunlardan dinlemen, aynen peygamberden dinlemen gibi olur. Dikkatli dinler, iyice ezberler, sonra da ezberlediğin gibi hiç bir harf değişikliği yapmadan anlatırsın. Hattâ başka birisi bu hadîsin bir harfini değiştirirse onu da bilirsin.

Hadîsi senin muhâfaza etmen için iki yol vardır. **Birincisi,** onu olduğu gibi ezberleyip zaman zaman okumak sûretiyle unutmamandır. **İkincisi,** dinlediğin hadîsi duyduğun gibi onu eksiksiz olarak kaleme alıp yazıları muhâfaza etmendir. Bâzılarında olduğu gibi, yazdığın yazılara kalem karışabilir. Şâyet duyduğun hadîsi ne ezberler, ne de yazarsan, yalnız bir ses olarak kulağından gelip geçerse, sonra bu hadîsin yazılışını gördüğün zaman: “Ben bunu duydum.” diyecek hakkın yoktur. Çünkü orada bir değişiklik olup olmadığını bilemezsin. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ

“Bilmediğin şeyin ardına düşme.” (İsrâ sûresi, 17/36) buyurmuştur.

Zamanımızdaki şeyhlerin (mezkûr zaman Gazâlî zamanıdır): “Bu hadîsi ben duydum.” demeleri bu şartları hâiz değilse yalandır. Semâın en küçük şartı, rivâyetin hepsini dikkatle dinlemek ve değişiklikten koruyacak şekilde mühim noktalarını ezberlemektir. Eğer çocuğun, gâfilin ve uykuda olanların duyduklarının yazılışı câiz olsa, mecnûnun ve beşikteki sabinin duyduklarını da yazmak câiz olacaktı. Sonra hepsi büyüdüğü, mecnûn ayıldığı zaman, ona okunurdu ki, böyle bir şey olamaz. Zîra bu caiz olsa, rahimdeki çocuğun duyduğunu da yazmak câiz olacaktı. Ana rahmindeki çocuk anlayıp ezberlemediği için duyduklarını onun nâmına yazmak doğru olmadığı gibi, oynayan, dalgın olan ve yazmakla meşgul olan bir kimse de anlayıp ezberleyemediği için onların da duydukları kendi namlarına yazılamaz.

Câhilin biri, beşikte yatan çocuğun duyduğu, onun nâmına yazıldığı gibi, ana rahmindeki çocuğun da duyduğu yazılır ve aynı zamanda şâyet ana rahmindeki çocuk sesi duymaz, fakat beşikteki çocuk sesi duyar diye aralarında bir fark gözetilmek istenirse, bunun bir faydası olmaz. Çünkü nakledilen ses değil, hadîstir. O da onu anlamaz, o da anlamaz. Yaşlandığı zaman: “Ben bâliğ olduktan sonra küçük yaşta iken falan şeyhin meclisine gidip rivâyet ettikleri hadîsi, duyduğumu bana söylediler. Fakat rivâyet edilen hadîsin ne olduğunu bilmiyorum.” dese, böyle bir rivâyetin sahîh olmadığında şüphe yoktur. Buna biraz bir şey katmak ise açık yalandır. Arapçayı bilmeyen Türk’ün hadis işitip rivâyet etmesi câiz olsaydı, o zaman beşikteki çocuğun da rivâyeti câiz olurdu. Bu ise cehâletin son haddidir. Semaın senedi Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

نَضَّرَ اللهُ امْرأً سَمِعَ مَقَالَتِي فَدَعَاهَا فَأَدَّاهَا كَمَا سَمِعَهَا

“Allah o adamı güzellendirsin ve nurlandırsın ki, makalemi duydu, ezberledi de sonra olduğu gibi ba kasına ula tırdı.” [297] buyurduğu rivâyettir.

Duyduğunu anlamayan, onu duyduğu gibi başkasına intikal ettirebilir mi? İşte böyle rivâyetler, fâhiş aldanmalardır. Zamanımız bu belâ ile mübtelâdır. Eğer zamanımızın halkı biraz ihtiyatlı davransa, hadis râvîlerini hep bu şekilde çocukluk halinde hadîsleri dinlemiş olduklarını bulurlardı. Ne yazık ki, hadîs âlimlerinin mevkî itibârı olduğu için, bu şartları arayamadılar. Çünkü bunlar açığa çıkarılsa râvîlerin cemâatleri azalır ve mevkîleri düşerdi. Aynı zamanda bütün bu şartlar tahtında duydukları hadîslerin adedi de azalmış olur. Belki de

hiç rivâyet edecek hadîs bulamazlardı. Bunun için: “Duysun da ne şekilde duyarsa duysun, fark etmez.” dediler.

Aslında semaın sıhhati hadîs âlimlerinin sözlerinden bilinmez. Zîra bu onların salâhiyetleri dâhilinde değil, bu **Usûl-i Fıkıh** âlimlerinin işidir. Bizim anlattıklarımız Usûl-i Fıkıh kanunlarında katîdir. Bu ise bunların gurûr ve aldanmalarıdır. Zâten semâ şartlarına uygun olarak hadîsi dinleseler de yalnız nakil ile iktifa etmekte yine aldanmışlardır. Ömürlerini rivâyet ve senet yollarında harcayıp, dînin mühim meseleleri ve rivâyet ettikleri haberlerin mânaları ile meşgul olmamaları bakımından yine aldanmışlardır. Aslında hadîsten maksat, âhiret yolculuğuna başlamaktır. Çok kere tek bir hadîs de bunun için kâfi gelebilir. Nitekim zâtın biri, hadis rivâyet edilen bir meclise gitmiş, orada ilk rivâyet edilen hadîs, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’in:

مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ

“Kulun (mâlâyânî) *faydasız sözleri terk etmesi, İslâmiyeti’nin güzelliğindendir.”* [298] hadîsi idi.

Bu zât, bunu dinleyince meclisten kalktı; “Bu, bana yeter. Hele bunu yerine getireyim de sonra diğer rivâyetlere bakarım.” dedi. İşte gurûrdan kaçınan akıllı kimseler böyle dinlerdi.

Diğer bir fırka da nahiv, lügat, garîb lügat ve şiirle meşgul olarak bunlara aldandılar. Bunlarla uğraşmakla affedileceklerini sandılar, kendilerini bu ümmetin âlimlerinden zannetdiler. Zîra dînin ayakta durması, kitâb ve sünnet ile, bunların da ayakta durabilmesi lügat ve nahiv iledir, dediler ve ömürlerini nahvin inceliklerinde, şiir sanatında ve garîb lügatlerde tükettiler. Bunlar, ömürlerini yazı, sanat ve tekniği ile tüketip, ilimlerin mutlak sûrette yazı ile temîn edileceğini, bu bakımdan yazının öğrenilip tashîhinin zarûrî olduğunu sananlar gibidir. Eğer biraz düşünse, okunaklı yazı yazmanın yeteceğini, diğerinin fazlalık olduğunu anlardı. Edebiyatçı da eğer düşünseydi, Arab edebiyâtının diğer, lisan edebiyâtından farklı olmadığını, Arap dili ve edebiyâtı ile uğraşmanın, her hangi bir dilin edebiyâtından farklı bir husûsiyet taşımayacağını anlardı. Aradaki fark, Kur’ân ve sünnetin Arapça olmasındadır. O halde yalnız Kur’ân ve sünnetin anlaşılmasına yarayacak kadar edebiyât, lügat ve nahiv kâfi idi. Fazlasının lüzumsuz bir yorgunluk olacağını anlardı. Aynı zamanda yalnız Kur’ân ve hadîs ile alâkalı, lügat, nahiv ve edebiyât ile iktifâ etse de Kur’ân ve hadîsin hükümlerini yerine getirmese, yine aldanmıştır. Bu da ömrünü tashîh-i mahâriç ile geçirip Kur’ân’ın hükmü ile amel etmeyen gibidir.

Zîra harflerden maksat, mânalardır. Harfler ise mânaların âletleridir. Bu, müshil almak ihtiyacını duyan kimsenin, iyi bir bardak hazırlamasıyla meşgul olmasına benzer ki, aldanmış bir câhildir. Nahiv, lügat, edebiyat, kırâat, tashîh-i mahâriç ve hurûf ile meşgul olanlar da böyledir. Bunlar, bu ilimlere fazla dalıp meşgul olarak ameli ihmâl ettikçe aynı derekeye düşerler. Zîra her şeyde aranan öz, ameldir. Amelin dışında ameli bilmek, daha dışında lâfızları olduğu gibi duyup ezberlemek, daha dışında da lügat ve nahiv bilmek, daha dışında da mahâric-i hurûf gelir. Yâni mahâric-i hurûf, en üst taraftır. Lügat ve nahiv ondan sonra gelir ki, mahârice nispetle öz ve fakat lügat ve nahivden sonra rivâyetleri ezberlemek gelir ki, lügat ve nahiv buna nisbetle zarf, rivâyetleri ezberlemek öz, rivâyetleri ezberledikten sonra bilmek gelir ki bu ilim, ezberlemeye nispetle öz ve ezberlemek de buna nispetle zarf olmuş olur. En sonra yâni bütün zarfların ortasında asıl öz, ameldir ki, ilimde bunun zarfı kalır. Asıl öz olan amele inmeyip onun zarfları olan bu derecelerin hangisi olursa olsun, birisinde kalıp onunla iktifâ etmek, aldanmaktır.

Ancak bu dereceleri birer konak yeri ve uğrak kabul edip, muhtaç olduğu kadarını oradan aldıktan sonra diğerine, oradan da diğerine ve nihâyet özlerin özü olan amele geçen kimse, işte bu adam kalp ve âzâları ile asıl ameli arayan kimsedir. Her türlü âfetlerden korunma yolunda olan da, bu adamdır. İşte bütün şer'î ilimlerin hizmet ettiği budur, ameldir. Diğer ilimler, amelin hizmetçisidir, ona birer vesîledir ve onun üzerindeki kabukları ve ona ulaşabilmek için menzillerdir. Maksada ulaşamayan herkes, hâib ve hâsirdir. İster uzak menzilde kalsın, ister yakın menzile gelsin, fark etmez. Bu ilimler, şerîat ile alâkalı ilimler oldukları için, bunlarla meşgul olanlar aldandılar. Tıp, hesâp, sanat ilmi ve şerîat ilminden olmadığı bilinen diğer ilimlerin sâhipleri, bu ilimler sâyesinde mağfiret olacaklarını düşünmediler. Bunların aldanması, şer'î ilim sâhiplerinin aldanmasına nispetle daha azdır. Zîra özü muhâfaza eden zar, onu muhâfaza ettiği için makbul olduğu gibi, şer'î ilimler de öz olan amele ulaştırdıkları için makbuldürler. Fakat bunlar; içlerindeki öze ulaştırmaları bakımından, bil-vâsıta makbuldürler. Bizâtihî makbul olan, özdür. Zarı veyâ dış kabuğu öz gibi mûteber kabul ederek ona sarılıp kalan, elbette aldanmıştır.

Diğer bir fırka da fıkıh ilminde aldanmışlardır. Onlar, kulun kendisiyle Rabbi arasındaki hükmünün kendilerinin verecekleri hükme tâbi olduğunu sandılar. Hak ve hukuku kaldırmak için, hîle yolları uydurdular. Müphem lâfızları tevîlde aldandılar. Zâhir hale mağrûr olup, orada hatâya düştüler; fetvâlardaki hatâ ve aldanmalar gibi. Hakîkaten fetvâlarda hatâlar pek çoktur. Buradaki hatâlardan aklı başında olanlar kurtulabilir. Biz bu hususta bâzı misâller verelim: Meselâ,

fıkıh âlimlerine göre kadın mihr-i müeccelinden vazgeçerse, artık Allah katında kocasında bir hakkı kalmaz. Bu boşanmada başka bir mesûliyet yoktur. Zâhir hâl böyle. Fakat kadın acaba kendi isteği ile boşanmak için mi nikah parasından vazgeçmiştir, yoksa kocasının kendisine yaptığı tahammül edilmez işkencelerden kurtulmak için mi bundan vazgeçmiştir? Böyle bir baskı netîcesi hasebiyle kadın bu haktan vazgeçmişse, bu gönül hoşluğu ile değildir. Hâlbuki Allahu Teâlâ:

فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا

“Eğer ondan birazını gönül hoşluğu ile size bağışlamış olurlarsa onu da içinize sine sine yiyin.” (Nisâ sûresi, 4/4) buyurdu ve gönül hoşluğunu şart koştu. Hâlbuki gönül hoşluğu ile nefis hoşluğu farklı şeylerdir. Bâzen insanoğlu, nefsinde hoş görmediği şeyi kalbinde murâd edebilir. Meselâ, kalbinden (içinden) kan almayı murâd eder, fakat nefis bundan hoşlanmaz. Nefis hoşluğu demek, bir zarûret karşılığı olmaksızın nefsinin ondan ibrâsını arzu etmesidir. Yoksa ehven-i şerreyni ihtiyar, kalbinden olmamaktır. Böyle nefis hoşluğu olmadan baskı netîcesinde nikâh parasından vazgeçerek boşanmayı istemek bir müsâderedir, hadd-i zâtında zulümdür. Evet küçük kadı, işin iç yüzüne, garaza muttalî değildir. Zâhirî ibrâya bakar. Bunun, zâhirde bir ikrâh sebebi görülmez, buna göre hükmünü verir, fakat büyük kadı, kıyâmet günü hükmünü vereceği sırada küçük kadının verdiği bu hüküm bir kıymet ifâde etmez.

Bunun için nefis hoşluğu ile verilmeyen helâl olmaz. Meselâ, birinden tenhâ bir yerde para istese, verdiği parayı alamayacağını ve onun borcunu ödemeyeceğini bildiği için ona para vermeyeceği halde, halk arasında kendisinden para istese, utanma belâsı bu adam ona bu parayı verse, bu şekilde parayı alan ile müsâdere sûretiyle para alan arasında fark yoktur. Çünkü müsâdere bağırarak adamın bedenini acıtmaktır. Adam beden acısını kalp acısı üzerine tercîh ederek, içinden acına acına parayı verir. Adamın utanacağı ve riyâkârlık yapacağı yerde, kendisinden bir şey istemek de bunun aynıdır. O da kalbe vurmaktır. Kalbe vurmakla kalıba vurmak arasında fark yoktur. Zîra Allah katında kalp ile kalıp ikisi açıktır. Ama dünya hâkimi, adamın: “Hîbe ettim.” sözünü esâs alır, kalbine karışmaz. Çünkü ona vâkıf olamaz. Dilinin ve elinin şerrinden korkarak verilen de aynı şekilde haramdır. Bütün bu yollarla alınan da haramdır.

Bahsi geçen hîle yollarından biri de zekât borcundan kurtulmak için senesini doldurmadan malı karısına hîbe etmektir. Fakîh, malını karısına hîbe edip bir yıl

elinde kalmadığı için, zekât borcu sâkıttır, der. Şâyet bu zekât, pâdişâhın koyduğu bir vergi ise fakîh doğrudur. Çünkü onun bildiği görünüştür. Görünüşte servet yılını doldurmadan hîbe edilmiştir. Şâyet kıyâmette de borçtan kurtulacağını ve âdeta hakîkaten yabancıya temlîk etmiş gibi bir vaziyet düşünüyorsa, zekâtın sırrına ve dînî anlayışa karşı çok câhildir.

Zîra zekâtın sırrı, nefsi cimrilik rezâletinden temizlemektir. Çünkü cimrilik insanı helâke sürükleyen bir hastalıktır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) tehlikeli üç şeyi sayarken bunların birinin de itâat edilen cimrilik olduğunu haber vermiştir. Zekât vermemek için servetini yıl içerisinde âilesine devretmekle cimriliğine itâat etmiş olur. Bunu bir çıkar yol sanmakla da tamâmen helâke gider. Zîra Allahu Teâlâ onun kalbine vâkıftır; mal sevgisi hırsını bilir. Onun mala olan hırsı, kendisini hîle yoluna sevk etmiştir. Cehâlet ve aldatması sebebiyle cimrilikten kurtuluş yollarını kendisine kapamış oldu.

Bu hîle yollarından biri de, kamu yararına sarf edilen servetten fakîh ve benzerlerinin ihtiyaçlarına kadar para almalarının câiz olması şeklidir. Aslında bu mübahtır, fakat mühim olan ihtiyaç derecesini tâyindir. Aldanmış fakîhler, zarûrî ihtiyaç ile şehevî arzularını tatmînin arasını tefrîk etmezler. Onlar canlarının arzu ettikleri her şeyi zarûrî ihtiyaç olarak kabul ederler ki bu sırf gurûrdur. Aslında dünya, kulların, ibâdet ihtiyaçları için yaratılmıştır. Kulun, dîn ve ibâdetine yardım için aldığı her şey ihtiyaçtır. Bundan başkası fuzûlî ve şehevî şeylerdir. Fakîhlerin bu gibi şeylerde aldandıklarının yarısını ele alsak, ciltler dolusu kitaplar yazılırdı. Maksat, çeşitli misâller ile bunları bilmeye teşbihtir, yoksa hepsini saymak değildir.

İKİNCİ SINIF

İbâdet ve amel erbâbıdır. Bunlardan aldananlar pek çoktur. Kimi namazda, kimi kırâatta, kimi hacda, kimi gazâda, kimi de zühdde aldanmıştır. Hepsi bir çeşit amel ile meşgul iken gururdan ancak akıllı olanlar kurtulur ki, onlar da pek az kimselerdir.

Bunlardan bir fırka da, farzları ihmâl edip nâfilelere ehemmiyet veren ve hattâ bu hususta isrâfa varan kimselerdir. Abdestte vesvese edip abdest âzâlarını haddinden fazla yıkamak, temizliğiyle hükmedilen suların temizliğinde şüphe etmek ve suyun pisliğinde uzak olan ihtimâli yakın görmek gibi. Hâlbuki öte yandan yediği yemeğin haram olma ihtimâli daha kuvvetli ve daha yakın bir ihtimâl iken, onu uzak görmek sûretiyle bâzen haram lokma yemeye kadar gider de aldırış etmez. Hâlbuki bu titizliği yediği lokmada gösterse, ashâb-ı kirâmın

tavır ve davranışlarına daha çok benzerdi.

Nitekim **Hz. Ömer** Hıristiyan bir koca karının bardağı ile abdest alırken bardağın ve suyun pis olması muhtemel iken buna aldırış etmemiş ve fakat haram lokma yerim korkusu ile nice helâl yemeklerden uzak kalmıştır.

Bunlardan bir kısmı, yasak olduğu halde suyu lüzûmundan fazla isrâf eder, abdesti uzatır ve hattâ namazı vaktinden çıkaracak kadar ileri gider. Vakit çıkmasa bile, namazın en fazîletli olan ilk vaktini kaybettiği için yine aldanmıştır. Şâyet ilk vakti kaçırmasa da suyu fazla isrâf ettiği için yine aldanmıştır. Hattâ suyu isrâf etmese de lüzumundan fazla abdestte zaman kaybetmekle yine aldanmıştır. Ne yazık ki, şeytan insanları sünnet yolu ile de aldatır. Onlara ibâdet süsünü verdirerek onları Allah'tan uzaklaştırır.

Diğer bir fırka da, namazın niyetinde vesvese eder. Sahih bir niyet edebilmek için şeytan onun yakasını bırakmaz. O "Niyet ettim, niyet ettim." diye diye namaz vaktini ona geciktirir veyâ cemâatten onu alıkoyar, hattâ tekbîri alsa bile hâlâ niyetim oldu mu olmadı mı diye içinden tereddüt eder. Bu vesvese bâzen tekbîrde de olur. Güyâ son derece îtinâlı davranacağız diye, tekbîri, tekbîr edâsından değiştirirler. Bütün bu vesveseli îtinâlar niyet ve tekbîrde olduktan sonra namazlarında kalplerini hazırlamaz ve onu, gaflet içinde kılmaya devam ederler. Namaza girerken gösterdikleri îtinânın yeteceğini ve yalnız bu kadar ile hayır üzere bulunduklarını sanırlar.

Başka bir fırka da, namazda Kur'ân'ın tecvîd ve mahâric-i hurûfuna dikkat eder, bütün güçlerini harfleri mahreçlerinden çıkarmaya verirler de bu kadarı ile iktifâ eder ve başka şeye bakmazlar. Okudukları âyetlerin mânalarını düşünmez, bundan ders almazlar. Bu âyetlerin esrârını anlamaya çalışmazlar. Bu da en çirkin bir aldanıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'i herkes gerçek mahreçlerine riâyetle okuyacak diye bir mükellefiyet yoktur. Herkes kendi imkânları nispetinde Kur'ân'ı güzel okur. Bu gibiler, tıpkı pâdişâhın fermânını pâdişâhın huzurunda bütün harf mahreçlerine nokta ve virgülüne riâyetle tekrar tekrar okuyan ve fakat yazı muhtevâsı ile alâkalanmayan ve burada istenenlere bakmadan, meclisdekilerin haline riâyet etmeden devamlı olarak bu yazıyı okuyan kimse gibidir. Bu adam bu hareketiyle cezâyı hak etmiş bir mecnûn sayıldığı gibi, Kur'ân-ı Kerîm'i de yalnız güzel okumakla kalıp onun istediklerinden gafil olanlar da aynı şekildedirler.

Diğer bir fırka da, Kur'ân-ı Kerîm'i çok okumakla aldanmışlardır. Hattâ bâzen yirmi dört sâatte bir hatim de indirirler. Dilleri Kur'ân'ı okuyup giderken gönülleri arzuları peşinde dolaşır, okuduklarından gâfil, okudukları âyetlerden ders almak için onun mânalarını düşünmezler. Yasaklarından kaçınmaz,

nasîhatlerinden ders almaz, emir ve yasakları üzerinde durmaz, ibret âyetlerinden müteessir olmazlar. “**Kur’ân Okuma Kitâbı”** nda okumaktan maksadın ne olduğunu anlattığımız hususları nazar-ı îtibâre almazlar. Çok okuyoruz diye övünürler. İşte bunlar da aldanmış kimselerdir. Onlar sanırlar ki Kur’ân’ın inzâlinden maksat, yalnız okumaktır. Bu gibiler de, efendisi tarafından kendisine bir yazı yazılan ve bu yazıda kendisine bâzı şeyler emredilip, bâzı şeyler yasaklanan bir hizmetçinin bu yazıdaki emir ve yasaklardan haberi olmayıp, bunlara aldırış etmeyerek kendi bildiğine giden ve fakat devamlı olarak bu yazıyı okuya okuya ezberlemesine benzer ki, bu adam daha ziyâde ukûbet ve cezâya hak kazanan bir insandır. Bu adam maksadın yalnız okumak olduğunu zannediyorsa aldanmıştır.

Evet, unutulmamak ve ezberlenmek için Kur’ân-ı Kerîm’in okunması lâzımdır. Ezberlenmesi ise mânası için, mânâsı da mûcibiyle amel etmek içindir. Bâzan adamın sesi güzel olur, okudukça zevk alır ve bu zevkine aldanarak bunu Allah’ın kelâmından zevk alması şeklinde yorumlarsa da, aslında kendi sesinin zevkini almaktadır. Nitekim şiir ve şarkı da söylese aynı zevki alacaktır. Bu adam, kalbini araştırıp aldığı zevkin, sesinden mi yoksa kırâatın güzel nazmı ve mühim mânasından mı geldiğini ayırmadıkça, mağrur ve aldanmıştır.

Diğer bir fırka, oruçlarına mağrur olur. Mübârek günleri ve hattâ seneyi boydan boya oruç tutar, fakat oruçlu iken dillerini gıybetten, kalplerinı riyâdan, iftar zamanı mîdelerini haramdan ve bütün gün boyunca dillerini fuzulî sözlerden korumazlar. Vaziyet bu merkezde iken, bu gibiler kendilerini hayırlı bir iş gördüklerini sanırlar. Farzları ihmâl ederken nâfileye devam ederler. Buna rağmen nâfilenin de hakkını vermezler. Bu, en büyük bir aldanıştır.

Başka bir fırka da, hacca mağrur olurlar. Borçlarını ödemeyip helâllik almadan, anne ve babalarının muvafakatlarını tahsîl etmeden, helâl nafaka temîn etmeden hacca giderler. Bunlar, borç olan haclarını da yaptıktan sonra bu şekilde tekrar hacca gider. Yolda farz olan namazı zâyi eder. Beden, elbise temizliğini gereği gibi yapmaz. Yolda haksız yere para alan vurguncularla karşılaşır. Yolda kötü söz, kavga ve münazaalardan kaçınmazlar. Bâzen, haram olarak topladığı parayı gösteriş için hac yolunda döke saça harcar, infâk eder. Böyle yapmakla önce haram kazandığı, sonra da gösteriş olarak infâk ettiği için iki nevî günâh kazanır. Parayı helâlden kazanmadığı gibi yerinde de harcamamıştır. Sonra da kötü huylar ile mülevves olan kalbi ve mezmum sıfatları ile Kâbe’ye gider. Daha önce bütün bu rezâletleri atayım da temiz olarak Rabbimin Beyti’ne varayım demez. Bu vaziyette hayır yaptığını zannediyorsa aldanmıştır.

Bir fırka da, gûyâ sevaptır maksadıyla vaaz ve nasîhat, emr-i mâruf ve nehy-i münker eder. İnsanların kusurlarına kızar. Onlara iyiliği emreder, fakat bu arada kendini unutur. Onlara bir hayrı emrederken sert davranır, onlara üstünlük ve şeref iddiâ eder. Kendisi, yaptığı kötülükten dolayı tenkîd edildiğinde ona kızar; "Ben yaptığımı bilirim, sen beni nasıl tenkîd edersin?" der. Etrâfında toplanan cemâatten biri meclisinden ayrılsa ona kızar, aleyhinde konuşur. Maksadı gösteriş yapmak, riyâset kapmaktır. Bulunduğu camide başkası vazife yapsa kıyâmeti koparır. Ezan okur, okuduğu ezanı Allah için okuduğunu sanır. Hâlbuki başka birisi kalkıp ezan okusa susuz değirmenleri başına çevirir; "Niye benim mevkîimi aldın, hakkıma tecâvüz ettin?" diye ona çatar. Bâzen mescidin imamlığını iltizâm eder de, bir hayır yaptığını zanneder. Hâlbuki maksadı, kendisine imam dedirtmektir. Bu arada kendisinden daha âlim, daha verâ sâhibi bir kimse imâmete geçse, ona ağırlanır, canı sıkılır.

Başka bir fırka da, Mekke veyâ Medîne'de mücâvir kalır ve buna aldanır. Bu arada kalbini murâkabe etmez, içini ve dışını temizlemez. Bu gibilerin, aslında kalpleri, memleketlerine bağlıdır. "Falanca Mekke'de mücâvir kaldı." diye kendi hakkında söylenenleri zevkle dinler. Bâzen bizzât kendisi, kendi kendini övmek üzere; "Ben şu kadar sene Mekke'de mücâvir kaldım." demek cesâretini de gösterir. Fakat bunu açıkça söylemenin çirkin olduğunun farkına varınca, bu defa kendisi bunu açıkça konuşmaktan vazgeçer, fakat içinden herkesin bunu bilmesini arzu eder. Sonra bu mücâvir bâzen gözünü, malın kiri olan sadaka ve zekâta diker. Bunlardan servet edindiği vakit onu sıkıca kavrar. Ondan bir yoksula bir kuruş vermez. Bu sûretle gösteriş, cimrilik ve tamah gibi kötü hasletleri mücâvirliği sebebiyle kendisinde toplar ki, bunların hepsi tehlikeli şeylerdir.

Eğer mücâvir kalmasaydı bütün bu hastalıkların hepsinden uzakta olacaktı. Fakat övgü sevgisi ve mücâvir kaldı dedirtme arzusu, bu rezâletleri irtikâb ile kendini mücâvirliğe itmiştir. İşte bu da aldanmıştır. Hiç bir amel ve ibâdet yoktur ki, onda âfet ve tehlikeler olmasın. Âfetlerin yollarını bilmeyerek amellere güvenenler aldanmıştır. Bütün bunlar en ince teferruâtına varıncaya kadar **İhyâu Ulûmi'd-Dîn'**in içine aldığı kitaplarda bulunur ve bunlardan bilinir. Meselâ, namazda aldanma yolları, İhyâ'nın "**Namaz Kitâbı**" nda, hacdaki aldanma "**Hac Kitâbı**" nda, diğer ibâdetlerdeki âfetler de o ibâdetlerle alâkalı kitaplardan anlaşılır. Biz burada hulâsaten onlara işâret etmekteyiz.

Diğer bir fırka da, mal ve servetten tecerrüd ederek az ile iktifa etmiş, câmileri mesken kabul etmiş ve oralara bağlanmıştır. Bu sûretle kendisinin zâhidlik mertebesine yükseldiğini sanır. Hâlbuki öte yandan ilmi, vaazı veyâ

yalnız zühdü ile de olsa riyâset ve mevkî peşindedir. Bu adam, tehlikesi az olan iki şeyi terk edip iki büyük tehlikeyi kucaklamıştır. Zîra mevkî, servetten üstündür. Mevkî peşinde olmayıp servet peşinde olsa daha iyi ederdi. İşte bu adam da aldanmıştır. Çünkü bu adam, kendisini dünyadan yüz çevirmiş zâhidlerden sanıyor. Ne yazık ki, dünyanın ne demek olduğunu anlamamış ve dünya zevklerinin en üstünü riyâset olduğunu ve riyâsete istekli olanın münâfık, hasûd, mütekebbir, mürâî ve bütün kötü huylarla muttasıf olacağını bilememiştir.

Evet, bâzen riyâseti de terk eder. Halvet ve uzleti tercîh eder de yine aldanmadan kurtulamaz. Zîra bu hali ile kendisini beğenir. Servet sahiplerine dil uzatır, onlarla ağır konuşur ve onlara hakaretle bakar. Kendisini üstün görür, amelini beğenir ve bu sûretle kalbin bütün kötü hastalıklarını haberi olmadan taşır. Hattâ bâzen bu adam zâhidlikten vazgeçti derler korkusu ile kendisine verileni de almaz. Şâyet kendisine: “Bu helâldir, sen bunu görünüşte kabul et sonra gizlice iâde et.” dense, insanların övgüsü peşinde olduğu için, insanlar kendisini yerer korkusu ile bunu da kabul etmez. Bu adam insanlar tarafından övülmeyi seviyor ki, bu da dünyalığın en zevkli bir tarafı olduğu halde hâlâ kendisini zâhidlerden görür ki, aldanmıştır.

Bununla beraber zenginleri yoksullar üzerine tercîh ederek onlara saygı göstermekten de geri kalmaz. Kendisini övüp kendisine mürîd olanları metheder, başka zâhidlere meyledenlerden nefret eder. İşte bütün bunlar şeytanın hîle ve aldatmalarıdır. Şerrinden Allah’a sığınırız. Âzâ ile yapılan ibâdette kendilerini fazla zorlayanlar, hattâ yirmi dört sâatte bin rekât namaz kılanları, Kur’ân’ı hatmedenleri de vardır. Ne yazık ki bunlar bu kadar zahmetlere girerken kalplerini murâkabe etmezler. Onu riyâ, kibir, ucub gibi hastalıklardan temizlemezler. Hattâ bunların tehlike olduğunu da idrâk etmezler. İdrâk etseler de kendilerinin masûn olduklarını sanırlar. Şâyet kendilerinde böyle bir şey bulunsa da onun mağfiret edileceğini zannederler. Bütün bu zâhirî ibâdetleri yanında onların ehemmiyeti olmadığını, olsa da zâhirî amellerinin kalp hastalıklarına galebe çalacağını sanırlar ki, bu çok uzak bir şeydir. Takvâ sâhibinin bir zerre ameli, akıllıların güzel bir ahlâkı, bu gibilerin âzâları ile yapılan dağlar gibi amellerinden daha fazîletlidir. Aynı zamanda bu adam insanlarla kötü geçimden, haşîn davranmaktan, riyâ ve övülme sevgisi gibi bâtınî pislikten kurtulamaz. Kendisine: “Siz yeryüzünün direkleri, Allah’ın velîleri ve sevgililerisiniz.” dendiğinde buna sevinirler, adamı tasdîk ederler ve böylece aldanışları çoğalır. İnsanların tezkiyesini Allahu Teâlâ’nın rızâsına bir delîl sayarlar. İçlerindeki habâsetlerini bilmeyerek zâhirî hâllerine göre

insanların kendilerini övdüklerini bilmezler.

Diğer bir fırka da, nâfilelere harîs olur da farzlara aldırış etmezler. Kuşluk ve gece namazları ile benzeri nâfile namazları kıldıklarında buna sevinirler de, farzlardan bu zevki almaz, vaktin evvelinde bunlara koşmazlar. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in Allahu Teâlâ'dan hikâye tarîkıyla bildirdiği:

مَا تَقَرَّبَ الْمُتَقَرِّبُونَ إِلَيَّ بِمِثْلِ أَدَاءِ مَا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِمْ

"Bana yakla anlar, kendilerine borç ettiğim farz ile olan yakınlıkları gibi hiç bir ey ile yakla amazlar." [299] buyurduğunu unuturlar. Hayırlar arasında tertîbi terk etmek, kötülüklerdendir. Belki bâzen insan iki farz ile karşılaşır ki, bunlardan biri kaybolacak, diğeri olmayacak veyâ iki fazîlet ile karşılaşır ki, birinin vakti daralmış, diğerinin vakti geniştir. Bütün bunlarda tertîbe riâyet etmezse aldanmıştır. Bunların benzerleri pek çoktur. Gerek isyân ve gerek ibâdet meydandadır. Gizli ve kapalı olan ibâdetlerin bâzılarını bâzıları üzerine takdîmdedir. Meselâ, bütün farzları nâfileler üzerine, farz-ı ayınları farz-ı kifâye üzerine ve edâ edeni bulunmayan farz-ı kıfâyeyi, yapanı bulunan farz-ı kifâye üzerine, farz-ı aynlardan ehem olanı mühim olan üzerine, kaybolacağı kaybolmayacak üzerine takdîm gibi. Annenin ihtiyacını babanın ihtiyacı üzerine takdîm gibi. Zîra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), anne ve babadan hangisine daha çok ikramda bulunayım, diye sorana cevâben:

أُمَّكَ أُمَّكَ أُمَّكَ ثُمَّ أَبَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ

"Annene, annene, annene. Sonra babana, sonra sırası ile en yakınına..." [300] buyurmuştur. Akraba ile alâkalanmak ve onlara yardımda önce en yakınlarını tercîh etmektir. Yakınlıkta müsâvî iseler en muhtaçlarını, burada da müsâvî iseler en müttakî olanını tercîh eder.

Yine bunun gibi, anne ve babasını geçindirecek serveti olmadığı halde hacca gidenler var ki, bunlar aldanmıştır. Çünkü bunların hakkını hac üzerine tercîh etmesi lâzımdır. İşte bu, ehem olan farzı, mühim olan farz üzerine takdîmdir.

Yine bunun gibi, bir adama verilmiş bir sözü var. Sözünde durması bir ibâdettir. Fakat Cuma vakti girmiştir. Bu halde verdiği sözde durup Cuma'ya gitmemek mâsiyettir. Cuma'yı tercîh etmesi lâzımdır.

Yine, elbisesine isâbet eden pislikten dolayı anne babasına ve âile efrâdına ağır söz söylemek gibi. Necâset pisliktir, yıkamakla temizlenir. Ağır sözle kırılan kalp kolaylıkla tâmir edilmez. Bunun için eziyetten kaçınmak necâsetten

kaçınmaktan mühimdir.

Böyle mahzurlu şeylerle itâatleri karşılaştıracak misâller sayılamayacak kadar çoktur. Bütün bunlarda tertîbe riâyet etmeyen aldanmıştır. Bu aldanış da çok kapalıdır. Zîra burada aldatan, tâatte aldanıyor. Bu tâat sebebiyle daha mühim olan bir tâatı terk etmiş olduğu için bu tâatin mâsiyet olacağını fark edemiyor.

Bunlardan biri de; âzâları ve kalbi ile alâkalı temizleyeceği bir sürü kusurları ve yapacağı birçok ibâdetleri varken, bunları bir yana iterek fıkhî ihtilaflarla ve mezhep kavgaları ile uğraşmaktır. Zîra fıkhın maksadı, başkasının muhtaç olduğu hususları ona bildirmektir. Kulun kendi ihtiyacını bilip onunla meşgul olması elbette bundan önde gelir. Ne yazık ki mevkî ve mansıb sevgisi ile münâzarada hasmı ilzam edip ona üstün gelme sevgisi kendini körleştirir de bu gibi davranışları ile dîninin mühim meseleleri ile meşgul olduğunu sanır.

ÜÇÜNCÜ SINIF

Mutasavvifedir. Bunların gururu hepsinden büyük ve bunlarda da aldananlar birçok fırkalara ayrılır.

Bir fırka, Allahu Teâlâ'nın korudukları müstesnâ olmak üzere zamanımızın mutasavvıfesidir. Bunlar söz ve görünüşlerini, kalıp ve kıyafetlerini gerçek sûfilere benzetmiş, onların âdâb, merâsim ve ıstılâhlarına, semâ, raks, tahâret ve namazda postnişîn olmakta kafalarını eğmekte, konuşurken alçak sesle konuşmakta ve diğer hususlarda kendilerini onlara benzetmek suretiyle aldanmışlardır. Onlar bütün bu görünüşlerde kendilerini asıl sûfilere benzetmekle kendilerini de sûfilerden sandılar. Mücâhede, riyâzet, kalbi murâkaba ile bâtın ve zahirlerini gizli ve âşikâre günâhlardan temizlemediler. Hâlbuki bütün bunlar sûfilerin ilk yapacakları işlerdir. Bunların hiç birini yapmayana sûfî demek ve kendilerini sûfilerden saymak câiz değildir.

Ne yazık ki bunlar, bu anlattıklarımızın etrafına yaklaşamadılar bile. Bilâkis köpekler gibi hazîne mallarına, şüpheli şeylere ve harama saldırırlar. Ekmek ve para işinde koşuşup dururlar. İğneden ipliğe her şeyi haset ederler. Aralarında küçük bir ihtilâfta bütün gizli işlerini açığa vurur, birbirini parçalar ve rezîl ederler. Bunların aldanışları meydandadır. Bunlar tıpkı şu acuze kadın gibidir: Kadın, muhârebelerde ve mübâreze meydanlarında kahramanlıklar gösteren kimselerin isimlerinin kayıtlara geçtiğini ve her birine bir memleketin kumandasının verildiğini duyar. Bunun üzerine kadın da onların kahramanlık menkıbelerinden ve meydanlardaki şecâat sörlerinden bir kısmını ezberler. Nasıl heybetle yürüdüklerini ve nasıl kafa tutup kol salladıklarını öğrenir. Bütün

onların teçhîzâtı gibi teçhîzât kuşanır. Başına miğfer giyer ve ordu kumandanına gider. Bütün bu hareketleri taklîd ettikten sonra o da bir vilâyetin kumandanlığını ister. Kumandan bu kıyâfetle bunu hükümdarın huzuruna çıkarır. Meseleyi anlatır. Hükümdar emir verir; soyunsun, iç yüzünü görelim, meydana çıksın ok ve kılıç oyunlarını göstersin, bir mübâreze yapsın ona göre ona da bir hak tanıyalım. Kendisini soydukları vakit bakarlar ki, ayakta durmaktan âciz yaşlı bir kadın; "Sen bizimle alay mı ediyorsun? Bunu fillerin önüne sürün, filler bunu ayakları altına alıp ezsinler." der. İşte burada yalnız kıyâfete bürünmekle tasavvuf iddiasında olanların vaziyeti kıyâmet günü böyle olacaktır. Onların yüzlerinden perde kalkıp bütün gizli halleri açığa çıkarılarak büyük hâkimin huzûruna sevk edildiklerinde, aynı muâmeleye tâbi olacaklardır. Çünkü o, görünüşe değil, kalbe bakar.

Diğer bir fırka, aldanmakta bunları da daha ileri geçenlerdir. Kaba elbiseler giymek ve aza rızâ göstermekle sûfilere benzemek bunların ağırına gider ise de sûfiliklerini göstermek için bunların kılığına girmek mecbûriyetinde olduklarından, onlar ibrişim ve ipeği terk ettiler. Yerine dikişli ve renkli kumaşlar, dikişli fotalar ve işlemeli seccâdeler kullanmak sûretiyle ipekten daha da kıymetli şeyleri giydiler, yalnız bu şekle girmekle sûfilerden olduklarını sandılar da, hakîkî sûfilerin renkli elbise giymelerinde hikmetin onu her an yıkamakla meşgûl olmamak için olduğunu ve dikişli elbise giymeleri, yeni elbise giymemek için olduğunu unuttular. Kendilerinin parçalayıp dikdikleri yeni kumaşların onların giydikleri ile bir benzerliği yoktur. Bunlar bütün mağrûrlardan daha açık bir şekilde aldanmış kimselerdir. Bunlar nefis kumaşları giyer, lezzetli yemekleri yer, rahat bir hayat sürdürürler. Sultanların mallarından yerler. Bâtınî isyân şöyle dursun, zâhirî isyândan bile kaçınmazlar. Bütün bu tavır ve davranışları ile hayır yolunda olduklarını sanırlar. Bunların kötülükleri, başkalarına da geçen bir kötülüktür. Zîra bunlara uyanlar da helâk olur. Uymayanların da sûfiler hakkındaki umumî görüşleri bozulur, hepsini böyle sanarak hepsine dil uzatmaya başlarlar. Bütün bunlar, sûfilere benzemeye çalışanların aldanmalarıdır.

Bunlardan bir fırka da mârifet ilmini, hakkı müşâhede, makam ve halleri aşarak aynı şuhûda devam ettiklerini ve kurb-i Hakk'a vâsıl olduklarını iddiâ ederler. Hâlbuki bunları ancak isim ve söz olarak bilirler. Çünkü o bir takım aşırı laflar ezberlemiş, durmadan bunları tekrarlayıp durur da bunları ilk ve son amellerin üstünde görür. Bunlar; avam şöyle dursun, fıkıh, tefsîr, hadîs ve diğer ilim erbâbına bile horluk ve hakaretle bakarlar. Hattâ dokumacılar tezgâhlarını, çiftçiler tarlalarını ve işlerini terk ederek onlara koşar, bir müddet yanlarında

kalır, onlardan bu yaldızlı sözleri ezberler ve tekrar tekrar onları âdeta vahiy imiş gibi okurlar. Artık sırların gizlilerinden haber verirler de bu sûretle bütün âbid ve âlimlere hakaret etmeye başlarlar. Âbidler için onlar kendilerini boşuna yoran; âlimler için onlar Allah'tan telâkkî etmekten mahrum olan kimselerdir, derler. Yalnız kendileri Allah'a vâsıl olduklarını ve mukarreblerden bulunduklannı iddiâ ederler ki, aslında fâcir ve münâfıklardan olup basîret erbâbı nezdinde ise câhil ve ahmak kimselerdir. İlimden, ahlâktan, amelden ve kalp murâkabesinden mahrum, yalnız hevâ-i nefislerine uymuş, ancak bir takım hezeyanlar ezberlemiş bedbahtlardır.

Diğer bir fırka da ibâhiye olmuş, şerîat sergisini dürmüş, ahkâmı kaldırmış, helâl ve haramı birleştirmiş kimselerdir. Bâzıları Allahu Teâlâ'nın kendi amellerinden müstağnî olduğunu sanmış, bunun için neye yorulayım demiş; diğer bâzıları da, insanlar kalplerini şehevî hisler ve dünya sevgisinden temizlemekle zorlandılar. Bu ise muhâldir, mümkün olmayan bir şey ile tekliftir. Bu iddiâya, bu hususta tecrübeye girmeyenler aldanmışlar, biz ise tecrübe etmek sûretiyle bunun imkânsız olduğunu anladık, dediler. Hâlbuki bu ahmak, yapılan teklifin şehvetleri kökünden söküp atmak olmadığını bilmiyor. Teklîf, bunları akıl ve şerîatın hüküm ve idâresi altına almaktan ibârettir. Bu ise mümkündür.

Diğer bâzıları da, âzâlar ile yapılan amellerin ne kıymeti vardır? Asıl kontrol edilen kalptir. Bizim kalplerimiz ise Allah sevgisi ile dolmuş ve taşmıştır, hattâ mârifetullaha ulaşmıştır. Biz, bedenlerimizle dünyadayız, kalplerimiz ile Hazret-i Allah'a bağlıyız. Biz, zâhirî şehvetlerle beraberiz, yoksa bâtınî şehvetlerden müstağnîyiz, derler. Bunlar, avam mertebesinden yükseldiklerini, bedenî ameller ile nefsi temizlemekten müstağnî olduklarını, kuvvetli oldukları için şehvetleri kendilerini Allah yolundan alıkoymayacağını sanır ve kendilerini peygamberlerden üstün görürler. Peygamberler, kendilerinden sâdır olan küçük bir zellenin bile kendilerini Allah yolundan alıkoyduğunu bildikleri için uzun müddet âh u feryâd ettikleri halde bunlara bu gibi kusurlar vız gelir. Sûfilere kendilerini benzeten bu İbâhiyecilerin aldanan pek çok çeşitli sınıfları vardır. Bütün bunlar, çeşitli mugalata ve şeytanın aldatmasından doğan vesveseler üzerine kurulmuş şeylerdir. İlim edinmeden, iktidâya salâhiyetli, âlim ve müttakî bir zâta uymadan, cehâletle nefis mücâhadesine kalkışmadan bu hâle düşmüşlerdir. Bunların sınıflarını saymak uzun sürer.

Diğer bir fırka daha var ki, bunlar, yukarıda anlattığımız fırkaları da geçmiş, amelden, helâl ve haram aramaktan vazgeçmiş ve yalnız kalbini aramakla meşgul olmuştur. Bunlardan bâzıları zühd, tevekkül, rızâ ve muhabbet gibi makamların hakîkî mânalarını, şart, alâmet ve âfetlerini anlayıp bilmeden bu

makamlara ulaştıklarını iddiâ etmişlerdir. Bunlardan bâzıları vecdi, beşerî vasıfları mahvetmekle yok olmayı ve Allah sevgisini iddiâ etti ve kendisinin Allah'a karşı mest ü hayran olduğunu sandı. Belki de Allah hakkında bid'at veyâ küfür olan hayâller peşinde koştu. Bir şey bilinmeden sevilmediği halde o, Allah'ı mârifetten önce O'na olan sevgisini iddiâ etti. Bundan sonra da Allah'ın hoşlanmadığı hareketlerden ve nefsinin arzularını Allahu Teâlâ'nın emirleri üzerine tercîhten hâli kalmadı. Hattâ insanlardan utanarak bâzı şeyleri yapmadığı halde yalnızlıkta bunları yapar da Allah'tan utanmaz ve bu hareketin Allah sevgisine münâfî olduğunu düşünmez.

Bâzıları da kanâat ve tevekküle meylederek tevekkül dâvasını birleştirmek için azıksız olarak çöllere doğru yol alır da, bunun selef ve sahâbeden nakledilmeyen bir bid'at olduğunu anlamaz. Hâlbuki tevekkülü onlar daha iyi bilirlerdi. Onlar böyle yaparken azığa değil, yine Allah'a tevekkül ederlerdi. Bunlardan bâzıları azık almadıkları zaman, Allah'a değil de başka bir sebebe bağlanırlar. Münciyâtın makamlarından hiç bir makam yoktur ki, orada gurûr ve aldanma olmasın ve onlara aldanan bulunmasın. Bu âfetlerin giriş yollarını **"Rub'u'l-Münciyât"** ta anlattık, artık tekrârına lüzum yoktur.

Diğer bir fırka da, nafakasını kısar ve hâlis helâli ararlar. Yalnız bununla meşgul olur da kalp ve uzuvların diğer hususlarını araştırmazlar. Diğer bir kısmı yemek, giymek ve meskenine aldırış etmez, helâl ve haram ayırmaz da diğer hususlara ehemmiyet verir. Bu miskinler bilmezler ki, Allahu Teâlâ böyle, bir tarafını ihmâl edip bir tarafına ehemmiyet verenden râzı olmaz. Allahu Teâlâ'nın râzı olacağı, zâhir ve bâtını kontrol edip her tarafı düzeltmeye çalışmaktadır. Bâzılarını ıslâh edip bâzılarını ihmâl etmenin kâfi geleceğini zannedenler aldanmışlardır.

Diğer bir fırka da, güzel ahlâk, tevâzû ve cömertlik iddiâ ederek, sûfilere hizmet ederler ve bunun için dernekler kurar, riyâset ve servet edinmek için bir şebeke halinde çalışırlar. Maksatları, kibirlenmektir. Tevâzû sâhibi ve ehl-i hizmet görünerek yükselmek isterler. Kendilerini müşfik göstererek muhît edinmek isterler. Helâl ve haram demeden topladıklarını dağıtmakla isimlerini duyururlar ve adamlarını çoğaltırlar. Bâzıları sultanların mallarını alıp sûfilere dağıtırlar. Diğerleri bu paraları hac yolunda sûfilere dağıtır ve güyâ bununla ikrâm ve infâkta bulunduklarını gösterirler ki, asıl maksatları riyâ ve süm'adır. Bunun delîli, zâhirî ve bâtınî Allahu Teâlâ'nın emirlerini ihmâl ederek haram serveti toplayıp ondan infâk etmeleridir. Hayır maksadıyla haram malı hac yolunda infâk eden, câmi inşâ edip onu pislik ile sıvayan gibidir.

Diğer bir fırka da, mücâhede, ahlâkı güzelleştirme, nefsi kusurlarından

temizlemekle alabildiğine meşgul olur. Nefsin kusurlarından bahsetmeyi ve onun hîlelerini bilmeyi bir ilim ve sanat hâline getirirler. Bütün iş ve güçlerini nefsin ayıplarını araştırmaya ve âfetleri hakkında ince sözler bulmaya uğraşır ve "İşte bu da nefsin bir kusurudur. Bunu kusur bilmemek de bir kusurdur." derler. Uydurdukları bu uzatmalı sözlerle vakitlerini öldürürler. Böylece nefsin ayıp ve kusurlarını araştırıp tedâvi çârelerini bulan ve fakat kendi nefsini düzeltmeyenler, hac ile alâkalı âfetleri ve diğer meseleleri inceleyip durduğu halde hac yolculuğuna çıkmayan gibidir. Şüphesiz fiilen bir işi yapmadıktan sonra onun kusurlarını araştırıp öğrenmekte bir kâr yoktur.

Başka bir fırka ise bu rütbeyi de geçmiş ve tarikat yoluna girmeye başlamışlar, mârifet kapıları kendilerine açılmıştır. Mârifet başlangıçlarından her koku aldıkça hayretler içinde kalmışlardır. Buna sevindi ve bu garip hâller kendilerini şaşırttı da, gönülleri hep o tarafa aktı. Başkalarına kapalı olan bu kapıların kendilerine açılmasını düşünür ve ona bağlanırlar. İşte bütün bunlarda kalplerinin buna bağlanması ve buna iltifat etmesiyle aldanmış kimselerdir. Sâlikin seyr-ü sülûkünde en büyük perde böyle bir noktada saplanıp kalmakta. Zîra Allahu Teâlâ'ya giden yolun hayranlığının nihâyeti yoktur. Her noktada böyle şaşıp duraklasa adımları kısalır ve maksadına ulaşamaz. Bu, hükümdarın birini görmek için sarayına doğru giderken, sarayın önünde bir meydan, meydan içinde bir bahçede öyle çeşitli çiçekler ve aydınlıklar görür ki, bundan önce böyle şeyler görmemiştir. Hayranlık içinde bunlara baka kalıp da randevu sâatini geçiren gibidir.

Diğer bir fırka bunları da geçti. Yoldaki parlaklıklara ve ikramlara aldırış etmedi, yoluna devam etti ve kurb-i Hakk'a vâsıl oldu. Ancak bunun tamamen vuslat olduğunu sandılar. Burada durdu ve işi karıştırdılar. Hâlbuki Allahu Teâlâ'nın nurdan yetmiş bin perdesi vardır. Sâlik bu perdelerden birine yükseldiğinde, tam vuslata eriştiğini sanır. İbrahim aleyhisselâmın sözü ile buna işâret edilmiştir. Nitekim Allahu Teâlâ:

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأٰى كَوْكَبًا، قَالَ هٰذَا رَبِّي

"Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü; "Rabbim budur," dedi." (En'âm sûresi, 6/76) buyurmuştur. Bundan murâd, gökte parlayan cisimler değildir. Zîra İbrâhîm aleyhisselâm, onları küçüklüğünde de görüyor ve onların ilâh olmadığını biliyordu. Aynı zamanda gökte parlayan tek değil, daha birçok cisimler de vardı. Câhil bir bedevî bile yıldızları ilâh tanımadığı halde, yüce mevkî ve şerefiyle İbrâhîm aleyhisselâm, yıldızı rab kabul eder miydi?

Bunlardan murâd, Allahu Teâlâ'nın nur perdelerinden biridir. Bu perde ki sâlikin yolu üzerindedir. Bu perdeler aşılmadan vusûl olmaz. Bunlar birbirinden büyük nûrânî perdelerdir. En küçüklerine kevkeb ve en büyüklerine şems, aradakilere de kamer denir. Bu perdelere istiâre olarak yıldız, ay ve güneş adı verilmiştir. İbrahim aleyhisselâma göklerin melekûtu, gizlilikleri durmadan gösterildi. Nitekim Allahu Teâlâ:

وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

"Biz İbrahim'e katî ilme erenlerden olması için göklerin ve yerin mülkünü de öylece gösteriyorduk." (En'âm sûresi, 6/75) buyurmuştur. Birinden diğerine geçerek yükseldi. Her mülâki olduğu hicabda vâsıl olduğunu sandı. Sonra ileride daha büyük hicâb olduğunu görünce, hemen oraya terakkî eder ve orada da aynı şekilde vuslat-ı Hak olduğunu sanır. Sonra daha ileride başka bir perde görünce o perdeye ve nihayet en yakın olan son perdeye vardığında bu hicâbı daha da büyük görerek vâsıl olduğunu sandı. Sonra bunda da kemâl derecesinden eksiklik görünce; "Hayır, ben böyle geçici şeyleri sevmem. Yer ve gökleri yoktan var edene yönümü çevirdim." dedi.

İşte bu yolun yolcusu, bâzı hicablarda aldanabilir. Mesela, ilk hicab da duraklayabilir ki, bu ilk hicab kulun kendisi ile Rabbi arasındaki zâtıdır. Bu da Allah'ın nurlarından bir nûr ve emr-i Rabbânîdır. Yani Hakk'ın topyekün hakîkatinin tecellîgâhı olan sırr-ı kalptir. O, bütün âlemi ihâta eder, her şeyin sûreti orada tecellî eder. İşte o zaman orası alabildiğine parlar. Zîra bütün varlıklar olduğu gibi orada açıklanır. Bu sırr-ı kalp evvelemirde üzerine perde çekilmiş bir pencere gibidir. Allahu Teâlâ'nın nûru kalpte parlayıp perde kalktıktan sonra, bu kalbin sâhibi kalbine bakınca, onun üstün cemâlinden hayretlere düşer ve "**Ene'l-Hak**" demeye başlar. İşte burası ayakların sürçtüğü bir yerdir. Şâyet bunun daha ilerisi kendisine açıklanmazsa buna aldanır, burada kalır ve helâk olur da ilâhî nurlardan olan küçük bir yıldızın talîsine aldanmış olur. Bundan sonra güneş şöyle dursun, aya bile yükselemez. Burası, sâlikin aldandığı bir yerdir. Çünkü burada parlayan ile parladığı yer biribirine karıştırılıyor. Aynaya akseden bir rengi aynada gören kimsenin, bunu aynanın kendi rengi sanması ve bardağın içine konan şey ile bardağın renklerinin birbirine karışması gibidir. Nitekim şair;

"Bardak inceldi, arap inceldi, birbirine benzediler ve i karı tı."

"Sanki arap var, bardak yok veyâ bardak var arap yoktur." dedi

İşte Hıristiyanlar da bu göz ile Hz. Îsâ'ya baktılar. İlâhî nûrun kendisinde

parladığını görünce şaşırdılar. Yıldızı aynada veya suda görenler gibi O'nu aynada veyâ suda zannedip elleri ile almak istediler, işte bunlar aldanmışlardır.

Allah yoluna sülûk edenlerin aldandıkları yerler, ciltlere sığmayacak kadar çoktur. Bunları son haddine kadar açıklamak bütün mükâşefe ilimlerini îzâh ile mümkündür ki, buna da ruhsat yoktur. Hattâ buraya kadar anlattıklarımızı da açıklamaya lüzum yok denebilir. Zîra Allah yoluna sülûk eden kimsenin, bunları başkasından duymasına muhtaç olmadığı gibi, bu yola giremeyenlere de bunları duymak bir fayda sağlamaz, belki zarar verir. Çünkü anlamadığı şeyleri duymakla dehşete kapılır. Ancak bunları duymak, içinde bulunduğu gurûr ve aldanıştan kurtarması bakımından faydalı olabilir ve işin kendi zannettiği kısa görüş ve muzahraf mücâdelesinden daha mühim olduğunu anlar da, Evliyâullah'ın mükâşefelerinden hikâye edilenleri tasdîk eder. Bununla gurûr ve aldanışı büyük olanlar yine de eskisi gibi inkârlarında ısrâr edebilirler.

DÖRDÜNCÜ SINIF

Servet sâhipleridir. Bunlardan aldanmış olanlar da bir kaç fırkaya ayrılır.

Bunlardan bir fırka; câmi, medrese, kervansaray, tekke, köprü ve benzeri herkesin görebileceği hayır işleri yapmaya harîs olurlar. Buralara adlarını yazdırırlar. Öldükten sonra da isimlerinin anılmasını isterler ve bu eserin kendileri tarafından yapıldığını herkese duyurmak sevdasına kapılırlar da bu hayırları ile mağfiret edilmeye hak kazandıklarını sanırlar ki, bunlar iki cihetten aldanmış kimselerdir:

Birincisi: Sermâye bakımındandır. Elde ettikleri bu servetin çoğunu şüpheli yollardan rüşvet, yağma, zulüm ve haksızlık yollarından toplamış olmalarındadır. Önce böyle gayr-ı meşrû kazançla, sonra da infâkında Allah'ın gazabına uğramışlardır. Birinci vazifeleri gayr-ı meşrû servet edinmemek idi. Böyle yapmakla Allah'a âsî oldular. İkinci vazifeleri, elde ettikleri bu gayr-ı meşrû kazançları sâlhiplerine iâde ile tövbe etmek idi. Ya servetinin aynını veyâ bedelini yâ sâhiplerine veyâ vereselerine iâde edip Allah'a müteveccih olacaklardı. Şâyet bu servetin asıl sahiplerinden kimse kalmamış ve verese de yoksa, o zaman bu serveti en hayâtî ihtiyaca sarf etmeleri gerekirdi. En hayâtî ihtiyaç da aç ve muhtaç olan yoksullardır. Onlar bunu, herkes görüp duymaz korkusu ile böyle yapmadılar da, mezkûr parayı herkesin görebileceği inşâatlarda sarf edip, isimlerini yazdırdılar ve hayrın devamı için değil de, isimlerinin yaşaması için bu binâların devamını arzu ettiler.

İkincisi: Bunlar bu hayrı yaparken hâlis niyetle yaptıklarını sandılar. Hâlbuki,

birisine bir altın ver, fakat ismin yazılmasın, dense canı sıkılır ve bunu vermek istemez. Eğer bu hayır sâhibi insanların kendisine teveccühünü düşünmese, isminin yazılıp yazılmamasına hiç bir kıymet vermez. Çünkü ismi yazılsa da yazılmasa da Allah onu bilir. İşte aldandıkları yerler...

Diğer bir fırka da helâlinden kazandığı serveti mescid gibi hayır yerlerine sarfettiği halde, yine iki cihetten aldanmıştır:

Birincisi: riyâ ve övülmeyi arzû etmesidir. Zîra etrafında aç ve muhtaç insanlar bulunduğu zaman, onlara infâk etmesi câmi yaptırmaktan ve onu süslemekten çok daha makbul olduğu halde, kimse duymayacağı için onu yapmayıp, herkesin görebileceği bir câmi yaptırması bunun bir delîlidir.

İkincisi: bu serveti câmiin nakış ve yaldızlarına sarf etmektir. Namazdan maksat, huşû ve kalp huzurudur. Buna mâni olacak her şey yasaktır. Bunun mescidde yaptığı nakış ve işlemeler, namaz kılanın gözünü kendine çeker, namazın huzurunu bozar, gönülleri meşgul eder de sevaplarını azaltır. Bunun cezâsını da yaptıran çeker. Yaptığı bu kabîl işle günâh kazandığı halde, sevap yaptım ümîdiyle sevinir ki, aldanmıştır. Bir yandan da camide süslü işlemeler yaparken namaz kılanların gönüllerini dünyalığa çeker ve evlerinde de aynı şeyleri yapmaya kalkışırlar.

Mâlik b. Dînâr anlatıyor: “İki kişi mescidin kapısına gelmiş. Bunlardan biri, “Benim gibi adam Allah’ın evine giremez.” dedi ve bu sözü ile melekler onu sıddîklar defterine yazdılar.” Mescidlere böyle hürmet gösterilmelidir. Kendisinin mânevî tarafıyla bile mescidi kirleteceğini düşünmelidir. Nerede kaldı yasaklanmış süs ve işlemeler ile mescidi kirletmek?

Îsâ aleyhisselâm, Havârîleri ile giderken bir ibâdethâneye uğradılar. Havârîleri Îsâ aleyhisselâma:

– “Bu mâbed ne güzel bir sanat eseri ve ne güzel tezyînâtlı bir şekilde binâ edilmiş.” dediklerinde Îsâ aleyhisselâm:

– “Aklınızı başınıza alın, size hakikati söylüyorum. Allahu Teala bu mescidde taş üstüne taş bırakmaz, hepsini harap eder. Sizin hayran olduğunuz bu taş, altın ve gümüşe Allahu Teâlâ kıymet vermez. Allahu Teâlâ katında en sevimli olan, sâlih kalplerdir. Kalpler sâlih oldukça dünya mâmur kalır, kalpler bozulunca da dünya harap olur.” dedi.

Ebû’d-Derdâ’nın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِذَا زَخْرَفْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ وَحَلَّيْتُمْ مَصَاحِفَكُمْ فَالدَّمَارُ عَلَيْكُمْ

“Câmîlerinizi nakı ladığınız ve mushaflarınızı yaldızladığınız vakit helâk olursunuz.”

[301] buyurmuştur.

Hasan-ı Basrî anlatıyor: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Medîne mescidini inşâ ederken Cebrâil aleyhisselâm: "Bunu yedi zirâ yüksekliğinde, işleme ve nakışsız olarak yapacaksın." dedi. İşte câmii nakış ve çiçeklerle süslemenin aldanması, münkeri mâruf görüp ona bağlanmasındadır.

Diğer bir fırka da, helâl kazancını yoksul ve muhtaçlara verirken, halkın bulunduğu yeri ve fakirlerden, aldığını herkese söyleyeni tercîh ederler. Gizli ve saklı yerlerde vermezler ve aldığını söylemeyen fakirleri nankörlükle ithâm ederler. Çok defa komşularını açlık, sefâlet ve ihtiyaç içinde bilip bırakırlar da, servetlerini tekrar tekrar hacca gitmekle, hac yolunda harcarlar. Çünkü bunu herkes görür ve bilir. Bunun için İbn Mes'ûd (r.a.): âhir zamanda sebepsiz, yâni farz olmadığı halde hacılar çoğalır, yollarda yaptıkları ticâretleri ile hac işi onlara kolay gelir ve kazançları çoğalır. Ecirden mahrum ve sevaptan soyulmuş olarak geri dönerler. Kumlu ve susuz çöllerde binitleri onları dolaştırır da yanıbaşındaki komşusunun hâl ve hatırını sormazlar.

Ebû Nasr et-Temâr anlatıyor: "Adamın biri hacca gitmek üzere **Bişr b. el-Hâris**'e vedâa geliyor ve Bişr'e:

– "Ben Hacca gidiyorum, bir emriniz var mı?" der. Bişr:

– "Ne kadar harçlığın var?" diye sorunca adam:

– "İki bin dirhem harçlığım var." diye cevap verir. Bişr:

– "Hacca gitmekle zühdü mü yoksa Kâbe'ye olan aşkını mı yoksa Allah rızâsını mı kastediyorsun?" diye tekrar sorunca adam:

– "Allah rızâsını kasdediyorum." der. Bunun üzerine Bişr:

– "O halde evinde dururken peşin olarak Allah rızâsını kazandıracak bir şeyi sana söylersem, yapar mısın?" der. Adam:

– "Evet, yaparım." deyince Bişr:

– "O halde sen bu iki bin dirhemi, borcunu ödeyemeyen bir fakire, yiyeceği olmayan bir yoksula, nüfûsu kalabalık, geçimi dar olan bir âileye, yetimi sevindiren bir yetim bakıcısına ve bunlar gibi on kişiye yirmişer dirhem ve hattâ istersen hepsini bunlardan birine ver. Zîra Müslümanı sevindirmek, düşkünlere el uzatmak, sıkıntıyı gidermek ve zayıflara yardım etmek, nâfile olarak yapılan yüz hacdan daha sevaptır. Kalk da dediğim gibi yap. Şâyet böyle yapmak istemiyorsan asıl kalbinde olanı bana söyle." dedi. Adam:

– "Doğrusu kalbimde hacca gitmek tarafı kuvvetlidir." dedi. Bunun üzerine Bişr gülümseyerek adama döndü ve:

– "Servet, şüpheli şeylerden kazanıldığı takdirde nefis, kendi arzularından

birinin yerine getirilmesini ister ve sâlih ameller yaptığını göstermek ister. Hâlbuki Allahu Teâlâ, yalnız muttakîlerin amelini kabul eder." dedi."

Servet sâhiplerinden diğer bir fırka da, malları ile meşgul olur, onları cimrilikle korur, onlardan infâk etmez, parasız olan namaz, oruç ve Kur'ân okumak gibi bedenî ibâdetler ile meşgul olurlar. Bunlar da aldanmış kimselerdir. Zîra öldürücü cimrilik, bunların içini kaplamıştır. Bunlara düşen vazîfe, mallarından ayırıp vermekle bu hastalığı yok etmektir. Ne yazık ki, onlar mükellef oldukları bu vazîfeyi yapmazlar da, farz olmayan nâfile ibâdetlerle meşgul olurlar. Bunlar, vücûdunu yılan dolamış bir adamın, safrasını gidertmek için müshil almakla meşgul olmasına benzer. Nerede ise yılan, kendisini zehirleyip öldürecek, bu adam hâlâ müshil almakla meşgul. Yılanın zehiri ile ölmek üzere bulunan bu adamın safra ilacına ne ihtiyacı kalır. Asıl işi yılandan korunmak olduğu gibi, bu zengin de nâfile namaz ve oruçla uğraşmadan bir an önce, yılan gibi kendini dolayan cimrilik âfetinden kurtulmaya bakmalıdır. Bunun için yine **Bişr**'e:

– "Falan zengin devamlı bir şekilde namaz kılar ve oruç tutar." dediklerinde o:

– "Yazık zavallı adam, kendi hâlini bıraktı da başkasının yapacağı iş ile meşgul oldu. Ona düşen vazîfe, yoksulların yardımına koşmak, açların karnını doyurmaktır. Onun böyle yapması, kendisine açlık ve uykusuzluk çektirmesinden daha iyidir. O, dünyalığı topladı da yoksullardan men etti." dedi.

Diğer bir fırka da, servetlerinden yalnız zekâtlarını vermekle iktifâ etti ve onu da en âdî mallarından ayırdı ve bunun karşılığında kendisine hizmet edecekleri kimseleri seçti veyâ her hangi bir garaz güttü veyâ kendisine faydası dokunacak büyüklerden birine verdiler. Bütün bunlar, ameli mahveden fâsid niyetlerdir, sâhibi ise aldanmıştır. Kendisi ibâdet yaptığını zannederken, ibâdeti ile Allah'a isyân ettiği için fâcirdir. Bu ve sayılamayacak birçok benzerleri ile servet sâhipleri aldanmışlardır. Biz misâl olarak bu kadarı ile iktifâ ettik.

Servet sâhibi ve fakir olan avamdan bir fırka da zikir ve vaaz meclislerine devam etmekle aldandı ve bunları dinlemenin kâfi geleceğini sanarak bunu ibâdet haline getirdiler. Mûcibiyle amel etmeden, kuru kuruya yalnız dinlemekle mükâfat alacaklarını sandılar. İşte bunlar da aldanmışlardır. Zîra vaaz meclislerinin fazîleti, hayra teşvîki bakımındandır. Hayra teşvîk etmeyen dinlemede bir fayda yoktur. Hayrı teşvîk eden dinleme makbuldür. Çünkü o, amele sevkeder. Şâyet amele vesîle olmazsa, yine hayırsızdır. Demek ki vaaz ve nasîhat dinlemek, ondan ders alıp amel etmek içindir. Başkası için murâd olunan bir şey, murâd olunan şeyi yaptırmazsa, onda hayır olmadığı gibi, amel için dinlenen vaaz netîcesi amel yapılmadığı takdirde, bu vaazı dinlemekte de

hayır yoktur.

Bâzen vaazı dinlemenin ve vaazda ağlamanın fazîletini duyar da buna aldanır, hattâ bâzen de kadınlar gibi kalbi yumuşayarak ağlamaya başlar ve bâzen korkunç azâb âyetlerini duyduğu zaman: “Allahım, sen koru, aman Yâ Rabbi, Sübhânallah.” gibi duâlar ederek ellerini ovuşturur. Böyle yapmakla bir iyilik işlediğini zanneder. Hepsinde aldanmıştır. Bu da, yakalandığı hastalığı sebebiyle hekimlerin yanına gidip onların bu hastalık hakkındaki sözlerinden üzülen veyâ yanında nefis yemeklerden bahsedilirken buna iştahlanan aç bir adamın haline benzer. Tâatlerin vasıflarını dinlemek bir fayda sağlamaz. Dinlediğin vaazlardan ders alıp kötü huylarının hepsini veyâ bir kısmını terk edip Allah’a teveccüh etmezsen o vaaz, lehinde değil, aleyhinde bir delîldir. Senin onu iyiliğine kabul etmen gurûr ve aldanmaktır.

Şâyet, “Senin anlattığın bu gurûr ve aldanma yollarından kimse kurtulamaz. Bunlardan kaçınmak mümkün değil. Bu, doğrudan doğruya ümitsizliğe düşmektir. Zîra bu âfetlerin gizliliklerinden kimse korunamaz.” dersen derim ki; insan bir şeye tembelleştiği zaman onu büyültür, yolu kendisine zor gelir ve ümitsizliğe kapılır. Fakat gönlü ona meylettiği zaman, onun gizli yollarını araştırır ve muvaffak olur. Hattâ istediği an, havada uçan kuşu indirir, denizlerin dibindeki balığı da çıkarır. Yine dilerse dağların derinliklerinden altın ve gümüşü de çıkarabilir. Ormanlarda ve kırlarda serbest dolaşan yırtıcı hayvanları da avlar; fil gibi büyük ve vahşî hayvanları bile kendi emrine alır. Zehirli yılanları yakalar, onlarla eğlenir, içlerinden tiryâklar elde eder. Renkli ipekler elde etmek istediği zaman, onu dut böceği vâsıtasıyla temîn eder. Yıldızların büyüklük küçüklüğü, en ve boylarını ve adedlerini bilmek istediği zaman ise kendisi yerde oturduğu halde onları da hendese hesapları ile bulup çıkarır.

Bütün bunlar, âletler temîn etmek ve hîle yollarını düşünmekle temîn edilen şeylerdir. Atı binmek, tazıyı avlamak, şâhini kuş avlamak için emrine alır, balık avlamak için tuzaklar kurar. Bütün bunlar, insanoğlunun dünyalık için düşündüğü ince hîle yollarıdır. Bunlar, dünyalığa yardımcıdır. Eğer âhiret işini benimsese, bir tek meşgalesi olurdu, o da kalbini takviyedir. Bütün bu işleri düşünüp yapabilen insanın kalbini takviye muhâldir, buna kimin gücü yeter demesi doğru olamaz. Zîra himmeti, kalbini takviye olsa, bu ona asla zor gelmez, onun da çıkar yolunu bulur. Nitekim şâir;

“İstesen, onun da hîle yollarını bulurdun.” demiştir.

Bu bizim anlattıklarımız, selef-i sâlihînin, onlara uyanların ve kuvvetli irâde sâhiplerinin âciz kalmayıp kolaylıkla yaptıkları şeylerdir. Hattâ bunu yaparken

dünya işlerini tertip ve tanzîmde aradıkları hîle yollarının ve geçtikleri zahmetlerin onda biri kadar da yorulmamışlardır.

GURURDAN KURTULUŞ

Şâyet, “Aldanma yollarını çoğalttıktan sonra da işi kolaylaştırır gibi oldun. O halde insanlar bu gurûr ve aldanmalardan nasıl kurtulur? Ne ile kurtulur? Ve kurtuluş yolları nelerdir?” dersen bilmiş ol ki; gurûrdan kurtulmanın üç yolu vardır. Bunlar akıl, mârifet ve ilimdir. Kurtuluş için bu üç şey lâzımdır.

1 - **Akıl:** Yaradılıştaki bir garîze ve kendisiyle eşyânın hakîkati idrâk edilen asıl bir nûrdur. Zekâ ve zeyreklik, ahmaklık ve gabâvet fıtrîdir. Bunlar, yaratılıştadır. Ahmak ve gabî insan, kendisini aldanmaktan koruyamaz. Akıl ve fehm, insanın yaradılışında olacak. Yaradılışında akıl ve fehimden mahrum olanlar, bunları sonradan temîn edemezler. Ancak bunların asılları kimde varsa, o tecrübe ve denemelerle bunları inkişâf ettirebilir, geliştirebilir. Demek ki, bütün saâdetlerin esâsı, akıl ve zekâdır. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

تَبَارَكَ اللهُ الَّذِي قَسَمَ الْعَقْلَ بَيْنَ عِبَادِهِ أَشْتَاتًا، إِنَّ الرَّجُلَيْنِ

لَيَسْتَوِي عَمَلُهُمَا وَبِرُّهُمَا وَصَوْمُهُمَا وَصَلَاتُهُمَا وَلَكِنَّهُمَا

يَتَفَاوَتَانِ فِي الْعَقْلِ كَالذَّرَّةِ فِي جَنْبِ أُحُدٍ وَمَا قَسَمَ اللهُ

لِخَلْقِهِ حَظًّا أَفْضَلَ مِنَ الْعَقْلِ وَالْيَقِينِ

“ ânı âlî olan Allahu Teâlâ, kulları arasında aklı parça parça taksîm etti. İki ki i amelde, iyilikte, oruç ve namazda müsâvî oldukları halde akılda, Uhud dağının yanında zerre gibi birbirinden ayrılırlar. Allahu Teâlâ kulları arasında akıl ve yakînden daha efdal bir ey bölü türmemi tir.” [302]

Ebû’d-Derdâ’nın (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)’e:

– “Adamın biri, mâlî ve bedenî bütün ibâdetleri yapar. Fakat bunların ne olduğunu ve bunları yapmakla Allah katındaki mevkîinin ne olacağına aklı kesmezse bunun mükâfatı nedir?” diye suâl ettiklerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

إِنَّمَا يُجْزَى عَلَى قَدْرِ عَقْلِهِ

- *“Mükâfatı, aklı nisbetindedir.”* [303] diye cevap verir.

Enes’in (r.a.) rivâyetinde Rasûl-i Ekrem’in huzurunda bir adamı övdüler ve çok ibâdet ettiğinden bahsettiler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

كَيْفَ عَقْلُهُ فَإِنَّ الْأَحْمَقَ يُصِيبُ بِحُمْقِهِ أَعْظَمَ مِنْ فُجُورِ

الْفَاجِرِ وَإِنَّمَا يَقْرُبُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ

- *“Aklı var mıdır?”* buyurdu. Onlar, biz ibâdetinden bahsediyoruz, siz aklından soruyorsunuz, dediklerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):

“Ahmağın dü tüğü günâh, fâcirin günâhından büyük olur. Kıyâmet günü insanlar akılları nisbetinde mevkî alırlar.” [304] buyurdu.

Ebû’d-Derdâ (r.a.) anlatıyor: “Resûl-i Ekrem’e, bir adamın çok ibâdetinden bahsettikleri zaman, onun aklından sorardı. “Akıllıdır” derlerse *“İyi, sevâbı umulur.”* buyururlardı. “Aklı yok.” dedikleri zaman *“Kıymeti yok.”* derdi. Yine bir adamın çok ibâdetinden bahsetmişler, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) aklından sorup, aklı olmadığı cevâbını alınca:

لَنْ يَبْلُغَ صَاحِبُكُمْ حَيْثُ تَظُنُّونَ

“Anlattığınız adamınız sandığınız derecelere ula amaz.” [305] buyurmuştur.”

Allahu Teâlâ’nın insanlara bahşettiği asıl nîmet, zekâ ve sağlam akıldır. Yaradılışta mevcut olmayan bu nîmet, sonradan elde edilemez.

2 - **Mârifet:** Mârifetten maksadımız, dört şeyi bilmektir. Bunlar da nefsi, Rabbi, dünyası ve âhiretidir.

Nefsini kulluk ve zillet ile ve bu âlemde garîb ve behimî şehvetlerinden kaçınmak ile bilerek tab’an kendisine yaraşan, Allahu Teâlâ’yı bilip yalnız Ona, Onun emirlerine ve rızâsına bakmaktır. Nefsini bilmeyen Rabbini de bilemez.

Rabbini bilmeyene gelince: O da Muhabbet, Kalb, Tefekkür ve Şükür kitablarında anlattıklarımızdan yardım alarak Rabbini öğrensin. Zîra orada nefsin vasıflarına ve Allahu Teâlâ’nın celâlinin vasfına işâret edilmiştir. Onları okumakla kısa da olsa bir malûmat edinir. Kemâl-i mârifet ise bundan sonradır ve aynı zamanda mükâşefe ilmidir. Biz bu kitapta muâmele ilmi üzerindeyiz.

Dünya ve âhireti bilmek için de, dünyanın zemmi ve ölümün zikri kitablarını okusun. Bunları okumakla dünyanın âhirete nisbet edilecek bir tarafı olmadığını anlar. Nefsini, Rabbini, dünya ve âhireti bildiği takdirde; Allah’ı marifetten Allah sevgisi, âhireti marifetten de âhirete heves, dünyayı marifetten de dünyadan

nefret hâsıl olur ve en mühim işi âhirette kendisine faydalı olacak ve kendini Allah'a ulaştıracak olan şey kalır. Burada kalbine hâkim olduğu vakit, her işinde sahîh bir niyete sâhib olur. Yemesinde içmesinde ve hattâ kazâ-i hacetinde bile Âhiret yoluna girmek için imkân sağlamalarını kasdeder. O zaman sahîh niyete sâhib olur da menşe'i dünyalık olan her nevi gurur ve aldanmadan selâmet bulur. Zîra dünyalık olan her şey niyeti bozar. Kendisi için dünya âhiretten daha sevimli olduğu ve nefsinin arzûlarını Allah'ın rızâsına takdim ettiği müddetçe gurur ve aldanmalardan kurtulamaz.

3 - **İlim:** Ne zaman ki, kâmil aklı ile Allah'ı ve nefsini bilerek Allah sevgisi kendisinde galebe çalarsa, o zaman üçüncü bir şeye muhtaç olur ki, o da ilimdir. Yâni Allah'a giden yola nasıl sülük edilir, onu bilmesi ve Allah'a kendini yaklaştıran ve Allah'tan uzaklaştıran şeyleri öğrenmesi, bu yolun âfet, ukûbet ve gâilelerini anlamasıdır. Bütün bunlar, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn** kitaplarında mevcuttur.

Meselâ **"Rub'u'l-İbâdât"** tan bunların şartlarını bilir ve onlara riâyet eder, âfetlerini öğrenir ve onlardan korunur.

"Rub'u'l-Âdât" tan, maîşetin sırlarını ve zarûrî ihtiyaçlarını öğrenerek onları meşrû bir şekilde elde etmeye çalışır. Lüzumsuz olanları da öğrenir ve onlardan sarf-ı nazar eder.

"Rubul-Mühlikât" tan da Allah yolundaki engellerin çıkardıkları güçlükleri öğrenir ki, bunlar da kötü huylardır. Kötü huyları ve onların tedâvi çârelerini öğrenir. Bütün bunları tatbik ettiği vakit, gurûrdan korunmuş olur. Bütün bunların esâsı, Allah sevgisine dayanır. Dünya sevgisini atar, Allah sevgisini kalbine yerleştirirse, irâdesi kuvvet bulur ve niyeti düzelir. Bu da ancak yukarıda anlattıklarımıza riâyetle mümkündür.

Şâyet, "Bütün bunları toplayan müttakîlerin daha korkacağı bir şey kalır mı?" dersen derim ki; Evet, yine şeytanın aldatmasından korkulur. Şeytan onu ilim neşrine, halka nasîhat ile Allahu Teâlâ'nın dîninden bildiklerini öğrenmeye dâvete teşvîk eder. Zîra hâlis bir mürîd, nefsini ve ahlâkını güzelleştirip kalbini murâkabe ederek bütün lekelerden temizledikten ve doğru yola girdikten, dünyayı da küçümseyerek onu terk ettikten ve halktan ümîdini keserek artık onlardan bir şey beklemedikten sonra, kalbinde tek bir emeli kalır, o da Allah'tır. Allah'ı zikr ile zevk almak, O'na münâcâtta bulunmak ve O'na mülâkata iştiyâktır. Bu vaziyet karşısında şeytan, aldatmaktan âciz kalmıştır. Dünyalık ve nefsin şehvetlerinden gelerek, kandıramayınca, bu defa dînî yönden gelir: "Artık sen kurtuldun, Allah'ın kullarına acı, onlara merhamet et, onlara nasîhat etmekle doğru yolu göster, onlar için duâ et." der.

Bu da merhamet ve şefkat dolu bakışları ile onlara bakar, kimi işinde şaşkın, kimi dîninde sarhoş, kör ve sağır kalmışlar, hastalık her taraflarını kaplamış da haberleri yok, hekimi de kaybetmişler, nerede ise helâk olacaklar. Bunları bu halde görünce merhamet ve şefkati daha da artar. Hâlbuki onların muhtaç olduğu hakîkatler kendisinde mevcuttur. Onların sapıklıklarını açıklayıp saadete ulaşmalarını temînde kendisi bir zorluk çekmez. Hiç bir zahmete katlanmadan doğruyu onlara gösterebilir. Adetâ büyük bir hastalığa yakalanıp gece gündüz uykusuz kalan, yeme içmeden ve hattâ hareketten kesilen ve sonra parasız pulsuz ve zahmetsiz olarak bu hastalığın ilacını bulan ve hiç bir acılığı olmayan bu ilacı kullanmakla şifâ bulan, artık rahat uyuyup sıhhat ve âfiyetine kavuşan ve sonra da birçoklarının aynı hastalıktan kıvrandıklarını gören va onlara acıyıp bu ilacı tavsiye eden iyileşmiş bir hasta gibidir.

İşte bu mürîd de doğru yola girdikten ve kalp hastalığından şifa bulduktan sonra, mahlûkata bakar. Onların kalplerinin bozuk ve müzmin birer hasta olup helâk olmalarının yaklaştığını görerek tedâvilerini de bildiği için, onlara acıyarak nasîhat etmeye başlar. Şeytan durmaz, bu arada daha çok fit vermeye çalışır. Onu aldatabilmek için durmadan teşvîk eder.

Artık irşâd işine başlayınca, şeytan gayet sinsice ona riyâset sevgisini aşılamaya başlar. Ve bu, karıncanın ayak şamatasından da gizli olduğu için mürîd, ilk hamlede farkında olamaz. Bu hareket kalbinde depreşir durur, mürîd, yavaş yavaş yapmacık hareketleri, güzel ve uydurma cümleleri, giyim kuşamı ile halka karşı süslenmeye başlar. Halk kendisine teveccüh gösterir, ona karşı saygı duyar, hattâ kendisine bir hükümdardan fazla hürmet ederler. Çünkü kendisinde dertlerine dermân bulmuşlar, aynı zamanda bu merhamet ve şefkatte her hangi bir karşılık beklemediği için onu herkesten üstün tutar ve ona bir köle gibi bağlanır, hükümdarlardan da üstün tutarlar. İşte bu anda dünya zevki kalbine girmeye başlar. Dünyayı terkettiği halde bu defa en üstün zevk olan riyâset sevdâsına kapılır; şeytan da bulduğu bu fırsatı ganîmet bilerek o mevkî zevkini koruyacak her şeyi yapmak için elini kalbine atar. İşte tehlike buradadır.

Tabiatın dağılması ve nefsin şeytana meyletmesinin alâmeti, kendisi düştüğü bir hatâdan dolayı âmme huzurunda îkaz edilse ona canı sıkılır. Kendi kendine, niçin kızıyorsun, dediği vakit hemen şeytan öne atılarak: “Senin bu asabiyetin nefsin için değil, Allah içindir.” der. Çünkü mürîdlerin ve etrâfında toplananlar senin hakkında hüsn-ü îtikadda bulunmazlarsa, Allah’a giden yoldan ayrılmış olurlar. Bu sûretle gurûra düşer, kendini beğenir ve aldanır. Bâzen öyle olur ki, kendisine karşı çıkan adamın aleyhine geçer ve gıybetini yapar. Şüpheli olan helâldan kaçınırken, bu defa şüphesiz olan harama düşer. Hakkı kabul edip ona

teşekkür edecek yerde, hakkı kabulden kibirlenir, inadına hakkı kabul etmez olur. Yine bunun gibi güldüğü veyâ bâzı ibâdetlerden tembelleştiği zaman, insanların bunu duyup kendisine olan saygıları azalacağından korkar da bunun için hemen akabinde istiğfar eder. Hattâ bu sebepten amel ve evrâdını çoğaltır.

Bu arada şeytan: “Senin böyle yapman, insanlara gösteriş için değil, seni terk edip Allah yolundan düşmemeleri içindir.” der. Bütün bunlar şeytanın hîle ve desîseleri ile nefsin riyâsetten düşme korkusudur. Bunun için emsâllerinden de böyle hareketlerin duyulmasına memnun kalır. Şâyet emsâllerinden birinin bir iyiliği ve halka daha çok müessir olduğu duyulsa, buna da canı sıkılır. Eğer nefsi riyâset sevdâsında olmasa ve riyâsetten zevk almasa, başkasının kusurlarına üzülmesi gerekirdi.

Bu adam tıpkı, tanıdıklarından bir cemâatin kuyuya düştüklerini ve kuyunun ağzını büyük bir taşın kapattığını, bu sebeple kuyudan çıkamadıklarını görüp de, onları kurtarmak için kuyunun ağzındaki taşı atmakla uğraşıp buna muvaffak olamayan ve bu sırada gelen başka birinin yardımı ile kuyunun üstünden taşı atan adamın hali gibidir. Elbette kuyudakilerin hayatını kurtardığı için buna sevinir. Zîra maksadı, onları kurtarmaktı. Yalnız kurtaramadı da arkadaşı ile kurtardı, maksad hâsıl olduğu için sevinir. Halka nasîhat eden de böyledir. Maksadı, dîn kardeşlerini ateşten kurtarmak ise ona bir yardımcı bulunduğu takdirde, buna sevinmelidir. Meselâ, hiç nasîhat almadan o cemâat toptan hidâyete ulaşsa buna canı sıkılacak mı idi? Eğer maksadı onları hidâyete erdirmek ise bu nereden gelirse gelsin, hangi vâsıta ile ve kim tarafından olursa olsun, buna memnun olması lâzımdır. Eğer başkasından hidâyeti buldular diye buna canı sıkılıyorsa, şeytan onu kalp ve bedenin büyük günâhlarına çekerek helâk etmiş demektir. Hidâyetten sonra kalplerin sapmasından ve doğruluktan sonra nefsin eğilmesinden Allah’a sığınırız.

Şâyet, “O halde insanlara nasîhatle ne zaman meşgul olması doğru olur?” dersen derim ki; Ne zaman maksadı, onları yalnız Allah’a hidâyet olur, bir yardımcının bulunmasını veyâ kendiliklerinden hidâyete ermelerini ister ve tamâmen onlardan temîn edeceği servet ve övmelerinden müstağnî kalır; onların övmesi de, yermesi de kendisi için müsâvî olur ve hiç birine aldırış etmez, yalnız Allah’ın methini ister, Allah’ın methine uymayan medihlerinden memnun olmaz ve onlara, bir yandan İslâm büyüklerine, öte yandan da diğer canlılara baktığı gibi bakarsa, o zaman vaaz ve nasîhat edebilir. Cemâatini, İslâm büyüklerini gördüğü gibi görmesi ve onlara aynı bakışla bakması, onlara karşı kibir etmemesi ve son nefesi bilemediği için hepsini kendisinden üstün kabul etmesi bakımındandır. Onları behâim gibi görmesi, onların kalplerinde mevki

sâhibi olmak veyâ kendilerinden bir şey istemek arzusunda olmaması içindir.

Hayvânâtı gördüğü zaman, tavır ve davranışlarında bir değişiklik yapmadığı ve onlara karşı bir aldırışta bulunmadığı gibi, onlara karşı da aynı şekilde davranmalıdır. Meselâ çobanın maksadı, koyunu doyurmak ve kurttan korumak olduğu ve koyunlardan başka bir şey beklemediği, onların da kendisine bakmalarını düşünmediği gibi kendisi de insanlara karşı böyle olmalıdır. İnsanları hayvanlar gibi görmeyen, onların ıslâhı ile meşgul olmaktan kurtulamaz. Hâlbuki bâzen onları düzeltirken kendini ifsâd eder. Mum ışığı gibi ki, başkasını aydınlatırken kendisi yanar gider.

Şâyet, "Bu dediğin mertebeye vâsıl olamadan kimse vaaz etmese, dünya vâizsiz kalır ve kalpler ölür." dersen derim ki; Rasûl-i Ekrem (s.a.v.): *"Dünya sevgisi bütün hatâların ba ıdır."* buyurmuştur. Eğer insanlar dünyayı sevmese, âlem helâke gider ve dünya harap olurdu. Geçim yolları bozulur, kalp ve bedenler birden helâk olurdu. Ancak Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), dünya sevgisinin mühlik olduğunu ve tehlikeli olmasının, çoklarının kalbinden bu sevgiyi kaldırmayacağını bildi. Bununla beraber nasîhati terk etmedi ve dünya sevgisindeki tehlikeleri anlatmaktan geri kalmadı. Maksadı, Allahu Teâlâ'nın:

وَلَٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

"Fakat cehennemi tamamen cin ve insanlarla dolduracağıma dâir benden söz çıkmıştır." (Secde sûresi, 32/13) buyurduğunu tasdîk için, Allahu Teâlâ'nın kullarına musallat ettiği ve onlarla beraber cehenneme sevk edeceği tehlikeli şehvetlerle nefsini başbaşa terk etmekten korktuğu içindir. Bunun gibi vâizlerin dilleri durmaz. Her ne kadar riyâset sevgisi için vaaz haramdır dense de, yine bundan vazgeçmezler, dâima vaaz edenler bulunur.

Nitekim Allah ve Rasûlü zinâ, hırsızlık, ribâ, zulm ve benzeri günâhlar haramdır dedikleri halde, insanlar bunlardan vazgeçmemişlerdir. Sen kendine bak, insanların dedikodusuna kulak asma. Allahu Teâlâ bir kulu ifsâd ile çoklarını ıslâh eder. Eğer bâzılarının kusurlarını bâzıları sebebiyle bağışlamasa yeryüzü fesâda giderdi. Allahu Teâlâ îmandan nasîbi olmayan kimselerle de bu dîni takviye ve teyîd eder. Korkulan şey, vaazdan faydalanma yolunun bozulmasıdır. Yoksa ardında riyâset ve dünya sevgisi yatarken vâizlerin aslâ dilleri tutulmaz. Ne olursa olsun, onlar vaaz etmeye devam ederler.

Şâyet "Mürîd, şeytanın bu hîlesini anlar da, nefsinin ıslâhı ile meşgul olur ve nasîhati terk ederse veyâ nasîhatle beraber sıdk ve ihlâsın şartlarına riâyet ederse; daha korkulacak bir tarafı var mı?" dersen bilmiş ol ki; Önünde daha

büyük bir tehlike kalır. O da şeytan kendisine: “Keskin zekân ve olgun aklın sâyesinde beni atlattın ve âciz bıraktın. Nice velîleri ve büyükleri sapıttığım halde seni yoldan çıkaramadım. Sen metanetli ve Allah katında ne kadar kıymetli bir insansın ki, beni yendin ve bütün hîle yollarımı kapattın.” der.

Bu sırada bu adam, evet öyledir, diye şeytanı tasdîk eder ve kendini beğenmeye başlar ki, bu en büyük bir gurûr ve aldanmadır. En büyük bir tehlikedir. Çünkü ucub (kendini beğenme) en büyük günâhlardandır. Bunun için şeytan şöyle der: “Ey Âdemoğlu, ilminle benden kurtulduğunu sanırsan, cehaletinle benim tuzağıma düşmüş olursun.”

Şâyet, “Bu halde de kendini beğenmez, şeytandan korunmasını kendi kuvvetinden değil, Allahu Teâlâ’nın lutfundan bilir, kendisinin âciz olduğunu kabul ederse, küçük şeylerde âciz olduğunu kabul eden, böyle mühim dâvalarda Allah’ın yardımı olmadan başarıya ulaşamayacağını bilir. Bu halde ucbu da ortadan kaldırdıktan sonra korkulacak başka bir şey kalır mı?” dersen derim ki; Evet, Allah’ın fazlına mağrûr olmak, mekrinden emîn olmak gurûrundan korkulur. O artık kendisinin sonuna kadar bu hâl üzere kalacağını sanır da, her hangi bir değişikliğe aldırış etmez. Artık tamamen Allah’ın fazlına dayanır da O’nun mekrinden korkmaz olur. Hâlbuki Allah’ın mekrinden emîn olan hüsrândadır.

Ona düşen vazîfe, bütün bu muvaffakiyetlerin, Allah’ın lutfu ile olduğunu bilmek, ondan sonra da dünya sevgisi, riyâ ve kötü huylardan her hangisine bilmeyerek düşebilmek ve her an bir değişikliğe ve Allah’ın mekrine uğramak korkusunu taşımaktır. Bu öyle bir korku ve öyle bir tehlikedir ki, sırat köprüsünü geçinceye kadar kimse bundan emîn olamaz. Bunun için son nefeste şeytan Allah’ın bir velîsine giderek: “Benden kurtuldun.” deyince velî, “Yok daha bir nefes var, henüz tamamen senden kurtulmuş değilim.” dedi. Bu hususta şöyle denilmiştir:

“İnsanlar hep helâktedir yalnız âlimler helakten kurtuldu. Âlimler de helâktedir yalnız ilmiyle âmil olanlar kurtulmuştur. İlmiyle âmil olanlar da helâktedir yalnız ihlâs sâhipleri kurtulmuştur. İhlâs sâhipleri de büyük tehlikededir. Mağrûr helâkte, gururdan kaçan muhlis de tehlikededir.” Bunun içindir ki evliyâullah dâima korku üzerindedir.

Allahu Teâlâ’nın fazl u kereminden hüsn-ü hâtimeler dileriz. Zîra itibar netîceyedir.

“Zemm ve Gurûr Kitâbı” burada tamam oldu ve bununla **“Rub’u’l-Mühlikât”** tamamlandı. **“Rub’u’l-Münciyât”** ta bunu **“Tevbe Kitâbı”** tâkip edecektir.

Hamd Allah’a, salât u selâm O’nun son peygamberine olsun.

Âmin.

İlm bahsinde geçmiştir.

Çok kere geçmiştir.

Yukarıda geçmiştir.

Yukarıda geçmiştir.

Araplar, helâ îcâd etmeden önce kazâ-i hâcetlerini bostandaki kuyulara yaparlardı.

Hadîs yukarıda geçmiştir.

Hadîs yukarıda geçmiştir.

Ashâb-ı Sünen ve İbn Hibbân Zeyd b. Sâbit'ten rivâyet etmişlerdir. Ayrıca Tirmizî ve İbn Mâce İbn Mes'ûd'dan rivâyet ettiler. Tirmizî hasen ve sahih olduğunu söyledi.

Tirmizî, garîbdir, dediİbn Mâce Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Mâlik'e göre Hz. Hüseyin'den mürseldir.

Buhârî, Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve Hâkim, Zeyd b. Hakim'den rivâyet etmişlerdir.

İbn Mübarek **"Zühd"** ünde rivâyet etmiştir.

Tirmizî **"Nevâdir"** de rivâyet etmiştir.

Hatib **"Târih"** inde rivâyet etti.

Dâvud, **"Kitâbü'l-Akıl"** da rivâyet etmiştir.

Tirmizî ve Hâkim **"Nevâdir"** de rivâyet etmiştir. Beyhaki de rivâyet etti.

– A –

– B –

– C – Ç –

– D –

– E –

– F –

– G –

– H –

– I – İ –

– K –

– L –

– M –

– N –

– O – Ö –

– P –

– R –

– S –

– Ş –

– T –

– U – Ü –

– V –

– Y –

– Z –